

Könyvnyomdászok Szakköre: alakult 1882-ben „Könyvnyomdászok Társasköre” címmel. 1891-ben változtatta meg címét. Célja volt a magyar szakirodalom művelése és tagjainak szakfejllesztése és ezért minden évben pályadíjat tűzött ki felváltva szakkikkekre és mesterszedésekre. Kiadta a havonként megjelenő Grafikai Szemlét (l. o.) és — 1910-ig bezáróan — évenként egyszer a Magyar Nyomdászok Évkönyvét (l. o.). A tagsági illeték fejében kapták a tagok a kör eme kiadványait. 1901-től kezdve esztendőről esztendőre szaktanfolyamokat is rendezett a tagjai számára. A világháború kitörésekor működése megszűnt.

Könyvnyomtatás (technikája): Gutenberg János találmánya, vagyis az a művészet, amellyel ólombetűkből nyomtatóformát alakítanak, s e formákról papírosra lenyomatokat készítenek. Ropant területű foglalkozás, amelyen a modern munkamegosztás külön ágazatokra taglalta a régebben egységes munkaköröket is. Lásd mindezeket Betűszedés, Nyomtatás stb. címszók alatt.

Könyvnyomtatás (történeti összefoglalása): A nyomtatás legrégibb nyomai Kínába vezetnek, ahol a belföldi történészek szerint már Kr. u. 620—907 közt (a Thang-dinasztia idején) megtörtént kéziratok és imakönyvek kinyomtatása. A kínaiak a kártyakészítés és kártyafestés tekintetében is jóval megelőzték Európát. Újabb bűvárkódások kétségtelemné teszik, hogy az arabok, a kínaiakkal való érintkezés alkalmával, ugyanakkor, amikor a kínai foglyoktól a papíroskészítés módját elsajátították (751-ben, a Taraz folyó mellett vívott esata után), a könyvnyomtatásnak is tudatára jutottak. Hogy az araboknak Európában és különösen a pirenéi félszigeten való politikai szereplése nem járt együtt a könyvnyomtatás terjesztésével, különös

és magyarázatát talán abban leli, hogy az iszlámot felvett arabok elfordultak ettől a fontos találmánytól. — Biztos az, hogy a keresztes háborúk korában, sőt jóval utána, a középkor végéig Európában nyoma sem található a könyvnyomtatásnak. A keresztes háborúk lezajlása és magasabb iskolák megalapítása után frissebb szellemi élet keletkezett. A kolostorok papjai már nem győzték a sok megrendelt könyv másolási munkáját és külön másolócéh keletkezett. Ennek kebelében különváltak az ú. n. levélfestők és kártyakészítők, ezek körében ismét a bélyegmetszők és levélnyomtatók. Az utóbbiak munkája leginkább a képes ábrázolásokra szorítkozott, a szavakkal való ismertetés csak mellékes volt és nagyon kezdetleges. Későbbben ez is gyakoribb lett és pedig leginkább úgy, hogy az ábrázolt alak szájából szavakat, szét sorokat vezettek elő. Ezek után megjelentek már a képek nélküli könyvek, természetesen csak kis terjedelemben. Nyomólemezüi eleinte vékony fémtáblákat használtak fel, amelyekbe vésés történt, de amikor a képes ábrázolatok és azok megszerzése iránt az érdeklődés mind erősebb lett, az olcsóbb és könnyebben megoldozható falemezeket kezdték használni és a véső helyét a kés foglalja el. A fametszés e legegyszerűbb termékeit közönségesen fatáblanyomatoknak nevezik. Ezek közül a legismertebb a Donatusnak nevezett iskolai könyv, abcé-formájú kivonata Aelius Donatus akkori római nyelvész nyelvtanának. Bebizonyított tény, hogy a mozgatható betűkkel való nyomtatás főtábláról. Kimutathatók ilyenek 1475-ből (az ulmi Dinkmuth Donatusa), 1482-ből és 1504-ből is. A mozgatható betűkkel való nyomtatás főtáblalása a tizenötödik század második har-

madára esik és jóllehet sok vita folyt a föltaláló kilétéről, ma már egészen bizonyos az, hogy a könyvnyomtatás föltalálásának érdeme egyegyedül Gutenberg Jánosé, aki Mainzban született és akinek a teljes neve németül: Johannes Henne Gensfleisch vom Sorgenloch, genannt zum Gutenberg. Sokat küzdöttek a multban, hogy Gutenberg neve tisztán álljon, mint a könyvnyomtatás föltalálójáé. A legendák elseje a schlettstadi Mentelin Jánost nevezi meg a könyvnyomtatás föltalálójának, aki egyideig Gutenberg segédje volt és akinek állítólag már 1460-ban nyomdája is volt Strassburgban. A bambergi Pfister Albrechtet is emlegetik a könyvnyomtatás föltalálójaként, aki ugyancsak segédje volt Gutenbergnek. A 36-soros biblia nyomtatását a legújabb időkig neki tulajdonították, míg az első könyvnyomtatók betűinek szorgos összehasonlításával sikerült kideríteni, hogy ezt a bibliát is Gutenberg nyomtatta. Pfisternek nevével és évszámmal ellátott munkái 1461 és 1462-ből valók. Ettől kezdve nem találkozunk semmiféle nyomtatványával. Az olaszok Castaldi Pamfiliót mondják a könyvnyomtatás feltalálójának. Feltre városában szobrot is emeltek emlékének. Legcsökönyösebben a hollandusok ragaszkodnak ahhoz, hogy a könyvnyomtatás hazája Hollandia. A föltaláló Laurens Jaanson Coster lenne és a feltalálás helye Haarlem. A könyvnyomtatás hollandiai föltalálásának meséje körül százesztendőz irodalmi vita folyt, amíg a szintén hollandi Van der Linde 1870-ben a mesét valódi értékére szállította le. Hogy Gutenberg mikor és miképpen kezdte meg kísérletezéseit, azt ezidáig megállapítani nem lehetett. Bizonyos, hogy hosszabb időn át foglalkozott azokkal, ami természetes is, mert nem szabad elfelejtenünk, hogy mi mindent kel-

lett Gutenberg Jánosnak föltalálnia, mire első művének könyomtatásáig jutott. A találmányok egész láncolatának kellett egymást követnie, hogy a mű készen legyen. Ezek: a mozgatható betű, a nyomtatóprés, a célnak megfelelő nyomdafesték és minden valószínűség szerint a festékező labda is. Hogy Gutenberg betűit fából faragta volna, már régen megdöntött föltevés. Valószínű, hogy a mintabetűket kezdetben fából faragta pozitív képpel, azokat homokba nyomta és az így képződött mintából öntötte ki a betűt; később azonban gyaníthatólag kemény fémbe metszhette betűit és azokat puhább fémbe verve, állította elő matricáit. A 36-soros biblia betűinek egyformasága legalább erre mutat. A 36-soros bibliából keveset nyomtathatott Gutenberg, mert észrevévé, hogy helyesebb, ha kisebb betűket metsz és ilyenformán vagy negyedrésnyivel csökkentheti a könyv terjedelmét, a 36-soros biblia betűit és matricáit félretéve, áttért a 42-soros biblia készítésére. Ezt a munkáját még be sem fejezte, amikor Fust János, aki pénzt kölcsönzött munkái elvégzéséhez, perrel támadta meg. Gutenberget 1455 novemberében megfosztották tipográfiajától és az a 42-soros biblia addigi nyomataival együtt így Fust és Schöffer (veje és társa) birtokába került. Gutenberg ezután újabb nyomdát alapított, amelyben könyomtatta a 36-soros bibliát, amelynek patricái a birtokában maradtak és a 746 oldalra terjedő lexikonféle »Joannis de Janua: Summa quae vocatur Catholicon» című hatalmas művet. Fust és Schöffer 1457-ben elkészítették a Zsoltáros Könyvet (az első könyv, amelyben a megjelenés pontos ideje: 1457 augusztus 14 rajta van), amelynek betűit valószínűleg még Gutenberg metszette és más nagyobb munkán kívül 1462-ben a nagyszerű

48-soros bibliát. Ugyanez év tavaszán egy politikai tárgyú falragasz is készült náluk, aminek következménye az volt, hogy Nassaui Adolf zsoldosai elégették a nyomdát és Fustot és Schöffert kikergették a városból, csakúgy, mint Gutenberget is. Ennek a különben gyászos eseménynek döntő hatása volt a könyvnyomtató művészet európaszerte való gyors elterjedésére. A mainzi két nyomdásznak legalább harminc főnyi jól begyakorolt alkalmazottja volt, akiknek a többsége ijedelmében szétszaladt a világ minden tája felé. Németországban és a német birodalom ausztriai részében, időrend szerint, így következnek a nyomdavárosok: Mainz, Strassburg, Bamberg, Köln, Eltville, Augsburg, Nürnberg, Speyer, azután soron következnek Esslingen, Langingen, Merseburg, Ulm, Breslau, Lübeck, Rostock, Eichstadt, Pilsen, Trient, Würzburg stb. Még a németül is gyorsabban terjedt a könyvnyomtatás Olaszországban, ahol 1480-ban már 23 városnak volt nyomdája. Az elsőt Pannartz Arnold és Sweynheym Konrád alapította a subiaeyi kolostorban; a nyomdát későbbben Rómába tették át. (Innen kerülhetett Hess András Budára.) A franciák már 1458-ban lettek figyelmezzé Gutenberg találmányára, az első nyomdájuk azonban csak 1470-ből való Párizsban. 1510-ben Párizsban már 20 könyvnyomtató volt. Angliába Caxton Vilmos ültette át Kölnből a könyvnyomtatást. Allitolag 1471. évben nyomtatta első könyvét. Hollandia és Belgium első nyomtatványa Aalstadtban készült Maertens Dierick betűível, aki 1473–1476-ig dolgozott ott. Antwerpenben a tizenhatodik században volt Plantin Kristófnak olyan nyomdája, hogy a világ nyolcadik csodájának hívták. A svájci első nyomdász Gering Ulrik volt (1468) Baselben; a spanyolországi első

nyomdai termék 1474-ből való. Portugáliában az első nyomdász (1484) d'Ortas Ábrahám; Lengyelországban Swaybold Frank nyomdája volt az első, Oroszországban 1493-ban Csernoviec György az első könyvnyomtató, Dániában Snell János 1482-ben és Svédországban 1483-ban ugyanő. A Balkán-félszigeten II. Bajazid szultán halálbüntetés terhe alatt megtiltotta a könyvnyomtatást. Az első nyomdát 1727-ben engedték meg. Ázsiába a 16. század vége (1590) felé, Afrikába 1583-ban, Amerikába (Mexiko város) 1544-ben és végül Ausztráliába 1795-ben került el a könyvnyomtatás mestersége. Magyarország első könyvnyomtatója Hess András volt, akit Karai László hívott meg Rómából Budára. Itt jelent meg 1473-ban a «Chronica Hungarorum»; «Chronicon Budense»-nek is hívják. Második és utolsó munkája a «Magni Basilli de Legendis Poetis». Ezután a budai műhelynek teljesen nyoma veszett; megszűnte után 60 esztendeig szünetel a nyomdászat Magyarországon. Allitolag Nagyszebenben nyomtattak egy latin könyvet 1529-ben, azonban a szebeni nyomdáról nincsen semmiféle adatunk és a könyv sincsen meg seholsem. A 16. század első magyar nyomdásza tehát kétségtelenül a brassói Honter, latinosan Honterus János (1533–1549). Időrendben a harmadik nyomdája Magyarországnak a vas megyei Újszigeten, a Nádasdy Tamás és felesége, Kanizsai Orsolya költségén 1537-ben létesített nyomda, melyet Abádi Benedek kezelt 1540-től, ez a magyar nyomdásztörténelemben első izzig-érig magyar nyomdász, aki tudott szedni, patricát faragni, nyomtatni, matricát csinálni és betűt önteni. A nyomda 1545-ben szűnt meg. 1550-ben alapítottak nyomdát Heltai Gáspár és Hoffgref György Kolozsvárott; elsőrangú, virágzó tipográfiai műhely volt, 1575-től ezt

Heltai özvegye, majd a nyolcvanas évek elejétől ifj. Heltai Gáspár kezelte. A 16. századbeli nyomdások mint vándor könyvnyomtatók működtek. Ilyen nyomda volt Huszár Gálé, amely Magyar-Ovárt, Debrecenben és Pápan működött; Hoffhalter Ráfaele, amely Debrecenben, Nagyváradon, majd Gyulafehérvárt működött; később fia Hoffhalter Rudolf Nagyváradon, Alsólendván és Debrecenben működik. Bornemisza Péter Komjátiból Semptere, onnan Detrekőre, végre Rábokra teszi át működésének színhelyét. Mancskovics Bálint nyomdaja Galgócon, majd Vizsolyban dolgozik, Manlius Jánosé pedig Németújváron, Monyorókeréken, Lövön, ismét Németújváron, végül Németkeresztúron, közben azonban Sárváron is megfordul. A katolikusok ebben az időben hittani munkáikat Bécsben nyomatták és csak 1577-ben állított fel Telegdy Miklós nyomdát Nagyszombatban. A 16., 17. és 18. században a nyomdák száma csak nehezen és lassan emelkedett, mert a cenzúra és más hatósági túlkapas béklyója nehezített a nyomdaiparra. A 19. század második fele óta — vagyis a cenzúra eltörlése után — rohamosan terjedt és fejlődött a könyvnyomtatás hazánkban. ká

Könyvrenaissance: így is nevezték a 19. század utolsó negyedében Morristól és társaitól megindított, az olasz és német ösnyomtatók művészetét újraélesztő mozgalmát.

Könyvszedés: nálunk rossz magyarsággal werk- vagy kompressz-szedésnek is nevezik. Mesterségünknek ez az ága — egynehány kisnyomdatól eltekintve — csaknem kizárólag gépi munkává lett. Kéziszedéssel csak könyvbarát (bibliofil) műveket szednek. A könyvszedésnek is megvannak a maga régi és szép szabályai, amelyek azonban, sajnos, a mindinkább racionalizálódó termelés következtében feledésbe merülnek. Ilyen el-

sősorban a könyvoldalnak a papíros alakjához való arányos megválasztása. Leggyakoribb az arany-metszetnek (l. o.) megfelelő méret az oldal szélességének és magasságának megállapítására. A formátumok megállapításánál természetesen figyelembe kell venni azt is, hogy mennyi szöveget akarnak a rendelkezésre álló papírosra rászorítani. Régi szabály a szavak közötti arányos térelosztás, mert csak így nyerünk egységes szép képet az oldalról, továbbá a pontos sororegény vagy regiszter is emeli a könyv szépségét. A sororegény alatt azt értjük, hogy a sorok az ív mindkét oldalán pontosan fedjék egymást. hs

Körjáratók Köre: 1932-ben alakult a Grafikai Munkások Szakegyesülete kebelében. Tagjai csak az egyesületi tagok lehetnek. Célja: a) a körjáratók szakmai továbbképzésének elősegítése; b) a körjáratók kollégialis alapon való még szorosabb együttműködése. — A szakbeli fejlődés, az új irányok, technikák, így a fotó felhasználása a litográfiai szakban nagy technikai átalakulást idézvé elő, ez átváltozást a tagok érdekében gyakorlatilag hasznosítani a Kör hivatása. Ezt a Kör elősegíti: a) gyakorlati irányú továbbképző rajziskola létesítése; b) előadások rendezése által; c) összejövetelek által, egymás megismerésével, baráti alapon együttműködés előrelépésével. lk

Körforgó gépek: 1. Rotációs gépek.

Körfűrés: 1. Stereotípiá.

Köríves lemezek: 1. Stereotípiá.

Körjáratú gyorsajtó: olyan, amelynél a taliga ki- és bejaratását fogaskerék eszközli. Azon a matematikai igazságon alapul, hogy ha valamely kör magánál kétakkora, szilárdan álló körben mozog: a mozgó kör minden pontja egyenes, a szilárdan álló kör középpontján keresztülfutó vonalat ír le. A körben forgó hajtószerkezet angolországi eredetű; ott al-

kalmazták először a gőzgépeken; nyomtatógépekre König és Bauer alkalmazták 1832-ben. A nagyobbik kör belső oldalán fogazott, amiért is fogas koszorúnak nevezik; átmérete a járat hosszának megfelelő. A benne forgó kisebb kör saját tengelye körül is forog, s e sajátságos, kétszeres forgása miatt táncos kerék a neve. Fogainak száma fele annyi, mint a fogas koszorúé; ha ezé például 96, amazé csak 48. A táncos kerék kerületének valamely pontjához a tolrúd egyik vége van erősítve, másik vége pedig az alaptartó hajtójának alsó részéhez. A táncos kereket az alatta elhelyezett kúposan fogazott nagy kerék mozgatja; ez a kerék egy közvetlen a hajtótengelyen elhelyezett kisebb, szintén kúposan fogazott kerekekkel van egybekapcsolva. A körben mozgó hajtószerkezetet általában jobbnak tartják a vasutajáratnál, mert a romlásnak nincs annyira kitéve és ha mégis megromlik: egy-két tengelyágnak a kicserélésével könnyen javítható. A kerekek vagy fogaiknak kopása, fogközeiknek kitágulása nincs hatással a formaalap mozgására s ezért ennek rázódása elő nem fordulhat.

Körlevél: magánlevél hatását utánzó üzleti levél, amely ajánlatot tartalmaz, javaslatot tesz vagy más üzleti célt szolgál. A szöveget nyomdai uton vagy más eljárással sokszorosítják.

Körlevelek szedése: A körlevél jobbra levélfejjel ellátott nyomtatvány. Némely nyomdában külön úgynevezett «cirkuláris-betűket» használnak hozzá. A levélfej jobbra 4–6 cicerónyival szélesebb a körlevél tulajdonképpeni szövegénél. Eppen ezért a körleveles szöveg kiszámítás, a margók elosztása stb. tekintetében mintegy külön szedéskeppen is kezelhető. A margó természetesen alul a legnagyobb; oldalt jobbról és balról egyforma szélzetet kell hagynunk,

ha a körlevél egyoldalas; több oldalra terjedő körleveleknél úgy szabjuk meg a margót, mint a könyvveknél szokás: vagyis a kötéhezagban kevesebbre vesszük, mint az ív oldalsó szélein. A ritkítást a körlevél — betűinek gyakran különleges voltánál fogva — általában jobban megbírná, mint a többi nyomtatvány. A keltezt kvart alaknál (a «din»-rendszerű körleveleket kivéve) a fej és szöveg közti tér közepére, a «T. C.» megszólítást (a szövegbetű nagyságának legfőbb duplája) a dátum és szöveg közötti tér közepére szokás helyezni. Nyolcadretű körleveleknél a dátum fölött egyharmad, alatta kétharmad a megszokott beosztás. A körleveleknek aláírása egy-két foknyival nagyobb betűvel is szedhető, mint a szöveg többi része. A «teljes tisztelettel» stb.-féle udvariassági formula szintén az aláírásához tartozik, s ha rövidebb emennél: fölébe kell illeszteni; ha pedig hosszabb: a teljes sorozásosság közepére zárandó. Az a szokás, hogy az udvariassági formulát kisebb betűből szedik össze, mint a körlevél többi szövegét: ósdi és ízléstelen.

Körte: a kézi sajtó földjének alsó részén kiálló csapra tűzőtt, mintegy öt kiló súlyú nehezék, mely a föld fölnyitását lendítő erejénél fogva megkönnyíti.

Körtéfa: sűrű, meglehetősen egyenlő rostozatú, vöröses színű keményfa. Most főleg plakáttetűk előállítására használják, de régebben — a késél való metszés idején — fametszetekhez majdnem kizáróan a körtéfat használták. A könyomdai kézisajtók dörzsölőceze is általában körtéfából készül.

Körtéfába való metszés: Az ebből való dűcöt kellőképpen legyalulva, először durvább, majd finomabb szemcséjű üveges papírossal ledörzsöljük. Ha a dűc látszólag már teljesen síma és egyenletes felületű: a legfinomabb csi-

szolóvászonnal fejezzük be a csiszolást. Ha különösen gondos munkát akarunk végezni: még esetleg tiszta hordódugasszal tükrösímára is csiszolhatjuk a dűcot. Finomabb munkáknál, hogy metsszékora a fa gyűrűzete ne zavarja szemünket, azt is megtehetjük, hogy kremsi fehér festéket hengerelünk föl nagyon vékony rétegben. Ha ez a bevonat mármajdnem megszáradt — úgy egy jó óra múlva — finom porrá tört kremsi fehérrel beporozzuk, s azután letöröljük. A kontúr rövid-pengéjű, igen éles késsel vágjuk körül. A fölösleges részek eltávolítására azonban már az árokvésőt használjuk, aszerint, hogy hová milyen szélességű felel meg, A sarkokból, ahová vésővel nem férközhünk hozzá, vagdossuk ki késünkkel a nem nyomtatódó részeket. A nagy fölületek eltávolítására jó széles árokvésőt s kalapácsot használunk. dk

Körülkötés (csúnya germanizmus: kikötés): A betűszedő, mielőtt a szedés körülkötéséhez hozzáfogna, csomót köt a spárta végére és ezt odailleszti a szedés élére, hogy a spárta meg ne csuszamolhasson. A spárgát minden túlságos erőfefejtés nélkül kihúzza, az éleken rövidre fogva, nyugodt tempóban csavarja körül véle a szedést; mikor a kezdőcsomóhoz ér, ezt átkulcsolja s aztán folytatja a körülesavarást, ügyelve arra, hogy a spárta mindig egymás mellé feküdjön, ne pedig a korábbi csavarulatokon keresztül-kasul. Kisebb kolumnáknál három-négyszeri körülesavarás már elég; igen nagy formáknál azonban — például plakátoknál — nyolc-tízszer sem árt. Fontos a körülkötés munkájánál, hogy a spárgát állandóan kihúzza tartuk s egy pillanatra se engedjük meglazulni. Ezt különben a balkezünk ujjainal kell biztosítani. Ha készen vagyunk a körülesavarással, a kolumna meg-

felelő élén hurkot kötünk. A spárgának a hurokból kiálló vége ne legyen olyan hosszú, hogy lelővénkor a szedés alá kerülhessen. **Körvonal** (kontúr): A természetben nincs meg, azonban a rajzművészetben nem lehetünk el nélküle. Fő-főrendeltetése, hogy a síkokat határolja. Ha a síkoknak színe, helyzete stb. különbözik: önmaguktól adódnak ezek a határvonalak. A művészetben azonban két-két szomszédos sikot igen gyakran nem eresztenek rá egymásra, hanem a síkok határát külön vonallal — körvonallal — emelik ki.

Körzö: e nélkül, meg a hozzátartozó rajzolószerszámok nélkül nem tud meglenni a grafikai iparágak embere. Használatakor fontos az, hogy a két szára se lazán, se pedig nagyon szorosan ne legyen összeszűrölve. A körzö hegyes szarát körök húzásakor mindig függőlegesen tartjuk, mert ferdén tartva azt: a szűrés helye aránytalanul nagy lyukká tágulhat.

Köteles példány: A sajtótörvény (1914. évi XIV. tc.) 7. §-a olyképp rendelkezik, hogy minden sajtóterméket az azt készítő nyomda vagy könyomdavállalat köteles a nyomda vagy könyomda helye szerint illetékes királyi ügyészségnek a terjesztés megkezdésével egyidejűleg 1 példányban megküldeni. Kivételt képeznek a társadalmi és üzleti élet céljait szolgáló egyszerű jelentések és értesítések, mint pl. névjegyek, úrlapok, címlapok, minta- és árjegyzékek, ha kizárólag a jelzett célnak megfelelő közléseket tartalmaznak. A törvény végrehajtási utasítása (2500/1914. M. E. rend.) 4. §-a rendelkezik az irányban, hogy mily sajtótermékek küldendők be a Magyar Nemzeti Műzeumnak és a Magyar Tudományos Akadémiának, a 13. § pedig a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal példányairól intézkedik. Egy későbbi rendelet alapján bizonyos sajtótermékek egy példá-

nya beküldendő a Magyar Országgyűlés Könyvtárának is. 1935. január 19-iki kelettel jelent meg a 9300/1935. III. számú rendelet, mely összefoglalja és kiegészíti a tudományos célokra szolgáló köteles példányokra vonatkozó rendelkezéseket. E rendelet megjelenését követően a Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnöksége süllete «A köteles példányok beszerzési módja» címen ismertetést adott ki, amely a köteles példányokkal kapcsolatos minden tudnivalót felöleli. mk

Kötőhézag: a zárt forma szemközt álló oldalai között levő hézag. A nyomtatott és összehajtott íveket a kötéshézagon keresztül fűzi össze a könyvkötő. A kötéshézag az oldal túlsó margójával arányban kell állania.

Kötőjel (divis): az írásban a nyomtatásban az a jel, mely egyrészt a sor végén (vagy néha más okból is) kettészakadó szövegszövegrészek elválasztását jelenti, másrészt pedig olyan összetett kifejezésekben használatos, melyek nem forrtak annyira egybe, hogy egészen egy szónak írják az ember, pl. Észak-Amerika, gáz- és istentisztelet. Egy régi könyvnyomtató-szabály szerint három kötőjelnél többnek nem szabad egymást a sorok végén követnie.

Kövr betűk: 1. Félkövér.

Kövesdy Dániel: magyar föltaláló. 1879-ben tűnt föl a szedő- és osztógépével. Gépe levegőnyomásos úton vezette a betűket tartójukból a gyűjtőhelyre, még pedig — Kliegl gépéhez hasonlóan — csatornákon keresztül. Ezért a gépet gyakran össze is tévesztik Kliegl szedőgépeivel. A föltalálónak nem sikerült találmányát értékesítenie, s ezért azt mihamar el is feledték.

Középhézag: a zárt formában a keresztvas hézaga. Ez a keresztvas a formázó keretet középen vagy harmadrészen két részre osztja, s abba a szükséghez mérten beilleszthető.

Krafft és Drotleff: grafikai ipari részvénytársaság Nagyszébenben. Az alapítók ősai közül Krafft Vilmos tanult nyomdász volt, aki nyomdáját 1825-ben, Drotleff József pedig 1850-ben alapította. Rohamosan fejlődött mindkét nyomda, majd 1927-ben fuzionált.

Kraft Hermagor: 1527-ben tűnt fel Zágrábban mint vándor könyvnyomtató. Egyetlen nyomtatványa maradt reánk.

Kraft Kaspar (elwangeri): híres betűmetsző. 1556-ban Hoffhalter Ráfaellel (l. o.) Bécsben nyomdát alapított. 1560-ig dolgozott együtt Hoffhalterrel.

Krause Károly: német gépgyáros, szül. 1832-ben, megh. 1902-ben. Kifutó gyerek meg lakatosinas volt. 1855-ben mechanikus-műhelyt nyitott. Üzlete mind nagyobb virágzásra emelkedve, a legtekintélyesebb nyomdagép-gyárak egyikévé lett.

Krausz Dávid: 1670-ben nyomtatott Lorétom sopronvármegyei községben. Pátrónusa Nádasdy Ferenc gróf országbíró volt.

Krausz Soma: szül. Pápan 1867-ben, meghalt Budapesten 1918-ban. Az 1895-i nagy nyomdászsztrájk idején az árszabálybizottság tagja. 1896-ban a Világosság egyik szerkesztője. Ugyanez évben nyomdát nyitott a Zoltán utcában. A nyomdászegyesületnek már azelőtt választmányi tagja, majd alelnöke volt, 1905-ben pedig elnökévé választották. 1907-ben a Pester Lloyd nyomdájának igazgatója, 1912-ben pedig a Globus nyomdával vezetőigazgatója lett. Buzgó munkaságot fejtett ki a nyomdaiparbeli rend és a kollektív szerződés meggyökeresítése körül.

Krecsányi Ignác: nyomdászból lett színigazgató, szül. 1844-ben, megh. 1923-ban. A hatvanas évek második felében élénk szerepet vitt a könyvnyomtatók társadalmi mozgalmában is. Még a hetvenedik nagy nyomdászsztrájk idején röpirata jelent meg «Műtársaimhoz»

címmel. Hosszú időn át köristáskodott Pesten, s beletanulva a színeszetbe, 1873-ban vidéki színgyárgató lett; 1883-ban elnyerve a Budai Színkör pályázatát, nagyszerű színtársulatával 1914-ig gyönyörködtette a budapesti közönséget. Ekkor nyugalmába vonult.

Kremsi fehér: szénsavas olomból álló, nagyon jól fődő festék. Áttetsző színeket nem lehet véle előállítani, kénese festékkel sem lehet keverni. L. még Festékkeverés.

Krepp-papíros: kínai eredetű, puha papírosfajta.

Kréta-nyomat: szemcsézett papírosra, vagy kőre krétával készült rajz sokszorosítása.

Krétás egyengetés: 1. Egyengető eljárások 4.

Krétázott papíros (műnyomtató- és kromópapíros): Rendkívül nagy simaság, illetve tükröző fényesség, valamint egyenletes fölület elérése céljából, némely papírost ennyitartalmú krétaréteggel vonnak be és pedig vagy egyoldalt, amikor kromó-, vagy kétoldalt, amikor műnyomtató-papíros a neve. Ujabbban matt fénnyel ellátott kivitelben is készülnek. Könyven megkülönböztethetők a nem mázolt, tehát például az utánzott műnyomó-papírosoktól, mert ezek az utóbbi papírosok éles késpengével megkaparva bolyhosodnak, a mázolt papírosoknál azonban először a vékony krétaréteg fejtethető le a papírosról és csak e réteg eltávolítása után jelentkeznek a papíroslap sejtuszalai. df

Krisztallofánia: olyan litográfiai eljárás, amelynek segédelmével átlátszó és ablakra ragasztható színes képek készülnek. A nyomtatás litográfiai sajtón történik olyan papírosra, amelynek fölüllete izlandi moha főzetének és kevés zselatinnak a keverékével van bevonva. A festékhez fírnist nem szabad használni, s a követ minden egyes festékezés után meg kell szárítani, mert a preparált

papíros nem tűri a vizet. Nyomatás után lakkozzák a papírost. Amint látható, ez az eljárás meg lehetőségen hosszadalmas. Ép azért helyette inkább egy másik, igen egyszerű eljárást használnak: a kész nyomatot a litográfiai gyors-sajtó olajjal behengerelt kőven erős nyomással áthajtják. Az ily transzparens nyomtatványokat a képes felükre kent spiritusszal ragasztják az ablaktáblákra.

Krizolífia: régi kemigrafiai eljárás. Valamely fémlemezt gyantás maratóalappal vontak be, a rajzot ebbe belekarcolták, gyöngén maratták s a maratott mélyedéseket a savnak ellentálló festékekkel tömve tele: a maratóalapot eltávolították s a rajz vonalainak környezetét lemaratták.

Krlszó Kálmán: szül. Tüzen kolozsmegyei községben 1889-ben. 1902—1906-ig Petrozsényban tanulta a nyomdászatot. Innen Szegedre, Békéscsabára, Gyomára, Budapestre került, majd Kolozsváron telepedett le. Szakirodalmi munkásságát a kolozsvári Grafikánál ismerjük meg először, később munkatársa lett a Magyar Grafikának, 1923-ban Fuchs Imrével «Grafikai Ipar» címen szaklapot adott ki (1—4. sz.). 1926-tól a háromnyelvű «Nyomdász-Evkönyv»-nek szerkesztője és kiadója. 1936-tól a «Grafikai Évkönyv» nyelvenként külön-külön kötetben, albumalakban jelenik meg. Több cikket írt a «Typograph» nyomdászszervezeti lapba. «Proletár-versei»-ből a Népszava és a kolozsvári lapok is közöltek. Több ízben volt elnöke a kolozsvári kerületnek.

Kromátifotográfia: a fotomechanikai sokszorosító eljárásokban nagyjelentőségű eljárások sorozata; azon alapszanak, hogy bizonyos vízben oldható szerves anyagok (tojásfehérje, enyv stb.) és kromvegyületek a fény hatására oldhatóság stb. tekintetében megváltoznak.

Kromatográfia: egyszerű tisztán fotográfiai eljárás.

Kromberger János: az első mexikói tipográfus 1544 körül.

Krómmérgezés: Krómvegyületekkel dolgozók testén hajlamosság esetében nyílt seben vagy a bőr pórusain keresztül a szervezetbe jutott krómvegyületek sötétbarna vagy piszkos lilaszínű kiütéseket okoznak. Elhanyagolás esetében a baj súlyosodik és gyógyulás csak akkor következik be, ha a beteg magát a krómvegyületektől teljesen távol tartja. ts

Krómnarancs: 1. Festékkeverés.

Kromo: a. m. színes; pl. kromolitográfia: színes könyomás. — Kromónak nevezik az egyik oldalon krétázott vastagabb papirost is.

Kromoalgráfia: az alumíniumlapokról való színes nyomtatás.

Kromocinkográfia: a cinklapokról való nyomtatás.

Kromofot-eljárás: 1. Offset.

Kromóképek: színezett fotográfiák. A fotográfiát üvegre ragasztják föl, s részben ezt magát (hátról), részben egy második üveglapot, mely a kép mögött fekszik, színezik olajfestékekkel. Az áttetszővő tett fotográfián bizonyos fókig átlátszanak a festékek s csinos eredményt adnak. Az ilyen képek azonban nem tartósak.

Kromolitográfia: összefoglaló neve a litográfiai színnyomtató eljárásoknak. Szorosabb értelemben a körül való színes nyomtatást nevezik így. Ez az eljárás már 1822 óta ismeretes, mikor a müncheni Weishaupt nem kevesebb, mint 60 körül nyomtatott akvarellszerű állatképeket. A közönségesebb fali képek jobbra ily úton (olajnyomás) készülnek, sőt vannak olyan eljárások is (Bogaerts-é), amelyek révén a festék pasztózosan rakódik le a nyomtatópapíros helyett használt vászonra és ez némi kis kézi retus után alig különböztethető meg az eredeti festménytől. A színek nyomtatásának sorrendje rendszeren a következő: Első az aranyszín, s általában a külön-

böző színű bronz, aztán következik a kontúr, a hússzín, a sárga, kék meg a vörös és legvégül a szürke tónus, amelynek az a szerepe, hogy a színek ríktó ellenétét enyhítse. L. még Zselatin-pauza.

Kromó-papiros: lásd Krétázott papiros.

Kromorekta-eljárás: 1. Offset.

Kromotípiá: 1860 felé a lipcei Kramertől föltalált kromolitográfiai eljárás porcellánedényekre átvihető lehúzóképek készítésére. Különben a nyomtatás keményítőpéppel bevont papirosra történik.

Kromotipográfia: annyi mint színes könyvnyomdai nyomtatás.

Kromotipo-nyomtatás: a lipcei Arnold testvérek által föltalált színnyomó eljárás. A könyvnyomtatásnak és litográfiának egyesítésén alapszik. Az eredeti festményről finomhálózatos vörösréz-autotípiát készítenek, amely a képet féltónusokban tükrözi vissza, s ha utoljára nyomtató-lemezül véve, ibolyaszínnel tört fekete festékkel nyomtatunk róla: az összes színnek gyöngéd fokozatait mutatja. A többi lemez (többnyire csak a három alapszíné) tollrajzos litográfia, róluk valamivel világosabban kell nyomtatnunk, mint a könyvnyomdai színnyomtatásos lemezekről, mert a litográfián jóval nagyobbak a képet tevő pontok, mint az autotípián, s e mellett még megszakítatlan színfoltúletek is vannak rajta. Az eljárással igen szép képek készíthetők.

Kromoxilográfia: színes fametszet. **Krómsárga:** szép sárga festőanyag. Jól fődő, színtartó, olcsó festék; ólomtartalma miatt kénes festékekkel (cinóber, ultramarin) nem keverhető. Nagy fajsúlya következtében csak kevés kencét kíván.

Krúda (lat. cruda): a. m. nyers; a nyomtatott, de be nem kötött rakatári nyomtatványok összefoglaló elnevezése. Krúda-raktár: ahol e nyomtatványokat tartják.

Krumpli-eszriz: I. Ragasztó-szerok. **Krünnér Lipót:** a szabadságharc idején az Egyetemi Nyomda faktora, később főművezetője. Meghalt 1883-ban, 85 éves korában.

Kubizmus: olyan képzőművészeti törekvés, amely a formákat a végsőkig egyszerűsíti, a határoló felületeket síkokra bontja és a természetből vett elemeket geometrikus összefüggésekben mutatja meg. Közvetve hatással volt a nyomdai díszítésre is.

Kulbe Karl: német mesterszedő és betűművész. 1892 körül a budapesti Hornyánszky-nyomda akcidents-osztályának volt a vezetője. Ugyanitt a «Graphische Skizzen» című szaklapot adta ki. Később Berlinbe került a Woellmer-féle öntödébe, ahol betűt és keretféléket tervezett. Betűi közül nevezetes a «Senats-Antiqua» néven ismert könyvbetű-sorozat.

Kultur: deákos elnevezése a betűszedőknek Erdélyországban.

Kultsár Katalin: lásd Siess János József.

Kundsen Hans: a «távolban szedés» (teletipia) egyik kísérletezője. Állítása szerint olyan készüléket talált ki, amelynek a segítségével dróttalan táviratozás útján szedni tudott egy a messzeségben fölállított Linotypeon. Egy londoni bemutatójakor sikerült elektromos sugaraival több méternyírról is hatást gyakorolnia a Linotype billentyűzetére.

Kun Mihály: mesterszedő-grafikus, szül. 1881-ben Keskeméten. 1900-ban szabadult föl Budapestre a Fővárosi Nyomda Rt.-nél. Mint fiatal szedő az Iparművészeti Iskola esti tanfolyamait, majd a Képzőművészeti Szabadiskolát látogatta. A továbbképző szakoktatásban már 1905-től kezdve részt vett mint szakoktató, majd később évekig szakrajtot tanított a nyomdásztanoncok szakirányú iskolájában. 1924 óta a Továbbképző Szaktanfolyamok előadója. Több ízben művezető, majd a Globus

Rt.-nél osztályvezető. Mint a Magyar Grafika főmunkatársa, annak mellékleteit tervezte és sok szakkikket írt e szakfolyóiratba. Bel- és külföldi pályázatokon kb. 30 első díjat nyert (Milánó: Grand Prix, arany érem, díszoklevél; Torino: Speciál-díj; Lipese: ezüst érem, stb.). A Grafikai Szemle művészi kollégiumának tagja.

Kunösy Vilmos: született Óbudán 1839-ben, meghalt 1900-ban. Párizsban tanulta a litográfiát. 1861-ben Bécsbe költözött, itt készítette az első olajszínnymotokat litográfiáit. 1864-ben ugyancsak Bécsben könyomdát nyitott. Röviddel a magyar alkotmányosság helyreállítása után visszajött szülővárosába s cégtársa lett az akkori Leitner M. L.-féle nyomdának. A nyomda cége előbb Leitner, Kunösy és Réthy, utóbb hosszú ideig Kunösy Vilmos, majd pedig Kunösy Vilmos és Fia volt. — Fia Frigyes több évig a budapesti mintarajztanodát látogatta. 1886 óta a műintézet vezetője volt.

Kún Sámuel: nyomdász és filozófiai író; született 1849-ben, meghalt 1922-ben. A nyomdászatot a veszprémi Krausz Armin nyomdában tanulta. Közben letette az érettségit, s a pesti egyetemen állampolgári és filozófiai előadásokat hallgatott. Majd Párizsban korrektoroskodott huzamosabb ideig. Ott mélyedt bele Comte Auguste bölcsészétébe annyira, hogy hazajövelekor ő lett e színes filozófiai rendszer legalaposabb hirdetője. «Pozitivisták Könyvtár» címen könyvsorozatot is írt. Egyébként bőven kivette részét a magyar nyomdásztársadalom kulturális munkájából: mértani, francia nyelvi stb. tanfolyamokat vezetett, s igen magas színvonalú előadásokat tartott. «Világosság» címen havi folyóiratot szerkesztett és megalapította a Világosság Népművelő tanulni vágyó munkások esténként való oktatása céljából.

Kurfürst István: a Székesfővárosi Házi Nyomda vezérigazgatója, Kurfürst Miksa fia. Tanult gépmester, mesterségét a Pátria-nyomdában tanulta. Majd több nagyobb intézetben dolgozva, a Székesfővárosi Házi Nyomdába került, ahol főként a fokra emelkedett mostani állásába. Több tanulmányutat tett a külföldön. Nyomdászati Lexikonunknak is munkatársa.

Kurfürst Miksa: született 1843-ban, megh. 1912-ben. 1854-ben szedőinasnak állott be Beimel és Kozma nyomdájába. Koosi Sándor faktor keze alatt szabadult föl 1858 január 1-én. Dolgozott ezután Bécsben és Egerben, tördelője volt a Pesti Hírnök-nek, majd a Magyar Allam-nak. 1871-ben Lonkay Hunyady Mátyás nyomdájában lett faktor. Lonkay halála után (1888) pedig igazgató. 1901-ben ez állását önszántából elhagyta, s azóta a Carmine Hugó cégnek tagja volt. A székesfőváros törvényhatósági bizottságának hűsz éven át alkotó, szervező tagja is volt. Erdemei elismeréséül a főváros adományozta díszsírhelyen, a Kerepesi temetőben pihen.

Kurír (francia): a. m. futár. Régebben és újabban is használt lapcím (pl Esti Kurír).

Kurrens betű: a. m. kis betű, folyó betű.

Kuttor Sámuel: debreceni könyvnyomtató; 1848 decemberében negyedmagával egy kistábori nyomdához osztották be, Bem tábornok mellé, ahol, ha nem volt más dolguk: Petőfi Sándor gyűjtő csatadalait sokszorosították kis sajtóikkal. A szabadságharc végeztével Kuttor Sámuel nem került többé vissza Debrecenbe: menekülése közben agyonverték.

Kutyabőr: a pergamenre írt nemesi oklevelek tréfás elnevezése máig is, még pedig azért, mert sokféle a kecske és juh bőrén kívül a kutya bőrét is feldolgozták pergamenné.

Kutyanyelv: a hosszú kéziratlapok újságírói elnevezése.

Külföldi Viktor (családi neve Mayer Jakab): szül. 1844-ben, megh. 1894-ben. Fiatal korában soká dolgozott külföldön; hazajőve a Pester Lloyd-nyomdának volt a korrektora. 1877-ben megindította az Altalános Munkás-Ujságot, amelyből azonban csak 17 szám jelent meg. 1871-ben a «hűtlenségi pör» egyik fővádlottja volt, de fölmentették. Később nagy tevékenységet fejtett ki a munkáspárt megalakítása körül, majd a vezetőséggel ellentétbe jutva, új munkáspártot alapított, s 1877 májusában megindította a Népszavát, mint hetilapot.

Különlényomat: olyan rendszerint kisebb terjedelmű nyomtatvány, melynek szövege már másutt is megjelent, főleg folyóiratokban mint cikk, vagy nagyobb művekben mint egyes rész. A különlenyomati jelleget a borítékon vagy a címlapon rendszerint fel szokták tüntetni, pl.: «Különlényomat az Orvosi Hetilap X. évfolyamának 6. számából».

Künstler Jenő: szül. Munkácsen 1876-ban. Föl szabadult ugyanott 1892-ben. Szedő és korrektor, majd az Első Magyar Betűöntőde Rt. utazója volt. Irogatott a Typographiába és a Grafikai Szemlébe. 1908-tól 1912-ig «Graphica» című lapot is szerkesztett, valamint 10 esztendeig egy «Őrszem» című katonai folyóiratot. 1902-ben Pásztor Árpád szövegére nyomdászindulót szerzett.

Kvadrát (helyesebben: kvadrátum): 1. Ürtölték.

Küstermann-gép: 1. Betűöntés.

Kvart: a. m. negyedré.

Kviritilizés: tipográfiai négyzetekkel való szerencsejárték; rendszeren 6 drb garmond vagy ciceró négyzettel járasszák; akinek három dobásra több szignatúra fordul fölül: a nyertes. A frankfurti nyomdászai rendtartás a 17. században tilalmazta ezt, mondván: «A le-

gények tartózkodjanak a nyomdákban való italozástól, kvirtlizéstől, meg az istenkáromlástól, nemkülönb az egyik nyomdából a másikba való átesavargástól.

L

Láb: 1. Táblázatszedés.

Labdamester (Ballenmeister): a régi kézisajtós nyomtatás idején az a nyomtatómunkás, aki a forma befestékezését végezte. Társának, akinek az iv punktúrára való beillesztése, a taliga behajtása stb. volt a dolga: »sajtómester» (Pressmeister) volt a neve.

Lábmértékek: 1. Betűrendszer.

Lacroix-féle eljárás: lásd Vitraufánia.

Lactantius: az Olaszországban nyomtatott első könyv címe. Sweynheym és Pannartz subiacói nyomdások nyomtatták — mégpedig szemigót, vagyis félig gótikus betűkkel — 1465-ben. Ez a betűtípus már átmenet a barátbetűből az antikvához.

Lagerman-féle szedésgyorsító: 1. Typotheter.

Laiikus reklám: amely nem a hozzáértő szakkörök, hanem az árukat nem ismerő fogyasztó felé irányított, vásárlásra ösztönző reklám. A reklám hangsúlya rendszerint nem az áru minőségén, hanem az olcsó áron van.

Lajstrompapiros: a 4-es és 5-ös papírosnagyság régebbi elnevezése. A négyest (40:50 cm) kis lajstromnak, az ötöst pedig (42:52 cm) nagy lajstromnak nevezték.

Lakenbach Artúr: szül. 1885-ben; mint gépmester Kaposvárott szabadult föl; 1909 óta a Rigler-nyomda főgépmestere. Sokat dolgozott a Szakbizottsági Értesítőbe, Magyar Nyomdászhatba, Gépmesterbe, Grafikai Szemlébe. A nyomdaipari továbbképző tanfolyamoknak több éven át előadója volt. Tanított a tanonciskolában

is. Az Általános Fogyasztási Szövetkezet főügyelő bizottságának elnöke.

Lakkfestékek: legnagyobb részük kátrányból készül, de van közöttük sok olyan is, amelyet állati s növényi festőanyagból csinálnak. L. Anilinfestékek.

Lakkozás: címkék, plakátoskak főnyessé tétele spirituszlakkal való bevonás által. Hogy valamely festék lakkozható-e, úgy vizsgáljuk meg, hogy a kész nyomtatot, ha már megszáradt, olyan kémlecsőbe dugjuk, amelybe spirituszt öntöttünk; ezt a kémlecsövet Bunsen- vagy spirituszlámpa fölmelegítve, ha a kémlecsőben lévő spiritusz a levonattól megszínesegett: a festék nem lakkálló.

Lakkozás a mélynyomtatásban: levelezőlapok, védőborítékok s más, fényezést kívánó munkáknál olcsósága miatt mindjobban elterjedő eljárás. Nagyméretű hengerekre, — hogy vastag borítást használhassunk — jó mélyre maratott tónust készítünk, amelynek formátuma oly nagy legyen, hogy többször és különböző nagyságú munkákhoz is használni tudjuk. Vastag, de formátumban a nyomtatandó ívnél valamivel kisebb borítást veszünk, hogy a lakk csak a nyomtatandó ívet érje és ne a gumit. Gyenge nyomással, spirituszlakkal nyomtatunk. Higitáshoz 100 százalékos spirituszt használunk. A nyomtatott íveket legálább tízfél egyenként szétrakjuk, vigyázva, hogy a kirakódob csak oly pontokon érje a nyomtatot, ahol nem árt az elkenődés. Szívóképes papírost száradás után másodsor is át kell engednünk a gépen, mert az első lakkréteget a papíros beszívja és a fénye nem elég.

Lakodalom: így nevezi a szedő több szónak, s egyes mondatrészeknek szórakozottságból való duplázását. Ellenkezője ennek — amikor ugyanis kimaradt néhány szó — a »temetés».

Láncos könyvek: a régi századok hatalmas foliánsait nagy súlyuk miatt és a könnyebb lapozgathatóság okáért rendszeren ferde állványokra helyezték, s esetleg láncsal is odaerősítették.

Lánczi László: gépészmérnök, Löwy Salamon (I. o.) fia, sz. Budapesten 1899-ben. Műegyetemi tanulmányainak elvégzése után a frankenthal nyomdagépgyárban töltött három esztendőét gyakorlati tanulmányokkal. Hazajöve, szaküzletet és gépjavító műhelyt alapított s egyben képviselője lett a jelentősebb nyomdagépgyáraknak. Szakdolgozatai a Magyar Grafikában, Nyomda- és Rokoniparban stb. jelentek meg. E Lexikonnak is munkatársa.

Landerer: közel 150 esztendeig virágzó nyomdász-család. Törzsapja, a bajor származású Landerer János, 1723-ban nyitott gyarló berendezésű nyomdát Budán. Holta után, 1728-ban, özvegye Veronika férjhez ment Nottenstein Györgyhez, kinek vezetése alatt a nyomda szép lendületnek indult. Itt jelent meg az első fővárosi lap is német nyelven, «Ofnerischer Mercurius» címen. Nottenstein 1739-ben meghalt, s özvegye bírta a nyomdát 1750-ig, amikor az Landerer János idősebbik fia Lipót Ferenc vezetése alá került, aki 1764-ig bírta. 1765-ben örökösei vezették az üzemet, mire ugyanolyan nevű fia vette azt át és kezelte 1771-ig. Örökösei 1779-ig művezetével igazgatták, amikor a nagvkorúvá lett Landerer Katalin tulajdonába került, aki 1783-ban a pesti Royer-féle nyomdát is bérbe vette. 1802-ben meghalván, hajadon leánya Anna örökölte az üzemet, s azt 1833-ban történt haláláig Gyurián József művezetével kezelte. Az utóbbi s Annának rokona Bagó Márton közösen bírták ezután a nyomdát 1847-ig, amikor Gyurián kilépett a cégből. — Landerer János második fia, fűskúti János Mihály, 1750-

ben megvette a pozsonyi Royer-nyomdát, 1775-ben a kassai jezsuita nyomdát, 1784-ben pedig a rokona Landerer Katalin által bérben bírt Royer-féle fióközletet is, s 1764-ben megindította a «Pressburger Zeitung»-ot. 1795-ben, 70 éves korában, vetett fáradságtalan munkásságú életének véget a halál. Fia és utóda Mihály 1809-ben halt meg. Ennek a fia Lajos 1824-ben lett nagykörűvé, s nagy felkészültséggel vette át nyomdájának igazgatását. Ő kultiválta hazánkban először a Congreve- és iris-nyomást. 1840-ben Heckenast Gusztávot társává fogadta, s ez időtől fogva a nyomda rohamosan fejlődött. Landerer Lajos rendezte be a bankjegynyomdát is 1848-ban. 1854 február 1-én, 54 éves korában halt meg, s vele kihalt e híres nyomdász-család, melynek tagjai Budán 108, Pozsonyban 95, Pesten 78, Kassán pedig mintegy 30 esztendőn át terjesztették a főlvilágosodást. — Nevezetes tagja volt még a családnak Landerer Mihály, Landerer Katalin nyomdájának vezetője, aki tíz hosszú esztendeig raboskodott a szabadságért. Belekeveredett a Martino-vicsék összeesküvésébe és előbb halálra, majd tíz évi súlyos börtönre ítélték. Testben és lélekben megnyomorodva került ki onnan.

Landsberg Martin: a 16. század elején tudós könyvnyomtató Lipésében. Főképpen klasszikus művek kiadásával jeleskedett.

Lang András: I. Ravins Mátyás.

Langer Ede: jónévű pesti litográfus az akkori Zsibárns necában.

Láng József Lipót: szül. 1862-ben. A könyvnyomtatást Aradon, Gyulai Istvánnál tanulta. A Pallas-nyomda alakulásakor (1884) ott korrektor lett és 1890-ig működött, amikor is megvette a nagyváradi Hügel-féle nyomdát. Szakcikkei a «Typographia»-ban, a «Nyomdászok Közölnyéb»-ben, a «Magyar Nyomdászati»-ban, a «Grafikai Szemlé»-ben és a «Ma-

gyar Nyomdászok Évkönyvé-ben jelentek meg. Szerkesztette a «Legyen Világosság» c. nyomdász-újságot 1888 okt. 5-től 1889 március végéig, s a «Nagyvárad» című politikai napilapot. A vidéki nyomdatulajdonosok szövetségének hosszú időn át vezető tagja, s egy ideig elnöke volt.

Lang Tamás: az öreg Heltai Gáspár (l. o.) veje, 1621-ig a kolozsvári nyomda vezetője.

Lankes és Schwärzler eljárása: l. Egyengető eljárások.

Lapóvadék: A sajtótörvény 18-ik §-ában foglalt rendelkezéshez képest «politikai tartalmú időszakos lap kiadásánál» a kiadó köteles a legközelebb eső magyar kir. állampénztárnál, vagy királyi adóhivatalnál készpénzben vagy óvadékképes értékpapirokban biztosítékot letenni. A biztosíték összege az esetben, ha a lap hetenként legalább ötször jelenik meg: Budapesten 50.000, vidéken 20.000 koronában volt megállapítva, míg ritkább megjelenés esetén a biztosíték összege Budapesten 20.000, vidéken 10.000 korona volt. E rendelkezés mai napig meg nem változott. A letett biztosíték után az államkincstár a letetvőnek a törvényes kamatlábnak megfelelő kamatot fizeti és a biztosíték azt a célt szolgálja, hogy amennyiben a lapban megjelent valamely közlemény miatt esetleg pénzbüntetés állapíttatik meg, úgy az, valamint a bűnügyi költségek a biztosíték terhére levonásba hozassanak. Az ekként mecsökkent biztosítéki összeg 15 napon belül az eredeti összegre egészítendő ki. Egyébként a politikai lapok biztosítékára vonatkozó e szabályokat a belügyminiszter a pénzügyminiszterrel egyetértve külön rendelettel szabályozta. mk

Lapszedés: l. Hirlapmunka.

Lapszék aránya: l. Szedéstükör.

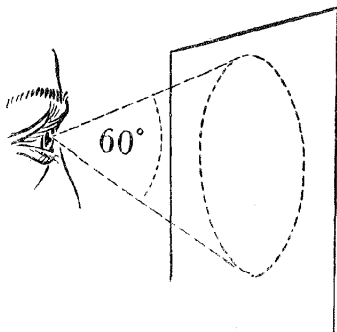
László Dezső: szül. 1864-ben. Budapesten, Wilkens és Waidl nyomdájában tanulta a nyomdászatot.

Főlszabadulása után a színi akadémia járt, majd többfelé színészkedett, így Tiszai társulatnál is Kassán. 1892-ben a Pallas Lexikona szerkesztőségében végzett fordító munkát, majd a Lexikon korrektora lett. Ezt követően a Franklin-Társulatnál, majd pedig a Stádium-nyomdában korrektorkodott. Széleskörű irodalmi munkásságot fejtett ki évkönyveinkben és a Typographiában, valamint sokat fordított németből, franciából, angolból, olaszból is, tudományos folyóirataink (Természettud. Közölny stb.) számára.

László Imre Üdülőtelep: a debreceni nyomdászok üdülőtelepe; 1934-ben létesült főképp László Imre városi nyomdabeli művezető alapítványából.

Látogató-jegy: a. m. névjegy (l. o.). L. még Névjegyek szedése.

Látókör: az a gömbölyű tér, amelyet mozdulatlan szemmel egyszerre magunk előtt látunk.



Látókör.

Látómester: Freckay János ajánlotta jó magyaros szó a «faktor» (l. o.) fogalmára.

Laudahn Heinrich: német iparművész; nyomdászörökben nevét fű.

leg az 1913 körül kiöntött kancelláriás betűi tették ismertté.

Lauffer Vilmos: könyvkiadó és könyvkereskedő, szül. 1823-ban, megh. 1895-ben, Lipcséből származott Magyarországra; a budapesti Edelmann és Wigand-féle könyvesboltokat vette meg. Főleg ifjúsági könyveket adott ki. Nála jelent meg Szalay László nagy, hatkötetes »Magyarország története« c. műve is.

Lauf Rezső: szül. 1881-ben. A kolozsvári Ajtai-nyomdában tanult. Dolgozott Debrecenben a Csokonai-nyomdában. Az egyesületi életben több mint 30 évig vezetőségi tag, jelenleg a kolozsvári Minerva-nyomda üzletvezetője.

Lautenbach Eduard: német betűművész; nevét főképpen »Ohio« elnevezésű betűsorozata tette ismertté a nyomdászkörökben.

Lavagna Filippo: Milano városának legelső nyomdása. 1469-ben alapította tipográfiáját.

Lázár deák: Bakócz Tamás titkára a 16. század elején, a magyar térképírás apja. Magyarországról ő készítette az első rendszeres térképet. A brassói könyvnyomtató Honter János azonban 1532-ben Baselben nyomtatott erdélyországi térképén sokkal következetesebben alkalmazta a fókálózatot is.

Lázúros: a. m. áttetsző. L. Festékkeverés.

Le Bé Guillaume: a 16. század közepén megalapította az ő önálló francia betűöntődét. Ő maga is igen sok szép betűfajta készített; 1561-ben pedig patricakészletét az elhunyt Garamond által készített típusok megvásárlásával gazdagította, betűöntődjét európai hírnévre emelte. A Le Bé betűöntő család közel két évszázadon át virágzott.

Léc: l. Levélléc.

Lecsapás (németül: Vorschlag): Fejezetkezdő oldalakon, a fejezet-cím előtt — a kolumna-cím elhagyásával — többnyire vaksorokból álló nagyobb letéttel, lecsa-

pással dolgozunk; ez régi tipográfus-szabályok szerint az oldal magasságának egy ötödénél nem lehet kevesebb, de egy harmadánál se több. Ritkított szövegszedés esetében nagyobb mértékű ez a lecsapás, ritkítatlannál kisebb. Újabban az arany metszés arányát (3 : 5 : 8) szintén gyakran alkalmazzák ebben a tekintetben. Mások ismét — főleg technikai kérdésekről szóló könyveknél — a szövegsorok magasságában helyezik el a fejezetcímet, a lecsapást ilyenformán csak a kolumna-cím meg az alatta levő rendes hézag mennyiségére korlátozva. Így is jó. A lecsapás azonban a könyv minden fejezeténél egyforma legyen.

Léger-féle szedőgép: 1919-ben a németországi Léger E. W. mérnök szerkesztett soröntő gépet. Nagyjából a Typographra hasonlított, de a matricái körforgásos elrendezésűek voltak, úgy mint a »Linotype junior«-nál.

Leggötíplá: könyvnyomdai féltónusos képeket előállító régi eljárás.

Légrády Imre: Légrády Károlynak, a Pesti Hírlap megalapítójának legidősebb fia, szül. Budapesten 1868 január 5-én, megh. 1932 március 4-én. Jogi tanulmányainak befejezése után az ügyvédi pályára lépett, megszerezte az ügyvédi oklevelet és ezután Eötvös Károly irodájában dolgozott. Eközben nem hanyagolta el az újságírást sem és külföldön is járt, hogy a lapkiadást és a modern újságcsinálást ott tanulmányozza. 1902 márciusában atyja kívánságára elvállalta a Pesti Hírlap felelős szerkesztői tisztét és kiváló szerkesztői egyénisége maradandó bélyeget nyom a lap minden oldalára. Atyja halála után a lap főszerkesztője lesz. A Pesti Hírlapon keresztül a nemzet közvéleményének bátor szószólója. 1919 novemberében a főszerkesztői tisztet öccsének, Ottónak adta át.

Légrády Károly: a Pesti Hirlap megalapítója és első főszerkesztője, szül. Pesten 1834-ben, megh. 1903. november 27-én. Középiskolai elvégzése után az egyetemen a filozófiai tanfolyamot hallgatta és később a kereskedelmi pályára lépett. 1854-ben fivérével, Tivadarral könyvnyomdát alapított Pesten, amihez rövid időn belül könyvnyomdát, stereotípiát, valamint könyvkötészetet is csatoltak és a hirlap- és könyvkiadást is bevonták vállalkaik sorába. 1878-ban megalapítja a ma is virágzó Pesti Hirlapot. 1871 óta a budapesti kereskedelmi és váltótörvényszék ülnöke; ezért 1878-ban a kereskedelmi tanácsosi címet adományozta neki a király, 1880-ban pedig a magyar nemesiséggel tüntette ki őt. 1872 óta tagja a főváros törvényhatósági bizottságának, 1880 óta a budapesti kereskedelmi és iparkamara és 1888 óta az Országos Ipartanács tagja. 1895-ben országgyűlési képviselőnek választották meg és az ákosfalvai kerületet két cikluson keresztül képviselte. Az elnyomatás korszakában nem egy titkos röpirat és nyomtatvány került ki a nyomdájából, Deák Ferenének az egyik zalamegyei gyűlésen elmondott beszédének kinyomtatásáért azonban haditörvényszék elé állították, ahonnan csak nagynehezen sikerült menekülnie. A múlt század hatvanas éveinek vége felé tagja és jegyzője volt a könyvnyomdai főnöktestületnek.

Légrády Ottó dr.: a Pesti Hirlap főszerkesztője, szül. Budapesten 1878-ban. Fia Légrády Károlynak. Jogi tanulmányainak befejezése után tanulmányúton járt Németországban és Angliában, majd belépett a Pesti Hirlap kötelékébe. Egy ideig tagja volt a székesfővárosi törvényhatóságának. Hosszabb időn keresztül elnöke volt a Magyar Lapkiadók Országos Testületének. Vállalatát ő

szervezte meg technikailag és azt európai színvonalra emelte. Főmunkája a Pesti Hirlap fejlesztése. Megalapította az első mélynyomatásos magyar lapot, az «Erdekes Ujság»-ot. A háború után az első volt, aki a külföld felvilágosítására irányuló munkát megindította. A Pesti Hirlap szerény Naptárából valóságos diszmvét teremt, megkísérli a lapnak repülőgépen való szállítását a vidékre, bevezeti a Bi-rola-eljárást, amely lehetővé teszi újságpapírosan körforgóképpen aktuális képek nyomtatását s ezzel úttörő munkát végez; olyan művészi kivitelű mélynyomásos napi képes mellékleteket ad lapjához mindennapi aktualitással, amelynek nincsen párja a világsajtóban, bevezeti az olcsó színházjegyekéiöt és utazási irodát nyit közönsége kényelmére és hasznára. Ezt a valóban amerikai lendületet még más hatalmas teljesítmények is kísérik; a 28 filléres Pesti Hirlap könyvek, a Diszkönyvtár- és Ragyogó-Regénytár-sorozatok és végre a Pesti Hirlap Vasárnapja című, hetenként mélynyomásos, színes borítókkal megjelenő ismeretterjesztő és szépirodalmi hetilap a Pesti Hirlap közönsége szórakoztatására.

Legyen világosság! Gutenbergnek tulajdonított mondás; most az egész nyomdászág jelszava.

Lehmann Keresztély: 1755–59 körül nyomdászkodott Brassóban, majd pedig átvitte nyomdáját Besztercére. Utóda 1791-től Eckhardt Péter.

Lehúzóda: Különösen a képes ábrázolatokat nyomtató gépmesternek nagyon kell ügyelnie arra, hogy a hátnyomat készítésekor a lehúzóda elkerülje. Nyomtatott ívet nagyobb mennyiségben nem is szabad egymásra rakatnia, mert illusztrációs nyomtatáskor a lehúzóda sokkal könnyebben megtörténhetik, mint ujság stb. nyom-

tatásakor. Gyakran a vezető szalagokat zsineggel helyettesítjük, hogy a maszatólódást elkerülhessük.

Lehúzó-gép: két oldalt kiemelkedő sínekkel ellátott vaslap; a síneken posztóval bevont súlyos vashenger gurítható előre és hátra. A lenyomat úgy készül, hogy a szedést hajóstul a vaslapra teszik, kézi hengerrel befestékezik s papírost téve reá, a vashengert fölötte elgurítják. Nagy nyomdákban gyakran kézi sajtóval készítik a próbalenyomatokat.

Lehúzó-kép: az iparban olcsóbb műtárgyak előállításánál alkalmaznak. Gyártása a következő: A papírost keményítőpéppel bevonják és simítják; erre aztán valamely sokszorosító eljárás szerint egy-egy többszínű képet nyomtatnak. Ha az ily lehúzó-papíros színes fölületét kencével bekenik s azt a kencével bekent fa-, üveg- vagy fémtárgyra borítják és a kence kiszáradása után a papírost benedvesítik: akkor a keményítőpép feloldódik s a papíros a tárgyra ragadt színes rétegről lehúzható.

Lelszek Miklós: a nagyszombati tipográfia egyik faktora. 1777-ben, a nyomda nagyrészenek Budára költöztetésekor, Nagyszombatban maradt.

Leiterjakab: félreértésből vagy tudatlanságból származó nevetséges fordítás. A név onnan származik, hogy valaki a német «Jakobs Leiter»-t (Jakob létrája) tulajdonnévnek vette és Leiter Jakabbal fordította. A pongyola fordításokba könnyen belecsúsznak a bosszantó leiterjakabok; egy német múzeum katalógusában Izsó Miklós egyik szobrának szerzőjeként Mintazta Izsó van feltüntetve, mert a katalógus összeállítója a szoborba vésett szöveget névnek fogta fel.

Leitner Pál: szül. 1855-ben, megh. 1927-ben. Újságszerző, majd korrektor volt, a nyolcvanas-kilencvenes évek nyomdásztársadalmá-

nak egyik vezére; 1891-ben a Nyomdász-Egyesület elnöke. Józsi modorban írt visszaemlékezései és a könyvnyomtatás történetéből vett cikkei a Typographiában, Magyar Nyomdászatban, Magyar Grafikában és a Grafikai Szemlében jelentek meg.

Lektor (latin): a. m. olvasó; az, aki a kiadóvállalat megbízásából a benyújtott kéziratokat elolvassa és róluk véleményt mond (lektori jelentés). Vannak hivatásos lektorok is, azonban a legtöbb kiadójukot kívül másokkal, gyakran laikusokkal is elolvastatja a kéziratokat.

Lemezes mélynyomtatás: a mélynyomtatás olcsóbbá tétele végett — hogy közép és kisebb nyomdák is berendezkedhessenek rája — próbálkoznak vele, mégpedig elég jó eredménnyel. T. i. a galvanoplasztikai, sőt esetleg a csiszoló berendezést feleslegessé teszi. Továbbmenően az is lehetséges a lemezes mélynyomtatásnál, hogy a kisebb nyomda csak a nyomtatásra rendezkedik be és a formát kemigráfusnál készítteti. 0.3–0.8 mm vékony rézlemezre maratják a formát, melyet a formahengerre feszítenek. Egy-egy lemez a vastagsága szerint 1–6 szori használatra alkalmas. Esetleges utánnyomtatáshoz igen egyszerű a megőrzése. A lemez folytonossági hiányát — a feszítő végeknél — különböző módokon: a rákel emelésével, a formahengeren a feszítési végek lejtőssé tételével, törőhenger alkalmazásával, a lemezvégek összehúzásával (amikor a fennmaradó rést kítómik stb.) hidalják át. Hibái: a lemez esetleges nyúlása az erős nyomástól és az, hogy a hengerelt lemez nem oly finom szemcszetű, mint a galvanizálás útján előállított henger.

Lemezhenger: a rotációs gépnek az a hengere, amelyre a nyomtatóformául szolgáló gömbölyű stereotíplemezek vannak erősítve.

Lemezolló: könyvkötői segédeszköz; a fódelek és a gerinetábla vágására való. Javított alakja a lemez-köröllő.

Lemezöntő gépek: 1. Stereotípia.

Lemezraktár: 1. Depó.

Lenese: 1. Objektív.

Lendítőkerék: minden gépen azt a célt szolgálja, hogy a menetközben benne fölhalmozódó eleven erő segítségével a gép munkavégzési periódusa alatt a meghajtó erőakkumulátoraként szerepeljen, vagyis túlerő leadását lehetővé tegye. Régebbi gépeken gyakran találunk túldimenziózalt, nagyméretű lendítőkerekeket, melyek alkalmazását részben a kis áttételek, részben a meghajtási erő korábban még körülményes és drága beszerzése magyarázza. II

Lengyel Albert: szül. Kolozsváron 1884-ben, felszabadult u. o. 1901-ben. Húsz esztendőskorától fogva állandóan mint nyomdavezető működött. 1927 óta a kolozsvári Minerva-Nyomda Rt. igazgatója. — Fiatalabb éveiben a nyomdász-szervezet vezetőségi tagja és több továbbképző tanfolyam előadója volt. Szakdolgozatait hozták: a Grafikai Szemle, Magyar Nyomdászat s az évkönyvek. Újabban a sokszorosító ipart szolgáló írásai a romániai Typograph, Graphic Union, Grafikai Ipar, Keleti Újság hasábjain jelennek meg. Kiadója és társszerkesztője volt a Grafika című szaklapnak is.

Lengyel Sándor: szül. Kolozsvárt 1887-ben. A nyomdászatot ugyanott tanulta Stief Jenő és Társa nyomdájában. Dolgozott ezután a budapesti Athenaeum-nyomdában is. A háború után Kolozsvárt festékgyára volt; 1920-ban az ottani Lapkiadó Rt. segédművezetője és 1922-től 1930-ig nyomdatulajdonos; 1932-től ismét a kolozsvári Lapkiadó Rt. alkalmazottja. — 1908-ban megalakította a Szakkör kolozsvári csoportját és ügyvezető titkára volt egész a háború kitöréséig; tanfolyamain előadó volt.

1912-től a nyomdásztanonciskolának szakrajzoktatója 1926-ig. Ő írta, illetőleg szerkesztette: «A Szakkör kolozsvári tanfolyamának értesítője» 1908—1909. (8^o 32 oldal); «A szakirányú nyomdászkola reformja» (1914, 8^o, 36 oldal); Grafika folyóirat 1921—22; «Nyomdászati kémia és áruismer» (1927). Írt cikkeket a Szakkör évkönyvébe, Grafikai Szemlébe, Magyar Grafikába, Magyar Nyomdászatba, a Magyar Grafikai Almanachba, a romániai nyomdászszervezet hivatalos lapjába, a Typograph-ba. Illusztrált sok verses és szépirodalmi könyvet.

Léniák: a könyvnyomtató amaz eszköze, amellyel a táblázatokat és egyéb vonalakkal ellátott szedéseket állítja elő. A léniák legkorábban betűfömből készültek, azután cinklemezeket használtak e célra, hogy ellentállóbbá tegyék, amit el is értek, ellenben csakhamar ki kellett ezeket a használatból vonni, mert gyorsan oxidálódtak és ezáltal a vonalukuk lyukacsossá és egyenlőtlené vált, sőt az oxid a szedés betűit is megtámadta. Ma is használatban van a puhább betűfömből készült lénia, de rendszerint csak az olyan nyomdákban, amelyek ezt háziöntődjükben maguk készítik el. A nyomdák túlnyomó nagy többsége rézléniákat használ. A rézléniákhoz használt rézsíneknek, illetve rézlemezeknek kiváló minőségűeknek és duplarágó-keményűeknek kell lenniök, amelyek abszolút pontos tipográfiai méretekre hengereltetnek. Megmunkálásuk a legmesszebbmenő pontoság figyelembevételével mellett többféle kézi eszköz és gép segítségével történik. A nyers rézsínek marógépen történő párhuzamosra egyengetése után előbb a kívánt lénia-képet (mint pl. finom, félfele, fekete, fekete, kettősfinom, fekete-finom stb.) gyalulják be, majd a kellő magasságra gyalulják le a sánt, és végül ellátják szignatú-

rával. A pontozott léniák egy rovátkolt keréknek a finom lénia-képbe való besajtolása és egyidejűleg való végigvezetésével készülnek. A körzetek, többvonalas (raszter) és egyéb diszléniák pedig megfelelő kombinált képgyaluk, guilloche- és marógépek segítségével láttatnak el a kívánt képpel.

A rézléniák az alább felsorolt törzsvastagságban készülnek és a normális magasságú rézléniákból 1 kg súly a következő körülbelleges hosszúságot adja:

1 pont törzs kb.	3040	ciceró
2	1520	"
3	1014	"
4	760	"
6	504	"
8	380	"

10	pont törzs kb.	304	ciceró
12	"	253	"
16	"	187	"
18	"	171	"
20	"	148	"
24	"	127	"
36	"	72	"
48	"	63	"

A gyalulás munkafolyamatát követi a léniák felszabdalása a különféle hosszúságokra. Az 1, 2, 3 és 4 pontnyi vastagságú léniáknál a 6—48 pontig terjedő hosszúságokat precíziós automata-gép vágja fel önműködően, míg az 5—40 ciceróig terjedő hosszúságokat, de a vastagabb léniáknál a 6 pontos hosszúságtól végig minden egyes hosszúságot külön-külön darabonként munkálnak meg kézigépek

Rovatjel	A)	B)	C)	D)	E)	F)	G)
Hosszúság	törzs pontokban						2 pontos törzs
	2	2	2	2	6	12	
Nonpareille	16	16	8	10	11	6	3040
Petit	16	16	8	10	—	—	2280
Garmond . .	16	16	8	10	—	—	1824
Ciceró	20	24	12	15	11	6	1520
Mittel	16	16	8	10	—	—	1363
Tercia	16	16	8	10	—	—	1140
1½ ciceró . .	16	16	8	10	6	4	1013
Text	16	16	8	10	—	—	912
2 ciceró . . .	24	24	12	20	8	4	760
2½ "	16	16	8	10	6	2	608
3 "	24	24	12	20	6	4	507
4 "	24	24	12	20	8	4	380
5 "	16	12	6	10	6	4	304
6 "	16	12	8	10	6	4	253
8 "	16	16	8	15	6	4	190
12 "	20	12	8	15	6	4	126
16 "	16	12	8	14	6	2	95
20 "	16	12	8	14	6	2	76
24 "	—	12	8	14	—	—	63
28 "	—	—	6	—	—	—	54
32 "	—	—	4	—	—	—	50
36 "	—	—	4	—	—	—	42
40 "	—	—	4	—	—	—	38
Összesen drb	320	312	184	247	92	50	

segélyével pontos hosszúságokra. Igen fontos, hogy az összerakott léniák a nyomtatásban hézagmentes vonalat adjanak, ezért a gyártásnál a léniákat hosszúságukban nem derékszögűre, hanem a láb felé menően kúposan képezik ki. Innen van az, hogy amikor a rézléniákat a könyvnyomtató lábbal fölfelé fekete lénia gyanánt akarja (helytelenül) felhasználni, a lénia-darabok között hézagok látszanak, mit eltüntetni nem lehet.

A rézléniák felvágása a gyakorlati tapasztalatoknak megfelelően kidolgozott vágásbeosztások alapján történik, amit a 279. oldal alsó táblázata szemléltet.

Az A) rovatban nonpareilletől 20 cicerőig, a B) rovatban nonpareilletől 24 cicerőig, a C) rovatban pedig nonpareilletől 40 cicerőig fel vannak tüntetve a 2 pontos törzsu léniákból 1 kg-ra menő darabszámok. Ezek a nemzetközileg elfogadott úgynevezett normális beosztások. Az 1 pontosból kétszeres, a 4 pontosból felelmenyiségű darabszám jut 1 kg-ra. A leggyakorlatiasabbak az A) és B) beosztások, míg a C) már csak a nagymennyiségű léniákkal, a tömegesebb táblázatos munkák készítésére való lénia-berendezéshez szolgál. De még ezekhez is jobb a B) beosztás, mert a kisebbekből lehet bármily hosszúságot összerakni, de a 28–40 cicerős léniákat nem lehet osztani. A félfelete, a felete és kettősfinom léniákhoz igen gyakorlatias a D) rovatbeli beosztás, amely szemben az A) és B) rovatval lényegesen kevesebb apró lénia-darabot tartalmaz. A nonpareille és cicerő törzsu léniákból rendszerint csak a nonpareille, 1 cicerős és 1½ cicerős darabokat adja az öntőde és csak külön kívánságra szállítja a többi apró darabot. Az E) és F) rovat mutatja ezeknek 1 kg-ra eső darabszámát.

A táblázat G) rovatában fel van tüntetve, hogy 1–1 kg-ból hány

nonpareille, petit stb. hosszúságú 2 pontos törzsu lénia-darabot lehet kivágni. A számítás alapja az, hogy 1 kg 2 pontos törzsu lénia 1520 cicerő hosszúságot ad.

Az ölomléniák megmunkálása és vágása azonos a rézléniákéval. A léniák kiegészítő részei a sarkok. Ezek úgy készülnek, hogy a szükséges dupla hosszúságot véve egy 90°-ra kidolgozott szerszámmal marva vágják ketté. Ezzel az egyszerű művelettel készíthető 2 db egymással szembe állítható 45°-os sarokrész (Gehrung). A rézléniákhoz tartoznak még a körök és oválisok. A körök általánosságban varrat nélküli sárgaré (Mannesmann-) csőből, az oválisok inkább öntésből és esztergapadon készülnek.

Is és ta
Lenk Sámuel: soproni nyomdász; l. Romwalter és Siess címszók-nál.

Lenolajkence: l. Kence.

Leona: 36:48 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Leöntés: betűöntődékben az a művelet, amikor az öntőgépek más törzsre, például nonpareilleről garmondra vagy más magasságra történő átalakításának befejeztével egy bizonyos mennyiségű betűt öntenek, hogy azok minden irányú kiterjedését méret, derékszög és párhuzam tekintetében ellenőrizhessék. — A stereotípiában az öntés előállítását is ugyanezzel a szóval jelölik.

Lerner Dezső: szül. Jászberényben 1871-ben, megh. Budapestén 1934 március 17-én. Szülővárosában tanulta a betűszedést és 1886-ban szabadult föl. Évekig járta a vidéket és a külföldet és az ország különböző városaiban dolgozott. Budapestre jöve, 1898-ban tagja lett az árszabálybizottságnak. 1899-ben megválasztották a Szakegyesület titkárává, amely tiszttségét 1919-ig töltötte be. Több ízben ideiglenes szerkesztője volt a Typographiának és hosszú éveken

át a Nyomdász-Evkönyv és Úti Kalauznak. 1919-ben Pozsonyba ment, ahol átvette a szlovenszói nyomdászegyesület vezetését. Két év multával ismét haza jött és a Paritásos Munkásközvetítő Hivatal tisztviselői állását töltötte be, mígnem 1929-ben, Novitzky László halála után, a Nyomdász-Egyesület vezető-tisztviselői tisztségét foglalta el.

Leroux Pierre: betűszedőből lett francia politikus; szül. 1797-ben, megh. 1871-ben. Nyelvészeti kérdésekkel foglalkozott főlshabadulása után, majd a saint-simonizmus egyik apostola lett. 1848-ban képviselővé választották; e szereplésében ellene szegült III. Napoleon államcsínyjeinek, s ezért 1851-ben menekülnie kellett. Jersey szigetén vonta meg magát az 1860-as évig, amikor visszatért Párizsba.

Lettnér Gottfried József: 1785-ben vette át a pesti Eitzenberger-féle nyomdát. Impresszumával azonban csak rövid ideig, 1788-ig találkozzunk.

Lettres cadeaux: Tory Geofroy híres betűi 1529 tájáról. Átmenet a barátbetűből a rondírás felé.

Lettres capitales (francia): a. m. nagybetűk.

Lettres supérieures: a. m. főnnálló betűk. Ilyen a felső törtszám (pl. m²), valamint a főleg a francia szedésben bőven előforduló rövidítések. Az utóbbiak a folyószóveg törzsökének nagyságára vannak öntve, úgy hogy nem kell aláírni őket.

Lettura: a 12 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Léval Sándor: szül. 1877-ben Jászberényben, főlshabadult ugyanott 1893-ban. Főlshabadulása után Budapestre jött s itt helyezkedett el. Rövidesen bekapcsolódott a szervezeti mozgalmába, s csakhamar vezetője lett a fiatalok ellenzékének, akik a 90-es évek modern munkásmozgalmának alappilléreit lerakták. A Szakegyesü-

letnek éveken keresztül jegyzője és könyvtárosa, az anyaegyesületnek pedig sok éven át választmányi tagja volt. A Typographiának, valamint az 1896-os ellenzéki Világosságnak állandó munkatársa volt. Az első szakszervezeti kongresszusnak (1899) és a másodiknak (1902) jegyzője volt, ahol is a szakszervezeti tanács megalakításában fejtett ki buggó munkálkodást. 1902-ben a MÁV szolgálatába lépett. 1920-ban mint főtisztet nyugdíjazták. 15 éven át szerkesztette és kiadta a Magyar Vasutasok Lapját. 1925-ben tért vissza a nyomdászathoz. Jelenleg az anyaegyesület I. alelnöke, az Országos Bizottság ellenőrző bizottságának tagja és jegyzője. Elnöke a Budapesti Korrektorok és Revizorok Körének és a Nyomdászok Tipográfia Sportegyesületének. 1925 óta Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának tagja.

Levegő-perspektíva: A tájképeknél van különösen nagy szerepe. Atmoszférának azt a tulajdonságát értik ezen, hogy a rajta keresztül a fény sugarak egy hányadát megtöri, s a hatásukat is gyöngíti. Mentől távolabbra húzódunk valamely tárgytól, annál szélesebb lesz köztünk és a tárgy közt lévő levegőréteg, s ezzel kapcsolatban annál tompább megvilágításúnak látjuk a tárgyat. A fény és árnyék különbsége ilyenkor mind csekélyebb lesz, s lassan-lassan egészen egymásba folyóvá válik.

Levélbélyegek nyomtatása: A filatelista szakkönyvekben általában acél- és rézmetszetűekre, vagyis mélynyomtatásosakra, litográfiaiakra (síknymtatás) és fametszetűekre vagyis tipográfiaiakra (magasnyomtatás) osztályozzák a bélyegeket. Mi nyomdászok is ezt a főlosztást alkalmazzuk a grafikai reprodukálás fő-fő csoportjainak megjelölésére. De köztudomású, hogy ezeken a kereteken

belül a klisékészítő eljárások nagy tömege rejtőzködik, s hogy a modern értékpapirosok készítésekor nem érik be egyetlen nyomtatási típus alkalmazásával, hanem kombinálják olykor mind a hármat is, úgyhogy például egyetlen bélyegjegyen találunk mondjuk litográfiai alapot, mélynyomtatásos ornamentumot, továbbá tipográfiai nyomtatással készült szöveget, vagy legalább is számokat. A nyomtatóeljárások emez összekombinálásának a célja — csakúgy, mint a bankjegyek s egyéb értékpapirosok nyomtatásánál — az, hogy a hamisítók munkája lehetőleg megnehezíthessék.

Levélboríték: használatá az utolsó évszázadban nagy arányokban fejlődött. A múlt század elején a levélírás és annak szállítása és kézbesítése igen körülményes volt. A levelezéshez annak idején nagyalakú papirost használtak, de csak az egyik oldalára írtak, azután összehajtogatták, megcímezték és lepecsételték. Később a leveleket külön iv papirosba hajtogatták és megcímezték és a választ rendszeren ugyanabban az ívben küldték vissza, a még tisztán levő oldalt címezve meg. Abban az időben már igen sokan foglalkoztak azzal, hogy megfelelő borítékok hozzanak forgalomba, míg végre a hosszas kísérletezések után sikerült Brewer brightoni papírkereskedőnek 1820-ban egy a mai borítékhoz hasonlót feltalálnia és forgalomba hoznia. Ezeket a borítékokat a könyvkötő-műhelyek kézzel készítették, de mivel a fogyasztás emelkedett és a kézzel készült boríték nem volt kielégítő, az ára pedig magas volt: azzal foglalkoztak, hogy gépet konstruáljanak a borítékok készítésére. 1845-ben sikerült is Warren angol mérnöknek az első levélborítékgyártó gépet feltalálnia. Hosszabb ideig Anglia volt a világ levélboríték szállítója; Franciaország 1850-ben kezdte készíteni. Anglia s Németország a borítékokat bé-

lyeggel hozta forgalomba «Freimarke»-val, s a posta volt az eladó. 1860-ban megjelent az első német borítékkészítő gép s ettől az időtől kezdve tökéletesnél tökéletesebb borítékgépeket hoztak forgalomba. A fejlődést a mai napig is megtartották és a németeknek világexportjuk van ilyen gépekből. Magyarországon 1875-ben állította fel a Rigler József Ede papírneműgyár az első borítékgépet. A géppel előállított boríték fogyasztása hihetetlen mértékben emelkedett, ebből hasznót láttak a papírgyárak, a nyomdák és az államok. Ma már igen sokféle típusú borítékgép van üzemben és mindig több termelésű gépet gyártanak. A legújabb borítékgép tekerespapirosról készíti a borítékokat, csákoz, egy vagy két színben szöveget nyomtat, hajtogat, gumiz, 50 darabonként számol és jelez a szalagozásra. Napi 8 óra alatt 100.000 db borítékot készít, míg 1870-ben 8 óra alatt 3000—4000 darab készült. Magyarország levélboríték- és papirosfogyasztása mögötته áll a nyugati államok fogyasztásának. Magyarországon 150 millió darabra tehető az évi levélborítékfogyasztás, vagyis minden lakosra esik 20 darab, ezzel szemben Svájcban 59, Németországban 55, Dániában 40, Franciaországban 40, Ausztriában 38, Olaszországban 25 darab a fejenkénti fogyasztás. A levélborítékok legnagyobb része normális nagyságokban készül s ezeket a kereskedelem és a különféle hivatalok használják. A borítékokhoz felhasznált papirosok gramm súlya a színeseknél 40—80, fehérnél 70—120, havannánál 80—120. A nagyobb tömegben készülő 44, 46, 87, 91, 47, 48 és 98-as nagyságokhoz diagonális papiros használják fel. A diagonális papirosból a szegletes papirossal szemben ugyanazon gramm súlyban, 1000 drb borítéknál 10—15%-kal több papiros kell. Minden papirosnál

nőségéből nem lehet diagonális vágást felhasználni; ez csak ott használható fel, amely borítékok nagyobb mennyiségben készülnek. A kereskedelmi és hivatalos borítékokon kívül vannak magánlevelezéshez használt borítékok, amelyek igen sokféle nagyságban, különféle minőségekben, belül nyomtatással, vagy selyempapírossal bélelve kerülnek forgalomba. Ezeknél a divat is diktálja a nagyságot, a préselést és a színt. A levélborítékgyártáshoz eléggé komplikált, sokféle papíros és gép szükséges. A borítékokhoz a papírost csákozógépen kicsákozzák. Kelendő levélborítékoknál fix késsel történik és könnyebb papírosból 500 ívet egyszerre csákoznak, kevésbé kelendőt állítható csákozőkéssel csákoznak. A vágógépet is igénybe kell venni; a kicsákozott lapokat a borítékgép papírostartóra helyezi, innen a hátsó és zárólap lesz gumizva és összehajtv a szárítótartóba kerül; a megszáradt boríték egyenként kiesik a szárító tartóból; azután leszámolják és szalagozzák. Ezt az eljárást modern gépeken végzik el, amelyek körforgásúak és a formák bizonyos nagyságra fixek. Előállíthatók a borítékok zárólapelómézgázva, kézzel hajtogatva és ragasztva; ez az eljárás csak az esetben történik, ha a mennyiség kevés, vagy ha a nagyság eltérő. Előállítható lábbal hajtott géppel, vagy külön nagyságú, nagyobb mennyiségű levélboríték, a zárólap előre gépen mézgázva, gépen hajtogatva és ragasztva; ez a gép azonban már lassúbb járatú. A bélelt borítékoknál a selyempapíros beragasztása kézzel vagy géppel történik. E borítékok készítése ugyanazon eljárás alá esik, mint a többi borítékoké. Vannak egészen modernül konstruált gépek, amelyek a teljesen kész, selyempapírossal bélelt borítékokat állítják elő; ezek

Számjelzés	mm	cicero
2 . .	53. 88	11 ₁₀ . 19 s
3 . .	57. 94	12 s. 21
5 . .	63. 102	14 . 22 s
6 . .	66 110	14 s. 24 s
7 . .	70. 112	15 s. 25
8 . .	79. 120	17 s. 26 s
10 . .	85. 132	18 ₁₀ . 29 s
31 . .	80. 150	17 s. 33 s
39 . .	95. 160	21 s. 35 s
40 . .	100. 160	22 s. 35 s
42 . .	113. 143	25 s. 31 s
43 . .	125. 152	27 s. 33 ₁₀
44 . .	127. 156	28 s. 34 s
45 . .	132. 158	29 s. 35
46 . .	114 180	25 s. 30 ₁₀
47 . .	136. 212	30 s. 47
48 . .	148. 230	32 ₁₀ . 51
49 . .	123. 360	27 s. 80
56 . .	77. 114	17 . 25 s
71 . .	44. 57	9 ₁₀ . 12 s
72 . .	56. 73	12 s. 16 s
75 . .	74. 92	16 s. 20 s
76 . .	82. 103	18 s. 22 ₁₀
80 . .	95. 118	21 . 26 s
83 . .	104. 133	23 s. 29 s
83 ^{1/2} . .	108. 136	24 s. 30 s
85 . .	118. 146	26 s. 32 s
86 . .	134. 169	29 s. 37 s
87 . .	137. 174	30 s. 38 s
91 . .	128. 196	28 s. 43 s
95 . .	168. 250	37 s. 55 s
98 . .	190. 262	42 s. 58
99 . .	131. 378	29 . 84
100 . .	152. 393	33 ₁₀ . 87
102 . .	180. 235	39 ₁₀ . 52 s
103 . .	190. 265	42 s. 58 ₁₀
104 . .	218. 360	48 s. 80
105 . .	264. 402	58 s. 89
05 . .	64. 103	14 s. 22 ₁₀
015 . .	73. 112	16 s. 25
024 . .	94. 142	20 ₁₀ . 31 s
056 . .	80. 115	17 ₁₀ . 25 s
080 . .	94. 118	20 ₁₀ . 26 s
089 . .	118. 173	26 . 38
102A . .	46. 100	10 s. 22 s
103A . .	52. 110	11 s. 24 s
104A . .	62. 120	13 s. 26 s
105A . .	71. 138	15 s. 30 s

azonban igen kényes és drága gépek.

Levélborítékalakok: a gyakorlatban használatos papíralakok. Ezek méreteinek táblázatát a 283. oldalon adjuk, mégpedig milliméterekben és cicerókban. (Ciceróknál a törtszámok a pontok számát jelentik.)

Levélborítékok nyomtatása: Átfutó szövegű levélborítékok nyomtatásakor a szöveg vagy az ez alatt levő lénia többnyire ráesik a ragasztékra, aminek következtében az illető betűk, illetőleg vonalak igen gyakran tönkremennek, annál is inkább, mert a gumi e helyeken igen keménnyé teszi a papírost. Nagy példányszámú levélborítékokat éppen ezért stereotípiáról ajánlatos nyomtatnunk. A kisebb példányszámúaknál ez nem lévén lehetséges, egyengetéskor a következőképpen enyhíthetjük a hajt: Az illesztéket pontosan beállítva, úgy intézzük a nyomtatást, hogy az a ragasztékos helyen éppen jól adódjék ki. Vékony egyengető-papírost eresztve most át a gépen: megláthatjuk, mi nyomtatódik nagyon erősen és mit kell még alárakni. A szedés nagyságához képest egy vagy két egyengetőlap elég, s azután az egészet vékony papírossal lefodjuk. — A levélborítékok nyomtatásának előkészítése még másképpen is történhetik: az illető borítékra levonatot készítve, ebből ama részeket, amelyek nem esnek a ragasztékos helyre, kivágjuk s az egyengetőlap megfelelő helyére ragasztjuk.

Leveledzés: 1. Galvanó tartóssága.

Levelezőlap: ennek kartónból valónak kell lennie; közönséges papírosból valót nem fogad el a posta. Rendes nagysága 105:148 mm (vagyis az A 6-tal jegyzett DIN-nagyság, ami a világposta-egyesület hivatalos formátuma); nagyobb nem lehet, kisebb egyelőre még igen, de a 70:100 mm-es nagyságnál nem szabad lejjebb

szállani. Formájának négyyszögletesnek kell lennie; gömbölyű, ovális és egyéb kivágásut nem szállít a posta. A bélyeg helyét vastagabb (például nonpareille) vonalakkal nem szabad körülkeríteni, mert ez olvashatatlanná teheti a postai fölülbélyegzés adatait. A magánipar által előállított levelezőlapokon más fölírást, mint «Levelezőlap», illetőleg a nemzetközi forgalomban «Levelezőlap (Carte Postale)» alkalmazni nem szabad. A címoldal a címre, kezelésre és kézbesítésre vonatkozó adatokon kívül más megjegyzést nem tartalmazhat, mint a földadó nevét, címét vagy üzenetét. A magánipar által előállított levelezőlapokon a «Magyar királyi posta» felírás és a magyar címer használata nincs megengedve.

Levelezőlap-kartón: 1. Kartón.

Levélfej: a levélíró címét mutatja, gyakran kiegészítve kitüntetések, üzleti különlegességek stb. felsorolásával. Kétféle levélféjet különböztetünk meg: sarkosat, ez a papírosnak csak felső bal sarkát foglalja el és széleset, amelyet a papírosformátum egész szélességében nyomtatunk. Fontos az, hogy mennyire álljon a sarkos levélfej a papíros szélétől. Véleményünk szerint legjobb, ha oktáv formánál a papíros felső szélétől $2\frac{1}{2}$ cicerónyira, az oldalsótól 2 cicerónyira áll. Kvart formátumnál az első margó 3, illetőleg 2 ciceróra emelkedik. Egyszerű kereskedelmi levélfégeket többnyire gazdagabb ékesítés nélkül, tiszta, könnyű olvasású és világos betűfajtából szednek. A gyárosok számára készülő levélfégeket már igen gyakran címer, kitüntetések rajzai, vignetták, a gyárhelyiségek képei stb. ékesítik s gyakran színesen is — rendszeren két színben — nyomtatódnak. Ilyenkor — a későbbi színpróbálgatás megakartása okáért — a szedő jól teszi, ha színes vázlatot készít.

Levelléc: a levélpapiros baloldalán húzódo, 8–10 cicerő széles ékítményes szöveg. Gyakran vonalas ornamentumba foglalják. Hosszúsága az iv hosszának háromnegyed része lehet. A levélfej és a levelléc ügyes összekötése a mesterszedő nehéz, de hálás feladata.

Levelléymatató: egyszerű fordítása a német «Briefdrucker»-nek. Itt a «Brief» szó a latin «breve» szóból eredt, ami a 15. században egyoldalasan nyomtatott egyes lapot jelentett.

Levélpapiros: jól enyvezett bankposta- és írógéppapiros. A levélportóra való tekintettel rendesen vékonyabb, de mindamellett jó anyagból levőnek és tartósnak kell lennie. A levélpapirosok nagyságát milliméterekben és cicerókban l. a 363. oldal táblázatán.

Leverőfa: a szedésből kiálló betűk leverésére szolgál. Tölgy-, vagy bukkfából készül; alja teljesen síma, fölseje pedig bérrel van bevonva, hogy a kalapáccsal való ráütés ne érje közvetlenül. Kényesebb betűkből és ékítményekből álló formák leverésekor papiroslapokat teszünk alája.

Levy M.: l. Autotipia.

Lexikon: általános avagy szakismeretek egyetemes összefoglalását és rendszeres áttekintését jelenti. Legelőször a görögök szerkesztettek ilyen összefoglaló műveket, majd a középkorban töréntek ilyirányú kísérletek latin nyelven, ezek kivonatát adta a magyar Apácai Cseri János is. A tulajdonképpeni első nagyobb lexikon Diderot és d'Alembert szerkesztésében 1751-től kezdve jelent meg, amelynek munkatársait enciklopédistáknak nevezték, akik egész társadalmi átalakulást idéztek elő. Majd Németország és Anglia kezdtek meg a lexikonok kiadását, amelyek többszáz kötettel gazdagították az idevágó irodalmat. Hazánkban csak a 19. században, többszörös kísérletezés

után indult meg a lexikonok kiadása és így fejlődése is lassúbb ütemű, Lexikont ma már minden művelt nemzetnél találunk. **zgy Libellum** (lat.): a. m. könyvecske. A rómaiak így is nevezték a papiruszra készült olyan írást, amelyet borszíjjakkal leperello-album módjára fűztek egybe.

Liberty-sajtók: közönségesen «amerikai gép»-eknek nevezzük. Az ilyenfajta gépeket az jellemzi, hogy a tégely meg a szedésfundamentum egy közös tengely körül mozog rajtuk, olyanformán, mint az ollónak a két szára. Nyitott állapotban a tégely és a szedésfundamentum erősen megközelítik a vízszintes fekvést, aminek megvan az a jó oldala, hogy könnyen hozzá lehet férközni a szedésformához, számokat lehet benne «mutálni» a forma kiemelése nélkül stb. Sűrű képű, erős nyomást igénylő nyomtatványok — például autotipiaiak — sokszorosítására azonban kevésbé alkalmas a Liberty-típusú sajtó. Tányéros festékezési rendszere sem kielégítő, még akkor sem, ha úgynevezett «nyargaló» hengerekkel szaporítják meg a festék eldörzsölésében s földadásában résztvevő hengerek számát.

Líbiai ábécé: ókori betűjegyek; az arabiai himjarita ábécé a szülőanyjuk.

Liescecke Sándor: 1851-ben a temesvári államnyomdában dolgozva, fölhevítva nyomdásztársait beteg és utasított pénzért alapítására. Ez megtörtént, s elnöknek Liesceket választották. 1852-ben a hatóságok örökre kitiltották a monarchia területéről.

Ligatúra: egybeöntött betűk, mint pl. némely antikvánál az ff, fi, fl, mert külön az f és i egymás mellé szedve veszélyeztetné az f felső kanyarulatát és az i pontját, míg a betűk egybeöntve le nem törhetnek; továbbá ligatúráknak öntik a francia és latin szedéshez az æ, œ, ð, ō betűket.

Lignamine: római író, Gutenberg föltalálói mivoltának egyik tanúsítója. 1474-ben lelkesedve ír Gutenberg János ügyességéről, aki fémbe metszett betűkről egyetlen napon háromszáz ívet tudott nyomtatni.

Lignicei Effmurdtt Jakab: 1. Effmurdtt Jakab.

Lignin: 1. Faanyag.

Lignográfia: Színnyomtató eljárás vékony falemezre. Angliában találták fel.

Lindauer János: müncheni származású, előbb budai, majd később pesti könyvkereskedő, 1788–1795. működött, kezdetben Diepold Floridus (1. o.) társaságában.

Lingner-féle egyengetés: 1. Egyengető eljárások.

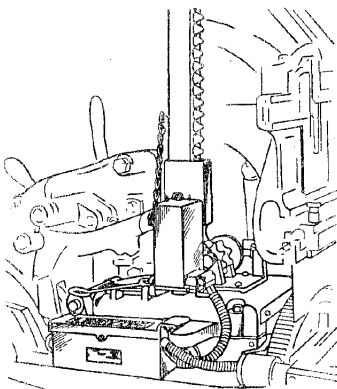
Linograph: soröntő szedőgép. Amerikában, Davenportban született meg 1913-ban; nemcsak név dolgában, hanem szerkezeti tekintetben is nagyon hasonlított a Linotypere. Valósággal testvére a Linotype «Ideal» nevű kisebb kiadásának. Olcsó s jó gép lévén: gyorsan terjedt, s a világháború után a németországi Darmstadtban is gyártani kezdték, még pedig «darmstadti szedőgép» néven, mert a «Linograph» szót a Linotype-társaság közben árujegyképpen bejegyeztette és így szedőgéppel való vonatkozásban e szó Németországban azóta nem használható. Eleinte egy-, két- és hárommagazinos volt a Linograph, de 1925-ben Amerikában egyszerűre csak előállítottak egy tizenkétmagazinos új modelljével. A Linotype-társaság erre megvásárolta a Linograph összes szabadalmait.

Linoleográfia: a. m. linoleummetezés.

Linotípla: egy tisztán fotográfiai eljárás neve.

Linotype: szedőgép. Egy német származású órás. Mergenthaler Ottó már készítette el 1886-ban. A Linotype-nak a gyakorlatban az a nagy előnye, hogy a leszedett sor

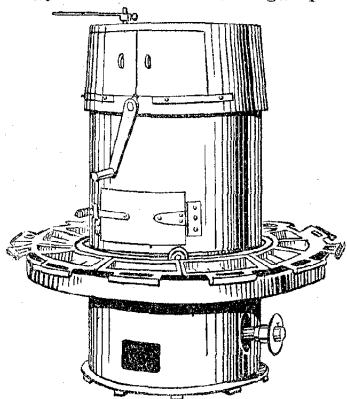
kiöntését és a matricák elosztását automatikusan végzi el maga a gép, amiáltal gyorsabb szedés válik lehetségessé. A gép működése nagy vonásokban a követ-



Ólomdagolás a Linotype-szedőgéphez: önműködően pótolja a fölhasznált ölmot, s ezáltal nemcsak a szedő munkáját könnyíti meg, hanem a termelés folytonosságát is biztosabbá teszi.

kező: A gépszedő, aki munkáját ülve végzi, a 90 nyomógombból összeállított billentyűzet megfelelő gombját könnyed érintéssel lenyomva, a matrica-magazínból kiváltja a szükséges betűmatricát. Ezek a betűmatricák a gépszedővel szemben, jól látható betűjelzéssel vannak ellátva s a ki-váltódás sorrendjében sorakoznak egymás mellé a szedőgép gyűjtőjében. A szavak közé, ugyancsak billentyűnyomásra, egy-egy kizáróék kerül. Amikor a meghatározott szélességű sorra való betűmatricák és kizáróékek megtöltötték a gyűjtőt, a gépszedő egy

rövid karmozdulatával az így leszedett matricasort két keskeny, hosszukás nyelv közé fogva «elküldi» a Linotype-gép öntő részébe. Innen kezdve a Linotype minden további munkát önműködően végez. A leszedett matricasor két satupofa közé kerül. A satupofák egymástól való távolsága pon-



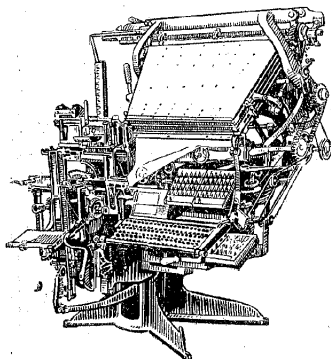
Pogácsázó-gép. A szedőgépes üzemek segédgépe. Arra való, hogy masztas, festékes sorok helyett pogácsaformába öntött, salaktól mentes, tiszta fémnel láthassuk el a szedőgépet.

tosan megfelel annak a szélességnek, mint amilyen sorokat a szedőgépen önteni akarnak. A gép működése következtében a kizáróékek felnyomódnak annyira, amennyire a sortól jobbra és balra lévő satupofák engedik, ezáltal a szavak között egyenlő beosztást alkotnak és a matricasort a szedés formátumának megfelelő szélességre zárják ki. A sor ezzel készen áll a kiöntésre. Ugyancsak a pontos szélességnek megfelelő öntőformán keresztül az ölmakat-

lanból a 290–300 Celsius fokra felhevített folyékony ólom pumpanyomásra kiönti a matricák negatívját s ezzel pozitív képet adva, el is készült az egybeöntött betűsor. A kiöntött matricasort a különböző emelők és karok az öntőrészből eljuttatják az osztószerkezethez. A gépnek ez a része azután fogazatos rendszere segítségével ugyancsak önműködően minden egyes betűmatricát visszajuttat a magazin megfelelő csatornájába. Ezalatt már a kiszedett és leöntött sor különböző gyalukéseken áthaladva, nyomtatásra alkalmas formában a szedőgép hájójába került. A Linotype-szedőgépen ma már 40 ciceró széles, 36 pontos sorok is előállíthatók. E szedőgép nagy elterjedtségét elsősorban annak lehet tulajdonítani, hogy rajta a legkülönbözőbb kevert szedés is előállítható. A hárombetűs Linotype-szedőgépeken egy sorba félkövér, dűlt és rendes betű szedhető; ez azután különösen a napilapok előállításánál bír nagy fontossággal. A Linotypeot kezdetben egy magazin-al és csak egybetűs matricákkal gyártották. Később tértek át a két-, három-, sőt négymagazinos Linotypeok előállítására, valamint a két- és hárombetűs matricák készítésére. A gép számára a Linotype-gyárak állandóan gondoskodnak szerkezeti újításokról, amelyek elsősorban a jobb szedés előállítását szolgálják. 1900-ban jelent meg Magyarországon az első Linotype-szedőgép a Budapesti Hírlap nyomdájában, 1934 végén pedig már 289 ilyen gép volt üzemben az országban.

A Linotype-gép pontos és kifogástalan működését csak úgy érhetjük el, ha azt a leg gondosabban kezeljük és jókarbantartására különös súlyt helyezünk. A rengeteg apró és nagyobb alkatrészből összeállított szedőgép szakszerű felügyeletet igényel, mert ellenkező esetben az akadályok

és a komolyabb üzemzavarok sorozata teszi lehetetlenné a gép zavartalan működését, ami azután igen nagy mértékben érezteti ha-



Linotype. («Kettő az egyben» típus.)

tását a termelés mennyiségének csökkenésében. A gép tisztántartása, a matricák és magazinok időnkénti rendszeres megtisztítása azonban nemcsak hogy a termelést tartja meg azon a színvonalon, amilyent mennyiségileg és minőségileg a szedőgéptől megkívánni lehet, de egyben a gép és főleg a matricák élettartamát is lényegesen meghosszabbítja. A szedőgép-ólom összetételére is nagyon kell ügyelni. Tapasztalat, hogy a hibás keverésű, vagy pedig a már kiégett szedőgép-ólom nemcsak hogy állandó zavarokat okoz a szedés menetében, hanem rendszerint az öntött sorok is használhatatlannak. Ezek az ólomzavarok azonban nemcsak akkor jelentkeznek, amikor az összetételben van az előírttól valamilyen eltérés, de mutatkoznak akkor is, ha az ólom hevítése nincs ponto-

san beállítva. Több szedőgéppel rendelkező üzemek mindezekért külön szedőgépszerelőt alkalmaznak, akinek fő hivatása a gép kezelése és így az üzemzavarok lehető megelőzése.

A Linotype szépszámu modellje közt legújabb a «Kettő az egyben» (Zwei in Einer) elnevezésű két-magazinos soröntő szedőgép. A gép működése tökéletesen megegyezik a Linotype szedőgévével. A különbség a két szedőgép-típus között az, hogy a «Zwei in Einer»-nek harminenegy billentyűvel nagyobb kopogtatója és ezzel együtt természetesen ennek a 34 billentyűnek megfelelően többféle matricát magában foglaló magazinja van. Ez a megnagyobbítás alkalmassá teszi ezt a gépet arra, hogy a legkülönbözőbb kevert szedéseket lehessen rajta előállítani. ge



Nagylestű és kisebb betűk egyetlen sorban. (A «Kettő az egyben» típusú Linotype szedése.)

Lintzer Márkus: 1629-ben állított fel nyomdát Nagyszébenben, s 1657-ig igen szép tevékenységet fejtett ki. Impresszumain többnyire latin nevét (Pistorius) látjuk.

Lipesei könyvparcsarnok: 1900 május 12-én nyílt meg, s ugyanakkor leplezték le benne Gutenberg, König Frigyes és Senefelder szob-

rait. Az összes grafikai iparágakat egyesíti magában. Van állandó könyvipari kiállítása, szakkönyvtára, szakbeli régiségeknek gyűjteménye stb.

Lipcsei szabályok: 1. Mesterszedés és Címek közti beosztás.

Lipszai Rheda Pál: 1. Rheda Pál.

Liszka Mihály: a kolozsvári unitárius egyház 1697 körül alapított nyomdájának első tipográfusa.

Lithographia-Club: a könyvművelők társadalmi köre, mely tagjainak továbbművelése céljából könyvtárt tartott fenn és szaklapokat becsátott tagjainak rendelkezésére. A Lithographia-Club 1911-ig a Senefelder-Egyesülettel karöltve működött, mikor is a könyvtárt a Szakegyesület vette át és a Lithographia-Club ilykép a Szakegyesületbe olvadt be. vgy

Litofin: a jó minőségű rektifikált terpinolinolajnak lavendulaolajjal való keveréke; a könyvművelők használják. Az átnyomatot határozottabbá s az elmosódó képeket nyomtatásra ismét alkalmassá teszi.

Litofotogravúr: a. m. lithoheliogravúr.

Litográfia (görög litho: kő, graphia: írás): A könyvnyomtatás (l. o.) első stádiuma a litografálás. A kőre rajzolt vagy abba belevészt képet, avagy írást nevezzük litográfának. Leginkább a többszínű nyomdák előállításánál veszik igénybe. A nagyobb alakú színes, gyakran művészli litográfiát kromolitográfának, a kisméretű, többnyire vésés útján végzett munkát pedig merkantili litográfának nevezzük. Újabban kő helyett cinkre és alumíniumra is rajzolnak. — A tágabb értelemben vett litográfia három munkafolyamatra oszlik: egyik a tulajdonképpeni litográfia, vagyis a kőre való metszés, illetőleg rajzolás munkája, a másik az átnyomatás művelete, harmadik pedig a könyvnyomtatás, amely szón

a kőről való folytatólagos nyomtatást értik. Ehhez mérten a litográfus meg a könyvnyomtató szék külön-külön foglalkozási ágat jelentenek. E két tényező között — mint közbenső foglalatosság — az átnyomó munkája foglal helyet. Ennek az a fontos és gyakran igen nehéz feladata, hogy a litográfus által készített eredeti kőről vagy pedig rajzról a tulajdonképpeni nyomtatóformát elkészítse. hv

Litográfiai kő: 1. Solnhofeni kő.

Litográfiai magasnyomtatás: meg- egyezik az ektipográfia eljárásával, csak hogy fémlemez helyett litográfiai követ használnak. A kimarattott kőről gipszlenomat készül, erről pedig stereotípiái lemez, amit végül alkalmas vésőszerszámokkal kiegyengetnek. Az eljárásnak ma már csak történeti jelentősége van.

Litográfiai sajtók: némiképpen különböznek a könyvnyomtató sajtóktól. A litográfiai kézi sajtón például nem a tégely egyszerű nyomása hozza létre a nyomtatványt, hanem a nyomtatórészek széléhez való erős dörzsölődés. A legkorábban használatos léces sajtónak fő része oly szerkezet volt, amelynek segélyével a kövön levő papírosra erősen rányomódott a lécs ez alatt húzódtott el a kő. Később olyan gépet szerkesztettek, amelynek felső nyomórésze szilárdan állott s a követ az alatta levő csillagformájú rész vitte előre-hátra. A hengeres könyvnyomó gép (gyorsajtó) e gépnek tökéletesítése, amennyiben a szilárdan álló felső nyomtatórészt fölcserélték a tengelye körül forgó hengerrel. A litográfiai gyorsajtók meg szerkesztése különben König Frigyes nagyszerű találmányi sorozata után nem volt nehézség. 1846-ban már kísérletezett vele a francia Nicolle, meg az angol Smart, 1851-ben pedig a német Sigl már elég jó ilyen gépeket gyártott. Fő-fő kü-

lönbség a könyvnyomdai a litográfiai gyorsajtó között az utóbbinak a követ nedvesítő szerkezetében volt, valamint abban, hogy a litográfiai nyomtatáshoz a nyomóhenger adta, sávról sávra haladó nyomásfeszültségnek nagyobbnak kellett lennie, mint a könyvnyomdai munkánál. A litográfiai gyorsajtó festékező hengerei — ellentétben a könyvnyomdaiakkal — nem glicerinnel és enyvésszetételből állanak, hanem bőrről vannak bevonva. Az első litográfiai gyorsajtot Sigi készítette Berlinben. — A litográfiai rotációs gépet Guillot találta föl még 1876-ban. Persze csakis cinklemezzel nyomtathattak rajta; ez ugyanis könnyű szerrel ráhajlítható a rotációs gép lemezhengetőjére. E gépnél egyes, kézzel berakott ívekbe nyomtattak. Guillot után Schlotke javított e gépen 1882 körül, 1898-ban pedig a mainzi Scholz szerkesztett algráfiai rotációs gépet, vagyis olyat, amely cinklemezek helyett alumíniumlemezekről nyomtat. Mindezeket a rotációsokat háttérbe szorította aztán az offset-gépek (l. o.) használata. bv

Litográfusok szakegyesülete: lásd Grafikai Munkások stb.

Litohellogravűr: mint a neve is mutatja: olyan eljárás, amely a heliogravűr hatását igyekszik könyvnyomdai úton elérni.

Litomio: a lipcsei Sebald litográfiai eljárása. Míg a szokásos litográfiai eljárások nem teljesen sikeres nyomtatásosak, ha annak számításuk is azokat, a litomionál a rajz vonalai csöppet sem mélyednek a kőbe, sem nem domborodnak ki abból. Előnye, hogy korrekktúra esetén nem kell a követ leciszolni. Az eljárás különben a következő: A követ, cink- vagy alumíniumlemez gumival és savval olyanformán preparálják, mint az a szokásos eljárásoknál közvetlenül a nyomtatás előtt történik. Ezután leöblítik, meg-

szárítják a gyantás réteggel bevonják, amire, ha megszáradt, átnyomják a rajzot. A karcolótűvel már most e réteget a rajz vonalainak helyéről eltávolítják, vigyázva azonban, hogy magát a követ meg ne sértse. A kő ilyenformán föltárt föületét ekkor olajos festék fölvetelére alkalmassá teszik, majd pedig jóféle átnyomó-festékekkel az egész követ behengerelve, gumival kevert savval maratják. A sav csak a vonalak helyein hat az átnyomó festékre s engedi azt a kőbe szivódni, egybeült megakadályozza ezt a száraz gyantaréteg. A kőről a litográfiai eljárások valamennyiében szokásos gumizás és terpentinnel való lemosás után már nyomtathatnak.

Litostereotípa: azoknak a régi eljárásoknak az összefoglaló neve, amelyekkel a litográfiai kő rajzát domborúra maratták, hogy úgy nyomtathassanak róla, mint a könyvnyomató.

Litotípa: 1. Tipolitográfia.

Litotipográfia: 1. a litográfiai magasnyomtatásra irányuló eljárások összefoglaló neve; 2. a párizsi Dupont anasztatikai átnyomató eljárása.

Litterae capitales (latin): a. m. kapitális betűk.

Litterae unciales (latin): a. m. uncialis betűk.

Livesák-féle szedőgép: a vilnai Livesák tanárnak ez a gépe mechanostereotípiái rendszerű volt. Fő része egy kerék, amelynek a talpán acélból való patricák vannak. A billentyűk nyomogatására ezek a gép hátulsó felén levő viaszlapra nyomódnak, amiről a galvanoplasztikus másolat, illetőleg a stereotípiái úton leönthető matrica készíthető.

Lobinger Johann: híres nürnbergi betűmetsző a 17. században.

Lobinger Pancratius: bécsi betűöntő a 17. században. A magyarországi nyomdák jó részét is ő látta el betűtípusokkal.

Loebe Paul: betűszedőből lett német politikus, szül. 1875-ben. Főlszabadulása után összejárta fél Európát; 1895 körül minálunk is járt. 1899-ben már lapszerkesztő volt Boroszlóban. 1919-től 1933-ig ő volt a német birodalmi gyűlés elnöke.

Logotípiá vagy logográfia: így nevezik a szedő munkájának könyvnyitése céljából egybeöntött szavakat vagy szótagokat. Alkalmazásuk nagyon gyér, csak az impresszumokat, számla-feliratokat s hasonló állandó cím gyanánt szolgáló szavakat öntik nálunk össze. Történetek már kísérletek a logotípiáknak a folyó szedésben való alkalmazására is, például a föl, le, meg s egyéb ily szócikáknak egybeöntésével. A szedés gyorsításának logotípiás alapon való megpróbálását már a 18. század második feléről följegyezhetjük. 1775 körül magának a francia kormánynak a megbízásából kísérleteztek többen a logotípiás szedéssel és Barletti de Saint-Paul húszezer franknyi jutalmat is kapott ilyen tárgyú találmányáért. 1785-ben a «Daily Universal Register» olyan logotípiákkal nyomtatódott, amelyeknek összeállítója a londoni szedő Johnson volt. 1800 körül a kézi sajtó vasból csinálójá és a gipsz-stereotípiá föltalálójá: Stanhope Károly lord is foglalkozott a logotípiás szedői munkával. A 19. sz. közepén Benyovszky őrnagy logotípiás rendszere, a század vége felé a bécsi Weiss Leopoldé kellett szélesebbkörű föltűnést. Legújában — 1924-ben — a bosnyák Baltik Szergej dolgozott ki ilyen rendszert.

Logotyper: Carpenter R. szedőgépe; a gép szótagok s szavak matricáit szedegette össze, s aztán leöntötte. A sorzárás kézzel történt.

Lokáltónus: a középtónusnak (l. o.) megszokott elnevezése.

Lombardiai írás: a középkorban a mai Észak-Olaszországban divott

írás; a régi római kurzívából keletkezett.

Londoni nyomdászati főiskola: lásd Saint-Bride's Foundation Institute.

Longobárd írás: a. m. lombardiai írás (l. o.).

Long Primer: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 10 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 9,38 méterpontjának. A Long Primer Angliában csak 9,10 méterpontot tesz ki.

Lorek B. Károly: született 1814-ben, meghalt 1905-ben. Eredetileg a könyvkereskedelmet tanulta, majd 1836-ban a lipcsei J. J. Weber céghez társtagul lépett be. 1845-ben önállóan nyitott könyvkereskedést s ezt 1856-ban betűöntődévé és könyvnyomdával bővítette meg. 1869-ben «Annalen der Typographie» című szaklapot indított, s közben-közben jeles szakmunkákat írt. Fő műve: «Handbuch der Geschichte der Buchdruckerkunst». **Lorilleux Pierre** (1788—1865): nyomtató munkás volt a francia állami nyomdában. 1818-ban festékgyárat alapított Párizsban, amely azóta világhírnév lett.

Lotter Melchior: nagytudású lipcsei könyvnyomtató. 1491 óta kezdetben bölcséleti és filológiai műveket nyomtatott, később azonban főleg Luther írásait sokszorosította, s e végből — fia vezetésével — Wittenbergben fióknyomdát is rendezett be.

Löbl Dávid: 1875-ben nyitott nyomdát a Sugár útnak (most Andrassy út) az elején. Később a Nagymező uccába költözött vele. Fia Marcell, majd unokái Ödön és Dezső vezetésével a nyomda erős fejlődésnek indult.

Lőcsei kalendárium: így nevezték azokat a nagy híre vergődött naptárakat, melyek a 17. századtól kezdve a lőcsei Brewer-féle nyomdában készültek. Az elsőket Fröhlich Dávid híres késmárki matematikus állította össze, ezek

a naptári részen kívül rövid krónikát, apróbb történeteket és jóvendöléseket is közöltek, amelyek közül egyik-másik közmondásossá lett.

Lőwe Antal: 1784 körül pozsonyi nyomdász volt.

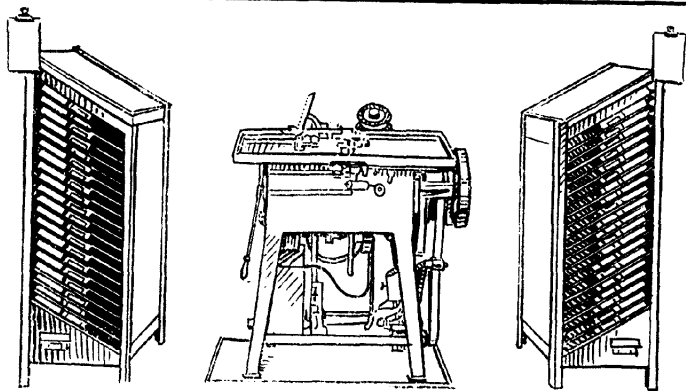
Lőwy Salamon: szül. Komáromban 1874-ben. Ugyanott tanult Merkl Alajos nyomdájában 1888-tól 1890 május 4-ig. Rövid vidéki kondicionálás után Budapestre került, ahol első kondíciója az «Országgyűlési Értesítő» nyomdaüzemében volt, majd a Pallas és Rigler után a Wodianer, később a Légrády Testvérek nyomdájába került; e két utóbbi helyen már az akcidents-osztály vezetője volt. Később a Világosság-nyomdában mint lap-szedő működött, ahonnan meghívták a Pénzüntézet Nyomda műszaki vezetőjének, majd a Globus-nyomdához művezetőnek. 1910-ben megválasztották a Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete titkárává, ahol 1922-ig működött. Rövid ideig grafikai szaküzletet tartott fenn, mely vállalatot 1923-ban megszüntette, miután az Első Magyar Betűöntőde Rt. ügyvezető igazgatójává hívták meg. — A Könyvnyomdászok Szakkörében hosszú időn át volt választmányi tag, majd alelnökké választották. Működött mint szakoktató a különféle nyomdászati szaktanfolyamokon. Budapesten, a vidéken, úgyszintén a külföldön is számos szakelőadást tartott. A Grafikai Főnökegyesületben és a Sokszorosítók Ipartestületében is tisztségeket tölt be. Szakirodalmi tevékenységét a Grafikai Szemlénél és a Magyar Nyomdászatanál kezdte meg, amely szaklapokban csakúgy, mint a későbbi Magyar Grafika, a főnökegyesületi Hivatalos Közlemények, a Nyomda- és Rokonipar és a Sokszorosító Ipar című szaklapokban, továbbá a Szakkör és a Grafikai Művezetők Egyesülete évkönyveiben számos szakcikke és nagyobb tanul-

mánya jelent meg. 1907-től, amikor Pusztai Ferentől a Magyar Nyomdászok Társasága vette át a Magyar Nyomdászat kiadását, két éven át Janovics Ferencel együtt szerkesztője volt e szaklapnak. Munkatársa volt a berlini «Deutscher Buch- und Stein-drucker» és a hamburgi «Typographische Mitteilungen» c. szaklapoknak. Önálló műveiként jelentek meg: 1906-ban a «Nyomdai vázlatkészítés», 1922-ben «A könyvnyomdai munkaértételek elemei» és 1926-ban a «Betűművészet» c. kétkötetes mű, mely utóbbi munkát Novák Lászlóval együtt írta. **Lubowlenski Ferenc:** a kassai jezsuita nyomda ügyvezetője a 17. század hetvenes éveiben.

Luchtman: híres könyvnyomtató- és könyvkiadó-család Leydenben. Leginkább görög és római klasszikusok kiadásával foglalkozott. A céget 1683-ban alapította Luchtman Jordán (született 1652-ben, meghalt 1708-ban).

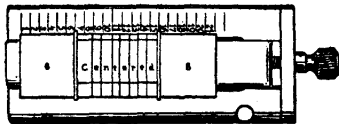
Lucius: magyar származású könyvnyomtató. 1583 táján nyomtatott Helmstadt németországi városban. Mellékneve Siebenbürger (Erdélyi) volt.

Ludlow kézi szedő-öntőgép: újszerű konstrukció a készítedés egyes ágazatainak (akcidents, hirdetések, slágersorok és táblázatok) gépi úton való elvégzésére, matricasorok leszedése és leöntése által. A gép két részből áll: öntőgép-ből és 4—6 egészen keskeny regáliból; mindez 5×5 m-es helyiséget igényel. Minden regális 20 teljes matricaszekrényt és egy univerzális kizáró-szekrényt tartalmaz, amelyekben a megfelelő mennyiségű betű- és kizáróanyag van. Ez a felszerelés körülbelül 120 betűtípusnak, illetve nagyságnak felel meg. A matricák vékony rézlemezek, amelyek egyforma nagyságúak, függetlenül attól, hogy a betű 6 vagy 48 pontos. A matricák felállítva, egymás után sorban állanak a szek-



A Ludlow kézi szedő-öntőgép a maga matricatartó-szekrényeivel.

rényrekeszekben és úgy vannak kiképezve, hogy osztás után önmaguktól kerülnek ugyanabba az állásba. Felső részükön vonalas szignatúrával vannak ellátva a betűtípusok könnyebb megkülönböztetése céljából, afelett pedig



A Ludlow-féle kézi szedő-öntőgép-hez való sorjázó

a megfelelő betű olvasójele található. A minden egyes betű-nagyságnak egyformán megfelelő öntőforma 21 ciceró hosszú, amely-nél a betűtörzs vastagsága 6 és 12 pont. A nagyobb betűknek azon vonalait, amelyek nem fér-nek el a törzsen, a gépen öntött regletták, alátétek védik meg a

letöréstől. Ezek egyúttal a Lud-low-sorok alátétül is szolgálnak, hogy a szedés kifogástalan álló-képességét, tapadását és nyomás-bírást biztosítsák. A matricák szedésére a cicerós beosztású sor-jázó szolgál, amely az öntőforma szélességével azonos, de 42, 63 és 105 cicerónyi szélességre is állít-ható. Vannak ezenkívül rövid so-rok kizárására és különböző betű-fokoknak egyvonalba állítására szolgáló sorjázók is. A szedés munkája úgy történik, hogy a leszedendő szó 5–10 matricáját a jobbkézzel, rekeszről-rekeszre szedve — tehát nem egyenként a sorjázóba helyezve — gyűjtjük össze a szükséges betűket és azo-kat egyetlen ujjmozdulattal tesz-szük bele a balkézben tartott sor-jázóba. A sorok kizárása egy-szerű: a leszedett sor végén a sorjázó cicerós beosztása pon-to-san megmutatja, mennyi tér ma-rad a sor kizárására. Ezt a teret egyszerű számtani művelettel el-osztjuk annyival, ahány szóköz van a sorban, az így kapott szá-

mot az 1–12 pontig rendelkezésre álló kizárással idővesztéseség nélkül, gyorsan kizárjuk. Most a sorjázó végén lévő csavar elfordításával a leszedett sort rögzítjük, mire egy emelő lenyomásával a sorjázó rögzítése, majd a második lenyomás után a sor kiöntése történik meg. Mindez 10 másodperc alatt megy végbe. A matricák elosztása ugyanúgy történik, mint a szedések, csak fordított menetben; először a kizárások, utánuk pedig a betűk osztatnak el. Táblázatszedésre is alkalmas a Ludlow-gép; azok előállítására különböző függőleges és vízszintes irányú léniaák kombinációi szolgálnak. A táblázatot soronként kell leszedni és lebontani és a hozzávaló matricákat úgy vészték, hogy a léniaák csatlakozása kifogástalan. Mindamellett, hogy a Ludlow-gép csak egy 21 ciceró hosszúságú öntőformával van felszerelve, mégis lehetővé válik azon 105 ciceró hosszúságú, egyenletes szökővízi sor lebontása is. Abban az esetben, ha ilyen ikersorok szedésekor a 21 cicerós sorban nem férne el az utolsó betű és annak törzse ezen kívül esne: a gép ugyanannyi helyet hagy a következő sorban, amennyire az előző sorról leelőző betűnek szüksége van. Tehát itt nem fontos, hogy a sor pontosan 21 ciceró széles legyen és hogy betűvel vagy pedig ürességgel végződik-e az ikersor. A Ludlow-gépen ezenkívül kisebb betűfokozatok is (például borgisz, garmond, ciceró stb.) szedhetők és önthetők.

Lufft Hans: wittenbergi nyomdász a 16. század első felében; 100.000 példányban nyomtatta ki a Luther-bibliát olyan időben, amikor a könyvek rendes példányszáma csak néhány száz volt.

Lúgállóság: a nyomdafesték e tulajdonságáról úgy grózdíthatunk meg, hogy a már megszáradt nyomtatot tömény nátronlúgba márt-

tott üvegrudacskaával érintjük, s rövid idő múlva tiszta vízzel lemoszuk. Ha a lúgalló megérintett részen elváltoztató látunk, a festék szappan, borax és mosószert csomagolására használt nyomtatvány készítésére nem alkalmas.

Lukács László: a könyvnyomtatást Kecskeméten tanulta; már 1846-ban igazgatója volt Kozma Vázul pesti nyomdájának; 1848 tavaszán Somogyi Károly kanonokkal tekintélyes nyomdát alapított a mai Múzeum körúton, s a forradalmi lapok és egyéb nyomtatványok sokszorosításából bőségesen kivette a részét. 1854-ben eladta a nyomdát Herz Jánosnak, míg ő maga a felvidékre ment bányászni.

Lumen: 1. Elektromos világítás.

Lumiére testvérek: 1. Autokromia.

Luminotype (Uhertype): fotografikus szedőgép; a magyar Uher Ödön és Czako Elemér szabadalma. A szakkörök nézete szerint meglehetősen sánszai vannak a fotografikus szedőgépek versenyében. A gép nagyszámú betűfajtaival dolgozhatik; a fotografáló lenese közelebbre vagy távolabbra állítása szerint ugyanegy betűmatricáról nonpareille, petit, borgisz vagy garmond betűnagyságot fotografál; a sorokat pontosan zárja, s vonalozni, ornamentálni is tud a gép.

Luther-biblia: 1. Lufft Hans.

Lux: 1. Elektromos világítás.

Lyoni ösnyomdászat: E délfancia város első könyvnyomdátója volt Buyer Bartholomaeus. A 15. század alkonyán már 50 műhelyben, a szedők és nyomtató munkások százaival dolgoztak Lyon városában, amely a maga könyvkereskedelmével, valamint könyvvásárlaival olyanforma szerepet töltött be abban az időben, mint a németországi Lipcse a későbbi századokban.

Lyukasztó léniaák: A perforáló gépek költségét megtakarítandó, a betűöntők acélvonalakat gyártva

nak, amelyek kellő egyengetéssel nyomtatás közben perforálják a papírost. Az ilyen lyukasztó vonal vagy betűmagasságú, vagy pedig negyedpetittel alacsonyabb. Az utóbbi a jobbik, mert a festékező hengert nem rongálja. Van olyan fajtája, amely szaggatott vonalakat, és olyan, amely gömbölyű lyukakat üt a papírosba. Az egyengetés kartónszalagokkal történik, szükséges azonban, hogy legalább egy terciányi helye jusson a szedésben a vonalnak.

M

MABI (Magánalkalmazottak Biztosító Intézete, Budapest, Bethlen tér 18): főadata a magánalkalmazottak betegségi és öregségi biztosításának alebonyolítása. Ehhez a különálló betegségbiztosító intézethez tartoznak: betegségbiztosításra mindazok a magánalkalmazottak, akik Budapest és környékén vannak foglalkoztatva. Öregség esetére az ország egész területén élő havifizetések alkalmazottak. Betegség esetére biztosítottak azok, akiknek a havi fizetése a 300 pengőt, öregség esetére pedig azok, akiknek fizetése a havi 500 pengőt nem haladja meg. Szolgáltatásait és járulékait ugyanazok a törvények szabályozzák, mint az OTI tagokét (l. még OTI).

Machold Fülöp: jónévű beszercebányai könyvnyomtató 1834-es évtől kezdve.

Mackie-féle szedőgép: igen komplikált őse szedőgépeinknek. A negyvenes években találták föl. Papírosszalagot perforáltak először bizonyos rendszer szerint és azt a gépbe téve, a perforált lyukcskákat különböző formái szerint más és más betűk sorozták egymás mellé. A sor zárása kézzel történt. Mackie manchesteri tipográfiajának 14 gépén különben összesen 125 munkás dolgozott.

Mac-Millan-féle szedőgép: századvégi remek gépezet. Kettős állványzatú volt; kombinálva volt benne a szedést és a sorzárt végző mechanizmus; egyetlen szedő billentyűzettes következtében mind a két munkafolyamat automatikusan ment végbe. Külön, jól működő oszlogépe is volt Mac-Millannak.

Madárnyomírás: A kínaiak képirására következő írásmód a Kr. e. 3-ik évezredben.

Mafusi-papíros: a japánok készítik kenderből. Szinte elpusztíthatatlannul szívós.

Magánalkalmazottak Biztosító Intézete: l. MABI.

Magánkiadó: az, aki művét nem kiadóvállalat útján, hanem ő maga adja ki.

Magasbodás: l. Betűk növése.

Magas formátum: az olyan nyomtatványalak, amelynél a papíros keskenyebb szélei alul és fölül, a szélesebbek oldalt esnek.

Magasnyomatás: a grafikai sokszorosító művészetek sorában azok az eljárások, amelyeknél a sokszorosítás kidomborodó képű formáról történik. Prototípusa tehát a könyvnyomtatás és a fametszés.

Magasra-maratás (helyesebb kifejezéssel: domborúra-maratás): a tipográfiai sokszorosításra való, tehát olyan klisék (fototípus, autotípus) előállítása, melynél a nyomtatásra kerülő részeket (vonalak, pontok) kidomborodnak a lemez síkjából.

Magasságra gyalulás: Köztudomású, hogy a könyvnyomdák betűmagassága nem egységes. Néhol a szabványnak elfogadott 62 ³/₄ pont (23.566 mm), máshol pedig ennél alacsonyabb vagy magasabb. Így tehát a betűöntők kénytelenek a betűket magasabbra, ú. n. raktári magasságra öntenii, hogy a különféle betűmagassággal rendelkező vevőiket kielégíthessék. A betűöntő a gyalulást azelőtt öntöttvas asztalon végezte, melynek egyik fele szilárdan állt, a másik

fele pedig egy csavarorsó forgatásával nyílt vagy záródott. Ma már ezt a műveletet is gép végzi. A gépen a régi gyalut egy a sorozó felett végighaladó, tetszés szerinti magasságra beállítható korongmaró pótolja. A korongban fokozatos elrendezésben szerzőszámok vannak elhelyezve, melyek a korong gyors forgása közben egyszerre marják a betűkről a különbözetet. ls és ta

Magazin: a szedőgépek matricatartánya. Lásd például a Linotype címszónál is.

Magister artis impressoriae (a. m. a könyvnyomtatás művészetének mestere); ezt a címet viselte Zell Ulrich kölni ősnymotató.

Magos Kálmán: a «Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete» igazgatója, szül. 1885-ben. A nyomdászatot Markovits és Garai budapesti tipográfiaiában tanulta 1907–08-ban. E cég vezetésének átvételével igen tevékeny működést kezdett a Grafikai Főnökegyesületben, hol a helyettes főtitkári teendőket elvégzése mellett majd minden nyomdászügyeket képviselő bizottság tagja volt. E működése alapján hivatott meg 1925-ben az egyesület akkor kreált igazgatói tisztségére, mikor egyben átvette a Székely Artúr jegyzése mellett megjelenő Nyomda- és Rokonipar szerkesztését, mit 1933-ig végzett. Nyomdásztársadalmi és szakirodalmi tevékenysége: Az 1928. évi kölni Pressa magyar kiállítása anyagának részbeni összegyűjtése és a kiállítás rendezésében való aktív részvétel. Szakeikkek a «Hivatalos Közlemények», «Nyomda- és Rokonipar», «Magyar Grafika» c. lapokban. Önálló szakmunkák: «Értékpapírok számozása»; «A plakát»; «Öt esztendő». Kiadatlan munkája: «A Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete negyven éves története». Ennek a lexikonnak is belső munkatársa.

Magyar Bibliofil Társaság: 1920-ban létesült Végh Gyula elnöklése alatt; célja a könyvművészet ápolása, a könyvkedvelés előmozdítása, bibliofil-könyvek kiadása, valamint könyvkiállítások rendezése. Evenként megbírája a magyar kiadók beküldött termését és az öt legszebb kivitelű könyv kiadóját oklevéllel tünteti ki. A jelenlegi elnök Enyvvári Jenő, a Fővárosi Könyvtár igazgatója.

Magyar Elek: hírlapíró, a Magyarországi felelős szerkesztője; szül. 1875-ben. Sokat foglalkozott a 19. század nyomdászatának történetével; ilyen tárgyú értekezést írt a Magyar Nyomdászatba (1923). Az Athenaeum-nyomda történetét is megírta.

Magyar Grafika: a grafikai iparokat szolgáló folyóirat. Megindult 1920-ban, megszűnt 1933-ban. A világháború kitörésekor megbírt a szakmai továbbképző tevékenység is. A Szakkör, amely szakkönyvtárat is tartott fenn, szintén áldozata lett a háborúnak. Ezt követték a forradalmak. Alighogy a hullámok elcsendesedtek és a helyzet alkalmassá lett a szakkultúra ápolására, 1920 januárjában Bíró Miklós megindította a Magyar Grafikát és ezzel új életre támasztotta a soká romokban hevert szakkultúrát. Eleinte tíz szám jelent meg belőle évenként, míg később, amikor a szakkönyvtárat testesedett, a tartalma megduplázódott, sőt megháromszorozódott, csak hal szam. De ez a hat szám meghaladta az előbbi tíz szám terjedelmét is. Egy-egy karácsonyi szám valóságos szakmai esemény volt. A kiadó-szerkesztő Bíró Miklós felelős szerkesztőnek maga mellé vette Wanko Vilmost. Az első főmunkatársak Gondos Ignác és Kun Mihály voltak. Amikor Gondos Amerikába szakadt tőlünk, Novák László foglalta el helyét. Az évek folyamán változtak a főmunkatársak: Tábor

János, Kner Albert, Herzog Salamon, Löwy (Lánczi) László és Rosner Károly egymást felváltva vagy együtt dolgozva vállalták a főmunkatársi tiszteket. A munkatársak pedig a grafikai szakmák és művészetek minden ágából kerültek ki. Gyakran írtak híres külföldi szakírók is a lapba, hiszen a Magyar Grafikát ismerték csaknem az egész világon. Németnyelvű mellékletének «*Ungarische Graphik*» volt a címe. **hs**

Magyar Grafikus: Ligeti Jenő havi közlönye a világháború kitörése előtti időszakban; hirdetési lapnak indult, de nyomdászattechnikai rovatok is voltak benne.

Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége: l. Munkaadói Szervezetek.

Magyar Hirlapírók Országos Nyugdíjintézete: l. Sajtóegyesületek.

Magyar Ipari Szabvány: l. MISZ.

Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete: a magyar könyvkiadók és könyvkereskedők egyetlen szakmai szervezete. 1878-ban alakult, első elnöke Pfeiffer Ferdinánd volt. Hivatalos közlönye a «*Cörvina*». Elnöke 1919 óta dr. Keéri-Szántó Andor; ugyancsak ő áll a kiadói szakosztály élén, míg a könyvkereskedői szakosztály elnöke dr. Zádor E. Béla, a társelnöke pedig Ranschburg Gusztáv, ügyvezető elnöke Gergely Rezső, a vidéki szakosztály elnöke pedig Ferenczi Károly (Miskolc). A főtítkári tiszteket dr. Benedek Marcell tölti be. **kj**

Magyar Nyomdászat: a nyomdászati szaktechnika fejlesztésére alapított havi folyóirat; 1888-ban indult meg. Szerkesztője és kiadója Pusztai Ferenc volt. A szerkesztés 1907-ben Löwy Salamon kezébe ment át, aki mellett Janovics Ferenc is szerkesztősködött 1910-től fogva. 1911-ben a Grafikus Művezetők Egyesülete vette át a lapot, amely a világháború kitörésekor megszűnve, 1921. év

őszén újra föltámadt, akkor szerkesztői voltak: Janovics Ferenc és Novák László, valamint — bár névtelenül — Wózner Ignác. 1924 tavaszán ismét megszűnt.

Magyar Nyomdászok Évkönyve: Első kötete 1883-ban jelent meg Tanay József szerkesztésével, ötletkes magyar nyomdász kiadásában. 1887-ig szünetelt. Ekkor a Társaskör, a későbbi Könyvnyomdászok Szakköre vállalkozott a kiadására. Az 1890-ig terjedő négy évfolyamot Acs Mihály, az 1891—1892-ét Kleinmann Frigyes, az 1893-ít Szabó Dezső, az 1894—96-ikat Gelléri Mihály, az 1897—1901-eket Tichy Ákos, az 1902—1904-eket Pavlovsky Alajos, az 1905-től 1910-ig terjedő hat évfolyamot Novák László szerkesztette.

Magyar Nyomdászok Társasága: Az 1906. esztendőben, amikor Pusztai Ferenc, a Pallas Rt. igazgatója, a «*Magyar Nyomdászat*» c. szakkap kiadója nyugalomba vonult és az a veszély állott be, hogy ez a szakfolyóirat megszűnik, egy baráti kör: Dapsy Károly, Fuchs Zsigmond, Géczy Kálmán, Glück Béla, Herbst Samu, Janovics Ferenc, Janovszky János, Löwy Salamon, Pollák Simon, Radnai Mihály, Walter Ernő és Wózner Ignác megalakították a «*Magyar Nyomdászat Kiadó-Társaság*»-ot azzal a céllal, hogy Pusztaitól átveszik a lapot és gondoskodnak további megjelenéséről. A lap 20. és 21. évfolyama eme társaság szerkesztésében és kiadásában jelent meg, majd amikor megalakult a «*Grafikus Művezetők Egyesülete*», ennek az egyesületnek adta át a lapot. De a 12 szakkérfülből álló baráti kör továbbra is együtt maradt és mint a «*Magyar Nyomdászok Társasága*» működött és kivette a részét minden jó szakmai munkában, áldozatkészen mellállva a szakmafejlesztési törekvéseknek. Két évtizedes ilyen szűkebb

körü együttműködés után a társaság lassanként kibővült olyan szakérteűkkel, akik a grafikai mesterségek közérdekből való fejlesztésének munkájában, a szakképzés előmozdításában, továbbá a szakirodalom, a tudományos és gyakorlati szaktörvények támogatásában kivenni akarták a részüket. A «Magyar Nyomdászok Társasága» Kertész Árpád (I. o.) elnöklete alatt, ma már megerősödve minden jó szakmai ügynek, törekvésnek úgy erkölcsi, mint anyagi támogatója. Is

Magyarországi Gépmesterek és Nyomók Egyesülete: lásd Gépmester-Egyesület.

Magyarországi Grafikai és Rokon Iparosok Főnökegyesülete: I. Grafikai Főnökegyesület.

Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete: I. Nyomdász-Egyesület.

Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Jótékonyági Köre: I. Jótékonyági Kör.

Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete: I. Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete.

Magyarországi Senefelder-Egyesület: I. Senefelder-Egyesület.

Magyarországi Vidéki Lapok Országos Egyesülete: I. Újságkiadók egyesületei.

Magyar Országos Szabvány: I. MOSz, **Magyar Péter** (Petrus Ungarus): magyar származású őstípopográfus; 1482 körül Lyonban nyomdászkodott.

Magyar stílus: Körülbelül negyven esztendeje az az irányzat merült föl iparművészetünkben, hogy a régi magyaros motívumok felhasználásával magyar ékítményi stílust teremtsünk meg. Azóta tisztázódott a magyar ékesítő stílus ügye. Az őseredeti ékítményekről ugyan, amelyek csupán nálunk jelentkeztek és fejlődtek volna ki, nem szólhatunk. Ami esetleg volt is, azt a keleti (török, arab stb.) népekkel való érintkezésünk s a Nagy Lajos meg Mátyás király

idején nyugatról beszármazott renaissance-formák kiszorították. A 16. század végétől azonban ezeket az elemeket olyan egyéni módon dolgozták föl hazánkban, hogy az önállóság s bizonyos egyöntetű művésziség tőlük el nem vitatható. A magyar stílus jellemző vonása a virágok stilizálása. Virágai: a nefelejes, rózsza, szegfű és tulipán, valamint a boglár, borostyán, csepengetyű-, császár- és gyöngyvirág. A nyomdászatban is szerepeltek e motívumok.

Magyar Szaklapok Országos Egyesülete: lásd Újságkiadók egyesületei.

Magyar Távirati Iroda: a kormányzat felhivatalos hírszolgálati szerve. Alapították 1881-ben Szegedy-Maszácz Hugó és Egyesgy Géza; 1898-ban dr. Radó Sámuel tulajdonába kerül, majd 1918-ban az állam vette kezelésbe, vezetésével Német Alfrédot és dr. Fabró Henriket bízván meg. 1920-ban a kormányzat dr. Fabrók kártalanította és megállapodott Kozma Miklóssal olyan részvénytársasági alapon álló vállalat létesítésében, amely a M.T.I. üzemet átveszi és folytatja. A vállalat célja: magyar politikai s közgazdasági hírszolgálat Magyarország és a külföld részére, alapítókéje (1935) hat-százezer pengő. Erdekkörébe tartoznak: a Magyar Telefonhírmondó- és Rádió Rt., a Magyar Hirdető Iroda Rt., a Magyar Filmiroda Rt., a Magyar Országos Tudósító Rt., a Magyar Nemzeti Gazdasági Bank Rt. és a Szatmár és Bereg Könyvnyomda- és Lapkiadó Rt. A M.T.I.-nak Budapesten saját nyomdája is van. Ka

Magyar Újságírók Egyesülete: I. Sajtóegyesületek.

Mahnung der Christenhelt: I. Türkenkalender.

Mainzi futás: gyászos, de az addig titokban tartott nyomdászati technika közismertté válása szempontjából üdvös hatású esemény az 1462 október 27 és 28 közötti éjje-

len. Nassaui Adolf zsoldosai betörték a városba, s az ellentállókát lemészárolva, a lakosság többi részét elűzték. A mainzi két nyomdában (a Fust-Schöffel-féleiben és a Gutenberg-féleiben) ekkor legalább 30 jól begyakorolt munkás dolgozott, akiknek többsége a pusztulás és vérengzés ijedelmében a világ minden tájéka felé szétszaladt. Ezek aztán, a titoktartás kötelezettsége alól fölszabadultnak érezve magukat, ahol pártfogókra tettek szert, maguk is nyomdát állítottak. Csakis így magyarázható meg a könyvnyomtatás halatlanul gyors elterjedése.

Major Márton (brassói): a gyulafehérvári fejedelmi nyomdának 1647 óta ügyvezetője 1658-ig, amikor a betörő tatárok teljesen elpusztították a nyomdát.

Május elseje: Mint a tavasz ünnepe, a tipográfusok már századokkal ezelőtt is európaszerte megülték. A londoni könyvnyomtatók például e napnak reggelén teljes díszben gyülekezve valahol: festületileg a templomba mentek és onnan négyes sorokban a Stationers' Hallba; vagyis egyesületük helyiségébe vonultak, ahol kitűnő lakoma várta őket.

Majuszkulák: régi elnevezése a kezdő- vagy nagybetűknek (literae majusculae), ellentétben a kisbetűkkel (literae minusculae). A legrégibb latin kéziratokon, valamint Augusztus császár idejéből származó köfeliratokon csakis nagybetűk láthatók, amelyek rendszeren egyenlő magasságúak. A majuszkulák kényelmetlen és eseten volt a vezette a középkort a minuszkulák, vagyis kis betűk használatára, ami által a majuszkulák használata főképp a szavak kezdőbetűjére szorítottatott és ami által a későbbi középkorban egyes szavakat, különösen pedig a tulajdonneveket ily módon tüntették ki; ez a szokás azután megmaradt a nyomdászatban is. Je-

lenleg a könyvnyomdászatban a majuszkulák és minuszkulák közötti megkülönböztetést általánosan verzális vagy kurrens elnevezéssel jelölik.

Makulatúra: eredetileg valamely könyv nyomtatása alatt elrontott ív; továbbá valamely könyvnek újabb kiadása folytán régebb példányok vagy egyéb nyomtatványok, valamint tisztátalan, csakis esomagolásra alkalmas nyomtatott papiros.

Malatin Antal: 1841-ben Kossuth Lajos «Pesti Hírlap»-jának szedője a Landerer Lajos nyomdájában; 1848 március 15-én Neumann Lajos és Potemkin Alfonz nevű szedőtársaival ő szedte ki a tizenkét pont magyar szövegét; később a viszontagságos sorsú Banknyomdának volt a szedője; 1857-től kezdődően pedig kalocsai nyomdász-mester.

Maldruck: Widmann R.-nek a malertípiához hasonló eljárása.

Malertípiá: nyomtatólemezek előállítására való eljárás. Klotz Ernest lipesei festő találta föl. Az eljárás célja, hogy a művészi kéztől készített eredeti rajzot vagy festményt a fotomechanikus eljárások segédelme nélkül nyomtatólemezzé változtathassuk. E lemezeknek az előállítására a könyvnyomó-sajtón való nyomtathatóságra egy a savaknak ellentálló festő-paszta használatával válik lehetséggé. A művész ugyanis ezzel a pasztával festi vagy rajzolja a képét valami fémlemeze, még pedig fordítva, s azután a teljesen világos helyeket kivéti a lemezből, majd pedig gyantaporral teleszórja a lemezt, s megolvasztja azt rajta. A befestett lemez ekkor szemcséssé lesz, s ha félórára savfürdőbe tesszük: nyomtathatunk róla.

Mammut-kézisajtó: főleg a kemigráfus használja klisé-levonat készítésére. Rendkívül tömör és sok bordával merevített téglayük és

egyszerű, de annál erősebb sarkos emeltyűjük van.

Mammut-sajtó: Hoc Robert építette 1847-ben. A kétméteres átméretű henger fölületének egyrésze nyolcszedesoldalszámú kupos záróeszközzel való rögzítésére, a többi része festékeldőrszólásra szolgált. Nyomóhenger tíz volt, berakóasztal ugyanannyi.

Maneskovics Bálint (Farinola): Bornemisza Péter (l. o.) nyomdászaként dolgozott Semptén. 1579-ig Rárabokon. 1584–85-ben Galgócson találjuk. 1588-ban kerülhetett Vizsolyba csesedi Bátori István pártfogásával, ahol kinyomtatta Károli Gáspár «Szent Bibliájá»-nak két kötetét 1590-ben, tíz évvel később pedig (1600-ban) «Az egész Szent Bibliára való Index avagy Lajstrom»-ot is.

Mandzsú ábécé: a feníciaiból fejlődött ki; további alakulása a mongol ábécé.

Manière noire: a rézmetszésben a hantó eljárás (mezzotinto) gyakorta használt francia neve.

Manlius János: tipikus vándornomdász. Fiatalabb korában künn szedősködött Németországban az urachi szlovén nyomdában. 1562 körül hazatért Laibach városába, s ott 1575-ben nyomdát nyitott. 1581-ben Károly főherceg bezáratta a nyomdát, s Manliust kiutasította az osztrák örökös tartományokból. A földönfutóvá lett tipográfus ekkor Magyarországra jött s 1604-ben bekövetkezett haláláig vagy 60 könyvet nyomtatott; ezeknek több mint a fele magyar nyelvű. Impresszumain a következő helyneveket találjuk: Németújvár, Varsád, Monyorókerék, Németlővő, Sárvár, Németkeresztúr; azonban erre nem sokat lehet adni, mert Manlius a könyvvizitátoroktól és inkvizitoroktól való félelmében hamis helyneveket is használt. A nevét is elelferdítette: Hans Manuel, Hansen Mannel, Manlyus Janos stb.-nek.

Manul-nyomtatás: l. Offset.

Manuzio (latinosan: Manutius): velencei olasz könyvkereskedő-és kiadó-család, amelynek nagyra-becsült kiadványait aldinaknak (l. o.) hívják. Manuzio Aldo Pio (az idősebb) szül. 1448 táján, megh. 1515-ben. 1485-ben nyomdát alapított Velencében, amelyből számos egyéb-köteten kívül az ókori klasszikusok (összesen több mint 130 kötet) első kritikai kiadványai kerültek ki. Ő készítette az első kurzív betűket; korrektoirai tudósok voltak. Fia Paolo alatt tovább virágzott, unokája Aldo, az ifjabbalatt lehanyaglott az officina, melynek kiadványai, az ú. n. aldinak (l. o.) a kor nyomdászművészetének magaslátán álltak és ma is igen becsesek a könyvgyűjtők előtt. **kj**

Marbletípiá: a kaosztípiá egy változata: stereotípiái csirizbe vagy gipszbe mártott nagylyukú szivacsot vaslapra nyomogatunk, s a megszáradása után lemezt öntünk erről.

Marc Pavel: szül. 1895-ben Borosjenőn, felszabadult 1913-ban Budapesten Biranti «Poporul Român» nyomdájában. 1926-tól a román «Typograph» és «Gutenberg» lapok szerkesztője.

Marczevics Lajos: betűszedőből lett író és hírlapíró; szül. 1877-ben. Wilkens és Waidl nyomdájában, majd az ebből alakult Pallas-nyomdában tanult (1883–86). Dolgozott az Allami Nyomdában, Brózsánál, Rudnyánszknál és a Franklinban. Ezek során át tagja volt a nyomdászok szervező bizottságának, s vezetőségi tagja a körök jórészenek is. A Typographiának hosszú időn át munkatársa. 1907-től 1933-ig a Népszava belső munkatársa, közben szerveztette a Szocializmust meg egyéb munkáslapokat is. Vannak regényfordításai és Kasza István álnéven írt röpiratai is.

Marginállak: könyvekben az oldalak szélére nyomtatott címek és jegyzetek. Rendesen nonpareille

betűkből szedjük a kolumna formátumához képest 3–8 cicerónyi szélességre. Az oldalszámozáshoz hasonlóan, a páratlan számú oldalakon jobbra, a párosokon pedig balra szedendők. Közéje meg az oldal közé 2 pontos tágitót kell dugnunk.

Margitai István: valószínűleg a János fia. 1753 körül szocius- vagyis segédképpen dolgozott a debreceni városi nyomdában. 1754-ben ellenőre, majd 1759-ben provizora lett e tipográfiaiának. 1786-ban halt meg.

Margitai János: a debreceni városi nyomda provizora 1733-tól 1752-ig. Ugyes, 16 nyomdász volt.

Margó-elosztás: 1. Szedéstükör.

Marian dlák: 1581-ben egy Sierban nevű társával nyomdát állított fel Szászvároson, s kinyomtatta az öszövetségi szentírást cirill betűkkel, román nyelven.

Marinoni-féle rotációs: 1. Rotációs gépek.

Mariot-féle eljárás: 1. Heliográfia.

Márk krónikája: lásd Bécsi Képes Krónika.

Mark Twain (Langhorne Samuel Clemens): nyomdászból lett nagy amerikai humorista; szül. 1835-ben, megh. 1910-ben. Tizenhárom éves korában szedőinas volt. Igen termékeny, pompás humorú író volt, aki még a tulajdon balsorsán is nagyszerűen el tudott mulatni, akkor ugyanis, amikor az évtizedes munkájával összekuporgatott vagyongájára egy félbemaradt szedőgépen üszött el.

Márkus Lajos: Miskolcon tanulta a betűszedést s ugyanott szabadult föl 1914-ben. Elénk részt vett a nyomdásztársadalmi és szakkulturális mozgalmakban. A miskolci nyomdaipari továbbképző szaktanfolyamnak évek során át vezetője volt.

Márkus Samu: megh. 1905-ben. 1876-ban alapított jelentékeny nyomdát Budapesten. A vállalat 1889-ben az Andrássy útról a Dorottyai utcába, 1894-ben a Gyapjú

(most Báthory) utcába került, ahol még a világháború előtt megszűnt.

Marokkói papiros (maroquin, szatytyánpapiros): mintásan préselt papiros, a hasonló nevű bőrnemek utánzata. A mintás préselést hengerekkel, a papiros fényét pedig kencével állítják elő.

Marónátron: 1. Oxidálódás.

Maroquin-bőr: 1. Kordován-bőr.

Martens Dierik: Németalföld első nyomdásza. 1473-ban állította föl tipográfiáját Aalst városában.

Martin-féle szedőgép: érdekes angolországi kísérletezés 1849-ből. E gép a Monotypenek volt legrégibb őse; perforált papiros-szalagot állítottak elő valami írógép-félén, s e szalag nyomán végződött a további munka.

Martius Miklós: 1687 körül a nagyszombati nyomda ügyvezetője.

Márton napja: hagyományos nyomdászünnepe a régi világban. A tipográfusmesternek e napon meg kellett vendégelnie a személyzetét fehér cipővel és libasülttel, amihez a Rajna-vidéken jelentékeny mennyiségű borocska, északi Németországban, Skandináviában és Angliában pedig még hatalmasabb kvantum sör járt.

Márványozott papiros: a mázolt papirosok egyik faja. Gyártásához enyves ásványi festékeket használnak, amelyeket szarvasmarhájával higítanak. Legkevésbé az alapszint higítják, a többiek pedig annál jobban, mentől csekélyebb mennyiségben alkalmaztatnak. Az ilykép elkészített festékeket higításuk sorrendjében tragtumumoldatra öntik és ezt követően, mert az erősebben higított festék a kevésbé higítottat úszik, a márvány ereinek s foltjainak megfelelően rendezik el őket. E fürdő tükrére papirost borítanak, s minthogy erre a festék azonnal reátapad, gyorsan leemelik, s így tovább folytatják a műveletet. A leemelt papirosokat szárítják a fényesítik.

Marzio-féle egyengetés: újabbfajta mechanikus egyengető eljárás. A régiebb porzó eljárások nyomán találták föl; az eddigi tapasztalatok szerint kissé körülményes.

Mäser-lemezek: krétaszertű anyaggal bevont papiroslemez. Főltalálója Mäser Gyula Lipcsében. Alapnyomati lemezek s nagyvonásos ékítmények és betűk készítésére való. A lemezeket jófajta enyvvvel fátökre ragasztjuk és bepréselve, rövid ideig száradni hagyjuk. Ekkor rárajzoljuk vagy átnyomjuk az illető ékítményt s a fehéren maradó részeket a fametszés módjára óvatosan kivesszük, még pedig ferden, hogy a festékező hengerek le ne szakíthassa. Rovátkolt és kockás alapot gördítő karikával, elmosódó tönust smirgellel állítunk rajta elő. Vésés után a véset szeleit és fölületét sellakoldattal kenjük be.

Mäser-maratás: a kilencvenes évek elején divatba jött, vastag krétaréteget hordozó Mäser-féle alapnyomtató lemezek maratása. Ez klóroloddattal történt és keményítés okáért azután sellakkal vonták be a kidomborodó képüre maratott lemez fölületét. Magától értődik azonban, hogy efféle maratással a kemigráfus sohasem foglalkozott. A mesterszedők próbálkozásai területe maradt ez csupán.

Mási-papíros: Japánországban, főleg kenderrostokból kézi merítés-sel készülő szívós papirosfajta.

Másolás: 1. Autotípia, Fénymásolás, Fotolitográfia, Offset, Pauszálás.

Másolófestékekkel való nyomtatás: főleg kereskedelmi nyomtatványoknál fordul elő. Célja, hogy ezekről a nyomtatványokról a használatban tiszta másolat legyen készíthető. A fejlett festékgyártási technika ezt a munkát nagyban megkönnyítette. A másoló festékek anilinfestékeanyagok az alkotó elemei, a megkötésükhöz többek között glicerint is használnak. Ezért a másolófesték egyenesen

használhatatlanná lesz, ha kencével, petróleummal vagy olajjal kerül érintkezésbe. Nyomtatásakor tehát vízzel és spiritusszal zsímentesítendőek mindazok a géprészek, melyek érintkezésbe kerülhetnek a festékekkel. Gyakran előforduló nyomtatás esetén ajánlatos egy és ugyanazt a gépet használni. Az egyszer használt hengerek más színes festékekhez többé nem használhatók. A formamosáshoz tartunk külön keféet. Ha tömör a festék, kevés glicerinnel higítsuk. Silány minőségű papiros teljesen alkalmatlan, mert a festéket beszívja.

Másológépek: 1. Addírozó másológépek, Bromográf.

Másolók: a középkori kódexek kézírásos többszörösítői; a 15. század első felében számuk ezerszeres rúgott Európában.

Másolópapírosok: különösen fotografiai és fotolitográfiai célra igen sokfélélt gyártottak immár; újabbak: a gázfény mellett másolható klórbrómézüstös papiros, az ú. n. negatív- és a filmpapíros.

Maszatolódás (németül Schmitz): az a hiba, ha a betűk duplán nyomtatódnak, vagy a betűkép mellett ennek némi árnyéka is látszik. Oka rendszeren abban keresendő, hogy a nyomóalap járatanak hosszúsága meg a nyomóhenger körülete nem egyeznek meg pontosan egymással. A nyomóhenger borításának (l. o.) vékonyabbra vagy vastagabbra bevésésével segíthetünk rajta. — Van egy másik fajtája is a maszatolódásnak, ami különösen illusztrációk nyomtatásakor gyakori, t. i. hogy tágitó- és ürtöltődarabok emelkednek föl betűmagasságnyra s a papirosra fekete maszat alakjában lenyomtatódnak («spisz»). Oka a rossz kizárás.

Matematikai szedés. Így nevezik a magasabbfokú számításához szükséges betűszám-tan képleteinek a szedését, aminek külön szedés-

technikai szabályai vannak. Mivel a szedő matematikai képzettsége általában hiányos és különben is a kézírathoz szigorúan ragaszkodnia kell, szükséges, hogy legalább a következő fontosabb matematikai jeleket és ezek jelentését ismerje:

= (equales) egyenlőségi jel. + (plus) összeadó jel. $\times$ és . szorzó jel. : osztó jel, arányosító jel, || és // a párhuzamosság jele. $\perp$ a merőlegesség jele. $\angle$ szögjel. $\sqsubset$ derékszög. $\square$ négyzet. $\triangle$ háromszög. - (minus) kivonó jel. $\bigcirc$ kör, $\frown$ félkör. ∞ a végtelenség jele. $\geq$ több vagy kevesebb. $>$ nagyobb mint, $<$ kisebb mint. $\cong$ kongruens. $\sqrt{}$ köbgyökjel. ∂ differenciáljel (görög d [delta]). $\int$ integráljel. $^{\circ}$ fok. ' perc, láb, méter. " másodperc, hüvelyk, centiméter. ''' harmadperc, vonal, milliméter. π Ludolf-féle szám (görög p [pi]).

Az egymás fölé tornyosuló és egymás alatt szerteágazó betűkből, számjegyekből és különféle matematikai jelekből, vonalakból álló matematikai képletek szedésére gondos és figyelmes munkát igényel. Az előforduló korrektúrákat helyesebb, ha a sorlázóban végezzük el, mert a pongyola kizárásnak következményei sehol sem oly veszedelmesek, mint a matematikai szedésnél. Az egyes képletek csak végsősorban választhatók el, de akkor is csak a +, -, $\times$, = jeleknél, mely esetben a jelet kétszer szedjük: az elválasztandó sor végén és a következő sor elején. A képletben előforduló betűket kurzívából, a számokat antikvából szedjük. A betűk és jelek közé kétpontos kizárást kell tenni. Például:

$$2 m t d + 8 n o p = 3 \delta n$$

Egymásután következő több összetartozó képlet esetében, ha egyazon jel végig megismétlődik, a jeleket egymás alá szedjük:

$$y'' - y''' + d_1 = d k + \sin x$$

$$y'' = d k . \sin x + \cos u b$$

$$x_1 = x + y.$$

Mint a fenti esetben, ha az oszlopszerűen egymás alá helyezett jeltől jobbra és balra az egyes sorok különböző hosszúságúak, úgy a leghosszabb bal-, illetve jobb oldali rész összetétele alapján alapítjuk meg a szükséges középmező mértékét. A képletek zárójelei mindkét oldalon a törtek egész nagysága szerint alkalmazandók. Például:

$$\left(H_1 + \frac{d}{m} \right)$$

és nem így:

$$\left(H_1 + \frac{d}{m} \right)$$

Fontos, hogy a szedő a szükséges különböző nagyságú gyökér- és integráljelek felett rendelkezzen. Általában rendszeres matematikai szedéshez szükséges, hogy megfelelően berendezett matematikai szekrénnel és megfelelő kizáróanyaggal legyünk ellátva. **sza 2**
Mater: anyyi mintanyaminta (l. o.).
Materiális: közhasználatú latin szó a szedőterembeli anyag fogalmára; l. Anyag.

Matrica: l. Betűmatrica, Stereotípia és Galvanoplasztika.

Matrica-képek: l. Dekalkómánia.

Matrica-por: stereotípiái csiriz alkotórészeinek és iszapolt krétának száraz keveréke, melyet vízben főloldva, a papiros-stereotípia matricáinak kengetésekor használnak.

Matrica-raktár: I. Depó.

Matricázás: I. Formázás.

Matrix Compositor: Sweet és Daul szedőgépe; mechanosztereotipiai munkát végző szerkezet volt.

Matrix Melting Machine: ezen a brooklyni Brooks A. által 1904-ben föltalált «matricaöntő» gépen a sorzáráshoz való olyan kalkulációs készüléket láthatunk, mint aminő például a Monotype-nek a dobja.

Matrix Typograph: a század vége felé az amerikai Heath által föltalált mechanosztereotipikus gép, amelynél a sorok zárásához olyanforma kalkuláló eszközt használtak, aminőt a Monotypenél is láthatunk.

Mattfekete festékek: fénytelen, égetett lenolajkencéből, a rendszeren használt nyomtatófestékeknel nagyobb százaléktartalmú koromból és nagyobb mennyiségű anilineszépítőből készülnek.

Matthias Moravus: olmtüzi származású olaszországi őstipográfus. 1474-ben Genova városában akart nyomdát alapítani, de a genovai könyvmásolók a város tanácsánál tiltakoztak ez ellen, mire Mátyás mester Nápolynak vette az útját, s ott nyomdászkodott egy ideig.

Matt vászon: újabban igen kedvelt olyan könyvkötői vászon, amelynek csak alsó lanja van preparálva, s így a szövés módja a véle bekötött könyvön a maga eredetiségében látható.

Maus Gellért: az első hivatásos pesti könyvkereskedő, született 1715-ben, megh. 1780-ban. Kölnből jött, 1748-ban telepedett le Pesten. Akkoriban könyvkötők foglalkoztak a könyvárusítással. Tiltakoztak is Maus letelepedése ellen és legálább azt elérték, hogy csak az a kikötéssel kapott engedélyt a tanácstól, hogy áruját pesti könyvkötőknél kell köttetnie. Űzlete 1770-ben tönkrement; mikor meghalt, még temetkezési költség sem maradt utána.

Mayer Károly József: 1803–1817-ig nyomdászkodott Lőcse városában. Ekkor Rozsnyóra költözködött a tipográfiaiával, amelyet 1826-ban Kék Józsefnek adott át.

Mayer Rezső: kiváló nagybecsereki könyvnyomató, Pleitz Ferenc Pál utóda. 1890 körül vette át ezt a legjava fölszerelésű és szépen dolgozó nyomdát, és továbbra is a hagyományos szellemenben vezette. Ő maga a világháború előtt hosszú időn át alelnöke volt a Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetségének.

Mayr Fülöp Jakab: a nagyszombati nyomda ügykezelője 1646-tól 1653-ig.

Mazarin-biblia: Gutenberg János negyvenkétsoros bibliájának gyakorta használt elnevezése. A híres francia államférfiú könyvtárából került ki ugyanis e bibliának könyvészetileg leírt legelső példánya.

Mázolt papíros: enyves fedőfestéssel egyoldalasan bevont papíros. L. még Márványozott papíros.

Mazzini-féle szedőgép: most kilencven esztendeje igen sokat beszéltek róla. Az akkor emigrációban élt híres olasz forradalmár Mazzini József ugyanis 1843-ban szedőgépet szabadalmaztatott Angolországban. A gépszerkezete olyanforma lehetett, mint a «Pianotype»-é.

Mechanosztereotipiai szerkezetek: a szedőgépek ama csoportja, amelyeknél matricák préselődnek valamely anyagba, hogy aztán leöntésre kerüljenek.

Mederschitzky József: szül. Temesváron 1855-ben, megh. Nagyváradon 1894-ben. Apjának nyomdájában tanult előbb Szolnokon, majd Vukováron, végül Eszéken. Az idők folyamán sokfelé nyomdászkodott. Mint nyomdászati szakírónak igen jó neve volt. A «Magyar Nyomdászat»-ban megjelent cikksorozatai közül: a «Galván-

képelés» és a «Papírtömlő» különnyomatban is megjelent.

Medgyesi Pál: valószínűleg Debrecenből származott el a biharvármegyei Diószegre, ahol 1788 körül nyomdát alapított. Halála után özvegye vezette tovább a nyomdát Rábai István fakttorral.

Media (mediális): Freckay János ajánlotta mestersző a «mittel» (14 pontos betűnagyság) helyett.

Mediaan: a 12 pontos betűnagyság neve a hollandusoknál.

Mediánpapíros: a régi 6-os és 7-es papírosnagyság elnevezése. Így a 6-ost (45:55 cm) kis mediánnak, a 7-est (46:59 cm) nagy mediánnak mondták.

Medium: a 47.6:59.7 cm-es papírosnagyság Nagy-Britanniában.

Megdülés (szedés): 1. Hasábszedés.

Meg-megálló nyomóhenger: 1. Stop-cilinderes gépek.

Megvilágítás: 1. Objektív.

Méhes Sámuel: 1831-ben megvásárolta Kiaszántói Pethő Ferenc kolozsvári nyomdáját és «Erdélyi Híradó» című újságát.

Meisenbach G. (1841–1912): eredetileg rézmetsző volt. 1882-ben felfalta az autotípiát.

Melainotípiá: a fotográfálás egyik módjának elnevezése.

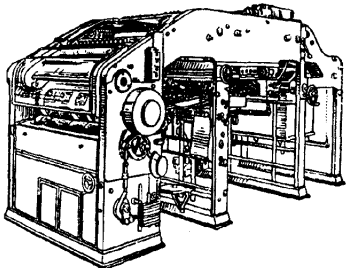
Meleg stereotípiá: amikor lepacskolás után rajtahagyják a matricát a szedésen, s azon mód mindenestül szárítószájta téve: csak a teljes megszáradása után választják le a formáról. Könyvek, táblázatok stb. stereotipálása is rendszeren ilyen eljárással történik.

Meleg színek: Valamely szín annál melegebb, mennél közelebb áll a világos narancs-színhez; s annál hidegebb, mentől jobban távolodik tőle. A színek e meleg vagy hideg voltát arányszámokkal szokták jelölni. A halovány narancsszín arányszáma 8, a vöröse 5, a spektrális kék színé 3. Az «előlépő» meleg színek ornamentális festéskor a kiválóbb formákra, a «bemélyedő» hidegek a másodrendű alakzatokra, eset-

leg a háttérre, alapra alkalmazandók.

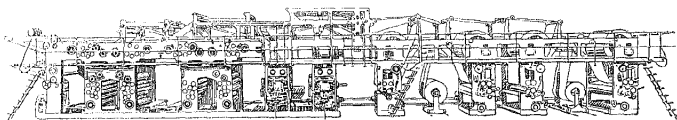
Melotípiá: hangjegyek tipográfiai úton való összeszedése.

Mélynyomtatás: általában minden olyan sokszorosító eljárás, amelynél a rajzot adó pontok és vonalak bemélyednek a nyomatóforma fölületébe s nem emelkednek ki belőle, mint például a könyvnyomtató ölömbetűnél. A mélynyomtatás körébe tartozik tehát az acélmetszés (l. o.), rézkarc (l. o.) és a rézmetszés (l. o.) nemes művészetének a népes családja is, de a «mélynyomtatás» szón



lveket nyomtató modern mélynyomtatásos gép (a Vomag «Olympia» sajtója). Maximális teljesítménye óránként 6000 egyoldalas nyomat. Onberakóval, pátternosztérszerű hideg szárító-kirakóval. A formahenger lehet tömör, hüvelyes, sőt lemezes is.

újabbban főképp azt a fotomechanikai alapon épült sokszorosító módozatot értik, amelynek jellemzője a raszter (l. o.) meg a festékszedő rákél (l. o.), s amely kitűnő nyomtatású tömegcikkeivel az illusztrálás némely területein már eddig is urrá lett. A képes folyóiratok jórésze ugyanis — és akárhany képes könyv is — ma már ezzel az eljárással készül.



Kombinált magas- és mélynyomatásos rotációs két magasnyomati nyomtatóművel, egyenként kétoldalas nyomtatáshoz, továbbá négy mélynyomati nyomtatóművel, melyekkel szintén kétszer két oldal vagy egy oldalon egy, a másikon három szín nyomtatható. A két hajtógatókészülék közül az egyik hirtelphoz, a másik fűzethez használható, azaz nyolcadretű (posta-) hajtásra. E hatalmas gépkolosszus aggregátumrendszerű, vagyis a részelt külön-külön is és együttesen is sok variációban használhatók.

A modern mélynyomatás a Klics Károlytól 1879 körül főlaltalt heliogravürből (l. o.) fejlődött ki, aminek viszont a pigment-eljárás (l. o.) az alapja. Klics eredményei nyomán kifejlődött a műlapok sokszorosítására szorítóközö gyorsajtói mélynyomatás sokféle elnevezésű variációja, később pedig — 1910-es születési dátummal, Mertens Eduárd apaságával — a rotációs mélynyomatás (l. o.). Azóta a gépgyárak versenyt gyártják az újabb és mind tökéletesebb mélynyomatató sajtotokat, amelyek használata az eljárást egyre gazdaságosabbá teszi. A géptechnika haladása ugyanis e ponton elválaszthatatlan az eredmények fokozódásától. Vannak egy- és több szint nyomtató mélynyomatásos gépek, s vannak olyanok is, amelyek magas- és mélynyomatást végeznek egyazon munkamenettel (l. az ábrákat); vannak olyan gépek, amelyek egyes íveket nyomtatnak (l. íves mélynyomatás), s viszont vannak olyanok, amelyek ú. n. végnélküli papirossal végzik a munkájukat. Érdekes és nagyleltőségű probléma e téren a lemez mélynyomatás (l. o.) kérdése is.

A mélynyomatató-forma előállítása úgy történik, hogy a pigmentpapirossa (l. Pigment-eljá-

rás) előbb 70—75-ös raszter-hálózatot másolnak, majd a filmes képdia pozitívot s egyúttal a celofánra való esetleges szedéslevonatot másolják át ugyanarra a papirossra. (A «tördelés» tehát kivagdosással és föltűzdeléssel történik.) Ha ennyire jutottak, az egészet gondosan átnyomják egy finoman csiszolt vörösrézhengerre, s aztán vaskloriddal belemaratják.

Mélynyomatató festékek: A mélynyomatató festék fő alkotórészei: a szíriai aszfalt, damargumi, kopál-lakk, műgyanták stb. Ez anyagokat gyorsan párolgó folyadékokban, úgy mint xilol, toluol, benzol, terpentín stb. részben hideg, részben meleg úton feloldják és ez képezi a mélynyomatató festékek kenecéjét. A színesítéshez a száraz pigmentfestékeken kívül, amit a kő- és könyvnyomdai festékek gyártásánál is használnak, az illanó olajokban igen könnyen oldható kátrányfestékeket használnak. A mélynyomatató festékek, ámbár igen hig állapotban kerülnek forgalomba, még mindig elbírnak bizonyos hígítást. Feldolgozásuknál a szükséges hígítás előtt ajánlatos a festéket jól felkeverni, mert előfordulhat, hogy az esetleg nehezebb fajsúlyú színesítő anyag leülepedik.

Menetjegyek nyomtatása: Az utóbbi fél évszázad közötti közlekedésének rohamos fejlődése tette nyomdatechnikai problémává a menetjegyek nagy tömegben való olcsó és gyors előállítását. Az elérendő cél az volt, hogy mindazokat a munkálatokat, amelyek a lassúbb járatú, laposfelületű gépen nyomtatott íveknek kész jegyekké való feldolgozásánál külön-külön voltak még elvégzendők és így kedvezőtlenül hatottak a menetjegyek nyomdai előállítási költségeire; technikailag egy gépre szintetizálják. Ennek a törekvésnek jegyében konstruálták meg azokat a kisebb és nagyobb jegynyomató gépeket, amelyeknek sikerültebb típusai előtt bámulattal áll meg a laikus is, nyomdászember is egyaránt. A két használatosabb géptípus lényege: a) a Goebel-féle jegynyomató gép lapos alapú 10:16 centiméter nyomtató felületű gép, amely egyszerre végez két elő- és egy hátnyomást, kereszt- és hosszirányban vágja el a jegyet, számoz, ha kell, tekercsel és perforál. A nyomtatás maga függőleges irányban, bélyegzésszerűen történik. Igen használható, nagytermelésű gép, újabban 20:36 cm méretű nyomófelülettel is gyártják. Dacára a gép komplikált mechanizmusának, kezelése igen egyszerű. — b) Valóságos technikai csoda a Vogtländische Maschinenfabrik A.-G. óriási jegynyomató rotációs gépe; egyszerre lehet rajta nyomtatni háromszínű előnyomatot és kétszínű hátnyomatot, háromféle színű számozást; mindkét irányban perforál, ötpéldányonként rak ki és ha kell, a nyomtatás elvégzése után tekercsel is. Kezelése rendkívüli gondosságot, szakértelmet igényel, különösen számozó rendszere komplikált és sok kellemtelenség okozója lehet itt a figyelmetlenség és a körültekintés hiánya. Finaszználható a jegy-

nyomtatáson kívül más munkára is. Ez igen fontos körülmény, mert teljesítőképessege olyan bámulatos, hogy a világ bármely metropolisza menetjegyszükségletének is képes eleget tenni, ha állandóan és csupán jegynyomtatásra használják. — A menetjegy egyben természetesen értékjegy is. Értékké pedig éppen az a tudat emeli, hogy technikai előállítása a legteljesebb ellenőrzés alatt történik. Egyetlen selejtjegyet sem lehet megsemmisíteni jegyzőkönyvi fölvétel nélkül. A megrendelő eme jogos érdekei a jegyeket előállító nyomdára nem csekély terhet, gondot és felelősséget raknak. Ezt a felelősséget a nyomda csak a megrendelő megbízottjának együttes ellenőrzésével és teljesen megbízható személyzettel vállalhatja. **kui**

Menetrendszered: I. Táblázatszedés. **Menk Sámuel:** pozsonyi szedőgép-főtaláló. 1840 körül a Delcambreféle Planotypehez hasonló gépet konstruált, de részletes adatainak e gépről nincsenek, bár a maga idejében nagyon sokat beszéltek róla.

Mentelin Johannes: strassburgi ősnymotató. Szépíró és Gutenbergnek egyideig segédje volt. 1460 körül nyomdát állított fel Strassburgban. Madden szerint azonban csak 1463 után kerülhetett oda, mert közben a kölni Frateres Vitae Communis társházában dolgoztatott mint illuminátor. Roknai őt hirdették a nyomdászat főtalálójául; ez az állítás azonban alap nélkül való. Mentelinnek életében sok kitüntetésben volt része; III. Frigyes császár nemességre is emelte. 1478-ban halt meg.

Méray-Horváth Károly: író és szedőgép-főtaláló, szül. 1859-ben. Már a kilencvenes években villamos szedőgép konstruálásába fogott és ezt az igen sokat emlegetett találmányát Elektrotypographnak (l. o.) nevezte el.

Mercurius Veridicus ex Hungaria: az első rendesen megjelenő újság Magyarországon. A Rákóczi-szabadságharc tűzében született meg 1705-ben. Megalapítója Eszterházi Antal tábornok volt. 1710-ig hetenkint jelent meg Kassán, majd Lőcsén, azután — de már csak havonként — Bártfán 1710 november haváig.

Meredek írás: I. Alló írás.

Mergenthaler Ottmár: szedőgép-főtaláló, szül. Hachtelben (Württemberg) 1854-ben, megh. Baltimoreban 1899-ben. Órásinas volt, majd tanulási ideje kitöltése után kivándorolt Washingtonba, ahol unokabátyja elektrotechnikai intézet tulajdonosa volt. A hetvenes évek közepe táján írógépeket készített s e foglalkozása közben jutott a szedőgép eszméjére. 1884-ben alkotta meg első mintagépét, a Linotypeot, a némi javítások után 1886-ban kezdte meg annak nagyban való gyártását. Gépéből ma már 60.000 darab működik a világ minden részén.

Merített papiros: Megkülönböztünk ú. n. valódi, vagyis kézzel merített s légen szárított, továbbá papirosgépen készült ú. n. utánzott merített papirost. Ma már kézi merítéssel csak elvétve és egészen speciális célokat szolgáló papirosek készülnek (pl. Miliani, Mongolfier, Zanders, Van Gelder), vagyis a merített papiros néven forgalomba hozott papirosek általában gépen készülnek; ezeket ha hengersizás gépről ívenként kerülnek levételre és ívenként külön légen szárítják, légen szárított utánzott merített papirosnak hívják. A kereskedelemben használt utánzott merített papiros felhős átnézetű, nagy szilárdságú gépsíma papiros, síma vagy bordázott kivitelben. A papiros gyártási irányával párhuzamos két széle a kézzel merített papirosnak jellegzetes széléhez hasonló, mely merített szél úgy készül, hogy a

papirosgép nedves részén az anyagot egy erős, egészen vékony víz-sugárral vágják el.

Merkantills litográfia: jobbára vésetes munka, aminél nagy szerepe van a ceruzaformájú karcolófti használatának. A litográfus ilyenkor korommal dörzsöli be a kő fölületét, s így vésetének vonalai fehéren emelkednek ki a fekete háttérből. Amikor elkészült ezzel a munkával: letörlés és némi fölszínes nedvesítés után a rajz mélyedéseit festékekkel megtölti, egyebekben pedig úgy jár el, mint a litográfiai munkáknál általában szokás.

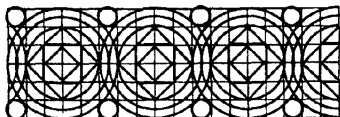
Merkur: a kereskedelem istene a rómaiaknál, az istenek futárja (a görögöknél Hermes néven tisztelték). Nyomda- és újságcímeiben gyakran találkozunk vele. Az első magyarországi újságnak (1705) is «Mercurius» volt a címe. «Kurír» a. m. futár) formájában is előfordul (nálunk például: Esti Kurir).

Merkurográfia (amalgamográfia): lemezkészítő eljárás; a higanynak azon a tulajdonságán alapszik, hogy a vas és platina kivételével minden fémét megtámad, s fonsoros képez vele; a lemez eme fonsoros részei nem veszik föl a nyomdafestéket.

Merovingi írás: a mai Németország területén élt középkori frankok nemzeties formájú, meglehetősen cikornyás írása. A régi római kurzívából keletkezett.

Mértani dísz: az olyan, amely egyenes és szabályos görbeségű vonalakból van összeszerkesztve. Birodalma sokkalta tágabb, mint amekkorára közönségesen becsülhető. Hiszen már az egyszerű egyenes vonal is ornamentumképpen hathat, ha «törvényszerűen», vagyis szabályosan van elhelyezve, például a szoba plafondján, a papíroslap síkján keretképpen stb. Gazdagabb ornamentumot kapunk, ha az egymást különböző szögekben met-

szó vonalak olyanféle mintázatok alkotnak, mint aminőket például a parkettekről, mozaikokról meg szövetekről gyermekkorunk óta megszokhattunk. Még gazdagabb lesz a díszítmény, ha az egyenes vonalak mellett közben-közben a szabályos görbék is belépnek a kombinációba, így a kör, ellipszis, hullámvonal és spirális, meg a hasonló léniáknak raja.



Mértani dísz (körök és négyzetek).

Mértani formába zárt dísz: a növényi vagy állati formák ezeken az ékítményeken valami mértani idomba (négyzet, kör, csigavonal) vannak foglalva, amellyel gyakran szinte szervesen kapcsolódnak. Ha szigorúan vesszük a dolgot, a legtöbb ékítményt ebbe az osztályba sorozhatjuk.

Mértani közép: 1. Optikai csalódások.

Mertens Eduard dr: fotokemigráfus; a breisgaui Freiburgban élt, ott találta fel 1910-ben a róla elnevezett és világszerte elterjedt mélynyomtató eljárást, amellyel ma készülnek mélynyomtatásos munkáink. Ugyanott halt meg 1919-ben.

Mesterségek Szótára: 1. Freckay János.

Mesterséges világítás: 1. Színek fölismerése.

Mesterszedés: Freckay János csinálta jó magyaros kifejezés a régi akcidens-szedés fogalmára. Szűkebb értelmezésben a magasabbrendű akcidenciát jelenti, vagyis azt, amely már az iparművészet és grafikus művészet mezsgyéit

járja. Tágabb értelemben azonban beléje tartozik a könyv- és újságszedésen töltes minden olyanféle alkalmi nyomtatványnak a szedése, amelynek különböző síkokban elosztott cím- és díszbetűk, keretek, vonalak, vignetták és egyéb díszek az alkotóelemei, s amelyeknél esetleg tarka színek alkalmazása is számba jöhet. (L. Betűszedés 4.) S bár a mesterszedésben csakúgy érvényesülnek stílusirányzatok és divatszertiségek, mint az iparművészetek bármely más területén: az igazi mesterszedő jó és biztos, sőt stílusérő munkálkodását csak a mult eredményeinek alapos ismerete és az évszázadokon át leszűrődött, örökös értéki szépségért meg tipográfiai elvek és szabályok respektálása teszi lehetővé. Ezek az általános jellegű és örök esztétikai szabályok megtalálhatók a szedői munka minden területén, az egyszerű sorszedésben, a könyv kiformálásának minden mozzanatában, az újságszedésben, egy-egy kis névjegy, valamint bármiféle merkantilis nyomtatvány megcsinálásában, valamint a hirdetések szedésében.

A mesterszedő tudásának próbaköve a könyvcsim szedése. A szövegfoltok egymáshoz való arányának, nyugodt, harmonikus hatású elhelyezésének titkait és fogásait már százötven esztendője kutatgatják, s e kutatások eredményeit 1880-ban a lipcei Typographische Gesellschaft — a sorok esésének szabályai címen — össze is foglalta. A könyvcsim sorait szabadon lebegő ornamentumnak fogva föl: a jórészt az arany metszet (1. o.) arányain alapuló példák sorozatát adta közlé.

A lipcei szabályok mindenestre jól megokolt esztétikai elvek alapján épültek föl s ezért szinte örökérvényűek, de a nyomdászatnak a modern stílustörévések áramlatába sodródása következtében csakhamar más meg-

oldásokkal is megpróbálkoztak a mesterszedők. Az ú. n. «szabad irány» (l. o.) meghozta az eltolt sorok divatját, sajna, igen sok elrettentő példával, majd — az ú. n. «naturalisztikus irány»-nyal (l. o.) egyidőben elkövetkezett a tömbös szedésnek a divatja. Egy időben a hajlított sorok is nagyban divatoztak. A mostani címszedési módot eklektikusnak nevezhetjük: hol szimmetrikusan, hol meg aszimmetrikusan helyezik el a szedésfoltokat. Az arányok megállapítása tekintetében a tanulmányabb mesterszedő az «arany-metszet» (l. o.) szabályaihoz alkalmaszkodik. (L. még Címek közti beosztás, Rubrikák, Szédéstükör, Vázlatkészítés.)

Amit a címek szedéséről meg az arányokról mondtunk: teljes mértékben áll a hirdetések szedésére is. (L. ezt illetően még: Reklám.) Az egyes nyomtatvány-féléket s a mesterszedői munkálkodásra vonatkozó főbb tudnivalókat l. Arányosítás, Cégkártya, Elementáris tipográfia, Levélfej, Oszlopos szedés, Celluloid-metszés, Ólom-metszés, Fotomontázs címszavaknál.

Mesterszó: latinul terminus technicus, szakkifejezés vagy szólásmondás egyes foglalkozási ágak szókincsében. A magyar mesterszók közt igen sok az idegen, főleg német eredetű, ezért magyarosításukért régi, jogos harc folyik. A «Mesterségek Szótárát» Freckay János állította össze. L. még: Nyomdászati mesterszók.

Mestervizsga: az 1922:XII. tc. ennek a kötelezővé tételét nem rendeli el. Mégis, az iparosság kívánságára a törvényben intézkedés van fakultatív mestervizsgára. Vizsgára való bocsátását kérheti az a segéd, aki a tanidő befejezése után az illető szakmában megállapított segédi szakba vágó gyakorlatát igazolja. Ez a szakba vágó gyakorlat a sokszorosító iparban, mint nehezebben elsajátítható ipa-

rok közé sorolt iparban, két és fél esztendőben van megállapítva. A mestervizsga sikeres letétele után az illető a mester megjelölést használhatja, aminek a gyakorlatban az az átvitt értelme van, hogy az iparban annak önálló gyakorlásához szükséges szakképzettséget meghaladó szakismeretekkel rendelkeznek. A jelen esetben azonban ennek kevés az értelme, mert viszont azok, akik a képesítéshez kötött iparban az 1922. évi XII. tc. életbelépte előtt nyerték iparúzési jogukat, a mester megjelölést mestervizsga letétele nélkül is jogosan használhatják. Ellenben azokat, akik az 1922:XII. tc. életbelépte után lettek önállókká: a törvény értelmében csak az iparos jelző illeti meg. A mestervizsgára való bocsátást az illetékes kereskedelmi és iparkamaránál kell kérni. A mestervizsgáló bizottságnak tagjait az ipartestület, a mestervizsgáló bizottság elnökét azonban a kamara delegálja. A mestervizsgának sikeres letételéről az iparkamara mesterlevelet állít ki. hk

Metakromatípa: a lehúzó-képek készítésének egy a mikagráfiahoz hasonló módja.

Metallográfia (Zach-féle eljárás): rézkarchoz hasonló eljárás könyvnyomdai klisék előállítására.

Metallokrómia: a színekben való bádognyomatás egy módja.

Metatípla: a fototípa régebbi elnevezése.

Metatongráfia: a metaton-, ditto-krom- vagy kettőstónusú festékekkel való nyomtatás. E festékek pigmentje oly másszínű kencével van elkeverve, amely nyomtatás után szétfutó udvart képez a rajz egyes pontjai körül, ami alapnyomatképpen hat.

Méterrendszer és tipométria: átszámítási tégeit lásd 478—479. oldalainkon.

Metotípa: tisztán fotográfiai processzus; a nyomtatáshoz semmi köze.

Metszés: 1. Acélmetszés, Celluloid-metszés, Olommetszés, Rézmetszés.

Mezleni Márton: 1624-től 1628-ig a gyulafehérvári fejedelmi nyomdának ügyvezetője.

Mezzana: 45:60 cm-es papirosnagyság Olaszországban.

Mezzanella: 23:36 cm-es papiros, illetőleg könyv nagyság az olaszoknál.

Mezzotinto (hántolóléjárás: németül: Schabkunst): 1640 körül találta fel Ludwig von Siegen, de csak a 18. században fejlődött ki; főleg festmények reprodukálására használták. Mélynyomatató eljárás; előállítási módja a következő: a rézlemez felületét apró, élesfogú szerszám (Wiegeseisen) ringatászerző ide-oda mozgatásával felborzoljuk. Ha erről a felborzolt lemezről réznyomatással levonatot készítünk, akkor bársonyos fekete tónust kapunk. Ebbe a fekete alapba dolgozzuk bele a képet, a sötét tónusból a világos felé. Hántolókéssel elsimítjuk a felborzolt lemezen a világos tónust kívánó részleteket fokozatosan a legvilágosabbakig, amelyeket teljesen lesimítunk. Az egész eljárásnak lényege abban rejlik, hogy minél simább a lemez, annál kevesebb festéket vesz fel a réznyomatásban. Igen szép technika, csak az a baja, hogy pár szép jó nyomatnál többet egy-egy lemez nemigen ad, mivel a nyomtatásban a felborzolt érdesség elsimul és elvész a kontraszt. nli

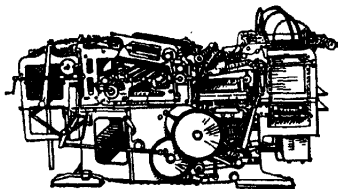
Mezzotinto: így keresztelte el a müncheni Bruckmann-féle műintézet a saját mélynyomatató gyorsaját készült műlapjait.

Michek Antal: Arad városának első könyvnyomatója 1819 körül.

Michélet Jules (1798–1874): francia történetíró. Apja nyomdász volt, s ő maga is kitanulta a könyvnyomtatást.

Miehle Robert: chicagói gépgyáros; a kilencvenes évek elején föllevenítette és megmodernizálta

König Frigyes 1817-iki találmányát: a kéttűrás gyorsaját. Az új géptípus annyira elterjedt az Egyesült Államokban, hogy a stopcilinderes gépek már csak a vidéki kisebb nyomdáknak találhatók.



«Miehle Horizontál». A chicagói gépgyár igen pontos és gyorsjáratú nyomtató-automatája. Spiess-típusú önberakóval, előlufogóval. Mind a berakó-, mind pedig a kirakókészülék elforgatható, hogy a forma beemelhető és a füstkezőkészülék hozzáférhető legyen.

Miehle Vertikal: 1. Nyomatató automaták.

Mignon: a 7 pontos betűnagyság megjelölése a franciáknál.

Mignone: a 7 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Mihalovics fametsző: Riedl Károly Agoston tanítványa; a hatvanas években főleg a népies irodalmat kultivált Bucsánszky-nyomda számára dolgozott.

Mikagráfia: egy olyan ágazata a kromolitográfiával készült nyomtatásnak, amelynek útján porcelánra, üvegre stb. lehúzzható képeket nyomtatnak. Az olcsóbb műtárgyak előállításában nagy a jelentősége.

Mika János: budapesti betűöntő (Fischer és Mika): lásd Schmidl Károly.

Milli-ügynökség: a török távirati ügynökség címe.

Millori-kék: fémfesték. Egész sereg alfajtája van: bronzkék, acélkék, fecskekék, párizsi, kínai, berlini

és porosz kék, jól nyomtatható, színtartó, erősen száradó, közepesen fődő festék, mely azonban nem lúg- és saválló; ezeknek behatása piszkos-sárgára változtatja a kék színt, szappancsomagoló papiros nyomtatására tehát alkalmatlan. A különféle vörösbé vagy zöldesbé játszó árnyalatai acél-, bronz- avagy párizsi kék néven jönnek forgalomba.

Mimeográfia: az Edison írássokszorosító készülékével való munka.

Miniszent Gedeon: pap-költő, szül. 1829-ben, megh. 1877-ben. «Gutenberg» c. pompás költeménye az első magyar nyomdászújságnak, az egri Tóth István «Gutenberg»-jének 1866 január 1-ei számában jelent meg.

Mineralotipia: az autoplasztikának egyik elnevezése.

Minerva: a római hitregében a tudományok és a bátorság istennője (a görögöknél Pallas Athene volt a neve); nyomdák és irodalmi intézmények címében gyakran felhasználják.

Minerva Rt. Kolozsvárt: az erdélyi magyarság legnagyobb nyomdája. 1919-ben alapították. Vezérigazgatója: dr. Vékás Lajos, üzemigazgató: Lengyel Albert.

Miniatúra: szoros értelemben askarlátpiros ólomoxidporból (latinul: minimum) készült festékekkel készített bármilyen írás, rajz és ábrázolás, tágabb értelemben a kézírásos könyveknek és iratoknak, későbbben pedig ősnymtatványoknak kezdőbetűkkel (iniciálek, l. o.), keret- és lapszéli ékítményekkel, valamint a szövegben elhelyezett vagy egész oldalt is kitöltő képekkel való díszítése. A legrégebb ilyen emlékeket a 3000 évnél is idősebb egyiptomi sírokban találták, amelyek képeit papiruszra nádtoallal rajzolták, gyakran színezték is. A rómaiak kézirataikat cinóberrel díszítették, aminek a neve kezdetben minimum, későbbben rubrica; miniatör és rubrikátor volt a neve annak, aki ezt a mun-

kát végezte. A képeket festő neve illuminátor volt. A középkor derekára a miniatúra-festés kizárólag kolostori művészet, a 12. században már világi tárgyu kódexeket is díszítenek miniatúrával. A magyar miniatúra-festés emlékeinek javarésze királyaink és főpapjaink könyvtáraival együtt elpusztult, de ami kevés megmaradt, az elég szépen tárja elénk a miniatúra egykori szerepét hazánkban. A 11. századból csak külföldről hozott miniatúras kódexek maradtak reánk; a Szent István törvényeit tartalmazó kis kódex már hazánkban készült, de miniatúrái még csak tollal rajzolt vörös kezdőbetűkből állnak. A 12. század végétől olasz hatás mutatkozik kódexeink miniatúráin (így Hayno prédikációs kódexe, a Pray-kódex és a Nagy Lajos királyunk részére készült Bécsi Képes Krónika). Önállóbb jellegűek István csukárdi plébános 1377-ben festett misszáleja, és a Miskolczy László 1394-ből való misekönyve. Mátyás király is foglalkoztatott magyar miniatöröket és voltak miniatörök II. Ulászló, II. Lajos és Zápolya János udvarában. A 15. század vége felé a könyvnyomatás és a fametszeti dűcök a könyvek leírását és miniatúrákkal való díszítését feleslegessé tették ugyan, de egy ideig a könyvnyomatás bölcsőkorában és a 16. század elején nyomtatott könyvekben még a kezdőbetűk és a szövegek képek helyét üresen hagyták és azt utólag, miniatúrákkal, festők töltötték ki.

Minimális nyomtatvány-árszabály:

1. Könyvnyomdai munkaárszabály.

Minimum: 1. a bérszabályzatban megszabott legkisebb heti fizetés összege; — 2. a valamely betűfajtából, keretből stb. beszerezhető legkisebb mennyiség. A minimum vásárlása manapság még többnyire kilószámra történik. Nonpareille betűből átlagosan 4 kg a minimum, petitből és garmondból 5,

ciceróból 6, mittelből 7, terciából 8, textből 9, kétmittelésből kb. 10 kilót számlítanak egy minimura. **Minion:** betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 7 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 6-565 méterpontjának. Az angliai «Minion» betűnagyság 6-65 méterpont.

Mintacsere: Az angol nyomdászok már régebben alkottak «International Specimen Exchange» címen bizottságot, amely a kölcsönösen beküldött kiváló nyomdatermekből összeválogatva, egy-egy bekötött mintagyűjteményt küldött az egyes minták beszolgáltatóinak. A minták cserélgetése nagyban elősegítette a nyomdászati művészi irányban való föllendülését. Az angol nemzetközi mintacsere azonban 15 esztendei megjelenés után a németországi szakörök távolmaradása következtében megszűnt. A németek távolmaradását az okozta, hogy 1888-tól kezdve az ő nyomdász-egyesületük is foglalkozott minták cserélgetésével. 1900-ban a Lipcsében székelő Buchgewerbe-Verein vette át a közvetítést. A mintacserében való részvételnek fő feltétele a következő volt: Résztevő lehet minden grafikai iparággal foglalkozó üzlettulajdonos és munkás, aki józnak találta mintáját kinyomtatva, 600 példányban az említett egyesületnek megküld. A szépen kötött, 600 különféle mintát magában foglaló mintaköteteket esztendőnkint október havában küldték szíjjel. A világháború véget vetett a mintacserének is.

Mintakönyvek: Már a 16. században is használatosak voltak, amennyiben az illuminátorok örökébe lépett széprástanítók egyrésze mintakönyvekbe foglalta össze a kaligrafikus tudását. E könyvek némelyikét fametszés vagy rézmetszés útján sokszorosították, ami nem mindig vált az ügy javára. — Mintakönyveket állítottak össze később a betűöntők a készit-

ményeikről (például a bécsi Trattner, a budai Egyetemi Nyomda is), a nyomdák az anyagukról, a festékgyárak stb.

Minuszkulák: a. m. kisbetűk. Az unciális betűkből az ú. n. fél-unciálison keresztül fejlődtek ki a 6. századtól kezdve. Világosabban azonban csak a 13. században kezd kialakulni a stílusa.

Mise-en-page (francia): a. m. tördelés (l. o.).

Miskolczi és Társa Papírgyár b. t.: l. Papirosgyáraink.

Miskolczi Ferenc: a debreceni városi nyomdában tanult. 1697-ben Kolozsvárt, azután Lőcsén dolgozik az ottani jó hírű műhelyekben. 1712-ben debreceni városi tipográfus. Debrecen városa 1716 elején a németalföldi Leydenbe küldte Komáromi Csapkés György bibliájának kinyomtatása végett. Két esztendőttől töltött ott. Visszajőve, városi szenátor, s egyszersmind nyomdainspektor lett. 1740 körül halhatott meg.

Misszálé: 48 pontos betűnagyság. Az elnevezés nyilván onnan származik, hogy valamikor ilyestárgyú templomi könyvet nyomtattak véle. A 18. század német tipográfiaiában a «Kleine Missal» még 52 pont, a «grobe Missal» pedig 64 pont volt.

MISZ: a Magyar Ipari Szabvány elnevezés rövidített formája, a hivatalos magyar szabványok régebbi jelzése. A jelenlegi elnevezés: Magyar Országos Szabvány, rövidítve: MOSZ. (L. még: Szabvány.)

Mittel: a 14 pontos betűnagyság németes elnevezése. Latinosan «media» vagy «mediális» volna a neve. Eredetileg közép nagyságú betűt jelentett. Két-háromszáz esztendővel ezelőtt ugyanis mindössze hétféle betűnagysága volt a könyvnyomtatónak: a petit, garmond, ciceró, mittel, tercia, textus meg kánon; ezek között, mint látható, a mittel foglalta el a középső helyet.

Mitterszky-féle eljárás: a tachitipiai eljárások csoportjába tartozik. A budapesti Pallas-nyomda egykori mesterszedője, Mitterszky József találta föl. A negatív képű lemezeket olyanformán készítette, hogy kartonpapirosra tollba mártott tömöntő-csirizzel írta vagy pedig rajzolta a betűket, illetőleg a képet, erről azután stéreatip-lemezt öntetett. A pozitív kép előállítását úgy kontempálta, hogy síma acéllemezre vékony réteg tömöntő-csirizt ken s ebbe a lemezig vésva a rajzot, azt leönteti. Mitterszky másik eljárása a pozitív kép előállítására az volt, hogy vékony réteg viasszal vonta be az acéllemezre, ebbe belerajzolta a képet, s aztán begrafitozva, galvanizálta készített róla. Az eljárás különösen vonalasrajzú nyomtatólemezek készítésére volt alkalmas. A viasznak munka közben kissé melegnek kellett lennie, mert különben a sűrűbben vonalazott részekben nagyon könnyen kitördelt volna.

Mixer: az Intertype-szedőgép kombinált osztószervezete, amelynek segítségével lehetővé válik a két magazinba egyszerre való automatikus osztás. — Bár más kivételben, de hasonló célt szolgáló szerkezet van a «Zwei in Einer» és a négymagazinos Linotypeen is. Ez utóbbi négy magazinjába is egyszerre történik az osztás.

Moiré-képződés: olyan autotípiák gyakori hibája, amelyeket valamely más — például külföldi — autotípiá után fotografáltak. Sokszor előfordul három- és négyszínű autotípiáknál is. A baj a raszternek fölvetelkor való 30 fokos elforgatása útján kerülhet el. — A mélynyomatásban is előfordul a moiré-képződés; ezt itt úgy kerül el, hogy vonalas raszter helyett pontrasztert vesznek. nli

Moiré-papiros: hullámos, úgy nevezett moiré-préseléssel készített papiros. Rendesen jobbminőségű elforgatása útján kerülhet el.

Moleszkin: átlós szövésű, kissé enyvezett gyapotszövet, egyik oldalán síma, a másikon pedig durvább. Hengerborításul és — főleg üzleti könyveknél — könyvek bekötésére használják.

Moletta: kárpitokat, szöveteket stb. nyomtató rézhengerek készítésére használt vésett acéllapok. A pozitív rajzolatú molettát hatalmas nyomással a rézhenger alatt átfuttatták, úgy hogy képe abba belenyomódott. A pantográf, majd pedig a maratás immár kiszorította.

Moltor: l. Müller Miklós.

Mollers Miklós: a nagyszombati nyomda ügyvezetője a 17. század első évtizedében. 1621 vége felé Kassán tűnik föl, Bethlen Gábor tipográfusának címeztetve magát.

Molnár Mór: megalapítója a szekszárdi Jóhírvé Molnár Mór nyomdának, mely különösen mint uap-tárkészítő üzem örvend még ma is igen jó hírnévnek. Egyike azon keveseknek, akik idejekorán felismerték az egy táborba tartozók egyesülésének szükségességét és ennek érdekében önfeláldozó munkát végzett a vidék nyomdaiparosai körében. Egyik megalapítója a VNyOSz-nak és mint ilyen élénk részt vett a vidéki nyomdászati első kollektív szerződésének megalkotásánál. 23 éven át nagy anyagi áldozathozattalal «Nyomdaipar» címen lapot is adott ki a vidéki nyomdatulajdonosok érdekvédelmében és kiadója volt a pár éven keresztül megjelenő «Nyomdatulajdonosok Évkönyvének». Jelenleg a budapesti Molnár és Fia nyomda tulajdonosa. mk

Molton: cernából szőtt, mindkét oldalán bolyhosas szövetafta. A litográfiában és offset-nyomatásban a nyirkosító hengerek bevonására használják.

Momoro Antoine (1756—1794): párizsi nyomdász és szakíró. Robespierre 1794 márciusában lefejeztette. Felesége szintén nyomdászcsaládból való volt, s 1793-ban az

Esz Istennőjévé választották a Quartier Latinben.

Mondscheindruck: 1. Holdvilágos nyomat.

Monobar: a Linotype-szedőgépre felszerelhető olomadozó-készülék. Előnye az, hogy nem kell állandóan ellenőrizni az öntőkazánban lévő ólom mennyiségét és elég sürűn kézzel utána rakosgatni a szükséges ólomdarabokat; ezt a munkát a Monobar önműködően helyettesíti.

Monogram elhelyezése: lásd Címek közti beosztás.

Monogram-nyomtatás: ezek nyomtathatók bőrből stb. készült matricákról a könyvnyomató sajtón is, de finomabb és különösen többszínű monogramoknál tanácsos a rézmetszetek nyomásához hasonló módon eljárni, vagyis a nyolcadpetitnyi mélyre véssett bélyeget a mélyedést teljesen megtöltő módon bekenve, a bélyeg fölszínéről a festéket gondosan letöröljük s a papírost hatalmas nyomással rápréseljük.

Monogravűr: a heliogravűrök bárszonyos hatását utánzó eljárás. Községes autotipiai képet jó ragadós festékekkel nyomtattak, a levonatot aszfaltporral telehintették és a fölös pormennyiséget újra eltávolítva: a kép tetejébe újabb nyomást eszközöltek az autotípiáról.

Monogutta-szemcsézet: a fotokémikus Faulstich Paul eljárása, melyvel az autotipiai tónusokat nem előtét-raszter segédemével állítja elő, hanem szemcsés rasztert viszt a fényérző lemezre, mely szemcsézet előhíváskor aztán megjelenik.

Monokróm: valamely teljesen egyszínű, árnyalatok nélkül való tárgyat nevezünk így. Ha ebben az egyetlen színben fokozatok és árnyalatok vannak (pl. a falomban): izokróma a neve.

Monoline: soröntő gép. A baltimorei Linotype-gyárnak 1892-ig való üzemvezetőjének; Scudder Wilbur

Stephennek találmánya. Sokkalta egyszerűbb a Linotypénél. Nyolcféle csoportra oszló matricás rudacskaiknak mindegyikén tizenkét-tizenkét egyforma szélességű betűnek a matricája van együtt. A billentyűző-szerkezet fölött balra van a matrica-tartó, melynek kilenc csatornája közül nyolc a matricás rudakat foglalja magában, egy pedig a szavak közé való kizárást. A kizáró-pálcikák két vékony, lapos acéllecből állanak; ez acéllecek közé szorul a kizárást eszközölő ékforma acéldarab. Ha ez föllebb nyomatik: tágtítja a lapos kizáró-leceket, miáltal a sor kizárása egyszerre s egyenletesen történik. Az osztó szerkezet tapogató tűk segítségével viszi a már leöntött matricákat helyükre. Öntőkészülék és minden egyéb meglehetősen hasonlít a Linotypéhez. A Monoline-t gyártó társaság 1899-ben elveszítette pörét a Linotype ellenében, s ezáltal kiszorult az Egyesült Államokból. A kanadai gyárat pedig megvette a Linotype-társaság. Hasonló sors érte 1911 után a berlini gyárat, aminek következtében a gép gyártása apródonként az ausztriai Steyrben is megszűnt.

Monoman: egyes betűket öntő szedőgép; a bostoni Brand szabadalmaztatta 1907 körül. Tizenegy matricás pálcikája volt a szerkezetnek egyenként tizenegy matricával; ami a Monolinere emlékeztetett; a kizárási egységek megálapítását szolgáló önműködő számológató készülék pedig az Elektropograph ilyen rendeltetésű szerkezetéhez volt meglepően hasonló.

Monometer: szedőgép; az 1924 évi wembleyi brit birodalmi kiállításon mutatták be. Külsőleg a Linotypehez hasonlít, de egyes betűket szed és önt, úgy, mint a Linotype. E gép nevét 1927-ben «Supertype»-re változtatták.

Monophoto: fotografikus szedőgép; az angol Hunter és August a szerkesztői. A gép a Monotypere em-

lékeztet, s egyes betűket fotográfál. 1926 őszén hatalmas reklámozó akcióval kezdtek hirdetni a gép jóságát, de ekkor már «Thotmic» volt a neve. Egy-egy gép ára akkoriban 28.000 pengő volt.

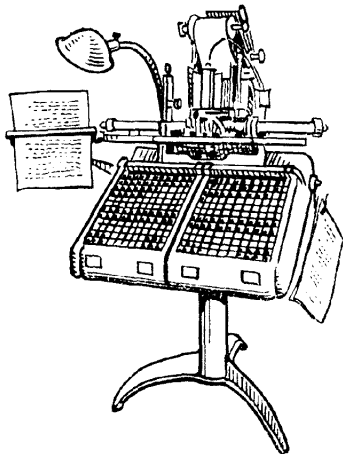
Mono-színnyomtatás: most kísérleteznek véle a norvégiai Oslóban. Egyetlen nyomtatással sokszínű kép előállítására volna a célja. A nyomtatóforma igen vékony rézleléniai közé ágyazott, raszteres finomságú festékrudacsokból áll. A színes képet erről a «festék formáról» gumilapra vonják le, majd onnan papírosra viszik át. Az eddig ismert nyomatok elmosódó akvarell hatását teszik.

Monotípiá: grafikai eljárás. A képet olajfestékkel vörösrézlemezre festik, s aztán még amúgy nedvesen papírosra átnyomják. Az ilyen nyomat ugyan szép, de pusztán csak egyet-egyet nyomtathatnak róla, aminek következtében aztán az eljárás sokszorosításnak alig nevezhető.

Monotype-aggregátum: 1. Aggregátum.

Monotype szedő- és öntőgép: egyes betűket szed és önt; felfalálója Tolbert Lanston amerikai mérnök. 1894-ben mutatta be először az amerikai szakemberek előtt. 1896-ban Chicagóban már újságot szedtek rajta. 1904-ben Európában — még pedig Budapesten, az Athenaeum-nyomdában — állították fel az első Monotype-szedőgépet. Jelenleg a D-modell van forgalomban. A Monotype szedő-, illetve öntőgép egyes betűket önt, miért is minden betűjének meghatározott vastagsága van. Ez azért fontos, mert a Monotype-szedőgép egyes alkatrészei számológépszerűen működnek, összeadják a betűk egyszerszerinti vastagságát; mennyi teret foglalnak el a sorban fölszedett betűk és mennyi a kizárásra fönnmaradt tér, amit a gépnek ki kell. A Monotype-szedőgép tulajdonképpen csak közve-

títő, mert a szedőgépen semmiféle ólomanyagot nem hozhatunk létre. A Monotype-szedőgép közvetítésével, hogy úgy mondjuk, leírjuk az eredeti kéziratot, azaz egy körülbelül 11 cm széles papírosszalagot bizonyos rendszer szerint átluggatunk. A szedő



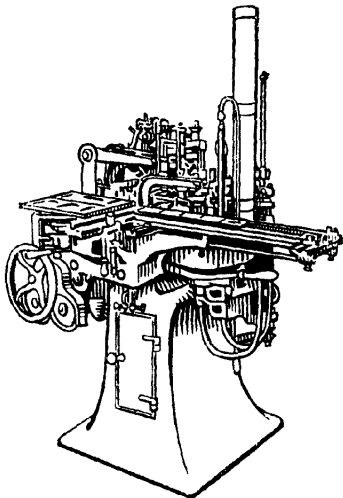
A Monotype kopogtatója.

gép által átluggatott papírosszalag eme kombinált lyukasztatásai megfelelnek az abécé nagy- és kisbetűinek, írás- és számjegyeinek. Ezek a lyukasztatások szolgálnak zsinórmértékül az öntőgépben elhelyezett matricáramának ahhoz hogy a benne elhelyezett matricáramak öntőhelyzetbe kerüljenek és egyszersmind az öntőforma megadja nekik a szükséges betűszélességet. A papírosszalagok lyukasztatásai nem vízszintesen, hanem hosszúságában futnak végig a papírosszala-

gon. A szedőgép működésére kizárólag sűrített levegő szolgál, melyet a Monotype-gépekhez való kompresszor állít elő; csöveken vezetik a szedőgéphez, amelynek minden működését egy-egy billentyűnek egyszerű lenyomása idézi elő. Ugyanis egy billentyűnyomásra lyukaszt és továbbítja a kilyukasztott papírost a gép, számolja és összeadja a betűket vastagságuk szerint. Egy billentyűnyomásra mutatja az úgynevezett «set»-dobon a szükséges sorzáró darabokat és ismét egy-egy billentyűnyomásra elvégzi a kizárást. Van ritkító készüléke is; ez egy emeltyű egyszerű lenyomása által jön működésbe. A billentyűtáblán 276 billentyű van, ebből 242, illetve 225 darab (mert 17 darab kettős betű és csak az egyikük használható) a háromféle betűfaj betűinek lebillentyűzésére, 30 (pirosra festett) pedig a sorok kizárására szolgál. A könnyebb szedéseknel mindhárom betűfajt használhatjuk (antikva, kurzív, félkövér), nehezebb szedéseknel az egyik betűfajt átalkíthatjuk a másik faj szükséges betűinek a pótlására. A papíroszalag hátulról hengerelődik le és csavarodik fel lyukasztás után egy a klaviatúra fölött elhelyezett, cserélhető csévére. Minden billentyűütéskor a papírostovábbító egy-egy vezetőlyukkal előretolja a kilyukasztott papírosszalagot. Így megy a papírosszalagot, azaz a «szedés» mindaddig, míg egy-egy cikket, megszedtünk avagy egy tekercs papírost felhengereltünk. Ekkor levesszük a csévért és most már az öntőgép folytatja a munkát, azaz: önti sorokká az egyes betűket.

Az öntőgép a legkifogástalanabb kizárású, egyes betűkből álló szedést hozza létre. A sorok szélessége 5 cicerótól 40 ciceróig terjedhet. Az öntőgépet motoros erő hajtja, a betűk létrehozásához azonban még sűrített leve-

gőre, tűzre és vízre van szüksége. Menetsebessége a különböző betűtörzsek szerint változik. Fontosabb alkatrészei: a matricaráma, az ollószerkezet, a szivattyú, öntőforma, a kitöltő-ékek, a betűkihozó, a papírostovábbító. Emez alkatrészek között a legfontosabb a matricaráma. Az egész öntő-



A Monotype öntőgépe.

gép működése a matricaráma és az öntőforma körül forog. A matricaráma 225 matricát foglal magában és ennek a matricáramának egyes betűit kell az ollószerkezetnek úgy elhelyeznie az öntőforma fölött, hogy az ölom-szivattyú öntőhegye a megkívánható mennyiségű ölmot pontosan a betűmatricába lövellje bele. Az öntőformában van két úgynevezett törzspofa, ami a betűk tör-

zsét és vastagságát hozza létre szintén az ollószerkezet, de egy szerszmind a kitöltő-ékek közreműködésével. Ugyanis az ék szabják meg a betűk és sorzáró darabok vastagságát. Amint egy matrica az öntőforma nyílása fölé kerül az úgynevezett «set»-ék beállítására által, egy szögecs benyomul a matrica hátsó, kimélyített felébe és hozzányomja azt az öntőforma nyílásához, a szivattyú pedig a szükséges mennyiségű ölmot belelővelli az öntőformába. Ezután a betű teste egy jobbrabilenést végez, miáltal a csinga (anguss) letörik és egy szerszmind belehull az öntőkatlanba. Most a betűkihozó veszi át a betűt és áttolja a betűki-lőkőnek, amely a sorosatornába löki azt, ahol egyik betű a másik után sorakozik mindaddig, amíg a teljes sor a hajóra nem kerül. Munkáját az öntőgép a papirostekercsen hátulról kezd, mert a szedő által a sorban az utolsónak megnyomott billentyű adja meg mindenkor a sor kizárásának vastagságát. A szedő által elsőnek szedett sort az öntőgép utolsónak önti ki és ez a gépet mingyárt meg is állítja, mert az első sort a szedő mindenkor egy négyzettel szélesebbre szedi. Ez a négyzetnyi többlet idézi elő az öntőgép automatikus megállását. Míg a szedésnél a kizárás a sor végén történik, addig az öntésnél a kizáró-ék beállításának a sor öntésének megkezdésekor kell megtörténnie. Ennek következménye az, hogy az utolsónak szedett betűt elsőnek önti ki a gép. A kizáró-ék beállítása a sor kiöntésének befejeztéig változatlan marad. Mint a szedőgépnek, úgy az öntőgépnek is van papirostovábbítója, amely a perforált papirost továbbítja. Ez a papirostovábbító egy rézhengerből áll, amelyen 31 lyuk van egymás mellett. A henger mindkét oldalán szögcecsekkel el-

látott kereknek vannak, ezek továbbítják a papirost. Amint a papirosszalag egy lyuksorral tovább halad, egy borbéttel el látott rúd préselődik rá a lyukakra, amelyből a lyukasztott papirosszalag lyukain keresztül benyomulhat a sűrített levegő a rézhengerbe. A rézhenger 31 lyukán keresztül csövek vezetnek a sűrített levegőt azok alá a dugattyúk alá, amelyek a légszögcecseket fölnyomják. Az ily módon fölnyomott légszögcecsek szabályozzák az öntőgép főntebb ismertetett alkatrészeinek működését.

Moreau Hégésippe: nagy francia költő; szül. 1810-ben, megh. 1838-ban. A betűszedést tanulta. A szedősekreány, majd pedig a korrek-tori asztal mellett irta gyönyörű verseit, melyeknek egyikét Petőfi Sándor is lefordította «Egy emlék a kórházban» címmel. Művei csak holta után jelentek meg, az igaz, hogy sok kiadásban.

Moreau Pierre: híres párizsi betű-metsző; ő metszette 1640 körül az első rond nyomdatípusokat.

Morel: szabatos és hibátlan munkáiról nevezetes nyomdászcsalád Párizsban a 16. század közepétől 1646-ig. A «typographus regius» (királyi könyvnyomtató) címet vi-selték.

Morelli Gusztáv: fametsző, született 1848-ban, meghalt 1909-ben. A fametszés tanulását Huszka Lajosnál, a később Debrecenbe költözött fametszőnél kezdte, majd Ruzs Károly intézetében működött 1868-ig. 1869-ben állami ösztöndíjjal Párizsban, majd pedig Londonban folytatta tanulmányait. Nagy sikerei indították a kormányt arra, hogy 1873-ban az országos rajztanárképzőben fametszőszakosztályt állítson föl s annak vezetésével Morellit bízta meg. 1895. év tavaszán fejezte be Feszty Árpád «A magyarok bejövetele» című körképének ötödfél méter hosszú fametszetét, amely

nagyágát tekintve, páratlannak mondható.

Moretus Jan: a világhírű antwerpeni könyvnyomtatónak, Plantin Kristófnak veje és utóda. Leszármazottainak kegyelete három évszázadon át megőrizte a nyomdát a maga eredetiségében, s egyszerűsmind nagyértékű műkincsekkel gazdagította. 1875-ben Antwerpen városa megvásárolta a nyomdát, s «Musée Plantin-Moretus» címen páratlan nyomdászati múzeumot csinált belőle.

Morócz Jenő: nyomdászsköltő, szül. 1872-ben, megh. 1919-ben mint a Segélyező Egyesület tisztviselője. Két verskötete jelent meg a kilencvenes években és egy szindarabja 1913 körül. Szépirodalmi és egyéb lapokban elszórt és alkalmi költeményeinek száma azonban több száz, s tulajdonképpen ezek teszik költészetének magvát. Mélabús szelídség és az igazság keresése jellemzik líráját, a proletár sorsán való eltűnődéseiben pedig a filozófia meszgyéjét járja.

Morris Vilmos: angol költő, könyvnyomdátó és illusztrátor, született 1834-ben, meghalt Londonban 1896-ban. 1891-ben megalapította Londonban a híres Kelmscott Press-t, s ezzel a könyvnyomtatást iparművészeti irányba terelte. Könyveihez új betűfajtát is alkotott, az ún. «aranybetűt» (golden type), az «troy-type»-et meg a «Chaucer-type»-et. A könyvadász dolgában az első angolországi könyvnyomdátó Caxton meg a velencei könyvnyomdátók stílusához tért vissza. Bennünket érdeköl nevezetesebb munkái: «Decorative art» (1876); «Hopes and fears for art» (1882); «The golden legend of Caxton» (3 kötet, 1892).

Morvay Zoltán: szül. Debrecenben 1875-ben. A Városi Nyomdában tanult. Már mint ifjú segéd tevékeny részt vett a társadalmi életben. Munkálkodott mint könyvtáros, jegyző, pénztáros és esztendőig járta Közép-Európát. 1909-

ben írta: «Egy 6000 kilométeres séta története».

Mosókéfe: 1. Formamosás.

Mossitipla: a newyorki Moss J.-nak az autotípiához hasonló klisékészítő eljárása.

MOSZ.: a Magyar Országos Szabvány elnevezés rövidítése, a hivatalos magyar szabványok jelzése. (Lásd: Szabvány.)

Mótor gondozása: különös figyelmet igényel. A biztosítékoknak megfelelő erősségűeknek kell lenniök, s beillesztésük csak az áram kikapcsolásakor van megengedve. A bekapcsolás lassan, a kikapcsolás gyorsan történjék. Ha a kollektor nem tiszta és síma: le kell smirgliznünk; különben benzínbe vagy petróleumba mártott ronggyal napjában le is kell törlnünk. A por eltávolításához fűvót használjunk.

Motteroz Jean-Claude: francia szakíró. Huszonöt esztendeig szerkesztette az «Imprimerie»-t. Önálló munkái közül legnevezetesebbek: «Essai sur la gravure par les procédés chimiques» (Párizs 1869); «Essai sur les illustrations par les procédés chimiques» (Párizs 1881); «Essai sur la mise-en-train».

Motti Henri-Lambert (1863–1931): a francia nyomdász mesterek szindikátusának elnöke.

Mozalknyomtatás: Senefelder találománya; a formát megfelelő színű és nagyságú festékradukból állították össze, s nedvesítgetve: közvetlenül nyomtattak róla.

Mzticlavac Petro (másként Timofejevics Piotr): orosz őstipográfus, Fedorov Ivánnak (l. o.) társa a moszkvai biblianyomtatás idején. Menekülésük alkalmával külfönszakadt Fedorovtól; Lembergben, Vlnában, majd ismét Lembergben dolgozott egyideig.

Muller Arnold (1859–1925): cseh származású szedő volt, Budapesten is jóideig dolgozott. 1883-ban Párizsba került, s attól fogva nyomdászati szaklapok és könyvek egész sorát adta ki.

Multigráf: a hektográfhoz hasonló sokszorosító készülék.

Multi-Ideal: soröntő szedőgép; lásd Ideal-szedőgép.

Multiplikációs átnyomatás: a litográfiai indirekt, vagyis átnyomatással kapcsolatos munkamódotok közt igen nagy jelentőségű ez az eljárás; már a hatvanas években is sűrűn alkalmazták kisebb terjedelmű tömegnyomatványok, címkék stb. előállításakor. Ilyenkor kellő számú jól festékelt, pontos levonatot készítenek a címke stb. egyetlen példányban kidolgozott eredeti (originális) kővéről, s e levonatokot egy másik, nagyformátumos kőre átnyomatják egymás mellé. Sokszor harminckét, sőt hatvannégy is készül egy-egy nagyobb kőre, ami a tipográfiában megfelelne ugyanannyiszor való stereotipálásnak.

Munkaadói szervezetek: A munkások szervezkedése és ennek folytán szervezett fellépése érdekeik védelmében a munkaadók ellen, szükségkép előidézte a munkaadók szervezeteinek megalakulását is. Oly iparokban, amelyek az elmúlt század vége felé, amikor a munkások szervezkedési mozgalma erőteljessé vált, már a képesített iparok közé tartoztak, a munkaadói érdekek védelme az ipartestületekre hárult, oly iparokban pedig, amelyek nem bírtak ipartestülettel, egymásután alakultak meg a munkaadói szabad érdekképviselések. Azonban csakhamar kitűnt, hogy az ipartestületek, amelyek bizonyos vonatkozásokban hatósági feladatok elvégzésével is föl vannak ruházva (tanoncszerveződések megkötése, segédfőlszabadítás, munkakönyvek kiadása, a munkások munkahelyváltozásainak nyilvántartása stb.) és így működési szabályzataikban többirányú megköttetésnek vannak kitéve, nem tudták a munkaadói érdekvédelem ügyében oly mozgékonyak lenni, mint a szabad érdekkép-

viselések és ezért működésük ilyen szempontból nem járt a kívánatos eredménnyel. Ennek következménye volt, hogy csakhamar az ipartestületek legtöbbje mellett megalakult az illető ipar szabad érdekképviselője is, melynek főcélja ama ügykörök betöltése volt, amelyeknek elintézése az ipartestületen belül nehézkesnek bizonyult, így legelsősorban a munkáskérdések elintézése. Az 1922. évi ipartörvény kibővítette a képesítéshez kötött iparok számát és ehhez képest újabb ipartestületek alakultak, ezek azonban egyáltalán nem tették főfeladatukká az illető iparok szabad érdekképviselői és így azok működésüket továbbra is változatlanul folytatják, összefoglalva az illető ipar egyetemes érdekvédelmét szemben az ipartestülettel, mely elsősorban a kézműves jellegű iparfűzők ügyeinek intézésére hivatott. Országunk legnagyobb munkaadói szervezete a «Magyar Gyáripárosok Országos Szövetsége» (GyOSz), mely működésében nemcsak gyáripáros-tagjainak érdekvédelmében működik, hanem a nagyobb ipari szabad érdekképviselésekkel barátságos viszonyban, a nagyipar csúcsszerveként is értékes munkát végez. A sokszorosító iparok munkaadói szervezetei a «Magyarországi Grafikai és Rokonipárosok Főnökegyesülete», mely 1895-ben alakult és a «Budapesti Sokszorosító Ipartestülete», amely 1925 óta működik egyetértésben a Főnökegyesülettel. A könyvkötő munkaadók szabad szervezete ugyancsak a Grafikai Főnökegyesület, ipartestületi szempontból azonban a könyvkötőmesterek a «Budapesti Könyvkötők, Szijgyártók, Nyergesek, Gépszijgyártók, Bőrdőndősök, Bőrdíszművesek, Kesztyűsök, Kötészereszek, Ortopédgépkészítők, Műszereszek, Dobozgyártók, Tokkészítők, Dízműkészítők és Timárok Ipartes-

tületéhez tartoznak. A könyvnyomdai munkaadóknak külföldön is megvannak a maguk szabad érdekképviseletei, melyeknek összekötő kapcsa a Berlinben székelő «Nemzetközi Iroda». Ez intézményt az «Internationale Vereinigung der Buchdruckereibesitzer» tartja fenn, melynek élén egy nemzetközi intézőbizottság áll. Az iroda vezetője Kopley E. titkár. mk

Munkaárszabás: 1. Könyvnyomdai munkaárszabás.

Munkaidő: 1. Szakszervezet, Rövidített munkaidő.

Munkarend: Minden iparüzem tartozik munkarendet készíteni, azt az arra illetékes helyi hatósággal (Budapestben a kerületi előjárósággal) láttamoztatni és azt eredetiben vagy másolatban az ipartelepen olyképp elhelyezni, hogy az minden alkalmazott által mindenkor látható legyen. A munkarend az illető iparüzem munkáltatási rendelkezéseit tünteti fel, melyek azonban nem lehetnek eltérőek az országos törvényektől és a közigazgatási rendelkezésektől. A grafikai iparüzemekre vonatkozóan egységes munkarendet szerkesztett és adott ki a Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete. mk

Munkásközvetítés: a Grafikai Főnökegyesület és a munkásszervezet közös intézménye. Az ingyenes munkásközvetítést tulajdonképpen már a Szakegyesület vezette be 1899 augusztus havában, paritásossá 1920-ban lett.

Munkaügyi bíróságok: a 9180/1920. M. E. rendelettel létesítették és a rájuk vonatkozó jogszabályok a 25900/1925. és a 62999/1926. számú rendeletekkel módosítottak. Az ily bíróságok hatásköre kiterjed az ipari munkaadók és munkavállalók (tisztviselő és munkás) közti igények elbírálására. Az ipartestületek tagjai munkaügyi perekben a munkaügyi bíróságok mellőzésével ipartestületükhöz is

fordulhatnak, ha azonban az ipartestületi határozat a szembenálló felek valamelyikét ki nem elégíti, úgy jogában áll annak az ipartestület határozatát a munkaügyi bírósághoz megfellebbezni. A munkaügyi bíróság összetétele: egy hivatásos bírő és két szakmabeli ülnök, kik együttesen tárgyalnak és határoznak. Az ülnököket az elnök szemeli ki, ha azonban a felek ülnökök közreműködését nem kívánják, az elnök egyesbíróként jár el. A munkaügyi bíróság első fokon mindenkor a kir. járásbíró, másodfokon mint fellebbezési tanács a kir. törvényszék. Utóbbi nyilvános előadásban tárgyal, de elrendelheti a szóbeli tárgyalást is. A másodfokon hozott ítélet ellen felülvizsgálatnak van helye a polgári perrendtartás szabályai szerint. mk

Musée Plantin-Moretus: 1. Moretus Jan.

Mutálás: 1. Számozás.

Muteferrika Ibrahim: Törökország legelső könyvnyomtatója. Magyar könyvnyomató volt, de magyar nevét nem tudjuk. Később renegált és tolmács lett a török hadseregben. 1727-ben a párizsi török követ fiának, Szaid bejnek támogatásával a török betűjegyeket tercia nagyságban kivéste és a betűöntés szokott módja szerint ólombetűket öntött róluk. E betűkkel nyomtatta aztán «Sáh» c. könyvét. A szultán kitüntetésben részesítette és 200 arany hónaponténi járadékkal jutalmazta. 1742-ben a kenyerükvesztett másolóktól fölizgatott csőcselék a nyomdát földülta, szerelvényeit pedig a tengerbe hajgálta.

Műbőr (dermatoid): könyvtáblákhoz gyakorta használt anyag; általában preparált és színezett nyers csalánszövetből áll. Hogy lemosható legyen: cellulózmasszával vonják be. Főleg a lemoshatósága révén különbözik az ún. kalikótól.

Műkence: Az újságrotációsok gyors forgása, a papiros gyöngé, laza volta, egyenlőtlen felülete nem tűri meg a tisztán lenolajkencével készült festéket, mert a rotációs festék részecskéinek a festékező hengerek gyors fordulása következtében könnyen kell egymástól elválniuk és a stereotipiai lemezekre került festéknek onnan könnyen kell a papiros felületére jutnia, tehát a tapadó-képességének mentől csekélyebbnek kell lennie. Ezt a lenolajkencének elhagyásával tudják csak elérni, mert — legyen az bár még olyan gyöngé is — mindig szálát adó. Gyöngé kencét pedig nem lehet alkalmazni, mert akkor sok kormot kellene a festékbe tenni, hogy megkapja a kellő tömörséget s halmazállapotát, nyomdásznyelven: konzisztenciáját. Az ily korommal túltelített festék használhatatlan, minthogy a fölös kormot a papiros felületéről még napok múltán is le lehetne törölni. Hogy tehát a kellő konzisztencia kevés korommal, illetve csak a kence által lekötött korommennyiséggel elérhető legyen: erősebb kencét kell használni; ez pedig lenolajból főzve még hosszabb szálú, még erősebben tapadó volna. Ez okból készül a rotációs festék úgynevezett műkencéből, mely főleg gyanta- és ásványolajnak az összetételéből áll.

Müller Adolf: Müller József pesti könyvkereskedő fia; 1848-ban jól felszerelt nyomdát alapított a belvárosban. Az esztendő vége felé — testvérére, Emilre bízva a nyomdát — beállott honvédeknek. Nem is jött vissza többé.

Müller Emil: 1848 végén átvéve hadba vonult testvérétől, Adolf-tól a nyomdát, másik testvérével, Gyulával dolgoztatott tovább, s az ötvenes-hatvanas évek folyamán szépszámu könyvet és újságot nyomtatott. 1863-ban Khor és Wein vette át a nyomdát.

Müller-féle szedőgép: a hetvenes évek nevezetes találmánya. Nagyjából olyan volt, mint a többi klaviatúrás és csővezetékű szedőgép; billentyűinek száma azonban közel kétszáz volt, s lehetett rajta kurzívot, kapitálchent, számokat meg egybeöntött törtszámokat is billentyűzni. E mellett voltak logotípiás billentyűi is a gépnek, amelyek megnyomásakor több betű avagy egész szó is sorzódott egymás mellé.

Müller Sándor: mesterszedő. Több kisebb-nagyobb nyomdának volt a művezetője. A háború előtt egy könyvecskéje jelent meg a mesterszedésről, majd 1927-ben — Novák Lászlóval együttesen — sok színes példával illusztrált beszámoló albuma a nyomdai munkások továbbképző tanfolyamairól, melyeknek előadója is volt. 1927-től több éven át szerkesztette a Grafikus Művezetőt.

Müller Miklós (latinosan: Molitor): a brassói Hermann-nyomda faktora a 17. század ötvenes éveitől közel félszázadon át. Verscsinálós, művelt nyomdász volt.

Műnyomtató-papiros: 1. Krétázott papiros.

Művészeti anatómia: az emberi test belső szerkezetének felépítéséről szóló tan. Ösmérete lehetővé teszi a finoman modellírozott testfelület pontosabb fölfogását és rajzban való visszaadását. Két fő része van: a csonttan meg az izomtan (l. o.).

Művészi fametszet: 1. Fametszés.

N

Nádasdy Ferenc: országbíró; született 1625 körül, lefejezték 1671-ben. Buzgó pártfogója volt a könyvnyomtatásnak, s az alsóausztriai, pottendorfi birtokán nyomdászt is tartott. Valószínűleg az ő támogatásával telepedhetett meg egy másik birtokán, Lorétom sopron-

vármegyei faluban Krausz Dávid tipográfus is 1870-ben.

Nádasy Tamás: horvát bán, majd Magyarország nádorispánja. Dévai Bíró Mátyás és Erdősi Sylvester János rábeszélésére 1537 körül megalapította Magyarország időrendben harmadik nyomdáját a Sárvár melletti Ujszigeten, a nagytudású Erdősit téve meg a nyomda felügyelőjévé.

Nádaskay András: 1. Sárospataki könyvnyomtatás.

Nagra: a németországi grafikai szabványosító bizottság nevének (Normenausschuss für das Graphische Gewerbe) rövidítése.

Nagy bélyegpapiros: a kettős papirosnagyság (36:45 cm) régebbi elnevezése.

Nagy frekvencia: (nagyfrekvenciájú áramok) alkalmazása az elektrotechnika egyik leghatalmasabb ágazatát, így a dróttalan távíjelzés, az egész rádiótechnika alapját képezi.

Nagy Imre: miskolci könyvkötő, aki 1852-ben vette át a csödbe jutott Rácz Adám nyomdáját.

Nagyítás: Klisék fotografiai nagyítása csak igen mérsékelt arányokban ajánlatos. — A betűöntődei nagyításnak is elég szűke a határai. Rendesen külön sablónról fúrják a nonpareille, kolonel és petit fokozatokat, aztán külön sablónról a garmondot és cicerót, s így tovább.

Nagykarolyi nyomda: 1754-ben alapította Karolyi Ferenc gróf, megvevén e célra a löcsei volt Brever-nyomdának egy részét. Halála után (1758) fia Antal lett a nyomda tulajdonosa. A nyomda vezetői és bérlői: szatmárnémeti Pap István (1754—1775) és társa Bíró Mihály (1754—57), Eitzenberger Ferenc (1778—82), Kleemann József (1783—94). Ezután a Gőnyei-család kezére jutott a nyomda.

Nagy lajstrom: az 5-ös papirosnagyság (42:52 cm) régi elnevezése.

Nagy medlán: a régi 7-es papirosnagyság (46:59 cm) elnevezése.

Nagy Mór: szül. 1865-ben Miskolcon, betűszedő-tanuló lett ugyanott 1877-ben, felszabadult 1880-ban. 1889-től 1893-ig a Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyesületének jegyzője és a szakszervezet vezetőségi tagja volt. Önálló lett 1893-ban, majd 1897-ben megalapította a Szent László-könyvnyomdát, a székesfevárosi törvényhatósági bizottságának tagja lett 1910-ben. Meghalt 1932-ben. A Főnökegyesület választmányi tagja is volt.

Nagy olifant: a 13-as papirosnagyság (63:95 cm) régi elnevezése.

Nagy regál: a régi 9-es papirosnagyság (47:63 cm) elnevezése.

Nagy Sámuel: a szépművészetek professzora, 1815-ben fametszőiskolát alapított Kolozsvárt a ref. kollégiumban. A tanszék 1828-ban részvéttelenség miatt megszűnt.

Nagyszebeni nyomda: Egy szebeni lelkész, Soterius György (megh. 1723-ban) tanúsága szerint már az 1529-ik évben nyomtattak volna Nagyszebenben. Erre azonban más bizonyíték nincs. Valószínű tehát, hogy a városnak Heusler Márton és Wintzler Márton voltak az első tipográfusai, 1575-től kezdve.

Nagyszebeni román nyomda: Saguna püspök alapította 1849 körül.

Nagyszombati nyomda: a mostani Kir. Magyar Egyetemi Nyomda őse. Telegdi Miklós alapította 1577-ben. Halála után felügyelője Pécsi Lukács, faktora Otmár Bálint volt. Az 1621—1640-ig terjedő mozgalmas években a tipográfia nagyobbreszt a bátorságosabb Pozsony városában működött. A tipográfia vezetői a 17. századtól így következnek egymás után: Mollerus Miklós (1621), Mayr Fülöp Jakab (1646—53), Willmann Mátyás (1654), Schneckenhaus Menyhért (1655—63), Byller Márton (1664—1674), Thomas Márton (1676), Bietmüller Mátyás (1677-78), Syrensky Mátyás (1679—83), Sonntag János Nándor (1686), Martins Miklós (1687), Beck Kristóf (1688), Hauck András János (1689), Friedl Adám

János (1690–93), Hörmann János András (1693–1695 és 1715–1717), Frey János György (1695), Hörmann György (1696–1704), Geuch János Henrik (1704–1712), Roden György András (1713–1715), Gall Frigyes (1717–1731), Berger Lipót (1739). 1748-tól 1715-ig Faludi Ferenc jezsuita páter és kiváló költőnk volt e nyomda igazgatója. A jezsuita-rend fölőslatása után Mária Terézia királynő átadta a nyomdát az egyetemnek, amelyvel együtt 1777-ben Budára került s itt fokozatosan fejleszttve, fontos tényezője volt közművelődésünknek.

Nagyváradai könyvnyomtatás: első híres nyomdász itt 1565 körül Hoffhalter Ráfáel (l. o.). Fia, Rudolf 1570-ben és 1584-ben működött Váradon, 1640-ben állítja fel sajtóját Kertész Ábrahám (l. o.). Azután majdnem 100 évig nem volt Váradnak könyvnyomdája. 1745-ben Csáky püspök megvette a löcsei Brewer-nyomda egy részét s megalapította a váradai szeminárium nyomdát, 1919-ben 11, 1935-ben 19 nyomdája volt Váradnak.

Nánási Gábor: született Budapesten 1889-ben. A Franklin-nyomdában tanult 1904–1908-ig. A gazdasági krízis 1923-ban Bukarestbe sodorta; itt a Cultura Nationala nyomdában kapott állást. Majd Németországba ment s másfél évet dolgozott Berlinben az Ullstein-cégnél és Karlsruheban. 1927-ben visszatér Bukarestbe s az E. Marvan-nyomdának lesz a főgépkestere. 1932 tavaszán megnyitják a nyomdászszakiskolát s azóta mint gépkester-szakoktató működik ott.

Nápolyi sárga (jaune brillant): fémfesték. Különböfélé arnyalatait égetéssel állítják elő. Színtartó, fődő festék.

Naptár (kalendárium): az időt szakaszokba osztó följegyzés vagy könyv. Mai naptárunk a rómaiak időszámítása alapján épült föl. Ennek legrégibb formája a Numa

Pompilius-féle, amely szerint az esztendő 12, egyenként 28 napos hónapból áll. Ezt a kalendáriumot előbb Julius Caesar (julián naptár), majd pedig XIII. Gergely pápa (1572–85) javította meg. Ez a Gergely-féle kalendárium a református országokban csak nagyon lassan honosodott meg; az oroszok pedig 1923-ig a julián naptár szerint számították az időt, s ezért 13 nappal mögöttünk maradtak. A naptárak előállítása fontos munkája volt a régi könyvnyomtatónak. Nálunk híresek voltak a nagyszombati, löcsei és komáromi kalendáriumok. (L. még Almanach.)

Naptári jelek: Ezeknek főbbjei:

	kos		mérleg
	bika		skorpió
	ikrek		nyilas
	rák		bak
	oroszlán		vízöntő
	szűz		halak

A holdváltozások jelei:

	újhold		első negyed
	holdtölte		utolsó negyed

A hét napjainak jelei:

	vasárnap		szerda
	hétfő		csütörtök
	kedd		péntek

 szombat

Az aszpekták, vagyis a csillagok kölcsönös főállásai az állatövben:

	szembenállás		negyedfény
	együttállás		hatodfény
	harmadfény		ellenfény

A bolygók régebbi jelei:

☉ Nap	♂ Mars
☿ Merkúr	♃ Jupiter
♀ Venus	♄ Saturnus
♁ a Föld (a Holddal)	♅ Uranus
	♆ Neptun

Narancs-szín: a sárga és vörös öszszetétele, tehát másodlagos szín. Valamennyi szín között a legmelegebb hatású.

Nátracellulóz: l. Cellulóz.

Naturalisztikus irány: így nevezték az akcendencia terén a szabad irány megünása után, úgy 1895 körül fölkapott divatkülönöséget. A hozzávaló dísz motívumait jó részt a mocsárvilág növényzetéből vették; megtaláljuk köztük a tündérrózsát a maga vízen elterülő leveleivel s a lilomot, nemkülönben a nádat meg a sást, a buzogányvirággal. Itt-ott még békálenne és az egyiptomi ornamentikából átvett, de stilizálatlan lótszvirág is került. A száraz-földi növényzetből pedig különösen a szegfűt, napraforgót, margarétát, harangvirágot, babérlevelet, cikláment meg a mákvirágot vették át, még pedig olyan földolgozásban, amely természetes is, meg stilizált is. Némelyik virágnak, így a ciklámennek, szegfűnek, máknak a szára ide-oda kanyargózik s a hajlásainál erősen vastagított volt, ami a sokat szerepelt «Edel-léniák» sok-sok különfélerajzolatú sorozatban való megcsinálására adott alkalmat.

Naturselbstdruck: a. m. autoplasztika (l. o.).

Nedeczky László: szül. Korponán, Hont megyében, 1885-ben. 1899-ben került szedőtanulónak a Budapesti Hírlap akkoriban mind-nagyobb arányúra való s már szedőgépes üzemebe is áttérő nyomdájába. 1903-ban főlsszabadulva, tevékenységének színhelye a Budapesti Hírlap nyomdája maradt

továbbra is. Fokozatosan emelkedett a betűszekrény mellől az igazgatói pozícióig. A nyomdász-társadalmi életben főleg mint a Főnökegyesület békéltető és egyéb bizottságainak tagja vesz részt. **Nedvesbe-nyomtatás:** Vannak még a francia nyomdákban lapos formákról cilinderekkel nyomtató három- és négyszínes gyorsajtó is, amelyeknél a színek nedvesen kerülnek egymás mellé s egymás tetejébe. A citokrómianál (l. o.) is ez az eset.

Nedves fotográfiai eljárás: 1860 körül a nagy Niecepe egyik ugyanilyen nevű unokaöccse, továbbá Le Gray festő meg az angol Archer próbálkozásai nyomán megszületett az üvegnegatív s a «nedves» fotográfiai eljárás. Ez abból állott, hogy a fotográfus jódézüstös kollódiummal öntötte le az üveglemez, s azon mód, még nedvesen használta föl fotográfálásra, mielőtt ugyanis a beszáradó jódézüstös kollódium elveszítette volna a fényérző képességét. Ez a «nedves» eljárás igen nagy szerephez jutott a fotomechanika kialakulásában. A száraz lemezek használatával szemben gyorsabb munkát tesz lehetővé és élesebb negatívokat ad.

Nedvesítés: a litográfiai nyomtatásban igen fontos dolog. A minden festékfökhordás előtt történő nedvesítést kézi sajtónál flanellgombolyaggal vagy spongyával, gyorsajtóknál flanell-áthuzatos nedvesítő hengerekkel végezzük. A nedvesítés igen nagy gondot kíván: elégtelen nedvesítés esetén a forma ama részei is képsékké válnak festék fölvételére, amelyeken rajz nincsen; túlságos nedvesítés esetén a rajz némely helye is ellőki magától a festéket, s foltos, hézagos nyomatok keletkeznek. A nedvesítéshez való víz ne tartalmazzon meszet, vasat s egyéb ilyes piszkító anyagot, mert ezek a rajzra romboló hatással vannak.

Nedves stereotípiál eljárás: az a munkamódozat, amikor a matricát selyem- és itatós papirosból, csiriz közbekenésével állítják elő, s amúgy nedvesen helyezik a formára.

Negatív: az a fotografiai vagy más lemez, amelyen a fény és árnyék viszonya fordított, vagyis a leg-sötétebb árnyékok helye a legát-látszóbb.

Negatív karc: a litográfiai hántó eljárásnak («Asphalt-Schablithographie») olykor használt elnevezése.

Negrográfia: az Itterheim által föltalált, krónzselatinos papirossal való fénymásoló eljárások gyűjtő-neve.

Negyedpetít: 8 pontos tipográfiai egység, a petit betűnagyság negyedrésze. A szedő sokhelyt még ma is nem pontokkal, hanem negyedpetitekben számít, főleg az őregebbje.

Négyszínű nyomtatás (gépmeisteri szempontból) a háromszínű nyomtatás tökéletesített formája. Sárga, vörös és kék szín után, mint negyedik, legtöbbször a fekete vagy szürke szín nyer alkalmazást. Az esetben, ha a négyszínű nyomtatást citokrómiai eljárás alapján készült autotípiál klisékről végezzük, a színek fönti sorrendje megváltozik. Négyszínű nyomtatáskor a színek sorrendje nem oly szigorúan törvényszerű: mindenkor az eredeti tárgy színezése az irányadó és az, hogy a nyomat mennyel hűbben megközelítse az eredetit. A négyszínű nyomtatás szabályai mindenben ugyanazok, mint a háromszínű nyomtatásnál. A gépmesternek is sokkal könnyebben esik a négy-színű nyomtatás a háromszínűnél, mert a regiszter az előbbinél nem olyan kényes. A negyedik szín ranyomtatása következtében szinte elföldődnek és mintegy elpalástó-lódnak az előbbi színeknél mutatkozó regiszterbeli apró eltérések. rs

Négyszög: olyan sík idom, amelynek négy szöge van. — Szakirodalmunkban így is szokták nevezni a kvadrátumot, vagyis azokat a sorzárókat, amelyeknek két-, három- és négyecéres darabjai főleg arra szolgálnak, hogy a bekezdéses szövegrészeket végén felerén maradó nagyobb közöket velük megtölthessük. Táblázatoknál is nagy a szerepük.

Negyvenkétsoros biblia: Gutenberg János legnagyobbszerű munkája. 1450 őszén foghatott hozzá, s 1456 elején jelent meg, valószínűleg 300 példányban. Terjedelme 1282 két-hasabos oldal. Vannak pergamenre és papirosra nyomtatott példányai; az előbbieket nagyszzerűen vannak illuminálva kifestett in-cialékkal és tarka lapszéli díszítéssel. A papirosra nyomtatottakon az in-cialé fölváltva vörös és kék festésű.

Negyvennyolcsoros biblia: Schöffer Péter mainzi nyomdájának legnagyobbszerű munkája, mely 1462-ben jelent meg. Két folió-nagyságú kötetből áll; az első 484, a második pedig 478 kéthasabos oldalra terjed. A pergamenre nyomtatott példányokon szépen ki vannak festve az in-cialék, a papirosra nyomtatottakon a kezdőbetűk helye üres.

Négyzet: olyan négyyszögű sík idom, amelynek függőleges és vízszintes vonalai egyforma hosszúak és párhuzamosak. — Így nevezzük a tipográfiaiban a «Geviert»-et, vagyis azt a sorzáró egységet, amely szélességi irányban is megfelel az illető betűnagyság törzsökének. A 6 pontos nonpareille betűnek a négyzete tehát 6 pontnyi szélességű. ■

Nem-aktinikus sugarak: 1. Aktinikus sugarak.

Neményi Testvérek Papírgyár Rt.: 1. Papirosgyáraink.

Németh János: Pest város házi könyomdájának első litográfusa 1864-től fogva. 1869-ben Rátkai Kálmán lépett a helyébe.

Németi Jakab: jezsuitarendi szerzetes, a pozsonyi érseki nyomda prefektusa, vagyis főigazgatója 1640 körül.

Németi Mihály: a kolozsvári református kollégium nyomdájának az ügyvezetője 1684-től 1690-ig. Utóda Veregyházi István lett.

Németnyelvű szedés: A német betűk (fraktúr) egy részének kiejtése eltér az antikva betűkétől. Ilyenek: ä, ch, ck (kettős k), s (néha sz-nek, néha z-nek ejtik), ss, ß (sz), sch (s), v (f), w (v), tz (kettős c), z (c). Szabály, hogy st nem választható el. Pl. Kloster, Pfing-sten, trö-sten stb. Ellenben a kettőshangzású ck és tz elválaszthatók, de két k-ra, illetve két z-re bontandók. Pl. Zuk-ker, Spriz-zen stb. A sorvégi elválasztások szabályai egyébként egyeznek a magyar szavak elválasztásának szabályaival. De ügyelni kell itt is az igeikötés és összetett szavak helyes elválasztására. Az idegennyelvű szedőnek a német szavak elválasztása okozza a legnagyobb nehézséget, ezért néhány példát megemlítettünk: be-ob-achten, be-auf-tra-gen, dar-über, war-um, her-auf, hin-ein, voll-enden; Grün-aue, Rein-ecke, Alex-ander, Mon-archie, Schwarz-ach. Az egyszerű idegen szavaknál az l vagy r nem választható szét, ha b, p, d, t, g, k van előttük. Pl. Pu-blikum, Hy-drant, Me-trum; továbbá: Ba-gno, Ma-gnet, Si-gnet, Si-gnal. A th-t a német helyesírás már csak a görög eredetű szavaknál engedi meg: Theater, Thron, Theologie, Martha, Theodor, katholisch stb. Ellenben: Emmental, Teil, Tür, Tor stb. a helyes. hs

Nemez: szövettéle; a papirosgyártásban a papirospálya fölös vízének főfogására, a stereotípiában a papiros szállításához, a rotációs nyomóhengerek beborításához, a könyomtatóban a nedvesítő és törő hengerekhez, a mélynyomtatásban a nyomóforma fölébe stb. használják.

Nem-produktív munkaórák: lásd Produktív munkaóra.

Nem-tarka színek: csoportja a fehér meg fekete közötti — a szürkén keresztül való — átmeneteket foglalja magában. Csakis a normális (fehér) napfény sugaraival megegyező fény sugarak vannak benne, s a szín különbözősége, vagyis sötétebb vagy világosabb volta csupán az elnyelt fényhányadnak a viszonylagos mennyiségétől függ.

Nemzetközi Gutenberg-Társaság: l. Gutenberg-Múzeum.

Nemzetközi Iroda: l. Munkaadó szervezetek.

Nemzetközi nyomdásztitkarság: l. Nyomdásztitkarság.

Nemzetközi pánotográfiai egyesület: l. Pánortográfia.

Neostyle: a cyclostyle stb. rendszeren alapuló sokszorosító készülék.

Neotípiá: a prágai Unie-részvénnytársulatnak egy újabban föltalált gyorsajátó mélynyomtató eljárása és az ennek alapján készített műnyomatok.

Nettó ár: a könyvkereskedelemben a könyv beszerzési ára, vagyis az, melyet a kereskedő a kiadónak a könyvért fizet. A nettó árat úgy lehet kiszámítani, hogy levonjuk a rabattot a bolti árból (l. o.).

Neudorfer Johannes: jeles német szépiró a 16. század elején. Része volt a fraktúr betűtípus megteremtésében.

Neufeld Dezső: Sümegen szül. 1898-ban; ugyanott tanulta a nyomdászatot 1901-től 1904-ig. Kondíciói: Révai és Salamon, Pátria, Hornyánszky, Világosság, Nap-nyomda. Jelenleg a Budapesti Nyomda főnöke. Segédkorában több ízben bizalmiférfiúi tiszttséget töltött be s a Szakegyesület választmányának tagja volt. A Gutenberg-Társaság vezetőségének is tagja volt és több nyomdásztársadalmi színdarabot írt. Társzerkesztője volt az «Ekszike» nyomdászélelclapnak. Főnökkora óta tagja az árszabály-

tárgyaló és békéltető bizottságoknak. Az Ipartestület alelnöke.

Neugebauer József: Nyitra városának első tipográfusa 1835-től. A nyomda a család birtokában maradt a legújabb időkig.

Neumann Ede: szül. 1881-ben. Felszabadult 1898-ban a Pallas-nyomdában. Több ízben járt be Magyarországon kívül Svájcot, Németországot és Ausztriát, amely országokban dolgozott is. Viszszatérve, az évek során különböző tisztségeket viselt a nyomdásztársadalomban. Többek között a Szállóegyesületben tevékenykedett nagy szeretettel. A Budapesti Korrektorok és Revizorok Köre, valamint a nyomdászok alakította Természetbarátok Turista Egyesülete első vezetőségeinek tagja volt. Számos cikke jelent meg a Typographiában és egyebütt. Nagyrértékűek nyomdásztörténelmi tanulmányai és a Linotype-szedőgéppel kapcsolatosan írt cikkei: A nyomdai munkások országos szervezőbizottsága megbízásából 1919–1923-ig szerkesztette a Typographiát. 1923-ban Ungvárra költözött és azóta sem szűnt meg szakkulturális tevékenysége. Önálló műve: «Linotype» magyar szakkönyv, amely a magyar szakirodalom legelső ilyen irányú munkája.

Neutrális fekete: tisztán koromból áll és semmi más-színű szépítőszerral keverve nincsen; azért nem is olyan mély fekete, mint valamely ábra-avagy dísznyomtató festék. Nevét is ettől a tulajdonságától kapta: «neutrális» (semleges) fekete.

Névjegy: Kinában keresendő eredete, ahol 5000 esztendővel ezelőtt már szelvényben használatos volt. Európában csak a 16. század elején találjuk nyomát, mégpedig Velencében és Padovában. Onnan származott át a divatja Német- és Franciaországba.

Névjegyek szedése: ha a névjegy egysoros, ennek a sornak a tér

optikai közepébe kell esnie, tehát a mértani középnél valamivel följebb. A lakóhely kitétele esetében a fősor valamivel följebb kerül, mint a kartónnak az optikai közepe. Kézírásos betűt főleg csak az egysoros névjegyekhez használunk, mert az ily betűnek nagy a húsa, s így a tisztségek stb. sorait nem lehet eléggé közel vinniük a fősorhoz. A sorok közti beosztás ugyanis két-három pontnál több nemigen lehet. Kézírásos betű (tercia vagy textus nagyságban) inkább csak a könnyebb hatású női névjegyekre való. Férfiak névjegyeihez legjobban az antikva vagy vékonyvonalas «groteszk» betűk verzálisa. A tisztség stb. megjelölése szintén verzális legyen; nonpareille-nél nagyobb azonban nem lehet. Mondatzáró pontot nem használunk a névjegyeknél. Az oldalsó szövegek margóinak alul és oldalt egyformáknak kell lenniök.

Rendes névjegyalakok:

Számjelzés	mm	ciceró
0 . . .	36. 64	8 . 14 2
1 . . .	41. 72	9 2. 16
2 . . .	47. 79	10 6. 17 2
3 . . .	55. 89	12 2. 19 2
4 . . .	61. 96	13 2. 21 2
5 . . .	68 106	15 . 23 2
6 . . .	76. 115	16 10. 25 2
7 . . .	84. 126	18 2. 28
8 . . .	92. 134	20 2. 29 2
9 . . .	100. 145	22 2. 32 2
10 . . .	105. 153	23 2. 34
11 . . .	112. 164	25 . 36 2
46 . . .	112. 178	25 . 39 2
80 . . .	122. 119	20 2. 26 2
100 . . .	31. 77	7 . 17
101 . . .	37. 86	8 2. 19 2
102 . . .	43. 96	9 2. 21 2
103 . . .	48. 106	10 2. 23 2
104 . . .	55. 116	12 2. 25 2
105 . . .	67. 126	14 10. 28

Newton W.: logotípiás szedésgyorsító rendszer föltalálója a 19. század közepe táján Londonban.

Nézdélő: Freeskey János így nevezte a betűöntők jusztoriumát (l. o.).

Nicolas Georges (1839—1902): jeles francia költő. Nyomdászcsaládból származott s fiatal korában ő maga is nyomdász volt.

Niello: már az ókorban is ősmert olyan fémtárgyak, amelyek vésetét valamely színes masszával töltötték meg. A rézmetszés innen vette eredetét.

Niel Richard: bécsi szakíró, szül. 1870-ben. Különböző üzemekben való hosszabb szedősködés után a bécsi grafikai főiskola tanára lett, s a kitűnő szakemberek egész légiját nevelte. Már második kiadást is ért jeles munkája: «Satztechnisches Lexikon». Fiával, Niel Max-szal közösen írt másik jó könyve: «Drucktechnisches Lexikon».

Nielsen-féle eljárás: lásd Szkalokgráfia.

Niepce József Nikefor: francia fizikus, a fotográfia egyik föltalálója, szül. 1765-ben, megh. 1833-ban. Lovastiszt volt, később csak a tudományának élt. 1811 óta a litográfiával foglalkozott. Fotográfiai kísérleteit 1814-ben kezdte meg s tíz évvel utána (1824-ben) sikerült a camera obscura képeit érclepon állandósítania. 1829-ben Daguerre-rel lépett összeköttetésbe, hogy a fotográfia tökéletesítésén együtt munkálkodhassanak. Niepce azonban már nem élvezhette együttes munkájuk gyümölcsét; eljárási módszerét, melyen Daguerre később némi javítást eszközölt, csak erről nevezték el (daguerrotípiát).

Niepcotípiát: a fotográfálás régebben használt elnevezése.

Nieuwe Tydinghen: régi ujság, szabálytalan időközökben jelent meg 1605 körül Brüsszelben. Sokan — bár tévesen — a nyomtatott hírlapok elsejének tartják.

Nigrinl Jónás: régi magyar térképész. Egy térképe maradt: Teschen hercegség rajza 1724-ből, midőn a cimlap szerint ő ott tanár volt. Emlékezetben maradt, hogy ezt a térképet eltiltották s a szerzőt 100 arany birsággal sujtották.

Nihil obstat (lat.): a. m. semmi sem áll útjában; a katolikus cenzúra engedélyező jegye az egyházi cenzor által kinyomtathatónak véleményezett sajtóterméken.

Nikkel: sárgásfehér színű, erősen fénylő, igen kemény, de jól nyújtható és csiszolható fém, mely levegőn sohasem oxidálódik. Fajsúlya 8-9, olvadási pontja 1500° C. Noha a kínaiak már a legrégibb idők óta ismerték más fémekkel ötvözve, Európában 1755-ben újból fel kellett találni. A mágneserőt fölveszi és jól tartja. Fém-tárgyakat ritkán készítenek belőle, inkább ötvényeiből (újezüst, pakfong). Legáltalánosabban oly fémtárgyak bevonására használják, melyek könnyen rozsdásodnak. A klisék galvanizálásakor nagy a szerepe.

Nobel-díj: Nobel Alfréd svéd vegygyárosnak (szül. 1833-ban, megh. 1896-ban), a dinamit feltalálójának hatalmas alapítványa, melynek kamatait évente szétosztják a fizika, vegyészet és orvostudomány, valamint a béke-törökvések és az «ideális irányú» irodalom egy-egy kiváló képviselője közt. Fejenként kb. 150.000 pengőtt tesz ki a jutalom. Az irodalmi Nobel-díj a legelőkelőbb ajándék, melyben író részesülhet. 1901 óta osztja ki a svéd akadémia; eddig többek közt Szielenkiewicz, Kipling, Lagerlöf Zelmá, Gerhardt Hauptmann, Maeterlinck, Rabindranath Tagore, Anatole France, Undset, Reymont, Sinclair Lewis, Galsworthy, Th. Mann és Pirandello nyerte el.

Nonpariglia: 6 pontos betűnagyság megjelölése az olaszoknál.

Nonpareil: a Caslon-féle amerikai pontrendszerben egy betűnagyság

megjelölése. Megfelel 6 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 5.625 méterpontjának. Az angolországi tipométria «nonpareil»-je is ugyanennyi.

Nonpareille (francia): a. m. páratlan; a 6 pontos betűnagyság neve. Valószínűleg onnan ered ez az elnevezés, hogy a 15. század betűöntői páratlanul bravúros dolgoknak tekintették emez apró betűk megöntését. A nonpareille betűt először a baseli Frobenius nyomtatványain látnuk.

Nonparel: 5 (nem 6!) pontos betűnagyság régibb elnevezése a hollandusoknál.

Norma: a könyv apróbetűs címe az ívek első oldalának az alján. Főleg a könyvkötőnek szól útbaigazításul.

Normális betűmagasság: 1. Betűmagasság.

Normalizálás: 1. Szabvány.

Normalizált spáciumok: 1. Kizárás.

Normalizált színek: 1. Színek normalizálása.

Norse: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 2 és fél amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 2.348 méterpontjának.

Notarile: 26:38 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Nottenstein György: 1728-tól 1788-ig budavárosi könyvnyomtató. Ettől fogva özvegye vezette tovább a tipográfiát 1752-ig.

Nova (latin): a. m. új; könyvkereskedelmi szakkifejezés és a könyvújdonaságot nevezik így.

Novák László (id.): szül. 1873-ban. A Pallas-nyomdában szabadult föl 1890-ben. Többször és sokat járta a külföldet. 1892-től a Pallas Nagy Lexikonának a korrektora volt, 1893-tól 1902-ig Pusztai Ferenc Magyar Nyomdászati Enciklopédiának segédszerkesztője. 1903–1910-ig a Grafikai Szemle főmunkatársa, majd szerkesztője. 1905-től 1910-ig a Magyar Nyomdászok Évkönyvének szerkesztője; a továbbképző

szaktanfolyamoknak 1901–1908-ig, majd meg 1923-tól 1936-ig vezetője. Jeles szakferriaki közreműködésével írta és kiadta a Grafikai Művészetek Könyvtárát, melyből 1925 és 1930 közt 14 kötet jelent meg, benne a «Nyomdásztörténet» is kb. 1200 oldalon. Az 1936 januárjában újra föléledt Grafikai Szemle szerkesztője. E Lexikonnak is egyik szerkesztője. Szépirodalmi, valamint egyéb természetű írásai és fordításai (például: «Mózes» Alfred de Vigny-től) lapokban és külön füzetekben jelentek meg.

Novák László (ifj.): az előbbinek a fia, szül. 1903-ban. A Pallas-nyomdában tanulta a gépmesterséget 1917 és 1921 között, Fuchs Zsigmond és Riczko Sándor keze alatt. Dolgozott a Pápai, Globus- és Stephaneum-nyomdáknak, majd huzamosabb ideig Németországban és Csehszlovákiában. A mélynyomtatást is megtanulta, a Tolnai, Athenaeum-, majd pedig a Pallas-nyomdában mint mélynyomtató dolgozik. Sokat foglalkozik a rézmetszés csoportjába tartozó művészi technikákkal is. Szakdolgozatai a Gépmesterben, Nyomdász-Évkönyvben és Grafikai Szemleben jelentek meg. Lexikonunknak is munkatársa.

Novakovics István: A 19. század elején román-illír nyomdaintézet volt Budán és Bécsben. 1805-ben a nyomdák felszerelését az egyetemi nyomda részére megvették.

Novitzky N. László: szül. Budapesten 1862-ben, megh. 1929-ben. Eredetileg tudományos pályára készült. 1879-ben Esztergomban lett nyomdásztanuló. Beutazta egész Magyarországot és sokat járt külföldön. 1892-ben a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyesületének tisztviselője lett. Irodalmi tevékenységét az Esztergom és Vidékénél és a Komáromi Lapoknál kezdte. Sok névtelen dolgozata jelent meg a Typographiában, amelynek segédszerkesztője is volt. Munkatársa

volt a Nyomdászok Közlönyének és a Magyar Nyomdászok Évkönyvének. Evék során át szerkesztette a Nyomdász-Evkönyv és Uti Kalauzt. Önálló munkái: Der Satz des Ungarischen (1894); A tulajdon fejlődése (Lafargue után, 1896); Gutenberg-Album (1900). Legjelentősebb az «Egyesült Erővel» című nyomdásztörténelmi munkája, mely a nyomdászat őstörténelmét és a nyomdai munkás-ság gazdasági harcainak és szervezkedésének a történelmét öleli fel.

Növényi ornamentum: olyan dísz, amelynek elemeit a növényvilágból merítették.

Növényi sejtanyag a. m. cellulóze (l. o.).

Növés: l. Betűk növése.

n-számítás: a nyomdaiparban szokásos számolási és kalkulációs alap. Tábláját l. a tulsó hasábon.

Numeister Johannes: vándor könyvnyomtató, Gutenberg tanítványa; ő magát, Clericus Moguntinusnak, mainzi kispapnak nevezte. 1470-ben az olasz Poligno városában dolgozott. Neve gyakran föl-fölbukkanik a francia területeken is.

Numerus clausus: a nyomdák számát illetően gyakran előfordult a világtörténelemben. Először I. Ferenc francia király élt vele 1522-ben, a párizsi nyomdák számát — vagy ötvenről — huszonegyre szállítva le. Rendelkezésének megokolása az volt, hogy a numerus clausus következtében a tipográfusmesterek jól megélhettek, s «nem kell majd olcsón és rosszul dolgozniok», esetleg még tilalmas könyvek nyomtatására is vetemedniök.

Nyerges Ádám (Kapronczai): kiváló erdélyi könyvnyomtató, született 1744-ben, megh. 1786-ban. Nagyenyeden volt deák, majd 1769-ben nyomdászinás lett Kolozsvárt. Az 1772. évi tavaszán némi ösztöndíjjal Bécsbe ment, ahol Kurtzböck mellett segédeskedett. Majd 1777-

Ha a sor szélessége ciceróban	akkor tartalmaz soronként n-et tértő nélkül						
	non- pareille	kolo- nel	petit	borgisz	gar- mond	cicero	mittel
5	20	18	15	14	12	10	9
6	24	21	18	16	15	12	11
7	28	24	21	19	17	14	12
8	32	28	24	22	20	16	14
9	36	31	27	24	22	18	16
10	40	35	30	27	24	20	18
11	44	38	33	30	27	22	19
12	48	43	36	32	29	24	21
13	52	45	39	35	32	26	23
14	56	48	42	38	34	28	24
15	60	52	45	40	36	30	26
16	64	55	48	43	39	32	28
17	68	59	51	46	41	34	29
18	72	62	54	48	44	36	31
19	76	66	57	51	46	38	33
20	80	69	60	54	48	40	34
21	84	72	63	56	51	42	36
22	88	76	66	59	53	44	38
23	92	79	69	62	56	46	40
24	96	83	72	64	58	48	42
25	100	86	75	67	60	50	43
26	104	90	78	70	63	52	45
27	108	93	81	72	65	54	47
28	112	96	84	75	68	56	48
29	116	100	87	78	70	58	50
30	120	103	90	80	72	60	52
31	124	107	93	83	75	62	54
32	128	110	96	86	77	64	55
33	132	114	99	88	80	66	57
34	136	117	102	91	82	68	59
35	140	120	105	94	84	70	60
36	144	124	108	96	87	72	62
37	148	127	111	99	89	74	64
38	152	131	114	102	92	76	66
39	156	134	117	104	94	78	67
40	160	138	120	107	96	80	69

Alapszámítás: Petit, borgisz, garmond 134 fillérrel; kolonél és ciceró 142 fillérrel; nonpareille, mittel 156 fillérrel. Német nyelv (antikva) 3%-kal, más idegen nyelvű szedés 8½%-kal magasabban számítatik. Tértő 8 ciceróig 1, 20-ig 2, azon túl minden megkezdett 10 ciceró 1 n-et számít.

től kezdve Kolozsvárt volt részmetező, míg végre 1780-ban meghívták a kollégiumi nyomda főfőrtorának. 1785-ben Marosvásárhelyt alapított nyomdát. Vele kihalt ama kolozsvári könyvnyomtatók sora, akik jeles betűmetzők és öntők is voltak egyúttal.

Nyersformátum: Mivel a 126,014/1930. KM. számú kereskedelemügyi miniszteri rendelet 2. § második bekezdése értelmében a megállapított szabványmerek a kész termékekre vonatkoznak, szükséges, hogy a feldolgozás szempontjából a gyári papírformátumok valamivel nagyobbak legyenek. Ezeket az eredeti gyári formátumokat elentétben a készformátummal (l. o.) nyersformátumnak nevezzük. Ahol ezt különleges műszaki szempontok nem írják elő, elegendő kb. 5%-nyi többlet. Így például a pontosan egy fél négyzetméternyi területű A1 készformátum 594×841 mm méretének a 610×860 mm nyersformátum felel meg. Levelezőlapkartónnál azonban, amelynél a nyomásfelület nagyobb kihasználása miatt az ívfogóknak több hely kell és az eldarabolásnál is nagyobb kilengés fordulhat elő, 620×860 mm szokásos. A nyersformátum természetesen nincsen szabályozva. (Lásd még: Papírosszabványosítás.)

Nyllas-Kolb Jenő: l. Kolb Jenő.

Nyílttér: gyűjtőneve az újság szövegrészeiben elhelyezett hirdetéseknek. A nyílttér elnevezés a hirdetés kezdeti idejéből maradt ránk, amikor még különböző törvények korlátozták a hirdetések közlését. Eredetileg magántermészetű közlemények közlését szolgálta, s ezért még ma is minden ilyen rovatban olvasható, hogy »e rovatban közöltek a kiadó hivatal nem vállal felelősséget».

Ma már nincs jelentősége. ga
Nyírfa-könyvek: e fának fehér kérgeire írt följegyzések. Már a legrégibb időkben is megpróbálkoztak véle.

Nyírkosítás: (rotációs papirosé): l. Aztatás.

Nyíró János (makai): 1619–1621-ig volt a kolozsvári nagyműltű Hel-tai-nyomdának az ügyvezetője.

Nyíró János (szebeni): Wagner Bálint halála, vagyis 1557 után a brassói Honter-nyomda tipográfusa. »Fons Vitae, az életnek kútfeje», címen magyarul írv műnkát is nyomtatott. Ennek egyetlen csonka példányát most a londoni British Museum őrzi.

Nyíró Tibor: szül. 1901-ben Budapest. Gimnáziumi tanulmányainak elvégzése után kereskedelmi pályára lépett és csakhamar egy kereskedelmi vállalat ügyvezető igazgatója lett. A nyomdai szakmához csak 1927-ben került, amikor tulajdonába jutott a jelenlegi Székely Nyomda és Hírlapkiadó Vállalat, akkor Uránia-nyomda. A nyomda átvételét követően hozzáfogott a szakma el-sajátításához és a tanonciskola elvégzése után továbbképezvén magát, megszerezte a nyomdavezetéshez szükséges technikai fölkészültséget. Szaktanulmányainak befejeztével érdeklődése a szakma közügyei felé fordult, ahol élénk munkálkodást fejt ki. Először a Paritásos Munkásközvetítő Bizottság, majd a Könyvnyomdai Arszabálytárgyaló Bizottságnak és Békeltető Bizottságnak lett a tagja. Szakmai közéleti tevékenységének újabb állomása a Nyomda- és Rokonipar szerkesztői tisztsége, melyet 1933 óta tölt be.

Nyolcadpetit: l pontos tipométeriai egység. Tágitókat (hibás szóképzéssel: tértzőket) és léniaikat ké-szítének ily vastagságra.

Nyolcadrét: a legszokásosabb könyv-alak; olyan, amelynek egy íve 8 lapból, vagyis 16 oldalból áll. Másként oktávnak is nevezik. Az ívek nagysága szerint többféle nyolcadrétet különböztetünk meg; így van például: kis, közép, nagy és lexikon-oktáv.

Nyomás erőssége: 1. Stopcilinderes gépek.

Nyomda- és Rokonipar. A Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesületének kéthetenként megjelenő hivatalos lapja, mely a sokszorosító iparok gazdaságpolitikai kérdésein kívül az általa képviselt szakmák fejlesztésével is foglalkozik. A lapot 1920-ban a főnökegyesületi tagok anyagi és erkölcsi támogatásával Székely Artúr indította meg, aki 1933-ig felelős szerkesztője volt. Azóta Nyíró Tibor vette át a szerkesztést, aki a lap kiadását is magára vállalta.

Nyomdai Művészet Barátai. Alakult 1936. év elején. Tagjai a tisztult tipográfia és a nyomtatás fejlesztését tűzték ki célul.

Nyomdai bizalmiférfiak rendszere: az a közvetett képviseleti rendszer, melyben az érdekeltek ügyeik intézését bizalmiférfiakra bízák. A nyomdai munkásság szakszervezetének alkotmányos élete ezen a rendszeren épül fel. A kollektív szerződéssel és a szakszervezettel kapcsolatos minden ügy a bizalmiférfiak közreműködésével nyer elintéztést. A bizalmiférfiak ténykedése nemcsak az egyes munkás, hanem az összesség ügyére is kiterjed. A Főnökegyesülettel kötött kollektív szerződés is a bizalmiférfiak (főbizalmi testület) szankciója alá tartozik. A bizalmiférfi képviseli személyzetét a munkaadó, a paritásos békéltető bizottság és a szakszervezet előtt. A bizalmiférfi-intézmény, a bizalmiférfi hatáskörének a pontos megjelölésével, a kollektív szerződésbe is be van iktatva. A kollektív szerződés kötelezően írja elő a bizalmiférfi megválasztását. — A nyomdai üzemekben munkaadó és személyzete között felmerülő ellentétek kiegyenlítése ügyben a munkaadó vagy megbíztatja nem közvetlenül a személyzettel tárgyal — lévén ez sokszor a személyzet nagy létszámánál fogva

is lehetetlen, de sok esetben a termelő munkát is megakasztaná —, hanem a személyzet megbízottai-val, a bizalmiférfiakkal, akiket a személyzet a maga köréből választ. A bizalmiférfi-rendszer majdnem olyan régi keletű, mint a nyomdai munkásság szervezkedése. De amíg nem jött létre a kollektív szerződés, addig ezt a rendszert — szükséges volta ellenére — a munkaadók túrt állapotnak és minden baj küforrásának tekintették. Noha a bizalmiférfi közreműködésével sok esetben megbecsülhetetlen szolgálatokat tett az üzemeknek azzal, hogy az ellentéteket áthidalta és ezzel a munka zavartalan menetét előmozdította, a legtöbb munkaadó szemében ellenszenves volt és a legelső kínálkozó alkalmat arra használta fel, hogy a bizalmiférfitől megszabaduljon. Csak a kollektív szerződés létrejöttével nyert elismerést a bizalmiférfi, aki egyik tényezője és őre a kollektív szerződés rendjének, akinek kötelessége, hogy az üzemben felmerülő ellentéteket a munkaadóval való tárgyalás útján elintézzze. A bizalmiférfi örendelkezési joggal nem bír és ha a fölmerült ügyet az üzemben a munkaadóval való tárgyalás útján nem sikerül elintéznie, kötelessége azt döntés céljából a paritásos békéltető bizottság elé vinni.

A bizalmiférfi, aki a Főnökegyesület és a szakszervezet között létrejött kollektív szerződés betartása fölött őrködik, szerepkörében nem lehet egyoldalú és elfogult és ennek folytán nemcsak az a kötelessége, hogy szükség esetén a munkaadót a kollektív szerződésből folyó kötelezettségének tiszteltbetartására figyelmeztesse, hanem adott esetben a munkásokat is ugyanúgy figyelmeztetnie kell a kollektív szerződésben vállalt kötelezettségeik teljesítésére. A kollektív szerződés egyik fontos tétele a terme-

lés folytonosságának a biztosítása. Ezért a bizalmiférfinak arra kell ügyelnie, hogy a termelésben zavar ne álljon elő. Ha a termelés zavartalan menete valamely üzemben veszélyeztetve van és a bizalmiférfinak azt a saját hatáskörében nem tudja elintézni, tartozik erről haladéktalanul a szakszervezet vezetőségét értesíteni, hogy az a termelés zavartalan folytatásáról gondoskodhassék.

Az a bizalmiférfinak áll hivatása magaslatán, aki eme tisztségéből folyó megbízatásának teljes komolysággal és lelkiismeretességgel felel meg. Az ilyen bizalmiférfin rendszerint mindkét érdekelttség tiszteletét és megbecsülését vivja ki. Viszont az, aki bizalmi tisztségét hanyagul látja el és mulasztásokat követ el, az az illetékes fórum megrovásában részesül, súlyosabb esetekben, amikor ebből egyik vagy másik félre károk származnak, a békéltető bizottság az illető bizalmiférfinat a tisztségétől záros határidőre megfoszthatja. Az elmúlt évtizedek folyamán erre csak elvétve került sor.

Viszont a bizalmiférfin védelméről is gondoskodik a kollektív szerződés. Ha a bizalmiférfinak felmondanak és ő ebben megrendszabályozást lát fennforogni, úgy az ügy elbírálása a paritásos békéltető bizottságra tartozik. Ha bebizonyul, hogy a munkaadó a bizalmiférfinak a kollektív szerződés védelme körül kifejtett szabályszerű ténykedése miatt mond fel, úgy a békéltető bizottság az illető munkaadót pénzbírsággal sújthatja, vagy a felmondást hatályalaníthatja. wv

Nyomdal esztétikus: főleg a külföld nagyobb nyomdáiban találjuk meg egy-egy kitűnően képzett grafikus vagy mesterszedő személyében. A kényesebb vázlatokat készíti és a nyomda művészeti színvonalára ügyel; az ő művészi approbálása nélkül egy

nyomtatvány sem hagyhatja el a sajtót.

Nyomdal Sportalakulatok Bizottsága: 1. Sportalakulatok.

Nyomdajegy (szignet): 1. Impreszum.

Nyomdász-akadémia: a tanonciskolánál magasabb fokú tanintézet, ahol segédek, a nyomdafőnökök fiai stb. alaposabb szakismereteket szerezhetnek. A lipcei grafikai akadémia kivételével jobbra magánintézet és különösen a fotomechanikai eljárásokat tanítják. Bécsben akadémia-számba megy a «Graphische Lehr- und Versuchsanstalt».

Nyomdászati Archivum: a Könyvnyomdai Munkások Egyesülete által 1933 őszén tervbe vett olyan archivális és múzeális intézmény, amely összegyűjtené a nyomdászati közelmúltjára vonatkozó azokat az adatokat, amelyeknek közismertté tétele és a feledéstől való megóvása a nyomdászati külső és belső megbecsülése szempontjából kívánatos. Ez adatokból idővel — kellő anyag együttléte esetén — mintegy állandó kiállítást tartana fenn. A gyűjtőtevékenység-nél számba jöhetnek: a nyomdászati szakmai és társadalmi mozgalmakra vonatkozó okmányok, levelezések és egyéb adatok; jubileumi emlékfüzetek; nyomdászörök történetét illető adatok; paratecédulák, nyomdászok mulatságaira, fölolvadásokra stb. szóló meghívók gyűjteményei; mesterszedők munkáinak kollekciói; a nyomdák képei, ábrái, monográfiái; nyomdászemberek díszes újévi gratulációi; szakkönyvbeli ritkaságok; nyomdai betűmintakönyvek; öntődei régi szerszámok stb., stb., szóval minden, ami a jövő generációk számára való megőrzésre méltó és alkalmas.

Nyomdászati Enciklopédia: Pusztai Ferenc ajándékozta meg ezzel a sokszorosító-technikusok világát 1900-ban. A mű segédszerkesztője Novák László volt. Hatszáz ol-

dalra terjedt, vezérszavainak száma közel kétezer volt, s magyar-német-francia-angol mesterszótár is volt mellette függelékképpen, amely későbbben külön kötetkében is megjelent. A mű ma már ritkaság.

Nyomdászati Tanműhely: 1909-ben Czako Elemér vezetésével létesült az iparművészeti iskolában; szak-
oktatókat képezett a szakirányú inas-iskolák számára is. Két esztendő múlva «grafikai szakosztály» lett a tanműhelyből.

Nyomdászbetegség: gyakran így nevezték a tüdővést, még pedig azért, mert a hetvenes és nyolcvanas években az egészségtelen nyomdahelyiségek, az inaskizsákmányolás és a sok különörázás következtében a betűszedők 70–80 százaléka ebben pusztult el.

Nyomdászcimer: A nyilván megbízható okirati adatok alapján készült Birken-féle «Spiegel des Erzhauses Österreich» 1668-i kiadásában ez olvasható a könyvnyomtatókról: «III. Frigyes császár megengedte nekik köntösükön az arany viselését, a nemesekhez és tudósokhoz hasonlóan szabadoknak nyilvánította őket, s címert adományozott nekik, még pedig a szedőknek egy saát, a nyomtatóknak pedig griffmadarat festékező labdákkal a karmai között; mind a két cimer nyílt-sisakos.» A két címert az idők folyamán egyesítették. A most is szélteben használatos nyomdászcimeren alul arany pajzsot látunk, rajta kiterjesztett szárnyú fekete sassal, jobb lába karmai között sorjázót, a bal lábával pedig tenákulumot tartva. A pajzs fölötti sisakdiszből féltestével kiemelkedik a griffmadár, amely a mancsaival két festékező labdát nyomogat egymáshoz. A sas — mint említettük — fekete, a pajza pedig arany színű, a sisakot meg a griffet ezüstözöttnek szokták venni, a közöttük levő koronának a színe arany. A sisakból kiágazó

dísz jobbfelől arannyal és feketevel, balfelől pedig ezüstszínnel és élénk vörössel pettyezett. Hogy egy- vagy kétféjű-e a nyomdászcimer sasa: sokat vitatott kérdés. Az 1662. évi frankfurti vásár katalógusán egyfejűt látunk. Eppó a jenai nyomdászok 1657 körüli pecsétjein. A kétféjűt később kezdték használni.

Nyomdászdalárdák Románia csatolt területein: 1. Aradi «Gutenberg» Dalkör. 2. Csernovici «Typographia» Dalkör. 3. Kolozsvári «Gutenberg» Dalkör és a Kolozsvári «Gutenberg» Zenekar. 4. Nagyszombeni «Typograph» Dalkör. 5. Nagyvárad «Gutenberg» Dalkör, melyet fennállásának 15. évében meg akartak szüntetni, mert tagja lett az Országos Magyar Dalosszövetségnek. 6. Temesvári «Typograph» Dalkör.

Nyomdász-Egyesület (Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete): A nyomdai munkásság korán felismerte a kölcsönös segítés nagy fontosságát s a mindennapi élet soracsapásai ellen tömörülésben, egyesületek alakításával keresett védelmet. A budai nyomdászok már 1837-ben alakítottak betegsegélyző és temetkezési egyesületet, amelynek működése az Egyetemi Nyomdából indult ki, később a Trattner-Károlyi- s a Landerer és Heckenast-nyomdák is létesítettek segítőpénztárakat. Pesten 1848 júliusában alakult a «Pest-Ofner Viaticums-, Kranken- und Unterstützungsgesellschaft für Typographen» (Pest-budai nyomdász utas-, betegsegélyző és temetkezési egyesület), melybe Buda és Pest összes nyomdásza — 236-an — beléptek tagul. Az áttutazók 2 frtot, a betegek heti 4 frt 40 krajcár segélyt kaptak, temetési segély gyanánt 30 frtot kapott a család. Ezt az egyesületet 1853 március 1-én feloszlatta a hatóság. 1850 júliusában alakult a temesvári nyomdászegyesület, amely 1868-ban csat-

lakozott az országos egyesülethez s így Magyarország legrégibb nyomdászegyesülete volt. Ez az egyesület már 1880-ban felvette alapszabályszerű célkitűzései közé a munkanélküliek, rokkantak, özvegyek és árvák segélyezését. A kolozsvári «Könyvnyomdások Segélyező Egylete» 1861-ben alakult. Az 1861. évi kedvezőtlen kimenetű pesti árszabálymozgalom után vetődött föl a segélyező egyesület alapításának gondolata fővárosunkban is, amelyet különösen Kocsi Sándor művezető propagált lelkesen a főnökök körében. Az előkészítő tárgyalások eredményesen végződtek s 1862 május 29-én az egyesület megkezdte működését «Pest-budai vándor és beteg könyvnyomdászokat segélyező egylet» címen; alapszabályai egyeznek az 1848-ban alakított egyesület alapszabályai-val. A nyomdatulajdonosok személyzetük minden tagja után heti 10 krajcár járulékot, a tagok 2 frt beiratási díjat s heti 12 krajcár tagdíjat fizettek. Az egyesület alakulása idején Budapesten 14 nyomda volt 42 gyors-sajtóval s e nyomdákban 298 tipográfus dolgozott. Az egyesület első elnöke Emich Gusztáv volt, a «bizottmány» fele-felelő részben főnökök és munkások voltak tagjai. Az illetékek beszedéséről a művezetők voltak kötelesek gondoskodni. 1866-ban kezdte meg működését a «Pest-budai Könyvnyomdások Önképző Egylete» is 94 taggal. Célkitűzései közé tartozott: népszerű tudományos és technikai felolvasások, valamint nyelvtani és egyéb tanfolyamok rendezése, könyvtár és olvasóköri létesítése. Az Önképző Egyesület működése, havi gyűlései és felolvasásai a haladás, a fejlődés, az együvértartozás és a kollégialitás érzetét nagy mértékben vitték előre. Egy 1865-i statisztika szerint ez időben Buda-Pesten 19 nyomda-

ban 244 szedő, 21 nyomó, 32 gépmester, 9 nyomótanuló, 189 szedőtanuló volt alkalmazva. Az Önképző alapszabályaiból a helytartó kívánságára törölni kellett mindazon pontokat, amelyek a tagok anyagi érdekeinek védelmére vonatkoztak. Csak az 1. §-ban maradt — véletlenül — egy olyan mondat, amelyben a célok között «a tagok anyagi érdekeinek óvása» is szerepel. Az Önképző 1869-ben indította meg a Typographia című szaklapot. 1876-ban az Önképző a Segélyező Egyesülethez csatlakozt s így működtek együttesen 1885-ig, amikor az országban fennállott összes nyomdász-segélyezőegyesületek csatlakozására hívtak fel s a 19. század végéig valamennyien bele is olvadtak a budapesti «anyaegyesületbe», mely akkor már a Magyarországi Könyvnyomdások és Betűöntők Segélyező Egyesülete cím alatt működött. Joggal viseli az «anyaegyesület» elnevezést, hisz betegségben, munkanélküliség vagy rokkantság esetén szerető gondoskodással áll tagjai mellett, elhalálozás esetén pedig temetési segélyt nyújt, özvegyet, árvát gyámolít, sőt kulturális igényeiket is kielégíti. 1919-ig az Egyesületnek csupán szakmunkások lehettek tagjai, ekkor azonban a szakegyesülettel fuzionáltván, azóta a munkásnok és segéd munkások is tagjai. Taglétszáma 1934 végén: 4559 szakmunkás, 1866 munkásnok, 497 segéd munkás, összesen 6922. Rokkanttjainak száma: 549. Az Egyesületnek 1918-ig csak munkaadó elnökei voltak. Jelenleg (1936) elnöke: Schmidt Béla, alelnökei Lévai Sándor és Hörnyéky Kálmán, titkára pedig Halász Alfréd.

Nyomdász-Évkönyv és Úti Kalauz 1899-ben adta ki először a Magyarországi Könyvnyomdások és Betűöntők Szakegyesülete. Négy első évfolyamát még Novitzky N.

László, az 1913–1919-ig terjedő évfolyamokat Lerner Dezső szerkesztette. Ezután egy háromszetendős szünet következett. 1923-ban jelent meg az 1920–1923. évfolyammal jelzett kiadás ismét Novitzky N. László szerkesztésében, aki 1929-ben bekövetkezett haláláig kitűnően végezte e tevékenységet. Az 1930-as évfolyamot már újból Lerner Dezső szerkesztette, állandóan fejlesztve az Évkönyvet, amelynek még 1931–1934-ig terjedő évfolyamait ő jegyezte. Halála után — 1934-ben — Halász Alfréd kapott megbízatást, aki eddig az 1935. és 1936. évfolyamot szerkesztette. A Szak-egyesületnek az 1919. évben történt megszűntetése óta a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyező Egyesülete — jelenleg a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete — adja ki az Évkönyvet.

Nyomdászai céhek: a szó szoros értelmében nem voltak, mert hiszen egy-egy város kicsiny számú könyvnyomtatója nemigen lehetett elég ahhoz, hogy önálló — a 15–16. században mintegy harci formációjú — céhet létesítsen. Elegen voltak azonban ahhoz, hogy egyéb, szabadabb formájú egyesülésekbe állhassanak össze. Nagyobb nyomdászai empóriumokban a főnökök és segédek között is alkottak kollégiaiális egyesületeket, egyrészt bizonyos szakértársági jótékonykodásnak kifejtése okáért, másrészt pedig a közös érdekeiknek védelmére. De közösen szabályozták például az inastartást és a kontárok ellen való védelem kérdését.

Nyomdászai társaskörök: 1. Társaskörök.

Nyomdászmeisteri eskü: a 15–18. században Európaszerte kötelező volt mindenütt, ahol a könyvnyomtatóknak valami ipartársulattípusa szervezetük volt. Az ily eskünek lényegében az volt a tartalma, hogy az újdonsült tipográfus-

mester a cenzúrát illető törvényes rendelkezéseknek eleget tesz, gyalázkodó iratokat nem nyomtat, s mindenkor a könyvnyomtatói tisztességnak megfelelően is fog élni.

Nyomdászok Közlönye: szak- és társadalmi lap, megjelent 1883 június 1-étől 1885 július 1-ig minden hó 1-én és 16-án. 1884 július 1-éig Pusztai Ferenc, azontúl pedig Ács Mihály szerkesztette. Kiadta Katits Antal. Nyomtatta a Franklin-Társulat nyomdája. Célja volt: magyar szakirodalommal magyar nyomdászati ipart teremteni. A lap megalapítására a nyomdász-egyesület lapjának, a «Typographia»-nak megmagyarosításáért folyt küzdelmek adtak okot.

Nyomdászok Testdéző Egyesülete: 1. Sportalukalok.

Nyomdászrezolúciók: 1. Kiközösítés.

Nyomdász-Szanatórium: 1. Üdülő-Egyesület.

Nyomdásztanulók iskolája: 1. Sokszorosítóipari tanonciskola.

Nyomdásztitkárság: Ezméjét az 1889. évi párizsi I. nemzetközi nyomdászkongresszuson vetették föl először és az 1892-i berni II. kongresszus már ki is dolgozta az alapszabályokat. 1893-ban alakult meg. Célja a nemzetközi szolidaritás ápolása és ezzel kapcsolatban a nyomdai munkásság minél hathatósabb védelme. A titkárság a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség kötelékébe tartozik. A könyomdászok és litográfusok nemzetközi titkárságával, valamint a könyvkötők nemzetközi titkárságával a legszorosabb kapcsolatban van. Első állandó titkára Siebenmann Friedrich (l. o.) volt, jelenlegi (1936) titkár: Grundbacher Hans, aki többször járt Budapesten is.

Nyomdászújszítka: 1. Sportalukalok.

Nyomdász-Üdülő: 1. Budapesti Hírlapszedők Köre.

Nyomóalap: a nyomtatógép — rendszerint gyorssajtó — ama része, amelyen a nyomtatásra kerülő forma, szedés stb. nyér elhelyezést és kellő módon fix rögzítést. A nyomóalap, néhány kivételtől eltekintve, vízszintes síkban végez ide-oda való mozgást, amely mozgást a meghajtó rendszertől függően vagy forgattyú és vonórúd, bolygókerékmeghajtás, a kéttúrás gépek kulisszás meghajtása, illetve más kombinált meghajtás útján kapja. A nyomóalap abszolút masszív kiképzése és vezetése képezi a gyorssajtó pontos működésének alapját. A nyomóalap a normális megálló hengerű gyorssajtóknál fogasléc és fogaskerék útján közvetlenül hajtja a nyomóhengert; kéttúrás gépnél pedig a nyomóhenger meghajtása közvetett. A nyomóhenger mozgási sebessége forgattyús hajtásnál állandóan változó, kéttúrás gépnél megközelítően állandó és csak a holtpontokon változó. A forma rögzítése a nyomóalapon a zárókeretek és kizáró szerkezetek segítségével történik. 11

Nyomóhenger: a nyomtatógépnek az a része, amelyen a papíros nyomtatása történik. Ivről nyomtató gépeknél ez a henger ívfogó, esetleg ívki dobó szerkezettel, valamint a borítást feszítő szerkezettel van felszerelve. Körforogó gépeknél az ívfogó szerkezetek nincsenek meg. A nyomóhenger működése a különböző típusú nyomtatógépeknél teljesen eltérő lehet. A megálló hengerű, normális gyorssajtónál egy nyomtatási tartam — vagyis a nyomóalaphoz egyszeri ide-oda való mozgása — alatt a nyomóhenger a következő munkát végzi el: A nyomóhenger álló helyzetében a nyitott ívfogóknál rakjuk be a nyomtatandó ívet. A nyomóalap nyomtatásra való haladásával az ívfogó becsukódik, a nyomóhenger megindul, az ívet nyomásra viszi. majd továbbforogva az

ívfogó kinyílik és a nyomtatott ív a szalagok segítségével a kivezető dobhoz át a kirokó szerkezetre jut, a nyomóhenger pedig — mielőtt az ívfogó kiindulási pontját, a berakódeszka alsó szélén túli helyzetét elérte — megáll. E ponton éri el a nyomóalap a másik holtpontját és menetirányt változtatva, visszafordul. E visszaút alatt a nyomóhenger áll és ekkor történik a következő ív berakása. Mindezen munkálatok azonban egy sereg mechanizmus pontos működésével függenek össze. Így a nyomóhenger indítását és megállítását a meghajtás főkörhagyói végzik a főfogó villaszerkezet segítségével. Az ívfogó szerkezetet az ívfogó körhagyó szabályozza. A nyomóhenger meghajtása a nyomóalapról történik fogasrúd és koszorú útján. Ismerünk a fent leírt megálló hengerű gyorssajtókon kívül többek között lengőmozgású egy- és kéttúrás, valamint kombinált meghajtású gyorssajtókat is. 11

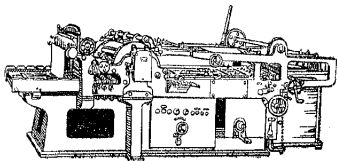
Nyomozó tű: a betűöntőnek az az eszköze, amellyel a betűkép mélységét méri. A tűt a matrica mélyedéseibe eresztik, s ekkor a tűvel járó nyelvecske megmutatja, hogy megvan-e a betűkép kellő mélysége.

Nyomtatás: egyik fő-fő része a sokszorosításnak. A nyomtatást végző gépet elő kell készítenünk a forma befogadására. A nyomóhenger új borítást kap. Az illesztékeket és ívfogókat a papíros nagyságához mérten beállítjuk. A festéktartó vályuban lévő koloncok ugyancsak a forma terjedelméhez állítandók be. Csak amikor a gép így kellően elő van készítve, akkor emeljük be a zárt formát. A zárókeret kapitális részében lévő csapok beilleszkednek a nyomóalapon lévő hézagokba; ez biztosítja a forma állását, hogy az se jobbra, se balra ne mozdulhasson

el. A negyedik, szabadon lévő oldalon, tehát a lábnál, szorítócsavarokkal ellátott erős csapok lesznek behelyezve, úgyhogy a forma most már mind a négy oldalról a gépbe van rögzítve. A formát a zárókereten belül kissé meglazítjuk és a leverőfával végigkocogtatjuk, aztán ismét bezárjuk. Most aztán levonat készül a sorogyen beállításához és csak ennek elvégzése után kezdődhetik az egyengetés. Az egyengetést és nyomtatást megelőző munkálatok sem mindig egyformák. Annyiféleképpen változnak, ahány változata van a készülő munkáknak. Más az előkészítése a kompressz és más a stereotíplemezkes formának, vagy az illusztrált formának. Nagy a különbség a formák terfogatában is. Ha mindezek a nagy körülméktől és szakértelmét, jó begyakorlottságot igénylő munkák befejeződtek, kezdődhetik a nyomtatás. A nyomtatás maga látszólag egyforma, de csak látszólag. Mert ha a dolgok mélyére tekintünk, úgy itt is sok változatot vehetünk észre a munkák menetében. Az úgynevezett kommerce-munkák az előkészületek fokozatain szintén átesnek, de természetesen gyorsabb iramot enged a kezelésük. Más a helyzet, ha kvalitásos munkákról van szó. Az ilyen munkák az előkészítés összes részletein is megkívánják a legmészszebbmenő gondosságot és körültekintést. Ugyanez áll a nyomtatás megindulása után is mindaddig, míg az illető nyomtatvány nyomtatása be nem fejeződött. Hiszen már a papiros minősége is megkívánja az óvatos kezelést. Ha festéklerakódás vagy maszatképződés mutatkozik: a formát és a festékező hengereket azonnal meg kell mosni. Ügyelni kell arra is, hogy az egymásra kerülő nyomtatott ívek tiszta oldala ne legyen maszatos az alattuk lévő ívek friss festékrétegé-

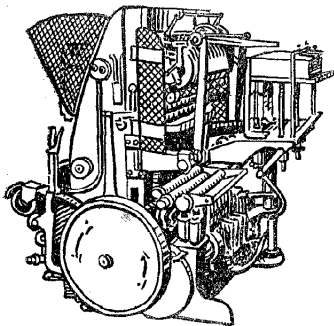
től. Ha ez a baj előre látható: a nyomtatást már ú. n. belövessel kezdjük meg. Belövésen értjük ugyanolyan nagyságú silányabb papirosívek behúzását. Bármilyen nyomtatvány legyen az, amely nyomtatás alatt van, a munkát végző egyéneknek folyton rajta kell hogy legyen a szemük, mert a munka csak így lehet tökéletes. Ügyelni kell a festékladagolásra is, mert a kevés festékekkel, tehát haloványan nyomtatott nyomtatvány igen csúnya valami, sőt lehet annyira rossz, hogy el kell dobní. Viszont a sok festékekkel nyomtatott nyomtatvány sem szép, mert a túlbőven adagolt festék valósággal eltorzítja a betűt, rajzot és képet. A nyomtatást végző gépmesternek általában jó és helyes színérzékkel kell rendelkeznie, de nemcsak a tarka színekkel készülő munkákat illetően, hanem már a legegyszerűbb fekete festékekkel nyomtatott munkáknál is. rs

Nyomtató automaták: kisebb formátumú nyomtatványok előállítására valók. A háború utáni időkhöz a tégelyes sajtók voltak azok, amelyek e szükségletet kielégítették. A mindinkább növekvő igények és különösen a tömegesen rendelt nyomtatványok szükségessé tet-



«Victoria-Front» könnyunyomdai gép, lengő nyomóhengerrel, szlívó önbetűrakóval, mely ha a szlívó nem talál papírost, úgy a gépet megállítja. A kirokó fölött villanyfűtőes szárító helyezhető el, mely a belövést főtőlessé teszi.

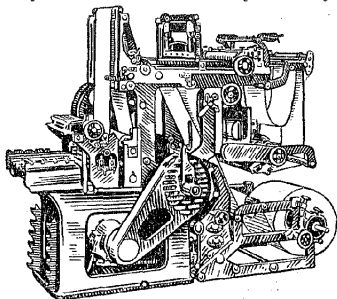
ték oly gépek konstruálását, amelyek az ívek be- és kirakását is maguk végzik. Így születtek meg



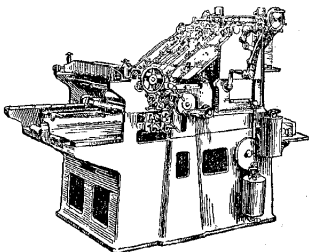
«Miehle Vertikal», a chicagói gépgyár gyorsjáratú, masszív nyomtató automatája. A forma és nyomóhenger függőleges irányban, párhuzamosan dolgozik. A festékszerkezet, valamint a Spiess-típusú önberakó a géptől elállítható, hogy a forma hozzáférhető legyen.

a tégelyes automaták, melyeket ma már meglehetősen tekintélyes számban gyártanak a legkülönbözőbb elvi elgondolások alapján. Hogy csak néhányat említsünk: épít ilyeneket a lipse-drezdai gyár, a heidelbergi gyorsajtó-gyár stb. Ezekről lényeges eltérést mutatnak az úgynevezett vertikális gyorsajtók, amelyeket teljesen a gyorsajtó alapelve szerint szerkesztettek meg, oly módon, hogy a nyomtatóformát a gyorsajtóhoz hasonlóan a nyomtatóalapra helyezik, amely azonban nem vízszintes, hanem függőleges mozgású. A nyomóhengert itt éppen úgy megtaláljuk, mint a normális gyorsajtónál. A gép hengeres festékezősü és

teljesítménye megközelíti a 3000 nyomást óránként. E teljesítmény-



Nymtató automata. Tekercspapírról, változtatható nagyságot nyomtató stop-hengeres gép. Egyoldali nyomtatásra való; a nyomtatott papírost tetszés szerint újra föltekercseli vagy fölvdája a megfelelő nagyságra, sőt stancel, perforál, lyukaszt és ha kell; számoz is.



«Planeta» stop-hengeres nyomtató automata. Légszivós önberakóval, óránként 4500-as maximális nyomtató-teljesítménnyel, 34×48 cm. legnagyobb papírnagyságra. Könnyen áttekinthető, egyszerű gép.

nek fölfelé határt szab a forma nagysága, mintán túlnagy formátum esetében a nyomtatóalap meg-

hajtása technikailag nagy nehézségekbe ütközik. Az e téren közismertté vált Miehle Vertikal és Elka Vertikal nyugodt járásuknál és masszív építésüknél fogva a legnehezebb formákat is jól elbíriák. 11

Nyomtató-fülfület: 1. nyomtatósajtók-nál az a tér, amely a formának a papirosra való lenyomatásakor kihasználható, vagyis amely az ívfogó és ívkivezető (szalagrendszert) és formazáró berendezésre szükséges terület levonása után a nyomtatóalaphól fennmarad. — 2. Sík- és mélynyomtatásnál a lemez vagy kő fölülete.

Nyomtató gépek: ezek modernebb fajtáinak genézise a 19. század elejéig követhető. König Frigyes első próbálkozásai között ott láthatjuk az egyszerű gyorsajtónak, dupla gépnek, komplett és kétfordulatú gyorsajtóknak képeit. Ezeket követették az újságnymtatás gyorsítására irányuló kísérletek: a Hoe-féle mammut-sajtó, Marinoni rengeteg reakciós gépe, Walter és Auer érdekes próbálkozásai, majd pedig az első valódi rotációs is: a Bullock- meg a Hoe-félek. A tégelyes gyorsajtók első megjelenési formáival a hatvanas években találkozunk. A tipográfiai sajtók dolgában ekkor már megvolt az az alap, amelyen a sajtóépítési technika — s vele együtt a tipográfiai nyomtató művészet is — biztos tempóban fejlődhetett tovább. A litográfiai gyorsajtót is főlaltálták már akkor, s egyéb speciális sajtók megsterkesztése dolgában is igen élénk verseny keletkezett a mindjobban szaporodó nyomdagépgyárak között. A század vége felé ötvennél több nyomdagépgyár versengett egymással Európában. Amerikában is volt vagy harminc. Minálunk a századközépi Vankóék után Vidacs, majd Röck István, a 80-as évektől kezdve pedig Wörner J. és társa foglalkozott nyomdagépek gyártásával. Ennek a gyár-

nak szerepét később a Láng-féle gyár vette át. A gyárak sokasága a sajtók szerkezete dolgában való változtatások sokaságát is jelentette. Az új sokszorosító technikák pedig alig hogy megszülettek: már ott volt bölesőjük mellett a praktikussá tételükhöz szükséges és ügyesen megsterkesztett gyorsajtó avagy rotációs gép is. Több esetben az eljárásnak szinte az embriójához, vagy csupán az ideájához csináltak a gépgyárak drága és komplikált gyorsajtókat meg rotációs gépeket. Így volt ez például a fénynyomtatásnál, a gyorsajtóval meg a rotációval való mélynyomtatásnál, a cinklemezről való litográfiai sokszorosításnál, az offset-munkánál, bádognyomtatásnál meg az algráfianál is. (L. mindezeket külön-külön.)

Nyomtató-papiros: amit közönségesen így nevezünk, az a nyomtatási célra szolgáló papirosok között minőségileg a legsilányabb. Facsiszolatból készül annyi cellulóz hozzáadásával, amennyi az anyag összetartásához szükséges. A minőség feljavitására még papiroshulladékokat is tesznek bele. Kétféle földolgozásban használják a közönséges nyomtatópapirost: simítatlanul, vagyis «gépsimaságú» állapotban és simítva. Gépsimaságú papirosnak nevezzük, ha a papirost nem simítják külön, hanem úgy kerül a forgalomba, ahogy a papirosgyártó gépből kikerül. Az ilyen nyomtatópapiros a papirosgyártás tömegáruja. Olcsóságánál fogva igen elterjedt. Vannak gyárak, amelyek majdnem kizárólag csak ilyen papirost gyártanak. A nyomtató-papirosok színe és minősége gyárak szerint változó a gyártáskor használt fa, a víz, valamint a keverés aránya szerint. Ezek szerint a legkülönbébb színárnyalatban kerülnek forgalomba. Így van piszkos szürke, sárgásfehér, zöldesfehér, keszfehér színű nyomtatópapiros.

Ha a simítatlan nyomtató-papírosban kevés cellulóz és az enyv, akkor a papíros nyomtatás közben porzik, különösen ha a papíros nagyon kiszáradt. Ez esetben még egy másik kellemetlen tulajdonsága is szokott jelentkezni: a delejesség, amikor ugyanis a papírosívek egymáshoz tapadnak, ami viszont az ívek be rakását a nyomtatógépekre nehezíti meg. — A simított nyomtató-papíros anyaga teljesen azonos a simítatlanéval. Teljesen simított a felülete és azért már egy fokkal jobb minőségű munkát is lehet készíteni rajta. A nyomtató-papírosokhoz számíthatjuk a könyvek nyomtatására szolgáló regény-nyomtató-papírost is. Ezt már a legkülönbözőbb minőségben készítik. Elnevezése is eszerint változik, így van: glória-regénynyomtató, amely minőségileg a közönséges nyomtató-papíroshoz áll közel; félfamentes és famentes regénynyomtató, amelyek minőségileg azonosak az ugyanolyan elnevezésű írópapírosokéval. A különbség csak annyi, hogy a regénynyomtató rendszeren gépsíma állapotban kerül forgalomba és az enyvezése sem olyan jó, mint az írópapírosoké. A közönséges nyomtató-papíros nemcsak ívben, hanem hengerelve is kerül forgalomba. Ez az úgynevezett: rotációs vagy végnélküli papíros, amelyet főleg újságok készítésére használnak. f j

Nyomtatványok nyilvántartása: 1. Sajtótörvény.

Nyomtatványok szaga: A papírosraktárak levegőjét a megfigyelő határozottan savanykás szagúnak találja, aminek talán a gyártásnál a papírosban visszamaradt fehérítő anyag (pl. klór) lehet az okozója. A papíros emez általános értelemben vett szagán kívül friss nyomatoknak is szokott lenni bizonyos kellemetlen szaguk, aminek oka még nincs teljesen földerítve. A nyomtatvány

körül számbavehető tényezők közül a papírosnak alig van szaga; a festéknek valamelyes, a kencének szintén, de már erősebb, ám-bár távolról sem kellemetlen; a közönségesen szikkativnak nevezett szárító firnisz egymagában még nem bűzlik; az esetleges pótló anyagoknak, az úgynevezett festékpuhítóknak szintén van szaguk, de ez sem hasonlít a kész nyomtatványokéhoz. Nyilvántaló tehát, hogy mindezeket az anyagokat egyenkint aligha lehetne felelőssé tenni a kész nyomtatvány bűzéért. S az is nyilvánvaló ezek után, hogy ennek a nyomtatás után bizonyos időre föllépő rossz szagnak csak valami rejtett kémiai processzus, amolyan oxidáció-féle lehet az okozója, amely azonban csak egyes esetekben, bizonyos fajta kencéknek bizonyos papírosfajtaival való találkozásakor jelentkezik. Bizonyítja ezt az is, hogy közvetlen a nyomtatás után még nincsen vagy legalább alig van szaga a nyomtatvány-nak. Fél óra, egy óra után lép föl, fokozatosan erősödik egy-néhány óráig, sőt egy-néhány napig is, s aztán lassankint veszíteni kezd az erejéből. Teljes eltűnése a festék legtöbbször beszáradásával függ össze.

Nyomtatványok szállítása: A kereskedelmi stb. nyomtatványnak elkészülte után okvetlenül szükséges néhány órán át száradnia, különösen ha vágni is kell azt. Semmiesetre se vágjuk megszáradása előtt, mert különben a vágókés nyomása következtében a nyomat legtöbbszőr átfestődik egymásra. Az e fajta nyomtatványokat rendszeren 250-enként, de legfőljebb 500 darabonként csomagoljuk, s 50—50 darab közé színes papíros-szalagot teszünk. A szállítás ellenőrzése okáért szállító- és vétellevéllel küldjük meg a megrendelőnek a nyomtatványokat, azokon tüzetesen fölsorolva: melyik nyomtatványból

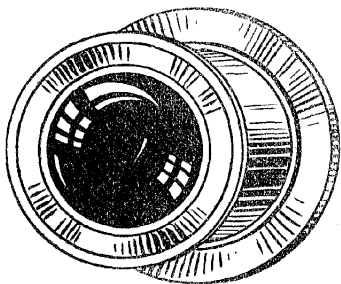
mennyit szállítunk. A szállítólevél a megrendelőnél marad, hogy tudja: mit kapott a nyomdásztól, míg a rendelő által aláírt vétellevelet a számlához mellékeljük, igazolandó a kifogástalan átvétel.

Nyugati gót írás: a középkorban a mai Spanyolország területén divatozott cikornyás írás; a régi római kurzívából keletkezett.



Objektív: a fotografálásban a kamara elején lévő egyszerű vagy összetett lencse, amelyen át a kép a fényérző fotografuslemezre vetődik. Újabban az objektív rendszeren több igen finoman köszürült flint- és crown-üvegből álló lencsének az összetételéből áll. Daguerre annakidején egyetlen lencsével készítette a maga képeit, de a szimpla lencse használata csak a tájképek főlvételekor elégítheti ki az embert. Arckép fotografálásához okvetlenül több lencséből összeállított objektívet kell vennünk. A jó objektívnek minden részében egyformán éles képet kell adnia, vagy legalább is az élességnek a kép közepén meg a szélein nem szabad szembetűnően különböznie. Nem szabad az objektívnek elrajzolnia; vagyis az egyenes vonalat egyenes vonalnak kell viszszaadnia, akár a közepén, akár a szélén legyen is az a képnek. Fontos követelménye még a jó objektívnek, hogy a képet mélyen rajzolja, vagyis hogy a készültől távolabb álló részletek éppoly élesen adódjanak vissza, mint a közelebb levők; különösen pedig az utóbb említett részletek ne nagytódjanak túlságosan. Az objektív fényerőssége lehetőleg nagy legyen. Mindezeknek a követelményeknek nem könnyű megfelelni, s ez a magyarázata annak, hogy a jobbfafta ob-

jektívek olyan drágák. Az objektívek tökéletesítése majdnem egyidős a tulajdonképpeni fotográfiaival. Petzval az első arcképlencsét 1840-ben készítette, s számításait Voigtländerrel közölve, mihamar napvilágot láttak ennek ortoszkópikus, azaz helyesen rajzoló objektívjei is. Petzval rendszere még ma is a legnagyobb fényerősségű; később Steinheil, Dallmayer több kombinációt számítottak ki, melyekhez aztán a Zeiss-féle anasztigmat és Goerz-féle kettős anasztigmat mint leg-tökéletesebb lencseösszetételek járulnak. Ezek egyszersmind a legdrágább objektívek. Az olcsób-



Objektív.

baknak tulajdonságaikhoz képest periszkóp, aplanát, euriszkóp, antiplanet stb. a nevük. A nagy fényerősségű újabb objektívek, valamint a képet főlvevő lemezek érzékenységeinek fokozása lehetővé tették az úgynevezett pillanatnyi főlvételeket, amelyeknél a megvilágítás ideje egy ezredmásodperenyi időre is redukálható. Magától értődik, hogy az ily végtelenül rövid időtartamú megvilágítás csak úgy lehetséges, hogy a készülőket rendkívül finom és pontos úgynevezett pillanatzárákkal látják el,

amelyeknek immár több kitűnő fajtájuk van.

Oblongum: az egyenlőtlen oldalú derékszögű parallelogrammának (magyarul: téglalap) igen gyakran használt latinos elnevezése.

Oral-nyomatás: olyan a manul- és bresma-nyomatáshoz hasonló «átvivő» nyomtató eljárás, melynél a nyomtatólemezt valamely már meglévő nyomtatványnak vagy rajznak fotográfiai átvitele útján állítják elő.

Ockenfusz Antal: betűöntő; 1831-ben a belgrádi fejedelmi nyomda öntőosztályának művezetője; 1838-ban Bécsben öntőfaktor; majd hazajőve, 1848–49-ben a viszontagságos sorsú Banknyomda betűöntő és stereotipáló osztályának művezetője. Megh. 1877-ben, 74 éves korában.

Oskay-féle menetjegysajtó: kisdéd, speciális rotációs gép; 25 : 36 cm-nyi a nyomtatófelülete s percenként száz lapot is nyomtathat 25 : 12 cm nagyságban, négy színben, perforálva s folytatólagosan számozva. Minden ilyen lap tíz menetjegyből áll.

Ocsvay Ferenc: 1848-ban vette át Méhes Sámuel kolozsvári nyomdáját s a szabadságharc idején nagy tevékenységet fejtett ki. Ezért az osztrákok 1849-ben elkobozták a nyomdát, Ocsvay mint kúriai bíró és publicista halt meg 1887-ben, 68 éves korában.

Oderlitzky Antal: 1790-ben vette át Löwe Antal 1784-ben alapított pozsonyi nyomdáját. Azonban csak két esztendeig bírta e nyomdát. Utóda Schauuff János lett.

Oeser-lapok (Oeser-fóliák): főleg a könyvkötészetben használják mindenféle színben, olyanformán, mint az aranyfűstöt; ilyenkor nincs is szükség előnyomatra. A könyvnyomtató is nyomtathat véle, főképpen tégelyes sajtón, de ha hidegen cselekszi ezt: gyöngé kencével (10% szikkatívtól hozzáadva) előnyomatot kell készítenie.

Offset (gumi-, átültetett vagy indirekt nyomtatás): a síknyomtatásnak az a mind nagyobb jelentőségre jutó módja, amikor a nyomtatólapon (ez esetben cinklemezen) levő kép nem közvetlenül nyomtatódik rá a papírosra, hanem a nyomtatólapról előbb egy gumikendőre kerül, s csak erről vivődik át a papírosra. (L. Rubel William.) Az ilyen offset-nyomtatás előnyei: a) egyengetésre nincs szükség; b) a nyomtatás már a rotációs rendszerrel fogva is erősen gyorsítható; c) a színnyomtatás hasonlíthatatlanul egyszerűbb és gyorsabb; d) különleges és drága műnyomtatópapírosra nincs hozzá szükség. Plakátok és hasonló nagyobb nyomtatványok sokszorosítására valóban ideális eljárás az offset. — Bonyodalmassá teszi az offset-eljárást az átnyomtatások sora. Az átnyomtatópapírosra való litográfiai átnyomtatásról amúgy nedvesen még egy átnyomatot kell készíteni egy másik átnyomtatópapírosra és csak azután használható az az offset céljára. Az átnyomtatás az úgynevezett kontra-avagy wendumsajtókön (l. o.) történik.

Az offset-nyomtatásban rejtőző gazdasági előnyök kiaknázása a technikuskok egész sorát foglalkoztatja. Offset-gépen való nyomtatás lebeg például a fényeszdőgépek (l. o.) meg a Typar-fajta írószedőgépek (l. o.) fölhalálójának szeme előtt. Offset-sajtón való sokszorosítás a célja egy sereg újabb készüléknek megfotomechanikus munkamódoztatnak is. Ezek egyrésze egy-oldalas nyomtatványok újramásolására való, másokon kétoldalasakat is le lehet másolni, s vannak olyanok is, amelyek kisebbitenek avagy nagyobbítanak. Ilyenféle eljárások: a «Vidal-nyomtatás», a «Van-Dyck-eljárás», Albert dr. több munkamódja, a «gisal-nyomtatás», a «leukográfia», a «ar-

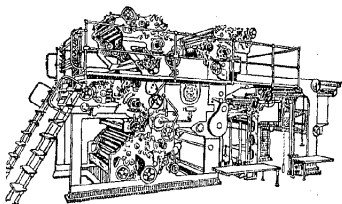
girográfia», az addirozó másolás, a bresma-nyomatás, manul-nyomatás, az obral és a Brockhaus-féle helioplan.

Nehéz problémája az offset-eljárásnak az autotípiái három- és négyszínű nyomatás. A többszörös átnyomatás következtében az autotípiái pontjai a legszakszerűbb kezelés mellett is megvastagodnak, megsérülnek és deformálódnak. Ennek elkerülésére egész sereg új eljárást találtak ki. Ilyen volt Tausz Sándor (l. o.) eljárása, majd a Gerstenlauer-Reisacher-féle, amely-nél rendes könyvnyomdai autotípiákat készítettek s követő után következett az offset-lemezre való átnyomatás. (Ennek az átnyomatásnak direkt átmásolással való helyettesítésén most nagyban dolgoznak.) Ilyenek a Klimsch-féle kromofot, a Schupp-féle kromorekta, a Kirten-féle repetexofot elnevezésű eljárások, valamint Hausleiter és Meisenbach munkamétódusai. Sokat ígérő és máris igen szép eredményeket adó eljárás az is, amelyet Bayer Pál és Freund László «kolor-offset» néven honosítottak meg Magyarországon, s amelynek jellemzője, hogy közvetlenül a raszteres pozitívról másolnak az offsetgéplemezre. bv

Offset-festékek: Az offset-eljárásnál, mint ismeretes, a nyomatás nem közvetlenül a lemezről a papírosra történik, hanem a lemezről a gumira és a gumiról a papírosra, vagyis a lemeznek egyszeri festékfelhordással mindkét elemet kell kielégítenie festéssel. Ez a lehetőség a festék összetételében rejlik. Az offset-festékek a kő- és könyvnyomdai festékektől eltérően sokkal színdúsabbak és tömörebbek. Összetételük a zsírtalanított és különleges offsekkencékből, míg festékanyaguk a feketéknél a legfinomabb amerikai peerless-koromból, a színeseknél pedig koncent-

trált száraz pigmentfestékekből áll. Hogy tömörségük dacára az offset-festékek mégis puhák legyenek, gyártásuknál nagyobb mennyiségű gyenge kencét használnak, mert ennek nagyobb festékanyagfelvevő képessége mellett a festék mégis puha marad. Őrlésükre különös gondot fordítanak.

Offset-sajtók: ezeknek két fő-fő típusuk van: a) egyes ívet nyomtató s természetesen önberakóval felszerelt, b) tekereselt papírossal dolgozó, tehát rotációs offset-sajtók. E kereteken belül vannak: 1. egyszerű, 2. komplett, 3. kétszínés és 4. több szint nyomtató offset-sajtók.



«Vomag» négy szint nyomtató offseksajtó. «Spiess» tuberakóval. Egy nagy nyomtatóhengerrel, mely a nyomtatandó ívet átadás nélkül vezeti át a négy nyomtatóműn. hol regiszterbiztos négyszínű nyomtatást kap. Három- és négyszínű kolor-offsethez igen alkalmas.

Offset-tégelyes sajtó: a tipográfiai tégelyesnek olyan újabb formája, amely-nél a festék gumihenger közvetítésével jut el a papírosra. Az ilyen könyvnyomdai offset-nyomatás azonban csak mechanikai, s nem kémiai is egyúttal.

Önéber ábécé: A feníciai hangírásos jegyek legközelebbi leszármazottjai; belőle alakultak a szamaritánus, majd az ógörög írás betűjegyei.

Olaj: 1. Kenőolaj.

Olajos kapcsoló: oly kapcsoló szerkezet, amelynél az árammegszakítási pontok állandóan olajban állanak, hogy a megszakításnál az ívképződést megakadályozza. Különös fontossággal bír nagyfeszültségű váltakozó áramú berendezéseknél.

Olajos papiros: a szépnyomat elkészülte után a gyorsajtó nyomóhengerére erősítjük, hogy a hátsó nyomtatás alkalmával a még friss nyomás át ne nyomtatódjék, vagyis szakkifejezéssel élve: le ne húzódjék. Az olajos papiros nem egykönnyen veszi föl a festéket, s csak nagyobb példányszám nyomtatásakor szükséges egyszer-kétszer újjal kicserélni. Az olajos papirosra már a szépnyomat előkészítésekor számítanunk kell, nehogy ennek későbbi felhúzásakor megváltozzék a nyomtatási fölület aránya. A papirost magát már a szépnyomás előtt felragasztani nem tanácsos, mert ekkor vékony, szabad szemmel alig látható olajrétegecske kerül az ívek tiszta felére, s megnehezíti a hátsó nyomást. Legokosabb tehát az olajos papirost a szépnyomat végeztekor valami közönséges, de hasonló vastagságú papirossal helyettesíteni. Pergamenpapiros nyomtatásakor nem használható; ilyenkor inkább síkporos papirost veszünk. Az olajos papirost úgy készítik, hogy növényi olajjal vagy glicerinrel bepamacsolják a papirost.

Olandina: a 25:39 cm-es papiros, illetőleg könyv nagyság az olaszoknál.

Oldalgyalu: 1. Stereotípia.

Oldalsó magazinok: 1. Split-magazinok.

Oldalszám: 1. Kolumna-cím.

Oldaltag (németül: Anlegesteg): a forma zárásakor azok a fából, ólomból vagy vasból való ürkitöltők, amelyek a formát minden oldalról körül fogják. — Freeskey János mesterszáva.

Old Style: a medievális betű neve az angol és amerikai könyvnyomtatóknál.

Oleográfia: a m. olajnyomatok készítése. A kromolitográfiai eljárások körébe tartozik; olykor 60 köről is készül.

Olifant: a 12-es papirosnagyság (58:84 cm) régi elnevezése.

Ólmos festékek: 1. Festékkeverés.

Ólom (plumbum): a nyomdai betűfém fő-fő alkotó eleme, nagyobb mennyiségben Észak-Amerikában, Mexikóban, Ausztráliában és Spanyolországban található. A fémét ércéből, a galenitből (ólomfény) pörkölés és redukálás útján nyerik. A tisztítást, idegen anyagoktól való mentesítést, ezeknek a levegőn történő elégetése, az üledék szétválasztása által, továbbá úgy történik, hogy a megolvadt fémét maronátrion oldatán nyomják keresztül. Ebben az oldatban az idegen anyagok: arzén, ón, antimón stb. salak formájában válnak ki. Azonban a legnehezebb az ezüstöt az ólomtól szétválasztani. Ez úgy történik, hogy bizonyos mennyiségű cinket kevernek az ólomba. A horgany az ólommal nehezen keveredik, viszont az ezüst a cinkkel annál könnyebben és az lekötött az ezüstöt. Az ezüstös cink vizgöz befűtatásával könnyen szétválasztható az ólomtól. A kereskedelemben különböző minőségű hutaólm kerül forgalomba, a mi iparunkban azonban csak a 99.9 százalékos jöhet számításba, amelyben ez már csaknem ment más fémektől. Az ólom tulajdonságát, illetőleg minőségét többé-kevésbé befolyásolják a még benne maradt fémek, nevezetesen: réz, antimón, arzén, cink, ezüst, bizmut és nikkel. A fentebb számokban kifejezett minőségben, e fémeknek csak nyomát találunk. Fizikai tulajdonságai: fajsúly 11,94, olvadáspontja 327 C-fok. — **Olomadagató készülék:** lásd Monobár.

Ólomkőnyvek: a régi görögök korában voltak használatban. A vékony lapokká hengerelt és kalapált ólomba vastúval írtak.

Ólomléniák: l. Léniák.

Ólommatricák: a könyvnyomtatás kezdeti idejében nyilván ilyeneket használtak a betűk öntésekor. A matrica a hőség következtében könnyen deformálódott, s ez az oka, hogy őstipográfusaink nyomtatványain az egy és ugyanazon matricából öntött betűk képe különbözik egymástól. A 15. század vége felé azonban már állandósult az acélpatricák és vörösréz-matricák használata.

Ólommérgezés: betűszedőknél, betűöntőknél és ólommal foglalkozó más munkásoknál gyakori betegség; okozója az, hogy munka közben ólom jut a gyomorba és onnan a test egyéb szerveibe. A betegség kólikában, vizelet nehézségekben, görcsös merevedésekben stb. szokott jelentkezni. Üzemi balesetnek számít. Legbiztosabb védekezési mód ellene a kezeknek étkezés előtt való megmosása.

Ólommetés: a tipográfiai nyomtatásra szánt alapnyomatok és díszítő darabok metészésére kiválóan alkalmas a betű-, illetőleg stereotípiái fém. Bár egyszerűen ólommetszésnek nevezzük ezt az eljárást: a hozzá használt fém nem legyen puszta ólom, mert ez nagyon puha volna és így hamar széjjelnyomódnék. Jó kemény stereotípiái fém kell erre a célra, olyan, amely százezernyi nyomást is meg bír. Az ólommetés ma a mesterszedő-grafikusok körében igen népszerű. Főképpen azért, mert ma már a kisebb nyomdákban is van stereotípiái készülő, s kellő vastagságú síma lemezt önteni nem nagy mesterség. Egyszerűen jó síma kartonlapot vesz elő a stereotípór, beleteszi az öntőpalackba, úgy mint a matricát szokás, s lemezt önt róla. Legjobb erre a célra az ele-

fántesontkarton, amelyet azonban öntés előtt síkporral be kell hinteni, hogy a stereotípém rá ne ragadjon. Ha a lemez kihűlt, akkor előbb finom csiszolóvasszal kell fölületének az esetleges egyenetlenségein segíteni, azután síma palakóval csiszoljuk mindaddig, amíg tükörsíma lesz. A rajzot rendszeren indigópapiros segítségével másoljuk át a lemezre; a puha ceruzával való átmásolás nem ad elegendő eredményt, mert a ceruza nyoma nem igen látszik meg a piszkos-szürke színű lemezen. Lehet különben a lemezt egy-két órával az átmásolás megkezdése előtt kremsi fehér festékkel vékonyan behengerelni. Klisé rajznak, szedésképek stb. az ólomlemezre való átmásolása úgy történik, hogy arról először egy famentes papirosra tisztá, éles levonatot készítünk. Ezt a levonatot képével ráterítjük a lemezre, a szokottnál több papirost borítunk rája, hogy a nyomás erős legyen. A téglly alá hajtva, néhány másodpercenyi nyomás kell csak aztán ahhoz, hogy a lemezen a pontos átnyomat meglegyen. Ha munkánk kényes természetű, ajánlatos ezt a műveletet prés helyett nyomtatógépen végeztetni. Azonkívül ha munkánk sürgős s ennélfogva nincs kedvünk és időnk arra, hogy az átmásolt rajznak meg egybék a megszáradását kivárjuk: spirituszban föloldott



Ólommetéshez alkalmas vőő.

sellakkal vékonyan és gyorsan vonjuk át a lemezt, aminek következtében az néhány pere múlva már munkába is vehető. Az

ólomlemezek metszéséhez különleges szerszámok kellenek ugyan, de ezek beszerzési ára éppen-séggel nem mondható nagyinak. Kell például egy háromfélű karcolóú és néhány lapos véső: három, négy, esetleg öt mm élszélességűek, egy «szilvavéső» és a gömbölyű tolvésők közül egy és két milliméternyi élszélességben. A vésők kb. 45–50 fok alatt legyenek köszörülve. A köszörülés mindig a felső lapjáról történ-jék, hogy alul finom pereme maradjon a vésőnek, ami azon-ban alig észrevehető. Nagyon is fontos, hogy a vésők mindig éle-sek legyenek. dk

Ólom-oxid: l. Oxidálódás.

Omulgráfia: a londoni Becker kőbe karcoló gépecskéjével való munka.

Omnitípiá: l. Szemesés autotípiái eljárások.

Ón (cinn; lat. stannum): a nyom-dai fémek egyik legfontosabb alkotórésze; található: Európában a németországi Erchegeységben, Afrikában, Ázsiában, Japánban és Kínában, Sziámban, holland-indiai Billitonban, Banka és Maláji szigeteken, továbbá Közép- és Dél-Amerikában Mexikó, Bolívia és Chile államok területén. Ércet a kassziterit (ónkő), óndioxid 78–8% óntartalommal, ónszulfit 25–31% óntartalommal. Az ón tisztán kőzetekből csak 0–2% ig nyerhető. Az ércet zúzás után iszapelési és pörkölési eljárásokon mennek keresztül. Ez eljárás alatt szabadul fel az arzén és a kén. A pörkölést a legnagyobb körületekintéssel végzik, mert a már megolvadt fém csak igen kis mértékben tisztítható. Folyadékkal való tisztítás sósav oldatával történik, utána pedig tűzőn redukálható. 200 C°-nál örölve, elektrolitikus úton vagy klórkezeléssel nyerhető a legtisztább ón. Iparunk számára csakis az elektrolitikus úton tisztított 99–9%-os ón jöhet számításba. Márkák szerint a «Banka» a legtisztább; a Maláji szigetéről

származó «Straits»-féle csaknem egyenértékű a «Banka»-val. Fizikai tulajdonságára nézve az ón fajsúlya 7,28, olvadáspontja pedig 232 C°.

Opalográf: sokszorosító készülék; a berlini Hurwitz találta föl 1910-ben. Vékony üveglapot szőlőcukor, timso és magnéziúmklorid keverékével vonnak be, vassóból, csersavból, ammoniakból és gumiból álló tintával beirt ú. n. eredetit borítanak réz, s mikor ez lehűzódott: bórsavas glicerinnel oldatával bevonják, majd pedig festékes labdával festékeztetve, róla nyomtatnak.

Operator: a szedőgépeken dolgozó munkások angolos elnevezése. L. Gépszedő.

Oporinus Johannes: tudós baseli könyvnyomató. 1539 körül alapította meg tipográfiáját. Több mint 50 szedővel és nyomtatómunkással dolgozott, s 750 legjava könyv hagyta el a sajtóját.

Optikai családások: a m. látástani családások. A grafikában, mesterszedésben folytonosan számolni kell velük. Valamely magányos sort például ha pontosan a papíros lap közepére nyomtatunk (név, jegy, könyv cím stb. esetében): jócskán lejjebb levőnek látjuk. Ép ezért megkülönböztetjük a nyomtatvány sík optikai közepét a mértani közepétől, s margókat észre-int osztjuk el. A betűtervezés százszoros földadatai között is legnehezebb az optikai családások lehetőségének elkerülése és ezzel kapcsolatban a megszozott ritmika-hoz való alkalmazkodás. Mert hiszen az egymás mellé sorakozó betűkben csakúgy megvan, s meg is kell lennie a ritmikának, akár csak a zenében avagy a dekoratív művészeti termékekben, szövegekben stb.-ben. A könyvszöveg ritmikájának megbomlását pedig apró, egyenkint ki sem mutatható optikai családások okozzák.

Optikai fehér szín: nem csupán az összes színek egyesülése útján áll-

hat elő, hanem úgy is, hogy a spektrum bizonyos — igen nagyszámú — színpárai fehérré egészítik ki egymást. E színpárokat kiegészítő, latin szóval komplementáris színeknek mondjuk. Ily színpárok például: a kénsárga s ultramarinkék, a vörös meg a tengerzöld, a lombzöld meg az ibolyaszín, a narancs-szín s a zöldeskék. Ha például valamely anyag a sárga meg a kék kivételével a fény összes sugarait elnyeli, úgy a sárgának s kéknek fehérré kell kiegészítenie egymást.

Optikai színek: az olyan fény sugarak, amelyeknek hullámhosszúsága 750 milliomet milliméter körül, rezgési számuk pedig másodpercenként 400 billió körül van: a vörös szín képzetét idézik elő; a hullámhosszúságnak fokozatos csökkenésével és a rezgési szám emelkedésével sorban következnek egymásra: a narancs-szín, a sárga, zöldes-sárga, zöld, kékes-zöld, ultramarinkék s végül az ibolyaszín, amelyek sugarai 400 milliomet milliméter hullámhosszúságúak és másodpercenként 750 billió rezgések.

Opus (latin; rövidítve: Op.): a. m. mű, zenedarab.

Orell-Füssli eljárása: néven a zürichi híres sokszorosító intézetnek egy értékes kromolitográfiai eljárását értik.

Orienské: 1. Festékkeverés.

Orient-Radio: félhivatalos román távirati ügynökség.

Originális: a. m. eredeti (például a kemigrafálás alapjául szolgáló eredeti rajz).

Orlov-nyomtatás: az orosz bankjegyek alapnyomatának készítésekor alkalmazott és a mozaiknyomtatás elvén alapuló eljárás. Külön őrási gépek kellettek hozzá.

Ornamentális vonal: A vonal fölismerhetőségének fiziológiai határa körülbelül ott van meg, ahol a vonal vastagsága tízezred részét teszi a szemünktől való távolságnak. Grafikai célokra az

ilyen vonal még nem használható; az alkalmazhatóság minimuma az említett arány tizszerezése, vagyis a vonalvastagság a távolság ezredrésznél kisebb nem lehet. Hogy példát is mondjunk: egyméteres kiterjedésű grafikai rajzon a vonalak vastagsága egy milliméteren alulra lehetőleg ne szálljon.

Ornamentum: mindaz, ami a tárgyakat vagy ezek bizonyos, a rendeltetésüket szolgáló részeit a maga szépségével kellemetesebb hatásúvá teszi.

Orosz nyelvű szedés: Moszkva és környékének beszédmódján alapul az orosz irodalmi nyelv. Az oroszok vallásukat és kezdeti kultúrájukat Bizánzból nyerték, görög hatás alatt készült az ábécéjük is. A forradalomig használatos ábécét a szovjet alatt némileg leegyszerűsítették és szó van a latinbetűs ábécé bevezetéséről is. Az új orosz ábécé a következő:

Betű	Kiejtés
А а	a
Б б	b
В в	v
Г г	g
Д д	d
Е е	e, je
Ж ж	zs
З з	z
И и	i, ji
Й й	j
К к	k
Л л	l
М м	m
Н н	n
О о	o
П п	p
Р р	r
С с	sz
Т т	t

У у	u
Ф ф	f
Х х	ch
Ц ц	c
Ч ч	cs
Ш ш	s
Щ щ	scs
Ы ы	ü
Ь ь	lágý jel
Э э	e (rövid)
Ю ю	ju
Я я	ja

Ekezet és betűösszetétel az orosz ábécé-rendszerben nincs, Ъ Ь-t (lágýjelet) nem ejtik ki, csupán mássalhangzók után használva, azok lágýítására szolgál. Osztásnál ügyeljünk arra, hogy Ъ és Ь-t továbbá И és Н, П és П, Ш és Ш betűket hasonlóságuk folytán össze ne tévesszük. sz2

Orsó: a kézi sajtónál a tengely közepéből kiálló vasrúd, amelynek fölső vége a keresztigába (fölső vasgerenda) nyúlik s megóvjá a tégelyt az ide-oda csuszamlástól. A keresztigában, az orsó fölső vége fölött, srófon járó csappal hatnak az orsóra.

Országgyűlési Értesítő: 1887-ben létesült a Gránátos uccában. Tulajdonosa Egyessy Géza volt, a nyomdász-egyesületnek egyidőn át való elnöke. Későbbben a vállalat címe Werbőczy-nyomda lett, aztán beolvadt a Franklin-Társulatba.

Országos Társadalombiztosító Intézet: l. OTI.

Országos Ügyvédi Nyomda Rt.: 1898-ban alakult Budapesten. Nagy árnyokban indult, de alapítói csatlódtak reményeikben, s a nyomda mihamar megszűnt.

Ortas Ábrahám: az első portugál könyvnyomató; 1484-ben állított könyvsajtót Leira városában.

Ortokromatikus fűlvétel: oly fényérző (brómezüst) anyagokkal (lemezben vagy filmen) történik, melyek színérzékenysége megfelelő szerves festékek hozzávegyítése által a spektrum vörösön fölüli részére is ki van terjesztve. Míg tehát a közönséges lemezzel készített egyszerű fotográfián a színes kép vagy tárgy sárga színei a kék színeknél sötétebben jelennek meg: addig az ortokromatikus lemezzel készült fotográfiánál ez éppen megfordítva történik, megfelelően annak, ahogyan egy normális színlátású szem e színeknek a viszonyát érzékeli. Megfelelő festékeloldatokban fűrésztve és megszáritva (a művelet sötétben történik), a közönséges fotográfiai lemez ortokromatikusá tehető. ts

Ortokromázia: az izokromatikus v. ortokromatikus lemezekkel való munka.

Ortotípla: a prágai Vilim-féle intézet módszere a szemeses féltonusú képek előállítására, még pedig mind a könyvnyomtatás, mind pedig a fotolitográfus számára. Az aszfalt fényérzékenység alapszik.

Ostermayer Mátyás: szül. 1898-ban. Az Angló-nyomdában tanulta a gépmesterséget és 1917-ben szabadult föl. További kondíciói: Világosság-, Thália-, Ujságüzem-, Franklin- és Madách-nyomda. A Segélyező Egyesületnek választmányi, majd felügyelő bizottsági tagja volt, a budapesti Helyi Bizottságnak tagja. Sokat írt a Typographiába, valamint a Gép-mesterbe is, amelynek szerkesztő-bizottsági tagja volt. 1934 decembere óta a Könyvnyomdai Munkások Egyesületének a tisztviselője.

Ostwald Wilhelm: német vegyész és filozófus, a modern szintan megalkotója, l. Színek normalizálása.

Oszlopos szedés: a szöveggel egyes számoszlopokból álló sze-

dést nevezik így, de tágabb értelemben ide tartozik mindennemű árjegyzéknek, katalógusnak, színlapnak, műsornak és táncrendnek, étlapnak, valamint tartalomjegyzéknek a szedése is. Fő-fő szabálya az ilyen munkának: a gyors áttekinthetőségre és egyszersmind tetszetős térelosztásra való törekvés. Az áttekinthetőséget első sorban azzal biztosíthatjuk, hogy minden fogalmat, minden tételt külön sorba avagy sorosorportba foglaljunk. Az oszlopos szedésben minden számértéknek megvan a maga helye: az egyeseknek az egyesek, a tízeseknek a tízesek alatt kell lenniök; hasonlóképpen kell bánnunk a tizedes meg a községes törtékkel. — Fő dolog a gyors és zavartalan áttekinthetés. Számoszlopokban az ezres számok elé mindenkor pontot, a milliósak elé vesszőt kell tennünk. (Folyó szövegben csak a tízezres számjegyeknél kezdjük meg ezeknek az írásjeleknek a használatát: 1848, 13.245.) Az oszlopos szedésnek szövegrészeit az olvasás megkönnyítése okáért, s hogy ne legyenek «lyuggatott» és zavaros hatásúak: ki szokták pontozni. A betűöntők külön félnégyzetes, háromnegyed-négyzetes és négyzetes pontokat is csináltak erre a célra. A legutóbb említették között vannak ú. n. «divatos» pontok is (---), amiket akkép szoktunk használni, hogy fölválva essenek egymás alá. A könyvekben előforduló, tehát a szöveggel teljesen egyértékű oszlopos szedésre nézve rége óta volt az általános szabály, hogy egy fokkal kisebb betűkkel kell szedni, mint amekkora a szövegbetű. Ujabbban többnyire a rendes szövegbetűt veszik hozzája, s csak a fejet szedik kicsinyebből.

Osztás: az a művelet, mikor a szedést nyomtatás után a szedő betűfajtánként széjjelválogatja és az egyes betűket visszarakja eredeti helyükre.

Ostógép: 1. Tacheotype. OTI (Országos Társadalombiztosító Intézet, központja: Budapest, Fiumei út 19): feladata az ipari népesség szociális biztosításának ellátása. — Ágazatai: 1. Betegségi biztosítás. Biztosításra kötelezett mindenki, aki biztosításra kötelezett foglalkozásban állandóan vagy átmenetileg alkalmazásban van. A biztosítás szolgáltatásai a munkába lépéssel kezdődnek és kiterjednek a családtagokra is. A biztosítási járulékot felerészben a munkaadó, felerészben a biztosított fizeti. — 2. Balesetbiztosítás. Biztosításra kötelezett mindenki, aki betegség esetére biztosított. Szolgáltatásai: üzemi baleset (foglalkozási betegség) esetén a keresőképessegesökkenésnek megfelelő járadékot, halálos baleset esetén a háttamaradottaknak járadékot fizet. A biztosítási járulékot egyedül a munkaadó fizeti. — 3. Öregségi biztosítás. Biztosított mindenki, aki betegség esetére biztosításra kötelezett. Ez ágazatnak szolgáltatásai: rokkantsági járadékot kap az, aki legalább 200 heti biztosításra kötelezett munkaviszonnyal rendelkezik és keresőképessegeének $\frac{2}{3}$ -át elveszítette; öregségi járadékot kap, aki legalább 400 heti ilyen munkaviszonyt tud igazolni és 65-ik életévét betöltötte; özvegyi és árvajáradékot kap az elhalt biztosított vagy járadékos háttaramaradottja. A járulékot felerészben a munkaadó, felerészben a biztosított fizeti. gb

Otmár Bálint: 1584 körül a nagyszombati nyomda faktora volt.

Ottavina: a 13.5:21 cm-es papiros, illetőleg könyv nagyság Olaszországban.

Otthon írók és Hírlapírók Köre (VII., Erzsébet körút 9/11). Elnök: Márkus Miksa m. kir. udvari tanácsos; alelnök: dr. Balassa József. A Kör célja: az írók, hírlapírók és művészek társaséletének előmozdítása; művészeti és iro-

dalmi előadások, társas össze-
jövetelek rendezése; a különböző
alapítványokból származó pálya-
díjak kiírása, odaítélése; művé-
szek és írók tevékenységének elő-
segítése, támogatása; klubélet.

Óvadék: l. Lapóvadék.

Owltype (a. m. bagolynyomatás):
A nyolcvanas-kilencvenes évek-
ben nagyban divatoztak olyan
stereotípiái eljárások, amelyek
segédelmével az értékpapírokat
az utánozhatatlan márványos és
holdképes alapnyomatokkal lát-
ták el. Ilyen volt például az ame-
rikai Johnston által 1884-ben föl-
talált «owltipia», amikor fém-
lapra gipszet ecseteltek, s meg-
száradása után nyomtatólemezt
öntöttek róla. Egy másik, hasonló
eredményt adó eljárás alkalmá-
val enyves kartonlapra parafa-
törmelékert ráspolyoztak, s erről
történt az öntés.

Oxidálódás: betűfémnél főleg külső
behatásokból eredő okok idézik
elő. Tudományos vizsgálatok és
gyakorlati tapasztalatok igazolják,
hogy az oxidálódásnak, vagyis a
bomlásnak igen könnyen megál-
lapható okai lehetnek. Így pl
ha a betűfém-gyártmányok köz-
vetlenül vagy közvetve vízzel ke-
rülnek érintkezésbe. Közvetlenül
lehet, ha a szállításnál a csoma-
gokat eső vagy hólé éri, avagy
még használatlan állapotban az
összedobás ellen védő közvetlen
vizezés. Közvetett behatás, ha a
helyiség, melyben a betűk elhe-
lyeztetettek, fekvésénél fogva szel-
lőztelen, nedves levegőjű, ha a
betűszekrény faanyaga nedves és
különösen, ha ehhez hozzájárul
még az is, hogy pormentesítés
céljából úgy záródik, hogy a sza-
bad párolgás lehetősége nincs is
meg, továbbá, ha a szekrény re-
keszei nem szellőzhetnek kellő-
leg, vagy ha a regális nedves
fal előtt vagy annak közelében
áll. A bomlási processzust nagy-
ban előidézik még az ammoniák-
és savpárák. Az ammoniákos pára

a padlóról és annak hézagából
párologva kerül a levegőbe, vagy
pedig az ablakon vagy ajtón át
behatoló illemhelynek avagy is-
tállóknak levegője hordja szét. Es
ugyanúgy végzi bomlasztó hatá-
sát a fényképezési műterem vagy
a savmarató munkahelyek dús
savpárájú levegője. Belső bom-
lást csak a fémnek cinktartalma
idézhetne elő, ez azonban szinte
elképzелhetetlen, mert cinktartal-
mú betűfémek betűöntőgépekkel
feldolgoztatni-igyszólván lehetet-
len. A bomlás elleni védekezés
legelső sorban az azt előidéző be-
hatásoknak meggátlása, megszü-
ntetése, a mosást követő öblítés
után a betűknek gondos szári-
tása. Mosáshoz marónátront tar-
talmazó lúgot nem szabad hasz-
nálni, mert a lúgot mosás után
nem lehet eléggő és tökéletesen
vízzel leöblíteni, nem lehet a lú-
got maradék nélkül a betűkről
eltávolítani. A visszamaradt ré-
szecskéi a marónátront tulajdon-
ságánál fogva magukba szedik
a vizet, amiáltal a betűk szára-
dását megakadályozza. Is és ta

Ozotípiá: egyszerű fotográfiai eljá-
rás; a nyomtatáshoz egyáltalá-
ban semmi köze.

Önköltség: így nevezzük tágabb ér-
telemben egy meghatározott idő-
ben az üzemet terhelő összes ki-
adásoknak, az üzemi tőke kama-
tainak és a gépek amortizációja
erre az időre eső részének össze-
gét; szűkebb értelemben a fenti
összegnek azt a részét, amely egy
bizonyos munka vagy munkarész
elvégzésére aránylagosan esik. A
nyomdaiparban az önköltséget az
üzemi könyvelés állapítja meg,
mely azt a különböző osztályok
számára a megfelelő egységre át-
számítja. A készszedőosztályban
az alapegység a munkaóra, a gép-
szedésnél az «1000 n», a nyomá-
nál a különböző formátumú gé-
peken az 1000 nyomás, a stereo-
típiánál és einkográfianál a cm²
stb.

dr bl

Öntőjegyzék (vagy öntőcédula): a betűk mennyiségbeli arányos felosztására szolgál. Ez szolgál az öntőnek irányadónak az öntésnél, hogy pl. az a-ból, b-ből, c-ből stb.-ből, hang-, szám- vagy írásjelből mennyi darabot vagy sort kell öntenie. A betűk egymás közötti arányát különféle hírlapok, művek és egyéb más nyomtatványok szövegének betűnként tör-

ténő kiszámolása által nyerik. A betűöntődék ezt a műveletet igen nagy gondnal végzik, hiszen üzleti érdekük, hogy könyvnyomtató rendelőjüknek különféle szövegű szedéséhez mentől kihasználhatóbb beosztást adhassanak. A magyar nyelvű szedéshez egy ilyen folyóbetűs arányosítást, öntőcédulát, 100 kg-nyi normális szélességű garmond nagyságú betűknek

A) ÖNTŐJEGYZÉK

100 kg normális szélességű garmond folyóbetűhöz («kenyérbetű»-höz):

Kurrenszek	Kurrens ékezetek	írásjelek, számok	Verzálisok	Verzális ékezetek
m 1900	á 1600	. 1500	H 200	Ä 40
a 4100	ä 50	, 1960	A 340	Ö 100
b 1220	ä 110	- 1100	B 200	Ü 100
c 1100	é 1820	: 240	C 200	Å 150
d 1600	è 50	; 240	D 200	E 150
e 5000	í 360	! 240	E 340	I 50
f 1550	ó 800	? 200	F 200	Ó 60
g 2620	ö 850	' 120	G 200	Ö 60
h 1300	ü 260	« 230	I 340	Ü 50
i 3340	ü 560	) 320	J 200	Ű 50
j 1320	ő 690	] 110	K 200	
k 2600	ű 310	§ 90	L 200	810
l 3600		* 70	M 200	
n 3700	7460	+ 60	N 200	
o 2300		— 200	O 200	
p 850		& 40	P 200	
q 160		1 370	Q 40	
r 2820		2 370	R 200	
s 3300		3 300	S 270	
t 4160		4 300	T 200	
u 1530		5 300	U 200	
v 1460		6 300	V 200	
w 160		7 300	W 40	
x 210		8 300	X 40	
y 1900		9 300	Y 110	
z 2000		0 370	Z 200	
55.800		9940	5120	

Kurrenszek	55.800
Kurrens ékezetek	7.460
írásjelek, számok	9.940
Verzálisok	5.120
Verzális ékezetek	810
Összesen	79.130

arányos felosztását az A) táblázatban mutatunk be. Egy ilyen tetszőleges súlyra menő összeállítás csoportosítva 80% kurrens, 10% verzális, 6% írásjel és 4%-nyi számokból áll. 100 kg folyóbetű («kenyérbetű») tartalmaz egyenesen kurrens és verzális betűt, számokat és pontozatokat:

6	pontosból	kb.	180.000	darabot
7	"	"	140.000	"
8	"	"	120.000	"
9	"	"	100.000	"
10	"	"	79.000	"
12	"	"	60.000	"

Címbetűk, melyek címsorok szedésénél, valamint merkantil és

B) ÖNTŐJEGYZÉK

1 minimum (kb 5 kg) normális szélességű garmond címbetűhöz:

Kurrenssek	Kurrens ékezetek	írásjelek, számok	Verzálisok	Verzális ékezetek
m 66	á 62	. 72	H 32	Å 4
a 160	à 10	, 58	A 42	Ö 10
b 52	ä 10	- 24	B 30	Û 10
c 60	é 62	:	C 30	Ä 32
d 74	è 6	!	D 30	É 32
e 192	í 12	?	E 50	Í 8
f 42	ó 24	'	F 32	Ó 10
g 74	ö 22	<	G 32	Ö 10
h 46	ú 14	)	I 32	Ü 8
i 124	ü 22	{	J 32	Û 8
j 40	ő 32	}	K 32	
k 84	ű 18	~	L 32	
l 118		+	M 32	
n 142	294	-	N 32	
o 82		&	O 32	
p 36		1	P 32	
q 12		2	Q 6	
r 104		3	R 34	
s 140		4	S 34	
t 154		5	T 32	
u 66		6	U 32	
v 56		7	V 32	
w 10		8	W 4	
x 14		9	X 12	
y 64		0	Y 14	
z 86			Z 32	
2098		612	766	132

Kurrens	2098
Kurrens ékezetek	294
Írásjelek, számok	612
Verzálisok	766
Verzális ékezetek	132
Összesen	3902

C) ÖNTŐJEGYZÉK

1 minimum (kb. 2.50 kg) garmond verzális címbetűhöz («Versalsatz»).

Verzálisok	Írásjelek, számok	Verzális ékezetek
H 30	. 46	Ä 4
A 34	. 36	Ö 14
B 30	. 16	Ü 14
C 34	. 10	E 36
D 42	. 10	E 36
E 104	! 10	I 8
F 24	? 10	Ö 16
G 42	' 10	Ö 16
I 74	) 10	U 10
J 20	& 8	Ü 10
K 48		
L 62		164
M 36		
N 78		
O 50		
P 22		
Q 6	1 22	
R 58	2 22	
S 82	3 18	
T 90	4 18	
U 34	5 18	
V 36	6 18	
W 6	7 18	
X 10	8 18	
Y 50	9 18	
Z 60	0 22	
1212	358	

Verzálisok 1212

Írásjelek, számok 358

Verzális ékezetek 164

Összesen 1734

használatba munkáknál kerülnek használatba, alapbeosztásukra vonatkozóan teljesen megegyeznek a folyóbetűk beosztásával, csupán csoportosításukban van lényeges, rendeltetésüknek megfelelő eltérés. Így pl. figyelembe kell venni a nálunk általánosságban igen gyakori verzális szöveg használata folytán szükséges verzálisbővítést is. Ezek a betűk fo-

kozatonként kb. 1500 ciceró hosszúságnak megfelelő adagokra, ú. n. minimumokra vannak felosztva, melyek teljes összeállításban kb. 65% kurrens, 20% verzális betűt, 8% írásjelet és 7%-nyi számot tartalmaznak. E minimális mennyiség nonpareille fokozatban kb. 3, petitnél 4, garmondnál 5, cicerónál 6, mittelnél 7, terciánál 8, textnél 9, 2 cicerónál 10, 2 mittelnél 12, 3 cicerónál 14, 4 cicerónál 16, szélesebb betűknél 18 kg. súlyú. Egy normális szélességű garmond címbetű minimumának (kb. 5 kg.) beosztását a B) táblázat mutatja.

A címbetűk között számos olyan van, amely kurrensnek nélkül készül, mint pl. a névjegy-, meghívó-, dísz- stb. betűk. De szállítják az öntődék különösen a «groteszk» jellegű betűket kurrensnek nélkül (ha ilyenek vannak is), úgynevezett «Versalsatz»-ban. Az ilyen verzális betűs beosztást a C) táblázat mutatja és pedig egy garmond fokozat minimumának (kb. 2.50 kg.) megfelelően. Ez a beosztás nagyjában azonos a teljes címbetűk beosztásával, mert ez nemcsak egyes címsorok, hanem szöveg rzedéséhez is alkalmas kell hogy legyen.

Természetesen minden más idegen nyelvre is hasonlóképpen a leggondosabban megállapított öntőjegyzékkel bírnak a betűöntődék.

Öntő-automaták: 1. Stereotípia. **Öntőgépek:** 1. Betűöntés. Kézi betűöntő gép, Komplet betűöntő gép és Stereotípia.

Öntő-kemence: 1. A régi betűöntőknél szénfűtéses falazott kemence, amelyben az öntőüst volt. — 2. A stereotípiában katlanformájú, vasból való készülék, melynek alsó részében van a tűzhely, e fölött az ölom olvasztására szolgáló vasüst; ezt a sarkokkal ellátott öntőpalack fedi be.

Öntőpalack: 1. Bádogból, öntött vasból vagy rézből készült, gyakran

széjjelnyitható csőféle, amelynek segítségével a festékező hengereket öntik. — 2. Így nevezik a stereotípiában szereplő, a matrica szárítására és a stereotíplapok öntésére szolgáló eszközt is. Felső részén srófos, ami arra való, hogy a benne levő szedést a nedves anyamintára sajtolhassuk.

Öreg Graduál: hangjegyekkel ellátott protestáns énekeskönyv, az erdélyországi tipográfia legérdekesebb termékeinek egyike. Első Rákóczi György utasítására nyomtatták ki a gyulafehérvári fejedelmi nyomdában 1636-ban. Hogy ki volt ez időben a nyomda tipográfusa: még nem sikerült kideríteni.

Öregségi biztosítás: 1. OTI.

Örmény ábécé: a görög alfabetából fejlődött ki; ma is használják.

Ösnyomtatványok (másként bölesőnyomtatványok, inkunabulák, paleotípiák): a könyvnyomtatás első termékei, amelyek nem anynyira tartalmi, mint nyomdászati szempontból nevezeteseek. Értékük régiségüktől és attól függ, hogy milyen állapotban maradtak reánk. Egyesek csak az 1500. év végéig készültek becsültek valóban ösnyomtatványoknak. A legelső nyomtatványok alakja folió volt, betűjük a barátbetűkhöz hasonló gót jellegű; sokat közülük pergamenre nyomtattak. Később már tartós és szép fehér papíron nyomták őket és a gömbölyded római betűfajta terjedt át. Címlapjuk kezdetben nem volt (az első 1485-ből való), de a könyv utolsó oldalán rendszerint található a könyvnyomtató nevét, a nyomtatás helyét és idejét tartalmazó szöveg (l. Kolofón). Legrégibb nagyobb ösnyomtatvány Gutenberg latin bibliaja (1450–55), legrégibb magyar ösnyomtatvány a «Chronica Hungarorum (Chronicon Budense)», amely Hess András nyomdájából származik és a kolofónja így hangzik: «Finita

Bude Anno dni M.CCCC.LXXIII in vigilia penthecostes: per Andream Hess». Ballagi Aladár szerint 13 darab maradt reánk. **Összeadó színkeverés:** 1. Additív színkeverés.

Összedobás: németes elnevezése a szedés szétesésének. Az ilyen összedobott szedést, úgyisint az egyes heverő, vagy a szekrény más rekeszébe jutott betűket német szóval «Fisch»-nek nevezik. Frecskay János a «bolygó» szót csinálta rája; volt olyan nyelvtudósunk is, aki a «töremorát» ajánlotta. Eddig azonban egyik sem gyökeresedhetett meg.

Összeszedhető betűk: gyakran alkalmazott szedéstechnikai mód. A betűszedő léniaanyagból és a hozzávaló idomdarabokból kombinálhat betűket és sorokat. Alkalmazási tere a hirdetés, reklám és egyéb üzleti nyomtatványok. Legújabbban igen tökéletes segédeszközökkel támogatják a betűöntédek ezt az alkalmazási készséget az ú. n. elementáris stílus által felszínre vetett és ez által kifejlesztett fekete és szürke mértani idomok sokaságából álló kombinációs anyagokkal. Ilyen készlettel mondhatnók az összes verzális betűk a mai «groteszkek» stílusában kiszedhetők. Is és ta

Özvegyjogon történő iparvégezés: Az ipartörvény 7. §-a alapján az engedélyhez kötött iparokat az iparos elhalálozása után az elhalt iparos életben maradt életfarsa saját jogán és amennyiben az iparos után törvényes, törvényesített vagy pedig örökbe fogadott kis-korú gyermekek vagy unokák maradtak: egyszersmind ezeknek jogán és ezek javára is újabb iparigazolvány, illetőleg iparengedély nélkül folytathatja. Köteles azonban ez esetben az özvegy az üzlet átvételét az iparos halálától számított három hónap alatt az iparhatóságnak bejelenteni és ez alkalommal a szakképzettség kivételével mindazokat a kellékeket

saját személyében igazolni, amelyeket a törvény az illető ipar gyakorlásának előfeltételeként ír elő. Az özevgyi jogon folytatott ipargyakorlás esetében, ha az özevgyi szakképzettséggel nem bír, tanoncot csak abban az esetben tarthat, ha üzletvezetőt alkalmaz. Ugyancsak köteles az özevgyi üzletvezetőt alkalmazni, ha az ipar gyakorlására megállapított képesítésen kívül eső egyéb feltételekkel sem rendelkezik. Az elhalt iparos iparát életben maradt felesége a haláláig folytathatja és ezen joga az esetben sem szűnik meg, ha közben új házasságot köt. Gyermekük vagy unokák javára folytatott ipart csak a gyermekek vagy unokák nagykorúvá válásáig lehet folytatni. mk

P

Paczkó: nyomdász-család. Alapítója Ferenc Agost 1770-ben engedélyt nyert nyomda állítására Pozsonyban. Itt indult meg 1780-ban az első magyar nyelvű hírlap: Rát Mátyás «Magyar Hírmondó»-ja. 1788-ban Pesten is nyitott nyomdát. A pesti nyomdájában jelent meg az első fővárosi magyar újság «Magyar Mercurius» címmel. Halála után szabad szellemű, jó irodalmi érzékű fia Ferenc József vette át nyomdát, 1806-ig kezelte azokat. Ő utána özevgye József birta a pesti nyomdát 1829-ig, amikor az Franciska nevű leányával Beimel József tulajdonába került; a pozsonyi öcse Károly vette át és birta 1809-ig, mely évben Schnisek Károly Gáspár vette azt meg.

Paep János: budai könyvtáros 1498 és 1515 között; 1498-ban kiadta a magyar szentek legendáját.

Paff Richard: híres hollandiai betűmetsző. Deventer városában élt és dolgozott a tizenötödik század vége felé. Igen szép hollandi gót betűket metszett.

Paganini Alessandro: nagyhírvérencei könyvnyomtató; egyebek közt 1518-ban kiadta a mohamedánok szent könyvét, a Koránt is arab nyelven.

Pagina: a. m. oldalszám. L. Kolumna-cím.

Paige-féle szedőgép: az amerikai Paige W. James hetvenes évekbeli híres szedőgépe. Automatikus osztó- meg kizárógéppel volt egybekapcsolva. A szedőgép nem kevesebb mint tizennyolcezer darab alkatrészből állott, s majdnem húsz millió dollárt költöttek rá. Kizáró készülékének leírása több mint ezer sűrűn írott s rajzolt ívet töltött meg. Paige szedőgépének két példánya most amerikai múzeumokban van, ahol úgy mutogatják azokat, mint minden idők legdrágább s legkomplikáltabb gépezeit.

Palnter-engraving: gyakran használt angolos megnevezése a herkotpiának.

Pajor Rudolf: szül. 1887-ben. Márkus Samunál, majd pedig a Globus-nyomdában tanult 1900–1904-ben. Dolgozott Brózsa Ottónál, az Athenaeumban, a Világosságnál, Pápai Ernőnél. Volt helyi, majd országos bizottsági tag, közben átmenetileg a Typographiát is szerkesztette; tagja volt az árszabályt tárgyaló meg a békéltető bizottságoknak. Munkatársa volt a régi Magyar Nyomdászatnak és a Grafikai Szemlének, szerkesztője az Ekszkize című élelaphnak. Onálló műve: «Egy bérharc története». 1917 óta kisebb megszakításokkal a szociáldemokrata párt titkára, 1927 óta ügyvezető párttitkár.

Pakétszedő (németül: Paketsetzer): aki a kéziratnak csupán szövegsorait szedi meg, míg az oldalak formálásának stb.-nek munkája a tördelőre marad.

Palatino: olasz szépíró; nagy hírnévre tett szert 1545-ben megjelent gyönyörű szépírási minta-könyvével.

Páldi Székely István: lásd Székely István.

Paleográfia: az ókor és középkor betűinek és írásainak ismerete. Lehetővé teszi a régi okmányok és föliratok megfejtését.

Paleotípiá: a. m. ósnyomtatvány.

Palestina: 22 pontos betűnagyság a régibb olasz tipográfiában.

Palestine: a 24 pontos betűnagyság neve a franciáknál.

Palimpszesztosz: oly írópergamen, melyről a régi írást levakarták, hogy azután újból használni lehessen. Ezért latinul codex rescriptus-nak, újraírt kódexnek nevezik. A régi szöveget rendszerint nem lehetett nyomtalanul eltüntetni, valami megmaradt belőle és ezek a maradványok a tudomány számára sok régi emléket mentettek meg.

Pallngráfia: az anasztatikai átnyomás egyik módja.

Palladis könyvkiadó vállalat, lásd Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.

Pallas Athene: az ógörög mitológiában a tudományok és bátorság istennője; a nyomdák és irodalmi vállalkozások címében gyakori e név használata: éppen úgy, mint az istennő római neve, a Minerva is.

Pallas Bertalan: a Vitezovics Pál alapította, s később a város tulajdonává lett zágrábi nyomdának volt művezetője 1727-ig.

Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.: az ország egyik legnagyobb nyomdája és könyvkiadóvállalata. A könyvnyomdai üzem 26 szedőgépet, 30 gyorssajtót és 6 rotációs gépet foglalkoztat éjjel-nappal állandóan. Ezenkívül saját modern felszerelésű betűöntődéje, könyvkötészete, könyvnyomdai, mélynyomtató-üzeme, offset-nyomdája és kemigráfiaja van. Alakult 1884-ben a régi Wilckens és Waidl nyomdából. Eleinte a régi Koronaherceg és Gránatos ucca közt fekvő Trattner-Károlyi-házban volt, később saját épületében, a Kecskeméti utcában, majd 1895-től kezdve

a Kálmán-, Honvéd- és Gorove utcákkal határolt nagy területen épült háromemeletes palotában, melynek 15 méter széles, 50 méter hosszú termeiben helyezték el a gyorssajtókat és a szedőket. Megalakulásakor a társulat ügyeit Kerkápoly Károly elnöklétével 3 igazgatósági és 3 felügyelőbizottsági tag intézte. Vezérigazgató dr Gerő Lajos volt, aki a kitűnő szakember Pusztai Ferencet alkalmazta maga mellé üzemvezetőnek. Akkoriban itt készült az ország legnagyobb napilapja, az «Egyetértés». Itt készült az első nyomdai szaklap is: a «Magyar Nyomdász», valamint a Somogyi-féle Lexikon, majd a Pallas Nagy Lexikona 18 kötete, a Magyar Jogi Lexikon 5 kötete, a Közgazdasági Lexikon 3 kötete. Időközben a vállalatnál Gerő Lajos vezérigazgató megvált s a vezetést Löwenstein Arnold vette át. A hatalmas iramban fejlődő vállalat 1917-ben újabb tranzakciót bonyolított le a «Hazai Hírlapkiadóvállalat» beolvadásával. A kommunizmus és forradalmak után Löwenstein vezérigazgató távozott a vállalatból, s helyére Vári Dezsőt hívták meg, akinek gondolata volt az üzemben összpontosítani a sokszorosítóipar minden ágát. Erre az időre esik egy másik alapítás is: a «Palladis» könyvkiadó vállalat. 1936-ban a Pallas-nyomdába beolvasztott a Stádium-nyomda és Vári Dezső nyugalomba vonult. A vállalat igazgatását dr Báthory-Hüttner János vezérigazgató vette át.

Pallas Torna-Klub: 1. Sportaluklatok.

Pálmakönyvek: a legrégebbi időben némely palmafélék nagy leveleire írt följegyzések.

Palmerius: pisai költő, Gutenberg föltalálói mivoltának egyik tarusítója. 1474-i írásában elragadtatással emlegeti, hogy minő nagy-szerű ajándékot kapott a tudós-világ a Gutenberg által föltalált könyvnyomtatásban.

Palmert Lambert: spanyolországi őstipográfus. Német származású volt. 1475-ben telepedett meg Valencia városában, 1494-ig nyomtatva ott.

Palmirai ábécé: a feníciaiból keletkezett fonetikus írásmód; legközelebb állnak hozzá a héber, a szamaritánus és a szíriai ábécék.

Pananagráf: Sabeltől Koblenzben föltalált vésőgép, amellyel tetszés szerinti mintát pontosan megállapítható kicsinyítésben valamely fémlemezbe bevésni lehet.

Panikonográfia: a párizsi Gillot által 1850 körül föltalált fotolitográfiai átnyomtató és klisékészítő eljárás.

Pankromatikus fotográfiai lemezek: színes sokszorosításnál (három- és négy színű nyomtatás) használt olyan fényérző anyag, melynek színérzékenysége megfelelő organikus festékekanyagok (szenzibilizátorok) hozzákeverése által a spektrum vörös részére is ki van terjesztve (l. Ortokromatikus felvétel). Színérzékenysége legkisebb a spektrum zöld színei irányában és ennél fogva megfelelően tompított zöldszínű sötétkamrai világításnál kezelhető. ts

Pannartz Arnold: olaszországi őstipográfus. Sweynheym Konrád társaságában 1464-ben állította föl sajtóját a Róma közelében levő subiacói kolostorban. 1467-ben az üzemet Rómába költöztették át, s a két derék Gutenberg-tanítvány ott nyomtatta tovább a maga szép klasszikusait. Sweynheym anyomdat 1473-ban otthagyta, s Pannartz egyedül nyomtatott tovább haláláig, 1476-ig.

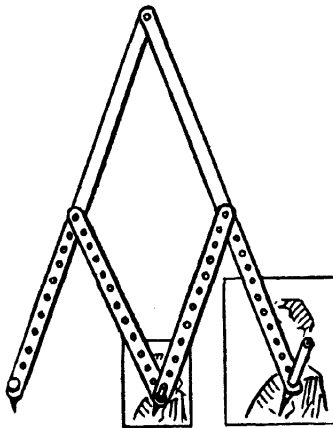
Pannotiplot: a fotográfálás egyik régebbi elnevezése.

Pánortográfia: a világháború előtt főleg Németországban jókora hullámokat vert mozgalom, amely a tüzte ideáljául, hogy az egyes hangok jelölésére minden nemzet egy és ugyanazt a betűjegyet használja. Vagyis az angol ne írjon sh-et stb., a francia ch-t, a né-

met seh-t az s hang jelölésére, hanem valamennyi mondjuk csak s-et. Összesen vagy 160 betűjegy kellett volna a kultúrnépek nyelvében előforduló hangoknak, azok időmértékének stb. jelölésére. Sajnos, a pánortográfiát előkészítő nemzetközi egyesület is a világháború halottai közé számít.

Pantatiplot: a cinkográfálásnak egy régi módja. Legtöbbszörre akkor alkalmazták, mikor futólagos rajzokat, könnyed vázlatokat akartak sokszorosítani. Autografikus tintával közönséges simított papírosra rajzolták a képet, s innen fémlemezre átnyomták. Az üres helyek kimarátása után a lemezről könyvnyomdai sajtón nyomtattak.

Pantográf: nem egyéb, mint a «golyaorr» elnevezésű rajzoló segéd-eszköznek finomabb s fémből való kiadása. Arra való, hogy a körvonalas rajzokat átmásolják a litográfiai körre. Nagyon szívesen



Egyszerű kézi pantográf (golyaorr).

alkalmazták a jóval körülményesebb pauzálás helyett ma is. Mivel azonban a köre az eredeti rajz fordított képeinek kell körülnie: a nyolcvanas években még úgy pantografálták azt, hogy a követ is felső síkjával lefele fordították, s a pantográf karcoló tűjét alulról fölfelé működtették; ennek a módszernek azonban megvolt az a rossz oldala, hogy nem lehetett a munka egész folyamatát kellő figyelemmel kísérni. A század vége felé azonban újabb komplikáltabb szerkezetekkel segítettek már ezen a bajon is: oly pantográfokat csináltak, amelyek jobbfelé, sőt egy újabb szerkezet bekapcsolása révén fordítva is másoltak, még pedig tetszés szerint kisebbíthető alakban. Pontos szerkezetű pantográfokkal szinte mikroszkopikus kicsinységű másolatokat is lehetett készíteni, sőt egyszerre többet is, ha a pantográf többkarú volt. A pantográfnak különben — jelentős szerkezeti változtatásokkal — nagy szerepe van a betűöntődei előkészítő munkákban is.

Pantotype: 1913 körül meglehetősen érdeklődést keltett szedő-, sorzározó osztógép. A sorzározó olyanformán történt ezen a gépen, hogy rugalmas cinkspáciumok a szűkséghoz mérten összenyomódtak a sor bensejében.

Paoli Stefano: a «Congregatio de propaganda fide» világhírű nyomdájának betűmetszője a 17. század huszas és harmincas éveiben.

Pápal Ernő: a Budapesti Sokszorosító Ipartestületének elnöke és a Sokszorosító Ipar felelős szerkesztője, szül. Barcsen 1879-ben. A nyomdászatot Verőcén tanulta 1892—1895-ig. Főszabadulása után rövidesen vándorútra kelve, öszejárta Nyugat-Európát, dolgozott Bécsben, Párizsban, Londonban, Lipcsében, Zürichben, faktor volt s közben a nyomdászművészeti iskolát látogatta Berlinben. Tizenkét esztendei távollét

után 1908-ban hazakerülve, két évig faktoroskodott, majd 1910-ben megalapította nyomdáját, mindmáig híven ragaszkodva az ifjúkorában magába szítt tipográfusművészeti elvekhez. A nyomda megalapításának negyedszázados jubileumát 1935 őszén széles körökben ünnepelték. Pápai Ernő irodalmi munkásságának régibb időben főleg a Grafikai Szemle, újabban a Sokszorosító Ipar a letéteményese.

Pápai Páriz Ferenc: a 17. század utolsó harmadában Nagyenyeden tanár, híres szótáríró. Az 1708-ban megjelent magyar—latin szótára még ma is használható. Versbe foglalta nagy könyvnyomtatónk, Tótfalusi Kis Miklós dicsőségét és tragédiáját.

Pápal református főiskola nyomdájá: 1830-ban alapították jelentős arányokban, s azóta is egyike a leg gondosabban vezetett tipográfiaiinknak.

Papale: 76 pontos betűnagyság az olaszoknál.

Pape Agoston Henrik: eperjesi tipográfus 1780-tól 1793-ig.

Papier maché: l. Papírmasé.

Papír- és Nyersfedőlemezyár Rt.: l. Papirosgyáraink.

Papírmasé (francia írással: papier maché): ezen leggyakrabban enyves kaolint vagy krétát értenek, amelyhez kis mennyiségű papírosanyagot kevernek. A papírmasé fakeményeségűvé is tehető, még pedig úgy, hogy cinkklorid-oldatot kevernek hozzá. Minél sűrűbb a cinkklorid-oldat, annál keményebb lesz a gyurma, mely gácsőveknek, bútoroknak, házfödleknek meg ládáknak is földolgozható.

Papírográfia: a papírográf elnevezésű másolókészülékkel való irodalmi munka. E készülék a cyclostyle rendszeren alapszik.

Papíroseperfa (Broussonetia papyrifera): hánscából keleten kitudó, szívós papírost és szövötteket készítenek.

Papíralakok: A gyakorlatban használatos papíralakok méretei milliméterekben és cicerókban. (Ciceróknál a törtszámok a pontok számát jelentik.)

Szokásos megnevezés	Egyszeres alakban		Kétszeres alakban	
	mm	ciceró	mm	ciceró
0-ás, ívekben	340.420	75 1. 93 1	420.680	93 1.150 8
folió	210.340	46 7. 75 1	340.420	75 1. 93 1
negyedré	170.210	37 6. 46 7	210.340	46 7. 75 1
nyolcadré	105.170	23 3. 37 6	170.210	37 6. 46 7
tizenhatodré	85.105	18 9. 23 8	105.170	23 3. 37 6
harminckettedré ..	52. 85	11 7. 18 9	85.105	18 9. 23 8
2-es, ívekben	360.450	79 ¹⁰ . 99 ¹⁰	450.720	99 ¹⁰ . 159 8
folió	225.360	49 ¹⁰ . 79 ¹⁰	360.450	79 ¹⁰ . 99 ¹⁰
negyedré	180.225	39 ¹⁰ . 49 ¹⁰	225.360	49 ¹⁰ . 79 ¹⁰
nyolcadré	112.180	24 ¹⁰ . 39 ¹⁰	180.225	39 ¹⁰ . 49 ¹⁰
tizenhatodré	90.112	19 ¹⁰ . 24 ¹⁰	112.180	24 ¹⁰ . 39 ¹⁰
harminckettedré ..	56. 90	12 5. 19 ¹⁰	90.112	19 ¹⁰ . 24 ¹⁰
4-es, ívekben	400.500	88 8. 110 ¹⁰	500.800	110 ¹⁰ . 177 4
folió	250.400	55 5. 88 8	400.500	88 8. 110 ¹⁰
negyedré	200.250	44 4. 55 5	250.400	55 5. 88 8
nyolcadré	125.200	27 8. 44 4	200.250	44 4. 55 5
tizenhatodré	100.125	22 2. 27 8	125.200	27 8. 44 4
harminckettedré ..	62.100	13 ¹⁰ . 22 2	100.125	22 2. 27 8
5-ös, ívekben	420.520	93 2. 115 4	520.840	115 4. 186 2
folió	260.420	57 8. 93 2	420.520	93 2. 115 4
negyedré	210.260	46 7. 57 8	260.420	57 8. 93 2
nyolcadré	130.210	28 ¹⁰ . 46 7	210.260	46 7. 57 8
tizenhatodré	105.130	23 3. 28 ¹⁰	130.210	28 ¹⁰ . 46 7
harminckettedré ..	65.105	14 5. 23 3	105.130	23 3. 28 ¹⁰
8-as, ívekben	470.600	104 2. 132 2	600.940	132 2. 208 4
folió	300.470	66 7. 104 2	470.600	104 2. 132 2
negyedré	235.300	52 1. 66 7	300.470	66 7. 104 2
nyolcadré	150.235	33 3. 52 1	235.300	52 1. 66 7
tizenhatodré	117.150	26 . 33 3	150.235	33 3. 52 1
harminckettedré ..	75.117	16 7. 26	117.150	26 . 33 3
9-es, ívekben	480.630	106 4. 139 8	630.960	139 8. 212 8
folió	315.480	69 ¹⁰ . 106 4	480.630	106 4. 139 8
negyedré	240.315	53 2. 69 ¹⁰	315.480	69 ¹⁰ . 106 4
nyolcadré	157.240	34 ¹⁰ . 53 2	240.315	53 2. 69 ¹⁰
tizenhatodré	120.157	26 7. 34 ¹⁰	157.240	34 ¹⁰ . 53 2
harminckettedré ..	78.120	17 5. 26 7	120.157	26 7. 34 ¹⁰
10-es, ívekben	500.700	110 ¹⁰ . 155 2	700.1000	155 2. 221 8
folió	350.500	77 7. 110 ¹⁰	500. 700	110 ¹⁰ . 155 2
negyedré	250.350	55 5. 77 7	350. 500	77 7. 110 ¹⁰
nyolcadré	175.250	38 9. 55 5	250. 350	55 5. 77 7
tizenhatodré	125.175	27 8. 38 9	175. 250	38 9. 55 5
harminckettedré ..	87.125	19 4. 27 8	125. 175	27 8. 38 9

Papíralakok: A gyakorlatban használatos papíralakok méretei milliméterekben és cicerókban. (Ciceróknál a törtszámok a pontok számát jelentik.)

Szokásos megnevezés	Egyszeres alakban		Kétszeres alakban	
	mm	ciceró	mm	ciceró
11-es, ívekben	540.760	119 s. 168 s	760.1080	168 s. 239 4
folió	380.540	84 s. 119 s	540. 760	119 s. 168 s
negyedréti	270.380	59 ¹⁰ . 84 s	380. 540	84 s. 119 s
nyolcadréti	190.270	42 1. 59 ¹⁰	270. 380	59 ¹⁰ . 84 s
tizenhatodréti	135.190	29 ¹⁰ . 42 1	190. 270	42 1. 59 ¹⁰
harminckettedréti .	95.135	21 . 29 ¹⁰	135. 190	29 ¹⁰ . 42 s
12-es, ívekben	600.870	133 . 193	870.1200	193 . 266
folió	435.600	96 s. 133	600. 870	133 . 193
negyedréti	300.435	66 s. 96 s	435. 600	96 s. 133
nyolcadréti	217.300	48 s. 66 s	300. 435	66 s. 96 s
tizenhatodréti	150.217	33 s. 48 s	217. 300	48 s. 66 s
harminckettedréti .	108.150	24 1. 33 s	150. 217	33 s. 49 s
13-as, ívekben	930.950	139 s. 210 s	950.1260	210 s. 279 4
folió	475.630	105 s. 139 s	630. 950	139 s. 210 s
negyedréti	315.475	69 ¹⁰ . 105 s	475. 630	105 s. 139 s
nyolcadréti	237.315	52 s. 69 ¹⁰	315. 475	69 ¹⁰ . 105 s
tizenhatodréti	157.237	34 ¹⁰ . 52 s	237. 315	52 s. 69 ¹⁰
harminckettedréti .	118.157	26 ¹⁰ . 34 ¹⁰	157. 237	34 ¹⁰ . 52 s
12-es újságpapír- ívekben	580.840	128 s. 186	840.1160	186 . 257
folió	420.580	93 . 128 s	580. 840	128 s. 186
negyedréti	290.420	64 s. 93	420. 580	93 . 128 s
nyolcadréti	210.290	46 . 64 s	290. 420	64 s. 93
tizenhatodréti	195.210	32 s. 46 s	210. 290	46 s. 64 s
harminckettedréti .	105.195	23 s. 32 s	195. 210	32 1. 46 s
13-as csomagoló- ívekben	630.900	139 s. 199 s	900.1260	199 s. 279 4
folió	450.630	99 s. 139 s	630. 900	139 s. 199 s
negyedréti	315.450	69 ¹⁰ . 99 s	450. 630	99 s. 139 s
nyolcadréti	225.315	49 ¹⁰ . 69 ¹⁰	315. 450	69 ¹⁰ . 99 s
tizenhatodréti	157.225	34 ¹¹ . 49 ¹¹	225. 315	49 ¹⁰ . 69 ¹⁰
harminckettedréti .	112.157	24 ¹¹ . 34 ¹¹	157. 225	34 ¹¹ . 49 ¹¹
Kalapcsomagoló ...	620.870	137 s. 193	870.1240	193 . 284
Palackcsomagoló ...	340.470	75 . 104	470. 740	104 . 164

Szokásos megnevezés	Egyszeres alakban		Kétszeres alakban	
	mm	ciceró	mm	ciceró
Levélpapírok				
egész ívrét	470.600 460.590 450.560 290.460	104 s. 133 102 s. 130 ¹⁰ 99 ¹⁰ s. 124 2 64 s. 102		
negyedréti	275.450 270.440 225.290	61 s. 99 ¹⁰ 59 s. 97 6 50 s. 64 4		
nyolcadréti	220.275 215.270	48 ¹⁰ s. 61 47 s. 59 ¹⁰		
Kartónok	500.660	110 s. 146 2		
folió	330.500	73 s. 110 8		
negyedréti	250.330	55 s. 73 1		
nyolcadréti	165.250	36 s. 55 4		
tizenhatodréti	125.165	27 s. 36 6		
harminckettédre	82.125	18 s. 27 s		
Levelezőlapkartón	580.740	128 s. 164		
folió	370.580	82 s. 128 s		
negyedréti	290.370	64 s. 82		
nyolcadréti	185.290	41 s. 64 4		
tizenhatodréti	145.185	32 s. 41		
harminckettédre	92.145	20 s. 32 2		

Papiros formátuma: a papirosalmok idejében voltak: «medián», «regál», «imperial» stb. nevű papirosalakok, amelyek nagysága azonban a papirosalmok szerint változott. A papiros-gép elterjedése és főleg a papiros óriásira növekedett fogyasztása egységes formátum kialakulását eredményezte. A középeurópai papiros-gyárak kialakult normális méretű papirosalakjainak tábláját l. a 361–363. oldalakon.

A levelezőlap-kartón normális nagysága 58×74 cm. A magyar posta által bevezetett nagyobb alakú levelezőlaphoz 62×86 cm alakban készült a kartón. A fehér és a színes kartónok 50×66 cm, illetőleg kétszeres alakban 66×100 cm nagyságban készülnek. A csomagolópapiros 63×90 cm, a kalapcsomagoló pedig 62×87 cm

nagyságban készül. A bankposta. levélpapirosok még 46×59 és 45×56 cm nagyságban is. Ez az úgynevezett francia alak. — Újabban erős mozgalom indult meg egy új alapon kiszámított egységes papirosformátumnak a megteremtésére, amely — ha az egész világon bevezettetnék — lenne a papirosnak egységes világformátuma. Kidolgoztak egy tervezetet, az úgynevezett Din-formátumot, amelynél az oldalak 5:7-es arányban állanak egymáshoz. Előnye, hogy az összehajtott ívekből ki jövő hányadok (fo, 4^o, 8^o) arányszáma is ugyanaz. (L. Papiros-szabványosítás.)

A papiros felosztása nyomtatás-technikai szempontból a következő: Az ív teljes nagyságát a nyomdász «plakát»-nak nevezi. Ha az ívet szélességben egyszer ösz-

szeahajtjuk, az így nyert alaknak a neve: folió = fo. Ha hosszában hajtjuk össze, akkor strazza-folió a neve. Az ív negyedrészenek a neve: kvart = 4°, nyolcadrésze: oktav = 8°. Miután minden formátumú papírosnak megvan a saját foliója, kvartja és oktávja, az alakok szabatos meghatározásához szükséges a papírosformátum megjelölése is, hogy melyik alaknak a hányada. Így pl: 8-as fo, 10-es 4°, 0-ás 8° stb. Ez a megjelölés mindig az egyszeres formátum hányadát jelenti.

A borítékgyárak papírosszükséglete különleges alakú és vágású papírostípust teremtett meg, amelyet az tett szükségessé, hogy a különféle alakú borítékok az ívből hulladék (abfall) nélkül kivághatók legyenek. Az ilyen papírosalakot diagonális vágásúnak nevezik. A rendes alakú papírostól abban különböznek, hogy nem derékszögben (90°) vannak vágva, hanem az oldalak hegyes-, illetve tompaszöget alkotnak, mint a mellékelt ábra mutatja:



Például: Egy 70×90 cm és 16 cm szögtávolságú diagonális vágású papírosból 12 darab 44-es vagy 9 darab 91-es, vagy pedig 9 darab 87-esalakú borítékot lehet kivágni. Újabbban a MISZ formátumú papíroshoz annak megfelelő nagyságú borítékokat is gyártanak; a szükséges diagonális vágású papírosok alakja ehhez a formátumhoz módosul. fj

Papírosgép: a papírosgyárak ama gépe, amelyen a papíroslap nemzelődés, majd vitzelenítés, préselés és szárítás után, folytonos

folyamatként elkészül. 1800-ban találta fel Donkin nevű angol mechanikus, azóta tökéletesítették, de az alapelv változatlan maradt. A vitzelenítés sík- vagy hengeralakú szítákon történhetik avagy kartonoknál kombinált gépeken. A papírosgépeknek teljesítménye a szélességüktől és sebességüktől függ. Finom papírosokat keskenyebb (1,5–2,5 méter) és lassúbb járású (20–80 méter/m²), közönségesebb, például rotációs papírosok széles (3–6 méter) és gyorsjáratú (150–400 méter) gépeken készülnék. Ezek szerint a gépek teljesítőképessége napi 20–120 tonna között változik. df

Papírosgyáraink most a következők: «Budapesti Papírgyár R.-T.» A gyártelep Budapesten van: 1 drb 150 cm széles, hengersizítás papírgéppel. Gyárt: mindennemű egyoldalon simított, ill. gépsíma csomagolópapírost, 50–250 grammig. Evi termelőképessége 120–150 vagón. — «Danubiusi Papírmű- és Papírgyár R.-T.» (alakult 1905-ben, gyártelep: Nagymaroson). Termelőképessége kb. 200 vagón közönséges szürke lemez. — «Diósgyőri Papírgyár R.-T.» (létesült 1782-ben, gyártelep: Diósgyőrött). 1 drb sík-szítás papírgép, 175 cm széles. Gyárt mindennemű finom és legfinomabb író- és nyomópapírost, műszaki rajzpapírost, értékpapírost és bankjegypapírost. Evi termelőképessége 230–240 vagón. — «Első Magyar Kartonlemezgyár R.-T.» (alakult 1923-ban, gyártelep: Budafokon): két gép, egy hengersizítés kartongép, évi 400 vagón termelőképességgel, duplex-, triplex-, kromó-, patent-, menetjegy-karton előállításához és egy kombinált papíros-, ill. kartongép, ugyancsak évi 400 vagón termelőképességgel, mindennemű középfinom és finom kartonfajták, levelezőlap, dossier-, kartoték- és számológép-karton, valamint 80 gr-nál vastagabb papírfajták, ú. m.: könyvpapíros, szo-

póka-, rajzpapiros, egy és két oldalon simított csomagolópapirosok előállításához. — «Hazai Papírgyár R.-T.» (alakult 1927-ben, gyártelep: Füzfő, Veszprém m.): 2 drb papirosgép, egyenként 265 cm szélességgel; mindennemű közönséges, középfinom és finom író- és nyomtatópapiros, továbbá a finomabb csomagoló- és nátronpapiros gyártására. Évi termelő-képessége 1500 vagón. — «Hungaria Papírlemez- és Papírgyár R.-T.» (alakult 1923-ban, gyártelep: Újpesten): 8 darab lemezgép; évi termelő-képessége 300 vagón közönséges könyvkötői szürke, barna, patentlemez, valamint mindennemű erőlemez. — «Miskolci és Társa Papírgyár b.-t.» (alakult 1923. évben, gyártelep: Piskén, Esztergom m.): 1 drb papirosgéppel, évi 120 vagón vékony (20–60 gr.), egyoldalon simított csomagolópapirost, továbbá papirosvattát gyárt. — «Neményi Testvérek Papírgyár R.-T.» (alakult 1923-ban, gyártelep Csepelen): Berendezése: 4 darab papirosgép és pedig 2 darab 207 cm-es, 1 darab 230 cm és 1 darab 385 cm széles. Gyárt: kb. évi 1000 vagón mindennemű egyoldalon simított és gépsima csomagolópapirost, 20–200 gr-ig, további évi kb. 1200 vagón rotációs ujjagnyomatot, közönséges, ill. középfinom író- és nyomtatópapirost; ezenfelül záírhatalan csomagolópapirost, közönséges tarkapapirost és krétázott papirosokat. — «Papir- és Nyersfedéllemezgyár R.-T.» (alap. 1930-ban, gyártelep: Pestszenterzsébeten): 2 gép és pedig egy csomagolópapírgép, évi kb. 450 vagón mindennemű gépsima, ill. egyoldalon simított csomagoló papirosok gyártására 50–250 grammig, továbbá egy nyersfedéllemezgép évi kb. 300 vagón teljesítőképességgel. — «Szolnoki Papírgyár R.-T.» (alakult 1935-ben, gyártelep: Szolnokon): 1 drb kb. 200 cm széles gép mindennemű vékony és

finomabb írópapiros gyártására (1936 első felében került üzembe). Termelő-képessége becslés szerint 160–180 vagón lesz.

Papirosgyártás: kínai találmány, mely már Kr. e. néhány századdal is ismeretes volt. Az eljárás abból állt, hogy növényi rostokat (kínai szederfa, stb.) meleg vízben áztattak, majd összezúztak, s hig pépet készítettek belőle, mely szitára kiterítve — «merítve» —, majd szárítva, préselve és enyvréteggel bevonva, írásra alkalmas vékony papiroslapot adott. Csak évszázadokkal később vált a találmány Ázsia többi országában ismeretessé, ahol nyersanyag gyanánt már len- és kenderongyot, valamint a pamutcsérje termését használták fel. Az arabok és mókrok hozták a papirosgyártás tudományát nyugatra és valószínű, hogy az első papiroskészítőműhely Valenciában létesült 1150 körül. Középeurópában a 13. században vált az eljárás közismertté. Magyarországon az első papirosmalmok a 15. század elején létesültek Felső-Magyarországon és Erdélyben. (Kis-Szeben 1529 és Brassó 1537.) — A múlt század közepéig a papirosgyártáshoz használt nyersanyag kizáróan a rongy volt és minthogy az nem állt korlátlan mennyiségben rendelkezésre, a papirosgyártás is szűk határok közé volt szorítva. 1846-ban találták fel a faköszörületet (facsiszolatot), 1866-ban pedig a kémiai úton előállított papirosanyagot (cellulózt). A ma használatban lévő papirosoknak legfeljebb 1–2%-a készül rongyból, vagy tartalmaz rongy-cellulózt (szivarpapiros, műszaki rajzpapiros stb.). 1800-ig csak kézi merítés útján tudtak papirost előállítani; akkor találta föl Donkin angol mechanikus a papírgépet, amelyen a papirost folytonos munkafolyamatban lehetett végnélküli szalag alakjában előállítani. A gépi papirosgyártás gyors ütemben szo-

ritotta ki a kézi merítést, úgy hogy ma már csak egyes gyárakban készülnek egészen speciális célokra szolgáló kézi merítésű papirosok, ill. kartónok. A papirosgyártás ma kizárólag gyári nagyüzem keretén belül folytatható és egy-egy papirosgép 24 óránként — a gép szélességének és sebességének arányában — 20—120 tonna kész papirost termel.

A papirosgyártás, síkszítás papirosgéppel, röviden a következő: a nyersanyagok (cellulóz, faköszőrület) az ú. n. hollandi foszlatókádákba kerülnek, ahol $\frac{1}{2}$ —12 óráig történik az anyag előkészítése, a sejtanyag őrlése, foszlatása. Itt történik az anyag festése, enyvezése, valamint az áttetszőség csökkentése céljából a töltőanyagok (kaolin, china-clay stb.) adagolása is. A foszlatóból a keverőkádákba kerül az anyag, majd erősen felhígítva (kb. 99% víz és 1% sejtanyag) az ú. n. csomófogó, illetve homokfogó nevű tisztítókészüléken keresztül ráfut a tulajdonképpeni papirosgépre, illetve annak szitájára, mely végnélküli szalagként nagy sebességgel fut vízszintes irányban. E szitán, mely harántmozgást is végez, nemeződik a milliónyi sejtszál, képződik a vékony papiroslap azáltal, hogy a szitáról a víz részben természetesen, részben pedig mesterséges úton, szívás révén eltávozik és visszamarad a vékony nemezelt papirosréteg, mely a szita végén már annyira összeáll, hogy rávezethető egy a szitával majdnem érintkező végnélküli posztóra. A szitáról lekerülő papiroslap még mindig kb. 75% vizet tartalmaz, amit a gyártás további folyamán el kell távolítani. E célból a posztóra rávezetett papiroslapot rendszerint 3—4 hengerprezen átvezetik, amelyek a papiroslapban lévő víz egy részét kipréselik. Végül a még mindig kb. 58—62%-os vizet tartalmazó papiroslap rákerül fűtött nagy vas-

hengerekre, amelyek a papiroslapban lévő vizet elpárologtatják, úgyhogy a gépről lekerülő papiroslap már csak kb. 5% nedvesgéptartalommal bír. A hengerekről lejövő papiros érdes és durva felületű és ezenfelül mindig kétoldalas is. (Az egyik oldalon a szita, a másikon a nemezőszövet préselődik le.) Ezért is a jó gépsímaság elérése céljából a papirost magán a papirosgépen simítják, amennyiben a papirosgéppel összeépített 6—10 darab kéregöntésű acélhengerből álló simitón bocsjátják át és csak azután hengerek fel. A gép végén felhengereződő papiros, amennyiben azt a vevő simítatlanul és tekercesekben kívánná — ilyen pl. a rotációs ujságpapiros —, már kész piaci termék, amely egyszeri újabb áttekereséssel (rotációs tekereséssel) után minden további nélkül már a nyomdába szállítható. A gépről lejövő papirost simítatlannak vagy gépsímanak nevezzük, elentétben a simított papirossal, mely símaságát, tehát a fényét külön gépeken — ú. n. kalandereken — nyeri. Megkülönböztetünk erősen és gyengén simított papirost, aszerint, amint a papiros fényessége, símasága erősebb vagy gyengébb. Ha a papiros a simitón (l. Kalander) is áthaladt, már csak az ívekre való felvágása (l. Keresztvágógép), majd a válogatása és bálákba való csomagolása következik és elkészült az áru. df

Papiroshulladék (németül: Abfall): az íveknek a nyomtatáskor levágásra kerülő, tehát nem használható szélei. Jelentékenyen megdrágíthatja a munkát, tehát minden lehetséges módon a csökkentésére kell törekedni.

Papiroskárpit: enyves földfestékekkel bemázolt papiros, amelyre más színű mintákat nyomtatnak. A mintázást teljesen azonos módon végzik, mint a szövetek kézzel való nyomtatását. Nyomtatás után

kalanderen simítják, esetleg min-tásan sajtolják a kárpitot.

Papíroslemez (kéregpapíros): tulajdonképpen nem más, mint vastag papíros. Anyagösszetétele szerint kétféle lemezt ismerünk, még pedig: falemezt, amely tiszta facsiszolatból áll és szürke vagy barna lemezt, amely ócska papíroshulladékokból készül. A falemez me-rev, nem hajlítható és ezért na-gyon törekeny, míg a szürke és barna lemez már sokkal szívó-sabb, hajlékony és jól feldolgoz-ható. A lemezek a kereskedelmi forgalomba számozással kerülnek, ami azt jelenti, hogy 25 kg-ban hány lemez van. Például: a 40-es jelzés azt jelenti, hogy ebből a vastagságú lemezből 40 db nyom 25 kg-ot. A lemezek kivétel nél-kül mind 70:100 cm-es alakban készülnek. A falemezt 10-es szá-mtól 100-ig, a szürke lemezt 6-os számtól 120-ig, a barna lemezt pedig 10-es-től 180-as számig gyárt-ják. A lemezt könyvek bekötési táblájához, dobozok készítéséhez stb. használják. f

Papírosmennység-kiszámítási tá-b-lák: lehetővé teszik a gyors és biztos kiszámítást; 1. a 368. ol-dalunkon.

Papírospor: a pótló anyagokkal telített papíros nyomtatásokra le-rakódó papírospor sok kellemet-lenséget okoz a gépmesternek. A tengelyágak kenőréseit elduga-szoló és a festékszerkezetet pisz-kiító papírosport rotációs gépek-nél úgy igyekeztek ártalmatlan-ná tenni, hogy a végnélküli pa-pírosnak a gépbe vezetésénél né-hány nagy kefért alkalmaztak, melyek a laza rostok nagy részét lesöpörték. Az autotípiák nyom-tatásakor is sok galibát okoz a papírospor, belevéve magát a kli-sé ponthálózatába. Még legkön-nyebben úgy segíthetünk rajta, hogy kifogástalan festékező hen-gereket veszünk, amelyeknek az a tulajdonságuk, hogy a papíros porát fölszedik.

Papírosstereotípiák: 1. Stereotípiák. **Papíros-szabványosítás:** Már az új szabványosító mozgalom kezdetei előtt hosszú idővel felmerült a pa-píralakok egységesítésének szük-ségessége és nálunk állítólag II. József állapította meg egy ren-deletében a most 0-ás foliónak ne-vezett 21x34 cm méretű irodai alakot, míg a kereskedelmi leve-lezésben egy általában kvartnak elnevezett szélesebb és rövidebb alak terjedt el. Ugyanez a hely-zet egész Középeurópában, de az egyes országok hivatalos irodai és kereskedelmi alakjai nem fe-lelnek meg egymásnak. A modern papírgyártás kialakulása siettet-te az egységesítést és így Közép-Európa országaiiban többé-kevésbé általánosan elfogadott méretek ki is alakultak. Így pl a Magyar-országon használatos méretek a 0-tól a XVI-osig terjednek, s kö-zöttük több régen kötelező állami szabvány volt, mint pl. a IV-es alak a katonai hatóságok nyilván-tartásaira nézve, de sok más el-térő formátum is volt használat-ban s a gyártási és vágási diffe-renciák miatt még ezek a mé-retek sem tartattak be pontosan. A háború után végre Magyarország is megkezdte a szabványosításnak munkáját (lásd: Szabványosítás) és a papírosalakokra nézve a né-met formátumrendszerrel fogadtak el. Ezeknek a használatát az állami hivatalokra nézve a 2280/1930. ME. sz. miniszterelnöki rendelet tette kötelezővé, a részletes rendelke-zéseket pedig a 126.014/1930. KM. sz. kereskedelemügyi miniszteri rendelet s az annak kapcsán ki-adott MOSZ. 16., 17. és 18. számú táblázatok tartalmazzák. E szab-ványrendszer 3 alapelven épül fel, és pedig: 1. az alapláncnak a mé-terrendszerből kell kiindulnia, 2. az egyes alakoknak egyforma ará-nyúnaknak, vagyis egymáshoz ha-sználóknak, 3. azoknak kettőzé-s vagy felezés útján egymáshól elő-állíthatóknak kell lenniök. Így te-hát a rendszer alapját az A0 alak

Papírmennyiségkiszámítási táblázat:

Ha a nyomandó példányszám	Kell hozzá (ív), ha egy ív kiad															
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
	p é l d á n y t															
50	25	17	13	10	9	8	7	6	5	5	5	4	4	4	4	
100	50	34	25	20	17	15	13	12	10	10	9	8	7	7	7	
150	75	50	38	30	25	22	19	17	15	14	13	12	11	10	10	
200	100	67	50	40	34	29	25	23	20	19	17	16	15	14	13	
250	125	84	63	50	42	36	32	28	25	23	21	20	18	17	16	
300	150	100	75	60	50	43	38	34	30	28	25	24	22	20	19	
350	175	117	88	70	59	50	44	39	35	32	30	27	25	24	22	
400	200	134	100	80	65	58	50	45	40	37	34	31	29	27	25	
450	225	150	113	90	75	65	57	50	45	42	38	35	33	30	29	
500	250	167	125	100	84	72	63	56	50	46	42	39	36	34	32	
550	275	184	138	110	92	79	69	62	55	50	46	43	40	37	35	
600	300	200	150	120	100	86	75	67	60	55	50	47	43	40	38	
650	325	217	163	130	109	93	82	73	65	60	55	50	47	44	41	
700	350	234	175	140	117	100	88	78	70	64	59	54	50	47	44	
750	375	250	188	150	125	108	94	84	75	69	63	58	54	50	47	
800	400	267	200	160	134	115	100	89	80	73	67	62	58	54	50	
850	425	284	213	170	142	122	106	95	85	78	71	66	61	57	54	
900	450	300	225	180	150	129	113	100	90	82	75	70	65	60	57	
950	475	316	238	190	159	136	119	106	95	87	80	74	68	64	60	
1000	500	334	250	200	167	143	125	112	100	91	84	77	72	67	63	
1100	550	367	275	220	184	158	138	123	110	100	92	80	79	74	69	
1150	575	384	288	230	192	165	144	128	115	105	96	89	83	77	72	
1200	600	400	300	240	200	172	150	134	120	110	100	93	86	80	75	
1250	625	417	313	250	209	179	157	139	125	114	105	97	90	84	79	
1300	650	434	325	260	217	186	163	145	130	119	109	100	93	87	82	
1400	700	467	350	280	234	200	175	156	140	128	117	108	100	94	88	
1500	750	500	375	300	250	215	188	167	150	137	125	116	108	100	94	
1600	800	534	400	320	267	229	200	178	160	146	134	124	115	107	100	
1700	850	567	425	340	284	243	213	189	170	155	142	131	122	114	107	
1750	875	584	438	350	292	250	219	195	175	160	146	135	125	117	110	
1800	900	600	450	360	300	258	225	200	180	164	150	139	129	120	113	
1900	950	634	475	380	317	272	238	212	190	173	159	147	136	127	119	
2000	1000	667	500	400	334	286	250	223	200	182	167	154	143	134	125	
2500	1250	834	625	500	417	358	313	278	250	228	209	193	179	167	157	
3000	1500	1000	750	600	500	429	375	334	300	273	250	231	215	200	188	
4000	2000	1334	1000	800	667	572	500	445	400	364	334	308	286	267	250	
5000	2500	1667	1250	1000	834	715	625	556	500	455	417	385	358	334	313	

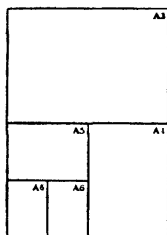
Jegyzet. Ahol $\frac{1}{4}$ vagy $\frac{1}{2}$ ívek fordulnak elő, azok mindenütt fölfelé egész ívre vannak kikerekítve. — Ha pl a 750 nyolcadívhöz szükséges papírmennyiséget akarjuk kiszámítani, akkor csak a 750-es példányszámot és a 8. rovatot kell megnéznünk.

képezi, melynek területe egy négyzetméter és két oldala egymáshoz az aranymetszés (sectio aurea, l. o.) szerinti arányban van, vagyis abban az arányban, amelyben a négyzet egy oldala áll annak átlójához és amelyet az 1:2 arányszám fejez ki. Ennek az alapformátumnak pontos mérete 841×1189 mm. s ebből állíthatók elő felezés útján a többi alakok, amelyek mérete pontosan betartandó (lásd: Készformátum és Nyersformátum). Az A0 alak fele az A1 alak, annak fele az A2 alak, amely a hivatalos használatban a régi V-ös és VIII-ast helyettesíti s ennek fele az A3 alak, amely a régi irodai, 0-ás ív helyébe lépett. Ennek fele az A4 alak, amelynek mérete 210×297 mm, az új irodai fél-ív, amelynek szélessége pontosan a régi 0-ás féllév, magassága pedig az átlagos kvart lapénak felel meg. Ez a kedvező körülmény nagyon megkönnyítette a reform bevezetését, mert ilyenformán az A4 alakú levelek úgy a hivatalos, mint a magángazdaságban használatos irattartókba könnyen behelyezhetők: Mivel az A0 alak pontosan 1 négyzetméter, a szabványos papírosok rizsmasúlya igen könnyen meghatározható, vagyis az A0 alakú papíros rizmasúlya mindig megegyezik a négyzetméter-grammsúlyal. Az A4 alakból további kétszeri felezés útján áll elő az A6 alak, amelynek mérete 105×148 mm, s ezt az alakot a Nemzetközi Postaegyesület mint új levelezőlapalakot fogadta el. Mivel a gyakorlatban az A sorozat nem fedezhet mindenféle szükségletet, az egyes alakok közeparányosait képező alakokból álló B sorozatot is szabad használni, amelynek bevezetését megkönnyíti az, hogy a B1 alak 707×1000 mm mérete igen közel jár a régi X-es alak 700×1000 mm méretéhez. Lehetőleg azonban mindig az A alakokat kell használni, mert csak ezeket lehet olyan alakra összehajítani, amely az A4 alakra alapított irattárakba

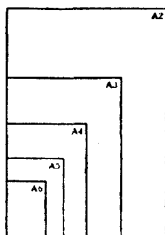
belefér. Az A és B sorozat közeparányosa a C sorozat, amely az A sorozat alakjaihoz alkalmas borítékok méreteit adja. A reform bevezetése olyan sok előnnyel jár, hogy azzal minden nyomdásznak foglalkoznia kell, hogy kellő tájékozottság alapján ajánlhassa annak bevezetését rendelőinek, mert az előnyök csak a reform teljes bevezetése, vagyis a kétféle raktártartás megszűnése után fognak mutatkozni. A Magyar Szabványügyi Intézet kidolgozta már a MOSZ. 400—421. számú szabványokat, amelyek az összes iskolai füzetek egységes típusait tartalmazták és most van munkában a MOSZ. 19. számú szabvány, amely a papíros szállítására és átvételére vonatkozó feltételeket, valamint a MOSZ. 20. számú szabvány, amely a papíros egységes vizsgálati módszereit, végül a MOSZ. 21. számú szabvány, amely az írás és nyomtatás céljára szolgáló hivatalos papírosok minőségét szabályozza. (Irodalom: Dinbueh 1. Normformate, von Dr. Postmann, Richard Kiencke und Otto Frank: DIN-Formate und Vordrucke, a különféle német szabványokra, pl. kartotékok és irodabútorok, stb. a Normenausschuss hivatalos kiadványai, amelyek a Benth-Verlag, Berlin kiadásában jelennek meg. Magyarul: A 2280/1930. ME. és a 126.014/1930. KM. sz. rendeletek, a Magyar Szabványügyi Intézet kiadványai és végül Kner Imre: A papíralakok szabványosítása című vázlata a Nyomda- és Rokontipar Évkönyvének 1935. és 1936. kötetében.)

Papírosvizsgálat: a papíros minőségét, vagyis szívósságát (jóságát), továbbá anyagösszetételét, valamint különféle egyéb tulajdonságait (enyvezés, zsírállóság, áttetszőség, szívóképeség, rozroghatóság stb.) megállapító kémiai és fizikai vizsgálati eljárásoknak összefoglalása. A papíros minőségének, vagyis a különféle igénybevételek, mint húzás, haj-

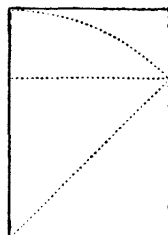
A papíros nagyságról és szabványrendszer felépítése.



1. ábra



2. ábra



3. ábra

1. A szabványrendszer egymással szomszédos nagyságai felezés, vagy kettőzés útján egymásból keletkeznek. Két ilyen szomszédos nagyság tehát egymáshoz úgy aránylik, mint 1:2. (1. ábra.)
2. A szabványrendszer egyes nagyságai mind hasonlók egymáshoz, vagyis a sorozat minden nagyságának hosszúsága és szélessége egymással ugyanazon viszonyban van. (2. ábra.)
3. Minden nagyság oldalainak egymáshoz való viszonya tehát $1:\sqrt{2}$, vagyis a négyzet oldalainak viszonya az átlójához. (3. ábra.)

A ALAPSOROZAT A B ÉS C KISEGÍTŐ SOROZATOKKAL			
Jelzés	A alapsorozat	B kisegítő sorozatok	C kisegítő sorozatok
	nagysága milliméterekben		
B 0		1000X1414	
A 0	841X1189		917X1297
B 1		707X1000	
A 1	594X841		648X917
B 2		500X707	
A 2	420X594		458X648
B 3		353X500	
A 3	297X420		324X458
B 4		250X353	
A 4	210X297		229X324
B 5		176X250	
A 5	148X210		162X229
B 6		125X176	
A 6	105X148		114X162
B 7		88X125	
A 7	74X105		81X114
B 8		62X88	
A 8	52X74		57X81

4. A szabványsorozat alapnagysága az **A0** nagyság (841X1189 mm), melynek területe 1 m².
5. Az **A** alapsorozat nagyságai közé vannak iktatva a **B** és **C** kisebb sorozatok. A **B** kisebb sorozat nagyságai mindig geometriai középátlósorok az **A** alapsorozat két egymásután következő nagyságának, a **C** kisebb sorozat nagyságai pedig mindig geometriai középátlósorok az **A** és **B** sorozathoz tartozó ugyanazon sorszámú nagyságoknak.
6. Általában az **A** alapsorozat szabványait kell használni és csak, ha ezek a célnak meg nem felelnek, szabad a **B** sorozatot alkalmazni. A **C** sorozatot csupán borítékokra szabad használni. (126.014/1930. XVII. KM. számú rend. 2. § a) pontja.)
7. Hosszú és keskeny nagyságok a főnagyság hosszában való felezésével állítandók elő. Jelzésük: az illető főnagyság jelzése és a $1/2$ jelzés. Például $1/2$ A4 nagyság (105X297 milliméter), ami tehát megfelel két, egymás fölé helyezett A6 nagyságnak.

toztatás, gyűrűs stb.-vel szemben való ellenállásának megállapítása különleges gépeken történik. Nálunk a MOSZ. (I. Szabvány) a Rejtő-féle eljárást írja elő, melynek az a lényege, hogy a szakítógépet megállapítja, hogy a vizsgálandó papiros egy próbadarabjának elszakításához milyen rugalmassági, illetőleg szívóssági munka kell; e munkák összessége adja meg a papiros jószágát. Dr. Rejtő a papirosokat összesen X osztályba sorolta. (I-II. bankjegypapiros, IV. merített, V. famentes, VI. fatartalmú, VII. rotációs papiros.) Külföldön a papiros szívósságának megállapítására általában a Schopper-féle szakítógépet használják. A próbadarab elszakításához szükséges erőből kiszámítható az illető papiros szakítási hossza méreteken. (Az a hosszúság, amely alatt a vizsgálandó papirosnak egy szalagja egy képzelti ponton felfüggesztve saját súlya alatt elszakadna.) A merített papiros szakítási hossza 6000–6500 m, jó írópapirosoké 4000–4500 m, rotációs újságpapirosé 2200–2500 m között változik. Az anyagösszetétel a papirosnál mikroszkópiai úton állapítható meg, mint hogy az egyes nyersanyagok rostjainak (rongyfélék, fenyők, lombfák, szalma, espartófű) mikroszkópiai képe igen lényegesen különbözik egymástól. De könnyen megkülönböztethetők egymástól a faköszőrület, valamint a facellulóz sejtjei is. A famentes és fatartalmú papiros megállapítása a gyakorlatban reagensa folyadékokkal történik. Legelterjedtebb a floriglucin, ami a fatartalmú papirost, aszerint amint az kevesebb, vagy több faköszőrületet tartalmaz, halvány rózsaszínre, illetőleg vörösré festi. Az anilinszulfát a fatartalmú papirost halványsárgára, a Wurster-féle dimetil-olajat pedig narancsszínre festi. df

Papiros zsugorodása: rendszerint a még kellően ki nem száradt és nedvesen csomagolt, vagy nedves időben szállított papirosnál fordul elő. A papiros szélei ilyenkor hullámosak és nyomtatásokra ráncolódnak. A papiros ez esetben a nyomda helyiségeiben kifüggesztendő; ha ez nem használna, úgy erős makulátúra, úgynevezett "belövő papiros" közé kell rakogatnunk, s így "belőve" nyomtatnunk. A zsugorodás főleg a kromolitográfiai és egyéb színes munkának veszedelme. Az efféle munkához használt papirosnak olyanak kell lennie, hogy a nedvességnek hatására ne nyúlhasson meg, mert negyedmilliméteres differenciák is végzetesek lehetnek a színes nyomtatás sikerültére. A régi litográfus olyanformán tette a papirost nem-nyúlóvá és nem-zsugorodóvá, hogy fődőfehér festékekkel mind a két oldalán többszörösen telennyomtatta. Újabban már a kereskedelem is kapható nedvességre nem reagáló papiros.

Papírotípiá: egyik módja a fotolitográfiai átnyomatásnak.

Papirusz: amelytől a papiros majdnem minden írástudó nép nyelvén a maga írásmódja szerint a nevét nyerte, a papiruszcserje rostjából készült Plinius szerint a következő módon: a még nedvével telített szárazokról eltávolították a külső héjat és lehúzták a kettéhasított szárazokról az egymásra rétegesen fekvő hártvaszerű belső részt, amelyek közül a középen fekvők adták a legjobb papiruszt. Az így nyert hancsszalagokat szélkűnél egymás mellé helyezték, majd keresztként egy második réteget tettek, meghintették vízzel, keményítőcserizsrel bekenték, préselték, szárították és simították. Ebből a készítési módból magyarázható meg, hogy a papiruszlapok, világosság felé tartva, szövetszerű anyagot mutatnak. A papirusznak törekenysége és átlát-

szósága miatt csak az egyik oldalára lehetett írni; reánk nézve ez szerencsés körülménnyé vált, mert sohasem lett volna módunk arra, hogy ósrégi papirusztekercseket elolvashassunk, mert ezek porrá omlottak volna legöngyölés közben, így azonban a legöngyölés pillanatában ragadóssá tett vásznon vagy más anyagon rögzíthetők voltak. A papirusz gyártása egyedurtság volt: a papiruszadó magassága miatt Tiberius császár alatt zendülés is tört ki. Meglepő jelenség, hogy a legregibb időkben, egy évezreden át, az egész világot el tudták látni papirussszal Egyiptomból, ma pedig ez a növény ott fel nem lelhető.

Pap István (szatmárnémeti): a Károlyi Ferenc gróf által 1754-ben alapított nagykarolyi tipográfia-nak első ügyvezetője 1754—1775-ig.

Pap Sámuel (telegdi): Tótfalusi Kis Miklós kolozsvári tipográfiajának bérlejtője a nagy tipográfus halála után, 1730-ig működött és nagy tisztességgben volt része. Könyvnyomtató létére a város — «mint minden keresztény országokban szokás» — az adófizetés és egyéb közterhek alól fölmentette, s etanácsai határozathoz később a fő-kormányzók is hozzájárult.

Pappendeeckel: 1. Papiroslemez.

Pap Sándor (szatmári): Telegdi Pap Sámuel után a kolozsvári Tótfalusi Kis Miklós nyomdájának a bérlejtője; szül. 1697-ben, megh. 1745-ben. 26 esztendőskorában a ref. konzisztórium segélyével Lőcsére ment nyomdászinasnak, s azután Frankfurt felé vette útját, ahol a betűmetszést és betűöntést tanulta álló két esztendeig. Majd 1726-ban Amsterdamban, aztán Utrechtben a biblia nyomtatására ügyelt föl. 1729 nyarán Halle városába ment tipográfusnak, ahonnan 1731-ben hazajőve, bérbe vette a Kis Miklós alapította — akkor már az egyetemes református egyház birtokában levő — nyomdát.

Paragrafus: 1. Szakaszjel.

Paragráfia: az író neuraszténiájának ama tünete, hogy kéziratán egyes betűket kihagy, fölcserél avagy kettőz.

Paragramma (görög): a. m. hozzáírás; valamely írásnak betűváltoztatással való meghamisítása.

Parallelepiped: mechanikai segédeszköz a litográfiai stb. rajzolónak, hogy olyan rovatólásokot, vagyis sraffirozásokat, melyek egymástól egyenlő távolságban párhuzamosan haladnak, gyorsabban végezhesen, mint kézi rajzzal. Van egyszerű kézi készülék alakjában és gépezetformában. A litográfiai rajzoló és sraffirozó gépekkel végzik munkájukat és síneken dolgoznak a megmunkálendő kövön. Igen pontos, érzékeny gépezetek ezek, automatikus számláló készülékkel ellátva.

Parallelogramma: olyan négyszög, amelynek két-két oldala párhuzamos. A parallelogramma lehet tehát egyenlő oldalú, vagy egyenlőtlen oldalú, aszerint, hogy valamennyi oldala egyforma hosszú-e vagy sem; a szögekre való tekintettel derékszögű és ferde-szögű parallelogrammákat különböztetünk meg, aszerint, hogy a szögek derékszögek, vagy pedig hegyes-illetőleg tompaszögek-e.

Paraloid-szerkezet: a festék lehúzóadását van hivatva a rotációs-és komplett-gépeknél megakadályozni. A szerkezet a gép ellennyomatos cilinderét állandóan valami olyan masszával keneti, amely a festékrészecskék rájapadását — amelyek az ív masztolódását okozzák — megakadályozza. A szerkezet egy a masztat magában foglaló tartályból, egy «duktor»-hengerből és több báronnyal bevont földő hengerből áll.

Parangon: 1. betűnagyság megjelölése. Stenglin Jeremiás augsburgi betűöntő 1693-i árjegyzékében iszó van róla; kb. másfél-cicerós tör-

zsököt jelent. Már a 18. században is megkülönböztettek »Parangon»-t (kb. 18 pont) és »grobe Kanon»-t (28 pont). — 2. Betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 20 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 18,76 méterpontjának. Az angolországi Parangon csak 18,2 méterpontot tesz ki. A hollandiai nemkülönb.

Parangone: 17 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Paravisino: milánói őnyomdász. Ő nyomtatott öntött görög betűkkel először, 1476-ban.

Parisienne: kb. 5 pontos betűnagyság a régi francia nyomdászoknál.

Paritásos munkásközvetítő: 1. Munkásközvetítő.

Paritásos Békéltető Bizottság: lásd Békéltető Bizottság és Kollektív szerződés.

Párizsi kék: 1. Festékeverés.

Párizsi őnyomdászati: a francia fővárosban 1470-ben honosult meg a nyomdászati Gering, Friburger és Crantz német tipográfusok oda-kerültével. 1500-ban már 50 műhelyben, a szedők és nyomtatómunkások százaival dolgoztak a szajnaparti városban.

Parmigianina: 5 pontos betűnagyság az olaszoknál.

Parti: a könyvkereskedelemben az áruengedménynek az a formája, midőn a kereskedő több példányt kap, mint amennyit valóban fizet. A partit a számlán törtszámmal szokás jelölni, pl. 7/6, 11/10, 13/12, — ez azt jelenti, hogy a kereskedő 6, 10, illetve 12 példány vásárlásánál 7, 11 illetve 13 példányhoz jut. Emellett természetesen fennáll a rendes rabatt is. Ha tehát az eladási föltétel pl.: »30% és 11/10», akkor ez úgy értendő, hogy 10 példánynak 30% rabattal való fizetése ellenében a kiadó 11 példányt szállít. A valószínű rabatt ez esetben 30%-ról 36,67%-ra emelkedik, minthogy 10 könyv nettó árát 11-gyel kell el-

osztanunk. A partiknál jelentkező tényleges rabattot úgynevezett parti-táblázatokban szokás összeállítani. kj

Parys Kanon: 48 pontos betűnagyság a hollandus tipográfiában.

Passepartout (francia): a. m. mindenhová szülő belépőjegy; a papiroskonfekcionálásban papirosból való képkeret.

Passzív vagyon: 1. Könyvelés.

Pasztellezés: úgy történik, hogy a rajz körvonalait előbb szénrudacs-kával, de igen halványan főlva-zoljuk a papirosra, s azután óva-tosan fölra-kosgatjuk a színeket. E színek mindegyikét — hogy már eleve össze ne keveredjenek — más-más ujjunkkal dörzsöljük a papi-rosra; ha az ujjunk kevés: meg-felelő számú »wischer»-t (franc.: estompe) veszünk még alkalma-zásba.

Pasztellkréta: többféle gyártmány kapható belőle és számtalan szín-árnyalatban. Főleg nagyformátu-mú csendéletképek, portrék stb. készítésekor használják. De csak a lágyabb félések alkalmasak. amennyiben a vastag és érdes pasztellpapirosra vagy papír-lemezen jobban eldörzsölhetők, mint a keményebb fajták.

Pataki József: Szatmári Pá-p Sándor kolozsvári tipográfus segédje. Belgiumban tanulta a nyom-dászati és Pap Sándor halála után, 1745-ben, ennek örökébe lé-pett. Megh. 1770-ben.

Pataki Sámuel: Páldi Székely Ist-ván utóda a kolozsvári ref. kol-légium nyomdájának igazgatásá-ban 1769-től fogva. 17 esztendeig állott e tipográfia élén.

Pátria Irodalmi és Nyomdai Rész-vénytársaság. 1893-ban »Hazánk» címmel s 600.000 korona alaptőké-vel alakult. 1894-ben címét Pá-triára változtatta (l. Hazánk).

Pátria Magyar Írók, Hírlapírók és Művészek Klubja: 1. Sajtóegyesü-letek.

Patrica (betűbélvező: Freckay Jánosnál kölyű, német nyelven

pedig Stempel): a nyomdabetű vállfelületétől a képfelületig terjedő részének megfelelő acélba véssett formája, melyet úgy tesznek sokszorosíthatóvá, hogy vas- vagy vörösrézpálcikába sajtolják s így matricának nevezett negatívot készítenek véle. A betűnegatív patrica útján történő előállítására már a betűgyártás kezdeti módszereihez tartozott. A patrica előállítása vésők és reszelők segítségével kézzel történt, de ma már csaknem kizárólag géppel (mint a matricák mechanikai marással) készül.

Patrón: olyanféle kivágott lemez, mint aminőkön át a szobafestő mázolgatja egymás mellé a fali figuráit. A középkor fedelmei és notáriusai is ilyenféle patrónokat használtak az aláírásukhoz; ezeken furfangos csoportosítású betűk voltak kivágva, s aláírás alkalmával ráterítve az okirat kellő helyére, valami esetfével vitték rájuk a tintát avagy felhígított festéket. — Gutenbergek idejében a «patrón» szó betűrendcskát is jelenthetett; erre következtetünk a nagy föltalálónak a «Catholicon»-hoz (1460) adott kolofonjából: «Nem náddal, íróveszszövel avagy tollal másoltatott ez a mű, hanem a patrónoknak és formáknak csudálatos összeillesztése, aránya és egyformasága következtében nyomattatott és befejezésre juttatott.»

Pauer János Mihály: pesti könyvkereskedő a 18-ik század végén. Trattner János Tamás (l. o.) nevű könyvnyomtató és könyvkereskedő 1789-ben ráruházta könyvkereskedését.

Paul Károly: bajai könyvnyomtató a 19. század ötvenes-hatvanas éveiben.

Pausál-rendszer: 1. Számolási rendszer.

Pauzálás: újabban föltalált egyszerű módja a következő: A közönséges rajzolópapirost tiszta benzinnel itatjuk, mire az tökéletesen

átlátszóvá lesz. Már most ráhelyezzük a lemásolandó rajzra, s ennek átlátszó vonalait ceruzával vagy tollal követjük rajta. A tusrajzokat szakasztott így másolhatjuk le. Mire a másolással elkészülünk, a benzín rendszerint úgy elpárolog a papirosból, hogy nyoma sem marad.

Pauszla-nyomás: a fénymásolásnak egyik módja.

Pavlovsky J. Alajos: szül. 1870-ben. Wilckens és Waidlnél, majd a Pallas-nyomdában tanult. Katonáskodása után a Pallasban, a Hornyánszky-nál, Révai és Salamonnál, majd az Athenaeumban volt mesterszedő. 1912-től 1920-ig a Tolnai-nyomda faktora, majd később 1928-ig a Hangya házi nyomdájának vezetője volt, azóta pedig a Légrády Testvéreknél korrektor. 1901-től 1903-ig a Magyar Nyomdászok Évkönyve szerkesztője volt. Ugyancsak 1901-ben Mitterszky József és Novák László társaságában a Könyvnyomdászok Szakköre továbbképző szaktanfolyamait szervezte meg. Tagja volt a Nyomdászati Tanmühelynek, s évek során át tanított a szakirányú tanonciskolán.

Pazigráfia (görög): a m. mindenki számára való írás, a világ minden népe által megérthető felírás.

Peacock-féle betűöntő gép: a háború előtt reklámozták Amerikában. Altitól nem kevesebb, mint százhuszezer betűt tudott volna önteni egy-egy óra alatt.

Pearl: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 5 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünkben 4-69 méterpontnak. Az angolországi «Pearl» betűnagyság csak 4-55 méterpont.

Pearson - gép: egyes betűket öntő szedőgép; a Monotypehez hasonlít, de az egyes betűk megöntése közvetlenül a billentyűzetítés következtében történik.

Péce: Freckay János így nevezi a punktúrát (l. o.).

Péchy Imre: állami nyomdánk volt igazgatója. szül. 1832-ben, megh. 1898-ban. Katona, majd mérnök volt; 1872-ig a kataszteri térképészeti osztálynak volt a vezetője, azóta pedig az államnyomda igazgatója. Térképészeti dolgozatai a külföldön is elismerésben részesültek.

Pécsi könyvnyomtatás: E város első könyvnyomatója Engel József volt, ki 1772-ben állította föl itt a sajtóját. Halála után (1796) özvegye, Krisztina folytatta 1808-ig a nyomdászokdást, amikor veje, Knezevics István vette át a nyomdát. Azonban a püspöki liceumi nyomda alapítása következtében öreg napjaira tönkrement s kellékei később Kaposvárra kerültek, hol 1849-ben az osztrákok golyót öntöttek betűiből. — A püspöki liceumi nyomdát 1838-ban alapította Szepessy Ignác báró pécsi püspök. Ügyvezetőképpen Szodófi Nagy Benjámin működött itt 1856-ig, amely időtől fogva a nyomdát érbeadták. Az első bérlelő Perger Sándor székszárdi nyomdatulajdonos volt.

Pécsi Lukács: a nagyszombati nyomdának Telegdi Miklós halála után, 1586-tól való kurátora. Jórészt a maga szépszámi iratainak sokszorosítására használta e sajtót.

Pehelykőnyű nyomtatópapíros (volumen-papíros): azokat a papírosfajtákat nevezzük így, amelyek anyagösszetételre való tekintet nélkül, gramm súlyukhoz viszonyítva aránylag nagy vastagsággal (volumennel) bírnak. A legtestesebb papírosok eszpartó-cellulózából készülnek, melyek sejtjei nagy duzzadóképesseggel bírnak. Újabbban már fenyőből készült szulfidcellulóz sejtjeit is lehet bizonyos eljárással az eszpartó-cellulózhoz hasonló minőségben gyártani, úgy hogy e nyersanyagból készült papírosok megközelítik az eszpartó-papírosat. 100 grammos eszpartó-papíros vas-

tagsága 0.28–0.3 mm, szulfid-cellulózából készülté 0.23–0.25 mm. A volumenpapírosok töltőanyag-tól mentesek, ezért is transzparenssek és aránylag kemény fogásúak. Minthogy igen laza szerkezetűek és a papírosgépen erősebben tömörítve, illetve préselve nincsenek, kétoldalúak és az a kellemetlen tulajdonságuk, hogy a papíros fölületéről nyomtatás közben a le nem kötött laza sejt-részekeské leválnak (a papíros porzik). df

Peldi Gyula: szül. Ravazdon, Győr megyében 1873 január havában. A betűszedést a Franklin-nyomdában tanulta 1886-tól 1890-ig. Vándorútra kelve, Székesfehérvárt, Besztercén, Kassán, Sankt-Pöltenben és Schwyzben dolgozott; hazajöve a Schlenker, Rudnyánszky, Budapesti Hirlap, Pallas és Pátia nyomdák voltak működésének fő-fő állomásai. Nyomdász-társadalmi tevékenységének főbb adatai: 1895-ben az első Szakegyesület választmányi tagja; 1898–1900-ig az árszabályt tárgyaló bizottság tagja; 1900 május 19-től kezdve 1918-ig (rövid megszakításokkal) a Typographia szerkesztője, egyszersmind a szabad szervezet vezetője. Jórészt az ő nevéhez fűződik a kollektív szerződés meggyökereztetése és a tanoncskálá megállapítása. Természetesen jelentős része volt kora minden egyéb nyomdászintézményének a létrehozásában is. Az Országos Szervező Bizottságnak az 1935 szeptemberi kongresszusig súlyos szavú, oszlopos tagja volt; szép levélben jelentette be a viszszavonulását. — A magyar politikában való szereplése történelmi jelentőségű. 1909-től 1919-ig a szociáldemokrata párt vezetőségének tagja; 1918-ban a Berinkey-kormányban munkaügyi és népjóléti miniszter; 1919-ben a szakszervezeti vezetők közül alakult kormány elnöke; 1920-ban és 1921 november haváig Bácsben élt; 1922-

ben Szeged város II. kerülete nemzetgyűlési, 1926-ban országgyűlési képviselővé választotta. Ebben a minőségében a szociáldemokrata frakció elnöke volt. — Az Általános Fogyasztási Szövetkezetnek 1908-ban titkára lett, s hosszú időn át szerkesztette a Szövetkezeti Értesítőt. Jelenleg a Szövetkezet ügyvezető elnöke.

Peinture Bogaerts: az olajnyomat kiegészítése kézi festéssel.

Pelegrina: 31:42 centiméteres papírosnagyság az olaszoknál.

Pen-Club: nemzetközi írói egyesülés. Nevét az angol «Poets, Essayists, Novelists» kezdőbetűinek összevonásából nyerte, azonban jelképes értelme is van, mert «pen» angolul tollat jelent. Közvetlenül a háború után alapította Mrs. Dawson Scott angol írónő, a nemzetek szellemi közeledésének előmozdítására. Minden kultúrállamban működik egy-egy tagozata; a magyar Pen-Club 1926-ban jött létre, első elnöke Rákosi Jenő volt. Évente világkongresszust tart; az összejövetel 1933-ban Budapesten volt. kj

Pereiro-féle szedőgép: A madridi Pereiro Péter századvégi «gyorszedőgépe», amely azonban túlságosan komplikált volta miatt nem vált be.

Perforáló gép: a könyvkötők által használt gép papírosíveknek való keresztiügygátására. Olyan nyomtatványoknál tesszik ezt, amelyek szelvénnel vannak ellátva s ez a használatkor leszakítandó. Legegyszerűbb formája a lyukasztó kerék, amely majd olyan, mint a sarkantyú. Fogóba ágyazott, szaggatott, de éles szélű kerék ez, s úgy perforálunk vele, hogy a síma kéreg-papírosra helyezett iv megfelelő helyére vonalozót teszünk s niellet gördítjük végig a kereket. A tulajdonképpeni perforáló gépek fajtája ma már tömérdek: van olyan, amely a varrógéphez hasonló szerkezetű, van lábbal

meg kézzel hajtásra való stb. A lyukacsok formája többnyire gömbölyű, úgy mint azt levélbelyegeink élén láthatjuk. — Van olyan lyukasztó gép is, amely arra való, hogy vele stereotíp- és galvánlemezeket fára szögezés végett átluggassunk. A lyukasztás úgy történik, hogy a készülőként lévő fogantyút hirtelen lenyomjuk, miáltal egy acélszög verődik át a gép alsó lapjára fektetett lemezre.

Pergamen: állatoknak (borjú, szamár, kecske, juh, bárány, kutya) szőrétől megfosztott s cserzeten, írásra meg rajzolásra használt bőre. A tőkéletesen kidolgozott pergament előbb fehér enyvéstéssel festik vagy bekrétazzák s tajtékkővel kisimítják, hogy alkalmas legyen írásra. Ázsiából származik, a zsidók már Dávid király idejében használták. Nevét valószínűleg Pergamon városától kapta, ahol a Kr. e. 2. században nagy mennyiségben gyártották. A 3—4. századtól kezdve mindinkább kiszorítja a papírust (l. o.). Innen kezdve azt már főleg csak okiratokhoz használják és a könyvnyomtatás elterjedéséig a pergamen lesz a középkor általános íróanyaga. A disznóbőrből készült pergamenbe könyveket kötöttek; ma a pergament inkább csak díszes okiratokhoz és bibliofil kötésekhöz használják. kj

Pergamenre való nyomtatás: Ilyenkor mulhatatlanul szükséges a pergament kissé nyirkosítanunk, amit legcélszerűbben úgy érhetünk el, hogy síma fölületű nedves papírosívek közé tesszük az egyes pergamenlapokat. A túlságos áztatás azonban esetleg megsárgíthatja a lapokat. Mihelyt ezek kissé megpuhultak, megkezdhetjük a nyomtatást. Ennek megtörténte után száraz papírosívek közé kerülnek a lapok, mégpedig rögtön, hogy a külső levegő ne sokat érje őket.

teni. E kívánság azonban Péter Jenő elzárkozása következtében csak 1933-ban teljesülhetett. Ez idő óta vezeti a magyar grafikai iparok munkaadói testületét.

Pethe Ferenc (Kisszántói): jonevű közgazdasági író. 1827-ben nyomdát alapított Kolozsvárt, amelyben főleg a maga újságát, az «Erdélyi Híradó»-t és egyéb műveit állította elő.

Petit: a nyolc pontos betűnagyság újabbkori elnevezése minálunk meg a németeknél.

Petit-colombier: 60:80 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Petit-Jésus: 55:70 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Petit-Parangon: a 20 pontos betűnagyság megjelölése a franciáknál.

Petit-ralsin: 32:43 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Petit-romain: a 9 pontos betűnagyság régibb elnevezése a franciáknál.

Petrejus Johannes: jeles nürnbergi tipográfus 1526 és 1550 között. Azt mondja róla a legenda, hogy minden szerszámát, az öntőműszertől a betűkötőn át a sajtóig — akárcsak Gutenberg — önmaga állította elő.

Petrík Géza: szül. 1845-ben, megh. 1925-ben; neves könyvészeti szakíró, 1884—1905-ig a Corvina szerkesztője. Nagy tudását a magyar bibliográfiának szentelte. Művei («Magyar könyvészet 1860—1875 és 1886—1910». Magyarország bibliográfiája 1712—1860.) nélkülözhetetlen segédeszközei a magyar könyvkereskedőnek.

Petrucelli Ottaviano: a mozgatható hangjegyekkel való nyomtatás föltalálója. 1501-től 1511-ig Velencében, ettől fogva Fossombronében nyomdászskodott.

Petru Malor (1754—1821): 1809-től a budai Egyetemi Nyomda cirillbetűs tankönyveinek korrekтора volt. Nevéről már a háború előtti időkben román nyelvű művelő egyesületet neveztek el.

Petzval József: magyar származású bécsi tanár; a régi szimpla nagyító üveg helyébe beállította a maga nagy haladást jelentő objektívét.

Peypus Friedrich: jeles nürnbergi könyvnyomtató a 16. sz. elején.

Pfannenschmied Péter: brassói lutherlelkész és nyomdász 1666—1677-ig, amikor özvegye került a nyomda élére, aki faktorával, a kitűnő német versfaragó Müller Miklóssal kezelte azt tovább.

Pflister Albrecht: az 1460-as évek elejéről való bambergi ősnymtató. A harminchatsoros bibliának Gutenbergtől vásárolt betűivel nyomtatott jöideig, s ezért sokan a könyvnyomtatás tulajdonképpeni föltalálójának tartották. Megh. 1470-ben.

Ph betűkkel kezdődő, itt nem talál szavakat 1. az F betűnél.

Philosophie: a 10 pontos betűnagyság régibb elnevezése a franciáknál.

Phoenix-lapok: 1. Főnix-lapok.

Photoline: Az amerikai Dutton által 1925 körül föltalált fotografikus szedőgép. A betűket soronként fotografálja.

Photolino: a Robertson, Brown és Orell angol cég 1922-ben szabadalmaztatott fotografikus szedőgége. A betűket soronként fotografálja. — Nevét onnan kapta, mert külsőleg a Linotypehez hasonlít.

Piacvizsgálat: 1. reklám és kereskedelem szempontjából a vevőközönség ízlésének, kívánságainak, vásárlóképessegének és vásárlási szokásainak a vizsgálata. — 2. Lokális piacvizsgálat egy országnak, megyének, városnak, községnek a vizsgálata a fenti szempontok szerint. — 3. A konkurrencia tevékenysége, reklámja, eladási szokásai, eladási eszközei és árujának vizsgálata.

Plaggia Carlo: a nyomdászból lett olasz Afrika-utazó; szül. 1822-ben, megh. 1882-ben. Világjáró nyomdászifjú korában Khartumba ke-

rült, ahol kereskedéssel foglalkozott. Majd összejárta a nyamnyamok földjét, Abesszíniát és egyéb fehér ember által akkoriban még nem ismert területeket.

Planotype: régi nevezetes szedőgép. A negyvenes években találta föl a lillei Delcambre szövészékes és a londoni Young. Miként a neve is mutatja, a gép teljesen zongoraformájú volt, s három fő részből állott: legfölül volt a betűtartó, középtű a ferdére állított csatornarendszer s alul a szedéstartó és a klaviatúra. Minden billentyűnyomásra egy-egy betű löködött ki a tartójából. Ha a sor teleszedődött: forgattyús tolóka tolta felre, hogy innen a szedő kizárás végezt elvihesse. Volt külön osztógép is. E gépek kezeléséhez nem kevesebb mint hét ember kellett: egy billentyűzött, egy a sorokat zárta kellő szélességre, kettő a betűtartó csatornákat töltögette, kettő osztott és egy a gépnek a forgattyúját hajtogatta. Évtizedekig javították gépet Delcambre, s még 1881-ben is szabadalmaztatott rajta néhely részeket. Ekkor már csak három ember kellett a Planotype-en való munkához.

Platnik Ferdinánd: 1824-ben alapította meg kártyagyárát Bécsben, amely folyton bővülve és nagyobbova, az osztrák főváros egyik legnagyobb speciális műintézetévé lett. A világháború után fiókintézetei létesültek Prágában és Krakkóban; Budapesten már jóval előbb volt ilyen fiókintézet. A bécsi telep még ma is jelentékeny részben exportra dolgozik.

Pica: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 12 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 11.25 méterpontjának. Ugyanennyi a Pica betűnagyság Angliában is.

Pierer Henrik Agost: német könyvkiadó, szül. 1794-ben, megh. 1850-

ben. Ő vezette tovább az atyjától, János Frigyesztől alapított könyvkiadó céget és nyomdát s megindította a Pierer-féle Universal-Lexikont.

Pigment: a m. festékanyag. Ennek tulajdonsága, hogy a fény jó részét elnyelve, annak csak bizonyos sugarait veri vissza. Az ilyes pigment részben gyárilag, mesterséges úton készül, de a természetben is roppant mennyiségben van elterjedve. A rózsza például azért piros, mert a szíromsejtjeiben ily festőanyag, pigment van igen finom rétegekben eloszolva, s ez a reakció eső színsugarak közül csak a pirosakat veri vissza, a többi pedig elnyelve, hővé változtatja, s a saját növekedését mozdítja elő velők. A festékeink céljára való pigmentet valami «testet adó» alapra (kencére) rögzítik, mint-hogy a színesítőanyag a maga eredeti, vízenyöfösen szétfolyó alakjában nyomdafesték előállítására nem volna alkalmas.

Pigmenteljárás: a fotomechanikára roppant fontos ama tünemény felhasználása, hogy a fény a krómsavas kálikal áztatott zselatint módosítja, amennyiben a fény által érintett helyek oldhatóságukat elvesztik, míg a többi rész a hozzákevert festőanyaggal együtt meleg vízzel eltávolítható. Az eljárás főtálatálója még az öreg Poitevin volt, aki a másolópapíros érzékeny réteget adó krómos zselatinhoz igen finoman eloszló festékpórt, vagyis pigmentet kevert. A másolatot elkészülte után meleg vízben áztatta, mikor is a fény nem érte helyeken a zselatin pigmentestől kioldódott: minél árnyékosabbak voltak e részek: annál inkább. A központosok általában gyönyörűen kiadódnak ennél az eljárásnál, mert a meleg víz mindig csak annyi pigmentet mos ki a rétegből, amennyi a negatív világosság- és sötétségbeli viszonyainak valóban

megfelel. A pigmentnyomatás a hetvenes években nagy jelentőségre jutott, a legjava amatőrök is szívesen foglalkoztak vele, mert tartós, szép. középtónusokban dús képeket adott, s nagyításokra is kiválóan alkalmas volt. Döntő szerepe lett a «fotomechanikai eljárások királynője», a művészetnek megszűnésén mozgó «heliogravűr» föltalálásánál is.

Pigmentnyomatás: a fénynyomat itt-ott használt reklámos neve.

Pigmentpapiros: olyan zselatinnal és hasonló anyagokkal egyik oldalán bevont papiros, melynek zselatinrétegében igen finom elosztásban festékszemcsék (pigment) vannak beágyazva. A kereskedelemben található pigmentpapiros zselatin rétege bikromátoldattal érzékenyíthető. Negatívról vagy diapozitívról fényeserzés és az azt követő melegvizes kimosás útján pozitív, ill. negatív kép másolható rája. A melegvizes kimosás (előhívas) előtt a megvilágított pigmentpapirost a zselatinréteges oldalával — nedvesség segítségével — megfelelő (üveg vagy fém) alapra rögzítjük és azon megszáradni hagyjuk. Melegvizes kimosáskor a papirossal együtt leoldódnak mindazok a zselatinrészek, melyek a megvilágítás alatt kellő cserzettiséget el nem értek. Az így nyert pigmentzselatin-reliefek két különböző célra használható fel: üvegen előhíva mint negatívról nyert pozitív kép, mely az ezüstpapiros-másolatoknál olcsóbb és tartósabb; mélynyomatású raszterről és diapozitívról másolva, henger vagy sík fémfölvületre rögzítve s azon előhíva: mint a mélynyomatató formák maratásához szükséges rácsozott zselatin-relief.

Plaktó (latin): a. m. festő. A középkorban gyakran így is nevezték a kódexek illuminátorait (l. o.).

Pilgram György: a kassai jezsuita nyomda ügyvezetője 1680 körül.

Pillanatnyl fölvételek: l. Objektív. **Pinakotéka (görög):** a. m. képtár. **Pinakotípla:** a fotográfiai másoló-eljárások egyike.

Pinard A.: logotípiás szedésgyorsító rendszer föltalálója a 19. század közepe táján Párizsban.

Pinatípla: a. m. fotografálás; nyomtatásról szó sincs benne.

Pinterits Károly: írástudós, törvénytudó írás-szakértő; 1909-ben megalapította a Sokszorosító Ipar Rt.-ot, amely azonban halála után — 1933-ban — megszűnt. Érdekes könyvecskéje: «Az írás mestersege».

Pinxit (latin): a. m. festette. Festményeken s ezekről készült reprodukciókon találjuk a művész neve előtt avagy után. Olykor rövidítve is; így: «pinx.»

Pi-Sing: kínai kovács; a Kr. u. 8-ik században porcellánföldből betűket formált, s kiégetve, könyveket szedett és nyomtatott velük.

Pistorius: l. Lintzer Márkus.

Plágium: szellemi, művészi terméknek, egyéni tipográfiai megoldásnak, vagy ötletnek jogtalan elvétele, majd felhasználása. Ha valaki egy megjelent szöveget, rajzot, képet a szerző vagy művész előzetes hozzájárulása és honorálása nélkül felhasznál, sokszorosít és forgalomba hoz.

Plakát: l. Falragasz.

Plakátbetűk (falragaszbetűk): ez az elnevezés igen tág és nyújtható és rendszerint a 4 cicerós és nagyobb kövér betűkre alkalmazzák. A kisebb szövegű falragaszoknál, ahol a hely engedi: ezeket egészen 40—48 cicerós nagyságig használják. Itt van némi jogosultsága a plakátbetű elnevezésnek, ellenben ugyane betűk közül a 3—12 cicerósokat, sőt nagyobbakat is hirdetésekhez és rekláms nyomatványokhoz is használják, ami a plakátbetű fogalmát már megdönti. A nagyszövegű hatósági plakátoknál igen gyakori a 20—28 pontos betűk használata és mégsem

nevezték el ezeket plakátbetűknek. E betűk a legkülönfélébb anyagokból készülnek, így betűfából, fából, bronzból, tisztán sárgarézből és betűfémekkel kombinálva (lemez-alakban ölméddé, továbbá vasból, alumíniumból, utóbb már acél-alumíniumból (az ú. n. Bui-betűk), de készülnek még üvegből is. Nyomatástechnikai szempontból a fém-ből készültek a jobbak, mert szilárdságuknál fogva jó nyomtató-alapot adnak, nem vetemednek, mint a fából készültek, de meg méretre és alakra is pontosabban munkálthatók meg. Is és ta

Plakát-iv: 1. Papiros formátuma.

Plakátnyomtatás: Ha nagyobb méretű plakátoknál az összeállított szedés nem tömör, és a fabetűk nagyobb számmal vannak benne, könnyen beszoríthatók a hirdetések nyomtatásához használt, középléc nélküli ráamába. Ha az egyes sorok azonban ölmébetűkből szedve, sűrűn állanak egymás alatt, nagyon ajánlatos azt több részre osztani, s részenként vinni a géphe. Így elkerülhetjük azt a fáradságot, amit ily nagy súlynak kezelése okoz.

Plakátpapiros: ennek különös ismertetője, hogy az egyik oldala nincs simítva, amivel könnyen ragaszthatóvá válik. Általánosan elterjedt plakátpapiros az ú. n. «affiche-papiros», amely olcsóságánál és könnyen nyomtathatóságánál fogva különösen a gyorsan és nagy tömegben készülő plakátok készítésére nagyon alkalmas. Az affiche-papiros, melynek csak egyik oldala simított, míg a másik oldala simítatlan: rendszeren 30 gr-os súlyban készül, míg a mindkét oldalon simítatlan «affiohe»-t 40 gr súlyban gyártják. Mindkét papiros különféle színekben készül. Az affiche-papiroson készült plakátok nagyon rövid élettartamúak, mert színüket a napon gyorsan elveszítik és az eső könnyen lemossa

a falról. A finomabb kivitelű és hosszabb élettartamra szánt, különösen a több színben nyomott plakátokat az úgynevezett hal-leini famentes plakátpapiroson készítik. A halleini plakátpapiros egyik oldala szintén simítatlan, míg a másik oldala olyan jól van simítva, hogy a legkényesebb többszínű nyomat is kifogástalanul készíthető rajta. A halleini plakátpapiros a könnyomdai úton készülő többszínű plakátoknál szinte nélkülözhetetlen. Kifejezetten plakátpapiros még a mázolt falragaszpapiros is, melynek élénk és erős tónusú színein nagyon hatásos plakátok állíthatók elő. Ezek a kimondottan plakátpapirosok, ami azonban nem jelenti azt, hogy más papirosokon is ne volnának készíthető plakátok, mert a különféle ízések és célok kielégítésére majdnem minden papirosfajtát föl szoktak használni a plakátok készítésekor. f j

Plakátragasztás: A plakátok felragasztása a házak falaira vagy kerítésekre a tulajdonos hallgatólagos vagy nyílt beleegyezése nélkül nincs megengedve; azért ha ezt törvény vagy törvényerejű szokás meg nem állapítja: a tulajdonosok túrni nem kötelesek. A plakát jogosulatlan eltávolítására vonatkozó cselekmények a magánjogi károsítás elvei szerint bírálandók meg. A házak falainak oltalmazása céljából a plakátok számára ú. n. hirdetési táblákat szoktak alkalmazni. Helyenkint a község, város állít fel ú. n. hirdetési oszlopokat, vagy egyeseknek jogot ad olyanoknak nyilvános helyen való felállítására, hogy a falak a plakátoktól megkíméltesenek, másrészt pedig a közönség kényelmére, amely így bizonyos mérvben koncentrálna találja a hirdetményeket.

Plakátszedés: itt általában ugyanazok az elvek követendők, mint a hirdetésszedésnél. Kétféle anyag-

ból készült betűket szoktak a plakátszedéshez használni, ú. m. fa és ölmöbetűket. Általában csak a 8 cicerónál nagyobb testű betűket tekintik plakátbetűeknek. A 16–20 cicerós és ennél nagyobb testű betűk rendesen fából készülnek, ami, tekintve a fabetűknek a könnyűségét, olcsóságát és tartósságát: nagyon praktikus dolog. Plakátok szedésekor még különös tekintettel kell lennünk arra, hogy ezek a falra ragasztva, bizonyos magasságból olvashatók legyenek. Ezért általános szabályként fogadandó el, hogy a plakát felső részén levő sorok aránylag nagyobb betűfajból szedendők, mint az alsó részre szedendő sorok. Előnyére van a plakátnak, ha az egy kissé tömör, nincsenek benne túlságosan nagy hézagok és a sorok izléssel vannak elrendezve. Az a falragasz, melyen az egyes sorok szinte «kiáltanak» egymás után és csak elvétve van egy-egy telesor, legyenek bár a betűk csinos metszetűek, sohasem keltheti azt a hatást, amit a kevésbé tömör, izléssel szedett plakát. De azért vigyáznunk kell, nehogy az ellenkező hibába essünk.

Planétás járat (bolygókeres meg-hajtás): oly gyorsajtómeghajtás, amelynél a nyomóalap ide-oda történő mozgataa nem könyökemeltvő segítségével történik, hanem oly módon, hogy egy nagy, belül fogazott, a gépbe épített, tehát fix fogaskerekbe egy kisebb fogaskerek — ciklois-szerű mozgáshoz hasonlóan — lefejtődik. Ez a mozgás a kisebbik, a bolygó fogaskerek egyrészt saját tengelye körül forog, másrészt a fix, belül forgatott nagy kerék tengelye körül végez körmozgást. A bolygókerék csapja van a nyomóalappal összekötve és így áll elő a nyomóalap ide-oda való mozgása. E meghajtás ma már elavult, kétségtelen azonban, hogy a gép nyugodt járását jelentékeny mértékben elősegíti. 11

Plánium: a litográfus így nevezi a kő gumis felszínét.

Planográfia: a síknyomtatásos lemezekről nyomtató eljárás összefoglaló neve.

Plantin Kristóf: 1555-ben Antwerpenben nyomdát állított, melyben a legkülönfélébb nyelvű munkákat állította elő. Nyomtatványai közül említendő a «Biblia polyglotta» (1569–72, 8 köt.). 1583-ban az Antwerpenben kitört vallási zavargások menekülésre kényszerítették. Leydenbe vonult, új nyomdát alapítva. 1585-ben visszatért Antwerpenbe s a leydeni nyomdáját tudós korrektorának, *Raphaelegnek*, időközben Párizsban fölállított fióknyomdáját pedig *ve-jének*, *Le Bé Guillaume*nak adta át. Antwerpeni főüzletét másik veje, *Johannes Moretus* kapta. A nyomda a *Moretus-család* révén máig is egész eredetiségében fennmaradt. A későbbi *Moretusok* levél- és kézirat-, réz- és fametszetgyűjteményt csatoltak hozzá, úgy hogy a nyomdából egy a *mag*a nemében páratlan tipográfiai múzeum lett. Antwerpen városa 1875-ben 1.200.000 frankon megvásárolta s 1877-ben «*Musée Plantin-Moretus*» néven megnyitotta.

Plasztikus dísz: az olyan ornamentum, amely kidomborodik a lap síkjából, mint például az ú. n. domború nyomtatással előállított képek, vagy még inkább a szobrász és kisplasztikus munkái.

Plasztikus egyengetés: amerikai eljárás: lényege, hogy porrá tört sellakkal vastagon bevont papírost használnak egyengetésre. Erre átnyomtatják a képet s azután a kisebb nyomást igénylő helyeket levakarják róla. A lapot azután enyhén melegítve keményítik s a borítás megfelelő helyére ragasztják. Az egyengető lemeznek olyan fajtája is van, amelyen a sellakréteg csak nagyon vékony és manilla-papírosra van ragasztva. Ebből egyetlen illusztráció nyomtatásához természe-

tesen több lapot kell venni, azokról a sellakot itt-ott a szükséghez képest levakargatva. Ehhez az eljáráshoz hasonló a lipesei Müser módszere. A sellakos papírost itt kretás papíros helyettesíti.

Platínotíplia: különleges fotográfiai eljárás, de a nyomtatásnak semmi szerepe sincs benne.

Platotype: e néven a berlini lapok 1896-ban oly szedőgépnek az eljöveteletét harangozták be, amely egy perforált kartónszalag nyomán óránként húszezer-betűgyorsasággal szed, s mégcsak «betűszedő sem kell hozzája»... Azóta sem hallottunk róla.

Platter Tamás: tudós könyvnyomtató. A 16. század közepe táján Oporinus Jánossal együttesen Baselben nyomtatott.

Pleno Titulo: I. P. T.

Pilafán: a cellofánnal (l. o.) majdnem azonos összetételű, átlátszó papírosféle.

Plombotíplia: az amerikai Johnston találmánya utánozhatatlan márványos alapnyomatok lemezeinek készítésére. Beolajozott vaslapra ide-odajáróan ölmot csöpögtettek, s végül betűmagasságú lemezt öntöttek róla.

Plöszl Lipót: Gottlieb Antal váci nyomdájában dolgozott a 19. század elején. Midőn ez 1823-ban meghalt, ő vette át a nyomdát s azt jó és rossz viszonyok közt 1864-ig bírta, mikor az Robonyi Géza könyvkereskedő kezébe került.

Plumbotíplia: ólommetsetről való nyomtatás.

Pócs Gábor (gőnyei): nagyváradi könyvkötő; 1794-ben bérbevette a Károlyi grófok nagykarolyi tipográfiáját, s ennek betűkészletét fölfrissítette. 1827-ben fia, szintén Gábor, vétel útján a nyomdának tulajdonosa lett, amely 1845-ben fiára, József-re szállott.

Podhoránszky Mihály: 1778 körül állított hő fölszerelésű műhelyt Lőcsén. Ő és az utódai bírták a nyomdát 1803-ig.

Poe Edgar Allan: az amerikaiak betűszedőből lett nagy költője; szül. 1809-ben, megh. 1849-ben. Világsszerte ismert költeményének a címe: «A holló».

Pointe sèche: l. Hideg tű.

Poldini Ede: szül. 1820-ban, megh. 1895-ben. A Trattner-nyomdában tanult, s a maga idejében jeles akcicens-szedő volt. 1860-ban Nosséda Gyulával közösen volt nyomdája, majd egyedül nyomdászkodott tovább.

Pollamatíplikus műszer: betűöntőszerszám; a föltalálója Marcellin-Legrand volt 1824-ben; kétszáz, sőt háromszáz betűt is lehetett véle önteni egyszerre. Ez olyanformán történt, mint ahogy a puszkagolyókat szokták valamikor önteni. A szerkezet jó szolgálatot tett a maga idejében, de főleg csak a francia öntők használták.

Pollautográfia: a síknyomtatásos litográfiának legrégibb neve.

Pollgráf: egy a hektográf rendszerre alapján készült sokszorosító készülék.

Pollgráfiai intézet: az olyan nyomda, amely a sokszorosítás minden fontosabb ágát gyakorolja.

Pollkróm: a. m. sokszínű. Így nevezzük a több, de nem rokon színnel festett avagy nyomtatás stb. segédelmével színezett tárgyat.

Pollkromográfia: annyi mint sokszínű nyomtatás.

Pollack-féle szedőgyorsító: 1877-ben csinálta meg a németországi Pollack. A kis készülék a Lagermann mérnök későbbi Typotheterjéhez hasonlított.

Pollák Gusztáv: a hatvanas esztendőket pestvárosi akcicens-szedője; a szintén nagyszerű képzettségű Kocsi Sándor nyomdájában dolgozott.

Pollák Simon: a Világosság Könyvnyomda Rt. (l. o.) első igazgatója. Különböző kisebb-nagyobb nyomdákban volt lapszedő és tördelő, majd a Fővárosi Könyvnyomda Rt. (l. o.) faktora. Innen hívták meg 1905-ben a Vilá-

gosság-Nyomda Rt. élére, ahol — közben a papiros-szakmában való rövidebb ideig tartó tevékenykedés leszámításával — 1921-ig működött. Ekkor az «Az Újság»-nak lett kiadói hivatali igazgatója. Megh. 1932-ben. A Nyomdász-Egyesületnek hosszabb ideig választmányi tagja, majd alelnöke, a Könyvnyomdászok Szakkörének 1911 óta elnöke volt.

Pollák Zsigmond: pozsonyi születésű, Bécsben tanult fametsző. A hatvanas évek közepe táján Pesten telepedett meg, s főleg Heckenastnak dolgozott.

Polumski Gáspár: 1695 körül felépítő faktora Barth János szepeni tipográfiájának.

Pontozott lénia: l. Lénia.

Pontozott szedés: l. Oszlopos szedés.

Ponyva: eredetileg vásáron, búcsúnkon árusított, így tehát ponyvára kirakott, kisterjedelmű nyomtatvány. A nép alacsonyabb rétegei számára készült, ezért kiállításra a legolcsóbb, legsilányabb volt. Azonban nemcsak a haramiák és szörnyű gyilkosságok történetét árulták ponyván, hanem egyházi énekeket és verseket is. Ponyva-termék volt Ilosvai Selymes Péter «Toldi»-ja is, Arany János remekművének őse. A régi ponyva-irodalom a mai alacsony színvonalú kalandor- és detektívregényekben folytatódik. kj

Poppelbaum Bernát: szül. Rintelnben 1840-ben, megh. 1899-ben. 1870-ben a frankfurti Krebs Benjamin utóda cég fiókjaként nyitott betűöntödét Bécsben.

Porosz kék: l. Festékkeverés.

Porotípa: egyszerű fotográfiai eljárás nyomtatás nélkül.

Porzó egyengetés: egyik csoportja a mechanikai egyengető-eljárásoknak; főleg vonalas illusztrációk egyengetésekor alkalmazták. Valamelyes ragasztószerezrel meg középerős kencével kevert festékekkel vékony papirosra négy-öt levonatot készítettek a kliséről, a még

nedves levonatokat sellakporral telehintették, s némi kézi javítgatás után a levonatokat egymás fölébe ragasztották. A stuttgarti Dethleff is készített ilyenforma egyengető-lapokat 1900 körül.

Posch Gottlieb: Nagyszebenben 1776-ban állított rövid életű nyomdát a Kolozsvárról odaköltözött Kollmann József Ferencel.

Posner Alfréd lovag: szül. 1856-ban. Tanulmányai elvégezte után apja műintézetébe lépett be, majd ennek halála után az ő szellemében vezette tovább a vállalatot. A vállalat szállítóképessége folyton növekedett és gyártmányai az elsőek közt szerepeltek Magyarországon, sőt a külföldön is eredménnyel képviselték a magyar ipart. A gyártelep 1909-ben történt átalakítása nem bizonyult elégségesnek és 1912-ben a gyár újabb bővítést nyert, újabb gépek felállítására kapcsán. Vezetése alatt a vállalat a súlyos viszonyok dacára meg tudta őrizni régi pozícióját és hírnevét. Tevékeny életét Posner Alfréd 1924 január hó 13-án fejezte be, maradandó nyomokat hagyva munkásságával a magyar grafikai ipar terén. mk

Posner Károly Lajos: szül. 1822-ben, megh. 1887-ben. 1852-ben alapított műintézetének keretébe fokozatosan felvette a könyvnyomdászat, a litográfia és a műkönyvkötészet ágait 1884-ben. 1873-ban őt, valamint utódait lovagi rangra emelték. Műintézetét még életében egyetlen fiának, Posner Alfréd loagnak adta át, ki elhunyt apja nevére ösztöndíjat is alapított az Országos Iparegyesületnél, melyből évenként tíz darab cs. kir. aranyat adnak két szakmabeli törekvő és haladó iparossegéd jutalmazására. Erre az ösztöndíjra csakis a kö- és könyvnyomdászattal, valamint könyvkötéssel foglalkozó, illetőleg vonalozó-intézetben alkalmazott segéd pályázhat.

Post: 40:49.6 cm-es papirosnagyság Nagybritanniában.

Postapapíros: ezen az elnevezésen azt a papírost értették, amely a levelezés célját szolgálta, tehát tintával írható papírost. Ez az elnevezés abból az időből származott, amikor még a levélboríték ismeretlen volt, vagy kevésbé volt elterjedve és a levelet oly módon küldték el, hogy a beírt papírost összehajtva és egymásba csúsztatva, pecséttel lezárták. E célra megfelelő alakú papírost hoztak annak idején forgalomba. A levélborítékok elterjedése a levélküldésnek ezt a formáját teljesen megszüntette és a »postapapíros« elnevezés is a multnak egy emlékévé vált. fj

Posztulátum: ama föltételek összességét jelentette a 15–18. században, amelyeknek teljesítése mellett a teljesjogú nyomdászok sorába vették föl a kornutuszt. Tehát tulajdonképpen annyi, miut segédde avatás. A posztulátum letételének, a depozíciónak a város meg a környék összes nyomdászai, de legalább is hat kolléga jelenlétében és a megszabott díjak letétele mellett kellett történnie.

Pot: 31:42 cm-es papírosnagyság a franciáknál.

Potemkin Alfonz: született 1821-ben, megh. 1891-ben. Mint bölcsészethallgató lépett a nyomdász pálya-ra s Landerer és Heckenast-nál dolgozott Pesten. Mint Jókai visszaemlékezéseiben olvasható, ő szedte 1848 március 15-én Petőfi «Talpra magyar»-ját. Az ötvenes években Riedl Károly Agoston-tól megtanulta a fametszést, azután Bécsbe ment, hol az államnyomdában dolgozott. 1860-ban tért vissza Pestre, ahol fametszőintézetet nyitott.

Pott: 31.7:39.4 cm-es papírosnagyság Nagybritanniában.

Poulet: 25.5:28 cm-es papírosnagyság Franciaországban.

Powell Humphry: Az első könyvnyomtató Írországbán. Dublinben nyomtatott 1551 körül.

Pozsonyi könyvnyomtatás: E város első nyomdásza Walo János vándor könyvnyomtató volt. Az első állandó nyomdát 1604-ben alapította Forgách Ferenc, Magyarország primása, még pedig a protestantizmus leküzdése céljából. E nyomdából került ki Pázmány Péter számos munkája. A műhely nagy részét már 1644-ben a nagyszombati nyomdához csatolták — 1666-ban pedig végképp megszüntette működését. 1715-ben Royer János Pál állított nyomdát. Ez később a Landerer-, majd az Angermayer-család kezére került. — Paczkó Ferenc Ágost 1770-ben alapított nyomdája idővel Belnay György Alajosé lett, majd 1842-ben a régi, jelentős Landerer-nyomdába olvadt.

Pozsonyi városi nyomda: ilyen is volt a 17. század utolsó harmadában Pozsonyban. Művezetői gyanánt Faber Mihályt (1676) és Zerweg Jánost (1675–78) emlegetik.

Praefatio (latin): a. m. előszó (l. o.)

Praelum (latin): a. m. nyomtató-sajtó. Rendesen régimódi faszajtót értettek rajta.

Prasch-féle szedőgép: a nyolcvanas évek elejének volt a szenzációja. E szedőgépnek körülbelül az volt az alapeszméje, ami a magyar Kliegl József Péter első gépéé (l. o.) meg a dán Sörensené (l. o.), de a Prasch-gép működése sokkalta biztosabb volt amazokénál. A gyakorlatban azonban mégsem vált be, mert nem kevesebb, mint öt ember kellett kezeléséhez. Az osztás kézzel történt közönséges szedőszekrényekbe.

Pray György: tudós jezsuita és kiváló magyar történétíró, született 1723-ban, megh. 1801-ben. A Nagyszombatból 1777-ben Budára helyezett Egyetemi Nyomdának ő volt itt az első igazgatója.

Pray-kódex: a 13. század elejéről való kódexünk, amelyet a pozsonyi káptalan könyvtárában Pray György történettudósunk fedezett föl, s amely magában foglalja

legrégibb nyelvemlékünk, a «Haltott beszéd és könyörgés»-t (Latitue feleym...). A kódexművészetnek szép példája ez a könyv: betűi szabatosak, iniciálái pedig főlvtva vörös- és kékszínek.

Préselő gép: 1. Sajtoló gép.

Préselő kalandor: Vékony és alakítható árúk fölületének (papír, szövet, vékony bőr stb.) módosítását gauffrage-nak nevezzük. Tulajdonképpen nem egyéb, mint nyomással való alakítás. A simító kalandortól eltérően csak 2–3 hengerből áll a gép és az egyik henger a kívánt mintával (pl. vázsonutáztat) van ellátva, mely bepréslődik a papirosba és annak például vázsonszerű külsőt kölcsönöz. df

Prestonlan-gép: 1. Rotációs gépek.

Preszburg Frigyes: 1883-ban nyitott nyomdát az Arany János utcában. Litográfiája is volt.

Pretsch-féle eljárás: 1. Fotogalvanográfia.

Preusz Jakab: szül. 1857-ben, megh. 1917-ben. Sokfelé dolgozott mint szedő, majd korrektorra lett. A nyolcvanas évek nyomdásztársadalmi mozgalmában élénk szerepet vitt. 1891 novemberétől 1892 márciusáig szerkesztette a Typographiát.

Preusz Mór: szül. Ungváron 1883-ban. Már egészen fiatal korában egyik neves vezetője volt a kaszai szocialista munkásmozgalomnak. Az ott megjelent «Munkás» című hetilap szerkesztője volt. A magyarországi nyomdások 1909 február 22-én a Typographia szerkesztőjévé választották, 1919-ben pedig a nyomdászszervezet országos megbízottja lett. E minőségében 1920-ig működött Budapesten, azután Bécsbe emigrált. Később visszatért szülővárosába, ahol a Lám Rt. dobozgyári, valamint később könyvnyomdai üzemét vette át, amelynek jelenleg is vezetője.

Privilegium: 1. Szabadalom.

Processó: 26:38 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Produktív munkaóra: a tényleges termeléssel eltöltött óra. Ilyenek a nyomdában a szedéssel vagy a nyomással eltöltött munkaórák. Nem produktív munkaórák az üzemvezetőnek az irányítással és ellenőrzéssel, a korrektornak a korrektúraolvasással, a szedőnek az osztással és a felrámolással, a szerelőknak a gépek üzemeltetése és kiszolgálása körül eltöltött munkaórái, továbbá a segédszemélyzet: szolgák, kifizetők stb. munkaórái. Nem produktívak tehát mindazok a munkaórák, melyek bár szükségessé és hasznosak, de a munka előbbrevitelét csak elősegítik. A produktív és nem produktív munkaórák számaránya lényegesen befolyásolja az üzem termelőképességét, esetleg rentabilitását is és ennél fogva annak megállapítása az önköltségi ár kiszámításánál bir fontosággal. dr bl

Profil: olyan arekép, amely az arc oldalnézetét adja, ellentétben az «en face»-szal, amely szemközt mutatja az arcot.

Prohászka Ferenc: pozsonyi származású betűszedő; 1841-ben a Landerer-nyomdában Kossuth Lajos «Pesti Hirlap»-ját szedte. Később mint komáromvárosi faktor, megírta az ottani könyvnyomtatás történetét. A nyolcvanas évek felé halt meg.

Prolegomena (görög): a. m. előzetes tudnivalók, bevezetés.

Propaganda: eszméi, politikai, szociális törekvések — tehát nem üzleti természetű célok — terjesztése élőszó, újság, nyomtatvány vagy más eszközök útján.

Pro Patria: a németeknél korábban a 60:80 cm-es papirosnagyság elnevezése.

Propper Jenő: született Kisvárdán 1885-ben. A nyomdászatot Nyiregyháza tanulta 1898-tól 1902-ig. Főlszabadulása után sokat járt külföldön. Idehaza Debrecenben, Szombathelyen, Rózsahelyen és Túrkecszentmártonban, majd pedig

a Pesti Könyvnyomda Rt.-nál (20 évig) és a Világosság-nyomdában (1930 óta) dolgozott. Tagja volt a budapesti Helyi Bizottságnak, az Országos Bizottságnak és az árszabályt tárgyaló bizottságnak. 1929 óta tagja a Segélyzőegyesület választmányának. Elnöki tisztelet tölt be Gutenberg-Társaságban. Első elnöke volt a Kézírszók Körének.

Prospektus: árunak vagy más értéknek ismertetése, használatban vagy a vételből származó előnyöknek a felsorolása, végül vásárlásra ösztönző reklámnyomtatvány. Nincs kialakult formája a szövegben, az illusztrációban, terjedelemben és nyomásban; a rendelő vagy megbízottjának ízlése, hozzáértése szabja meg azt, hogy milyen legyen.

Protestáns kötésű könyvek: 1. Katolikus kötés.

Protocollo: 31:42 cm-es papírosnagyság az olaszoknál.

Protokollum (latinus görög): a. m. jegyzőkönyv.

Prototípla: elavult klisé-készítő eljárás.

Prototípoграфus: annyi mint az első könyvnyomtatók egyike.

Provdhon Pierre Joseph: tipografusból lett szocialista író; született 1809-ben, meghalt 1865-ben. Néhány esztendei szedősködés után nyomdát nyitott, de tönkre ment vele, s úgy 1840-től kezdve majdnem kizáróan irodalommal foglalkozott. Világhírűvé tette axiómája: «a tulajdon lopás».

Provizor: régi nyomdásznyelven a. m. ügyvezető vagy nyomdaigazgató. Főleg a debreceni városi nyomda vezetőit nevezték így.

Prössl Blasius: nagyszombi könyvnyomtató 1665 körül.

Psalterium (a. m. zsoltáros könyv): Fust és Schöffers mainzi nyomdájának 1457-ben megjelent gyönyörű műve. Betűit nyilván még Gutenberg János metszette.

Pszallígráfia: a. m. kivágdosó művészet (pl. fehér papírosra ragasz-

tott fekete silhouette-arc képek készítése).

P. T.: (a latin «pleno titulo» rövidítése) a. m. teljes című. Főleg a nyomtatott körleveleken láthatjuk a magyar «T. C.» helyett.

Püderezés: nehezen száradó, friss nyomatoknál szokás és pedig azért, hogy a festékük le ne «húzódjék». A püderezéshez használt anyag finom porrá tört zsírkő, avagy magnézia. Gyöngye oldala, hogy tömptítje a színek fényét.

Püderfestékek: poralakú, száraz festékek; a bronzolás módjára bannak velük, vagyis friss alapnyomatra hintve, az azon való megtapadásuk, illetőleg az alapnyomat megszáradása után a fölőslégüket letörlük.

Pullmann Theodor: az antwerpeni Plantin-nyomda tudós korrektora a 16. században. Főleg a latinnyelvű klasszikus kiadványoknak volt európaszerte nagytekintélyű korrektora.

Pulsometer: a régi «Empire»-hez hasonlító szedőgép. 1904-ben mutatták be Londonban. Nevét 1907-ben «Pulso»-re változtatták. Bár folytonosan javították: a világháború után kiszorult a nyomdák közül a száz-száztíz darab is, amit korábban sikerült ott elhelyezni.

Punktúra: Gutenberg Jánosnak az oldalak pontos egymásra esését — az ú. n. regisztrert — biztosító találmánya. Abból állott, hogy az ív beillesztése a nyomtatófüllület sarkain elhelyezett négy tű segítségével történt.

A tű szépnymtatáskor lyukat bökött az ívbe; hátsó nyomtatáskor az ívet aztán a lyuknál fogva megint a tűre akasztották. Ivenkint két, sőt színes nyomtatáskor még több punktúrárt is alkalmaztak, amelyek az ív középvonalában, annak szélétől mintegy 4–6 cm-nyire foglaltak helyet. A leggyakoribb fajtája a punktúrának a berakó-deszkan vágott nyíláson kiemelkedő ú. n. mozgó punktúra

volt, mely a gamók becsapódásakor hirtelen leereszkedett, hogy a beleakasztott ívet ki ne hasítsa. A különben sróffal jobbra vagy balra igazítható punktuár ilyenkor az u. n. punktuárvilla emelte föl meg eresztette le.

Puszpángfa (németül Buchsbaum): a Földközi tenger vidékének igen kemény fája. Minálunk csak a cserje nagyságáig nő. A puszpáng használata 120–130 évvel ezelőtt szinte forradalmat idézett elő a fametszésben, mert sűrű, egyenletes rostozata lehetővé tette azt, hogy a belőle keresztben vágott dúcokat u. n. ájövésével dolgozzák meg. Ez a technika tette lehetővé a tónusos fametszési modort is. A puszpángfát megelőzően hosszanti irányban vágott körtfadúcokkal dolgoztak a fametszők, s szerszámuk nem véső, hanem rövidpengéjű kés volt.

Pusztai Ferenc: született 1850-ben, meghalt 1924-ben. Aradon tanulta a nyomdászatot, s mint fiatal szedő 1869-ben került a fővárosba, ahonnan az 1870-iki árszabálymozgalom után Szegedre utazott. Két évi ottartózkodás után ismét a fővárosban vállalt kondíciót. 1873 őszén az Allamnyomdába került, ahol szedő, később korrektor, majd segéd-művezető volt 1884-ig, amikor az újonnan alakult Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. nyomdavezetőnek hívta meg. A nyomdászok egyesületi és társadalmi mozgalmában is élénk részt vett. Még az 1880-as évek elején feladataul tűzte az addig mindenben német nyomdászok és a Typographia megmagyarosítását. Kötő szakemberekből álló lelkes kis társaság élén 1883-ban megalapította a Nyomdászok Közlönyét, mely 1885 július 1-ig minden 1-én és 16-án jelent meg. 1888-ban új, havonként megjelenő és igen nívós szakfolyóiratot indított meg «Magyar Nyomdász» címmel, amelynek kitűnő cikkei és mellékletei nagy nevelő hatással

voltak a nyomdászokra. Az e lapokba írt cikkein kívül értékes dolgozatai jelentek meg a Magyar Nyomdászok Evkönyvében és a Typographiában is. Összeállította ezenfölül a «Könyvnyomdászati mesterszótár»-t és az «Akcidens-munkák gyűjteményét» is. Szerkesztette továbbá a «Nyomdászati Enciklopédiát». A Pallas-nyomda élén való negyedszázados munkálkodása folyamán a kitűnő szakemberek egész sorát nevelte.

Putorius Johannes: jeles betűöntő Baselban a 17. században.

Pynson Richard: Caxton tanítványa; angol könyvnyomtató a 16. század elején. Több mint kétszáz könyvet nyomtatott londoni tipográfiájában. VIII. Henrik udvari nyomdászává nevezte ki.



Quadratum: 1. Négyszög.

Quadrotta francesca: a 26.5:42 cm-es papiros-, illetőleg könyv nagyság az olaszoknál.

Quadrotta italiana: 27.5:44.5 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Quadrotta tedesca: 29:48 cm-es papirosnagyság Olaszországban.

Quartina: 21:27 cm-es papiros-, illetőleg könyv nagyság az olaszoknál.

Quaterna: 1. Duernák.

Quersatz: 1. Táblázatszedés.

Quinterna: 1. Duernák.



Rábal István: előbb a diószegi Megyes-i nyomda faktora, majd a váradi papnevelő intézet nyomdájának ügyvezetője 1798 körül.

Rabocsij Korrespondent (rövidítve: Rabkorr.): oroszországi hírszolgálatú iroda.

Racionalizálás: az iparban az a folyamat, amely a gép, az anyag és a munkaerő teljes kihasználás

lásával a termelés intenzitására és a munkateljesítmény fokozására törekszik. Ennek a céljait szolgálják a munka mechanizálódását jelentő és a pontos kiszámítotttsággal gyorsabb munkatempót követelő különféle munkamódszerek (Taylor, Bedaux stb.) és az emberi munkaerőnek gépi erővel való pótlása. A nyomdai iparban a szedőgépek, ivberakó készülékek, a rotációs és egyéb automatikus gépek, valamint a különféle munkafolyamatoknál lehetséges mechanikus eljárások nagy mértékben fokozzák a termelést. Ezzel a racionalizálás a nyomdászat területén máris majdnem elérte végső határait, mivel a teljes elgépítesítést és a munka további mechanizálódását teljesen kizárja az, hogy a nyomdai munka végzésénél a fizikai mellett a szellemi képességeknek és az egyéni tulajdonságoknak pótolhatatlan szerepe van. A gép és az anyag gazdaságos kihasználása, az energia-takarékosság, a munkaproduktivitás növelése csak abban az esetben szolgálja a termelés érdekeit, ha az az ember gazdaságkövetelményei szerint történik. A kényszernek érzett rohanó munkatempó, a munkás egyéniségét elűntető és lelkiségét leértékelő hatások, a munkakedvet munkagyötrellemmé változtató rideg munkáltatási folyamat a racionalizálás egyoldalúságát és csődjét jelentik.

Racle: franciás írása a «rákel»-nek (l. o.).

Rác Adam: a hatvanas évek elején vette meg Nagy Imre miskolci nyomdáját. 1867-ben megálapította a maga jelentős hetilapját, a «Borsod»-ot is. A nyomda 1878-ban Forster Rezsőé lett.

Radlográfia: s. m. Röntgen-sugaras nyomtatás. (Drót nélkül való telegrafálás is jelent.)

Rádlogram: 1. Röntgen-sugarakkal előállított fénykép; — 2. drótnél-

küli telegráfia útján küldött távirat.

Radlótinto: a müncheni és düsseldorfi Brendamour-intézet gyors-sajtói mélynyomtató eljárása és ennek produktumai.

Rádiotípo: ábrák továbbítása drótnélküli telegrafálás útján, s ez ábrákról nyomtatólemezek készítése.

Radlógumi (rossz képzéssel: dörzgumi): van keményebb és puhább fajtája; ez utóbbinak használata ajálatosabb, mert nem kárpája föl a papiros fölületét, ami — különösen ha kevésbé enyvezett, puha nyomtatópapirosra történt a rajzolás — helyrehozhatatlan hibát: elmaszatolódást vagy pedig átlukadást okozhat.

Radnai Mihály: szül. Pécsen 1868-ban, megh. 1934 augusztus 12-én. A pécsi püspöki liceumi nyomdában tanult. 1890. év végén a budapesti Pallas-nyomdában kapott kondíciót, ahol Pusztai Ferenc Magyar Nyomdászatát tördelte. Később a Révai és Salamon nyomdájába került faktornak, de innét visszatért a Pallasba. Sok cikke jelent meg a Magyar Nyomdászat, Grafikai Szemle, Nyomdász Évkönyv, Magyar Grafika, Nyomda- és Rokonipar-ban; Révai Nagy Lexikonának, továbbá a Schack-féle Kereskedelmi Lexikonnak is munkatársa volt. Az Anyaegyesület, a Szakegyesület és a Szakkör választmányi tagja, a Grafikus Művészetek Egyesületének alapító tagja és könyvtárosa volt. 1901-ben az Országos Iparegyesület a Posner-féle ösztöndíjjal tüntette ki. 1904-ben a Pallas műszaki tisztviselője; 1913-ban nyomdavezetővé, végül 1920-ban igazgatóvá nevezték ki. Közül 16 éven át számottevő tényezője volt a közös tárgyalások és a békéltető bizottságok intézményeinek.

Radnai Vilmos (R. Mihály öccse): szül. 1871-ben; a pécsi Ramazetter-nyomdában tanult 1887-ig, in-

nen átkerült a Líceumi Nyomdába, 1894-ig dolgozva itt. Ekkor Budapestre jött, jobbára a Pallas-nyomdában korrektoroskodott 1905-ig, amikor a Világosság-nyomda korrekтора lett. A közéleti tevékenységből már Pécssett is kivette a részét; majd Budapestén évek hosszú során át az Anyaegyesület és Szakegyesület választmányi tagja és szervezőbizottsági tag volt. Alelnöke volt a Szálló-egyesületnek, első alelnöke a Korrektorkörnek. Az Anyaegyesület választott bíróságának tagja, az országos ellenőrző bizottságnak esztendőközön át elnöke.

Radványi-Román Károly: született Nagyváradon 1900-ban. 1914–18-ig szedőtanuló, 1918–1920-ig gépmesztartanuló a Béres Károly-nyomdában. A nyomdászatot a két főágán kívül tanulta a grafikai rajzolás és fametszést, rézkarcot és litográfiát. Dolgozott Sonnenfeldnél, Bukarestben a Cultura Nationala-nál, 1930-tól nyomdatulajdonos. Váradon szaktanfolyamot tartott fönn. Rajzaiból, metszeiből Románia több városában kiállítás rendezett. Exlibris-művészetét 1932-ben kiadott albumában Lyka Károly ismerteti. 1933-ban a los-angelesi exlibris-társaság tb. alelnökévé választotta.

Radványi Miklós: a Globus Nyomdai Müintézet Rt. vezérigazgatója, a Magyarországi Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete alelnöke, szül. Sátoraljaújhelyen 1882-ben. Pályája kezdetén a bankszakmában működött. 1914-ben az Angol-Magyar Bank megbízásából — a bank tulajdonába került Globus-nyomda igazgatója lett. Erdeme, hogy az akkor visszamaradt nyomdaüzem felszerelését modernizálta. 1919-ben vezérigazgatója lett az általa vezetett intézetnek.

Raffelsberger Ferenc: magyar származású bécsi térképész, született 1793-ban, meghalt 1861-ben. Megpróbálkozott a térképeknek tipo-

grafiai úton való sokszorosításával, még pedig több eredménnyel, mint megelőzői: Didot Firmin és a frankfurti Bauerkeller György. Nagyrészt szedésből álló és színesen nyomtatott térképeikért arany érmet kapott.

Ragasztó-szerek: A könyvnyomtatónak igen gyakran szüksége van ezekre, így az egyengetéskor, a klisék aláragasztásakor stb. Csirizt, gummi arabicumot meg egyet használnak célra. A csiriz készülni keményítőtől, rizsliszttől, krumplipépből stb. Keményítőtől úgy készül, hogy például 1 liter vizet fölforraltunk s e közben $\frac{1}{4}$ kiló porrá tört keményítőt keverünk beleje. Jó, ha a víz egy kissé enyves. A rizsliszttől valónak az az előnye, hogy átlátszó. Szintén átlátszó a krumpli-csiriz, s amellett finom, csomótlan. — A gumit olyanformán készíthetjük, hogy oleosabb fajta nyers gumira még egyszer annyi hideg vizet öntünk. Ez a ragasztó-szer sohasem romlik meg; mindössze néhanapján kell vízzel föleresztünk, hogy be ne száradjon. — Enyvkészítéskor legjobban 1 rész kölni enyvet 4 rész gummi arabicummal keverünk. Az enyvet a közönséges asztalos-enyv módjára előbb forró vízbe helyezett edényben kell fölmelegítenünk.

Ragusal Félix: 15. századbéli könyvdíszítő művész. Mint Oláh Miklós esztergomi érsek mondja: Mátyás király budai könyvmásolójának a felügyelője volt.

Ráhúzni (németül: draufstechen): németes ízű régi mesterszó a szedésbéli fokozott iparkodás megjelölésére.

Rainmann Johannes: augsburgi nemes betűöntő a 16. század elején; típusai szépségének és jóságának híre messze földre eljutott, úgy hogy még a velencei Manuzio Aldo is Rainmantól vásárolta betűinek egy részét.

Ralsin: 50:65 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Rajz: egyidős az emberiség kultúrájának a kezdetével. A kőkorszak pireneusi barlangjaiban már meglepően éles megfigyelésre valló állatképeket találtak; a már többévezredes agyagcsöbrökön is vonalas meg körömbenyomatos dísz mutatja az ősember ornamentális érzékének akkori fejlődöttségét. Maga az írás is a rajzból kerekedett ki.

Rajzkészség: Akinek ügyes, biztos keze és jó szeme van, egykettőre jó rajzolóvá lehet, ha szorgalmasan és bizonyos rendszer alapján foglalkozik a formák tanulmányozásával. Tulajdonképpen mindaz, ami a jó rajzoló teszi, nem más, mint igen-igen nagy formaismeret, tehát közönséges, bárki által is elsajátítható tudomány. Ha szárnyaló gondolat s kellő technikai tudás is járul hozzá: kész a művészi alap is.

Rajzpapíros: A fototípiai kivitelre szánt rajzok legtöbbszörre vonalakból állanak, s legjobban a fényezett fehér kartónra rajzolja őket a rajzoló. Az ilyen papírosnak ragyogó fehér felületéről a vonalak jobban leemelődnek fotográfálás alkalmával, mint a közönséges rajzpapírosról. Különben a sima papírosok többé-kevésbé mind alkalmasak a fototípiákra szánt rajzok fölvételére; a durvább felületű rajzpapírosok ezzel szemben nem jók, mert a vonalak szaggatottak lesznek rajtuk és a szemcsézet árnyékot vet.

Rajz-sín: 1. Fejes vonalzó.

Rajz-szén: hársfából égetett szénrudacskák, amelyekkel nagyobb alakú rajzokat készítünk durvaszemcsézetű papírosra.

Rajztábla: többnyire hársfából, juharfából, jegenyefából vagy fenyőfából készül, mégpedig úgy másfél centiméternyi vastagságban, keményfa-szélel. A könyvnyomtató céljaira, aki rendszerint kisebb rajzformátumokkal dolgozik: az 50:60 cm-es nagyság általában elegendő: a litográfusnak

olykor még a duplája is kicsiny. Fontos a rajztáblánál, hogy a szélei pontosan derékszögben legyenek gyalulva, a felülete pedig ne legyen — ha elenyészően kis mértékben is — görbe. Vásárláskor ügyeljünk arra, hogy a fája jól kiszáradt legyen.

Rákél: a Mertens-nyomtatásnak a Kolumbus-tojása. Ez tette lehetővé, hogy a mélynyomtatás tömegcikk gyártására alkalmassá lett. Vékony acélpengé szorítóleniák közé fogva, amelynek célja, hogy a fölös festéket levonja a mélynyomtató hengerről. A szövetnyomtatásból — ahol már 1891-ben használta Brandweiner Adolf kartónnyomtatáshoz — vette át dr Mertens Eduárd 1910-ben. nli

Rákelsávok: a Mertens-nyomtatásban jelentkező csíkok és vonalak. Különbözők és különbözők okaik vannak. 1. Világos vékony sáv: Papirospor összegyülemlett a rákél alatt és kitörli a festéket a raszter mélyedéseiből. — 2. Sötét széles sáv: nagyobb papíros a rákél alatt. — 3. Kóta: egymással párhuzamos és kótászerű hajszálvékony vonalak, melyek a rákél ide-oda mozgása szerint imbolyognak a nyomaton. Oka: acélforgács, kiszakadt rézszemecske, homok vagy más kemény anyag került a formára és ott megakadva a raszter mélyedésében, kiálló hegyével az oldalmozgást végző rákél élét kiszaggatja. A megsérült rákél e pontokon nem vonja le a festéket, hanem csíkokat húz maga után. Előfordulhat rosszul galvanizált, laza szemcséjű rézhengertől, túlmaratott formától, rosszul köszörült merev rákeltől, valamint idegen anyagnak a festékbe, vagy formára kerülésétől. — 4. Üstökösformájú kopás: ennél a rákél egy laza szemcsé megindít és annak apró részecskéit a formán húzogatva, a szemcséből kiindulóan üstökösformájú kopást hagy maga után. Ugyancsak rosszul galvanizált rézhen-

ger, vagy merev, erősen a formára szorított rákel idezi elő. — 5. Kare: acélforgács vagy más idegen anyag kerül a formára — nagyobb, semhogy a rákel mélyedésében megakadhasson — és a rákel végighúzza a formán, melyet megsért, végigkarcol. Ez a legsúlyosabb fajta a rákelsávoknak, mert kényesebb munkánál a formát tönkre teheti. — 6. Keresztcsik: folyton világosodó sáv — elmentében egyéb rákelsávokkal — a formán keresztben; oka, hogy a rákel nem a formahengerhez van konstruálva és annak nyomáskedeti lökődését — ami erős nyomásnál, valamint kopott csapágyak esetén meglehetősen nagy — nem veszi át és azon a vonalon, ahol a rákel áll, amikor a formahenger a nyomásra elő, kikopattatja a formát. Ez utóbbi fajta sávkepződés csak ivnyomtató gépeknél fordul elő.

Rákosszentmihályi-Sashalmi Könyvnyomdászok és Rokonszakmabeli Munkások és Munkások Társasköre: alakult 1934-ben. Székhelye: Rákosszentmihály, Akácfa u. 34.

Ráma: a kézi sajtónak alkotó része. Papirossal volt bevonva, s ezen csak az éppen nyomtatásra szánt szedésfüzetek voltak kivágdosva, ami a nyomat tisztaságának volt egyik biztosítéka, mert a nyomtatópapiros ezeken az «ablakcskakon» át érintkezhetett csak a festékes szedéssel.

Ramazetter Károly: 1847-ben vette át jesztáni Tóth János veszprémi nyomdáját, majd ezzel Pécsre költözött, ahol a pécsi liceumi nyomdát bérbe vette és 1879-ig mint bérlő vezette azt. A 80-as években saját nyomdát rendezett be. 1897-en ezt unokaöccsének, Koller Lipótnak adta bérbe.

Ramsch: ezzel a német szóval nevezik a könyvkereskedők azokat a könyveket, melyeket a kiadó, mert nem fogytak eléggé vagy mert nem akart velük többé foglalkozni, mélyen a nettó ár alatt

egy tételben eladott, rendszerint valamely nagykereskedőnek. Az ilyen könyveknek nincsen védett bolti ára (l. o.), mindenki olyan áron adhatja, ahogyan akarja.

Raphelengius Frans: az antwerpeni Plantin-nyomda európai hírnöke, korrekora. Később veje is lett a híres könyvnyomtatónak, s midőn Plantin 1582-ben az ostrom alatt álló Antwerpenből Leydenbe ment át tipográfusnak: az antwerpeni nyomdát Raphelengius vezette tovább. Plantin visszatértekor Raphelengius ment Leydenbe, s itt a könyvnyomtatóskodás mellett a héber nyelv tanára volt az egyetemen.

Rapport (francia): a. m. jelentés. **Rasofszky Andor:** korrektor és szakíró, Rasovszky Árpád bátyja. Sok jó nyelvészeti cikket meg humoros nyomdásztréceket írt a Typographiába, Nyomdász-Evkönyvbe, Magyar Grafikába és Grafikai Szemlébe. Alkalmi verseinek se szeri, se száma.

Rasovszky Árpád: szül. Szt.-Tamáson (Bács-Bodrogszék) 1882-ben. Sarajevóban tanult a «Bosnische Post» nyomdában. Később mint segéd Linzben, Görzben, Bécsben és Budapesten is dolgozott. 1911-ben önállósította magát. 1912 óta bejegyzett cége: Phöbus-nyomda. Tagja a Grafikai Főnökegyesület békeltetőjének, választmányának, közös tárgyaló bizottságának és a forgalmazó-közösségnek; a paritásos munkaközvetítő elnöke; tagja ezeken kívül az Ipartestület előjáróságának, az iparigazolványokat véleményező bizottságának, tanonvizsgáztató bizottságának, továbbá a «Sokszorosító Ipar» szerkesztő bizottságának; e lapba a «Fischfach» rovatot írja. A «Fischfach-társaság» egyik alapítója és gazdája.

Raszter (optikai rács): a fotomechanikus sokszorosító eljárásoknál használt optikai eszköz. Kétféleképpen különböztetünk meg: 1. autótípiai raszter, 2. a mélynyomtatáshoz

szükséges rasztert. Az elsőfajta raszter szerepe a kép tónusainak nyomtatható elemekre bontásában áll; míg a mélynyomatatási rasztert a lekaparóként vezető rácsozat készítésénél használjuk. Az autotípiái raszter átlátszó elemei két, rétegükkel egymásra fektetett vonalas raszterből adódnak (keresztrács). A mélynyomatáshoz való raszter tükrőfűg felületén átlátszó vonalak kereszteződéséből áll.

Raszteres kép: közönségesen a. m. autotípia (bár a mélynyomatnak is megvan a maga rasztere).

Raszteres színkeverés: alapja a görögös mesterszóval trikrómiának nevezett és a könyvnyomdai három- és négyszínnyomatást, valamint a fénynyomdai fakszimilés színnyomatást és a kolor-offsetet felölelő eljárásoknak. Ennél a raszteres színkeverésnél igen apró sárga, vörös meg kék pontocskák kerülnek egymás mellé és egymás fölébe, olyan aprók, hogy szabad szemmel alig is tudjuk megkülönböztetni őket, s ennél fogva csak nagy sokaságuk együttessen alkothat valamelyes színegyeséget. Ha sok-sok vörös pontocskája van egymás mellett: úgy vörösnak érezzük az általuk alkotott fölületet; ha sok sárga pontocskája is akad a vörös pontok között vagy akár lazúrosan fölélük is nyomtatva: narancs-szint látunk. A sárga és kék pontok raszteres keveredése zöldet ad, s így tovább. Ahol mind a három úgynevezett festői alapszín — tehát a sárga, vörös meg a kék — pontjai nagy tömegben vannak egymáson és egymás mellett: már egészen tompa fekete árnyalatot látunk. Ha a szintónusok a fényszűrővel való fölvételek után helyeseknek bizonyultak: az összes további munkafolyamatoknál a pedánságig menő gondossággal kell ügyelni arra, hogy ezek a tónusok vége végig megmaradjanak a maguk eredetiségében. Mindez természetesen a napvilágosság mellett való

folytonos összehasonlításatással érhető el, amikor azonban mindenféle látszólag mellékes dologra is ki kell terjednie a figyelmünknek.

Raszter típusok: 1. Autotípia.

Raszter vonalak: a. m. biztosító léniák (l. o.)

Rasztral: a hangjegymetszés alkalomával használt az a szerszám, mellyel az ötös vonalrendszer vonalait húzzák meg.

Ratdóldt Erhard: vándorló őstipográfus. 1475-ben vándorútján Velencébe jutott, s 1482-ig ott nyomdászkodott. Újabb négyéves vándorlás után visszatért szülővárosába, Augsburgba, ahol európai hírnevet szerzett munkáinak szépségével. 1488-ban Turóczy János szépen illusztrált latinnyelvű magyar krónikáját is ő nyomtatta. Meghalt 1517 körül.

Ráth Mór: könyvkiadó és könyvkereskedő, szül. 1829-ben, megh. 1903-ban. Klasszikusaink népszerűsítése érdekében sokat tett. Eötvös József báró, Jókai, Jósika, Kemény, Vörösmarty, Arany, Tompa műveinek nagy részét ő adta ki. Arany János műveit egymagában 71 különböző kiadásban bocsátotta közzé, kezdve a négykrajcáros füzettől a 12 kötetes díszkiadásig.

Rátka Kálmán: Pest városa házi litográfiaja vezetője 1870 körül.

Rát Mátyás: evangélikus lelkész, lapszerkesztő és nyelvészeti író, szül. Győrött 1749-ben, megh. 1810-ben. Tanulmányai befejezte után Pozsonyban telepedett le s engedélyt kapott egy magyar hírlap kiadására, amelyet 1780-ban Magyar Hirmondó címen meg is indított. Ez volt az első magyar nyelvű hírlap. A lap nyolcórétű félívből hetenként kétszer jelent meg. Nyomtatta Paczkó Ferehc.

Ravius Mátyás: Heltai Anna veje, s a kolozsvári nagyműltű Heltai nyomda tulajdonosa; megh. 1637-ben. Magyarosan Szörös Mátyásnak, szászoson Rawnak nevezték. Két fia volt: Mátyás és János, akiknek — az idők folyamán —

sztintén részük volt a könyvnyomtatóskodásból, bár a nyomda felolós faktora 1630-tól 1660-ig Ab rugyi György volt. A Ravius-testvérek előregedvén, a nyomdát János fiára, ifj. Szörös Jánosra hagyták. Ifj. János halálával a nyomda visszazsált Heltai Anna fiára, Lang Andrásra, ki maga is már öregedő sorba lépven, az idők folyamán megkopott nyomdával nem sokat törődött. A Heltai-tipo gráfia pusztulásának a folyamata különben már 1635-ben megkezdődött. I. Rákóczi György (1630–48) az unitáriusok kezéből a reformátusok részére akarta a nyomdát megszerezni, ezért 1635. jan. 15-én levelet intézett a kolozsvári tanáshoz, melyben megparancsolja: «A betűöntéshez való matrixok ott volnának, küldje hozzá Gyulafehérvárra, hogy akik arra valók lesznek, betűket önthessenek benne, s annak utána ismét megküldhesse nekik.» A matrixákat el is küldték, de azok többé vissza nem kerültek. Matrica hiányában nem tudták a betűket újraönteni, azok elkoptak, elkallódtak, tönkrementek. A nagy közművelődési munkát teljesített Heltai-nyomda 110 éves fordulóján, 1660-ban véglegesen lomtárba került.

Raw Mátvás: I. Ravius Mátvás.

Reagens nyomtató-eljárások: Ide tartoznak a litográfia vagy könyvnyomtatás, a cink- és alumíniumnyomtatás, az offset-nyomtatás, fénynyomtatás és a higanyos festékkel való nyomtatás. Jellemző, hogy a nyomtatóforma festékrőlvevő elemei (vonalfolt, raszterpont, szemcse) a festéket föl nemvevő elemekkel elvileg egy szinten fekszenek, ellentétben a magas- és a mélynyomtatással. Az ismételt festékezés és lenyomtatás azáltal válik lehetővé, hogy a nyomtatóforma festéket eltasztító fölület-elemeit a festékezés előtt vagy alatt különböző reagenssekkel (viz, glicerines víz, higany a festékben) tápláljuk. Viz a rea-

gens a kő-, cink-, alumínium- és az offsetnyomtatásnál; glicerines víz a fénynyomtatásnál. A nyomtatás higanyos festékkel csak elméleti jelentőségű, mert a higany párolgása révén az amalgamált nyomtatóformáról készült nyomatok az egészségre nagyon ártalmasak.

Reaklós gyorsajtók: főleg a franciaországi nyomdáknban használják az ily kettős gyorsajtókat, amelyek egyetlen ide-odalgó cilinderrrel vannak ellátva. E gépeknél a fogaskerekével folytonosan a fundamentum fogasrúdjába kapaszkodó nyomócilinder teljes forgást végez a forma bemenetelkor, s ugyancsak teljeset, de már ellentétes irányít annak visszavonulásakor. A cylinder előtt négy-földádhengeres festékező szerkezet van, s így a forma duplán festékeződik. Az a körülmény, hogy a gépnek csupán 1 cilindere van: nemcsak az egyengetési s egyéb munka tekintetében jelent időmegtakarítást, hanem a gép gyorsabban is járható.

Reaklós nyomtatás: a. m. litográfia.

Reale: 50:65 cm-es papirosnagyság Olaszországban.

Reale: 48 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Reallno: 45:60 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Realone: 52:69 cm-es papirosnagyság az olasz nyomdászathoz.

Recenzló (latin): a. m. művészeti vagy irodalmi újdonságról (például színi előadásról, műtárlatról) szóló bíráló.

Récsey Viktor: a paunonhalmi apát-ság könyvtárának az igazgatója. Egyebek közt írta: «A kassai püspökségi könyvtár kódexeinek és inkunabulumainak jegyzéke» (Budapest 1891-ben); «Írás és könyv» (Győr 1899).

Recte (latin): a. m. helyesen. Szerzői korrektúrákon magyarázat-képpen olykor használják.

Redakció (lat.): a. m. szerkesztőség.

Redlinger Adolf: szül. 1875-ben. A betűszedést Pozsonyban tanulta az Alkalay-féle nyomdában. Később huzamos ideig dolgozott Budapesten a Boruth-, Neumayer-, Kraukauer-féle nyomdákban; a Világosság nyomdának alapításának időpontjától fogva alkalmazottja. 1908-tól 1914-ig felelős szerkesztője a Volkstimmének; a háborúokozta megszakítás után ismét tagja e lap szerkesztőségének egészen az 1923-as évig. 1907–08-ban egy évig szerkesztette a Gutenberget is. E munkán kívül szerkesztett még egy sereg németnyelvű más munkáslapot is. 1910-ben egyik alapítója a Természetbarátok Turista-Egyesületének; majd országos elnöke ez egyesületnek, amelynek egy-szersmind a kiadványát, a Természetbarát-ot is ő szerkesztette 1935-ig.

Redlitz Ferdinánd János: eperjesi tipográfus 1775 körül. A nyomda — rövid megszakítással — családja birtokában maradt 1852-ig.

Redukciós átnyomatás: a litográfiában az ú. n. redukciós készülék segítségével való átnyomás. E készülék jellemző része egy háromszoros nagyságra is egyenletesen kihúzható és összeereszt-hető gumilap, amely nagyítva avagy kicsinyítve viszi át a rajzot az egyik kőről a másikra.

Re-féle egyengetés: a könyvnyom-dai egyengetésnek az egyszerűsítését célzó eljárás. Jellemzője, hogy az orosz Re enyvvel kevert angyalvörös festéket kent föl a ragasztgatás helyett. Utána egy-némely amerikai nyomdász spirituszban oldott sellakot használt ilyenkor, s a kisebb nyomást igénylő helyeket levakar-gatta.

Reflexfény: az, ha valamely testet valahonnan visszاسugárzott tarka-színes fény ér, s ez gyöngye le-hetlektéppen meglátszik rajta. Ennek a reflexfénynak a festő-művészetben igen nagy a jelen-tősége.

Refrain (francia): a. m. visszatérő sor; olyan verssor, amely a vers-ben (leginkább a versszakok vé-gén) többszörösen is ismétlődik.

Regális: 1. Szédőállvány.

Regálpapíros: a 8-as, 9-es és 10-es papírosnagyságok régi elneve-zése. A 8-ast (47:60 cm) kis re-gálnak, a régi 9-est (47:63 cm) nagy regálnak, a 10-est (50:70 cm) szuperregálnak nevezték.

Regénynyomtató-papíros: 1. Nyom-tató-papíros.

Regiomontanus (Müller Johannes, vagy még másképpen: Magister Johann von Kunsperk): nyom-dász, csillagász, majd regens-burgi püspök. 1471 előtt tanár volt a Vitéz János primásunk alapította pozsonyi egyetemen, az Academia Istropolitánán; 1472 körül mint könyvnyomtató tűnik föl Nürnbergben, ahol latin és német nyelvű kalendáriumokat nyomtatgatott, mignem IV. Six-tus pápa a naptárreform megcsi-nálása végett Rómába hívta. On-nan visszatérve, püspök lett Re-gensburgban.

Regisztr: 1. a. m. soreggyen (l. o.). Színes nyomtatáskor az egyes szí-neknek pontosan a maguk he-lyére esése. Ez magától értető-dően fő-fő fontosságú, mert ha bármelyik szín kliséje nem fődí a másikat hajszálnyi pontossá-gal: az össznyomat természetesen elromlik. — 2. Üzleti könyvek-nél is regisztrernak nevezik a lapszéli ábécés bevágásokat, ame-lyek a régebbi időben kézimun-kával, újabban géppel készülnek.

Regletták: 1. Ürtöltők.

Reichard Károly: községi tipográfus 1836-tól fogva. 1846-tól kezdve fiai nevén állt a vállalat. 1840-ben megvásárolta Perger Ignác szombathelyi nyomdáját is.

Reichard Márton: 1694-től 1709-ig nyomdászkodott Nagyszebenben.

Reichenbach Frigyes: König Fri-gyesnek, a gyorssajtó feltaláló-jának unokája. Berlinben nyom-dásznak művelte ki magát és az

1817. évben nyombátyához került Oberzellbe, hol gépész lett. Később Augsburghban önállósította magát, amely üzletéből fejlődött ki aztán az ismert augsburgi gépgyár, mely főleg nyomdai gépek előállításával foglalkozik. 1883-ban halt meg.

Reinecke-féle eljárás: az anasztatikai átnyomásnak (l. o.) javított módja. A reprodukálható nyomtatványt marókalival, eau de Javellel és kénsavas salétrommal megtisztítják, vízfürdőbe teszik, majd pedig egészen híg zselatinoldattal leöntik. Erre még benzinen oldott híg viaszoldattal is bevonják a nyomtatványlapot s vízzel pezsgés közben leöblítik. Az így preparált nyomtatványt azután közönséges litográfiai átnyomással sokszorosíthatóvá lesz.

Reisacher-féle eljárás: l. Offset.

Reismann Dezső: született 1894-ben. Nagyszöllősen tanulta a betűszedést 1907-től 1910-ig. Ungvárott, majd Budapestre jöve, a Világosság-nyomdában dolgozott. Nyomdászársadalmi és szakirodalmi munkássága: 1924-től 1927-ig a budapesti Helyi Bizottság, 1929-től pedig az Országos Bizottságnak a tagja. 1926-tól rövid megszaki-tással tagja a közös tárgyalóbizottságnak, békéltetőbizottságnak és a lapbizottságnak. 1926 óta a Segélyező Egyesület választmányi tagja. 1929 óta alelnöke a Budapesti Hirlapszedők Körének. Az 1934-ik évben Csillag Ferencel együtt megírta a Budapesti Hirlapszedők Köré ötvenéves történetét. Sokat írogatott a Typographiába is.

Rekapituláció (latin): a. m. rövid összefoglalás. Tudományos könyvek végén szokott lenni.

Reklám: A modern reklám hivatása, hogy a tömegekre, vagy az emberek egy-egy csoportjára bizonyos árucikk vagy szolgáltatás érdekében buzdítóan s olyan meggyőző erővel hasson, melynek eredményeképpen a vásárlás

ténye jöjjön létre. Átütő eredmény csak rendszeres és céltudatos reklámtevékenységgel érhető el. A reklámtan ma már tudományszámba megy, melynek a nyugateurópai államokban és főleg Amerikában egyetemi tanzékei vannak. Az üzleti propaganda egyik fejlettebb formája a kollektív reklám, mely a környörtelen egyéni versenyt kikacsolja és egy egész üzleti ágazat fellendítésére irányul. A reklám szolgáltatába állított eszközök a technika vívmányai és a reklámleleménység folytán állandóan növekszenek. Föllephet a reklám ezerarcú változatban (karakati, üzleti, közlekedési, fény-, színházi, vetített, rádió-, film-reklám stb., stb.), de használják akár milyen fantasztikus reklámeszközöket, a reklám végtelen területén a nyomdaipar termékei és a napisajtó játsszák a legfőbb szerepet. Az üzleti propagandának legnagyobb és leg-hatásosabb részét a nyomdaipar bonyolítja le. Barnum szerint a nyomdafesték az üzlet vére. A sajtó bámulatra méltó elterjedésével az újsághirdetés a világkereskedelem gépezetének kenőolaja és a kölcsönhatás alapján a hirdetés a világsajtó felvirágoztatásának egyik legfontosabb előmozdítója. Ezért a nyomdaipari reklámeszközök között a hirdetés a legjelentékenyebb. Az első fizetett hirdetés 1649-ben jelent meg egy londoni lapban. A nagy vállalatok a rendszeres hirdetési hadjárat vezetésére reklámszakembereket alkalmaznak, a kisebb hirdetések szakszerű irányítását a hirdető-irodák intézik. A reklámszakember munkája körébe gyakran bevonja az író, művészt, tudóst. A hirdetés mellett a plakát egyik legmarkánsabb reklámeszköz. A legelső könyvnyomdai plakátot a könyvterjesztés érdekében adták ki a 16. század közepén. Senefelder találma-

nya megteremtette az illusztrált plakátot, melyből megszületik a mai modern plakátművészet. A plakát kifejező eszközei a határozott vonalak, nagy síkok, élénk színek. Az illusztrált plakát mellett jó reklámhatás érhető el a kifogástalan kiállítású tipográfiai plakáttal is, mely a különféle eljárással készült képes plakátok közül gyakran szembeszökően feltűnik. Fontos reklámnyomatványok még a körlevél, prospektus, árjegyzék, broszura. Tagabb értelemben tulajdonképpen egyéb üzleti nyomtatványok (cégkártya, levelepapíros, számla, boríték stb.) is reklámhatást kölcsönözhetnek, ha nyomdai kiállításuk a kifogástalan tipográfiai ízlésnek és az alapos szaktudásnak megfelel. Nagy reklámérték képvisel és az üzleti életben előnyös benyomást tesz minden egyes jól elkészített nyomtatvány. Miután a nyomdaipar bocsátja az üzleti világ részére a legtöbb és legértékesebb reklámeszközöket: azért szükséges a reklám és a nyomdászat közötti kapcsolatok kimélyítése. Elsőrangú nyomdaipari érdek az üzleti világ reklámtevékenységének további felélénkítése. Az impresszum is mindig reklámot jelent a nyomdának, de ezentúl önmagával és az egész iparral szemben minden nyomdásznak kötelessége, hogy propagandát csináljon a szép és szakzerűen értékes nyomdatermékeknek. **sza2**

Reklám az aszfalton: nagyvárosok megszokott látványossága. Különböző szerkezetekkel készül. Egy ilyen szerkezet hat különböző és egyenként egy-egy négyzetméter nagyságú hirdetés lenyomatására alkalmas. Egy éjjelen át ötszázszor hat, tehát 3000 hirdetést lehet vele lenyomatni. A hirdetőkészülék áll: egy kétkerekű taligára forgathatóan erősített doból, mely a földre leereszthető és fölemelhető. A dob homlok-fölületére helyeztetnek el a nyom-

tatótáblák, amelyekre a hirdetés szövege szerint összeállított kaucsukbetűk vannak erősítve. A betűket a kocsiira erősített kenőszerkezet festi meg. A nyomtatásra használt festőanyag olyan aszfaltglazur, mely nem rontja az úttest anyagát, azzal szervesen kötődik össze, vízben nem oldódik s mivel néhány másodperc alatt szárad, az éjjeli járókelők ruházatában sem tehet kárt. A festőanyag tartóssága szabályozható és a legforgalmasabb utcákon is 4-5 napig látható.

Reklámkártya: 1. Cégekártya.

Reklámszédelgés: valóságnak meg nem felelő dolgok hirdetése; ha valaki tudatosan, megtevesztő szándékkal silány minőségű árut jó árúnak hirdet, például műselymet tiszta selyemnek. Büntetendő cselekmény.

Rektifikálás (latin): a. m. helyreigazítás, kiigazítás, korrigálás valaminek.

Relais (francia): a. m. fölváltás. «Relais-rendszer»: német «schicht-rendszernek a közgazdasági irodalomban használt elnevezése.

Relief-klisé: A müncheni Albert E. dr. a század végén a maga ú. n. «relief-klisé»-ivel igyekezett az egyenetlenségeket fölöslegessé tenni. Két klisé készített minden képről: egy rendeset és egy túlmáratottat. Az utóbbit az előbbibe alulról belesajtolta, úgy hogy a klisé erős tónusai fönt kissé ki-jebb nyomódtak.

Relief-nyomatás: a mainzi Scholz eljárása dombormű-hatású litográfiai képek készítésére. A pozitív képi köről átnyomással negatív formát készítenek s a kettőből csekély eltolással és két különböző színnel egymásra nyomtatnak.

Remarque-nyomat: rézkarcoló művésznék jegyzetekkel ellátott első lenyomatai.

Rembrandt-intaglio-nyomatás: Angolországban a gyorsajtoi mélynyomatásnak gyakorolt egyik,

rendszerint igen gondos kivitelű módja.

Remele Pál: az Egyetemi Nyomda volt főművezetője. 1824-ben született Budán; s ott is szabadult föl 1842-ben. Utána vagy öt évig a külföldet járta. Az 1848/49-i hivatalos «Közlöny» tördelője volt, s mint ilyen, követte a kormányt Debrecenbe, majd később Szegedre és Aradra is.

Remittenda (a latin «remittare» = visszaküldeni szóból): visszaadott áru. A könyvkereskedelemben az olyan cikkek, melyeket a kereskedő visszaszámaztat a kiadónak, vagy azért, mert visszaadhatási (remissziós) joggal vásárolta és nem tudta eladni, vagy mert a bizományi áruból eladatlanul megmaradt. Az ilyen küldeményt ü. n. remittenda-jegyzék kíséri; a rajta feltüntetett nettó-összeget jogos esetben a kiadó a kereskedő számlája javára írja.

Renalssance (francia): a. m. újjászületés; különösen az antik művészetek és tudományok újjászületése a 15. században, a középkori elposványosodás után. Az egyes nemzeteknél külön-külön jellegzetességek alakultak ki; így van francia, német és olasz renaissance.

Renalssance-nyomtatás: az offset-munkának a mélynyomtatással való összekapcsolása, vagyis mikor a mélynyomtatásos lemezről indirekte, gumilap közvetítésével nyomtatnak.

Renaudot Teofrasztus: a francia hírlapirodalom megalapítója. Orvos volt, s betegeli mulattatására eleinte írott lapot szerkesztett, amelynek tartalmát adomák és ujdonságok tették. Később, 1631 május 30-án, XIII. Lajos engedélyt adott neki, hogy «mindazokat az ujdonságokat, híreket, eseményeket, amelyek a királyság határain kívül és belül történnek, kinyomathassa és árulhassa». Még aznap megjelent a «Gazette de

France» első száma. Ara egy sou volt. Renaudot emlékének újabban szobrot állítottak.

Renck-kilés: vonalasrajzú nyomtatólemezek előállítására szolgáló eljárás. Celluloid-alapon levő, kb. milliméternyi vastag krómozott zselatinrétegen állítják elő fotográfálás segédelmével.

Rendfa (szedőfa): a betűöntő szerzője, arra való, hogy a betűket a csiszolás megtörténte után egymás mellé főlészadjék.

Renius György: lásd Sárospataki könyvnyomtatás.

Rennauer: a nagyszombati nyomda felelős faktora 1740 és 1747 körül.

Repertórium (latin): a. m. címjegyzék, tárgylajstrom; gyakorta könyvcíme a tudományos munkák jegyzékének.

Repetexofot-eljárás: l. Offset.

Reproduktós fotográfia: a fotomechanikai munkánál használatos ü. n. reproduktós fotográfó berendezkedés már az aranyai dolgában is nagyon különbözik a műkedvelők kis apparátusaitól. A reproduktós készülék sokkal nagyobb, olykor félméteres lemeznagyságú és rugalmas, az uccai kocsiforgalom stb. okozta rázkódás lehetőségét kizáró állványzaton nyugszik, mely a szükséghez képest több méterre is kihúzható. A főlvételtkor szükséges erős fényt villanyvilágítással biztosítja magának a reproduktós fotográfus; olykor — főleg sötéttonusú olajfestmények fényképezésekor — erős reflektort is használ.

Rescius Rutger: XVI. századbeli jeles leydeni nyomdász. Az ottani egyetem tanára is volt.

Reservage: mélynyomtató lemezek előállítására szolgáló eljárás. Vörösrézlapra tussal rajzolunk, a lemez fölületét valamely maratóalappal bevonjuk, majd a lemezt vízbe tesszük. A tus ekkor kiázik s a vonalak szabadok lesznek a maratóalaptól. Azután a mélyremarítás következik.

Reszelés: 1. Betűk reszelése.

Részlemezek: 1. Fotomechanikai sokszorosító eljárások.

Retauxgraphie: a francia Retaux szedő- és osztógépe. A gép a Kastenbein-gép alapeszméjének a felhasználásával készült.

Réthy Lipót: a pesti Beimel tanítványa; 1846-ban Szarvason állította föl tipográfiáját; 1855 körül Gyulára, majd 1858-ban Aradra költözött véle. 1861-ben «Alföld» címmel napilapot indított. Megérte nyomdászkodásának 70 éves jubileumát (1903).

Retiré: így nevezik a papirosgyárosok által kimustrált, de még használható íveket, amelyeket olcsóbb áron bocsátanak forgalomba.

Retouche: a fotográfiában meg a fotomechanikus eljárásoknál a m. korrektúra, amikor a nyert kép hiányosságait pótolják, a főlegyes dolgokat pedig eltüntetik. A rézmetszésben szintén korrekturát jelent, mégpedig azt, amikor a sokszorosban nyomtatás alatt volt s ezért kopottas rézlemez vonalait vésővel megkarcolótűvel ismét határozottakká teszik.

Révai Miklós: a magyar helyesírás fő-fő megalapozója. született 1750-ben, meghalt 1807-ben. Piarista tanár volt, 1802-től kezdve a pesti egyetemen a magyar nyelvtudomány tanára. Verseghy Ferencsel szemben, aki a nyelvszokáson alapuló helyesírást híve volt, Révai a nyelvtörténetre alapított fölfogás mellett tört lándzsát.

Révai Mór János: a Révai-könyvkiadóvállalat alapítója, szül. 1860-ban, megh. 1926-ban. Apjának, Révai Sámuelnek könyvkereskedéséből fejlesztette ki nagy hírv kiadóvállalatát. Kiadta Jókai és Mikszáth műveinek jubiláris kiadását, megindította a Révai Nagy Lexikonát. Egyike volt a magyar könyves-szakma legkiválóbb szervezőinek. Mint poli-

tikus is szerepelt, országgyűlési képviselő volt. Emlékiratai «Írók, könyvek, kiadók» címmel jelentek meg (1926).

Révész Zsigmond: született 1886-ban Kemenesmihályfalván. Főlszabaldult 1903-ban Budapesten. Választmányi tagja volt a Szakegyesületnek, majd a Segélyző Egyesületnek. A Grafikai Szemlének és a Typographiának állandó munkatársa volt. 1925-ben a főváros törvényhatósági bizottságának tagjává választották. Az Általános Fogyasztási Szövetkezetnek és társvállalatainak felügyelőbizottsági tagja.

Revizó: első magyarnyelvű nyomdászlelap címe. 1869-ben indult meg, de csak félesztendeig élt. Szerkesztője Angyal Gyula, kiadója pedig az Almássy-összeesküvésben való részességéért hatusztendei várfogságot szenvedett Sógor György volt.

Revizió: kétféle is van: szerzői és géprevizio. A szerzői reviziót a készülő munka szerzője a megtördelt oldalakban nézi át és a hibák kijavítása után aláírásával jelzi, hogy a megjelölt hibák nyomdai kijavítása után a munka nyomható. Ezt imprimatúrának is nevezzük. A géprevizio viszont közvetlenül a nyomtatás előtt a revizor (l. o.) részére felülvizsgálás céljából gépen lehúzott ív, amelyen ez megnézi, vajjon a szerző, illetve a megrendelő javításait jól hajtották-e végre. Míg a kéziszedésnél csak a kijavított betűt vagy szót kell átnézni, a gépszedésnél javítás esetén a teljes sort kell a revizornak nemcsak átolvasnia, hanem az előtte levő és utána következő sorral is összehasonlítani, vajjon jó helyre dugták-e az újonnan leszedett sort. Sorhiány vagy sorfölfőség esetén sokszor az egész ívet át kell olvasnia, amíg a baj forrását megtalálja. Revizió alkalmával ellenőrzi a revizor a kilövés helyességét, a számozást stb. Több

hiba esetén második revízió, úgynevezett szemleiv (utánanéző) kérese tanácsos.

Revue (francia): a. m. szemle. — Angolul: review; olaszul: rivista.

Rey Hubert: lyoni születésű francia könyvnyomtató. Ő találta föl a vasból való sorjáztó 1796-ban.

Réz (cuprum): vörösszínű fém; száraz levegőn nem változik, nedves levegőn és hevítve oxidálódik. Fajsúlya 8.9, olvadáspontja 1050° C. Igen szívós, a meleget és az elektromosságot jól vezeti. Pénzt, géprészeket és sok egyebet; a nyomdászatban rézmetszetek és betűmatricák előállítására használják. Savak hatására a rézből gyorsan oxidok keletkeznek, melyek erős mérgek. Vegyületeiből zöld festékeket készítenek, azonban használják üveg- és porcelánfestésre is. Leőhelyei: Selmecbánya, Ürvölgy, Oravica, Libetbánya stb.; az Urul, Szibéria és Észak-Amerika.

Rézbetűk: Az ólomötvényeken kívül több más anyagból is próbáltak már betűket készíteni. Csinaltak többek közt vas- meg acélbetűket is, de nyilvánvaló, hogy könnyen-rozsdásodásuk miatt nem váltak be. Később a rézbetűkkel tettek próbát; nagyobbajta díszbetűket öntöttek belőle s némiképpen el is terjesztették azokat a könyvnyomatók körében. Tartósságuk hasznát azonban alaposan ellensúlyozta drágaságuk, úgy hogy ma már csak elvétve látjuk őket. Újabban ismét foglalkoznak a rézbetűk eszméjével. Azt ajánlották, hogy legalább az ú. n. írásbetűket öntsék rézből, úgy mint a vonalakat, meg némely vonalas keretfaját. A dologból azonban aligha lesz valami, mert a rézöntéssel igen bajos egészen sima s kellően mélyített nyomófelületet elérni és ami fő: az összekötő és kifutó finom vonásokat csak kezdetleges durva alakban lehet önteni, ami okvetlenül szükségessé teszi, hogy a

már megöntött betűket utólagosan vésnökkel javíttassák.

Rézkarc (németül: Radierung): Altitóltag Hopfer Dániel találta fel 1510 körül Délnémetországban, hol előbb vasra csak a későbbi fejlődése alatt kezdtek rézre dolgozni. Fénypontját a 17. században főleg Rembrandt munkáiban érte el. Könnyed, művészi lehetőségeket nyújtó technikájáért kedvelt eljárása lett azóta művészeinknek. Készítése a következő: Viasz, terpentint és gyanta vagy aszfalt keverékével bevonják a jól csiszolt rézlemezt; majd bekormozzák és ebbe a saválló rétegbe tüvel karcolják bele a rajzot. Vasklorid- vagy salétromsavoldattal többszörös fedeztetés után maratiák; végül a hiányzó részleteket éles tüvel belekarcolják. A nyomtatásra réznyomató eljárással történik. Szoktak reszelővel, üvegpapírossal való dörzsölgetéssel, akvatinta-szemcsézet kombinálásával, esetleg a festéknek nem egészen való törlesztével a kívánt részeket halovány, egészen gyenge tónust is hagyni.

Rézléniák: 1. Léniák.

Rézléniák tisztogatása: A rézrozda maga nem sok kárt szokott tenni a rézléniákban, ami főképpen a nagy simaságuknak is köszönhető. Mindamellet szorgosan kell tisztogatnunk, mert igen sok piszok tapad rájuk a gyakori használat következtében, ami pedig táblázatos szedésnél komoly zavart okoz. Ha a lénia még nem nagyon piszkos, úgy tisztíthatjuk meg legkönnyebben, hogy egy ideig vízben áztatva, valamilyen durva ronggyal erősen ledörzsöljük. A piszkosabb rézléniáknál azonban ez az eljárás már nem ér semmit, s ezért a különböző nyomdákban más és más lénia-tisztítási módokkal is próbálkoztak. Némely helyt terpentintben való egy-két napos áztatással igyekeznek megpuhítani a rézléniák oldalára száradt pisz-

kot meg festéket, hogy aztán durva ronggyal tisztára dörzsölhessék azokat. Másutt a léniaikból egy csomót a törülörongy közé téve, addig dörzsölik azokat egymáshoz, amíg a piszok és festék egészen le nem kopik róluk.

Rézmetésés (kalkográfia, Kupferstich): a mélynyomató technika első őse, ezért a «rézmetésés» szót összefoglaló elnevezésül is használják a régibb mélynyomatásos eljárásoknál. 1430 körül találták fel, valószínűleg németországi ötvösök. Kézimunkával, különböző mélyítőkészítők, vésők segítségével belevésik a rajzot a rézlemezbe. Különböző mélységű, vastagságú, sűrűségű vonalakkal számtalan árnyalatot érnek el. Egy rézmetészt kb. 1000 jó és 1500 másodrangú levonatot ad. Igen kényes, valamint hosszadalmas munka. Nyomatását 1. Réznyomatás.

Rézmetészetpapiros: kitűnő anyagból készült, jóformán teljesen enyvezetlen papiros. A nyomtatási eljárás kívánja meg az e fajta papiros lehető legnagyobb mértékű puhaságát.

Réznyomatás: a mélynyomatásnak az az ősi módja, mikor nem rákellel, hanem sűrű festékekkel és törülgetéssel készül a nyomat. A rézmetészetek, rézkarcok, acélmetészetek, akvatinták, mezzotintók, heliogravűrök stb. sokszorosításnak így módon. A nyomtatás külön e célra készített réznyomatósajtón történik, mely két szabályozható öntöttvas hengerből áll. És pedig: a melegített lemezt bekenjük rövidszálú kencevel készített sűrű festékekkel, beledörzsöljük a mélyedésekbe, a síma felületet letisztítjuk törülgetéssel, esetleg krétaporról, vagy lúggal, de úgy hogy a mélyedésekben a festék megmaradjon. A puha, szívóképes papirost megnedvesítjük és nemzett vagy gumilapot helyezünk rá, amely ha a lemezt a két henger között erős nyomással áthajtjuk: a papirost a mélyedésekbe

beleszorítja és onnan kiemelteti véle a festéket.

Réznyomató-festék: Ha a nyomtatólemezt alulról melegítjük, tömöttebb, erősebb konzisztenciájú festéket alkalmazunk, mert a festék nyomtatás közben a melegről amúgy is higabb állapotba kerül. A rézmetészetekhez való festék alapanyagát, a kormot régebben szőlőmagból égették. Hídeg eljárásnál a festék lazább. A mélynyomatásos gyorsaságon az óránként való fordulat-számtól is függ a festék konzisztenciája: minél nagyobb ez a fordulatszám, annál gyöngébbnek kell lennie a festéknek.

Rézst-tételek: 1. Üzemkönyvelés.

Rhau György: 1520-tól 1548-ig Wittenbergben nyomtatott. Eleintén Luther kisebb iratait és nagy katekizmusát (1531) nyomtatta; később Melanchton műveinek lett a kiadója s nyomtatója.

Rheda Pál (lipsiai): könyvnyomató. 1596-ban, Csáktornyai János után vette át a debreceni városi nyomdát, s azt 1619-ben bekövetkezett haláláig vezette. Halála után egy éven át örökösei neve alatt működött a nyomda, 1620-tól azonban fia Péter önállóan vezette az üzemet 1630-ig, amikor Fodorik Menyhért lett a debreceni könyvnyomató.

Rheinländer: 11 pontos betűnagyság neve a régibb német tipométriában.

Rhenius György: a Lórántffy Zsuzsanna alapította sárospataki tipográfia első nyomdája 1630-tól 1657-ig.

Richardson Samuel: betűszedőből lett angol regényíró; szül. 1689-ben, megh. 1761-ben. Ifjúkorát a betűszekrény mellett töltötte; később saját nyomdája volt. «Pamela» című igen népszerű művével a maga idejében irányt adott az angol szépirodalomnak.

Richter Antal Fülöp: pesti litográfus 1835–40 körül; főképpen a krétarajznak volt kiváló mestere.

Richter József: a nagyszombati topográfia betűmetszéshez is értő öntője 1773 körül.

Riczó Sándor: szül. 1880-ban. A gépmesterséget Ungváron tanulta (1892–1896). Hat évig dolgozott Düsseldorfban és Münchenben. Budapestre jöve, a Hornyánszky-nyomdában kapott alkalmazást. Később a Pallas-nyomdába került, ahol most ő a főgépmester. A nyomdászszervezet Orsz. Bizottságának jóideig tagja volt, majd ugyancsak hosszabb ideig a Grafikus Művezetők Szakosztályának az alelnöke volt. Munkatársa volt a «Géptereim» című szakkönyvnek; szakecikkeket írt a Magyar Nyomdászatra, a Grafikus Művezetők Evkönyvébe, valamint a grafikus művezetők szaklapjába. E Lexikonnak is munkatársa.

Riedl Károly Agoston: pestvárosi neves fametsző a 19. század közepe táján. Jól kiképzett fametszők egész sora került ki a keze alól.

Riessinger Sixtus: Nápoly városának strassburgi származású legelső könyvnyomtatója az 1471-es évben. Tudós nyomdász volt. Amikor 1479-ben Nápolyból távozni készült, Ferdinánd király viszsza akarta tartani, s még püspökséget is ígért neki, csak hogy maradjon. Riessinger azonban nem hajlott erre sem; előbb Rómába ment, majd visszatért Strassburg városába.

Rietmiller Mátyás: a nagyszombati nyomda ügyvezetője 1677 körül.

Riffe Hans: a lichtenauai vár gondnoka, Gutenberg társa a könyvnyomtatás föltalálását megelőző különböző technikai kísérleteiben.

Rigler József Ede Papírneműgyár R.-T.: néhai Rigler József Ede alapította 1871-ben. A vállalatnak kicsiny papírkereskedés volt az alapja a Váci körúton; ezt rövidesen megnagyobbítva, a Kecske-méti ucca 13 sz. alá helyezte át. 1873-ban az Üllői úton állított fel kis nyomdát, amely egy kézzel

hajtott gyorsajtóból, lábajtású téglanyomóból és egy kézprésből állt. Ugyanitt papiroszacskóüzemet is rendezett be. Abban az időben újdonság volt a cégnyomtatással ellátott papírzacskó és meglehetősen nagy volt a fogyasztás, úgy hogy további téglatesztet kellett felállítania. 1874-ben állította fel az első vonalzógépet, berendezett könyvtörműhelyt és irófüzeteket hozott forgalomba. A szétszórt munkahelyeket 1877-ben a Mérleg uccában egyesítette, s ez már gyárnak volt nevezhető. 1881-ben a vállalat, nagy építkezések után, a Rózsa ucca 55. szám alá került. Hogy cikkeit külföldön is elhelyezhesse, 1887-ben Ruscukban és 1889-ben Bécsben fiókraktárakat alapított a vállalat. 1894-ben részvénytársasággá alakult át. Az új gyárépületben az egyes üzemszeket modernizálták, megnagyobbították és újabb cikkek gyártására rendezkedtek be. Közben az export is állandóan növekedett. 1905-ben a vállalat Özörényben állított fel fióktelepet. A gyártelep azóta évről-évre modernebb gépekkel szereli fel magát, az erőt egy 120 lóerős Diesel-motor szolgáltatja. 1909-ben a vállalat alapítója elhunyt és az általa betanított munkatársak vették át a vezetést. A háború, sajnos, az exportot teljesen megszüntette; a fióktelepek is önállóak lettek ekkor.

Rikesz Mihály: a pozsonyi érseki nyomda vezetője 1621-től 1631-ig.

Rikkancs: Kozma Andor faragta jó magyar szó az uccai újságíró fogalmára.

Riport: az angol «report» (a. m. híradás), fonetikus átírása.

Riskó Sámuel (huszti): a debreceni városi nyomda provizora 1786-tól 1792-ig.

Rispetto: 33,45 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Ritkítás: a sorok szellősebbeké tétele. Nagyban fokozza a szöveg

olvashatóságát. Hogy ritkítsunk-e vagy sem: első sorban a nyomtatvány és a betű nagyságától, valamint a margótól és egyéb fehéren maradó felületektől függ. Nagy kvartalakhoz képtelenség volna nonpareille szövegbetűket venni, s azt is ritkítatlanul. A könyv avagy újság szövegsorai ne kerüljenek távolabbra egymástól, mint amekkora a betű szeme. A tágitás arányának megállapításakor különben is a betű képeinek sötétebb avagy világosabb voltát is mindig tekintetbe kell venni; igen erős alapvonalú és keskenyebb betűkkel szedett szövegeknél a tágitathatásnak kisebb a mértéke, mint a vékonyvonalas, szélesbetűjű szövegnél. Ritkításkor, ha a tágitókat «darabolunk» kell: fölváltva jobbra és balra rakjuk a kisebbeket; így ——— Ez különben általános szedői szabály: vonatkozik a lénik, kvadrátumok és ürtöltők (stégek) használatára is.

Ritmika: 1. Optikai csalódások.

Ritvale (latin): a. m. szertartásos könyv.

Rizs-csirliz: 1. Ragasztó-szerek.

Rizspapiros: a kínai birodalomban még ma is nagy mértékben gyártják a rizsnövény szalmájából.

Robert Louls: a papirosgép feltalálója. A Didot-család essonnesi papirosmalmának munkása volt. A francia forradalmi konvent megbízásából a papirosmalmok termelése fokozásának a lehetőségeit kutatva, rájött arra, hogy a papiroskészítés kézi fogásainak nagy része mechanikai műveletekkel is helyettesíthető. 1799-ben szabadalmat vett egy hengereken mozgó és végnélküli szita rendszerére, amely az ú. n. papirosgépnél legjellemzőbb része.

Robertson-féle fotografikus szedőgép: 1. Photolino.

Röckner Vinzens: a 16. század elején Miksa császár titkára, a töröttlábú német fraktúr betű első megtervezője.

Roden Gy. András: a nagyszombati nyomda felelős faktora 1713–1715.

Rodt Berthold: Basel város legelső nyomdása; Gutenberg János tanítványa. A baseli nyomdát 1470 körül alapította, ezután azonban rövidesen elhalt.

Rogers John R.: amerikai mérnök, a Typograph soröntőszedőgép feltalálója, szül. 1856-ban, meghalt 1934-ben, 1882 körül «Impression Typograph» elnevezésű matricasajtoló gépet szerkesztett, s megkettős kizáróékek szabadalmát. Fekettős kizáróékek szabadalmát E szabadalmat azonban csakhamar továbbadta 416.000 dollárért a Mergenthaler-társaságnak, s ezen fordult a Linotype gyárthatása. 1885 óta a Typograph (l. o.) soröntő gépen dolgozott, amelynek gyártására 1888 tavaszán tökéletes társaság is alakult.

Rohn A.: pesti litográfus a 19. század közepe táján; kitűnő technikaijáról és sokoldalúságáról volt nevezetes.

Rokon színek: 1. Festékeverés.

Római abécé: a görögöktől vették át. A legrégebb római abécé 20 betűjegyből állott, amelyek között még több eredetileg feneciai betűjegy is van (H, K, Q), s csak később bővítették a szükséghez képest más jegyekkel.

Római antikva: a Morris-féle könyvreneszansz hatására a kontinensen keletkezett új betűsorozatoknak többszörösen is használt megjelölése. Az első ilyen típust 1899-ben Hamburgban csinálták meg.

Roman: betűnagyság régi megjelölése. Stenglin Jeremiás augsburgi betűöntő 1693-ban megjelent árjegyzékében van szó róla. A mai kettős mediálisnak, németesen a kétmittles nagyságnak feleltetett meg. A 18. század végének német tipométriájában már csak 24 pont volt.

Romana: az 1900-as esztendőnk népszerű könyvbetűje. Némi nyújtással vagy alacsonyítással, vékonyítással vagy vastagítással s más

változásokkal majd mindenik befüntő megcsinálta, persze különböző nevet adva neki.

Romániai Grafikai Munkások Szövetsége: a világháború szülötte. Székhelye kezdetben Nagyszeben volt, de ettől a központtól Erdélyország és a Bánság nyomdászága már elejétől fogva idegenkedett. Országos titkos szavazással tehát Kolozsvárt választották a nyomdások végleges székhelyül. Az adminisztrációt itt Jordáky Lajos mint ügyvezető-alelnök, majd pedig mint ügyvezető-titkár Terhes Gyula látta el. Az újjáépítés nehézségét munkáját még 1920 tavaszán megkezdik. Felkeresnek minden számottevő nyomdavárost s azokkal külön-külön kollektív szerződést kötnek. Még egy tisztviselő beállítását teszi szükségessé a felszaporodott munka; amit pályázat útján Gábor Demeter nyert el. Az 1920 októberi kongresszus új alapszabályt dolgoz ki, ekkor az egyesület «Erdélyi és Bánati Grafikai Munkások Szövetsége» címet kapja. 1921 decemberében kötik meg az első országos árszabályt, melybe Kolozsvár azonban csak 1922-ben kapcsolódhatott bele. De mivel a régi királyság nyomdái szervezetlenségüknél fogva nagy károkat okoztak az erdélyi nyomdáknak, 1922 őszén tárgyalásokat folytattak a bukaresti «Gutenberg» és a «Sindicatus», majd a iasi és brailai «Tiparul» egyesületek vezetőivel a fúzió kérdésében. A tárgyalások eredményre nem vezettek, mert a régát nyomdászságából a belátás, áldozatkészség és az solidaritás még hiányzik. Annál örvedesebb esemény számba jött decemberben a bukovinai nyomdások csatlakozása. 1923-ban a vezetőség 850.000 lejért házat vásárol. 1924–26-ban szabályozzák a tanonclétszámot, s fúziós megállapodást kötnek a bukaresti «Gutenberg» egyesülettel. 1928 a likvidációs nagy vita éve, mely a magyarországi és romániai nyom-

dászegyesületek között zajlott le. Az utóbbi a magyarországi nyomdászegyesületektől 845 dolgozó tagot és 26 tényleges rokkantát vett át. A vita döntőbírói határozattal zárult; e szerint a romániai szövetség végkielégítés címén tízenkétezer pengőt kapott. Az ezután következő évek főprogramja — mindmáig — az ó-királyság nyomdászainak megszervezése és a munkanélküliség leküzdése. A szövetség emellett a szakmafejlesztésből is töle telhetőleg kivetszi a részét. 15 évi fennállása óta 17 ízben hirdetett pályázatot különböző nyomtatványokra. Nyomatványkiállítás rendezett nyolcszor, szaktanfolyamot rendeztek a kerületek majdnem mindegyikében. ls

Romániai Nyomdatulajdonosok Szövetsége 1921 július 17-én alakult meg Kolozsvárott. A szövetség 1926-ban megalkotta az első egységes nyomtatványtarifát, amely azonban az ókirályság szervezetlensége miatt megszűnt. Jelenleg dr Vékás Lajos az elnöke; titkára Mund József Temesvárt. Hivatalos lapja a «Graphic Union».

Románnyelvű szedés: A népies latin nyelvből származik a román nyelv. A román ábécé 27 betűből áll. Magánhangzók: a, e, i, o, u; torokhangok: â, â, î; a mássalhangzók, mint a magyarban, de hiányzanak az összetett mássalhangzók, w és y, ellenben van ŝ és ł. Természetesen ugyanezek a betűk verzálisban is megvannak. Az â, â, î nem magánhangzó, hanem csak egy mély, rövid torokhang, amely nyögésszerűen hangzik.

A román hivatalos betű 1860-ig a cirill volt. 1904-ben a román akadémia kidolgozta a helyesírási rendszert, mely napjainkig újabb fejlődésen ment keresztül.

A románnyelvű szedéshez c, a, e, p, i, u betűtípusokból kétszeres mennyiségnél több, t, r-ből még egy félszeres mennyiség, az

ä, s, t betűkből pedig egy-egy nagy szekrényrekesznyi szükség, mivel ezek az uralkodó betűk. A román szavak rövidek, a félnégyzettel való szedés ripacsos képet ad, ezért sok spáciumra van szükség.

Rombold: az egyenlőtlen oldalú ferdeszögű paralelogrammának (l.o.) közönségesen használt neve.

Rombusz: az egyenlő oldalú ferdeszögű paralelogrammának közönségesen használt elnevezése.

Romwalter Károly: 1850-ben vette át Lenk Sámuel soproni nyomdáját, amelyet 1895-ben Alfréd fiának — ki különben 1880 óta tevékenyen részt vett a nyomdai munkában — adott át. 1933-ban a tipográfiát a Röttig-féle nyomdával egyesítve, bérbe adták.

Rondbetűk: gömbölyű vonásokból álló alfaja a latin írásnak. Hasonló írást Olaszországban már a 15. században használtak «scrittura ronda» és Franciaországban a 16. század óta «écriture financière» vagy «écriture ronde» és egy elkorcsosult fajtát «écriture italienne bâtarde» név alatt. Az első rond nyomdatípusokat a párizsi Moreau Pierre metszette 1640 körül.

Rongyanyag: növényi eredetű rostokból előállított textilanyagok, ú. m. pamut, len, kender, juta hulladékból készült cellulóz. A falköszörület, illetve cellulóz feltalálásáig a papírosgyártás egyetlen nyersanyagát képezte. Ez idő szerint már csak egészen finom; különleges papírosok (bankjegy-, értékcikk-, rajz-, kondenzátor-, cigarettapapíros) előállításához alkalmazzák. A kellően válogatott rongyokat mossák és felapritják, majd nagy gömbfőzőkben (3.5—4 atm. mellett) mészlúggal vagy pedig szódával 6—12 óráig főzik, e munkát után kimossák, ezt követően hollanderekben durván őrlik és fehérítik. Az ily módon forgalomba kerülő anyagot rongyfélanyagnak nevezik, amelyet a

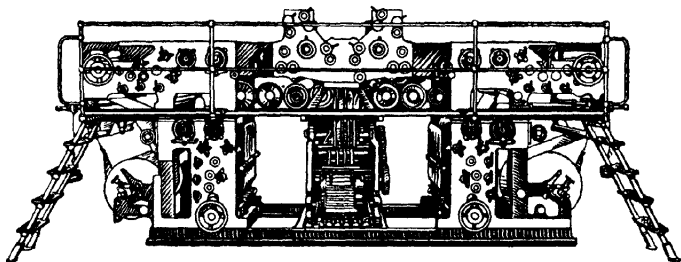
továbbiakban azonosan dolgoznak fel, mint a normális fa-cellulózt.

Rosenborg-féle szedőgép: közel száz esztendő előtti érdekes kísérletezése a svéd Rosenborg Frigyes kapitányuk. A betűk már nem a saját súlyuknál fogva csúsztak le a tartóikból, hanem «végnélküli» forgó szíj segítette őket ebben.

Rosner Károly: grafikai szakíró, szül. Budapesten 1902-ben. Működésének főbb állomásai: Floris-csokoládégyár, Globus Rt., Piatnik Rt. Sokat írt magyar és külföldi szaklapokba. 1930-ban megszerkesztette a lipcei «Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik» magyar füzetét; 1928-ban a stuttgarti «Der Holzschnitt» külön magyar füzetét. Egyéb művei: «A plakát kézikönyve» (Budapest Székesfőváros Hirdetvéralatának kiadása, 1934); «Ungarske Kunstnertrensnit i det tyvende arhundre» (Oslo).

Rotációs fotográfálás: az ehhez való gépszerkezeteken készül a külföldi fotográfikus levelezőlapok főmunka-számba menő része. Az egymás mögé kapcsolt gépek elsején történik a képnek másolási exponálása meg a szövegrészletek rája-nyomtatása, a második on az előhívás és rögzítés, a harmadikon pedig a kép kimosása; mindez tekercsről legombolyodó bronzüstös papirosra készül, egyik gépről a másikra átvonulón. Kéndezen 8—16 kép van egy-egy «formában».

Rotációs gépek (hibásan magyarul: körforgó gépek): így nevezik azokat a gyorsajtókat, amelyeknél a forma nem lapos, hanem egy vagy több, a nyomócilinderrel szemközt levő úgynevezett formahengerre van rágömbölyítve. A mozgási iránynak változását tehát e gépeknél elkerülték, ami a gyorsaság nagymértékű fokozását teszi lehetővé, annyira, amennyire ezt az úgynevezett végnélküli papiros szakadási ellenállása, meg maga a nyomtatási fo-



Modern hírlapnyomtató rotációs. Két tekercsről 32 oldal nyomtat, de bedílitható kevesebb, akár 2 oldal nyomtatására is. A gép szalagvezetés nélkül dolgozik, kétszeri hajtogatásra való hajtogató apparátussal.

lyamat is megengedi. — König Frigyes kísérletezései után Cowper és Applegath alkottak meg az első rotációs gépeket 1815 körül. Két nyomóhengert helyeztek egymás mellé s szélről két lemezhengert és festékező szerkezetet alkalmaztak. A nyomó- és lemez-hengerek átmérete egyenkint 60 centiméter volt. A lemez-henger egy részét a gömbölyített nyomtatóforma foglalta el, többi része festékszéjjeldörzsölő fölület gyanánt szolgált. A nyomóhenger és lemez-henger közé illesztett papírosívet az első oldal nyomása után végnélküli szalag vitte a másik nyomóhenger s lemez-henger közé, ahol a hátsó oldala nyomatódott tele. Ezt követőleg alkottak még nagyobb gépeket is; ilyen volt a Hoe-féle emeletesháznyi magasságú «type revolving printing» gép, amelynek fő része volt az óriási lemez-henger a küpalakú betűkből álló szedéssel. E körül sorakozott 10 nyomóhenger a maga berakó- és kirakó-asztalaival meg festékező szerkezeteivel. E gép kezelő személyzete 16–18 emberből állott. A mi mostani rotációsaink alapeszméjét ismerték, de nem volt még meg a végnélküli papíros, s így minden egyes ívet külön-kü-

lön kellett berakni. A végnélküli papírost csak a 19. század közepén alkalmazta rotációs gépre az amerikai Bullock Vilmos, miután már előbb is kísérleteztek a papíroscsináló gép meg a rotációs gép összekapcsolásával. A gépbe egyik oldalán betették a papírosanyagot és a másik oldalán már nyomtatott ujság került ki belőle.

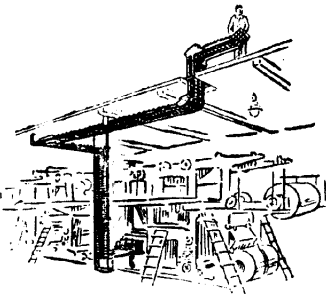
A Marinoni-féle rotációs gép a dupla gépek módjára csinált hat-szoros gyorsajtóból keletkezett. A papírost nyomtatás előtt vágta, s négy kirakó-asztala volt. Hasonlított hozzá a Sigl-féle rotációs gép is. Valami nagyon praktikus azonban egyik sem volt. Ezért Marinoni a Walter-sajtóhoz hasonló új gépet alkotott, amely minden-esetre különb volt a régieknél, de az augsburgi rotációsokkal még sem ért föl. Ezek már hajtogató készülékekkel is el voltak látva, s építési módjuk sem volt olyan nehézkes, mint amazé. Festékező szerkezetüknél pedig a festék minél alaposabban eldörzsölésére törekedtek, s ezért az egyik vályúból 9, a másikból 11 henger közvetítésével jutott a festék a lemez-hengerekre. Rotációs gépeket szerkesztettek még a francia Derriey

és a német Hummel. Az előbbie nyomtatás után vágta el a papírost s ezért bizonyos körülmények között különböző hosszúságú iverket lehetett vele nyomtatni. Az utóbbi a fekvő rendszerű rotációs gépek közé tartozik, mert a nyomó- és lemezhangerek vízszintesen sorakoznak egymás mellé; eltér tőle a Victory-rotációs, melynél azok páronként helyezkednek el. Valamennyitől elüt azonban a Foster csinálta Prestonian körforgó gép, amin esetleg szedésformáról is lehet nyomtatni. Itt a lemezhangerek átmérete teljes egy méter, hogy a hajlása mentől nagyobb szögű legyen. A nyomóhenger fölüllete azonban négyzerte kisebb a lemezhangerenél, s ezért négy-négy nyomóhenger van, amelyek részleteken nyomtatják le a formát.

Az eddig ismertetett rotációs gépek mindegyike csak egyszerűen működő, vagyis egyszerre csakis egyetlen papírosgombolyagról végezi a nyomtatást. Alkottak tehát kettősen működő, vagyis oly gépeket is, amelyek egyidejűleg két papírosgombolyagról nyomtatnak; az utóbbiaknak azonban két fajtájuk van: 1. az olyan gépek, melyeknél a munkamennyiség kétszeres, de a stereotíplemek csak egyszeresen vannak meg; 2. az olyanok, melyeknél a munkamennyiség kétszeres és a stereotíplemek szintén duplán vannak meg. Az utóbbiakat ikerrotációknak is nevezik. Vannak még illusztrációk nyomtatására való körforgó gépek. Ezeknél olajos papírosból való gombolyag is van, amelynek papírosa a már egyik oldalán nyomtatott papíros és a hátsó nyomtatást végző henger közt fut, hogy a festék az utóbira le ne húzódjék. E gépeket azonban nem futtathatjuk maximális gyorsaságukkal, mert különben az illusztrációk nem nyomódhatnak tisztán. A kettősen működő rotációs gépeken való nyomtatáshoz a lehetőséghez képest

gyorsan száradó festéket kell venniünk, amellet pedig rendkívül szívós festékező hengerekkel kell felszerelnünk gépeinket, nehogy a nagy gyorsaság következtében mihamar tönkre menjenek.

Rotációs gépek dolgában különben a fől sorolt fő-fő típusok keretén belül rengeteg változat teremődik meg az utóbbi időkben, már csak azért is, mert jóformán minden egyes ily gép különleges célok szemmel tartásával, ügyszólván megrendelésre készül. Minden újságnyomató rotációs-nak megvan a maga megszabott formátuma; szélesebb lemezeket nem lehet ráilleszteni a formacilinderre. Általában a rotációsok mindig valamely speciális célra készülnek, s részleteikben e szerint különböznek is egymástól. A haladás elve azért folytonos a rotációsoknál: egyszerűbbé, biztonságabbá igyekeznek tenni minden új gépet. Az alkotó részek kifinomodtak, tökéletesültek, a nyomtatás mind biztosabbá s gyorsabbá lett az új rotációsokon.



Transzportőr (újságtovábbító). Ma már naggyobbzsabású modern hirlapüzem nemigen képzelhető el eme páternoszter szerű készülék nélkül, mely a gépből az expedícióba szállítja a kinyomtatott hirlapot.

Rotációs gépen nyomtatott hírlapok oldalterjedelem-változatait a végnélküli papírhengerek különböző szélességei adják. Ha a gép 32 oldalas és a papíros szélessége 114 cm., akkor az oldalterjedelem szerint: egész (114 cm.), háromnegyedes (85.5 cm.) s feles (57 cm.) papírohengereket használunk. Pl.

2×16 oldalhoz	=	$\frac{1}{1} + \frac{1}{1}$	henger
2×14	"	=	$\frac{1}{1} + \frac{3}{4}$ "
2×12	"	=	$\frac{1}{1} + \frac{1}{2}$ "
2×10	"	=	$\frac{3}{4} + \frac{1}{2}$ "
4×8	"	=	$\frac{1}{1} + \frac{1}{1}$ "
4×6	"	=	$\frac{3}{4} + \frac{1}{4}$ "
4×4	"	=	$\frac{1}{1}$ —
16×2	"	=	$\frac{1}{1} + \frac{1}{1}$ "

(Minőség és súly: 1. Ujságpapíros.)

A rotációs gép különböző oldalterjedelmre való átalakításának előfeltétele: a nyomtatandó papíros szélességével egyenlő, festéknyaló hengerek cserélése és pontos beállítása, amely a nyaló-henger csapágyait szabályozó csavarok segítségével történik, azután következik a hosszvágó körkések és a papíros vezetésére szolgáló gumigörgők, továbbá 16-nál nagyobb oldalterjedelemmel az ívek összehordását végző gyűjtő-szerkezet pontos beállítása.

Nagy fontossággal bír a gép alkatrészeinek állandó tisztántartása és olajozása, különös gondot igényel a festéktartókban, valamint a dörzsölő hengereken lerakódott papírospor eltávolítása, háromnegyedes és feles hengerek beállításánál pedig a nyaló-hengerrel nem érintkező hengerrészek olajjal hígított festékkel való bekenése. (A hengerekről: 1. Festékező hengerek.) — A nyomóhenger átméretének (radius) ellenőrzése és a borításnak, benyomódás által szükségessé vált kicserélése (1. Borítás) után a festékbedörzsölés következik, ezt követően a papíros behúzása után, a vágó- és hajtogató szerkezet működésére nagy figyelemmel, próbajáratot végzünk.

A festékfelhordó hengerek pontos beállítása után történik az oldalak lemezeinek beemelése és egyengetése, különös tekintettel a fölerősített lemezek egyenletes fölfekvésére.

A körforgó gépnek, indulása első percében el kell érnie a maximális sebességet, amely különböző géptípusok szerint és óránként 10-50.000 példány hírlap termelését eredményezi. Kai

Rotációs mélynyomatás: képes mellékletek, árjegyzékek, olcsóbb folyóiratok, valamint ezekhez hasonló nem kimondottan «minőségi» munkák nyomtatására nagy gyorsaságánál és a fölhasznált tekercspapíros olcsóbságánál fogva a lehető legmegfelelőbb. Minden nagyobb nyomdagépgyár gyárt valamely ily gépet, de az alapon-dolátuk és kezelésük teljesen egyforma; csak a hengerek elhelyezésében, a papíros vezetésében, a szárítás és hajtogatás megoldásában különböznek egymástól. Valamennyi gépnél a tekercspapírost forgó hengerek — a regisztert biztosítva — a formahengerek vezetnek, hol a nyomóhenger igen erős és szabályozható nyomással egy tömör gumihengert szorít rája, hogy a papíros kimenelje a festéket a formahenger mélyedéseiből. A formahengerfestékekben forog és a rákel tisztítja meg a fölös festéktől. Nyomatás után meleg fűtőtestek és légfűvás megszáritja a nyomtatott oldalon a festéket, hűtőhenger lehűti, hogy a hátsó oldal nyomtatható legyen, amihez szintén regisztert állító forgóhengerek vezetnek. A hátsó oldal nyomtatása után, megszáritva és lehűtve, a nyomat a vágó-hajtogató készülékbe kerül, mely fogaskerekek cserélgetésével beállítható tizedmilliméter pontossággal a formahenger kerületi nagyságára. Valamint beállítható a hajtogatás hányrétűségére, esetleg egyes gépeken ivenkénti kirakásra. A há-

rom szint és hátsó oldalt nyomtató rotációs gépeknek négy nyomtatómű van, ezekből három a három szint nyomtatja egymás után, míg a negyedik a hátsó oldalt.

Rotációs papíros: másként végnélküli papírosnak nevezzük. Egy-egy rotációs hengeren kb. 6000–7000 méter hosszú papíros van. Szélessége a rotációs nyomtatógépek szélessége szerint változó. Ezen belül is különféle szélességekben készül és pedig egész gép-szélességben, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{4}$ szélességben. A rotációs papíros — különösen a napilapok számára — rendszeren 50 gr súlyban a legolcsóbb anyagból készül. A rotációs papírossal szemben a nyomdásznak a fő követelménye: az egyenletes göngyöltetés, meg az, hogy a szakadás ellenében való szilárdsága legalább akkora legyen, hogy a rotációs gép normális húzásakor el ne szakadjon; a papíros ne legyen dejes és végül a porzása a legminimálisabb legyen. Újabban nagyon elterjedt a napilapoknál a kliséről való nyomtatás is, ami a rotációs papírossal szemben azt a követelményt állította fel, hogy simítása a normálisnál jobb legyen. — A hengerpapíros ma már nagy mennyiségben készül jobb minőségben is, mert a mélynyomtató rotációs nyomtatás feltétlenül megkívánja a jobb minőségű és jól simított papírost. A rotációs papírossal a nyomtatás úgy történik, hogy a henger tengelye irányában kb. 75 mm széles űr van hagyva, amelyen egy vashengert tolnak keresztül, azt rögzítik és avval együtt helyezik a gépbe. Az így behelyezett papírost a gép nyomtatás közben gördíti le. Ezért a henger nyílásának épségére nagyon kell ügyelni, mert ha bármily okból összenyomódik és a vashengert rajta keresztüldugni nem lehet: a papíroshenger feldolgozása nem lehetséges.

A papírosgyártás legjelentősebb része a rotációs papíros. Magyarországon évenként kb. 1500–2000 vagont dolgoznak fel.

Rotációs stereotípa: l. Stereotípa.
Rotatype: a berlini Schiepe és Friedmann egyes betűket szedő és öntő gépe. 1910-ben szabadalmaztatták.

Rotary: az amerikai Wicks Frederick újságíró rotációs betűöntő gépe, amely egyszer-mászor hatvan ezer betűt is megöntött egy órában.

Rothenstein Mór: szül. 1864-ben Budapesten. A betűszedést Bécsben tanulta, ahol 1882-ben szabadult föl. Az 1885-i kiállítás idején Budapestre tért vissza és a Pesti Könyvnyomda Rt.-nál nyert elhelyezkedést. Majd ismét Bécsbe megy, ahol bekapcsolódik az osztrák nyomdai munkásság gazdasági mozgalmába és mint ilyen képviseli az osztrákokat a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete 25 éves fennállásának jubileumán 1887-ben. Majd végleg Budapesten marad, ahol a Neues Pester Journalnál, később pedig a Pester Lloydnál helyezkedik el. Ettől kezdve élénken vesz részt a nyomdai munkásság gazdasági mozgalmában és mint ilyen 1901-ben kap megbízást a Typographia német mellékletének, a «Gutenberg»-nek a szerkesztésére. Ezt a tisztségét 1919-ig tölti be, amikor a békefeltételek folytán a német nyelvtérületeket elvették és a lap megszűnt. A Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének, illetve Szakegyesületének elnöke volt. Évtizedeken át tagja volt a nyomdászszervezet vezetőségének, a Paritásos Békéltetőbizottságnak, amelynek alelnöki tisztté is hosszú időn keresztül töltötte be, valamint a fővárosi és vidéki árszabálytárgyaló bizottságnak. A Paritásos Munkásokközvetítő Bizottságnak is hosszú időn át volt elnöke. 1919-ben a

szociáldemokrata párt meghívása alapján vállalta a német pártlap, a Volksstimme szerkesztését. 1922 és 1926-ban két cikluson keresztül tagja a nemzetgyűlésnek. A Magyarországi Szakszervezeti Tanácsnak is évek hosszú sora óta elnöke.

Rotofot: újabb gyorsajtó mélynyomató eljárás; a szöveg és a kép egyszerre állítható elő véle.

Rotofot-képek: «rotációs» módon, különleges berendezés mellett, tömegiként készült fotográfiák.

Rotoplate: újabbfajta gyors-stereotipáló szerkezet; Plauenben készíttik.

Rototype: soröntő gép; Schimmel Ferenc mérnök találta föl, a Monolinet gyártó steyeri fegyvergyárnak korábbi alkalmazottja. Csupa kerék s körbenjáró tárcsa volt ez a Rototype; innen is kapta a nevét. Ezt az érdekes gépet Schimmel úgy szerkesztette meg, hogy ha kell: sorokat, ha meg úgy kell: egyes betűket öntsön a gép. Nem sikerült; végre is egyes betűket szedő-öntő gép lett a soröntőnek indult «Rototype»-ből. Gyártására 1924 körül a franciaországi Nancy városában rendezkedtek be.

Rotwell Adam: l. Hollós András.

Roulean (francia): a. m. festékező henger.

Rovátkolás: a vonalas rajzok árnyékolásának módja. Van olyan művész-ember, aki csupa egyforma vastagságú vonalat használ árnyékoló munkájakor, ezek a vonalak azonban az árnyék fokozatához képest közelebb vagy távolabb esnek egymástól. Van aztán olyan, aki szívesebben alkalmaz különböző vastagságú vonásokat, ezeket azonban általában egyforma térfüggő választják el. Így is, úgy is jó lehet a rajz, a túlságosan merev ragaszkodás azonban valamelyik rendszerhez: modoros-sághoz vezetethet.

Rovátkolt lénia: újabb igen kedvelt könyvnyomdai dísz. Rendszeren hosszú ólomrudakban szál-

lítják, amelyek a szükséghez képest széjjeldarabolhatók.



Rovátkolt lénia-dísz.

Róvó Aladár: született Rácalmáson 1878-ban. Székesfehérváron tanulta a nyomdászatot. 1900–1911-ig a Franklin-Társulatnál dolgozott, 1922-ig saját nyomdája volt, attól fogva a Fővárosi Nyomda Rt. igazgatója. Szakirodalmi munkássága a következő: «A katalógus készítése» (1913); «A betű» (1929); «A könyv» (1934); «A reklámművészet» (1935); «A könyvművészet» (1935). A «Dante-Pantheon-Lexikon» munkatársa.

Rowotype: a Typographhoz hasonló amerikai soröntő gép; matricái azonban nem dróton csüngenek, hanem talpon állanak. Billentyűzskor elektromágneses hatásra a gép sorjáozójába sorakoznak.

Royal: 50-8:62-5 cm-es papirosnagyság Nagy-Britanniában.

Roycroft Thomas: neves angol tipográfus. Többek közt 1654 és 1657 közt kilencnyelvű poliglott bibliát nyomtatott hat főlíás alakú vaskos kötetben.

Royer: könyvnyomdátó-család. Alapítója János Pál 1715-ben állított nyomdát Pozsonyban, de protestáns ember léteére csak 1720-ban kaphatta meg a könyvnyomdátói szabadságot. Szakképzettsége révén műhelye csakhamar keresetté lett s azt az 1730. évben a puchói Chrastina-nyomda megvásárlásával nagyobbította. 1737-ben bekövetkezett halála után özvegye volt a nyomda 1740-ig, amikor ő is meghalt. Az örökösök nevében Bauer Károly József kezelte a nyomdát 1743-ig. Ekkor a vagyont főlíosztva, a nyomda Royer Ferenc Antalé lett, aki azonban már 1750-ben eladta azt Landerer János-

nos Mihály budai könyvnyomtatónak. Ferenc Antal később (1756-tól 1758-ig) Egerben tűnik föl, mint az ottani püspöki nyomda első művezetője. Valószínűleg ő rendezte be a kalocsai érseki nyomdát is 1750 körül. 1776-ban pedig Pesten állított nyomdát, ezt azonban már 1783-ban bérbe adta Landerer Katalinnak.

Röys Ferenc: tudós jezsuita, a nagyszombati nyomda prefektusa, az-az igazgatója a 18. század negyvenes éveiben.

Rozsda: legjobb ellene a vasrészeket benzinnel bekenni. De mint-hogy ez igen gyorsan elillan, célszerű egy kevés paraffint föloldani benne. A paraffin a benzinnel elillanása után vékony hárttyát képez, amely nemcsak hogy megvédi a vasat a rozsdától, de a savaknak és alkáliáknak is ellenáll. Egy másik recept szerint a következő módon óvhatjuk meg gépeinket a rozsdától. Vesszünk fél kiló szózatlan szalonnát s azt apróra vágva, tűz fölé tesszük. Mikor olvadni kezd, 30 gr kámfort és 3 gr porrá tört grafitot keverünk hozzá. A habot folytonosan szedjük le a keverékről, addig, míg az kékes vas-színű nem lesz s azután egy napig hagyjuk állva. Ez idő elteltével ecsettel könnyen elmazolható anyag áll rendelkezésünkre, melyet gépeink bekenésére használunk. A vele bekent vasrészek olyan színűek lesznek, mint voltak új korukban s egy álló esztendeig is megtartják fénylő fekete színüket.

Rozsnyai János: 1658-tól a sárospataki tipográfia nyomdása volt. Korának egyik legszakavatottabb munkása. Nyomtatványainak száma már Sárospatakon is igen jelentékeny. 1671-ben a labancság elől menekülnie kellett. Először Kolozsvárra ment, ott dolgozott 1677-ig, amikor Debrecenbe hívták meg a városi nyomda tipográfusául. Öt esztendei itteni te-

vékenysége alatt újjáteremtette a nyomdát; betűket is hozatott Hollandiából. Megh. 1682-ben.

Röck István: pesti gépgyáros a múlt század közepe táján. 1859 óta jó gyorsajátókat készített, valamint csomagoló és papirossimitó préseket is. Az osztrák és a német specialista gyárak konkurrenciáját azonban 10—15 esztendőnél tovább nem bírta.

Rögzítés (fixálás): a grafitporral, krétával, szénnel készült rajzok elmaszatolódás ellen való védelme. Spirituszban oldott fehér sellakot használunk hozzá, száz gr finom porrá zúzott sellakot számitva félliter alkoholra. Használatkor a rajzot függőlegesen fölállítjuk, s az üledéktől mentes sellak-oldatot permetezővel ráfújtatjuk, mégpedig előbb messzebből, aztán mind közelebből.

Röntgen-sugaras nyomtatás: 1. Aktinográfia.

Röpke Lapok: 1. Kner Izidor.

Rötél: vörösbarna kréta, melyet főleg arcképi vázlatokhoz használnak.

Rövidítések: Voltaképpen céljuk és rendeltetésük tér- és időmegtakarítás, egyszerűsítés és általában a célszerűségi szempontok érvényrejuttatása. Eszerint csak akkor rövidítsünk, ha eme szempontok valamelyike azt szükségessé teszi. A rövidítésben következetesek legyünk, azok mindig egységes módon történjenek. Dr Balaassa J. helyesírási szabályzata szerint a rövidítés módjai a következők: 1. A szónak csak a kezdőbetűjét alkalmazzuk, pl: k. (kötet), f. é. (folyó évi), a. m. (annyi mint). 2. Alkalmazzuk az első szótágot és a második szótág első mássalhangzóját, pl: kir. (királyi), felv. (felvonás), dec. (december), febr. (február). 3. A szónak a magánhangzóját elhagyjuk, pl: br. (báró), db (darab), ngs (nagyságos), fng (főherceg). Ennél a módnál a pontot el kell hagyni, ha a szó utolsó betűje

a rövidítésben is benne van. 4. Az összetett szó minden tagjának leírjuk a kezdőbetűjét, pl: kb. (körülbelül), stb. (és a többi), skv. l. (s a következő lapokon), nt. (nagyítaszteletű). Egyesületek, társulatok, intézmények v. sportklubok címének rövidítése alkalmaival rendszerint a teljes cím kezdőbetűit alkalmazzák: AFSZ, BESZKART, EMKE, FAKSZ, GYOSZ, HEV, IOKSZ, KMAC, MATEOSZ, MÁV, MLSZ, MTK, OTI, OMGE, URAK stb. Miután az ilyen címeket az élő beszédben is ebben az összevont, rövidített alakban használják, ragozásuk is ennek megfelelően történik (AFSZ-szal, BESZKART-tal, HEV-vel, KMAC-cal stb.). Tudományos munkákban az általánosan használtakon kívül más rövidítések is előfordulhatnak. Ez esetben közölni kell a rövidítések pontos jegyzékét. A keletkezést számmal így rövidítjük: 1935. I. 1. = 1935 január 1-je (vagy 1-jén); 1935. XI. 7. = 1935 november 7-e (vagy 7-én). A pénz- és mértékegységek egységeinek rövidítésénél pontot nem használunk (P, f, kg, dkg, km, m, cm, km², m², km³, m³, hl, l, dl stb. hv

Rövidített munkaidő: A grafikai iparokban 1919 óta heti 48 órás munkaidő volt rendszeresítve és csupán a világháború kitérőse utáni időben volt megengedve, hogy oly üzemek, amelyeknek a munkalehetőségei megcsappantak, heti 48 óránál rövidebb munkaidőben dolgoztassák munkásaikat. Ez intézkedés célja az volt, hogy a megcsappant munkalehetőségek következményeként ne kelljen a munkások egy seregét az üzemekből elbocsátani. Az 1931 júliusában bekövetkezett bankzárlat ismét oly viszonyokat teremtetett a grafikai iparok munkalkalmi tekintetében, hogy az akkor már tekintélyes létszámú munkanélküliek további erős felszaporodásának gátat vetendő, a

Főnökegyesület megállapodott a vele szerződésben álló szakszervezetekkel abban, hogy átmenetileg a munkaidő megrövidítésének eszközhöz nyúl. A megállapodás alapján tehát a heti 48 órás munkaidőt annak 25 százalékaival heti 36 órára lehetett megrövidíteni a munkabérek ugyanily leszállításával. E megállapodás csakhamar megváltozott anynyiban, hogy az öt munkásnál többet foglalkoztató üzemek részére kötelezővé tétetett a munkaidő rövidítésnek bevezetése, míg a kisebb üzemeknek szabad választás adatott a tekintetben, hogy teljes vagy rövidített munkaidőben kívánják-e munkásaikat foglalkoztatni. Ez az átmenetinek szánt állapot azóta változatlanul fennáll, tekintettel arra, hogy a grafikai iparok helyzete munkamennyiség szempontjából 1931 óta alig-alig javult valamennyire. mk

Rövid zárlat: az áramkörben oly áramerősség keletkezése, amely káros következményekkel járhat. Leggyakrabban a vezetékben lép fel és tűzveszélyt okozhat. Ennek megakadályozására szolgálnak a biztosítékok, amelyek túláram keletkezése esetén az áramszolgáltatást megszakítják.

Rubel William: amerikai könyvnyomtatógép-mester, az offset-nyomtatás föltalálója. Ez véletlenül történt, úgy hogy egy napon cinklapról kellett volna meglehetősen durva papirosra nyomtatnia, s ez sehogyan sem akart eléggé tisztán és élesen sikerülni. A mérgeződés hevében történt, hogy a bearakó munkás a gép járatásakor elfelejtett ívet tenni a gumi-borításos nyomóhengerre, s a nyomtat a gumira húzódott le. A gép következő futamakor immár papiros is volt benne, de ez most természetesen mind a két oldalán telenyomtatódott: egyik oldalon a cinklemezről, silányan, tompán és majdnem hasznavehetetlenül; a másikon pedig a gumiborítás-

ról, bár fordítva, de teljesen kifogástalan tisztasággal és élességgel. Rubel ezt észrevette, gondolkodott rajta és — megszületett az offset-nyomatás találmánya.

Rubrikák: a szöveg közti címeknek és alcímeknek szinte nemzetközi elnevezése. A rubrikák fokozatainak megállapításakor a tekintetbe vehető ugyanegy fokozatú betűket normális vastagságúakra, félkövérekre és kövérekre osztjuk; közülük a normális vastagságúakat egy, a félkövéreket két és a kövéreket három egységűeknek számítva. Ez volna tehát három fokozat. Ha ehhez hozzászámítjuk a verzálisok adta, valamint a betűnagyságbeli fokozatok kurrensainak és verzálisainak fölhasználásával lehetséges értékbeli különbségeket: olyan változatosság áll rendelkezésünkre, hogy soha zavarba nem jöhetünk. A szövegbeli magányos címsornak rendszeren 2 egységnyivel kell nagyobb értékűnek lennie, mint amekkora a szövegbetű. A kisebb különbség megölné a ritmust, amivel pedig a jó betűszedőnek mindenkor számolnia kell. Ha két szöveg közti címsorunk van: ezek főbbike 2 egységgel nagyobb a szövegbetűnél; az alcímet illetően 1 egységnyi különbség is elég.

Rubrikátor: a középkori kódexművészetbeli munkamegosztásban az a szerzetes vagy világi egyén, aki a sorokat vörös vagy más színnel aláhúzogatta és a gyakran nagyszámú szövegközi iniciálét megrajzolta.

Rubrum (latin): a. m. vörös; így nevezték a kódexek vonalzását, még ha esetleg más-színűek is voltak.

Ruby: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 3 és fél amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 3.285 méterpontjának.

Rudnyánszky és Aranyossy: Könyvnyomdájuk a Papnövelde uccában nyílt meg a kiegészzés idején. Ké-

sőbb Nagy Sándor művezető, majd a Franklin-Társulat vette meg a nyomdát. A nyolcvanas-kilencvenes esztendőkből itt nyomtatták a kilencvenes évek elején mai hajlékába költözött Budapesti Hírlapots egyideig a Pallasból oda került Egyetértést is.

Ruem György: I. Grynæus György. **Rúnák:** az ősgermánok betűfajtyeji; a régi hún-magyar íráshoz hasonlóan függőleges meg ezeket keresztbező vonásokból állottak.

Ruppel Berthold: I. Helye.

Rusch Adolphus: tizenötödik századbeli strassburgi nyomdász, az antikva betűtípus egyik megalkotója; I. Antikva.

Rupfen: közkeletű német szó a papiros nyomtatás közben való tépődésének, szakításának fogalmára. L. Festékeverés.

Rusz Károly: fametsző, Mihalovics tanítványa. 1864-ben jelentős színvonalú fametszőműhelyt alapított Pesten; egyik vezető segéde a később nagy hírre jutott Morrell Gusztáv volt.

Russ György: szül. Kolozsvárt 1894-ben, 1907-től 1911-ig szedőtanuló a Carmen-nyomdában. Felszabadulása után összejárta Magyarországot, Ausztriát, Németországot főbb helyeit. 1917-től 1920-ig a kolozsvári munkásbiztosító tisztviselője, majd a szociáldemokrata pártnak titkára, a Népszava kolozsvári tudósítója, az «Erdélyi Munkás», «Fáklya», «Erdélyi Munkás Naplár» alapítója és szerkesztője. A Romániai Grafikai Munkások Szövetségének egyik alapító tagja. Évekig fordítója volt a Typograph román részének. Ma országos vezetőségi tag, a kolozsvári kerület és a Gépszedők Körének elnöke.

Rust-féle sajtó: lásd Washington-sajtó.

Ruthwen-sajtó: I. Kézi sajtó.

Ruzicska Gyula: született 1859-ben, meghalt 1931-ben; a nagyváradi Hügel-nyomdában tanult, s 1876-ban szabadult föl. 1880-ban részt-

vesz a nagyváradai nyomdászegylet megalapításában, amelynek jegyzője, később elnöke lett. De 1883-ban már Budapesten találjuk, hol jegyzője az Anyaegyesületnek. 1890-ben Szegeden a Várnai-nyomda művezetője, míg 1892-ben Kolozsvárra kerül és az Ajtai K. Albert-féle «Magyar Polgár»-nyomda vezetését veszi át. Kezdeményezésére megalapítják a kolozsvári nyomdásztanulók szakiskoláját, amelyben öt évig tanít. 1900 februárjában a debreceni Csokonai-nyomda ügyvezető igazgatójául hívják meg. 1906-tól kezdve fényképészeti műterem vezetésére szenteli az idejét. — Termékeny és alapos szakíró volt. Sok cikke jelent meg a Nyomdászok Közlönyében, Grafikai Szemlében, Typographiában és az Evkönyvekben. Önálló munkái: «Tótfalusi Kis Miklós, Erdély fénikse» (Kolozsvár 1894); «Hasznos tudnivalók, nyomdászati kézikönyv» (Kolozsvár 1894); «Nyomdászat, tankönyv szakiskolai és magánhasználatra» (Kolozsvár 1897, II-ik kiadás 1898); «A cinkmaratás. (Különlenyomat a Grafikai Szemléből 1899); «Amateur-Utmutató» (amateur-fényképészeti havi folyóirat, szerkesztette és kiadta 1904-től 1906 decemberéig). 1s

S

Saalburgogravűr: a newyorki Saalburg által 1909-ben föltalált és azóta is folytonosan javított gyorssajtói mélynyomtató eljárás és ennek produktumai.

Sabel Albrecht: szedőgépfeltaláló; a hetvenes évek közepe táján szerkesztett egyes betűket szedő gépet.

Sablónos sokszorosító készülékek: az olyanok, amelyeknél recés alapzaton fekvő viaszpapirosan, acélceruzával történik az írás, aminek következtében a vékony

preparált papirosba finom kis lyukacsok perforálódnak. Ezt a «sablon»-t ramába avagy hengerre feszítik, s higan folyós festékkel végighengerlik, ami által az említett lyukacsokakon keresztül az írás képe átnyomatódik az odatett papirosra. Ilyenforma újabb készülékek: a »cyclostyle«, »neo-cyclostyle« és a »rotary-cyclostyle«, a »mimeográf«, »glifikord«, »chorográf«, »tripográf«, »multi-gráf«, »grafodrom«, »poligráf« stb. **Sábolás:** közhasználatú német szó a hantolás fogalmára; l. Hantoló litográfia és Mezzotinto.

Sabon: betűnagyság megjelölése a régibb német tipométriában. A »kleine Sabon« 76, a »grobe Sabon« pedig 84 pont volt.

Sághy Ferenc: a budavári Egyetemi Nyomda igazgatója 1804-től 1833-ig.

Sagren (a perzsa »sagre« szóból; franciásan: chagrin): juh- vagy kecskebőr, melynek fölülete apró gömbölydeden szemcsézett. A művészi könyvkötésben a középkor óta nagyban használják.

Saint-Augustin: a 12 pontos betűnagyság régibb elnevezése a franciáknál.

Saint-Brice's Foundation Institute: londoni nyomdászati főiskola. Tanítják benne az összes modern sokszorosító eljárásokat. Műhelyekkel, mindenféle szerkezetű gépekkel, így szedőgéppel is felszerelték. Van még többezer-kötetes szakkönyvtára, tornaterme s födött üzőcsarnoka.

Saint-John-féle szedőgép: l. Typobar.

Sajtóegyesületek: 1. «Magyar Újságírók Egyesülete» (VII, Erzsébet körút 9—11); elnök: Márkus Miksa, főtítkár: Boros László.

2. «Otthon Írók és Hírlapírók Köre» (VII, Erzsébet krt 9—11).

3. «Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézete» (VII, Erzsébet körút 9—11); elnök: Lenkey Gusztáv.

4. «Ujságírók Szanatórium-Egyesülete» (VII, Erzsébet körút 9—11).

5. «Katolikus Írók és Hírlapírók Orsz. Pázmány-Egyesülete» (VIII, Szentkirályi ucca 28).

6. «Pátria Magyar Írók, Hírlapírók és Művészek Klubja» (VII, Erzsébet körút 43).

7. «Ujságkiadó Tisztviselők Egyesülete» (VII, Erzsébet körút 43. szám).

Sajtóföldő: vashál készült négyszögű keret; erőfő sarkokon nyugszik a kézi sajtó targoncáján. Vászonnal feszesen beborítva, vastag papírossal leragasztják. Hátna kapcsolatokkal lezárítható, szintén dobfeszességű keretecske van (Tympan, magyarul: «tempó»); ez mintegy szellentyűje lévén a nagy földőnek, kinyitjuk és az egyenletes nyomás szabályozásához szükséges papírosívetek (sokszor papíroslemezeket) beletesszük, míg azt ismét mint valami ajtócskát betéve, a kapcsolatot a földőhöz erősítjük. A sajtóföldöt is vászonnal s papírossal vonják be.

Sajtófőnök: A kormányzat politikájának népszerűsítése, illetve a sajtónak a kormányzati politika szempontjából történő tájékoztatása céljából a miniszterelnökség mellett működik az úgynevezett sajtóiroda, amelynek élén a sajtófőnök áll. A sajtófőnök a mindenkori miniszterelnök által hivatik meg e tisztségre, rendszerint az újságírók köréből. Úgy a sajtófőnök, mint a sajtóiroda személyzete nem tartozik az állami tisztviselők vagy a miniszterelnökség személyzeti állományába, hanem szerződéses viszonyban áll az állammal. A sajtófőnök sok esetben a sajtó informálása alkalmával a kormányzat kitűzött céljainak szem előtt tartásával a sajtót irányítani is igyekszik, ami e tisztség egyik legnehezebb feladatkörét képezi, tekintettel arra, hogy ez csak a barátság jegyében történhetik. Az ország külügyi politikájának támogatása céljából a külügyi-

nisztérium is sajtóirodát tart fenn, amelynek vezetője azonban egy az e minisztérium személyzeti állományába tartozó, magasabb rangú és diplomáciai pályán is működő tisztviselő. mk

Sajtóhíbak jegyzéke: a könyv végére szóták tenni kisebb betűkkel szedve. Csupán értelemzavaró, és adatmeghamisító, komoly sajtóhíbak kiigazításának van helye, mégpedig majdnem kizáróan csak tudományos könyvekben.

Sajtólő gép: a nyomtatott papírosívek simítására, meg a még kötetlen könyvpéldányok összeszerítésére való. A nyomdák szükségletének a közönséges csigás és emeltyűs prések teljesen megfelelnek. Vannak azonban még hidraulikus prések is, amelyek némelyike 300.000 kg-nyí nyomást képes kifejteni.

Sajtómester: kézi sajtós nyomtatásakor az a munkás, aki az ívet pontosan beillesztette, a taligát előhajította és a nyomólapot megereszte, ő végezte a tulajdonképpeni nyomtatás munkáját. Társa a «ladamester» volt, aki festékezte a formát.

Sajtórendészet: I. Sajtótörvény.

Sajtótörvény: Az 1914. évi XIV. tc. (végrehajtási utasítása 2500/1914. M. E. szám alatt jelent meg) rendelkezik a sajtót érintő minden vonatkozásban. Bevezető részében kimondja, hogy «sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti gondolatait, megállapítja, mi a sajtótérkép és mi az időszaki lap. További részeiben a sajtórendészetre, a sajtójogi felelősségre, a sajtóeljárásra (bűnvádi eljárás stb.), az időszaki lapkiadóra és szerkesztőségének tagjai közt fennálló jogviszonyra vonatkozó rendelkezéseket foglalja magába. E rendelkezések során igen sok vonatkozásban érintenek a sokszorosító üzemek. Így a sokszorosító a sajtórendészeti rendelkezések alapján köteles minden sajtóterméken alkalmazni a

vállalat tulajdonosának és a sajtótermék kiadójának nevét és időszaki lapokon a felelős szerkesztő nevét is. Kivételt képeznek eme rendelkezés alól a társadalmi és üzleti élet céljait szolgáló nyomtatványok (5. §). Köteles a nyomdatulajdonos vállalatát a törvényhatóság első tisztviselőjénél bejelenteni és a vállalat telephelye szerint illetékes törvényszék előnöke által hitelesített oly könyvet vezetni, melybe minden általa készített sajtótermék kiadójának nevét, a sajtótermék címét, alakját, úgyszintén annak példányszámát legkésőbb az elszállítás alkalmával bejegyzi (6. §). Tartozik a nyomdatulajdonos minden sajtótermék egy példányát az arra illetékes ügyésszégnek és az e célból kijelölt intézményeknek beküldeni (7. §). A törvény 24. §-a alapján vétséget követ el az a nyomdai alkalmazott, aki a neki átadott közlemény vagy hirdetés kiszedését vagy ezzel összefüggő egyéb teendők elvégzését megtagadja, vagy mást erőszakkal megakadályoz ily teendők elvégzésében. A sajtótörvény megállapítja a fokozatos felelősségnek elvét, amennyiben olyképp rendelkezik, hogy a sajtó útján elkövetett bűntett, vétség vagy kihágás miatt, ha a szerző, azt követően a szerkesztő, majd kiadó felelősségre nem vonható — mivel az a sajtóterméken megjelölve nincs — a közleményért a felelősség a nyomdávaltal tulajdonosát terheli (36. §). Amennyiben valamely sajtóbeli közleményért vagyoni vagy erkölcsi kártérítés ítéltetett meg, ami az elitelt vagy elmarasztalt személyen be nem hajtható, akkor úgy a kártérítési összeget, valamint a bűnügyi költségeket a készítő nyomda tulajdonosán kell behajtani (39. §). A sajtótörvénynek ez utóbbi, a sokszorosító iparokra nézve igen sérelmes rendelkezését megváltoztató, az ipar munkaadói érdekképviselete több-

ször tett eredménytelen lépéseket az igazságügyminiszternél. mk **Salak** (öntödei): l. Atolvasztás és Fémسالاك.

Salamon József: a kolozsvári református kollégium nyomdájának igazgatója 1837-től 1842-ig.

Salzmann Max: német betűművész; antikva és fraktúr könyvetűi a nevét igen népszerűvé tették.

Sambuch György: 1667-ben vette át Klősz Jakabnak 1665-től szünetelő bártfai nyomdáját, mely 1678-ban a város tulajdonába ment át.

Sansleque Jacques: francia betűmetsző a 16. században; Le Bétől tanulta művészetét. Jóhírű betűöntődét alapítva Párizsban, ivadéka négy nemzedéken át öregbítették ennek hírét-nevét.

Sárgaréz: vörösréz (75—80%) és cink (20—25%) ötvöze. Nagy ellenálló képessége miatt a könyvnyomdai léniák és nagyobb betűk, valamint könyvkötői nyomdatóformák előállítására használják. Az utóbbiak vésés és maratás útján egyaránt előállíthatók.

Sárga szín: a trikrómiai alapszínnek elseje rendszerint a sárga, amely a színkör legvilágosabb, igen kényes színe. Mesterséges világításnál fehéresen haloványnek látszik, amire az esti munka alkalmával jó ha tekintettel vagyunk. A sárga »természetes«, tehát a festékanyagtól elválaszthatatlan feketeségtartalma az Ostwald-féle mérések szerint 10 százalék körül jár, a normális vörössé lehet vagy 35—40, a normális kéké pedig úgy 65 százalék körül. E miatt a különböző feketeségi tartalmuk miatt csak megtörve harmóniálnak.

Sarkos levélfej: l. Levélfej.

Sárospataki könyvnyomtatás: E város első, ú. n. kollégiumi nyomdáját Lorántffy Zsuzsanna, l. Rákóczi György neje alapította 1650-ben. Renius György volt az első művezetője 1657-ig. Utódlja pedig az ügyes szakember Rozsnyai János volt. 1671-ben a jezsuiták a

kollégiumot nyomdástul együtt elűzték Sárospatakról. 1807-ig aztán nem volt nyomda Patakon. Ekkor Szentcsizmadia József fősztrázsmester nyitott nyomdát, de már 1811-ben visszatért régi foglalkozásához. Utóda Nádaskay András irányítása alatt, ki 1853-ig volt az élén, szépen föllendült a nyomda. 1853-ban ev. ref. főtanodai nyomda címen bérbeadták. Első bérelője Forster Rezső volt, utána következett Jäger Bertalan, 1862-től kezdve pedig Steinfeld Béla.

Sárpataki Mihály: a kolozsvári református egyházközség 1690 körül alapított nyomdájának első ügyvezetője.

Sasbach Konrad: strassburgi esztorgályos; Gutenberg útmutatása alapján ő készítette el az első könyvnyomdai kézisajtót 1437–38 körül. 1450 körül valószínűleg ő volt a mainzi sajtók építője is.

Satinage (francia): a. m. a papiros simítása. L. Papirosgyártás.

Saur Kristóf: 1738-ban ugyanilyen nevű fiával az északamerikai Germantown-ban nyomdát alapított. Ők állították föl az első amerikai papirosmalmot is.

Sauervell Géza (id): szül. 1807-ben, megh. 1868-ban. Valószínűleg az egyetemi nyomdában tanult. Később Győrbe került, ahol a Streibig-nyomdának lett művezetője. 1847-ben bérelője a nyomdának, 1851-től pedig tulajdonosa. Holta után özvegye kezelte a nyomdát 1887 szeptember 16-ig, amikor ő is meghalt.

Sauervell Géza (ifj.): 1841-ben született, s szintén a könyvnyomtatást tanulta. 1861-ben Pesten volt, majd a vidéken dolgozott. 1867 végével ismét visszakérült Pestre s itt előbb az Emich-nyomdában volt mesterszédő, később pedig a Neuer Ignác nyomdájának lett a művezetője. Ő szerkesztette 1869 július havától 1871 április 1-ig a Typographiát; vezére volt az akkori nyomdászoknak. 1871 május 28 és 29-én még delegátus volt az osztrák és magyar nyomdászok pra-

gai kongresszusán, de már betegesen érkezett vissza s július 16-án meghalt. Sírját azóta a budapesti nyomdász-segédék évről-évre megkoszorúzzák.

Savállóság: a nyomdafesték ama tulajdonsága, hogy a levegőben levő savak hatására nem változtatja meg a színét. Sósavba mártott pálcikával szoktak a savállóságáról meggyőződni. Ugyanigy, de kénhidrogénnel vagy kénamoniakkal lehet a füstös, romlott levegővel szemben való ellenálló képességét megvizsgálni.

Sávok (a mélynyomtatásban): lásd Rákelsávok.

Saxa loquuntur (latin): a. m. a kövek beszélnek. (A litografusok jelmondata.)

Saxon: betűnagyság megjelölése az amerikai Caslon-féle pontrendszerben. Megfelel 2 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 1-875 méterpontjának.

Schabkunst: az egyik rézmetszői technika német elnevezése, lásd Mezzotinto.

Schaefer Ludwig: német föltaláló; 1892-ben úgy állított elő szemcsés fotolitográfiai papirost, hogy a nedves és fényérzővé tett fotográfiai papirost szennibilizált felével szemcsés celluloidlapra nyomta. Schaefer állítása szerint eljárását az autotípia föltalálása előtt Amerikában elég széles körben alkalmazták.

Schäffer Mór: szül. Bácsopolyán 1879-ben. Főlszabadult Szabadkán 1897-ben. 1906 óta dolgozik a Világosság nyomdában. 1916 óta a Jótékonyági Kör ellenőre. Három évtizede a Segélyző Egyesület könyvtárosa.

Schapirograph: sokszorosító készülék, hasonlít a hektográf nevű sokszorosító készülékhez; a másolás azonban nem zselatinmaszszáról, hanem ládában hengerek közt kifeszített ü. n. negatív-papirosról történik. A papiros többször is használható.

Schatz Rezső: festékgyári igazgató; szül. Budapest 1880-ban. A Kunoss Vilmos és Fia budapesti kőnyomdájában tanult 1893–1897-ig. Majd Lipcsében dolgozott két esztendőig. Hazajöve, tevékenységének állomásai: a Posner-nyomda, Rigler-gyár, Seidner-nyomda. 1908-tól kezdve három éven át Baer Ottó festékgyárában dolgozott. Azóta a Lorilleux-féle festékgyár alkalmazottja.

Schauff János: pozsonyi nyomdász 1797 körül.

Schödy Sándor: gyógyszerész és tipográfus. 1869 körül a Gyógyszerész Hetilap szerkesztője. Később nyomdát alapított a Reáltanoda és Szép ucca sarkán. Ugyanakkor újfajta szedőgép konstruálásával is foglalkozott, aminek kivételére azonban már nem került ideje.

Scheibler Károly Keresztély: a kaszai jezsuita nyomda ügyvezetője 1694 körül.

Scheidemann Philipp: betűszedéssel lett német államférfi; szül. 1865-ben. Hosszabb nyomdászati tevékenység után lapszerkesztő, 1903-ban birodalmi gyűlési képviselő. A háború idején a jobboldali szociáldemokraták vezére; majd 1919-ben birodalmi miniszterelnök. Ez időtájt szülővárosa, Cassel főpolgármesterré választotta.

Schellhorn-biblia: Gutenberg harminchatsoros biblijának gyakran használt megjelölése. Azért nevezik így, mert Schellhorn szuperintendens írta le legtüzetesebben, s egyszersmind ő volt az, aki leg többet kardoskodott a mellett is, hogy ezt a bibliát valóban Gutenberg nyomtatta.

Schlicht-rendszer (relais-rendszer): az a munkabeosztás, amelyben a folytonos munkafolyamatban 6–8 óránként váltja föl egymást a személyzet.

Schimmel-féle szedőgép: 1. Roto-type.

Schlipper János: született 1879-ban Mohácson. 1891-ben ment betűszedőtanulónak a Franklin-Társulat

nyomdájába; később korrekto rrá lett. Külföldön Stockholm-ban, továbbá Stettinben és St.-Pöltenben dolgozott. Több ízben volt bizalmiférfi és választmányi tag, valamint az Országos Ellenőrzőbizottság tagja. 1921 óta a nyomdászszervezet pénztárosa. 1921–22. években a Typographiának ideiglenes szerkesztője és állandó belső munkatársa. «Sirásó» néven rengeteg satirikus cikk írója.

Schlagwort (német): a. m. vezérszó.

Schleicher-féle szedőgép: 1900-ban készült el véle Schleicher Károly bécsi betűöntő. Egyes betűket szedőöntő gép volt. Közvetlenül a billentyűzetest követően egyes betűmatricák ugráltak elő, s leöntődve, a kész betűk hajóra kerültek, s ott sorokká lehetett őket zárni. Ehhez természetesen külön ember és esetleg külön sorzáró készülék is kellett.

Schlenker Samu: a nyolcvanas években nyomdája volt az Akadémia uccában. 1891-ben elnöke volt a nyomdászegyesületnek; később a «Globus» igazgatója lett.

Schlesinger Ignác: a hetvenes-nyolcvanas években a Károlykaszárnya (mai központi városház) Gerlőczy-uccai oldalán volt a nyomdahelyisége. Jobbára német napi- meg hetilapok készültek nyomdájában és 1891-ben itt indult meg Horváth Gyula politikai irányításával a Magyar Hírlap is.

Schmid Antal: 1833-ban állította föl jól berendezett s litográfiával és betűöntődével egybekötött nyomdáját Pozsonyban. Itt indult meg 1834-ben Orosz József szerkesztésében a «Fillértár» című könyvmotokkal illusztrált füzetes vállalat. 1848-ban a nyomda cége Schmid A. és Busch J. J. volt. Később Sieber Henrik lett a tipográfia tulajdonosa.

Schmidek Izor: szül. Budapest 1863-ban. A Hungária-nyomdában tanulta a betűszedést 1875–79-ig.

Később korrektor volt a Hungáriánál, majd pedig Schlesinger és Wohlaurnál, legutóbb az Európa Irodalmi és Nyomdai Rt.-nél. Ugyanitt 1894 óta művezető, majd igazgató s 1911 óta vezérigazgató. 1928-ban Amerikában járt, s a newyorki Kossuth-szobor leleplezésekor a magyar nyomdásztársadalom nevében megkoszorúzta a szobrot.

Schmidl Károly: 1850-ben vette át Zocher Antal 1810-ben alapított pesti betűöntödéjét s azt 1867-ig vezette. Ekkor azt Kammersberger Gyula vette meg, de folytonosan pénzbeli zavarokkal küszködve, bérbe adta. Később a betűöntőde elhanyagolva a Brünnből származott Mika János kezébe került, aki azt alaposan rendezte.

Schmidl Béla: született Sarajévóban, Boszniában 1891-ben. A Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének elnöke. Tizennégy-esztendőse korában a Légrády Testvérek könyvnyomdájába állott be szedőtanulónak. 1909-ben felszabadult. Működésének ezután következő főbb állomásai: Magyar Hírlap, Tózsdei Hírlap, Esti Kurír, s jelenleg a Pesti Hírlap törődője. Ezek hosszú sora óta jelentős a szerepe a nyomdász munkásság szervezeti életében. A Budapesti Hírlapszedők Körének elnöke már 1924-től fogva, a Segélyző Egyesületnek alelnöke volt 1926-tól, az 1935-i kongresszus pedig az Egyesület elnökévé választotta.

Schmidtingtípl: klisékészítő eljárás, mely az autotípia és a fotogalvanográfia egyesítésével történik.

Schmidt József: aradi tipográfus 1838-tól kezdve.

Schmidtmeier Vilma: szül. 1879-ben. Evtizedeken át vezére a könyvnyomdai munkásoknak és mint ilyen, tagja a Segélyző Egyesület választmányának, valamint a budapesti Helyi Bizottságnak, az

árszabályt tárgyaló bizottságnak stb. Cikkjei a Typographiában jelentek meg.

Schmidt Miklós János: soproni tipografus 1735 és 1749 között.

Schmidt Simon: bajor pap. Még Senefelder előtt, 1788-ban kísérletezett a solnhofeni litográfkövekkel, de minden különösebb eredmény nélkül.

Schmitz (német): közhasználatos neve a maszatolódásnak (l. o.).

Schneckenhaus Menyhért: a nagyszombati nyomdának ügyvezetője 1655-től 1663-ig.

Schneidler Ernst: stuttgarti betűművész; «To»-tollal rajzolt antikvát sokfelé használják.

Schnitzel Károly Gáspár: 1817-ben vette át Paczkó Ferenc pozsonyi nyomdáját s azt 1892-ig kezelte. Ekkor a nyomda a Belnay-féle tipográfiába olvadt.

Schobeln Frigyes: a brassói egykori Honter-nyomda tipográfusa 1832-ig.

Scholtz József: az alumíniumlemezről való síknyomtatás föltalálója; l. Algráfia.

Scholtz Kristóf: a 16. század hetvenes éveiben alapított besztercebányai városi nyomdának ügyvezetője. Egyetlen munkája maradt korunkra, egy latinnyelvű hitvalló könyvecske.

Scholtz Tamás: Eperjes városának könyvnyomtatója 1656 körül.

Schopper-féle gép: l. Papirosvizsgálat.

Schopp János: szül. Felsőbányán 1876-ban. A Hungária-nyomdában tanult 1891-től. 1900–1901-ben a külföldet járta; Düsseldorfban, valamint Krefelden dolgozott is. Majd a bécsi grafikai főiskola két éven át tartó könyvnyomdai szakosztályát végezve, a Scholtz-féle betűöntődében előbb mintaszedő, később a cég magyarországi képviselője. 1910-től az Egyetemi Nyomdában művezető. Könyvnyomdászati és betűöntődei vonatkozású dolgozatai megjelentek a Magyar Nyomdászatban, Grafikai Szem-

lében, Nyomdász Evkönyv és Üti Kalauzban, Magyar Nyomdászok Evkönyvében; németül a Graphische Revue-ben. Mint nyomdásztanone-iskolai szakoktatónak a Tanonciskolai Ertesítőben is jelentek meg ismertetései. E Lexikon munkatársa.

Schott Johannes: Mentelin unokája, Strassburgban nyomdászkodott a 16. század elején. A három színre való nyomtatással is megpróbálkozott.

Schöffner Péter: Gutenberg és Fust társa, szül. Gernsheimben 1425 körül. Eredetileg aranyműves-mesterséget tanult. Fustnak vejévé lett s Gutenberg kifosztása után vele közösen bírlalta a mainzi nyomdát. Igen jó betűmetsző volt, s az öntőműszert is megjavította. 1502 végén vagy 1503 elején halt meg. Szülővárosában, Gernsheimben 1836-ban leplezték le emlékét.

Schöffner-nyomda: ez a mainzi tipográfia 1552-ig volt Péter fia János, majd unokái birtokában. A család egy másik ága a németalföldi Herzogenbuschban alapított nyomdát, s 1796-ig nyomdászkodott ottan, amely esztendőben a Fust-Schöffner-család végleg kihalt.

Schönsperger Hans: nagyszerű technikájú augsburgi tipográfus a 16. század első felében. Több mint negyven esztendőn át ontotta a maga tipográfiai remekeit. Ő a »Theuerdank«-nak is a nyomtatója, valamint Miksa császár világ-híres imakönyvéé is, amelyet Dürer s más nagy művészek dekoráltak kézi rajzaikkal.

Schraffterung: szelvényben használt német szó a rovátkolásnak, csíkozással való árnyékolásnak a fogalmára.

Schreiber Ede: szül. 1887-ben. Föl-szabadult 1904-ben Budapesten. Az Országos Bizottságnak és a Segélyező Egyesület választmányának volt a tagja. Jelenleg tagja a budapesti Helyi Bizottságnak, a Betűöntőkör vezetőségének és

az árszabálybizottságnak, valamint a »Grafikai Szemle« szerkesztőbizottságának.

Schreiber Alajos: Előbb Landerer Lajos pozsonyi nyomdájának volt művezetője. 1852-ben megvette a nyomdát, meg a Weber Simon Lajosét is és a kettőt egyesítette. 1871-ben Angermayer Károlynak adta els nyugalomba vonult. 1890-ben halt meg.

Schuckers W. J.: amerikai föltaláló. 1882-ben mechanostereotípiái szerkezetet csinált. Ez magában jelentéktelen dolog lett volna, de Schuckers a sorok zárásához föltalálta a kettős ékek használatát, amit később Mergenthaler Otmár is átvett a maga »Linotype« gépéhez. Pörre került a dolog, s ebből Schuckers lett a nyertes. A Linotype-társaságnak nem maradt más hátra, mint hogy vagy megszünteti saját gépének a gyártását, vagy pedig megfizeti azt a hallatlanul magas összeget, 416.000 dollárt, amelyet a Schuckers-szabadalom új birtokosa: Rogers John mérnök az ékek használatának jogáért tőle követelt. A társaság inkább fizetett.

Schultz Dánfel: 1617-ben vette át Klösz Jakab löcsei nyomdáját, azt 1623-ig vezette, amikor a nyomda Brewer Lőrincé lett és Schultz Kassára költözött Mollerus Miklós utódjaképpen. 1627-ben ajánl magyar naptárt Bethlen Gábornak, németet pedig Traganer Ferenc kassai kereskedőnek. Utóbbi tetéért a tanács 100 forint bírságot rótt rá s a német dedikációt kimetéltette. Ez idő után — hihetőleg Schultz halála folytán — semmi nyoma e nyomdának többé, míg 1633-ban özvegye neve alatt ismét megkezdte működését, s fennáll 1636-ig, amikor aztán a város tulajdonába megy át.

Schultz János: a kassai jezsuita tipográfia ügyvezetője 1691 körül.

Schwartz Armin: korrektor, a magyar helyesírás kérdéseinek szorgalmas kutatója. Évek hosszú so-

rán át volt a Korvin Testvérek nyomdájának korrektora, jelenleg az Athenaeumnál dolgozik hasonló minőségben. Nagyszámú alapos cikket írt a Typographiában, Grafikai Szemlében, Magyar Nyomdászatban, Magyar Grafikában és a Nyomdász-Évkönyvben; jelentős része volt az Egyeséges Helyesírás Szótára összeállításában is. A továbbképző szaktanfolyamoknak több éven át tanítója volt.

Schwarz-féle szedésgyorsító: sokat beszéltek róla a nyolcvanas években. Kicsiny szerkezet volt ez, amit a szedőnek bal csuklójára erősítettek. A jobb kézzel belerakott betűket igazgatta helyre.

Schwarz Félix: szül. Budapesten 1858-ban. A kereskedelmi akadémia elvégzése után, 19 éves korában, 1877-ben a Magyar Általános Hitelbank szolgálatába lépett, ahol először titkári, majd cégvezetői minőségben fejtett ki oly működést, mely a közgazdasági életben résztvevők figyelmét feléje fordította. A közfigyelem e feléje fordulása eredményeként hivatott meg előbb a Franklin-Társulat, majd a gróf Tisza István alapította Kereskedelmi és Iparbank igazgatójának. 1898-ban végleg visszatért a nyomdaiparba. Ekkor került ugyanis az Athenaeum-nyomdához, ahol Emich Gusztáv haláláig az intézet gazdasági és pénzügyeinek intézése volt a főadata, hogy azután elfoglalja az ország legnagyobb nyomdájának vezérigazgatói tisztét. A Grafikai Főönkegyesület munkájába közvetlenül az Athenaeumba történt belépése után kapcsolódott be, mint a számvizsgáló bizottság tagja. Csakhamar azonban az egyesület főtitkára lett. Emich Gusztávnak az elnöki tisztségtől történt visszavonulása után, 1911-ben az egyesület elnökévé választotta. Az ő munkásságához és nevéhez fűződik az első munkavállalási ártá-

rifa megteremtése, vezetése alatt oldattak meg a háborús idők legnehezebb kérdései. Két évtizedet meghaladó munkálkodásának elismerése volt az, amikor a Grafikai Főönkegyesület az elnöki tisztségről lemondott Schwarz Félixet örökös diszelnökévé választotta. Hosszas betegeskedés után 1933 májusában örökre eltávozott a közélet színpadáról és a magyar grafikai iparok életéből.

Schwärzler és Lankes-féle egyengetés: 1. Egyengető eljárások 4. **Schweiger Mór:** született 1851-ben. 1862 elején szedőinasnak állott be: az akkori Egyesületi Nyomdába (Fanda és társa). 1875-ben került a Franklin-Társulat nyomdájába, ahol 1885-ig mesterszedő, azután a mesterszedők osztályának vezetője, majd művezető volt. Meghalt 1934-ben.

Schweinhelm Konrad: 1. Sweynheim Konrad.

Schweitzer József: budai nyomtató munkás, a Kossuth-bankok nyomtatására 1848-ban szervezett Banknyomda 200 főnyi személyzetének tagja. Mikor a Soborsinnál osztórák fogságba jutott nyomdászokat Pestre hozták, a hadbíróaság Schweitzert, mert nemcsak hogy «hamis pénz előállításában és forgalomba helyezésében» volt bűnös, hanem a hatóság tilalma ellenére kardot is rejtgetett magánál: halálra ítélte, s az októberi tömeges kivégzések alkalmával az Újépületben agyon is lövette.

Schweizerdegen: a. m. szedőnyomó (l. o.).

Schweizerische Depeschen-Agentur: svájci felhivatalos távirati ügynökség.

Scriptor (lat.): a. m. könyvmásoló. **Scrittura ronda:** 1. Rondbetűk.

Scudder Wilbur Stephen: 1. Inter-type.

Seultelí Kristóf: 1. Scholtz Kristóf. **Sebald-féle litografálás:** 1. Litomás. **Sebők József:** szül. 1877-ben. Neumayer Ede nyomdájában szabadult föl 1895-ben. Majd a Kossuth-

mos- (később Globus-) nyomdába került, ahol a «Független Magyarországnak volt a tördelője, azután a «Világ» című napuap megindulásakor ennek tördelője, még később a «Pesti Napló» tördelője itt, az Újságüzem nyomdában, végül a Pallasban. Pozsonyban az ottani Typográfia szerkesztője, majd Bécsben működött a Vorwärts-nyomdában, mint napilaptördelő. Visszatérése után az Altalanos Fogyasztási Szövetkezet nyomdai művezetője lett, innen a «Népszava» tördelőjének hívták meg. Éveken át helyi-, majd országos bizottsági tag, ennek, valamint a Világosság-nyomda igazgatóságának elnöke. Az utóbbi három esztendőben alelnöke a Nyomdászegyesületnek. Irodalmi munkásságot fejtett ki saját neve alatt és «Plume» jelzéssel a Typographiában.

Sectio aurea: a. m. aranymetszet (l. o.).

Sectio divina (szó szerint a. m. isteni metszet): az aranymetszetnek régebben gyakran használt megnevezése; l. Aranymetszet.

Sedanolse: betűnagyság megjelölése a régi francia tipográfusoknál. E betűtípus csak egy gondolatnyival volt vastagabb a mai gyémánt törzsoknél. Jean de Sedan metszette meg 1625-ben.

Segédi vizsgát tartozik tenni a tanonc felszabadulása előtt. Az 1922. évi XII. tc. rendelkezése szerint a tanítómester a tanoncidő letelte előtt legalább egy hónappal jelenteni tartozik az elsőfoku iparhatóságnak, ez esetben a Budapesti Sokszorosítók Ipartestületének tanonca idejének lejártát. E jelentéshez mellékelnie kell a tanonc-szerződés két példányát, a tanonc középiskolai és iparostanonciskolai végbizonyítványát és a tanonc születési anyakönyvi kivonatát. E jelentés alapján az Ipartestület a kebelében szervezett tanoncvizsgáztató bizottsághoz teszi át az iratokat a vizsga-

megtartása céljából. Ha a vizsga eredményes volt, a tanonc felszabadul, s az Ipartestület segédlevéllel és munkakönyvvvel látja el. Ha a tanonc a tanonciskolában, avagy segédi vizsgán nem tanúsított megfelelő előmenetelt, az Ipartestület a tanonc gyakorlati idejét maximálisan két évvel meghosszabbíthatja. A meghatározott idő után újabb segédvizsgára jelentkezhet és annak sikeres letétele után újabb segédlevéllel látandó el, amelyből ez a büntető pont mellőzendő. Most van készülöben a törvényrevízió, amely szigorúbb rendelkezéseket tartalmaz. hk

Segélyző Egyesület: l. Nyomdász-Egyesület.

Selderlich János: kassai nyomdász 1676 körül.

Seltanyag: a. m. cellulóz (l. o.).

Sellakos egyengetés: Amerikában kedvelt eljárás. Egy rész fehér sellakot két rész jóféle spirituszban felolvasztanak és apródonként újabb két rész naftát öntenek hozzá. A sellak tökéletes feloldódásához két napi idő kell. Ekkor a sűrűn folyós anyagot ecsettel kevergetik az egyengetőív illető helyére. Úgyes ember meglehetősen eredménnyel dolgozhatik ilyen módon.

Séma (helyesebben: szkéma) (gör.): a. m. alak, ábra, mintául szolgáló előkép.

Sematizmus: névlajstrom (egyházi, katonai, tisztviselői).

Semleges fekete: l. Neutrális fekete.

Semleges színek: a fehér, fekete, szürke és az arany. A fehér alap ugyan a világosságánál fogva nagyon előlép, s benne a színek sötétebbeknek látszanak a valónál. A feketéből is erősen kiállnak a formák. Az arany sárgasága mellett sem időz elő kontrasztot. A színek melegségét, temperaturáját megváltoztathatja azonban a közönségesen semlegeseknek mondott fehér, fekete meg

szürke is. A fekete szomszédság általában melegebbé teszi a színeket; a fehér pedig csökkenti a melegségüket, még pedig főképpen a maga irradációs tulajdonsága következtében. Sötétebb tónusú nyomtatványoknál ez oknál fogva gyakran a legesekebből fehér margót sem szabad megengednünk; kivétel talán csak a kék színek csoportja, amely elég jól tűri a fehéret. A szürkének nem lévén meg a feketének temperatúrát emelő, sem pedig a fehérnek lehűtő hatása: abszolút semlegességénél fogva legjobb háttérre avagy kísérrője mindenféle tarka színnek. Valahogyan kiegyengető, békítő, az ellentéteket elsímítató hatása van rájuk.

Senefelder Alajos: a könyvnyomtatás feltalálója, szül. Prágában 1771-ben, megh. Münchenben 1834-ben. Eleinte a színészettel és tollforgatással próbálkozott. Pénzszavarral arra készítette, hogy valami olcsó hangjegynyomtatási módszeren törje a fejét; így találta fel a domború meg a homorú rajzolatú kőről való nyomtatást, a további kísérletezést azonban szegényes helyzete akkor még nem engedte meg. Később testvéreivel, Teobalddal és Györggyel meg Gleissner udvari muzsikussal társult. 1799-ben találmányát eladta az offenbachi zene- és kereskedőnek, Andrénak, s 1800-ban ő maga is Offenbachba költözött. A következő évben már Bécsben találjuk, ahol a hangjegynyomtatást gyakorolta. Csak 1806-ban sikerült neki, hogy Münchenben testvéreivel együtt könyvnyomdát alapítsanak, ami azután csakhamar föl is virult. 1809-ben az időközben térképnyomtatás céljából alapított királyi könyvnyomdának lett a felügyelője. 1826-ban feltalálta a mozaiknyomtatást s 1833-ban a vászonra való olajnyomtatást. — Szakirodalmi munkája: Lehrbuch der Litho-

graphie (München 1818). Emlékének több helyen (Bécs, München, Lipcse stb.) szobrot állítottak.

Senefelder-Egyesület (Magyarországi): A magyar könyvnyomdaipar, mely a tizenkilencedik század közepén még csak rövid multra tekinthetett vissza, aránylag kis számú, főleg németországi származású szakmunkást foglalkoztatott ekkoriban. E munkások a kiegyezés évében, 1867-ben munkaadók részvételével, „Pest-Ofner Litographen- und Steindruckerkrankenunterstützungsverein” címen jótékonyági egyesületet alapítottak, amelynek első elnöke Légrády Károly munkaadó volt. Ez a betegsegélyezés céljából alapított egyesülés, mely megalakulásakor a benne résztvevő munkaadókkal együtt 48 tagot számlált, volt a magva a könyvnyomdai munkásság későbbi szakszervezetének. A magyar anyanyelvű könyvnyomdai munkások elszaporodásával az egyesület felvette a „Magyarországi Senefelder-Egyesület” nevet. Közben azonban 1892-ben, a betegsegélyező egyesület tagjai a könyvnyomdai munkások és segédmunkások bevonásával megalapították a Grafikai Munkások és Munkások és Rokonszakszakszervezetét, mely függetlenül a Senefelder-Egyesülettől, de azzal teljes összhangban kezdte meg működését a grafikai munkások szakszervezeteként. Ez időtől kezdődően a Senefelder-Egyesület hivatása tisztára tagjai jóléti ügyeinek istapolásában és kultúr szükségleteinek kielégítésében merült ki, aminek során 1902-ben megalakult az egyesület kebelén belül a Senefelder-Dalkör. A Senefelder-Egyesület életében ezután már csak igen rövid időre terjedő változás az, amikor évek múltán az egyesület ismét gazdaságpolitikai jelentőséghez jut azáltal, hogy a Szakegyesület és a Senefelder-Egyesület között fölmerült ellentétek következ-

tében a szakmunkások kiléptek a szakegyesület kötelékéből és gazdasági ügyeik intézését újra a Senefelder-Egyesületre bízták. Ez az állapot azonban 1911-ben megszűnt, mivel a két egyesülés közti ellentét addigra elsimult. A szakmunkások visszaléptek a szakegyesületbe és a Senefelder-Egyesület ismét csak kizárólag a jótekonysági s kulturális célok szolgálatára szorítkozott. Ez időpont óta a két egyesület közös hajlékban tölti be hivatását a kölcsönös megértés és támogatás jegyében. Az Egyesület ezidőszaki elnöke Bauer Rezső.

Senefelder-Section: címe a romániai litográfusok egyesületének, mely tulajdonképpen alosztálya a Romániai Grafikai Munkások Szövetségének. 1822 január 1-én léptek be testületileg a Szövetségbe, de ügykörüket azonban maguk intézik. Az egyesület oly agilisán dolgozik, hogy 1926 év májusában már megköthette az első országos litográfus-árszabályt. 1928 február 6-án alakult meg a Senefelder-Section első országos vezetősége a Szövetség kebelében, s azóta levezetését, munkaközvetítését önmaga intézi, egyéb funkciók pedig a Szövetség hatáskörébe tartoznak. A vezetőség jelenlegi székhelye Temesvár; elnöke Kirchner Hermann.

Senjanin Gergely: a horvát tipográfus őse; 1507 körül bukkant föl Zengg városában, öt horvát nyelven szedett könyvet nyomtatva ott.

Sensenschmid Johannes: Nürnberg város tudós őstipográfusa. 1470-től 1478-ig nyomtatta szép és hibátlan könyveit ebben a városban. Majd Bambergbe költözött, 1490-ig dolgoztatva itt.

Seress Irén: szül. Budapesten, fől-szabadult ugyanitt 1918-ban. A Székesfővárosi Házi Nyomdában mint berakónő működik. Tagja a Budapesti Helyi Bizottságnak, a Segélyező Egyesület választmányának és a Nőbizottságnak.

Service (a. m. vevőszolgálat, németül: Kundendienst): a vevő kíváncsiságát és érdekeit szolgáló intézmény. A service felvilágosításokat, tanácsokat ad, hazaszállítja az árut, jókarban tartja és javítja a vásárolt dolgokat.

Servitla domestica: a. m. házi munkák; ezek alól a korábbi századokban egyetlen nyomdásztanulót sem lehetett fölmenteni; szegődteskor magától értődött az, hogy az inasnak söpörnie kell, fűtenie, vizet hordania, szóval a ház körüli mindenféle szolgai munkát elvégeznie.

Sestina: 18:22-5 cm-es papiros-, illetőleg könyvnyagyság Itáliában.

Seuler Lukács: 1688 körül vette át Hermann Mihály brassói nyomdáját, az egykori híres Honter-nyomdát s az családja birtokában maradt 1772-ig. Nyomdavezetők voltak: Müller (Molitor) Miklós (1702-ig), Heltzdörfer Mihály (1703-tól 1739-ig), Klein György (1739-ben), Fernolend Márton (1740-től 1752-ig), Weinisch György (1753 körül), Keller János G. (1758-tól 1761-ig), Brenndörfer Márton. A nyomda közben Seuler Jánosé is volt, ennek halála után özvegye tulajdonában maradt 1773-ig, amikor Schobeln Jánosé lett.

Severinus Márk: könyvnyomtató Kassán Compactor Bálint halála után, 1664 körül.

Sexterna: l. Duernák.

Shadowgráfia: régiebb angolos kifejezéssel: a. m. fotográfia.

Shakespeare-sajtó: eleinte így nevezték Stanhope lord kézi sajtóját.

Shakespeare William (1564–1616): mint alapos kutatások gyanítják, a nagy angol drámaíró ifjúkorában nyomdász és korrektor is volt, mégpedig a Párizsból Londonba került Vautrollier Thomas könyvnyomtatómesternél.

Sheldonian Theatre: kissé furcsa elnevezése egy 1669-ben Oxfordban alapított nagyszerű nyomda-intézetnek.

Siebenmann Friedrich: nemzetközi nyomdásztitkár; szül. 1852-ben, megh. 1901-ben. Svájci szövetségi tanácsos volt. 1896-ban öt választották meg első állandó nemzetközi nyomdásztitkárnak.

Sieber Henrik: pozsonyi könyvnyomtató; l. Schmid Antal.

Sieger-féle eljárás: l. Ivoirit-nyomtatás.

Siemens Walter: híres német fizikus, az első dinamóelektrikus gép megalkotója. 1863 körül valami olyan szedő- meg osztógépen dolgozott, amelynél lyuggatott papirossávok is szerephez jutottak.

Sierban dlák: szászvárosi könyvnyomtató. 1581-ben egy Marián nevű társával nyomdát állított s kinyomtatta az őszérvetségi szentírást román nyelven, cirill betűkkel.

Siess János József: 1749-ben alapította meg nyomdáját Sopronban, s az családja tulajdonában is maradt 1820-ig. Utóda Siess Antal soproni üzlete mellett Szombathelyen is állított 1776-ban nyomdát. A szombathelyi nyomdát 1806-ban Perger Ferenc vette át. A soproni «Siess Antal örökösei» céggel 1820-ig állott fönn; ettől fogva (1846-ig) Kultsár Katalin nevét találjuk az impresszumokon. Kultsár Katalin szintén Siess-leány volt. Utána Lenk Sámuel lett a nyomda tulajdonosa, aki 1850-ben átadta üzletét Romwalter Károlynak.

Siff János: 1773 körül nyomtatott Meggyesen.

Sigla: a kódexekben valamely szónak a kezdőbetűjével való rövidítése (például: P. P. = Pater Patris).

Sigl-féle rotációs: l. Rotációs gép.

Signum (latin): a. m. jel, jegy, nyomdajegy; l. Sziget.

Siknyomtatás: l. Sokszorosító eljárások.

Sikornamentika: főlészlik kidomborodó (relief-) és lapos orna-

mentikára. A relief-ornamentikával vajmi kevés a dolgunk. Legfőkébb a domború nyomtatokat számíthatjuk ide, meg néhány plasztikusan ható ékítményfajtánkat, de az utóbbiak hovatarozása örökké vitás marad. A lapos ornamentika azonban felőleli majdnem az összes ékesítő anyagunkat.

Silberberg-féle szedőgép: a berlini Silberberg-testvérek eme szedőgépében a betűk léceken nyugodtak s a billentyűk megnyomására egy kis pecek egy-egy betűt taszított le a maga lécéről. A betűt azután forgó lemez vitte a rendeltetési helyére.

Silhouette: l. Arnykép.

Silvio: 13 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Símitógép (kalander): arra szolgál, hogy a papirosságról lekerülő ú. n. gépsíma papirossnak nagyobb simaságot, illetve fényt adjon. A símitógép felváltva egymás fölé épített kéregöntésű vashengerek-ből és nagy nyomás alatt összehéngesztett gyapjútartalmú papírosshengerekből áll. A papirosszalag előzetes nedvesítés után a magas nyomás alatt álló hengerek között fut és pedig nagy sebességgel (50–150 m). A hengerekre alkalmazott nyomás (terhelés) nagyságától függően különféle erősségű fényt nyer a papír. df

Simplex: a Thorne-féle egyes betűket szedő és osztó gép későbbi elnevezése. A kilencvenes években kétezer is dolgozott belőle az Egyesült Államokban. A billentyűzet mögött emelkedő nagy henger felső része az alsó fölött forgott s az osztást végezte, még pedig a betűk vastagsága s szignatúrái szerint. Ebben is, abban is csatornácskák voltak, tele különleges öntésű — a hátukon szignatúra — betűtípusokkal. A sok szignatúra következtében a betűk könnyen töredezték. A megszedett sor hajóra került, ahonnan kizárás végett elemelték.

Simplex Style B-Linotype: a kanadai Linotype-társaság új leegyszerűsített gépe, amely azonban Európában kereskedelmi forgalomba nem került.

Singrinus Johannes: 1510-ben alapított nyomdát Bécsben a később Krakkóba távozott Viatoris Jeromossal. Kitűnő betűöntő volt; 33 évig állott nyomdájában élén, s igen sok jó kiállítású könyvet nyomtatott, köztük a Verbőczy István hármas törvénykönyvét is.

Skála: l. Színkör és Szürke skála.
Skarlnitz József Antal: 1762 körül Szakolcán alapított jobbára tót nyelven nyomtató tipográfiát. A jól berendezett nyomda az 1890-es évekig megvolt a család birtokában.

Skicelés (a francia esquisse-ből): a. m. vázlatozás.

Skontó (olasz): a. m. leszámítás, engedmény.

Skrzetuski Ráfael: Hoffhalter Ráfael (l. o.) családi neve. A Hoffhalter nevet csak üldöztetése idején vette föl.

Sláger (német): a. m. vezérszó.

Slang: az angol «tolvajnyelv»; a nagyvárosi uccá, a diákok, sportolók, ezenfelül az egyes foglalkozási ágak nem irodalmi szókincse.

Slateograph: javított hektográf. A masszája kaucsukkeverék, amelyet faromás tartóban feszítenek meg. A sokszorosítás úgy történik, mint a hektográfál, de a kaucsukra átnyomott írásról többet sokszorosíthatunk. A kaucsukot különben henger köré is csavarhatjuk, s fára meg más kemény tárgyra is nyomtathatunk vele.

Slogan (ang.): a reklámszöveg vezérszavai. Rendszerint a kompressz szövegtől elütő típusú és nagyobb betűvel szedik, hogy kiemelkedjék és a figyelmet megragadja. A tisztán reklámcélt szolgáló slogan közül sok annyira tökéletes volt, hogy népserű szállóige lett belőle.

Slovaczek József: temesvári könyvnyomtató 1787-től fogva.

Small Pica: betűnagyság megjelölése a Caslon-féle amerikai pontrendszerben. Megfelel 11 amerikai pontnak, vagyis a mi rendszerünk 10,32 méterpontjának. Az angolországi Small Pica csak 9,75 méterpontot tesz ki.

Smice (német): közhasználatos elnevezése a maszatolódásnak (l. o.)

Smith-féle szedőgép: a londonvárosi Smith M. W. e század elején reklámozott, egyes betűket szedőöntő gépe. Nagyjából a Monotypere hasonlított, de mégis mögötte maradt, mert még sorzáróapparátusa sem volt.

Snell Johannes: német vándorló nyomdász. 1482-ben mint Dánia első tipográfusa Odenseben dolgozott. A következő évben már Svédországban találjuk őt, Stockholm városában, ahol szintén ő volt időrendben a legelső könyvnyomtató.

Sobetz Theodor: német szedőgép-feltaláló; a hetvenes évek közepe táján szerkesztett egyes betűket szedő gépeket.

Socius: deákos elnevezése a nyomdász-segédeknek, főleg Debrecenben és Kolozsvárt.

Sógor György: 1855-ben vette haszonbérbe Beimel József esztergomi nyomdáját, de anyagi eszközök hiján csakhamar vissza kellett térnie Pestre szedőnek. 1882-ben halt meg Vácon. — Ugyanilyen nevű fia Trattner-Károly pesti nyomdájában volt szedő és belekeveredett az 1864-ben fölfedezett Almásy-féle összeesküvésbe. Főadata volt a lázító kiáltványok kiszedése és nyomtatása s ezt éjszakánként végezte. Azonban besűgték a dolgot a művezetőnek, aki 2–3 napi időt engedett Sógornak az elmenekülésre. A határon azonban mégis elfogták s visszaszállították Pestre, ahol az összeesküvés többi tagjával egyetemben súlyos várfogságra ítélték. 1867-ig senyvedt

aradi börtönében, csak a koronázáskor kapva kegyelmet. 1869-ben megalapította a legelső magyar nyelvű nyomdászéclapot „Revisio” címen; a lapot Angyal Gyula kitűnően szerkesztette. Majd később Keszthelyen nyomdát állított, de több esztendei küszködés után kénytelen volt visszatérni Pestre szedőnek. Szembaja miatt azonban nem igen boldogulhatott és a nyolcvanas évek közepe táján nyomorban halt meg Újpesten.

Sokszorosító eljárások: azok, amelyek segítségével egy bizonyos nyomtatóformáról festékezés útján papírosra nyomtathatunk, s ily módon valamely eredeti képek, rajznak vagy tárgynak a mását (reprodukcióját) kapjuk. A sokszorosítás eme fajtáján kívül a reprodukálásnak még számtalan más módja is van, például olyanok, amelyeknél fényképezés, másolás, vetítés, matrica lehúzása, bádognyomatás, vázson- és szövetnyomatás, patronálás, hangjegymetszés stb. útján történik a többszörösítés. Itt kizárólag azokat a sokszorosító eljárásokat említjük, melyek a grafika mai fejlettsége mellett a nyomdászt gyakorlatilag érdeklik. A nyomtatási eljárásokat 3 csoportba oszthatjuk: 1. Magasnyomatás: a) a kézimunkával előállított nyomtatóformák, ú. m.: szedés, fametszet, acél-, réz-, linoleum- és ólom-metszet, és az ezekről készült öntvények; b) a fotomechanikai úton előállított nyomtatóformák, úgy mint fototípiát, autotípiát és a többszínű klisék; c) elektromos árammal előállított galvanoplasztikai nyomtatóformák. — 2. Síknyomatás: ide tartoznak a litográfia (ezzel kapcsolatban még az offset-nyomatás) és a fénynyomatás. — 3. Mélynyomatás: ez a rézkarcot, rézmetszet, helio-grávúr csoportjait és a Mertens-féle mélynyomató-formákat foglalja magába. Sok neves szak-

ember kísérletezésének eredménye, hogy még nagyon sok fajta eljárásunk van, amelyek segítségével sokszorosítani lehet. Ezek azonban a gyakorlatban most kevésbé használatosak. A folytonos újítások és a régi eljárások tökéletesítése, a fejlődésre való törekvés: mind azt célozzák, hogy az eddig használt rendszerekkel szebben, jobban és hívebben lehessen képeket sokszorosítani. fzs

Sokszorosító Ipar: az 1925-iki XII. tc. értelmében megalakult Budapesti Sokszorosító Ipartestület felhívónként megjelenő lapja (szerkeszti Heimler Kálmán és Pápai Ernő).

Sokszorosítóipari tanonciskola: Az iparostanoncoktatást az 1884. évi XVII. tc. megalkotásával egyidejűleg iktatták törvénybe. A tanoncoktatás általános célja, az akkori időeknek megfelelőleg, az elemi iskolai tantárgyak megismétlése, vagy — azon tanulók részére, akik még ennyi előképzettséggel sem rendelkeznek — az elemi iskolai tanulmánygyújtása. Az 1922 : XII. tc. 118. §-a alapján a kereskedelmi miniszter a vállas- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértően 1924-ben a 60.000-1924. számú rendeletével megalakította az iparostanonciskolák szervezetét, tantervét és tantervi utasítását. A nyomdásziskola, a többi szakmától eltérőleg, szakirányú tanonciskolává minősítettett, amely iskolatípusnál a szakmai technológia oktatására különleges súlyt helyez a tantervi utasítás. A Budapesti Sokszorosítók Ipartestülete 1927-ben a Budapesti Sokszorosítóipari Szakirányú Tanonciskola keretében saját költségére tanműhelyt rendezett be és a székesfővárosnál elérte azt, hogy ebben a szakirányú tanonciskolában a technológiát és műhelygyakorlatot kiválóan képzett mesterek, művezetők látták el. A tanonciskola fejlődéséről az évenként megjelenő iskolai évkönyv

számol te. Az iskola jelenleg a Nyár ucca 9. számú épületben van elhelyezve és igazgatója Rózsa Károly.

Sokszorosítók Ipartestülete: 1. Budapesti Sokszorosítók Ipartestülete.

Solace: az angol nyomdászemélyzetek körében a «chapel» többsége által kiszabott büntetéspénz. Minálunk az ú. n. «suszterkasz-sza» volt nagyjából hasonló intézmény.

Solell: 60:80 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Solnhofeni kő: a litográfiai nyomtatáshoz használatos kő; kémiai-lag szénsavas mészpala, mely főleg agyag- és kovafölddel van keverve. E vegyületek kevesebb vagy több volta eredményezi a kövek keménységét vagy lágy-ságát, és ezek szerint is osztályoz-zák a követ; tehát vannak kova-földben gazdag, kékes-szürkés ke-mény minőségű kövek, melyeken főleg metszetek és finomabb mer-kantilis átnyomatok készülnek, és sárgás, nagy kövek az egyéb lito-gráfiai munkákhoz. A litográfiai követ leginkább a németországi Solnhofenben bányásszák. Az it-teni kő mészpala, mint ezt a geológusok megállapították, jura-korszaki képződésű.

Somogyi Károly: esztergomi kano-nok, Lukács László pesti könyv-nyomtatónak 1848-tól 1854-ig üzlet-társa. A Szent István-Társulat-nak is igazgatója volt. Meghalt 1888-ban, 77 éves korában. 42.000 kötetes könyvtárát Szeged váro-sára hagyta.

Somos Árpád: szül. 1861-ben. Nyit-rán, 1878-ban szabadult föl, s ek-or mindjárt Bécsbe is ment. Há-rom év múlva megint Magyar-országára került, ahol sokfelé volt korrektor és faktor. Szakcikkeket írt a Grafikai Szemlébe, a Ma-gyar Nyomdászok Evkönyvébe és külföldi szaklapokba. Egy időben felelős szerkesztője volt a Debre-ceni Ellenőrnek.

Sonnenfeld Adolf Grafikai Műinté-zet Rt.: nagyváradi (Oradea) nagy nyomda. A céget Sonnenfeld Si-mon alapította 1856-ban. 1879-ben a nyomdát fia, Sonnenfeld Adolf vette át, ki nagy üzemmé fejlesz-tette. Fiai: Gusztáv és Andor pe-dig 1916-ban részvénytársasággá alakították át. Az üzem szemé-lyzete kb. 300 főnyi. Állandó kiad-ványa: az 1870-ben alapított «Sza-badság» című politikai napilap.

Sonttag János Nándor: a nagy-szombati tipográfia ügyvezetője 1686 körül.

Soós Gyula: szül. 1881-ben Sajó-kazincson. Budapesten tanulta a betűszedést, majd vándorútra in-dult. Nyolc esztendeig dolgozott Ausztriában, Svájcban és Német-országban. Hazajöve, a Franklin-Társulat korrektora, majd az Al-talános Fogyasztási Szövetkezet tisztviselője. 1920-tól a Szövetke-zeti Ertesítő felelős szerkesztője. Az Anyaegyesület választmányi tagja és a Korrektorkör ellenőre, kiküldöttje volt a helyi bizott-ságban. Cikkeket írt a Typogra-phiába, novellákat ugyanoda és más lapokba. Önálló munkája: «Hűsz esztendő; az Általános Fo-gyasztási Szövetkezet 20-éves tör-ténete».

Sopracanonelno: a 28 pontos betű nagyság neve az olaszoknál.

Soprasilvio: a 14 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Sorcsoportok: 1. Címek közti be-osztás.

Soregyen: 1. Könyvszedés.

Sorjázó: 1. Szedővas.

Sorok esése: lásd Mesterszedés és Szabad irány.

Sorzározó darabok: 1. Kizárás.

Sorzározó ékek: 1. Gally Merriit és Schuckers W. J.

Sorzározó készülék: a szedőgép problémájának egyik legfogasabb része. Egyedül 1882-ben az amerikai Schuckersnek sikerült a mai Linotyperól ismert kettős ékeket föltalálnia. A korábbi idők leg-ügyesebben megkonstruált szedő-

gépéhez is legalább három ember közremunkálása volt szükséges: az egyik billentyűzgetés útján egymás mellé sorozta a betűket, a másik a gyűjtőről el-emelt sorokat egyforma szélességűekké zárta, a harmadik pedig az osztó szerkezetet kellett, hogy kezelje.

Sorzó: l. Szedővas.

Soterius György: l. Nagyszebeni nyomda.

Sörensen-féle szedőgép: l. Tacheotype.

Söröspoharak alátétéül használt nemezeket jobbára téglés sajtón nyomtatják. A stancolás történetik nyomtatás előtt és után is. A festéknek rövidszálúnak kell lennie, nehogy tépdesse a nemezt.

Spacionálás: a kiemelésnek az a módja, amikor a szavak egyes betűi közé vékony, lehetőleg csak egyponos spáciumokat rakunk; így: spacionálás.

Spácium (latin): általában a. m. térköz, hézag; a tipográfiában így nevezik a vékonyabb sorzáró darabokat.

Spáciumkarlikák: l. Typograph.

Spáciumok: l. Kizárás.

Spán (Gespan): közhasználatú német szó a tanítómester (l. o.) fogalmára.

Spanraft Mihály: 1839-ben vette át Jelinek János nagyszombati nyomdáját, amelyet ennek apja, Vencel alapított 1820-ban. 1853-ban Winter Zsigmond vette át tőle a nyomdát.

Spárták: eredetileg görög mitológiai alakok (az elvetett sárkányfogakból kikerült tébai hősök); újabban a sport különböző ágazatai. A német nyomdászoknál a «Sparten» szó annyit jelent, mint kategóriák (például a hírlapszedők, gépmesterek, korrektorok stb. kategóriája).

Spartó-papiros: más néven espartó-papiros (l. o.).

Speller János: velencei ősnymdász; másként Spira Johannes (l. o.).

Spektrális színek: a szivárvány színei, ellentétben a festékek (pigment) színeivel.

Spektroszkóp: színeképelemző készülék.

Spless: l. Maszatolódás.

Spillenberger Samu: lőcsei orvos; 1613 körül igen jóhírű papirosmalmot állított Teplicen. Fia János pedig 1640 körül Kassán állított papirosmalmot.

Spira Johannes: velencei ősnymdász. 1469-ben holtig tartó szabadságot kapott itt könyvek nyomtatására. Már a rákövetkező évben meghalt. Egy darabig testvére Vendel volt ezután a nyomda tipográfusa. 1477-ben ő is meghalt.

Spirálfűzés: új könyvkötési technika, amely a drótfűzés és fonalas fűzés helyébe a dróttal való, csavarvonalasan futó öltögetést helyezi. Az egyes lapok különállóak és jól forgathatók. Természetesen arravaló speciális gép kell hozzá. L. még Könyv.

Spisz: l. Maszatolódás.

Spitz Adolf: szül. 1866-ban. A Weismann testvérek nyomdájában tanult 1879-től 1883-ig. 1887-ben Bróza Ottó nyomdájában, 1890-ben Buschmann Ferencnél, majd a Pallas-nyomdában volt akcidentszedő, 1892-ben Czettel és Deutschoz, 1905-ben a Rigler-nyomdába került ugyanilyen minőségben. A Thalia-nyomdának 1911-ben faktora lett, de csakhamar a Pester Lloyd nyomdájába ment át mesterszedőnek. Hosszú pályáján igen sok bel- és külföldi díjat nyert a nyomtatványtervezeteivel. Évek hosszú során át a továbbképző szaktanfolyamokon tanító volt.

Spitzpenfil L. R.: német betűművész; érdekes, hogy a régi diplomatikus írásra támaszkodó betűi jelentek meg 1918 körül.

Spitzertipia: a szemeses féltónusú könyvnyomdai képeket adó újabb eljárás. Alapját a kromatofotográfia képezi.

Spilt-magazínok: a Linotype szedőgép tartalékmagazínjai. Ameri-

kában ugyanis csinálnak olyan oldalmagazinokkal ellátott Linotypeokat is, amelyek külön vagy közös billentyűzettel vannak ellátva; az oldalsó, a tartalék- («split-») tárákban a verzális betűk matricái vannak. Esokmagazinos gépek gyártását főleg az amerikai viszonyok tették szükségessé, ahol igen gyakori eset, hogy a nyomdáknak szedőgépeken kívül nincs is más szedői berendezkedés, s ennél fogva az ott készülő újságok minden címsora és hirdetésbeli keretdarabkája is ilyen Linotypeokon állítódik elő.

Sportalakulatok: Az első a Typographia Sport-Klub, amely 1902-ben alakult Budapesten. A tornát, de leginkább a labdarúgást kultiválta és a nemzeti bajnokságban több éven át jelentős eredményeket ért el. A Globus Torna-Egyesület s a Pallas Torna-Klub 1910–11-ben alakultak, mint üzemi intézmények, majd 1912-ben a Nyomdászok Testező Egyesülete alakult, amelynek megalakulása után az üzemi sportalakulatok megszűntek. A háború alatt ez utóbbi is megszűnt, de a fogradalmak lezajlása után ismét újra alakult, de jelentőségét a nyomdai munkásság körében elvesztette, úgyhogy nem is volt többé nyomdászalakulásként tekinthető. — Az 1925. évben a nyomdai munkásság körében ismét felmerült az a kívánság, hogy egy sportintézmény létesíttessék, így jött létre a Nyomdai Sportalakulatok Bizottsága, amely az üzemi sportalakulatokat egyesítette magában. Ilyen üzemi sportintézmények alakultak az Athenaeum, Franklin, Globus, Hungária, Székesfővárosi Házi Nyomda és a Világosság nyomdáiban, amelyek atlétikával és labdarúgással foglalkoztak. Ennek keretében rendezték meg a nyomdászbajnokságot úgy a labdarúgásban, mint az egyéb sportágakban. — Azonban ez az üzemi alakulatokat magában fog-

laló intézmény sem felelt meg a követelményeknek, mert nem volt megfelelő az irányítása és nélkülözötte a sportoknak egységes gyakorlati művelését. Így jött létre 1934-ben egy egységes nyomdászsportintézmény a **Tipográfia Nyomdászok Testező Egyesülete**, amely az összes sportágak művelését felvette programjába, ú. m. az atlétikát, labdarúgást, úszást, evezést, tornát is. A Természetbarátok Turistaegyesülete Nyomdászszakosztálya 1931-ben alakult a vándorsportok kultiválása céljából. Célja a nyomdai munkásság egészségének a megővése, a hegyvidékekkel való megismertetése, kulturális ismeretelnek bővítése, ezenfelül a turisztikával kapcsolatos sportok fűzése, ú. m. síelés, evezés.

Szaffirozás (németes): a. m. rovátkolás.

Szrófok: 1. Csavar.

Stádium: Széchenyi István gróf híres könyvének címeről elnevezett, 1922-ben alakult irodalmi és nyomdai vállalkozás. Kezdetben főleg újságok nyomtatására szorítkozott, de csakhamar igen tekintélyessé fejlődött a könyvkiadói üzletágazata is. Vezérigazgatója: dr. Báthory-Hüttner János. L. még Pallas.

Stalla Márton: született 1872-ben. A Franklin-Társulatnál tanult (1884–1888). Működésének főbb állomásai: Markovits és Garai, Márkus Samu, Gelléri és Székely, Szent-László-nyomda. 1934 óta rokkant-állományban van. Titkára volt a Könyvnyomdászok Szakkörének, majd előadója a szaktanfolyamoknak és szakoktatója a Lónyai utcai nyomdásztanonciskolának. Irigatott a Magyar Nyomdászok Fv-könyvébe, Grafikai Szemlébe és a Typographiába. Nyomatványkiállítással kapcsolatos felolvasásokat tartott több vidéki városban. Az 1902-i Zaka-párti ellenzéki Szabad Typographia szerkesztő-kiadója volt.

Stamm-féle szedőgép: sorok és egyes betűk tetszés szerinti öntésére alkalmas szedőgép. Stamm J. stuttgarti könyvnyomtató szerkesztette meg. Többszörösen kevert szedést is elő lehetett rajta állítani. 1913 óta elhallgattak véle.

Stampt-papiros: szélteben használt német szó az olyan papiroshulladékok megjelölésére, amelyet a zúzába visznek a ott papiroslemezt csinálnak belőle.

Stanca (németül: Stanze): az az élén jól kiköszörült lyukasztó-acél, amelyet a papiros kivágására használnak.

Standard Compositor: szedőgép, l. Electric Compositor.

Standard-Monograph: szedőgép; a Monotype-re s az Elektrotypographra emlékeztet a maga átluggatott papirostekercseivel. A gép «író»-szerkezete a billentyűzés nyomán hasítókat vág egy kartonszalagba, s ennek alapján az öntőszerkezet egyes betűket önt.

Stanhope Károly gróf: szül. 1753-ban, megh. 1816-ban. Sokat foglalkozott a természettudományokkal. Feltalálója a nevét viselő sajtónak s javította a stereotípiát.

Stark Adolf: szül. 1873-ban. A Pallas-nyomdában tanult. 27 esztendőig mint nyomdai művezető a Lengyel-Kultúra, később Thália-Kultúra nyomdában volt alkalmazásban. Most a 8 Órai Újságnál korrektor. A Grafikus Művezetők Egyesületének egyik alapítója és megalakulása óta annak vezető-ségi tagja. Évek során át a Magyar Nyomdászati kiadója. Szakmai és társadalmi cikkei a grafikus művezetők évkönyvében és szaklapjában jelentek meg.

Stark Jenő: a jugoszláv grafikai munkások szövetségének 1921 óta titkára, szül. Bologdon 1893-ban. Már a háború előtt élénk szervezeti tevékenységet fejtett ki Magyarországon. 1914-től 1918-ig Novisadon működött. A zágrábi munkáskamara elnöke.

Stationers' Company (a. m. könyvkereskedők társasága): az angol könyvkereskedők és nyomdászok 16. századbéli főnökegyesülete. Az 1556. esztendőben arra kapott fölhatalmazást, hogy törvényeket szabjon a nyomdaipari rend és jó munka érdekében. 1559-ben Erzsébet királynő megerősítette az egyesület szabályait, 1585-ben pedig numerus clausust teremtett a nyomdaiparban, s egyszersmind az inastartást is szabályozta. A nyomdászatanulók inaskodási ideje akkoriban 7 esztendő volt.

Stato: 36:48 cm-es papirosnagyság az olaszoknál.

Státusnyomda (Cs. kir. —): a máramarosszigeti «Kincstári Nyomda» új címe az ötvenes években.

Staudt Ferenc: szül. 1873-ban Budapest. Főlszabadult 1890-ben Budapest. Tagja volt a Segélyző-Egyesület felügyelő bizottságának és igen élénk részt vett a szervezeti életben. 1920-ban meghívták a paritásos munkásközevetítő hivatalnokául, ahol mintegy két és fél esztendőig működött. 1924. évben a Segélyző Egyesület tisztviselőjévé választották.

Standy Antal: 1834 körül a kassai Werfer-nyomdában dolgozott és 1852-ben megvette Redlitz Ede eperjesi nyomdáját, s azt haláláig (1875) kezelte. A nyomda ekkor «Banknyomda» címen az eperjesi bankegyesület birtokába jutott. Később Kósch Árpád ottani kereskedő vette át.

Steg (német): l. Ürtöltők.

Steiner Adolf: a nyomdász-egyesület évtizedeken át szorgosan működött tisztviselője. 1876-ban alkalmazta őt az egyesület számvivőnek, majd pénztárosnak s ettől fogva 1904-ben való nyugdombavonuláig töltötte be ezt a hivatalát.

Steinfeld Béla: lásd Sárospataki könyvnyomtatás.

Steinhausen Tivadar: Nagyszebenben a Hochmeister-nyomda birtokosa 1842-től 1877-ig.

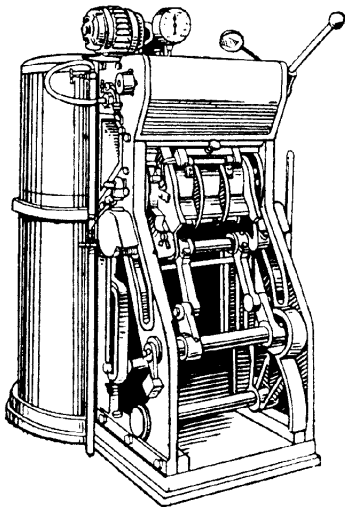
Stein János: kolozsvári könyvkereskedő és a református kollégium nyomdájának bérelője 1849-től 1886-ig.

Stenglin Jeremiás: augsburgi betűöntő, 1693-ban megjelent árjegyzéke jó áttekintést ad az akkori időkbeli betűfelnevezésekről.

Stephani János: besztércébányai tipográfus 1796-tól 1819-ig. Ekkor történt halála után még tíz évig özvegye nevében állt a nyomda.

Stereotípla: az az eljárás, mellyel a mozgatható betűkből készült szedéstömb lemezzé alakítható át, hogy az — ugyanúgy, mint eredeti — nyomtatás céljaira felhasználható legyen. Nagy előnye miatt a nyomdaipar bőségesen veszi igénybe. Így például, amikor — a nyomtatógép és idő gazdaságos kihasználása, vagy az eredeti szedés kimélése céljából — a szedett oldalak ez úton történő sokszorosítására van szükség. A könyvnyomdai körforgógépek nyomóalapja a csaknem kizárólag ez eljárással készíthető köríves lemez. Még más előnye, hogy visszatérő munkák esetében a későbbi utánnyomtatás idejéig nem kell az eredeti szedést megőrizni, elegendő az arról készíthető, lényegesen olcsóbb papíros-anyagú matrica elraktározása, melyről lemez kívánságra bármikor készíthető. A legrégebbi reprodukáló eljárás a fémöntők még ma is használatos homokba-formázási és öntési módja. Alkalmazásának igazolható legkorábbi ideje a 15. század második fele. Ugyanis e korból származik az 1483-ban Ulmban nyomtatott legendás könyv, melynek fametszetei valószínűleg az előbb említett módon reprodukáltattak. Szedett nyomtatóformáról lemezt első ízben 1700—1710 közötti esztendőekben Van der Mey leydeni aranyműves készített, valószínűleg Müller János ref. lelkész ösztökölésére, s a formázáshoz állítólag már gipszet használt és nem sokkal később

Franciaországban Valleyre párizsi könyvnyomdász készített lemezeket, mégpedig rézből; öntőformáját agyagos homokból készíti. Angliában William Ged edinburghi aranyműves 1739-ben a formázáshoz gipszet használt, a lemezeket pedig ólom, antimon és ón ötvözéséből nyert fémbe öntötte. Glasgowban Geddel egyidőben Tilloch és André Foulis próbálkoztak hasonló eljárással. 1746—48 között Németországban Selzami nürnbergi fametsző leönthető formát fémbe készített, úgy hogy a fametszetet sík lapra öntött



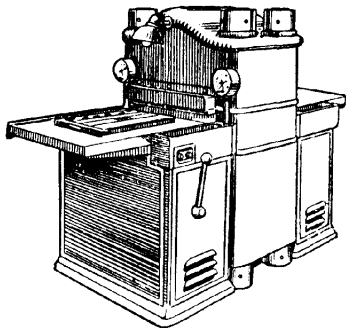
«Rotációs» lemezöntőgép, percenként egy-egy öntésre, folyó vízzel hűtve. Az alsó emeltyű mozdítására becsukódik vagy kinyílik, míg a felső emeltyűjére önműködően beömlik az ólomötvözet. (L. Autoplate és Citoplate.)

megolvadt fémbe nyomta («ablatschen» néven ismert eljárás), majd az így nyert fémmatricát szigetelő és választó réteggel el látva fémmelel leöntötte. Az új fém rétege adta a domború, nyomtatható lemezt. 1783 körül a Franciaországban letelepedett német származású Hoffmann F. I. József különféle földanyagok keverékével formázott. Firmin Didot, a jóhírnű francia betűmetsző és könyvnyomtató is foglalkozott a stereotípiával. Először 1795-ben Van der Mey módszerét alkalmazta, majd Anfray által ajánlott bõ ezüsttartalmú fémbeöl betűket készít a az ezekből szedett tömböt hidegen puha ólomba sajtolta. Az ezüst által nyert magas szilárdságú betűkkel ez lehetõvé is vált. Az ólomformáról, a matricáról lemezt Selzám módjára készített. Tõle származik ez eljárás neve: stereotípiá. A fõkélelesítés munkálataiba ez idõtájt kapcsolódik be a német származású fa- és betűmetsző Louis Etienne Herhan, aki vörösrézből készült acélmatricával mélyített, a mai Monotype-szedõgép matricáihoz hasonló betűkből már a leöntendõ formát szedte. Tõle függetlenül ugyanez volt egyik magyar betűmetszőnknek, Falka Sámuelnek az elgondolása is. De a stereotípiá legjelentõsebb tökéletesítését lord Stanhopenek köszönhetjük. Az õ általa Angliában 1804-ben javított eljárás már a tökéletes «gipsz-stereotípiá». Eljárása abból áll, hogy a magas kizárással szedett formát sárgarézet keretbe ürtöltõkkel jól beékelték, majd a szedésre, annak beolajozása után ráöntötték a gyorsan száradó gipszpépet, melyet már egy negyedóra eltelte után a szedésrõl le is fejtettek. Az így nyert matricát melegen, lassan szárították. Késõbb pedig már erõsebb melegnek tették ki. Amikor a matrica, csengésérõl és színérõl kö-

vetkezettve, már kiszáradt, vasvályúba történt befoglalása és zárása után megolvadt fémbe süllyesztve, kiöntötték a formát. A kiemelt készülékelt lehtöttötték és a fém megdermedése és kihűlése után szétbontották, majd az öntésrõl lefejtve a matricát, gondos letisztítás és megfellelő szerelés után nyomtathatóvá lett az öntvény. Késõbb Daule talált még javítanivalót ez eljárásan. Elmés formázási és öntési eszközei lényegesen egyszerűbb és könnyebbé tették a munkát. A papiros-stereotípiának a feltalálója Genoux francia betűszedõ volt, aki találmányát 1829-ben szabadalmaztatta. A szabadalom még nem jelentett tökéletességet, az eljárás még meglehetősen fogyatékos volt, úgyhogy a szakkörök még igen sokáig idegenkedtek alkalmazásától és csak midõn a mult század közepén a körforgó nyomtatógépek eszméje vetõdött fel, fordult feléje az érdeklõdés úgy Amerikában, mint Angliában. Ezekben az államokban a papiros-stereotípiá technikája az elõzõleg több európai országban szerzett tapasztalatok alapján épült fel. Az ilyen papirosmatrica több más és másfajta papiros-rétegből tevõdik össze. Összeállítása mindig attól függ, hogy milyen természetű a szedés: kompressze vagy akcidens, avagy táblázatos, továbbá, hogy elõállítás kefe igénybevételel, kézzel vagy géppel, például kalanderen (hengeres sajtóval) történik-e. A ragasztáshoz sokféle összeállítású anyagokat használnak. Az összeállításnál tekintettel kell lenni arra, hogy a kész matrica ne legyen könnyen törõ, rideg-keményesgű, aminek meggátlására a ragasztóanyagnak igen finoman örölhetõ szeretlen földanyagot, pl. kréport vagy kaolint kell tartalmaznia. A sok házilag készíthetõ összeállításból kiragadva az egyik: iszapolt kréport és roz-

liszt vízben ecsettel kenhető pép-
pé keverve. Általánosságban a ke-
reskedelemben forgalomban lévő,
gyárilag készült igen megbízható
ú. n. matricaport használják, ez
csak egyszerűen vízbe öntve, a
szükséges sűrűségűre megkeverve
azonnal használhatóvá tehető. A
normális munkákhoz és kefével
való leveréshez a következő ösz-
szeállítás sorrendjében ragasztott,
kent matricák kerülnek haszná-
latba; egy ív rézmetszetnyomtató
vagy vörös itatós, egy ív selyem-
papiros, egy ív rézmetszetnyom-
tató és négy ív selyempapiros. A
stereotípálásra előkészített egyik
oldalon fazettált betűmagas ürt-
öltőkkel körülzárt szedésre, an-
nak gondos letisztítása után, a
selyempapirossal fedett oldalával
ráhelyezhető a matrica, amire egy
gyengén nedves vászonruha ke-
rül, majd pedig kefével verve a
papirosanyag belemélyül a sze-
dés legparányibb hézagába, üre-
geibe és formázódik. A jól sike-
rült matricázás után az egész for-
ma nemezzel fedve a szárító prés-
be kerül, ahol 120 C°-ig terjedő
hőmérséklet mellett állandó pré-
selés alatt keménnyé szárad a
matrica. A jól kiszáritott matrica
kellő sikporozás után már önthe-
tővé lesz. Kempe már 1882-ben ké-
szített és gyártott használatra al-
kalmas kész matricákat, melyek
rövid ideig áztatva, pincei ned-
vességű állapotban használhatók.
A későbbi idők folyamán pedig
a száraz állapotban használható,
lágyabb anyagból készült, külön-
féle vastagságban gyártott kar-
tónlemezek, száraz matricák ke-
rültek használatba. Ilyeneket mat-
ricává a kalander vagy a nagy
felületi nyomást adó mechanikai
vagy hidraulikus sajtó alakít. A
matrica fejlődésével párhuzamo-
san tökéletesedtek az öntéshez és
a szereléshez szolgáló eszközök és
szerszámok is. Így Daulé csukló-
pántos öntő-szekrényéből fejlődött
ki a mai öntőpalack. Szerkezeti-

leg 2 egymásra boruló, belső fe-
lén simára megmunkált téglány-
alakú öntött vaslap, melyeket a
keskenyebb alsó részen egy aszük-
séges hézagnak megfelelően en-
gedő csuklós pánt fog össze. A
felső szélek kifelé bővülve képe-
zik az öntőszáját. A két készülék-
lap az alapon vízszintes helyzetbe
hozható. A felső fedőlap feluyit-
ható. Az alapra kerül a matrica
képpel fölfelé fektetve, az öntő-
szájig terjedő papirosösszabbi-
tással. A betűmagas ürtöltők ada-
ta nyomaira kerülnek az öntést



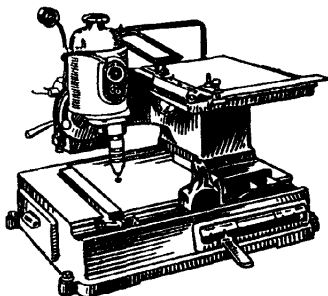
*Hidraulikus matricapréselő és szár-
ító sajtó. A «Vomag» egyik leg-
újabb típusa, könnyen kezelhető és
a gyors hírlapmunkákon kívül fi-
nom illusztrációknál is jól használ-
ható.*

határoló derékszögek vagy léniai.
Öntés esetén a fedőlap rácsukása
után a ráfordítható hidszerű ösz-
szekötőbe foglalt menetorsóval a
készülék két lapja összefogható.
Az egész készülék függőlegeshely-
zetbe állítva öntőszájával fölfelé
öntésre készen áll. A két derék-
szög vagy lénia párhuzamosan ha-
ladó szára, az öntőszáját elhagy-
va, a készülékből kiáll s ezek közé

öntik kanállal a megolvadt fém. Röviddel az öntés után a fém megdermed, az öntőpalack szétbontható és belőle kiemelhető a lemez. Jó anyagból jól elkészített matricával az öntés még számtalanszor megismételhető. A körforgó gépek lemezeit ugyanolyan alakú, köríves öntőpalackban öntik. A matricák a készülék köríves alapjához való szabályos simulását az arra fektetett hasonló ívben kidolgozott lécek biztosítják. A lemez szereléséhez szolgáló segédeszközök a kör- vagy szalagfűrész, az oldal- vagy fazettáló gyalu és hátgyalu. A kör- vagy szalagfűrész szerkezetileg a más szakmákban használt típusokkal azonos. Az oldalgyalu egy sínre járó vasgyalu, szerkezetileg olyan, mint egy helyesen kézben tartott s jobboldalra fektetett asztalosgyalu. Merőlegesen a sínre esik a gyalulandó lemez akadóléce, gyalulás esetén ehhez kell fektetnünk a lemezt, majd pedig azt a léce irányába a gyalunak kell szorítani. A gyalu, mintán sínben rögzített, kénytelen a nyomást felvenni és a gyalulás irányában való mozgatás közben a belőle kiálló kés éle a fogást leveszi. Hasonló művelettel és eszközökkel történik a fazettálás is. Ez eszköznek mechanizált típusa a mai oldalmarógép. A hátgyalulás lemezeknél egy mechanikai gyalugépen történik, amelyen a fogást a gépnek késtartó szupportjába fogott kés kézi vagy mechanikai előtolással a mozgó alapra fogott lemezzel fokozatosan leveszi. A köríves rotációs lemezen hátgyalulás feltétlenül szükséges pontos lemezvastagság elérése céljából, valamint a körívnek megfelelő szabályozása miatt szükséges. Ezt a műveletet a lemez háta fölött tengelyen forgó, lemez-szélességű, pontosan beállított kés egy fogással végzi el.

Az idők során a szereléshez hasonlóképpen az öntés is mechani-

zálódott, azonban jelentőséggel jelenleg csak a rotációs lemezek öntésénél bír. A lemezöntőgépek különféle alapelvek szerint épültek, így belőlük többféle típus van ma használatban. A gépek az olvasztó kazán szerkezete szerint volnának csoportosíthatók, mert lényegileg jobbára ebben különböznek egymástól. A sok közül vannak gépek, melyek olvasztó kazánja jóval a palack fölött áll, ami lehetővé teszi, hogy a készülék öntőszájának a kazán kiömlő nyílásához való tapadása után egy szelep megnyitásával a megolvadt



Stereotípiái lemezek kidolgozására való 'univerzális' gép, melyben egyesítve van mindenféle szerszám, úgy mint gyalu, fűrész, 'szélező', ami a stereotíplemezek, galvanók vagy kliséalátétek kidolgozásához szükséges.

fém közvetlenül az öntőpalackba jusson. Az így felszabadított fém több ezer kg. súlyú nyomás alatt tölti ki a forma üregét. A nagy nyomás a nyomtatófelület tisztaságát és a lemez tömörségét biztosítja. Egy másik elv szerint a fémét a kazánból dugattyú segítségével az öntőpalackot jóval meghaladó magasságra emeltetik, honnan zárt csatornán át az öntőpa-

lackba jut. Vannak még olyanok, amelyek a kazánból a fémest szelepes dugattyú segélyével, nyomással emelik és ömlesztik a palackba. De van még számos, hasonló elveken alapuló egész- és fél-automata öntőgép. A fél-automata gépeknél az összes kézi fogásokat kell gyakorolni, a fémbeömlesztés a gép elve szerint a dugattyúkarnak megnyomásával vagy egy szelep megnyitásával történik. A teljesen automata gépeknél a gépkezelőnek dolga csak az, hogy a matricát elhelyezi, az öntőpalackot zárja s egy gombnyomással üzembe helyezi a gépet, amely minden egyéb dolgot önműködően elvégez s csak a munkáját végezte gép megnyíló készülékéből kell kiemelnie a kész öntést. E gépek vízűtő berendezése lehetővé teszi a gép működési ütemének felfokozását a fizikai lehetőség legvégső határáig. A stereotípiál munkák öntéséhez általában 90% ólom, 16.5% antimon és 3.5% cinktartalmú fémest használják. Kivételt képeznek az automata gépekhez használatos ötvözetek, melyek legtöbbször az öntéssel gyári utasítás szerint változó.

Stereotípiál csrlrz: a matrica készítéséhez való. Olyanformán készíttjük, hogy 125 gramm búzakeményítőt kevés vízben főlölvasztunk, s apródonként forró vizet öntve hozzá, folytonosan keverjük, míg péppé nem lesz. Mielőtt kihűlne, 150 gramm meleg vízben főlölvasztott iszapolt hegyi krétát és egy-egy fél kanálra való gummy arabicumot, spirítust, meg vastag terpentint keverünk hozzá. Ekkor a keverék kocsonya-tapintatúvá lesz. Ha tökéletesen kihűlt: drótszítán átörjük, használatkor pedig főlöleresztjük vízzel, hogy tejfőlsűrűségi legyen.

Stereotípiál lemezek nyomtatása: A lapos stereotípiál lemezek nyomtatásának két fontos munkakel-

léke van: a helyes, tömör zárás és a gondos, érzékeny egyengetés. A zárás kezdeti formája korábban a lemezek fatalpra történő felcsögelése és térszők, ürpótlók köző szorítása volt; ma már csaknem kizáróan vasalátét-ürlapokat (fazzetták) használunk. Ezekből is különböző rendszerűek vannak a használatban. Minthogy a szedésforma a különféle anyagú és vastagságú lemezpapirosba (matricába) egyenlőtlenül préselődik és ezért a stereotípiál lemez síkja is egyenlőtlennek válik: elégségszerűtlenül szükséges az alsó és felső egyengetés. Az alsó egyengetés a lemez aljára ragasztandó és mert csak nagyobb nyomásbéli ellentétek kiegyenlítésére szolgál, mellőznünk kell az aprólékos munkát, mert ez itt hatástalan volna. A felső egyengetés sok körültekintést és figyelmet kíván meg, s különös figyelem fordítandó arra, hogy az egyengetésre használt papíroslapok csak a felső részükkal ragasztandók az egyengető-ívre, mert ha minden sarkán ragasztjuk, nyomtatáskor a papíros összehúzódása következtében gyűrődés (falsz) következik be. A stereotíplemez nyomtatásakor félkemény borítást adunk és szükség szerint nedves ívet feszítünk a nyomóhengerre. A nyomás erősségét minimumra vesszük, hogy a lemez időelőtti kopása ne következék. A festékező hengereket kevéssel mélyebben járattuk, hogy az alacsonyabb betűk, léniai is festéket kapjanak. Nagy gond fordítandó a táblázatok sztereotípiál lemezről való nyomtatására. A ritka léniaszedés között meghúzódo levegő rosszul készített egyengetés esetén fő-fő okozója a gyűrődésnek. A sorogyan, s a gyűrődés elkerülése végett simítólemezt, úgynevezett falszdeklit alkalmazunk, ami a nyomtatandó ív és a nyomóhenger köző szorító levegőt kiszorítja. Vigyázni kell az ívfogók pontos szorítására, mert

esetleges elhúzódnak a soregyen rovasára megy.

A körforgógép stereotíplemezeiről, s az azokkal történő nyomtatásról l. Rotációs nyomtatás. ei
Steyrermühl: osztrák papírosgyári és nyomdai vállalat. Papírosgyáraiban 1200, ujságyomdájában 900, az egyéb grafikai sokszorosítással foglalkozó üzemeiben 550 embert foglalkoztatott 1933-ban.

Stibium: az antimon latinos neve; l. Antimon.

Stichwort (német): a. m. vezérszó, pl: az e lexikonbeli cikkek címei.

Stigmatisma: az 1892-ben elhalt bécsi Fasol Karl pontokból összeállított ábraszedései.

Stílus: az egyéni kifejezési mód alkalmazása a célhoz és anyaghoz, mégpedig a helyi viszonyok és időbeli fölfogások hatása alatt. A művészi kifejezési mód négy tényezőtől függ leginkább: a művész egyéni fölfogásától, az illető nép természetes hajlamaitól és szokásaitól, a korszemlemtől és a művészeti tárgy céljától meg az anyagától.

Stop-cilinderes gépek: nyomdásznyelven a közönséges gyorsajtók elnevezése, vagyis mindazoké a nyomtató gépeké, amelyeknél a formát egy sík lap; a nyomóalap vagy másként fundamentum veszi föl, a papírost pedig egy vasból készült nehéz henger, az úgynevezett cilinder azorítja a formára. E gyorsajtóknak nyomtatási sebesség dolgában — a rotációs rendszerű gépekhez képest — elég szűk határai vannak. A már magában is elég nehéz, s ezenfölül még szedésformával is megterhelt fundamentumnak rövid időközökben és hirtelen kell megmégváltoztatnia a mozgási irányát. E mozgás tekintetében való, elkerülhetetlenül zökkenésekkel járó irányváltoztatások annál inkább megviselik a gépet, mennél gyorsabb egymásutánban következnek be. Mindamellett — a sokoldalú használhatóságuknál fogva vala-

mennyi nyomdagép közül a stop-cilinderesek terjedtek el a legjobban. E gépet illetően újabbban főleg az alkotó részek javítására s a gépnek nagyobb, tömörebbé, szilárdabbá tételére irányul a gyárosok törekvése. A papírosgyárak nagyobbodtak: dupla tizes, dupla tizenkettes és dupla tizenhármass alakok kerültek az idők folyamán forgalomba és sokhelyt elég gazdaságosnak mutatkozott a nagyformátumos gépek beállítása. Alkalmazkodni kellett az újmódi illusztrációhoz: az autotípiához is, aminek a nyomtatása pedig csak szilárd, igen erős gyorsajtókon történhetik teljesen kifogástalanul. Hogy ez mit jelent, elképzelhető két számadatból is: A közönséges szedésforma nyomtatása hozzávetőlegesen 16—17 atmoszférás nyomással történik, míg a nehéz autotípiás formáról való kifogástalan nyomtatás 47—48 atmoszférányi nyomásfeszültségen alul nemigen megy. A különbség tehát jó háromszoros. Az újabb stop-cilinderes gépek kettős festékező szerkezete, tömör építése, az oldalt való eltolódás elleni biztosítása a fundamentumnak, valamint ennek számos görögön járatása, az ivigazító, punktúráló, kirakó stb. szerkezetek alkalmazása: mind olyan újítások, amelyek jórészt az illusztrációs nyomtatás szépségét vannak hivatva biztosítani

Stop-rendszerű tégelyes sajtók: A formáknak a tégelyes sajtókon való festékeződése általában kifogásolható lévén, némelyik gépgyáros «stop»-rendszerűre csinálta a maga tégelyes sajtóit, vagyis olyanokká tette azokat, hogy a nyomtatás előtt a tégelyt meg lehet rajtuk állítani, s a festékező hengerek ekkor még egyszer végiggördülhetnek a formán, alapsabban befestékeztve így azt. Ilyformán azután a nyomatok — bár a munka gyorsaságának rovására — különbekké tehetők.

Storno (olasz): annyi mint megrendelés visszavonása, ügylet megsemmisítése, valamely rosszul elkönyvelt tétel kijavítása.

Story (angol): a. m. mese. Az újsághirdetés, a körlevél, a plakát vagy az élőlőszóval elmondott hosszabb reklámszöveg. A hirdetett áru ismertetése. Fő kelléke, hogy a figyelmet megragadjja, könnyen érthető, meggyőző erejű és ötletes legyen.

Stöckel Wolfgang: lipcei könyvnyomtató a 16. század első felében; előbb klasszikus könyvek, később Luther-ellenes iratok nyomtatója.

Straßs-ön: l. Ön.

Strauch Alajos: született 1834-ben. Schmidt József aradi nyomdájában szabadult föl 1849-ben. 1851-ben a szintén aradi Goldscheider nyomdába ment át s ott csakhamar faktorra lett. A nyomda föl-oszlása után (1871) Pestre jött és itt Bucsánszky Alajos nyomdájának lett a vezetője. A nyomdászegyesületi életben kiváló szerepet vitt, egyebek közt 1872-től 1886-ig pénztárosa is volt az egyesületnek.

Strauss Anton: logotípiás szedés-gyorsító rendszer föltalálója a 19. század közepe táján Bécsben.

Strazza: olaszul így nevezik azt az üzleti könyvet, amelybe a napi bevételeket és kiadásokat sorjában bevezetik.

Strazza-folló: lásd Papiros formátuma.

Strecker dr eljárása: a síknyomtatásos cinkográfia gyorsabbá meg biztonságosabbá tételére szolgál. Az eljárás a következő: A cinklemez 65 gramm nátronlúgnak egy liter vízben való oldatával zsirtalanítják, majd leöblítve, üveges vásonnal erősen durva fölületűvé teszik. Ezután horzsaakóppal s nemezlappal dörzsölik, amíg rendszeres szemcsézetté nem lesz; ekkor leöblögetik s megszáritják. Atnyomtatás előtt még 60 gramm timsónak egy liter vízben való

oldatával — amihez 5 köbcentiméter salétromsavat is hozzálegyitettek — négy percig borogatják a cinket, s azután leöblítve, megszáritják.

Streibig: könyvnyomtató-család. Az alapítója Antal József 1725-ben Sopronban nyitott nyomdát. 1730-ban Győrbe tette át a nyomdát, amely aztán 1850-ig családjá birtokában maradt. Utódai voltak: Gergely János (1740–49), György (1775 körül), József (1818-ig). Az utóbbi 1788-ban Pápan is allított nyomdát, de ezt már 1789-ben áthelyezte Veszprém városába, ahol több esztendőn át dolgozott. Utóda fia Lipót (1839-ig), majd ennek özvegye Klára volt (1850-ig). 1847-ben id. Sauerwein Géza üzletvezető négy esztendőre bérbe vette a nyomdát, 1850-ben pedig vétel útján a tulajdona is lett. A Streibig-nyomda első szabadalomlevelet III. Károlytól kapta; e többször megújított nyomdai szabadalomon kívül naptárjai is szabadalmazva voltak. 1847-ig, az első gyorsajtó föllállításáig, hat kézi sajtó működött folytonosan e tipográfiában.

Strikoviabell Lázár mester: 1550 körül időkhben nyomtatott magyar nyelvű könyveket Krakkó városában.

Stringertype: föltalálójáról, az angol Gilbert Stringerről elnevezett egyes betűket szedő s öntő gép. A matricák egy olyan henger fölületén voltak elhelyezve, mely a billentyűzés következtében mindig úgy fordult, hogy a megfelelő matrica tapadt az öntőszájhoz. Stringer e gépe nem sikerült úgy, ahogy a föltaláló elképzelte és ezért idővel más megoldáshoz folyamodott.

Strohmayer Ignác: pesti könyvkereskedő a 18. század végén. Köpf János György (l. o.) özvegyével társult; Pesten, Budán, Kassán volt üzlete. Vállalkozásai csőddel végződtek, 1793-ban állítólag megmérgezte magát.

Struktív dísz: a. m. alkotó dísz; az olyan ornamentum, amely a díszített tárgyat földadata teljesítésében mintegy játékosan segíti. Ily struktív dísz például a háztetőt hordó kihasasodó oszlopfő, de a grafika köréből annak tekintjük a könyvek kigömbölyített gerincét, sőt még a szöveget alátámasztó dekoratív illusztrációt is.

Subscriptio (latin): a. m. aláírás; előfizetés valamely könyvre vagy folyóíratra.

Sultzer Ferenc János: selmecbányai nyomdász 1789-től 1824-ig.

Súlyvesztés (salak okozta): lásd Beolvasztás.

Super Royal: 52:69-9 cm-es papirosnagyság Nagy-Britanniában.

Supertype: szedőgép; a «Monometer» elnevezése 1927-től fogva.

Suppan Ferenc: 1827-ben vette át Rossy József zágrábi nyomdáját, 1854-ig kezelve azt.

Supplementum (latin): a. m. melléklet (franciánul: supplément).

Suszer: 1. Így nevezi a szedő a szedéséből kifejejtett egyes szokat. Ha több szó maradt ki: «temetés» a neve. — 2. Nyomdász-zsargonban gúnyneve azoknak a nyomdászoknak, akik az ipari rendet szabályozó kollektív szerződés kezei kívül folytatják nem ritkán kontárszerűen foglalkozásukat.

Suszerkassza: némely nyomdában — főleg napilapoknál — maig is meglévő szokás, hogy a durvább szedés hibáért, így a rövidebb és hosszabb kihagyásokért («suszer»-ért és «temetés»-ért), valamint a szavak duplánszedéséért («lakodalom») bizonyos pénzbüntetést kell fizetnie a szedőnek. E szokás a 17. században vette kezdetét. Mikor aztán az ily módon gyarapodó «suszerkassza» vagyona az előirányzott összeget elérte: valami kollégiaiális célra fordították vagy egyszerűen elmulatták.

Süketnéma betűszedők: minálunk jobbára az 1802-ben alapított váci süketnéma-intézetben nevelődtek.

Egyidőben a hivatalos Budapesti Közlönynél alig is alkalmaztak más betűszedőt, mint süketnémat. **Sűrű szedés:** annyi mint ritkítatlan, «kompressz» szedés.

Sütterlin Ludwig: német betűművész; bőven kivette részét az iparművészeti oktatásból is.

Swantiptia: az autotipia föltalálása előtt kikísérletezett eljárás féltónusos képek előállítására.

Swaybold Frank: Lengyelország német származású őstipográfusa. Nyomdáját 1491-ben alapította Krakkóban.

Sweynehm Konrad: olaszországi ősbetűmetsző. 1464-ben Pannartz Arnolddal a Róma melletti subiacói kolostorban nyomdát alapított. Ő metszette az első szemigót betűket. 1473 után otthagyta az üzemét és rézmetszéssel kezdett foglalkozni.

Syllabus (latinus görög szó): a. m. jegyzék, lajstrom, tartalommutató.

Sylvan Othmar: neves augsburgi nyomdász a 16. század első felében.

Syrnenski Mátyás: a nagyszombati nyomdának 1679-től 1683-ig ügyvezetője.

SZ

Szabadalmi eljárás: Az állam jogot engedélyez a találmányok kizárólagos iparszerű készítésére. E jog szabadalmi eljárás útján érhető el. A szabadalmi ügyvivő jogosult a feleket a Szabadalmi Hivatalnál s a bíróságnál képviselni. A szabadalom csak akkor válik jogerőssé, ha közzététele után a megszabott határidőn belül fellebbezés nem történik. A szabadalom tartama a legtöbb államban 15 év. A Magyar Szabadalmi Biróság címe: V. Akadémia ucca 12. szám. ny

Szabadalom (privilegium): a cenzúra mellett a szabad sajtónak nyúga az 1848-as idők előtt. 1711-ben léptette életbe III. Károly.

Volt a nyomdaanyitási szabadalmakon kívül másra szóló is, így pl. Kurzböck József bécsi udvari tipográfusnak a 18. század második felében szabadalma volt az orosz és cirill betűs nyomtatványok előállítására s e szabadalma révén meg tudta akadályozni a szerb nyomdák létrejövetelét Magyarországon. Egyéb nyomdák (így a Streibig-félenék Győrről) a naptárak kiadására volt szabadalmuk. Az egyetemi nyomda Budán 1779-ben Mária Teréziától a kormány által rendelt iskolakönyvek nyomtatására és terjesztésére nyert szabadalmat, 1811-ben I. Ferentől a «Breviarium»-ra és a «Missale Romanum»-ra, 1822-ben a «Corpus Juris Hungarici»-re, 1805-ben pedig megkapta a román és délszláv nyelvű könyvek kiadási jogát. A szabadalmak intézménye a 48-as időkkel megszűnt.

Szabad Irány: az akcidens-szedésben és akcidenslitográfiában a nyolcvanas évek közepétől vagy 10 éven át uralkodott stílusféle. Szabadnak főleg azért mondták ezt az irányzatot, mert túltette magát a sorok középtengelyben való elhelyezésének törvényén, melyet már századok óta hallgatlagosan elismert minden tipográfus, s amelyet a lipcei Typographische Gesellschaft 1878-ban pragmatizált is a «sorok eséséről» szóló határozatával. A szabad irány hívei tehát tetszőlegesen jobbra és balra tolt sorokkal dolgoztak, s a szöveg elosztása után megmaradt üres helyet mindenféle oly díszítő anyaggal töltötték meg, amelynek fő fő sajátossága a könnyedség volt, s amely önmagában véve talán önállóan, gyakran semmitmondó lett volna. Rendeltetésük tulajdonképp az volt, hogy a nyomtatványnak mintegy lendületes bevezetését s lezárását képezzék. A kezdettség befoglaláson kívül kedvelt szerkezeti eleme volt még a szabad iránynak a szalagos meg a háromoldalú befoglalás, így például

az egyes soroknak az élükön meg alul-fölül vonalas ornamentumokkal való ékesítése is. E sorokat rendszerint olyképpen díszesítették, hogy kezdetükön szilárdabb kiindulópontul mintegy törzset formáltak, ami állhatott összeszedett ékítményből is; legtöbbször azonban iniciálét alkalmaztak erre a célra. Ebből indult ki azután a sornak az ékítménye, fölötté meg alatta elhúzódva.

Szabeus ábécé: a feníciaiból keletkezett fonetikai írásmód; legközelebb áll hozzá az arám és héber írás.

Szabó Dezső: szül. 1858-ban Jánoshalmán; 1870-ben áll be az Athenaeum nyomdájába betűszedő-tanulónak, hol 1875 januárjában föl szabadul. Ez év decemberében a Weissmann testvérekhez megy és itt közel három évig mint szedő és segédkorrektor szorgoskodik. 1878 és 1887 közt katona, majd ismét szedő az Athenaeumban. 1887 közepétől 1891 végéig a Franklinban korrektor, ez időtől az Athenaeumban nyomdai revizor lesz. 1894 végén nyomdai főművezető, 1904-től kalkulátor, majd a nyomda üzletvezetői tisztségét tölti be — 1918-tól a nyomdai cégvezetői jogosultsággal — 1929 július végéig, nyugalomba lépéséig. Tevékeny munkásságot fejtett ki a különböző nyomdász-alakulatokban; irodalmi munkásságot főleg a Magyar Nyomdászok Ekvönyvében fejtett ki, amelynek szerkesztője is volt.

Szabó Elek (I.): szül. Kiskunhalason 1844-ben, megh. Budapesten 1911-ben. Gimnáziumi osztályait Kunszentmiklóson végezte, a nyomdászatot Szegeden, Burger Zsigmond nyomdájában tanulta. Egyideig Kiskunhalason tanító volt. Majd Budapesten dolgozott a Franklinnál, Athenaeumban és az Allami Nyomdában. 1891-ben az Egyetemi Nyomda főművezetője, ahonnan 1910-ben igazgatói címmel nyugalomba vonult. Ifjú korában so-

kat irogatott a Typographiába, amelynek egyik életrekelője és megmagyarosításának fő-fő szószólója volt. Az Egyetemi Nyomdánál való működése idején érdemes munkája volt a magyar nép számára írt iskolakönyvek megtypografizálása.

Szabó Elek (2.): szül. Gyomán 1894-ben. 1907–1911-ig gépmestertanuló a gyomai Kner-nyomdában. Innen Budapestre ment, ahol a Hornyánszky, Weiss L. és F. cégeknél dolgozott. 1920-ban Kolozsvárra került a megvett Kner-nyomdával s az Ardealul-nyomda fő-gépmestere lett. Munkatársa volt a Grafikának, több cikket írt a «Typograph»-ba és Nyomdász Évkönyvbe. Munka utáni szabad idejét évek óta a több szint nyomógép megvalósítására fordítja, melyet Newyorkban is bemutatott az R. Hoe & Co. gépgyárban.

Szabó József: 1846 körül Kozma Vázul pesti nyomdájában szedősködött. A pest-budai nyomdászok 1848-i árszabálymozgalmában vezetőserepe volt. Később szaktörténeti írásaival tette nevét ismertté; dolgozatai főleg a Vasárnapi Ujságban és az egri Gutenbergben (1866–67) jelentek meg. Ifj. Emich Gusztávval közösen egy füzetet is írt a nyomdásatról. Aránylag fiatalon, 51 éves korában, 1874-ben halt meg.

Szabó Károly: történetíró és bibliográfus, szül. 1824-ben, megh. 1890-ben. A legnagyobb magyar könyvészeti műnek, a «Régi Magyar Könyvtár» szerzője. Művének első kötete az 1531 és 1711 között Magyarországon megjelent magyar nyelvű, második kötete az ebben az időben Magyarországon megjelent nem magyar nyelvű, a harmadik kötet pedig az 1480 és 1711 között magyar szerzők által írt, de külföldön megjelent nyomtatványok könyvészeti leírását tartalmazza. Bár Szabó élete műve azóta kiegészítésre és módosításra szorult, ma is alapvető jelentő-

ségű, nélkülözhetetlen kútforrás. A «Századok»-ban és «Kisebb történelmi munkái»-ban is alapos monográfiákat írt a 16. század kiválóbb magyar nyomdászairól, így Huszár Gálról, Heltai Gáspárról stb. kj

Szabó Róbert: szül. 1881-ben, Szabó Elek (1.) fia. A Pallas-nyomdában tanulta a betűszedést. 1901-ben a bécsi Vernay-nyomdában szedő és korrektor volt. 1902-től 1905-ig a bécsi «Graphische Lehr- und Versuchsanstalt» hat szemeszterét is járta. Közben 1904-ben a Brendler-féle öntödében volt betűöntő és galvanoplasztikus. Hazajőve, gépmester a Pallas-nyomdában, majd művezető Révai és Salamonnál, korrektor a Pesti Könyvnyomdában és Légrádyéknál. Az 1906. esztendőből kezdve művezető-helyettes, majd osztályvezető a M. Kir. Államnyomdában, 1922 óta állandó nyomdászati szakértő a budapesti kir. törvényszéken, 1923 óta a büntetőtörvényszéken; 1926 óta nyomdásztanonciskolai technológiai szakoktató. Szakdolgozatai a Grafika, Magyar Nyomdászati, Grafikai Szemle és Magyar Iparművészet hasábjain jelentek meg. Önálló munkái: a «Grafikai sokszorosítás» (1906); «Értékjegyes nyomtatványok» (1908). Munkatársa a Lexikonnak is.

Szabó T. István: szül. Makón 1888-ban. Ugyanott tanulta a nyomdászatot 1902-től 1904-ig. Elkerülve hazulról, Budapesten a Légrády Testvérek nyomdájában, majd pedig Biró és Schwarcznál, közben Kner Izidornál Gyomán dolgozott. Huzamosabb ideig volt Olaszországban; rövidebb időt töltött el Németországban. Az Egyetemi Nyomda újjászervezésekor e vállalat igazgatója lett. 1936 óta a Pester Lloyd nyomdája alkalmazásában áll. Szakeikvei a régi Grafikai Szemlében és a Magyar Grafikában jelentek meg. Lexikonunknak is munkatársa.

Szabvány: A 19. század folyamán kifejlődött modern ipar és kereskedelem egyre nagyobb területek szükségleteinek egységes ellátására törekedett. Ugy a kereskedelemnek, mint pedig a termelésnek egyre érezhetőbb akadályát képezte azonban a századok folyamán kialakult sokféle mérték és árutípus. A piacon vezető szerepet játszó termelési tényezők, egyes országok, nagyobb üzemek típusait mind több és több helyen fogadták el tehát irányadónak, de emellett egyre érezhetőbbé vált annak a szükségessége, hogy az egységesítés magasabb szempontok szerint, tudományos módszerek alapján történjék és hatalmi szóval vitessék keresztül. Ez a törekvés hozta létre a méterrendszert, így vezették be az egyes országok a régi kaotikus pénzrendszerek helyébe a tizzel osztható pénzegységeket, így született meg például a latin érmeunió. A szabvány alatt az olyan egységes mértéket, vagy árutípust értjük, amelyet vagy egy nagyobb termelőterület fogadott el közmegegyezéssel kötelező normál, vagy pedig a kormányhatalom rendelte el annak egységes és kizárólagos használatát. Egyik legrégibb ipari szabvány például a párizsi eredetű tipográfiai normálszisztéma (l. o.), ilyen szabvány az európai vasutak egységes nyomtávja is, amely az átrakás nélküli külföldi áruforgalmat tette lehetővé. A villamos szerelési anyagok és készülékek kezdettől fogva bizonyos szabványos rendszerben alakultak ki és ez tette lehetővé a villamosságban olyan széles körben való elterjedését. A háború előtt «Die Brücke» (A Híd) néven egy nemzetközi egyesület Wilhelm Ostwald vezetése alatt kísérlete meg a tudományos mérési módszerek, mértékegységek, elnevezések egységesítését, hogy ezzel a nemzetközi tudományos érintkezést megkönnyítse. A háború után, ami-

kor a rendkívüli áruhiány idejében minden ország ipara rendkívüli terjedelmű feladatok megoldásával került szembe, a kormányok kötelességévé vált mindenemű erő- és anyagpazarlás megakadályozása és így vált aktuálissá a szabványok kérdése. Ekkor alakult meg Németországban a német ipari szabványosító bizottság, a Normenausschuss der Deutschen Industrie, amely kártartó és szervezett munkásságával, az ipar, a tudomány és a hatóságok együttműködése révén a szabványoknak százait teremtettemeg. A német szabványok neve: Deutsche Industrie-Normen, rövidített jelzésük: DIN. Ez a bizottság a szabványosítás céljait így jelöli meg: «A szabványosítás célja munkának és anyagnak megtakarítása, a kiviteli minőség javítása, a raktári állomány csökkentése, az üzemi tőke csökkentése és forgalmának meggyorsítása s ezáltal új munkahelyek létrehozása». Egyesek a fejlődés szabadságát féltik a szabványosítástól, ezzel szemben a szabványosító mozgalom vezetői szerint ők nem törekszenek a termelés megmerevítésére, hanem csak arra, hogy az elemek, az alapformák egységesítése, a felesleges csökkentése révén azok előállítását olcsóbbá és egyszerűbbé, forgalmukat gyorsabbá és zökkenésmentessé, megszerzésüket zavartalanabbá és jutányosabbá tegyék, szerintük tehát a szabványosítás a felesleges feleségek kiküszöbölésével a fejlődésnek hatalmas rúgója lesz. Szakmánkban szabványosítva van Németországban a papiros, a papírosalakok révén a nyomdagépek, ahol ezáltal minden típusnál átlag felére lehetett a modellek számát csökkenteni és azok formátumát vonatkozásba hozni a papírosformátumokkal. Szabványosítva vannak a nyomdai szerszámok, eszközök, felszerelések és a berendezési tárgyak, sőt a festékek is. De a nyomdásznak tekin-

tettel kell lennie egész sor egyéb szabványra is, mint pl. a szabványosított irodai eszközökre és bútorokra, a szabványosított hirdetési felületekre stb. A magyar szabványok megállapításával és bevezetésével a kormány megbízása alapján, az érdekelt tudományos és ipari tényezők, valamint hatóságok bevonásával a Magyar Szabványügyi Intézet foglalkozik. Ezen Intézet által megállapított szabványok elnevezése: Magyar Országos Szabvány, rövidített jelzésük: MOSZ. Az 1931. évi XXI. tc. 23. §-a értelmében olyan cikkek, amelyekre nézve hivatalos szabvány van már megállapítva, hivatalos szállításoknál csak szabványos alakban vagy kivitelben szállíthatók és a Közszállítási Szabályzat (50.000/1934. KM.) 33. §-a értelmében ezekre a versenytárgyalás is csak szabványok alapján írható ki. (Lásd: Papírszabványosítás.)

Szag (nyomtatványoké): 1. Nyomtatványok szaga.

Szakasits Antal: szül. 1893-ban. A Thalia-nyomdában tanult. Később «Az Est»-nél hirdetésszedő, vándorútjai után pedig a Világosság-nyomdában dolgozott; ezután pedig évekig az Athenaeum tisztviselője volt. A katonai évek után a szociáldemokrata párt titkára lett, majd Bécsben az Arbeiter-Zeitung és a Steyrermühl nyomdákban mint korrektor dolgozott. 1922-ben a Szakszervezeti Tanács titkára lett. Szakkultúrtörténeti tanulmányai a budapesti és kolozsvári nyomdászévkönyvekben, a «Magyar Grafikai» és «Grafikai Szemle» folyóiratokban jelennek meg.

Szakaszjel (paragrafusjel, §): melléje nem kell pontot tenni, főképp azért nem, mert jel s nem rövidítés. Többes számban gyakorta két ilyen jelet tesznek egymás mellé (3–7. §§), de ha birtokviszonyba kerül a szakasz: jobb azt annak rendje s módja szerint ki-

szedni (pl.: az 1929:XVL. tc. 22–24. §-ai).

Szakiskolák: A nyomdászati szakoktatási intézmények szervezeteükhöz és feladatkörükhöz képest három csoportba oszthatók: A) az egésszapos oktatásra berendezett, főiskolaszerű, vagy legalább is az iparművészeti iskolák részésként működő iskolák; B) a csekélyebb óraszámú tanonciskolák; C) a segédek számára létesített továbbképző tanfolyamok. Az A) alatti iskolák némelyike – így a lipcei, müncheni s bécsi főiskola – világhírt; technikai és tudományos felszerelésük is előrendű, a nyomdászat majd minden ágazatát tanítják, s hallgatóságuk jelentékeny részben a tehetősebb nyomdafőnökök fiából kerül ki. Már az iparművészeti iskolák keretében működő grafikai szakosztályok általában hiányosabb felszerelésűek és a gyakorlati képzés rendszerint hiányos bennük. (Ilyen típusú iskolánk Budapesten is van, főképpen a litográfia tanítására; három esztendőre járt tanítványait segédi munkakönyv vállalatára jogosítja, holott a hasonlíthatatlanul nagyobb és sokoldalúbb üzemi gyakorlati kiképzésben részesülő litográfustanulók négyesztendőre tanulás után szabadulhatnak csak föl.)

A B) csoportba foglalt nyomdásztanonc-iskolák száma a nyugati államokban igen nagy. Németországban, Ausztriában, Csehországban, Svájcban, Hollandiában stb. majd minden jelentékenyebb városnak megvan a maga tanonciskolája, sok helyütt tanműhellyel is egybekötve. A tanítás rendje s módja nagyon különbözik ezekben az iskolákban; egységesítésükön a «Reichsverein der Lehrer für die graphischen Gewerbe» fáradozik. Budapesten már évek sora óta «szakirányú» az inasoktatás; 1925 óta a Budapesti Sokszorosítók Ipartestülete

vette kezébe az ügyet, s máris jelentős eredményeket ért el; e célra berendezett tanműhelye is folyton gyarapodik.

A harmadikba, a C) csoportba tartoznak a nyomdászsegédek számára létesített szakbéli továbbképző intézmények, amelyeknek a tanonciskolákhoz hasonlóan roppant jelentőségük van a nyomdai munkások szakképzettségének fejlesztése szempontjából. Csakúgy, mint a tanonciskolákat: a szükségesség hívta életre ezeket is. Más azonban a struktúrájuk, s más a földadatkörük, mint a tanonciskoláké. A tanonciskolák földadata: a rajzkészség megadása és a műhelyi munkát kiegészítő általánosabb szakképzés, ideértve az évszázadokon át kikristályosodott tipográfiai szabályok megismertetését, a divatszertiségek kizárásával; — a továbbképzés: a szaktudás egyes pontokon való mélyítése, a specializálás és a friss találmányok, meg a fölmerülő művészeti irányzatok által okozott új munkálkodási módzatokra való ránevelés. Ez a továbbképző oktatás tehát mindig az újat tanítja és a régít mélyíti, emellett speciális munkakörökre nevel, s esetleg a művészek régiójáig is elviszi az ernyedetlen szorgalmú, jó nyomdász tanítványait. A továbbképzés jelentősége ennél fogva világszerte mind nagyobb lesz. A tanonciskoláknak zöme 14—18 éves ifjakból áll; a továbbképző intézmények padjain a frissben fölszabadult ifjak mellett ott látjuk az őszbe-esavarodott, 35—40 esztendőes praktissal rendelkező nyomdászembereket is, szóval mindenkit, akit a nyomdászati technika folytonos bővülése, differenciálódása újabb meg újabb szakismeretek elsajátítására készítet. Mert amíg ötven-hatvan esztendő előtt a négyévi tanulási idő alatt türethetően elsajátíthatta valaki a tipográfia mesterségét; most holtáig kell ké-

peznie magát, még pedig különböző irányokban, hogy többféle földadatkörben is megállhassa helyét. A tanonciskola kötelező, három-négy esztendőn át való pontos látogatása szankciókkal van biztosítva; a továbbképző intézményekhez az alkalmi szükségesség hajtja az embereket; beiratkozhatnak, el is maradhatnak, a látogatásra azonban a saját érdekükön és bizonyos kollégialis kötelezettségűsüdről semmi sem kötelezi őket. A tanonciskoláknál ennél fogva a tanulók esztendőközi létszámában alig van fluktuáció; a továbbképző intézményeknél a fluktuáció általában igen nagy. A tanonciskolák 3—4 esztendőre módszeresen megállapított tanrenddel dolgozhatnak; a továbbképző tanfolyamok specializáló tanrendje legfőljebb csak egy esztendőre szólhat. A praktikus nyomdászember szakbéli fejlődésére tehát nagyfőntosságú mind a tanonciskolai, mind pedig a továbbképző szakoktatás. Az egyik pályája kezdetén látja el őt a legszükségesebb tudnivalókkal, a másik pedig elkíséri őt az egész életfolyásán át.

Szakítási hossz: 1. Papirosvizsgálat.

Szakító henger: Az «ujszágrotációs»-oknál a kellő nagyságú papirosnak a perforáló és szakító hengerek által való leválasztása csak a nyomtatás után történik meg, a Derriey Jules által Párizsban 1878-ban föltalált «variabilis» (változtatható formátumú) rotációsoknál pedig már annakelőtte.

Szakkulturális Nyomdászinternacionálé: 1925-ben alakult meg Lipcsében. Közös eszközökkel igyekszik a nyomdászmunkásság szakbéli tudását és műveltségét fokozni, s ilyenformán döntő befolyást nyerni a termelés minőségének irányítására. Figyelemmel kíséri továbbá a technika területén fölmerülő újításokat, találmányokat, racionalizáló lehe-

tőségeket stb., hogy így egyrészt a nyomdaipar általános érdekeit a leghathatósabban szolgálja, másrészt pedig az esetleges technikai átalakulásokhoz tagjainak tömegével idejekorán alkalmazkodhassék. Az 1931-iki harmadik nemzetközi szakkulturális kongresszuson már 11 közép-európai állam tartozott ehhez az internacionáléhoz. A magyar nyomdászvilágot az eddigi három kongresszuson Novák László képviselte.

Szakszervezet: a szervezett nyomdai munkásság gazdasági érdekvédelme. Feladata: gazdasági, szociális, kulturális és ezzel összefüggő ügyek intézése és az erre vonatkozó szerződések és megállapodások létesítése. A munkálatok és munkások közötti munkaviszonyt és a munkabérek szabályozza évtizedek óta a Főnök-Egyesülettel folytatott tárgyalások alapján megkötött kollektív szerződésekkel és az ezeket kiegészítő megállapodásokkal. Szervei és hivatala rendszeresen foglalkoznak a hatáskörükbe tartozó kérdésekkel; a kötelékébe tartozóknak szervezeti, bérszabályzati és egyéb kérdésekben fölvilágosítással, útbaigazítással szolgál. Gondoskodik szaklap kiadásáról, amely hetenkint jelenik meg és a nyomdai munkásság gazdasági, szociális és kulturális érdekeinek a szócsöve.

A nyomdai munkásság a szakszervezetekbe való tömörülésének köszönheti életszintjének emelkedését. Ötven évvel ezelőtt, 1885-ben még igen alacsony szinten mozgott a nyomdai munkásság életszínvonala. Ebben az időben a munkaidő a géptermekekben napi 10–11 óra, a szedőknél 9 óra volt Budapesten — de csak papíron, mert valóságban még a legtöbb üzemből ennél hosszabb volt a munkaidő —, a vidék nagyrésztében pedig még a budapestinél is hosszabb. A szakmunkások heti

bérminimuma pedig 10 forint (23 pengő) volt Budapesten, a vidéken természetesen ennél is alacsonyabb. A hosszú munkaidő és alacsony munkabér a szakszervezet tevékenysége révén, részben harcok, részben tárgyalások alapján létrejött megállapodások útján fokozatosan javították meg. 1918-ban a munkaidő az egész országban a nyomdai munkásság részére nyolc óra lett, a heti bérminimum pedig 1929 április 2-től kezdve 62 pengőre emelkedett a fővárosban.

A nyomdai munkásság ezenkívül a szakszervezet segítségével kivívta a fizetett szabadságot, az első kétnapi betegség idejére a táppénzt, törvényes és polgári jogainak gyakorlásából eredő 3–5 órai igazolt mulasztás esetében munkabér levonásba nem hozható, továbbá a nyomdai üzemek higiéniájára vonatkozó rendelkezéseket. Felbecsülhetetlen érdeme a szakszervezeteknek az a tevékenysége, amelyet a tanonctartás rendezése körül kifejtett. A tanoncszabályzat létesítésével kiküszöbölte a tanonctenyésztést, amely a nyomdaipar egyik legsötétebb fejezete volt. Bizonyosság erre az 1899-ben felvett statisztika, amely szerint 3679 dolgozó segéd mellett 2545 volt a tanoncok száma az országban. A tanoncok felvételénél sem az életkorra, sem a fizikai készségre, sem az iskolai képzettségre nem voltak tekintettel. Egyedül és kizárólag az volt fontos, hogy olesó munkaerőhöz jussanak. Ezeket a fiúkat hosszú munkaidőben, sok helyen éjjel napilapoknál is foglalkoztatták és meghatározott magas sornemységet (deputátot) szedettek velük. Hogy ilyen munkálkodás mellett ezek a serdületlen fiúk milyen leromlott állapotban voltak, az könnyen elképzelhető. Nagy részük a felszabadulás után néhány év múlva tüdővészben pusztult el. A szakszervezet a kollektív szervez

désben a tanoncok szociális védelmét biztosította. Nevezetesen megállapodott a szerződhetető tanoncok életkorára, iskolai képzettségére és a nyomdászatra való alkalmasságának orvos által való megvizsgálására, a szakszerű kiképzésre, az alkalmazandó tanoncok arányos létszámára és a fel szabadulás után egy évig való segédi alkalmazására. Szabályozást nyert munkaidejük is, amely ugyanolyan, mint a szakmunkásoké.

A rövidebb munkaidő, a magasabb munkabér, a szabadságidő és a nyomdai higiéné; valamint a tanoncokra vonatkozó rendelkezések hatása, hogy a nyomdai munkásság életkora ma lényegesen magasabb, mint ötven évvel ezelőtt volt. Míg 1885-ben a nyomdai munkásság átlagos életkora harminc év volt, addig 1934-ben az átlagos életkor ötvenöt évre emelkedett.

Az elért eredményeket a nyomdai munkásság a szakszervezeti szervezkedésnek, áldozatkészségnek és szolidaritásának köszönheti.

A szakszervezet vezetői az elmúlt ötven év alatt a következők voltak: 1885—1900-ig Zaka Lajos, 1901—1919-ig Peidl Gyula és 1920-tól napjainkig Wiesenberger Vilmos.

Szaktanfolyamok: I. Továbbképzés. **Szakovizsga:** Az 1922:XII. tc., tekintettel egyrészt arra, hogy a háború következtében sokaknak új pályát kellett választaniuk, másrészt pedig arra, hogy az 1922:XII. tc. életbelépte előtt a képesítéshez nem kötött iparokban, de a többi iparokban is megtörténhetett az, hogy egyesek megtanulták az illető szakmát anélkül, hogy tanoncok lettek volna: intézkedést tartalmaz arra nézve, hogy az ilyen kivételes esetben az illetők a szakképzettségükről szakvizsga letétele alapján tegyenek bizonyíthat. A szakvizsga sikeres leté-

tele önálló iparűzésre ad jogot. A szakvizsgára becsátást az illetékes elsőfokú iparhatóság útján kell kérni és azt az ipartestület véleménye alapján a kamara foganatosítja. A szakvizsgáló bizottság elnöke az ipartestület által delegált elnök és tagja ugyancsak az ipartestület által delegált két tag és a kamara kiküldötte. Ha a vizsgára becsátott a vizsgán nem tanúsít kellő eredményt, bizonyos idő elteltével újra jelentkezhet vizsgára. A törvény az ilyen szakvizsga letételének lehetőségét átmeneti intézkedésnek alkalmazta és így a törvény életbelépte után eltelt tíz esztendő után a szakvizsgára becsátás megszigorítottatott.

hk
Szaladási irány: a papirosnak a papirosgyártó gépben eredetileg elfoglalt iránya. Ebben az irányban a rostok simábban fekszenek meg, s a papiros szívósabb is. Hogy az ívben levő papirosnak merre van a szaladási iránya: úgy tudhatjuk meg, hogy kört vágunk ki belőle s víz föléletére tesszük. Száradáskor aztán amerre fölünkörödik: az a keresztiirányzata. Könyvkötéskor a gerinc formálásához használt papirosnak a szaladási irányban kell lefelé futnia, mert különben hullamossá lesz.

Szalagfűrés: I. Stereotípiá.

Szalagnyomtatás: I. Koszorúk szalagjának előnyomtatása.

Szalagrendszer: az egyszerű gyorsajton főképpen a már megnyomtatott ívnek a gépből való kivezetésére szolgál. A gyorsajton alsó és felső szalagot alkalmaznak, mindkettő «végtelenített». A felső szalag a nyomtatás alól haladó ívet az ívkivezető dobra vezet, majd a gép ismételt fordulatanál az ívet a kivezető zsinegeknek adja át. Az alsó szalag rendeltetése pedig, hogy a nyomtatandó ívet bizonyos feszültséggel a gördülő nyomóhenger körületéhez szorítsa és megakadá-

lyozza az ív előrebukását, ami a nyomtatás eltorzulásához vezethet. De van az alsó szalagnak még egy fontos rendeltetése: ugyanis az egyszerű gyorsajtónál az ívfogók az ívet előbb engedik el, mintsem a nyomtatás teljesen befejeződött volna és így az ív a még hátralévő útjában a pontos vezetését elveszíti, ami — különösen színes munkáknál — könnyen makulatúrára vezethet. Ezt a bajt az alsó szalag ellensúlyozza. Színes munkáknál bizonyos esetekben két, olykor három alsó szalagot is alkalmaznak. bh

Szaldó (olasz): a. m. a számadás lezárása után kifizetendő összeg. — Szaldókontó: folyószámla.

Szálló-Egyesület: A Budapesten áttutazó nyomdász valcolók elszállásolását tűzte ki céljául. A szállót 1908 május 24-én avatták föl ünnepélyesen, helyiségei az Üllői út 52/a szám alatt voltak, az akkori időkhöz mérten modernül — fürdőszobával és fertőtlenítő-kazánal — felszerelve. A szállóban 20 ágy volt, teljes felszereléssel és azonkívül több vidéki városban voltak szerényebb utas-szállók. Miután az 1933. évi neuchateli nemzetközi nyomdászkongresszus — valutáris és egyéb utazási akadályok miatt — a valcolást fel függesztette, így a magyarországi szállókat is meg kellett szüntetni. ha

Szalmapapíros: jellegzetesen sárga vagy sárgás-barna színű, legtöbbször egyoldalt simított, esetleg gépsíma, igen csekély szilárdságú, durva csomagolópapíros, mely jórészt mészsoldatban főzött, ú. n. sárga szalmaanyagból készül. df

Szamaritanus ábecé: Az óhéber hangírás jegyeiből alakult; belőle fejlődtek ki az ógörög betűjegyek.

Számláló készülékek: a gépeken alkalmazott szerkezetek, amelyek valamelyik géprész bizonyos idő alatt végzett fordulásainak vagy másnemű mozgásainak számát (pl

a nyomóhenger fordulásait s ezzel a nyomtatás összegét) jegyzik föl. A rotációs gépeken nélkülözhetetlenek.

Számmér Mihály: 1790-ben alapított nyomdát Veszprémben. 1806-ban engedélyt nyert Székesfehérvárott fióknyomda nyitására, de még ebben az évben meghalván, mindkét műhelyt özvegye, Klára folytatta mint «cs. kir. priv. és akad. nyomtató» holtáig, 1822-ig. Ekkor a veszprémi nyomdát idősebbik fia, Mihály örökölte, míg a székesfehérvári műhely a fiatalabb Pálé lett. A veszprémi nyomda 1836-ig volt Számmér Mihály birtokában; ekkor Jesztányi Tóth Jánosé lett. A székesfehérvári nyomdát Számmér Pál 1843-ban történt haláláig kezelte s ez kezei között szép fejlődésnek indult. 1843-tól özvegyéé volt a nyomda 1869-ig, amikor átadta azt két fiának, Kálmánnak és Imrének. Az utóbbi 1871-ben külvönvált és új, modern berendezésű nyomdát nyitott.

Számok szedése: Könyved stílusú s szépirodalmi munkákban a számokat mindenkor betűkkel szedjük (pl: ötvenkilenc ember, huszadik század). Tudományos, kereskedelmi és főleg statisztikai művekben már számjegyekkel kell dolgoznunk (például: egy-egy minimumnyi betű nonpareilleből kb. 3—5, petitből 4, garmondból 5—6, eiceróbból 7—8 kilogrammot nyom). A hosszabb számátételeket pont és vessző közbeiktatásával tesszük áttekinthetőbbé. Például egy-egy kilencjegyű számot (476394176) ilyen ezres és milliós csoportokra bontó írásjelek nélkül csak mintegy sillabizálva tudnánk elolvasni, míg a pont és vessző közbeiktatása (476,394,176) egyetlen pillantással megállapíthatjuk, hogy micsoda számátételről van szó. Német nyomdákban a pont még a vessző helyett vékonyka spáciomot dugnak az ezres és milliós számcsoportok mögé; így is jól

van, de mi az egyöntetűség kedvéért maradjunk csak meg a pontnak és a vesszőnek itt megszokott használatával mellett.

Számolási rendszer: a végzett munkamennyiség alapján történő bérelszámolás (akkordmunka). Budapesten a nyomdaiparban két bérelszámolási rendszer van érvényben: a heti bérminimum és a számolási rendszer. Mindkét bérendszernek a bértételeit a kollektív szerződés szabályozza. A számolási rendszer szerint ezer n szedésnek a munkabére a betűfajta nagysága, a szedés komplikáltabb és nehezebb volta arányában van megállapítva. A számolási rendszernek az elszámolási alapját nem mindenütt az n betű képezi. A külföld egy részében az abc, Amerikában az m betű alapján számolják el a munkabéreket. A számolási rendszer nem tévesztendő össze a pausz rendszerrel, ami a munkának átlagában való vállalását jelenti. Ez a munkamódszer a kollektív szerződésbe ütközik, amely kimondja, hogy minden nyomdai munka csak bizonyospénzben, vagy számolásban végezhető, de átlagában nem. A számolási rendszer az 1900-as észdőkben még általános volt. A szedőgépek bevonulása következtében azonban folyton csökkent a számolásban dolgozó szedőknek a száma, míg végül a gépek nagymérvű térhódításával úgyszólván teljesen megszűnt. Ma már alig dolgoznak számolásban, mert a kompressz-munkák szedőgépeken készülnek. Régebben nemcsak a szedők, hanem a nyomók és a betűöntők is számolásban dolgoztak. Azonban a nyomdaipar eme területén sohasem volt olyan általánosan elterjedt, mint a szedőknél és sokkal hamarabb szűnt meg. Németországban a számolási rendszert a szedőgépekre is átvették, de nemigen vált be, mert a szedőknek alig néhány százaléka dolgozott számolásban. A számo-

lási rendszer történetéhez tartozik még, hogy nagyobb munkanélküliség eseteiben a munkanélküli szedők haragja és elkeseredése e rendszer ellen nyilvánult meg, mert munkanélküliségüknek okát ebben látták. A számolási rendszer a szedőket túlzott munkateljesítmény végzésére ösztönözte, aminek következtében sokan váltak feleslegessé és kerültek ki a termelés folyamataiból. Ezek érthető módon ennek a rendszernek az eltörlését követelték. Ez a követelés ismételt szerepelt a főnökökkel folytatott tárgyalások napirendjén, de ennél tovább nem jutott, míg végre a szedőgép volt az, amely kiküszöbölte a számolási rendszert. wv

Számoszlopok: 1. Oszlopos szedés.

Számolás: A könyvnyomtatónak nagyon gyakran akad olyan munkája, amelynek minden példányát más-más számmal kell ellátni. Ez a számolás történhetik úgynevezett kézi mutálás útján egyszerű könyvnyomdai számszámokkal, meg számoló készülékek (l. o.) segítségével. A kézi számolás a legegyszerűbben tégelyes sajtón végezzük. A számokat jó, ha akként zárjuk a formába, hogy annak fölnyitása nélkül is könnyen, szabad kézzel kihúzhassuk őket.

Számoló készülék: nyomtatványok számolására való. Van olyan fajtája, amely a közönséges bélyegzőhöz hasonlít; vannak aztán olyanok is, amelyek külön gépek, s olyanok, amelyeket a nyomtató sajtóba helyezve, ez festékezi a számokat. A bélyegzőforma kézi számoló készülékek többnyire maguk festékezik a bennük foglalt és a bélyegző tolokájának lenyomásával ugratható számokat. Ha aljukra illesztékeket alkalmazunk, egészen pontosan nyomtathatunk minden számot a maga helyére. Külön gépeknek tekinthetők a kereskedelmi számlakönyvek lapszámainak nyomtatására használatos szerkezetek. Ezeknél a berakó-asz-

tal a könyv vastagságához képest fölemelhető s leereszthető, s különben is számozás közben a szükséghez képest önműködően történik ez. A számjegyek acélból vannak és srófra járnak, úgy hogy különböző nagyságú számjegyekkel is nyomtathatunk, csak srófjuk egyforma legyen. A gép asztalllesztésű, a hajtás pedállal történik. — A gyorsajtókra alkalmazható számzó készüléknél a számokat hordó kerekecske rendes magassága 27 milliméter. E kereket a szelvényekhez képest kell elrendezni. Takarékoság és egyszerűség okáért a kerekeket úgy szerkesztették, hogy csak ezertől ezerig önműködők, vagyis minden ezredik példány nyomása után egyetmást igazítanunk kell rajtuk.

Számozott kiadás: 1. Amatőr-kiadás.

Számvald: Jókai Mór pestvárosi nyomdászának és kiadójának (Eisenfels (l. o.), majd Emich társának mondja, s úgy emlékezik meg róla, mint aki az amerikai polgárháborúban tábornokságig vitte. Persze az északi hadseregben. (A rabszolgatartók seregében Jókai tudtával egyetlen magyar sem szolgált.)

Szánkós járat: az ilyennel mozgott gyorsajtókat nagyobb formátumok nyomtatására használják. A forgattyú mozgását a járatot kettőző kétkerekű taliga viszi át a vágányzatban ide-oda sikamló nyomó-alapra. Az ilyen rendszerű gépezetnél a nyomó-alap nem a keréken, hanem külön vágányzaton nyugszik.

Szanszkrit ábécé (devanagari): az arám-sziriai alfabéta egyik régebbi formájából keletkezett. A szanszkrit nyelv Kr. e. 3. századig Előindia északi felében köznyelv volt; azóta főleg tudományos jelentőségű, mint például a latin is.

Szántó írás: az ógörögök régebbi írásmódja, amikor az első sort

jobbról balra, a másodikat balról jobbra, a harmadikat ismét jobbról balra írták, s így tovább. Herodotos ideje táján végkép áttértek a balról jobbfelé történő írásra.

Szappancsomagoló: 1. Lúgállóság.

Száraz lemezek: 1871-ben találta föl Maddox angol orvos a brómeztűtő száraz lemezeket és velük egyetemben a közönséges fotografálásban máig is használt «száraz» eljárást. Ez a találmány egyrészt hallatlan föllendülést hozott a fotográfiába, másrészt teljesen mesterségszerűvé tette azt.

Száraz stereotípa: főleg a napilapok nyomdáiban dívik, ahol tudvalevően az újság zartakor minden perc drága s nincs idő a matrica szárítgatására. Ezért különböző anyagokból készült oly matricát használnak, amely készen kapható a szaküzletekben s amelynél a szárítás művelete elmarad. Persze az ily matricát nem kefével pacsolkják a szedésre, hanem erős kalanderrel vagy présel sajtoltják reá, ami 1–2 pernyi munka, és utána a lemez mingyárt meg is önthető.

Szárasztú (franc.: à la pointe sèche): 1. Hideg tű.

Szász Győző: szül. Budapesten 1885-ben. Gimnáziumi érettségi után édesapja vállalatánál, a Schlesinger-nyomdában a betűszedést tanulta. Főlszabadulva egyideig szedősködött, majd 1911-től 1921-ig a Globus szaktisztviselője, később aligazgatója volt. 1921-től 1926-ig a Grafikai Intézet helyettes-igazgatói, majd igazgatói állását töltötte be; 1926 óta a Globus igazgatója. A Grafikai Főnökegyesületnek h. főtitkára és az összes békéltető és bértárgyaló bizottságoknak, valamint az elnökségnek tagja.

Szászsebesi román nyomda: az öregebbik Apafi Mihály pátrónuságával létesült 1683 körül.

Szatinalás (francia): a. m. a papíros simítása.

Szatmári Pap Sándor: I. Pap Sándor.

Szattyánbőr: síma fölületű kecskebőr. A művészi könyvkötésben nagyban használják.

Szattyánpapíros: I. Marokkói papíros.

Szávy Gyula: költő és a budapesti kereskedelmi és iparkamara főtitkára. Győrött az 1900-as évek körül nyomdája is volt. Az ő kezdeményezésére alakult meg a Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetsége 1901-ben.

Szelagráfia: a röntgen- és egyéb sugarakkal való fotografálásnak egyik módja.

Szebeni Tamás (Thomas Septem Castrensis de Civitate Hermannii): magyar származású olaszországi őskönyvnyomtató. 1472-től 1481-ig Mantovában, majd Modenában saját nyomtatóműhelye volt.

Szeccszló (latin): a. m. kiválás, elszakadás. Művészettörténetileg a modernebb német művészek 1893-i müncheni különválását jelenti a konzervatívabbaktól. Az ez időben megindult küzdelem csakhamar átesapott a nyomdászat területére is. (L. Szabad irány.)

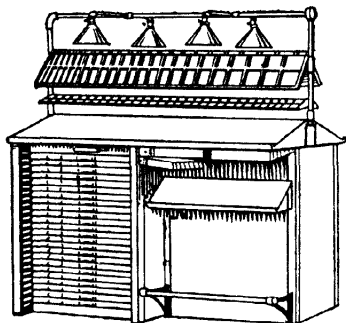
Szeccszlós betűk: a könyvnyomtatás így nevezte a túlajtott szeccszlónak a század elején divatozott bukdácsoló, egymásra neheződő és sánta nyomdatipusait, melyek meglehetősen széles körben voltak elterjedve.

Szedésgyorsítók: ilyen többek közt a Schwarz (l. o.) féle szerkezet, valamint a Typotheter (l. o.).

Szedéstükör: az a telenyomtatott fölület, amelyet a szöveg a papírosoldalból elfoglal. Régi elv az, hogy a szedéstükör a papíros síkjának legalább $\frac{2}{3}$ -át foglalja el; a papíros $\frac{2}{3}$ -ánál többet azonban semmiesetre se. A könyv szedéstükörének megállapításakor azzal is számolni kell, hogy az összehajtott ívekből mennyit vagdos el majdan a könyvkötő. A könyv fölsején 3, a szélén 5 és az alján 8 milliméter szokott ez lenni. A sze-

déstükör megállapításakor a kolumna szélein levő kis fölületű dolgok — kolumnaszám, norma és ívszám, az ábrák meg keretek elfutó részletei — nem jönnek tekintetbe. Diszes munkáknál a szedéstükör arányosan kisebb, mint a közönségesebb könyvekben. A ritkított szedés tükre is kisebb kell hogy legyen, mint a ritkítatlané. Általában leghelyesebb a régi könyvnyomtatóknak a margóelosztási szabályát követnünk. Ez abban áll, hogy a papíros megvágás után maradó szélességének huszonegyedrészt vesszük egységül, s e 24 egységből 2-öt a köthézagra, 4-et az oldal-margóra számítunk; az ezek után még megmaradó 18 egység a szedéstükör szélessége. A szedéstükör magasságát e régi rendszer alapján úgy állapítjuk meg, hogy szintén 24 egységgel és kétszeri megvágással számolva: 3 egységet fejhézagul, 5-öt pedig az oldal alsó margójául vesszünk, s a fennmaradó 16 egység adja meg az oldal magasságát.

Szedőállvány: szekrények, formadeszkák, hajók stb. elhelyezésére



Szedőállvány (amerikai, teljesen vasból).

való, minálunk rendszeren fából készült állványzat; a kéziszedő munkahelye. Arányai, beosztása különbözik a szedő munkaköréhez képest.

Szedőfa: 1. Rendfa.

Szedőgép-aggregátum: 1. Aggregátum.

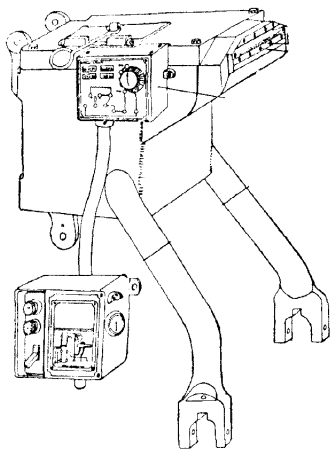
Szedőgépek: összefoglaló elnevezése a szedés gyorsítására irányuló találmányoknak. Az alapeszméjük szerint hét csoportra osztályozhatók. Vannak olyan szerkezetek meg berendezések, amelyek: I. logotípiák útján igyekeznek könnyebbiteni a gyorsítani a betűszedőnek a munkáját. Tipikus példája ennek a Weiss-féle rendszer. — II. Kisebb betűsorzó, rendező, kizáró meg elosztó készülékek és munkagyorsító berendezések. Ilyen például a Jagerman-féle «Typotheter». — III. Matricákat és betűket sajtoló, ú. n. mechanostereotípiái szerkezetek. Ilyen a Hagemann gépe. — IV. Jobbára közönséges öntődei betűkkel dolgozó ú. n. tulajdonképpeni betűszedő gépek. Ezekből van a legtöbb. Erdekes típusaik: a Delcambre-, Alden-, Hattersley-, Kastenbein- és Thorne-féle szedő- és osztógépek. — V. Matricákat egymás mellé sorzó és róluk sorokat öntő gépek, mint például a Linotype, Typograph s Intertype. — VI. Oly gépek, melyek valamely írógépén lyuggatott avagy más módon előzetesen preparált kézirat után jóformán automatikusan szednek vagy öntenek egyes betűket. Erdekes típusaik a Monotype és Elektrotypograph. — A VII. csoportba számíthatjuk a fotografálás segítségével dolgozó Luminotype-féle gépeket, a nyomtatással kapcsolatosakat, a rádióval, telefontal és fonográfal együttműködőket stb., amelyekkel azonban általában még nem igen jutottak túl a megtervezés stádiumán. — Csaknem valamennyi szedőgép klaviatúra szerkezetű, vagyis olyan,

hogy a betűjegyek vagy matrikák egymás mellé sorozása billentyűnyomásra történik. — Az egyes szedőgépeket l. a maguk címszavánál.

Szedőgépek gázfűtésének zavartalanágát elsősorban a kielégítő gáznyomás szabályozza. Az égő kékes lángja adja a helyes és szükséges hőfokot, amely csak akkor jön létre, ha az égő alatti nyíláson beható levegő vegyületi aránya megfelelő és a levegőnyílás teljesen szabaddá van téve. A gázlángok eltérést mutatnak, ha a fúka vagy a levegőnyílás csak részben eldugul, ekkor a lángok sárgás színben égnek és nem adják a szükséges hőfokot. Amikor a vezetékes nyílásai eldugulnak, a láng magas, széles, erőtlen; alul lilá-, fent sárgaszínű lesz. Ha viszont a csőbe kevés levegő hatol, a láng karcsú és rövid, hegye sárgaszínű. Amennyiben a cső levegőnyílása félig nyitva van, úgy a láng az előbbinél élénkebben, zöldes színben ég. A légszesszel fűtött szedőgépek gázregulátorokkal vannak felszerelve, amelyek higanynyal avagy thermoelemekkel működnek. A gázregulátor egyik vége a gázvezetékekkel van összekötve, a másik pedig a kazánba süllyed. A légszessz csakis a gázregulátoron keresztül juthat az égőkbe és az a része, amely a kazánba nyúlik, higanynyal van megtöltve. Ha az ólom a megengedettnél melegebb, a higany felszökik és a regulátorba beáramló gáz útját részben vagy egészen elzárja mindaddig, amíg az ólom hőfoka lejjebb száll, ami egyben a higany összehúzódását is eredményezi. Ekkor a gáz útja újra szabaddá válik. Miután a higany bomlékony anyag és idővel oxidálódik, ezért időnként a regulátort új higanyval kell megtölteni.

Szedőgépek villannyal való fűtésére a világháború gazdasági zavarai

miatt gondoltak. Úttörője John Hadaway, aki 1915-ben nyert szabadalmat olyan készülékre, mely az öntőkazánt egy belső, míg az öntőszáját egy külső fűtőtesttel hevítette. Ez a találmány nemcsak jól bevált, de alapot adott újabb villanyfűtési kapcsolóknak teremtésére. Legelterjedtebb ezideig Közép-Európában a svájci Winkler—Fallert-fűtés, amelyet 1916 óta Németországban az augsburg-göppingeni Asbern-gépgyár állít elő. A villanyfűtés lényeg-



Villanyos fűtő (Linotype).

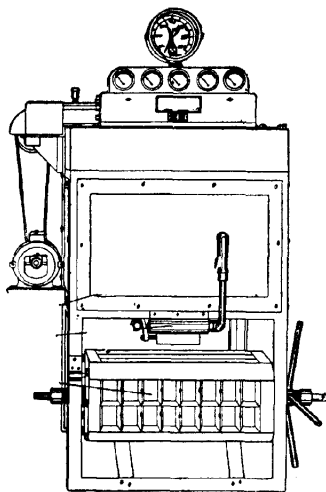
gét a legjobb anyagból készült fűtőtestek képezik. Hőszabályozói automatikusan működnek; amikor a legmagasabb hőfokot eléri, önműködően kikapcsolnak, avagy alacsonyabb hőfoknál a hőforrást ismét bekapcsolják. Az önműködő kapcsoló-órák árammegszakításai higannyal vagy magnetikus úton történnek. Szabályozó csavarral

a szükséges hőfokot be lehet állítani és beállítás után a készülék abszolút biztonsággal működik. Az öntőszáj szabályozására két elem szolgál, amelyből az alsó a tulajdonképpeni fűtőelem, a felső szükség szerint szabályozható. A kazán és köpeny közötti rész a legjobb szigetelő anyaggal van kitöltve, ami lehetővé teszi, hogy minimális áramfogyasztás mellett az ölmot folyékony állapotban tartsa. A vezetékek összekötőhelyei a kapcsoló és csatlakozó szekrényben pontosan meg vannak jelölve, ehhez még külön mellékelt sematikus rajzot adnak a könnyebb áttekinthetőség céljából. Az önműködő kapcsoló-órák úgy vannak megkonstruálva, hogy azok a régebbi szedőgéptípusokra is felszerelhetők. zgy

Szedőgépmatrica (a Linotype és az Intertype): anyaga rész és bronz ötvözet. Háromféle matrica ismeretes: az egybetűs (szimplex), a kéthetűs (duó) és a hárombetűs (trió), mely utóbbi matricába felül az antikva, középen a fél-kövr és alul a dőlt betű van belesajtolva. A matrica hátsó oldalán betű van, ami által a leszedett sor leolvasható. Felső része ék alakúvá van kiképezve, amely 7—7 fogazattal van ellátva. A fogazathiányos matricáknak 91, illetve 92-féle változata van, ezek a magazinban foglalnak helyet, míg a 7—7 fogazattal ellátottakat kézimatricáknak nevezik és ezek a kézimatrica gyűjtőcsatornájában sorakoznak. A matricák mindkét oldala közepén mélyebbre van maratva, míg szélei kiemelkednek: ezek a tapadófelületek, amelyek a közéjük préselt levegővel biztosítják a matricák szoros záródását. Jobboldalukon a fogazatok nyúlványaként kis vágott rés van, amely csupán a négytűd milliméternél nagyobb falvastagságú matricákon található; célja, hogy az osztószekrénybe jutva, egy ék bezáródá-

sával az osztó adogatója egyszerre csak egy matricát emelhesen fel. Talpán szintén mélyebb bevágás van, amely törzsenként más-más helyre kerül, ez az ellenőrző gátrés és rendeltetése, hogy kizárólag egytörzsű matricákat bocsásson át az osztószekrénybe. Felső és alsó részén két-két fül van, melyek a matrica vezetésére szolgálnak; míg a talp hátsó felén lévő bevágások a betűtípus szignatúrájának jelzői.

Szedőgépólm: helyes összetétele fontos követelmény és eszerint a szedőgépekhez 84% lágyólm, 10%



Villanyos ólomolvasztó.

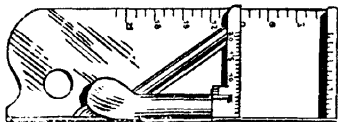
antimón és 6% angol cin tiszta, salakmentes keveréke felel meg. A meg nem felelő összetételű szedőgépólm kizárja a tiszta, éles betűképű sorok öntési lehetőségét és hátránya még, hogy az

öntőszáj lyukait hamarosan eltömi. Az ólom túlhevítése kerülendő, mert ezáltal nemcsak az ólom, hanem a többi alkotórész is kárt szenved. A szabályszerű összetételű szedőgépólm normális hőfoka öntésnél 285. Fontos követelmény az ólom gondos lesalakozása, annak időnkénti fel-frissítése és a lehetőséghez képest tömbólm használat.

Szedőkanál: a. m. szedővas (l. o.). **Szedőnyomó** (Schweizerdegen): az a nyomdász, aki a szedést és nyomást maga végzi el. A 19. század elejéig sokfelé így dolgoztak a nyomdászok. Ma már csak az egészen kis üzemekben találkozunk szedőnyomókkal. Ezeket a nyomdászokat Németországban a régi svájci harcosok kétélű kardjáról Schweizerdegen-nek nevezték el. A magyar könyvnyomdai iparban is ismeretesek a szedőnyomók. Az ipar fejlődésével azonban számuk mindinkább kevesebb lesz. Budapesten ez az elavult munkáltatási rendszer, amely a modern nyomdaiparba sehogyan sem illeszthető be, teljesen megszűnt. A vidék kisebb városaiban itt-ott még vannak szedőnyomók, de ezek száma alig egy-két tucat.

Szedővas (sorjázó, sorzó, Winkelhaken): a betűszedő legfőbb szerkezete, melyben a betűszekrényből kiszedett egyes betűket egymás mellé rakva sorokká alakítja. Régebben vasból vagy rézből készítették, csavaros zárószervezettel. Ezek rozsdásodtak, a csavar gyorsan kikopott és így nem lévén ezek gyakorlatiasak, áttértek a sorjázóknak újezüstből, nikkelből, ékszerkezetű zárókészülékkel való készítésére, ami a pontos méretek betartását biztosítja és nem rozsdásodik. 17–60 cm. hosszúságig készülnek a sorjázók. Vannak különös sorjázók is, pl. amelyeknél a szedésesség rögzítve van olyan módon, hogy a két oldallal vasból csavarokkal van a sorjázó alsó

falához erősítve, tehát ékszerkezet nélkül; továbbá van olyan is, amelyben (pl. táblázatok szedéséhez) több szedésszélesség egyszerre állítható, éspedig több oldalfalnak az alkalmazásával, tet-szés szerint eltolhatóan, felső csavaros zárószervezettel. Fából készült hosszú sorjázók láthatók még régi nyomdáknban, amelyeket falragaszok széles sorainak szedésénél használtak. A szedősorjázók a kellő tipográfiai méretekre való beállításához legajánlatosabb rézléniákat (nem kopottat) használni és pedig úgy, hogy egy léniát az álló oldalfalhoz állítunk, egy másodikat pedig az alapfalra fektetünk. A vasból készült sorjázót a lyoni születésű Rey Hubert 1796-ban találta fel. Ezt megelőzően olyanféle rendfába szedtek, mint aminő a betűöntők hosszú fasorozója és soronként emelték ki a szedést a hájóra. ls



Amerikai szedővas tipométriai beosztással.

Szegedi könyvnyomtatás: e város első könyvnyomtatója Grün Orbán volt, ki 1801-ben alapította csakhamar jó hírre vergődött műhelyét. 1828-ban történt halála után özvegyéé: Borbáláé volt egy-két évig a nyomda; azután Grün Orbán örökösei cége volt a műhelynek, végül pedig az alapító fia Grün János lett a nyomda tulajdonosa. Művezetője: Burger Zeigmond 1852-ben bérbe vette a nyomdát, 1855-ben pedig örök áron vette meg.

Székely Artúr (I.): az Athenaeum Rt. igazgatója, szül. Budapesten 1873-

ban. A Pallas-nyomdában tanult 1887-től 1891-ig. Működésének további főbb állomásai: 1898-tól 1903-ig a Typograph-szedőgépgyár instruktora, szerelője, később műszaki tisztviselője; 1903—1904. a mai Globus-nyomda műszaki igazgatója; 1904—1925. az Urania-Nyomda tulajdonosa, 1925-től az Athenaeum Rt. igazgatója. Nyomdászársadalmi és szakirodalmi munkássága: 1894-ben választmányi tagja a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyesületének. Megalakítója és első elnöke a Budapesti Sokszorosító Ipartestületnek. Mint gazda, főtítkár-helyettes, főtítkár, ügyvezető elnök 1908 óta tagja a Grafikai Főnökegyesület elnökségének. Állandó ciklikója az 1919-ben megszűnt «Hivatalos Közlemények»-nek. Megalapítója és tizenhárom évén át felelős szerkesztője a «Nyomda- és Rokon Ipar»-nak. Önálló műve: «A szedőtanonc gyakorlati oktatása.»

Székely Artúr (II.): szül. Budapesten 1896-ban. Breuer Mihály budapesti nyomdájában tanult 1910-től 1914-ig. Ugyanott volt nyomda-vezető. Evekig külföldön is dolgozott. 1926 óta gépszedő a Pester Lloydnál. A Typographia munkatársa; irt a Nyomdász-Evkönyv és Úti Kalauzba, az 1936-ban megindult Grafikai Szemlébe; előadást tartott a Nyomdászegyesület oktatásügyi bizottságának előadássorozatai keretében; egyik előharcosa a nyomdászati szak-kulturális élet újjáélesztésének. E Lexikonnak is munkatársa.

Székely István (páldi): kiváló erdélyi nyomdász: szül. 1717-ben, megh. 1769-ben. 1734-től 1741-ig tógátus deák volt. 1741 őszén a kolozsvári ref. főtanács segítségével Hollandiába, Leydenbe ment, hol «sak bajjal küszködve tanulta napi öt órán át a nyomdai rajzot, festést, metszést, szabad idejében pedig bölcséleti órákat fizikát és kémiát hallgatott». 1752-

ben jött haza, s alkalmaztatást kért. Csak 1555-ben adtak át neki két kis ócska nyomdát 23 méter-mázsa betűvel, hogy öntse azokat újra. Egyebekben azonban be kellett érnie azzal, hogy ügyes tanítványok egész sorát nevelte az erdélyi tipográfia számára.

Székesfővárosi Házil Nyomda: Buda és Pest városok apró házil litográfiából fejlődött nagyszabású sokszorosító intézetté. Az 1874-ben egyesített két kis litográfia élére 1895-ben Jauernik Nándor képzett litográfus került, aki eleinte csödbe jutott nyomdák (Herkó Páter nyomdája, Burger-féle Magyar Nyomda) anyagának összevásárlásával, majd pedig hatalmas géprendelésekkel fejlesztette nagyra a vállalatot. A fejlődés tempója a jelenlegi vezérigazgató, Kurfürst István alatt is igen élénk.

Székesi Mihály: a keresdi Bethlen-vár nyomdájának tipográfusa 1684-től 1690-ig.

Szekunder színek: a három alapszín kettéjének egymásra-nyomatása által keletkezett új színek, vagyis: narancs (sárga és vörösből), zöld (sárga és kékből), ibolya (kék és vörösből).

Szenlotípa: tipográfiai alapnyomati lemezek elkészítése sztereotípálás útján. Abból áll, hogy olajjal becepegtetett és vasrá-makkal körülzárt síma lapra hirtelen forró betűércet öntenek. Az öntvény fölületén így kisebb-nagyobb hólyagocskák képződnek a holdképekhez hasonló szagattott, likacsos rajzot adva. Több ilyen lemeznek különböző színekben való egymásra-nyomatása val pompás dekoratív hatású láceket stb. kapunk.

Széljegyzetek: 1. Margináliák.

Szemcsés autotípiál eljárás: a mélynyomatás nagyszerű fejlődése és a Mertens-eljárás föltalálása előtt sokan foglalkoztak a hideg hatású raszteres autotípiának valami kevésbé merev és

egyszersmind melegebb szemcsés autotípiái rendszerrel való helyettesítésével. Ide tartozó főbb szabaldalmak: a Fleck-féle «prototípi», az amerikai eredetű «mossatípi», «swantípi» s «granulotípi», a fénynyomatásban is használt giliszta-formájú elemekkel dolgozó «monogravúr» (ez a név többféle sokszorosító technikát is jelent), a francia «gaillardotípi» és «bissontípi», a bécsi Perlmutter «granotípi» és a prágai Vilím «ortotípi», a svájci Hauser «omnitípi» nevű rendszerei, a Cronenberg-féle «expressztípi», s a valamennyi között legtöbb eredményt ígért, de újabban már meglehetősen elfeledett «spitzertípi».

Szemcsés papiros: 1. Krétarajzos papiros.

Szemcsézés (litográfiai kő): 1. Kő csiszolása.

Szemünk alkalmazkodó képessége:

A napfény is, meg a mesterséges fényforrások adta világosság intenzitása is folytonosan változik. Szemünknek azonban az ily változásokkal szemben megvan az alkalmazkodó képessége; olvasni tudunk például akár egy gyertyalángnyi, akár ötven gyertyalángnyi fényerősség mellett is. Hogy azonban ez az olvasás megerősítés nélkül mehesen végbe: szükséges, hogy a papiros és a rajta levő betűk világossági fokozat tekintetében igen nagyon elússzenek egymástól. A különböző fölületek eme viszonylagos különbsége a világossági fokozatuk tekintetében: a gyakorlati életben igen fontos, de csak Ostwald Wilhelm, a legújabb színteória megalapítója foglalkozott vele behatóbban a maga új színelméletében.

Szenior: a régi nyomdászok ipartársulatforma egyesüléseiben amolyan atyamesterféle. A rendes könyvvásárok előtt 14 nappal választották meg; elnökölt az összejöveteleken, kezelte a befolyó pénzeket, számon tartotta a pri-

vilégiumokat, képviselte kollégáit a hatóságok előtt, s örködött a meggyökerezett nyomdászszakások megtartásán.

Szempont: a látókörnek a szemünkkel átellenes középpontja. Ha ezen a szemponton át keresztben egy vonalat fektetünk: megkapjuk a perspektivikus látóhatárnak, közkeletű szóval a horizontnak a vonalát.

Szenyycim (Schmutztitel): rossz magyarságú elnevezése a könyv címlapja előtt elhelyezett, a főcím védelmére való szedésoldalnak. Csak a könyv fő címsorát adja. L. még Címlap.

Szennyfogó berendezkedés: komplott gépeknél s rotációs sajtóknál vált el szükségessé, hogy az egyik oldalán telenyomatott ív a másik oldal nyomtatásakor el ne fenődjék. Egyszerűbb módja ennek az, hogy makulatúra-papírost is futtatnak a nyomtatópapírossal. A makulatúra-papíros a rotációsoknál külön tekercsről gombolyodik le, megint fölsavardva aztán egy új tekercsre.

Szennyfogó papíros: autotipiák krétázott fölületű papírosra nyomtatásakor rakják a friss nyomatok közé a végből, hogy azok festékrétege ne «húzódjék» le. A szennyfogó papírosnak durva fölületűnek kell lennie, nem szabad porzania és homoktartalmának nem szabad lennie.

Szennyomat: kizárólag fotográfiai eljárás: a tulajdonképpeni nyomtatáshoz köze nincsen.

Szentes József: lásd Sárospataki könyvnyomtatás.

Szentiványi Márton: tudós jezsuita, a nagyszombati nyomda prefektusa, vagyis igazgatója, szül. 1633-ban, megh. 1705-ben. 1688-tól kezdve egyszersmind az egész ország területére kinevezett cenzor volt.

Szentképek: előállításuk a katolikus országokban jelentékeny speciális nyomdaüzemet foglalkoztat, mégpedig a grafikai sok-

szorosítás minden jelentékenyebb módjának a fölhasználásával. Az áldozások osztoztatni szokott képecskéiben például a nyomtatásnak és papíroskonfekcionálásnak legváltozatosabb módjait is megtalálhatjuk. — A szentképek kultusza különben már a 15. században is döntő hatással volt a fa- és rézmetszés fölvirágzására.

Szent Kristóf: az évszámmal ellátott fametszetek legeléseje. Készült 1423-ban. Szent Kristófot ábrázolja, vállán a gyermek Jézussal. A memmingeri kolostor egy régi könyvtáblájából fejtették ki.

Szentyei Mihály (veresegyházi): az Apafi Mihály által a Heltai-és Kertész-nyomda maradványaiból Kolozsvárt összeállított református kollégiumi nyomdának első ügyvezetője 1668-tól 1684-ig. Igen jó nyomdász volt. Kiadványai közül több helynév nélkül, vagy hamis helynévvel (Antwerpen, Velence) jelent meg, aminek magyarázata az, hogy a bécsi kamarilla kezei abban az időben kezdtek már átnyúlni a Királyhágón túlra is.

Szenzibilizátorok: a fotografálás megnevezését a színek megfelelő kombinálásával érik el. Köztudomású ugyanis, hogy a fotografáló lencse különbözőképpen reagál a színekre, s olyan színeket is «meglát», aminőknek érzékelésre az emberi szem képtelen. Ilyenek például az ibolyán túli sugarak adta színek is. A bankgyegytechnikusnak tehát alapos fizikai és fotokémiai ismeretekkel is föl kell vértézve lennie, mert csak így képes megakadályozni a bankjegyeknek — bár szenzibilizátorok és fényészűrők segédelmével való, de mégis csak könnyű — fotografálását.

Szerelés: általában a gépeken végzett ama munkák, amelyek segítségével azok részben vagy egészben darabokra szedtetnek széjjel, illetve szétszedett állapotukból egy egésszé építtetnek össze. A

nyomdaipari és rokon szakmák-nál használatos sokfajta és sok-féle rendeltetésű gép szinte át sem tekinthető sokaságát egyet-len ember szellemi átfogóképes-sége nem képes uralni, s így ki-alakult itt is a specializálódás. A szerelés munkáját a szerelő végzi, aki rendszerint lakatos vagy mechanikus és a gépek egy bizonyos kategóriájánál bír kü-lönleges ismeretekkel. Így van: gyorssajtó-, szedőgép-, körforgó-, offset-, könyvkötő- stb. szerelő. A szerelés jósága — úgy új, mint használt gépek esetében — a gép üzeme-képességének alapja, sőt ezen túlmenően igen gyakran a gép élettartamának is a meghatáro-zója, miért is mindenkor foko-zott gond fordítottassék erre. II

Szerelmey Mihály: 1847-ben nyi-totta meg litográfiai műhelyét Pesten; főleg a színes nyomatai-val jeleskedett.

Szerves dísz: az olyan, amely a természeti tárgyak, növények s állatok köréből meríti motívu-mait. A művelődés kezdetei óta nagy volt a szerepe minden né-pék díszítő stílusában.

Sziderográfia: az acélmetszés gö-rögös elnevezése.

Szligeti Mihály: a pozsonyi Weber-nyomdában tanult; 1787-ben szo-ciusa, majd 1792-ben provizora a debreceni városi nyomdának. A diószegi Megyei-nyomdát 1803-ban megvette, s Váradra vonult el véle. 1810 körül Miskolcon telepedett meg a nyomdájával. Ő maga 1832-ig nyomtatgatott itt, örökösei pedig 1840-ig.

Szligler Antal és Mihály: 1848-ban vették át Weinmüller Bálint örö-köseinek komáromi tipográfia-ját, végigszenvedve véle a hosszadal-mas várostrom minden viszontag-ságát. Az egyik testvér, Mihály, 1860-ban Nyitrára ment át tipo-gráfusnak.

Szignatúra (betűknél): a betűtörzs elülső részének alsó részén levő kerekded, 3- vagy 4-szögű hor-

nyát, bemélyedését nevezzük így. Arra szolgál, hogy a szedő a betű helyzetét, mielőtt azt a sorjájába tenné, tapintás útján megállapí-tassa, anélkül, hogy a betűképre nézzen. A betűöntőde valamennyi betűjén egy alapszignatúrát al-kalmaz, mely a legszélesebb és mindenkor egyenlő mélységben áll a betűtörzsön fölülről a betűkép-től mérve. A második és harma-dik alsó vagy felső segédszigna-túrák arra valók, hogy egy és ugyanazon betűfajta-nak változó nagyságú képű betűit, ha egyenlő törzsre öntik, ezek már a szigna-túra útján is megkülönböztethe-tők legyenek. Szokásos például a «groteszk» betűknél a 4 és 5 pon-tosakat 6 pontos törzsre önten-i. Ilyenkor a 6 pontos egy, az 5 pontos két és a 4 pontos három szignatúrát kap. Ha 9 pontos be-tűt 10 pontra öntenek, vagy más hasonló esetekben, vagy amikor a nyomda egy korábban vásárolt és már kissé kopott betűjét, ha ugyanazt újból megrendeli, egy második vagy harmadik szigna-túrával különbözteti meg, hogy az újat a régivel össze ne kever-jék. Franciaországban a szignatú-rát a betűk hátoldalán alkalmaz-zák. Is és ta

Szignet: apró rajzocskák; jobbra valamely gyárnak vagy kereske-dői cégnek monogramjából kiin-dulva s szimbolizálva a gyár te-vékenységét; a grafikus munká-ját igen hatásosan emelik.

Sziójajtás: a mechanikai munka át-vitelének igen elterjedt módja. A nyomdai gépek hajtására is hasz-nálatos. Leginkább ott használ-ják, ahol a hajtó tengely a haj-tott tengelytől kissé messzebb fek-szik s a tengelyek forgásaiban esetleg beálló kisebb eltérések na-gyobb zavart nem támasztanak. Sziójajtással a munkát zajtalanul, simán vihetjük át egyik tengely-ről a másikra s a tengelyforgás irányát és számát gyorsan meg-változtathatjuk. Alkalmas vezető

kerekek segítségével bármily szög alatt fekvő tengelyek hajtására könnyen fölhasználható a szij, csak arra kell vigyázni, hogy a kerékre fölfutó szij középvonala egész hosszában belefelelődjön a kerék középsáíkjába. A szíjak többnyire marhabőrből készülnek és maximális szélességüket a bőr szélessége szabja meg; ha 30 cm-nél szélesebb szíjat akarunk készíteni, akkor azt több darabból kell mesterségesen összeilleszteni.

Szijskorong: mechanikai erővel hajtott gyorsajtóknál az a kerék, melyen a szij elhelyezve, a sajtót hajtja. Leginkább öntött vasból készül, de csinálják hengerelt vasból, sőt újabban fából is. Van «üres szijskorong» is, melyre csak akkor vezetjük a hajtószíjat, mikor a hajtás nem szükséges.

Szikkatív: szárító anyag, amelyet lenolajba vagy kencés festékekbe gyors szárítás végett tesznek. A kereskedők por- vagy folyós alakban árulják. A poralakú szikkatív ólom-, mangán- és cínkészítményből áll; ezt a készítményt lenolajban forralják s még terpentinolajat tesznek hozzá. Olyan festékeknél, melyeknél már a színesítőanyag is elég szárítóképesgű, mint például a fénoxidoknál (kremsi fehér, milori, krómsárga, krómzöld, cinóber stb.), szárítóanyagot nem alkalmaznak, sőt némelykor a túlságosan gyors száradást késleltető anyagot is tesznek a festékhez. Viszont a nehezebben száradó pigmentek, aminek a földfestékek nagy része és a lakkfestékeknek a violák, sok sárga lakk, zöld meg piros pigmentek: megkívánják a szárítóanyagot. L. még Festékszáritó anyagok.

Szillády Károly: Kecskemét városának 1840-től kezdve első tipográfusa. A nyomdászatot Bécsben tanulta; 1850-ban fölszerelte a pápai református főiskola nyomdáját, s ő volt annak első igazgatója Kecskemétre távoztaig.

Szillágy József: született 1882-ben, megh. 1924-ben. A betűszedést tanulta és már kora ifjúságában feltűnt kiváló szaktudásával és írói készségével. Mintkorrektor egyike volt a magyar nyelv kiváló művelőinek. Főirányú képességét a «Magyar Nyelvőr» is elismerte. A Typographiának egyik legtermékenyebb munkatársa volt, valamint munkatársa volt a Népszavának is. Hűszéves korában egy novellás kötete miatt felségértésért perbefogták, de az eszlútszék felmentette. Egyik úttörője a szakmai továbbképzésnek s rengeteg szakköiöknek írója. 1924 év elején a Könyvnyomdai Munkások Egyesületének tisztviselőjévé választották.

Szillabusz (latinus görög szó): a. m. jegyzék, lajstrom, tartalommutató.

Sziluett: l. Arnykép.

Szilvási András: a kolozsvári nagyműltű Heltai-nyomda ügyvezetője 1652-től 1630-ig.

Szilvavész: ólommetéshez használják, nevét onnan nyerte, hogy keresztmetésze a kettévágott szilvamághoz hasonló.

Szimbolum (görög): a. m. jel, jelkép.

Szimiligravűr: volt eredetileg a neve annak a Meisenbach autotipiaját megelészött feltónusos lemez-készítő eljárásnak, melyet a francia Petit Charles talált föl. A similigravure elnevezést különben a franciák ma is szélteben használják az autotipia fogalmára.

Szimilihellogravűr: a bécsi Schäfer és Pribultól újabban kidolgozott gyorsajtói mélynyomtató eljárás és ennek produktumai.

Szimmetria (görög): a. m. részarányosság.

Szimultánizmus (latin): a. m. egyidejűség; szélsőséges művészeti áramlat, mely az élet mozgalmasságát, mozgásának minden fázisában egyidejűleg törekszik ábrázolni.

Szindetikon: l. Enyv.

Szín-egyesületek: az Ostwald-féle propaganda hatására főleg Németországban alakult társaságok, melyek a színek új tudományának kultiválását és népszerűsítését tűzték ki célul.

Színek fölismerése: A mesterséges fényről a sárga szín jobbára fehéresnek, a sárgás-zöld kékesnek, a narancs-szín vörösebbnek látszik; a szürke, oliv és barna színek pedig gyakran teljességgel fölismerhetetlenek a lámpafény mellett. Eppen azért olyan színes munkáknál, amelyeknek szemléltése túlnyomóan esti világítások történik, számolni kell az említett jelenségekkel. Ez a számítás abban áll, hogy ily esetben például a sárga színeket egy kissé vörösesekre, az ibolya-árnyalatokat kékebbekre, a zöldet sárgábbakra festik avagy nyomtatják. Különösen a színházi meg az orfeumi díszletek s plakátok festésekor járnak el így.

Színek mérése: A korábban érvényes Chevreul-stb.-féle szintanoknak fő-fő hibája a fogalmi precizitáshiány volt, vagyis az, hogy mindenki más-más árnyalatot értett például a «vörös», «kék» stb. szón. Ezt a hiányt megszüntetni s ezzel egyértelműen aszintant a tudományos diszciplínák sorába beilleszteni mindaddig nem lehetett, amíg a színek mérésének exakt módjait föl nem találták. E mérés módjainak megállapítása java részében Ostwaldnak köszönhető. A nem-tarka — vagyis a fehér, fekete meg szürke — színek mérése most az úgynevezett félárnyék-fotométerrel történik; elég egyszerű és könnyen kezelhető eszköz ez, a grafikusnak azonban nincsen szüksége rája, mert a tónusmegállapítás a gyakorlatban mindig a skálák segédelmével történik. Eppen úgy a tarka tónusok meghatározásánál, amelynél Ostwaldék különben egy «Tomi» elnevezésű polarizációs készüléket használnak.

Színek normalizálása: A színek normához kötése igen nagy jelentőségűnek ígérkezik minden iparra nézvést. Eddig a gyáros nem tudta, hogy milyen színű festékeket készítsen, s a fogyasztó sem igen volt vele tisztában, hogy minőket vásároljon. Az Ostwald-féle normák elfogadása esetén mindenestre eltűnnek az olyanféle fantasztikus elnevezések, mint pl. Bismarck-barna, törökvörös stb., s ezek helyett a százas színek megfelelő számjával jelölik meg a kívánt szint, melléje írva a szürke skálának két betűjét, amelyek elseje a fehérségi, másodikika pedig a feketeségi tartalmat adja meg, ilyenformán: 71 li. Ebből a számból és a két betűből a világ bármely pontján is a legprecízebben meg tudják állapítani a kívánt árnyalatot. Ez esetben a 71 li olyan sötét kékes-zöld szint jelent, amelyben kevés a fehérségtartalom (csak 1-nyi), de bőven van benne fekete (i).

Színérzék: Sokat vitatkoztak már arról, hogy a színérzék fejlődöttesebb volta szerzett avagy veleszületett tulajdonsága-e az embernek. Az újabb tudományos megállapítások az előbbi fölfogásnak kedveznek. E szerint a színek kellő érzékelését, szépségüknek átérzését, harmónikus összeválogatásukat stb. éppen úgy meg lehet tanulni, akár csak a zenét. Minden csak az időnek meg a metódikának a dolga.

Szín-érzékelés: A színes fényeknek additív keverésekor alapszínekkül — Antonius de Dominis 1611-iki megállapítása óta — a vöröset, zöldet meg ibolyaszínt veszük, s a 19. századbéli, máig is érvényes Young-Helmholtz-féle színérzékelési teóriának is az említett három szín az alapja. E szerint az elmélet szerint az emberi szemnek háromféle idegrostozata volna: egy a vörös, egy a zöld és egy a ibolyaszín föl vételére. E színeken túl azonban a többi szint

is érzékeli velük, aszerint, hogy egymagukban avagy együttesen is, de különböző mértékben ingernek vannak kitéve. Ha mind a három idegrostozat egyforma erősen ingerlődik: fehér színt érzünk; ha teljes nyugalomban vannak: feketét. A vörös és zöld idegrostok összeműködése útján a narancs-színtől sárgáig terjedő színeknek, a zöld s ibolyaszín rostok útján pedig a kék színnel képzetét kapjuk.

Színes fényképezés: A fotográfálás föltalálását nyomban követték a színes fényképezésre irányuló kísérletezések is. Már Poitevin és Becquerell is igyekeztek olyan anyagot találni, amely föl tudná venni azt a színt, amely reá hatott. A hetvenes esztendőben a német Vogel, a nyolcvanasokban Lippmann és Veress Ferenc voltak ebben az irányban a legszorgalmasabb kutatók. Később is száporán folyt a kísérletezés; Hübl, Miethe és a bécsi Eder derék munkát végeztek, de azért még mindig a lyoni Lumière testvéreknek az «Autokrómia» címszavunknál tárgyalt eljárása biztat a legtöbb eredménnyel.

Színes fénynyomatás: a fénynyomató gyorsasajtnál — a litográfiai gyorsasajtó nyirkosító szerkezete helyén — egy második, enyvesz-szából való hengerekkel ellátott festékezőművet helyeztek el a festékezés alaposabbá tétele céljából. E második festékezőművet olykor különböző színű és minőségű festékkel járatták, mint az első, bőrhengerekből álló festékezőművet, melynek az eredménye igen szép mély-árnyékú, duplex-hatású nyomat. A heliokrómiai háromszínyomatással is sokat próbálkoztak, de eddig még nem jutottak el a praktikus alkalmazhatóságig. Amit mi színes fénynyomatásnak nevezünk, annak nyomtatólemezei a legkritikább esetben készülnek fényszűrő segítségével, hanem az eredetiről több, különböző

erősségű negatívot készítenek el, melyekben fódözgetés útján csak egy-egy színnel megfelelő részletet hagynak. E hat-nyolc színlemez össznyomata adja azt, mit a heliokrómiai háromszínyomatással kellene elérni. Szóttak a kinyomott egyszínű fénynyomatra könyomdai úton is színoftokat nyomtatni, különösen színes levelezőlapoknál. Természetesen így művészebb hatást elérni lehetetlen.

Színes festékek: A régi módi színes nyomtatásnak a feketére, fehérre meg szürkére vonatkoztatható ellentéte a «színtelen nyomtatás» kifejezés volna, ami kép telenség. A piros, kék, zöld stb. pigmenteknek «színes festék» elnevezése is helytelen, mert hiszen a szürke is csak szín, amint hogy szín a szülőanyja meg az apja: a fehér meg a fekete is, amelyeknek Ostwald kutatásai óta nagy szerepök van a gyakorlati életben földolgozásra kerülő majd minden szín képzésénél. Ez az oka annak, hogy minden félreértést kizáró, pontos megjelölést kellene keresnünk a színek tömegének két fő-fő osztálya számára, s ezt a jó magyar «tarka» és «nem-tarka» jelzőkben találhatnók meg. A színeknek most említett «tarka» meg «nem-tarka» megjelölése talán szokatlanul csendül a magyar grafikusoknak a fülében. Néhai jó polihisztor nyelvtudosunk Párizspai Ferenc ugyan anyalbőrös nyomtatásnak nevezte a «színes» nyomtatást, de ezt a terminust nem fogadta el a grafikai szakirodalom. Általában a grafikában mindenkor nagy volt a hajlandóság, hogy a fehéret és a feketét ne is igen tekintsék «szín»-nek a nyomtatásban; amikor színes munkáról volt szó: e két szín ki volt rekesztve a «színek» kategóriájából. Különös következtetlenség, hogy a kettejük összetételéből keletkezett szürkének helyet adtak benne.

Színes heliogravűr: 1900 körül divatoztak ezek a drága és valóban kedves nyomatok. Az ilyen színes heliogravűrt egyetlen lemezről nyomtatták, miután a különböző színű festékeket sablónon át való, vagy kézi színezéssel a lemezre fölrakták. Csináltak például vékony vörösréz-sablónokat, s úgy vagdoszták ki őket, hogy csak a sárga, vörös, kék stb. színű nyomtatásos helyek maradjanak szabadon. Ezeket a sablónokat rárahelyezgetve a heliogravűrös lemezre, azt a megfelelő színű festékek bepmacsolták, s a lemezt réznyomtató sajtón lenyomtatva: egyetlen nyomással színes nyomatot nyertek. Később próbálkoztak a fotomechanikai háromszínű nyomtatás útján is színes heliogravűr előállításával, de ez — a réznyomtatósajtónak primitív volta miatt — regisztrábeli differenciákra vezetett, miért is nem bírtak valami kiváló eredményt felmutatni. nli

Színes nyomtatás: minden olyan sokszorosító munka, amelynél két-től több szín jut szerephez. L. Festékkverés, Háromszínű nyomtatás, Kolor-offset, Kromolitográfia, Mozaiknyomtatás, Négyszínű nyomtatás, Színes fénynyomtatás.

Színes papírosra nyomtatás: ilyenkor épolý jelenségek állanak elő, mint a festékek egymásra-nyomtatásakor. Kék nyomtatás sárga papírosra zöldes színűnek, vörös papírosra pedig ibolyaszínűnek látszik. Vörös nyomtatás narancsszínű papírosra nem eszközlhető, mert olvashatatlaná lesz. Sokszor megesis, hogy a narancsszínűn rokon sötét chamois papírosra kíván a megrendelő vörös nyomtatást; ilyenkor a kékesbe játszó kármínfestéket kell használnunk, mert a sárgába játszó cinóber erőtelen a sötét chamois papírosra. A fekete nyomat is fehér papírosra sokkalta feketébbnek és hidegebbnek tűnik föl, mint sár-

gásba játszó papírosra. Ha sárga papírosra nyomtatunk, azon már egészen fénytelen a legjobb fekete festék is.

Színes vázlatok: többnyire vízfestékkel vagy temperával készülnek. A grafikus sok esetben közönséges nyomdai festéket is használhat vázlatainak a kifestésére, s nagyjából ez az eljárás a legpraktikusabb, mert hiszen ilyenkor ugyanazzal a festékkel dolgozik, amellyel későbbben a nyomtatás fog történni. Az ilyenféle nyomdafestéket azonban nem kenével, hanem terpentinnel kell hígítanunk; még így is időbe kerül, amíg az egyes részletek megszáradnak. Ez a lassú száradás az egyetlen gyöngye oldala az eredeti nyomdafesték használatának.

Színezet: 1. Tónus.

Színező erő: a különböző nyomdafestékekkel való vonatkozásban beszélhetünk erről. Valamely festék színező erejét úgy vizsgáljuk meg, hogy bizonyos mennyiségű kremsi fehérét megfestünk bizonyos mennyiségű tarka festékkel, ezt mint állandó mintát eltesszük, s adott esetekben összehasonlítjuk véle más festékek színező erejét.

Színező fakszimile-metszet: 1. Fajmetszés.

Színfűlletek aránya: Olykor még a komplementáris, egymást kiegészítő színek összetétele is kiemelten hatásos lehet, ha a velük befűdött fűlletek nagysági aránya nem jól viszonylik egymáshoz. Tiszta, telített sárgának és vörösnek nagyobb fűlleten való alkalmazása szinte «fáj a szemnek»; a kiegészítő színeik: a kék meg a zöld pedig nagyobb fűlleteken is elég jól hathatnak. Ezzel a jelenséggel Schopenhauer is foglalkozott már, s olyan arányszámokat állapított meg, amelyek követése ilyen esetben meg lehetőséget nyújt a harmóniát biztosíthatna. E szerint például ha a sárga színű fűllet mondjuk 3 négyzetcentimé-

terre terjed ki, a kéknek 8 centimétert kell befödnie; a narancsmeg az ibolyaszínek aránya 4:9 volna; a vörösnek és a zöldnek arányszámát 6:6-ra teszi, ami nyilvánvalóan tévedés. Egy angol tudós 5:1-re tette ezt az arányszámot.

Szinharmonia: jelenti a színeknek olyan összetételét és egymáshoz való csoportosítását, amely nem bántó a szemre. A könyvnyomdásznak, akinek sok kereskedelmi és reklámos nyomtatvánnyal van dolga, egyenesen kötelessége arra ügyelni, hogy nyomtatványa az olvasót már a színezéssel is megragadja; a színek tehát úgy legyenek rajta összeválogatva, hogy az egyik szín valósággal maga mellé kívánja a másikat. A színek harmonikus összeállítása némelyek szerint a velők foglalkozó egyén veleszületett adottsága; mindamellett kétségtelen, hogy kellő figyelemmel és szorgalommal sokat lehet e téren tanulás útján is elsajátítani. Minél többet foglalkozunk a színek harmonikus összeállításával: annál jobban finomodik ki színbeli ízlésünk. L. Festékkeverés. rs

Színkeverés: ennek két módja van: az egyik az úgynevezett additív (összeadó) keverés, amely kizáróan a fényugarak keverésére szorítkozik; a másik pedig a szubtraktív (kivonó) keverés, amely a festékfeléeknek, vagyis pigmenteknek a vegyítéséből áll. L. Festékkeverés.

Színkörök: ezeket a harmonizáló színek gépies összekeresgélhetése végett csinálták, olyanformán, hogy a spektrum szalagját karikába csavarintották, s a vörös és ibolyaszín közt beletoldották egy ötöd körívnyi hosszúságban ama tónusokat, amelyek a vörös meg az ibolyaszín közt fekszenek, de a spektrum színképében nem láthatók. Az ily színkörökön az ételene színek egymásnak a kiegészítői volnának, és ezért bizonyos

arányokban a legjobban harmonizálnának egymással, ha ugyan nem volnának téves összeállításaik, ami — sajna — a legtöbb régi színkörörről többé-kevésbé megállapítható. A nagy Goethe 6, Brücke 12, Chevreul 72 színből állította össze már régebben is a maga színkörét. A színkörök jobbjai a grafikában meg egyéb technikákban is jó szolgálatot tettek az intern jellegű színösszekeverés dolgában. A világháború idején a Nobel-díjas német professzor, Ostwald megcsinálta a maga tudományos mérésekre alapított 100-as színkörét, amely, úgy látszik, utolsó és döntő szó ebben a kérdésben.

Szinkrómia: az olasz Turati gróf színnyomató eljárása. A Senefelder megpróbálta »mozaik nyomtatás» elvén alapult, amelyet a berlini Liepmann József fejlesztett tovább 1842 körül, s amelyet a hetvenes években »sztenokrómia» néven rövid időre följújtottak. Turati gróf eljárásának az a lényege, hogy a nyomtatóformát a színes rajznak megfelelő színű s nagyságú festékpálcikákból mozaikszerűen rakja össze, s főlésinét vízzel avagy terpentinnel nedvesítgetve: egyetlen nyomással lenyomatot készít róla. A dolog természeténél fogva élesképű színnyomatok ilyenformán nem igen készülhetnek.

Szinkrómiai gyorsajtó: szintén az olasz Turati gróf találmánya. A mozaikszerűen összerakott festékformát hordó nyomó-alap fölött fűtött nyirkosító henger van, e közé és a nyomóhenger közé pedig átvivő-hengert iktattak. Az utóbbi fölött pedig a szennyfogó papiros vezetésére való másik fűtött henger is van, amely az átvivő-hengerral időnként érintkezik s azt melegíti. A gép járásakor a fűtött nyirkosító henger a festékforma fölületét megnedvesíti, mire a közben szintén megmelegedett átvivő-henger vékony

festékréteget vesz le róla s a nyomólapra viszi át, ahonnan az a papíroslapra nyomódik. Az átvívó hengeren tapadó festékfólióság a szennyfogó papírosron törlődik le még az újabb festék-fólvétel előtt.

Szinkrónikus színnyomatás: a. m. több színnek egyszerre való nyomtatása. Ilyenek: az irisnyomatás és egyes újabb, ma még általában gondosan titkolt színes mélynyomató eljárások.

Színművek szedése: ilyenkor a színésznek szóló instrukciókhoz olykor egy fokkal kisebb betűt veszünk. Az ily eljárás az aláíráskés bonyodalmassága következtében erősen drágítja a szedést, s azonfölül olykor mégsem igen lehetséges a kisebb meg nagyobb betűjű szövegrészeket pontosan egy vonalba állítani. Helyesebb és olcsóbb dolog tehát a színésznek szóló utasításokat az illető betűfaj kurzívájából szedni.

Színnyomató rotációs gépek: régebben két fő fajtájuk volt: 1. hengeres formákról és 2. lapos formákról nyomtató gépek. A hengeres formákról nyomtató gépeknél egyetlen nyomóhenger, s anynyi lemez henger van, ahány színben való nyomtatásra alkalmas a gép. A berakás ivenkint történik, tehát nem végnélküli papírosról történik a nyomtatás. A regiszter a lehető legpontosabb. A lapos formákról nyomtató rotációs gépeknél a formák a lemez henger lapított pólusain vannak, a nyomóhengert körhagyó nyomja rájuk.

Színolímák (görög): a. m. rokonértelmű, hasonló jelentésű szók.

Színkép-eljárás: amateur-fénynyomatok készítése különleges fotografiai lemezek segítségével.

Színopszis (görög): a. m. összefoglaló áttekintés.

Színészűrk: 1. Fotomechanikai sokszorosító eljárások.

Szintan: ebben a modern tudományos metódika szerint részének

kell lennie a matematikának, a fizikának, a kémiának és az élet-tannak is. A szintan matematikai része magában foglalja egyebekben kívül a színek mérését és keverését. A fizikai rész a fény tulajdonságait, a fény sugarak és színhullámoknak a mérését, összetételét tanítja, valamint a különböző megfigyelő- és mérőszervezetekről is szól. A kémiai rész a festékeket tárgyalja; de ide tartozik a festékek kötőanyagának, a pácoznak, a színes emálnak s efféléknek az ismertetése is. Az élettani rész azokat a fiziológiai folyamatokat tartja számon, amelyek szemünkben s agyunkban lejátszódnak, mielőtt a szín megérzése bekövetkeznék. Ide tartozik a színvakság kérdése is; a teljesen színvak emberek számára ugyanis a világ olyan, mint egy fotográfia: tele a fekete és fehér közti szürkéségek tömérék foltjával, amelyből teljesen hiányzik a tarka színek végtelen skálája. Végül a pszichológiai rész adja a szintannak a tulajdonképpeni gerincét meg a tartalmát.

Színvakság: Az emberek közt főlős számmal vannak színvakok is, kik szervi hibájuknál fogva nem tudnak bizonyos színeket fölis-merni. Többnyire a vöröset meg a zöldet, ami helyett valami szürkés-et látnak. A színvakságnak különben megvannak a maga fokozatai is; némely ember csak bizonyos árnyalatok fölismerésére képtelen.

Szírlal ábécé: A feníciaiból keletkezett fonetikus írásmód; legközelebb állnak hozzá a palmírai és arab ábécék.

Szisztéma: a. m. betűrendszer (l. o.).

Szlárványos nyomatás: a. m. iris-nyomatás (l. o.).

Szlárvány színel: ezek száma hat: vörös, narancs, sárga, zöld, kék meg ibolya. Mások hetet látnak benne. A közbeeső lassú átmenetű árnyalatoknak sora megszámlálhatatlan. Wiener professzor negy-

venezerre teszi a számukat. Eből a tömerdek színárnyalatból azonban — kellő gyakorlat híján — a legtöbb ember csak nagyon keveset tud érzékelni.

Szalkográfia (Nielsen eljárása): a cinklemezre kent rétegbe belekarcolják a rajzot, ennek mélyedéseit gyorsan megkeményedő és a savaknak ellenálló lakkal töltik ki; lemosva a réteget, a lemezt domborúképpre maratják.

Szkrilpsz: a. m. ideiglenes részvény.

Szkriptor: közéleletű latin szóval így nevezték a középkori könyvmásolókat.

Szlovák és Kárpátországai Grafikai Grémiumok Országos Szövetsége. (A szlovenszkoí és kárpátaljai grafikai grémiumok központja.): Székhelye: Pozsony. Elnök: Angermayer Károly pozsonyi nyomdajajdonos. — Titkár: Werner Jenő. A grafikai grémiumoknak az árszabályközösséghez tartozó nyomdajemkek a tagjai. A szövetséget 1936-ban az ottani törvények alapján az Országos Nyomdaipari Grémium váltja föl, amelynek a hatásköre azonos az ipartársulatokéval, ami különösen a szennyverseny kiküszöbölésének szempontjából nagyjelentőségű. E szövetségnek működési köre Szlovenszko és Kárpátalja valamennyi nyomdaüzemére kiterjed.

Szociális biztositás: I. OTI.

Szocius (latin): a. m. nyomdászsegéd. Különösen a debreceni városi nyomda tipográfusmunkáit nevezték így.

Szóírás: az a gondolatközlési mód, amikor minden szónak külön jelle van. A kínaiaknál folytonos egyszerűsítés útján keletkezett a képirásból.

Szóközök egyenletessége: a nyomtatvány szépségének egyik fontos feltétele. Mintaszerűek e tekintetben a középkor kézzel írott kódexei, valamint Gutenberg nyomtatványai is. Az utóbbiakon csak egyetlen szóközi egységet látnak a sorok valamennyiében: a ne-

gyednégyzetet. Ezt az egyformaságot természetesen csak egy igen kiterjedt rövidítési rendszerrel érhetette el a nagy föltaláló.

Szólnoki Papírgyár Rt.: I. Papirosgyáraink.

Szorító karika: a formázáró eszközök egyike; vasból vagy rézből készül s a vasból való ékek közé srófolva, a szedést összeszorítja.

Szorító keret: négyszögű vasráma, különféle nagyságban, amely a formává alakított szedés összeszerítésére szolgál, hogy az a sajtóban szilárdan álljon. Nagyobb nyomdákban az éppen akkor nem használt rámaikat rekeszes szekrényben tartják.

Szorító vaslap: vízszintesre gyalt vaslap, amelyen a formát a szorító keretbe foglalják.

Szortiment: a kiadótól átvett könyveket elárúsító könyvkereskedés. Árult fix rendelésre vagy bizonyítványi elszámolásra kapja a kiadótól.

Szótagírás: amikor egyes jelek segítségével egész szótagokat jelölnek. A kínaiak írását így is nevezhetjük, mert minden szó egytagú, s csak egyetlen magánhangzóból, meg egy elébe tett más-salhangzóból áll.

Szög: akkor keletkezik, ha két egyenes vonal egymást metszi. A kör maga volna a teljes szög; ezt 360 fokra osztva, az egyenes szög 180 fokú, a derékszög pedig 90 fokú lesz. Hegyes szögnek az olyat mondjuk, amely a derékszögnél kisebb, tompának pedig olyat, amely ennél nagyobb.

Szöllősy Mihály: született 1844-ben. Müller Emil nyomdájában, majd pedig Emich Gusztávnál tanult. Fölszabadulása (1860) után igen hányatott életet élt; sokfelé volt szedő, faktor vagy korrektor. 1883 március havában Dessauer Miksa társaságában megindította a «Graphica» című szaklapot; a lap 1887 májusában megszűnt, de 1893-ban újra megjelent a Pusztafi és Perl cég kiadásában. mint a nyomda-

tulajdonosoknak érdekeit szolgáló havi közlöny. 1896 óta pedig saját kiadásában jelent meg. 1897 júniusától kezdve a lap a Budapesti Könyv- és Könyomda-Főnökök Egyesületének volt hivatalos közlönye. Szöllősy az egri «Gutenberg»-nek is munkatársa volt már (1866–67). Lefordította Halfer József könyvkötő német munkáját «A könyvkötői márványozás» címen.

Szörös Mátvás: I. Ravus Mátvás.

Szövegbeill címek: I. Rubrikák.

Szövegbeütük: (németül Brotschrift): ezekkel a többnyire cicerós (12 pontnyi) nagyságig terjedő betűkkel nyomtatják a könyveket, ujságokat és egyéb sokszövegű nyomtatványokat.

Szöveg ritmikája: legfontosabb, de egyszersmind legnehezebben eltalálható tényezője a szöveg jó olvashatóságának. Régibb betűünk-nél a jó ritmust főleg a betűhözagoknak egyforma arányaival érték el.

Szövetkezeti nyomda: 1891-ben alapították Budapesten a Kemnitzer, mai Hegedűs Sándor uccában. Mindössze néhány évet élt.

Szövetnyomtatás: többezer-éves kínai találmány, de az egyiptomi sírleletekből is ismeretes. Az ilyen ősi vázson- és egyéb nyomatok dűcai valószínűleg fából metszettek voltak. A Keleten sokhelyt még ma is ilyen fába metszett lapokkal — kézi nyomtatás útján — állítják elő a legpompázatosabb kendőket és szöveteket. Hogy Európában mikor kezdtek meg a szövetnyomtatást: nem lehet egész határozottsággal megállapítani. — Előbb főképpen a délvídeken keletkeztek szövetnyomató műhelyek, s csak nagysokára, a 16. század felé honosodott meg az új iparág Közép-Európában, elsősorban a franciáknál. A szövetnyomtatás egészen a 18. század végéig kézi munka volt itt is. A nyomató-forma talapból állott, amelybe azonban már különböző rajzo-

latú sárgarézelemezek voltak belevérve. Az ilyenformán előállott kontúrok között nemezzel töltötték ki, ha arról volt szó, hogy nagyobb fölleteket nyomtassanak a formával. — A szövetnyomtatás hosszadalmas és fáradtságos volta arra ösztökölte a 18. század gépész-mechanikusait, hogy a kézi munkát helyettesítő gépszerkezetek megalkotásán törjék a fejüket. Az első ilyen gép 1780 körül került használatba. Majd 1834-ben föltalálták a «perrotina» nevű gépet, amely már többszínű nyomtatásra is alkalmas volt. Még 1785 körül egy Bell nevű angol föltalálta a vésett rézhengerral való nyomtatást. — Amíg a szövetnyomtatás addig eminensül magasnyomtatás volt, a mélyített képű rézhengerek használata óta a mélynyomtatásos jelleg lép előtérbe. A rézhengereket kezdetben vésték, majd pozitív rajzú acéllapokat, úgynevezett molettákat futtattak alattuk keresztül, amelyeknek képe a hatalmas nyomás következtében a rézbe belenyomódott. 1834-ben föltalálták a pantográfot, s újabb időkhöz ezzel vésték a kicsiny rajz után tetszés szerinti nagyításban a sárga-vagy vörösrézből való hengerek rajzolatát. Legújabbban már e munkát is pótolják a könnyebb maratással. — A szövetnyomtatást ma már többnyire 6–16 nyomóhengerrel ellátott hatalmas rotációsok végzik. A festéket a hengerek rendszerint közvetlenül szedik magukra a festéktartóból, s a fölletükről egy «rákel»-nek (franciául: racle) nevezett kés törli le, illetőleg nyomja bele a festéket a henger mélyedéseibe. A szövet aztán egy rugalmas alátét segélyével mintegy kiemeli a festéket a mélyedésekből. A szövetnyomtatás elvileg tehát sokban megegyezik a mai mélynyomtatással. L. még Tausz Sándor.

Sztannól: vékony cinnlemez, cinnpapiros.

Sztannotípiá: az autoplasztikával (l. o.) lényegileg megegyező eljárás; az ólomlap helyett azonban fémfüstöt (sztanniolt) használnak.

Sztenográfia (gör.), a m. gyorsírás.

Sztenokrómia: a blokknyomatás egyik módja.

Sztereotípiá: l. Stereotípiá.

Sztigmatípiá: a m. fasoltípiá (l. o.). Sztigmatípiának nevezhető Drechsler és Hartmann Monotype-gépszedők ama újabkori munkája is, hogy különböző vastagságú pontokból Gutenberg-ábrázolatot, táj- és épületképeket szedtek össze.

Sztilográfia: a kopenhágai Schöler eljárása mélynyomatásos lemezek előállítására.

Szubsztraktív színkeverés: Amíg az additív, vagyis összeadó színkeverés csak a fénysugarakkal történik, s a grafikus-embernek nincs is véle semmi dolga: a szubsztraktív (kivonatos) színkeverésnél a pigmenteket, azaz festőanyagokat, festékeket keverjük össze, aminek következtében a színekkel való minden művészeti és ipari munkának ez a szubsztraktív színkeverés az alapja. Amikor pigmentet keverünk, nem a fénysugaraknak, hanem bizonyos ásványi, fém- stb. anyagoknak a keveréséről van szó, s ezért egészen más eredményeket kapunk ilyen módon, mint a színeknek főntebb összetett additív szintézise vagyis összetétele útján. Amíg az additív keverés alkalmával a kiegészítő színek együttesen szürkésfehéret adnak, a pigmentekkel való ilyes keverés alkalmával feketét kapunk. A komplementáris vörösnek és zöldnek, narancs-színnek meg kéknak, sárgának és ibolyának stb.-nek ilyes festőanyagokból való összekeverésekor azért áll elő az említett fekete szín, mert a második festőanyag elnyeli azokat a színsugarakat, amelyeket az első pigment reflektál vagy átéreszt. A keverés követ-

keztében tehát az eredeti fénysugaraknak nagyobb része semmi-sül meg, mint amennyit egyetlen festőanyag egymagában megsemmisítene. Ép ezért nevezik a pigment-színek keverését szubsztraktív szintézisnek, magyarra fordítva: kivonatos összeállításnak.

Szulfitecellulóz: l. Cellulóz.

Szuperregal: a 10-es papirosnagyság (50:70 cm) régi elnevezése.

Szuperrevízió: a géprevízió után esetleg következő, az ebbeli javításokat ellenőrző legutolsó revízió.

Szuprematizmus: a konstruktivizmus (l. o.) elnevezésű művészeti iránynak egy újabb változata; kényszerű ábrázolatokat komponál össze a négyyszögből, vastag vonalakból, meg a körből. Rendes színei: a fekete, fehér és a vörös.

Szűcs Lajos: a szabadságharc idején a hivatalos „Közlöny” szerzője, majd sokat emlegetett népdalénekes volt a kerepesiúti Belezsnay-kertben. A nyolcvanas években visszatért a szedőszekrényhez és mint az „Egyetértés” szerzője halt meg a 90-es évek elején.

Szürke lemez: l. Papiroslemez.

Szürke skála: Ostwald Wilhelm alapította meg tudományos alapon. Ez a skála praktikus okoknál fogva csak nyolc árnyalatot ragad ki a fekete meg a fehér közötti átmenetek végtelenségéből.

Szürke színek: Az összes szürke színek kikeverhetők a fehérből és a feketéből. Mennél több fehéret veszünk hozzá: annál világosabb lesz a szürke színünk; mennél több feketét: annál sötétebb. Ennélfogva bármely szürke árnyalat is a legpontosabban meghatározható a benne foglalt fehérségarányszáma által. Teljesen fehér és fekete fülöleteket azonban színezés útján nem tudunk előállítani; a legfehérebb papirosunknak is van néhány százaléknyi ú. n. feketeségtartalma, s viszont a legfeketebbek látszó tónusban is találunk valamikeske fehérségtartalmat.

T

Tabella (latin): a. m. kis tábla, táblázat.

Táblázatok nyomtatása: A táblázatos (tabelláris) munkák főanyaga a vonal, lénia. A tökéletes táblázatnyomtatás első kelléke a nyomóhengerek célszerű borítása. Minthogy a táblázatokban szedett vékony léniaak nagyon érzékenyen reagálnak a legparányibb nyomáserősségre is, a borításnak keménynek és erősen feszesnek kell lennie, különben a léniaak képe a szükségesnél vastagabbnak mutatkozik. Az egyengetés is gondos munkát igényel, mert a vékony lénia fölülte könnyen átmetszi a papirost. A táblázatok pontos nyomtatása a regiszternél kezdődik. Záráskor mindig egyenletes és megfelelő szorítást adjunk. A forma újból való kinyitásakor arra kell ügyelni, hogy a visszazárás ugyanolyan erősségű legyen. A léniaakat érintkezési pontjaikon kézzel vagy puha fával összetoljuk. A táblázat legtöbbször két részbe szedve (külön a függőleges, külön a vízszintes rész) kerül a gépbe, ezért a mértéket és illesztéseket, valamint az ivfogókat a legpontosabban állítjuk be. A táblázat nyomtatásának a következő módjai ismeretesek: 1. Átlövéses módszer («Umschlag»), amikor a függővonalas rész egyszeri nyomtatás után helyet cserél a vízszintes résszel; 2. beforgatás («Umdrehen»), vagyis a már egyszer nyomtatott íveket oly módon fordítjuk át, hogy a fej a lábhoz és viszont nyерlen elhelyezést: itt a vízszintes vonalakkól álló forma már ellenkezőleg, tehát fejfelé zárandó; 3. buktatás («Umstülpen»), vagyis az ívek oly módon való felállításra, hogy a már nyomtatott fölület alul legyen, de az ivfogókhoz a papiros másik, átellenes széle kerüljön. Tükéle-

tes soroyent igénylő munkáknál mindig ajánlatosabb a forma át-zárása, mint a befordítás vagy buktatás, mert a legtökéletesebb vágógép sem képes például ezer ív papiros pontos megvágására, amennyiben a felső réteg finom fokozatokban kisebb, vagy pedig nagyobb lesz («Spitz»). A vízszintes («quer») vonalak rendszerint finomabb és kevesebb mennyiségű szedést jelentenek, ezért ezek festékezését lehelletszerűen állítjuk be. Ügyelni kell a festékező hengerek nagyon finom beállítására, mert a mélyenjáró hengerek nemcsak hogy lerakják a keresztben futó léniaak oldalára a festéket, de az éles léniaak a henger anyagát is keresztülvágják, miáltal a rendes festékezés elképzelhetetlen. A kinyomtatott íveket ajánlatos nem pontosan egymásra kirakni, hanem kisebb csomagokba elállítani, hogy a lehúzódas biztosan elkerülhető legyen. ei

Táblázatszedés: A különböző rovatoknak egy bizonyos meghatározott célból való, világosan áttekinthető, zárt egységbe foglalása a táblázat. Ez — a fej és a láb összetételéből szerkesztve — tipográfiai visszaadása szerint általában vagy vonalas szerkezetű és ügyviteli célból a lábrovatok utólagos kitöltésére szolgál, vagy pedig a lábrovatok is szöveget, illetve számozlopokat tartalmaznak. A táblázatszedés főelemei a pontos tipométeriai számítás és a célszerű, valamint rendszeres beosztás. A táblázatszedés egyik legnehezebb teljesítménye például a menetrendszerzés. Az ügyes helykihasználás érdekében itt a legkisebb és legkeskenyebb betűfajták felhasználására és a legötletesebb beosztásra van szüksége a sikeres munkára törekvő szedőnek. Ezzel szemben a főleg vonalas összetételű hatósági és magánjellegű ügyviteli táblázatok szedése már sokkal egyszerűbb. A szedés megkezdése előtt jól átte-

nulmányozzuk a kéziratot és az előírányszott szélességhez képest megállapítjuk az egyes rovatok tipográfiai méreteit. Igen racionális és megbízható módja ennek az, ha ezt a munkát a táblázat szélességére kizárt sorjázóban úgy végezzük el, hogy az egyes rovatnagyságokat a közbeeső vonalak beillesztésével cicerós kvadratokkal és sorzáró darabokkal jelezzük. Ennek alapján főleg a sok rovatból álló táblázatok szedésmenete megbízhatóbban folyik, amennyiben minden következő rovatnagyság a fentebb említett cicerós beosztásról leolvasható. A táblázatfej szélessége külön formába szedett harántvonalzat esetében csak az egyik keretvonal hozzáadásával menjen ki ciceróra, miáltal a harántvonalzat a keretvonalat nem lépi át, hanem a táblázatban pontosan bele fog illeni. A fej magassága a beszedendő szövegtől, továbbá attól a feltételtől függ, hogy a fej és a láb méreteiben harmonizáljon. A fej szövegét vízszintesen szedjük, kivéve, ha a rovat a szöveghez képest túlkeskeny. Ez esetben a

szöveget a fejben függőlegesen, alulról felfelé olvashatóan helyezzük el. Minden önálló rovatcímet nagybetűvel, az értelem szerint összefüggő rovatok szövegét kisbetűvel kezdjük, a szöveg végén írásjelet mellőzünk. A táblázatok szebb tipográfiai képet mutatnak, ha a harántvonalzatot külön formaként nyomtatjuk. Ha kötve vagyunk a beszedett harántvonalzathoz, akkor is a fej és láb közötti elválasztó vonal legyen végigszaladó. Altalában ne törjünk meg vastag vonalat vékonyabbal. A figyelmes és értelmes táblázatszedő gyakran megkönnyítheti munkáját, ha a táblázatot átgondoltan szedi. Az alábbi példa mutatja, hogyan egyszerűsíthető — bizonyos változtatás szabadsága mellett — valamely táblázat, ami ezáltal egyúttal áttekinthetőbb lesz. sza 2

Tableau (francia): a. m. csoportkép, csoportosítás.

Tábor János: grafikusművész; született Pécsen 1890-ben. Az Iparművészeti Iskolának a neveltje; végigjárta annak több szakosztályát. Volt textilművész, templom-

Mikor	Kiviteli cikk	Mennyiség	Arány
1925/26. évben	vasérc	25.000 tonna	100%
1926/27. „	kőszén	20.000 „	80%
1927/28. „	aluminium	5.000 „	20%
1928/29. „	ujságpapiros	5.000 „	20%

(Helytelen.)

Mely évben	Kiviteli cikk	Mennyiség tonnákban	Százalékos arány
1925/26	vasérc	25.000	100
1926/27	kőszén	20.000	80
1927/28	aluminium	5.000	20
1928/29	ujságpapiros	5.000	20

(Helyes.)

festő, illusztrátor, tervezett minden elképzelhető holmit, s végül a grafikanál, szorosabb értelemben véve a tipográfianál állapodott meg. A háború után művészeti munkatársa volt a Wöner Ignác irányította Magyar Nyomdászatnak, majd a Magyar Grafikanak is. Előadója volt több éven át a továbbképző szaktanfolyamnak. Önálló kiállításai is voltak.

Tabulátor: táblázatcsináláshoz való készülék.

Tacheotype: a maga idejében igen híres szedőgép. A dán Sörensen 1847-ben kezdett hozzá szerkesztéséhez. 1855-ben megjavította és kiállította a párizsi világkiállításra, ahol nagyobb kitüntetésben lett érette része. A gép két fő-fő részre oszlott: a klaviatúraszaltára, amelynek közepén fölfordított tölcser volt, s az e fölött levő kettős hengerre. Az alsó volt a szedő-, a felső pedig az osztóhenger. Mind a kettőn az ábécé meg az írásjelek számának megfelelő mennyiségű sárgarézd volt, amelyeken az egyes betűk sorakoztak. Minden billentyű-nyomásra egy-egy betű csúszott le a rudak valamelyikéről. Sörensen legnagyobb érdeme az új önműködő osztó szerkezet föltalálása. A betűk mindegyikének más-más volt a szignatúrája, s ennek a révén osztódott a szedés széjjel, amennyiben minden egyes betű addig forgott az osztógép sablonján, míg a helyére nem talált.

Tachtipia: a berlini Fischer Gusztávól 1890-ben föltalált, s az emdeni Gerhard Antaltól 1900-ban megjavított eljárás könyvnyomósajton nyomtatható lemezek gyors elkészítésére. A rajzot dextrinnel és krétaporrall kevert tintával síma kartonpapirosra rajzoljuk. E tintának az a tulajdonsága, hogy megszáradása után is kidomborodik a papirosáról, s akkor a megszokott módon nyomtatólemez stereotípálható róla.

Tachtype: egyes betűket szedő és öntő gép volt Amerikában. Föltalálójától, Johnson Franktól a Linotype-társaság a gépet szabadalmastul-mindenestül megvette.

Tachométer: a. m. forgásmérő; a motor tengelyforgásának sebességét mérő készülék.

Tágítás aránya (szedésnél): 1. Ritkítás.

Tágítók: 1. Ürtöltők.

Tahy Gyula: Zala vármegye 1842-ben alapított egerszegi nyomdájának faktora. 1848-ban megvásárolta a nyomdát, amelynek impresszumain Tahy holta után övegye, Rozália nevét olvashattuk évtizedekig.

Taille-douce: franciául a. m. rézmetszés.

Takaró festékek (födő festékek): 1. Könyvnyomdai festékek.

Talbot Vilmos: angol tudós, szül. 1800-ban. Ő találta föl a papirosfotografálást, amit róla talbotpiának is neveznek. Állítólag már 1834-ben találta volna föl, de a Royal Societyt csak 1839-ben tudósította felőle. Számos a fotográfiait meg a fotomechanikus sokszorosító eljárásokat tárgyaló értekezést írt.

Talbotpia: 1. a heliogravűr (l. o.) Talbot-tól föltalált legrégibb előállítás módja; 2. így nevezik különben a papirosfotografálást is, amelyet szintén Talbot talált föl.

Taliga: a nyomtató sajtónak az a része, melyen a forma nyugszik, s mely nyomtatáskor a nyomólap (tégely) vagy a nyomóhenger alá tolódik.

Talon (francia): a. m. részvény-szelvény.

Tanay Frigyes: nyomdászból lett színész, Tanay Ödönnek, a hetvenes évek «Ellenőr» című pesti napilap tördelőjének a fia, szül. 1875-ben, megh. 1924-ben. A betűszedést a Pesti Könyvnyomdában tanulta, de rövidesen színész lett. A Vigzínház kiváló jellemábrázolója volt.

Tanay József: szül. Békésgyulán, 1857-ben, megh. 1929-ben. Dobay János aradi nyomdájában tanult 1871-től, majd Budapestre jött, ahol (1875) a Pesti Könyvnyomda Rt.-nál volt szedő. 1879-ben korrektor, 1886-ban helyettes művezető, 1892-ben tényleges művezetője, majd a vállalat aligazgatója lett. Szerkesztője volt a Typographiának 1882 február havától 1883 április haváig, továbbá a Magyar Nyomdászok Évkönyve 1883-iki első évfolyamának is. Munkatársa volt a Nyomdászok Közlönye két évfolyamának is (1883–84), a Grafikai Szemléét pedig alapításától fogva (1891) ő szerkesztette 1910-ig, a Könyvnyomdászok Szakkörének elejétől fogva ő volt az elnöke. Épügy a nyomdászdalkörök legjelentékenyebbjeének, az Ébredés-nek is.

Tancos kerék: a körjáratú gyorsajtónál a szilárdan álló, nagy kerékben forgó és a nyomóalapot mozgatását végző kisebb kerék.

Táncsics Mihály (Stancsics): szül. 1799-ben, megh. 1884-ben. 1848 március 15-én a nép az akkor sajtóvétségért börtönben szülő Tancsicsot kiszabadította. Majd képviselővé lett. «Munkások Ujsága» című híres hetilapját 1848 május 25-ig az Egyetemi Nyomda állította elő, de akkor Táncsics nyomdát szerzett, s három segédjével maga állította elő a lapot. Később a példányszám erős emelkedése következtében a gyorsajtokkal is rendelkező Kozma Vázulnál, majd meg Lukács Lászlónál kellett nyomtatnia az ekkor már hetenként kétszer megjelenő lapot. Világosság után sokáig bujdosott. Újra börtönbe került, ahol megvakult.

Tanglerlapok: 1. Carreaugráfia és Zselatinlemezek.

Tanítómester (ném. Gespan): a tanulót szegődtető nyomdászmester, valamint a tanuló szakbeli oktatásával megbízott segéd. A könyvnyomtatás első századaiban na-

gyon komolyan vették az inastással járó kötelemeket. A lipcei 1606-i nyomdászrendtartás például kimondja, hogy ha a mester nem foglalkozhatik az inasának oktatásával állandóan: valamelyik segédet kell azzal megbízni. Ezért két tallér díj jár a segédnek. Ha nyomtatómunkásnak készült a fiú: a kioktatásával megbízott segéd köteles volt őt a formátumkészítésre, az egyengetésre és az ezekkel kapcsolatos összes munkafogásokra megtanítani; ha pedig szedő kellett hogy legyen belőle: addig kellett őt oktatni, amíg bármicsoda kézirat után is gyorsan és hibátlanul szedni nem tudott, s korrektúrát és revízió-csinálást is rája nem lehetett bízni.

Tanműhely: 1. Nyomdászati Tanműhely és Sokszorosítóipari tanonciskola.

Tanonc-oktatás: 1. Sokszorosítóipari tanonciskola és Szakiskola.

Tanonc-skála: első nyomát mára 16. században találjuk. Erzsébet angol királynő egy 1585-i rendelete kimondja: «Hogy a nyomdászok túlságosan nagy száma lecsökkenthető legyen, a főnöki egyesülés előjáróinak három, a jobb tipográfusmestereknek (clivery) két és a kevésbé jóknak («yeoman») egy inasnál többet tartaniok nem szabad. Az egyetemi nyomdászok is csak egy-egy inast tarthatnak.» — Numerus clausus teremtett az angol könyvnyomtatásban Erzsébet királynő 1585-i rendelete, amely egyszersmind kimondta, hogy minden nyomdász köteles a főnökegyesület tagjává lenni. A rendelet megszabta a városok nyomdáinak számát, tilalmazva új sajtók föllállítását mindaddig, amíg «a nyomdák mostani nagy száma a kívánatos arányra le nem apad».

Tanonc-szerződés: a tanonc szülője és a tanonc kiképzésére vállalkozó tanítómester között a tanonc kiképzésére vonatkozó föltételeket magába foglaló okirat.

A szerződést az Ipartestület előtt kell megkötni és annak tartalmaznia kell, hogy a tanítást vállaló mester vagy iparos milyen feltételek mellett vállalkozik a tanonc kiképzésére. A tanoncszerződésben meg kell állapítani, hogy a tanonc élelmezéséről, ruházataról és szállásadásáról ki gondoskodik. Fontos része a tanoncszerződésnek a tanulási idő. A nyomdászszakmában ezt a kereskedelmi miniszter 1925. évi 62.924. számú rendelete különlegesen szabályozza és ezek szerint a sokszorosító iparban a tanulási idő tartama: azoknál a tanoncoknál, akik érettségi bizonyítvánnyal rendelkeznek, két év; azoknál, akik valamely középiskola vagy polgári iskola hat osztályát sikerrel elvégezték, három év; azoknál pedig, akik ennél kisebb iskolai képzettséggel rendelkeznek, négy év. A sokszorosító iparban ennél a megállapítottnál sem rövidebb, sem hosszabb tanulási időt kikötni nem szabad. Ha mégis megtörténne, az semmis. A tanoncszerződés három példányban állítandó ki. Illetéke jelenleg: 4 pengő.

Tanoncvédelem: 1. Szakszervezet.

Tanonvizsga: célja a tanonc tanideje alatt tanúsított előmenetelének megállapítása. A tanoncvizsga kérdése Magyarországon még nincs törvényileg rendezve. A nyomdászszakmában az Ipartestület meghonosította a tanoncvizsgát és lehetőleg időszakonként vizsga alá vonja a tanoncokat és a vizsga eredményéhez mérten teszi meg intézkedéseit. Ha a tanonc előmenetele a tanmester hibájából nem megfelelő, erre a körülményre a tanmester figyelmét felhívja, figyelmeztetvén őt az alkalmazható megtorló intézkedésekre. hk

Tanulási idő: régente helyenként és koronként változott; Németországban a 16—18. században négy, öt vagy hat esztendő volt, Angliá-

ban többnyire hét — valóban nehéz, sok 'servitia domesticával' és gyakran nyers bánásmóddal is terhelt — esztendő. Tanulóveit ha végre lemorzsolta az inas; bizonyítania kellett, hogy a kellő szakismereteket és ügyességeket elsajátította. Ha pedig erre képtelen volt: a tanulóidejét megtoldták még egy fél, avagy egész esztendővel is.

Tányéros festékezés: az asztali festékezés egyik formája. Tégelyes sajtókon, meg a kézi sajtó némely fajtáján használatos. A nagyobb gyorsajátók festékező asztalától a vasból való tányér ke-
rek volta különbözteti meg.

Tapéta-nyomatás: külön arravaló rotációsokon készül; a finomabbja kromolitográfiai úton is. A tapéta-rotáción egy dobnak nevezett és nemezzel meg vászonnal bevont nagy középső henger viszi magával a végnélküli papirost. Körötte vannak a mintázatos formahengerek, ezek mindenikére 'végnélküli' elrendezésű nemez viszi rá a maga más-más színű festékét. A tapéta-nyomtáshoz rendszerint ennyvel kevert földfestéket használnak, ami igen gyorsan szárad. Amennyiben alapozni is kell a tapétát: ez külön 'kenő'-gépen történik, ugyancsak enyves földfestékkel. Fényezése vagy úgy megy végbe, hogy a felületét sikkporral keféltetik; vagy pedig úgynevezett 'frikiós' kalanderen vezetik át a tapétát. E kalander különböző gyorsasággal futó acél- meg papiroshengerekből áll; a gyorsaság különbözősége a közből futó papiros erős dörzsölődését idézi elő, aminek következtében a tapéta színei ragyogó fényt kapnak. A tapéta-nyomtáshoz szükséges formahengereket régebben vésés, újabban főképp maratás útján állítják elő, s galvanosztégia útján keményítik.

Tara (olasz): a. m. göngysúly, a bruttó és nettó súly különbsége.

Tarifa (olasz): a. m. jegyzék, díj-szabás, árszabály.

Tarifa-hivatal: 1. Árszabályhivatal.

Társaskörök: céljuk Budapestről a perifériákra kiszorult nyomdászok körében a szolidaritás érzetét táplálni. Az első ilyen társaskör «Újpest-Rákospalotai Könyvnyomdászok Társasköre» címmel 1926-ban alakult. Második volt a «Pest-szenterzsébeti Könyvnyomdászok és Rokonszakszabamunkások és Munkásnők Társasköre»; a harmadik 1934-ben kezdte meg működését a «Rákosszentmihály-Sas-halmi Könyvnyomdászok és Rokonszakszabamunkások és Munkásnők Társasköre» címen, 1936-ban alakult a «Kispest-Szentlőrinc és Környéke Grafikai Munkások és Munkásnők Társasköre».

Tartalékmagazínok: 1. Split-magazínok.

Tasztatúra (latin): a. m. billentyűzet (a szedőgépeken).

Tauchnitz Károly: 1796-ban nyomdát alapított Lipcsében s amellett antik klasszikusok stereotíp kiadásával is foglalkozott. Fia, Keresztély a nyomdát 1865-ben eladta s 4 és fél millió márkányi vagyonát a városnak adományozta. Egyik rokona, Bernát 1837-ben alapított nyomdát, szintén Lipcsében s egyebek közt ő indította meg a «Collection of British authors» című, még ma is megjelenő több ezer kötetes gyűjteményt is.

Tausz Sándor: szül. 1879-ben. A Wessely-féle kemigráfiai intézetben tanult. A Franklin-Társulatnál színedző volt, majd üzembeszakító König és Bayernál. Azután Párizsban és Strassburgban dolgozott. Visszatérte után előbb a Sokszorosító Ipar Rt. igazgatója, azután a Pallas-nyomda kemigráfiai, litográfiai, offset- és mélynyomtató osztályának igazgatója. Ő találta föl a maratott cinklemez köre való közvetlen átnyomtatásának a módját, amit később a német Reisacher szaba-

dalmaztatott. Három- és négy-színű autotípiát is ő nyomtatott nálunk offseten először. «Kontra-type» kliséivel nagy sikert ért el. A modern szövet- és selyemnyomtatásban most jó 80%-ig uralkodó «rolfot-eljárás» szintén az ő találmánya. Értékes dolgozatai főleg a Magyar Grafikában és Magyar Nyomdászban jelennek meg. Önálló szakmunkája: «A cinkmaratás». Lexikonunknak is munkatársa, a tanonciskolában pedig szakoktató.

Távíró (telegráfia): Az elektromos áram mágneses hatásainak egyik legfontosabb alkalmazási terénuma a távíró. Minden távíróberendezés két főrészből áll, az adó- és a vevőkészülékből. A két különböző helyen felállított készüléket elektromos vezeték köti össze, amelybe áramforrás van bekapcsolva. A Morse-rendszer a legelterjedtebb, amelynél, ha az adókészülék útján az áramot hosszabb vagy rövidebb ideig zárjuk: a vevőkészülékre erősített papírostekercsen vonalak és pontok keletkeznek (a Morse-jelek, amelyekből tetszés szerint állíthatók össze az abc betűi). Újabban a Hughes-rendszerű készülékek útján már nem jeleket, hanem kész betűket továbbítanak. A nagy távíróforgalom kívánatossá tette a távírászat gyorsítását. A legteljesítőképesebb készülék a magyar Pollák-Virág-féle gyorstelegráf, amellyel 1 óra alatt 120.000 szót lehet továbbítani, míg a Siemens-Halske-féle rendszerrel csak 20.000 szót. Heinrich Hertz volt az első, aki a híres angol fizikusok, Faraday és Maxwell által már sejtett elektromágneses hullámszerű és továbbterjedő rezgését a mindent betöltő éternek kísérleti úton bebizonyította. Az ő további kísérletei azt is igazolták, hogy ily, a fényhez hasonló gyorsasággal és hullámszerűen terjedő elektromos rezgéseket jeladásra is föl

lehet használni. Hertz kísérletein lassankint így alakult ki a drótnélküli szikratáviró mai rendszere. Marconié az érdem, hogy a célnak legmegfelelőbb készülék-rendszert faltálta, úgy hogy a drótnélküli szikratávirászat az emberiség üdvére működhetik.

Távlati rövidülés (perspektíva): Ennek megvannak a maga törvényei, s minden tárgynak minden helyzetben úgyiszőlván mértanilag ki lehet számítani a papírosra vett pontos képét.

Tavotta-zsír: 1. Gépzsír.

T. C.: nyomtatott körleveleken a. m. «teljes című».

Technika (görög): a. m. művészet, ügyesség.

Technikai fametszet: 1. Fametszés.

Technikai stílusok: minden anyagnak megvan a maga technikája, s a stílusnak e technikához kell igazodnia.

Tégyes sajtók: ezeknél a nyomtatást két sík lap: a tégy (jobb képzésű, de eddig be nem vett mesterszóval: nyomótalp) meg a nyomóalap végzi. Ebbe a csoportba tartozik a kézi sajtó meg a tégyes gyorsajtó. Néhány félbemaradt próba-szerkezetet leszámítva: jobbára kisebb terjedelmű gépek, mert az a viszonylag óriási erőszükséglet, amelyet az egész formának egyetlen időpontban való lenyomatása igényel: lehetetlenné, vagy legalább is nem kifizetődővé teszi a tégyes sajtóknak nagy formátumúakká való átépítését. Ezért a jelenleg szerte használatban lévő ilyen gépek főleg kisebb nyomtatványok előállítására alkalmasak. Négyféle fajtájuk alakult ki. Legelterjedtebbé vált a Degener Frigyesztől föltalált kis «amerikai gyorsajtó», a Liberty, de lassankint közhasználatúak lettek a Gally Merit John sajtói, meg a gyártásuk helyéről elkeresztelt «bostoni» rendszerű prések is, amelyek mellett a Gordon Geo rendszerű gépeket is igen hasz-

nálják, főleg Angliában és Amerikában. Ezek a tégyes sajtókön kívül később itt-ott még az ú. n. könyökemeltűs tégyes prések is használatba kerültek.

Téglalap (rossz képzéssel: téglány; latinosan: oblongum): az egyenlőtlen oldalú derékszögű parallelogrammánál újabban használt neve.

Tekercspapíros: 1. Rotációs papíros.

Telaugráfia: írásnak és rajzoknak telegrafálás útján való továbbítása, illetőleg reprodukálása; Edison találmánya.

Telefón (távbeszélő): a hanghullámoknak elektromos áram útján való továbbítására szolgáló készülék. Lényegileg az indukción alapul a telefon is. A kiinduló ponton a hanghullámok elektromos hullámokká alakulnak, hogy a vevőállomáson újra hanghullámokká alakuljanak. A telefonkészülék azon a fölfelezésen alapszik, hogy egy elektromágnes-tekercs vasmagja az áram megszakítása által hangzóvá tehető. A telefon tökéletesítése Bell és Siemens nevéhez fűződik.

Telefotográfia: a. m. messzeségbe való fotografálás.

Telegdí Lajos: 1857-ben újonnan berendezett tipográfiát állított Debrecen városában. A vállalat cége volt: «Okolicsányi és Társa».

Telegdí Miklós: a nagyszombati tipográfia alapítója. 1577-ben vásárolta meg a jezsuiták Bécsben levő, 1565-től szünetelő tipográfiáját — ezer forintot adott érte —, s azt Nagyszombatba szállítva, megkezdte véle a maga vallásos és polémikus íratának a nyomtatását. 1586-ban halt meg.

Telegdí Pap Sámuel: 1. Pap Sámuel.
Telegrafnoje Agensztvo Szovjetszkovo Szajnsza (rövidítve: TASS): a szovjet-unió távirati ügynöksége.

Teletype Setter: az amerikai Gannett Frank s Morey Walter által föltalált «távolban szedő» gép. Elgondolása az, hogy e szedőgépen

ha mondjuk Washingtonban egy szedő billentyűzik: a rádióhullámok közvetítésével — tehát szinte automatikusan — ugyanaz a szedés elkészül száz más város ezernyi újságyomdájának «Teletype Setter»-ein is.

Telített szín: az a szín, amely a legnagyobb fokban felel meg a nevének. «Telített kék» például az, amelyet kékebbnek el sem tudunk már képzelni. Megjegyezzük azonban, hogy a legragyogóbb kékségnek is megvan a maga jelentős mennyiségű természetes «feketeségtartalma», amit semmiféle technikai mesterkedéssel sem tudunk már lejjebb csökkenteni. A sárga színnél ez a természetes feketeségtartalom a legkisebb, de itt is kitesz még vagy tiztizenkét százalékot.

Tellfőre: 33:44 cm-es papirosnagyság a franciáknál.

Temesvár nyomdászata: Az első engedélyt tipográfiára Heimerl Mátyás József kapta 1769-ben. 1787-ben a nyomdát Slovacsek Antal vette meg, akinek utóda 1792—1806 között Jónás Jakab János lett. 1807—1830 Klapka Károly Józsefnek (l. o.) volt nyomdája, melyet Beichel József vett meg. 1847-ben Hazay Ernő alapított nyomdát, kit 1849-ben köztársasági lapjáért halálra is ítélték, de külföldre menekült. A kiegyezés után kegyelmet kapván, hazajött, s három ízben országgyűlési képviselőnek is megválasztották. 1919-ben 11, 1935-ben 21 nyomdája van Temesvárnak.

Temetés: a betűszedők nyelvén az a szedésbeli hiba, amikor is több szót, esetleg sorokat kifelejt a szedésből. Ellenkezője a «lakodalom», amikor kétszer is megszéd valamit.

Tempera-festékek: ezeknek a festőanyaga, vagyis pigmentje ugyanaz, ami a vízfestékeké, a kötőanyaguk azonban — tej és tojás sárgája vagy hasonló emulzió — olyan, hogy csupán friss állapot-

ban oldható; fölkenve, megszáradása után részben vagy egészben oldhatatlan. Nagyon gyorsan szárad, úgyhogy az esetvonalókat nemigen lehet egymásba olvasztani; a tipográfiai színezés alkalmával különben ez — általánosságban — fölösleges is.

Temperatúra (latin): annyi mint hőmérséklet. Ennek egyenletessége a nyomdai munka szempontjából igen fontos. Hideg és nedves levegőben a festék nehezebben szárad.

Tempó: így nevezték a régi magyar nyomtató munkások a kézi sajtó dobját. A német Tympanból keletkezett.

Tempó (Griff): ama mozdulatok összessége, amellyel a kézi szedő az olomtipust a betűszekrényből a sorjázóba viszi. Mennél egyszerűbbek és egyenesebb irányúak ezek a mozdulatok: rendszert annál kevésbé fárasztó a munka. A gépszedésnél hasonló az eset; mentől simábban és lehetőleg valamennyi új igénybevételével billentyűzünk: annál kevésbé fáradunk el. A sima, nyugodt tempó a szedés mennyisége szempontjából is előnyös.

Tenákulum: fából keresztformára összerótt kézírattartó. A betűszedőknek hajdanában szinte nélkülözhetetlen szerszáma. Az alsó részen sróf vagy vasszög állott ki, aminél fogva a szekrényhez lehetett erősíteni. A rajta föl és alá tologatható villaforma részt divizórium-nak hívták; ez volt a sor-mutató.

Teperovits Lajos: szül. 1868-ban, föl-szabadult 1895-ben Budapesten. Az Országos Bizottságnak, a Segélyző Egyesület választmányának, az árszabályt tárgyaló bizottságnak és a paritásos munkásközvetítő bizottságnak tagja. A betűöntők békéltető bizottságának alelnöke. A Betű és Tömöntők Körének 1923 óta elnöke.

Tépdés (Rupfen): 1. Festék melegítése.

Tercia: a 16 pontos betűnagyság megjelölése. A szó latinul harmadikat jelent. (V. ö. Mittel.)

Térelosztó gyakorlatok: a szabadkézi rajz oktatásának alapvető disziplinája, amelynek a kézügyesítés és az arányérzék fejlesztése a célja. A függőleges és vízszintes léniaák szabadkézzel való meghúzásának jó begyakorolása után a vonalaknak 2, 4, 8, majd meg 3, 5, 7 egyenlő részre való osztásával gyakorlatozunk, s ha e tekintetben a szemmértékünket kissé megerősítettük: apródonként rátérünk három- stb. szögeknek, köröknek, oválisoknak meg más egyéb geometriai formáknak a gyakorlására, majd ezeknek kevertté, alapnyomatszerű háttérre stb. kombinálására.

Terhes Gyula: szül. Szamosujvárt 1882-ben. Ugyanott szedőtanuló az Aurora-nyomdában 1895–1899-ig. Huzamosabb ideig dolgozott Budapesten, Désen és Kolozsavárott. Rövidebb ideig Kassán és Szegeden. Ifjú segédkorától a szerkesztési élet minden ágában vezetőségi tag. 1920 március 15-től a Romániai Grafikai Munkások Szövetségének titkára, a «Typograph» felelős szerkesztője.

Térképészdedés: régi jó tipográfusok kedves ideája volt. A baseli Haas Wilhelm 1775-ben, a lipcei Breitkopf 1777-ben lépett ilyes találmányával a nyilvánosság elé. A párizsi Didot 1820 és 1830 között 50.000 frankot költött ezirányú kísérletezésekre, 1839-ben pedig a bécsi Raffelsberger megszédte a magyar-osztrák monarchia postal térképét. A technika folytonos haladása csakhamar fölöslegessé tette az efféle próbálkozásokat.

Természetbarátok Turista-Egyesülete Nyomdász-Szakosztálya: lásd Sportalakat.

Terminológia: a m. a mesterszók összessége.

Terminus technicus (latin): annyi mint mesterszók.

Terpentin: a tűlevélű fák kergének megmetszése által nyerik, mint folyékony balzsamot, mely 15–30 százalékal illó olajból (terpentinolaj) és körülbelül 70–85 százalékal gyantából áll. — A könyvnyomtatásban, mint ismeretes, a formák mosására használják. Vázlatkészítésnél a könyvnyomdai színes festékekhez keverve, gyorsan megszáradó és a szokásos akvarellfestékeket kitűnően helyettesítő, igen jó festéket kapunk.

Területi arány (színeké): 1. Szín-fölületek aránya.

Térzők: 1. Ürtöltők.

Tessarotíplá: a padovai Tessaro Angelótól fentalált eljárás neveinek, jegyeknek stb. térképekre való rányomtatására. Ez az ábécét különböző betűnagyságokban tartalmazó kis kerék segítségével történik. Ha átnyomófestéket használunk, a neveket köre vagy cink lemezre is átnyomathatjuk.

Tesseræ signatoriae: 1. Bélyegző.

Testino: a 8 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Testo: 15 pontos betűnagyság neve az olaszoknál.

Tésztanyomtatás: a meglehetősen mélyre vésett negatív ábrázolató fémlelapoknak tésztába való nyomtatása. A pozitív képet mutató tésztát megszáradása után imádásos stb. könyveknek borítékául használták. A tésztanyomtatás a 14. század elején divatozott. Idáig mintegy 20 tésztanyomat ismeretes.

Tevan Andor: szül. Békéscsabán 1889-ben. A nyomdászatot odahaza tanulta, majd pedig 1907-től 1910-ig a bécsi grafikai főiskolának, a Graphische Lehr- und Versuchs-Anstaltnak volt a növendéke. Hazatérve Békéscsabára, saját üzemében igyekezett hasznosítani a tanulmányait. Mint kiadó is jelentékeny sikereket ért el.

Text: 16 pontos betűnagyság a hollandusoknál (a németeknél és nálunk: 20 pont).

Textus (németesen: text): a 20 pontos betűnagyság megjelölése. Az elnevezés valószínűleg még Gutenberg negyvenkétsoros bibliájáról származik.

Thalwieser Antal: szül. Budapesten 1895-ben. Tanulási helye és ideje: Budapest, Első Magyar Betűöntőde rt., 1909–1913. Rövid megszakítással mind a mai napig az Első Magyar Betűöntődében kondicionál, mégpedig 1918-tól 1927-ig mint raktárnok, azóta mint üzembetűöntő. Szakirodalmi munkásságot a Magyar Grafikába írt szócikkeivel fejtett ki. 1929–30. években a nyomdai munkások továbbképző tanfolyamának előadója volt és ugyancsak 1929-től kezdve technológus szakoktató a sokszorosítóipari tanonciskolában.

The Dow: amerikai szedőgép. A Kastenbein-féléhez hasonlított.

Theuerdank: az első fraktúr-betűs könyv címe. 1549-ben jelent meg. Mesterei: Andreae Hieronymus és Schönsperger Hans.

Tillo Jakab: a 17. század második évtizedében Nagyszébenben nyomdászkodott.

Thomas Márton: a nagyszombati nyomda ügyvezetője 1676 körül.

Thompson: chicagói szedőgép-főltálaló; 1915 körül olyan szedőgép-öntőgépet konstruált, mely nagyjából a Monotype módjára, de Linotype-matricákról öntött egyes betűket.

Thorne-féle szedőgép: 1. Simplex.

Thotmle: Hunter és August fotografikus szedőgépe. Előbb »Monophoto» volt a neve. A billentyűzésre az egyes betűk lefotografálódnak; a film előhívása után cinklapra viszik át a szöveget, s offset-gépen nyomtatnak róla.

Tichy: könyvnyomtató-család. Öse János Ferenc 1806-ban lett máramaros Grottlieb Antal után a nagyváradi szemináriumi nyomda vezetője. 1809-ben vétel útján tulajdonosa is lett a nyomdának. Utóda volt János 1838-ig, ezé pedig Alajos. Az utóbbira Ákos kö-

vetkezett, ki 1872-ig egyedüli tulajdonosa volt a nyomdának. Ez évben Hollósy Lajos könyvkereskedőt fogadtá társául, aki 1874-ben a nyomdát egészen magához váltotta. — Ákos ugyanilyen nevű fia kiváló szakíró. Nagyváradon született 1864-ben, megh. 1901-ben. A kilencvenes években a Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság korrektora volt. Sokat írt a Grafikai Szemlébe; szerkesztette 1897-től 1901-ig a Magyar Nyomdászok Evkönyvét.

Ticket: (angol): a m. cédula, jegy. **Tiemann Walter:** német betűművész; 1907 óta készített medievális és fraktúr betűt európaszerte használják.

Tiflotipográfia: a vakok könyveinek nyomtatása; l. Brailletípa.

Tilsch János: 1842-től 1849-ig a kolozsvári ref. kollégiumi nyomda bérletje. Nyomdász és kiadói tevékenységéért a szabadságharc leverése után nehéz várfogságra ítélték.

Timofejevics Plotr: l. Mszticlavcc Petro.

Tipizálás: l. Normalizálás.

Tipográfia: a m. könyvnyomtatás. Valamennyi sokszorosító művészetnek és iparágazatnak az élén jár, valamennyi között a legáltalánosabb hatású és legizmosabb a tipográfia, amelyet — mint közismeretes — a 15. század közepén táján talált fel Gutenberg (Gensfleisch) János. Maga a »tipográfia» szó későbbi keletű; a nagyfőltálaló még nem használta, ő csak formákról meg patrónokról szólt a »Katholikon» kolofonjában. A »tipográfia» szót Veronai Bernát használta először 1493-ban. Újabbban a »tipográfus» szó értelme mindinkább a betűszedőre redukálódik; a közkeletű francia »tipo» rövidítés pl. kizárólag szedőt jelent.

Tipográfiai fénynyomatás: a bécsi Unger találmánya; a zselatinréteget hordó alap nem üveg, hanem ólom; a nyomtatás arra al-

kalmassá tett tégelyes sajtón történik.

Tipográfia, Nyomdászok Testedző Egyesülete: 1. Sportalakulatok.

Tipográfus: a. m. könyvnyomató.

Tipokrómia: színes képek nyomtatása könyvnyomdai sajtón.

Tipolitográfia: oly könyvnyomtatás, melynél a szövegrész csirizes papírosra lehúzott könyvnyomdai szedés átnyomtatása útján készült.

Tipolitográfiai gyorsasajtok: a hatvanas évek vége felé készültek, s némi ki-bekapcsoló meg átigazító munkával hol litográfiai, hol meg könyvnyomdai nyomtatáshoz lehetett őket használni. Valami különös hasznuk azonban e szerkezeteknek nem volt, s így csakhamar kiveszték abból a néhány nyomdából is, amely megvásárolt belőlük egy-egy példányt.

Tipométer: egy vagy több betű méretbeli ellenőrzésére szolgál. A 20, 24 vagy 40 cicerós hosszúságú alaprésze egy pontos végmérce után készül. Az alaplapot hossz méretében  alakban oldal lapok, pófák határolják. Pontos méretet úgy állapíthatunk meg véle, hogy beléhelyezzük a betűket és mozgatusuk közben érzékelni igyekezzünk, mint érinti a sornak két szélső betűje a pófakat, miközben hasonló szorosságot kell éreznünk, mint a végmérccével, mely után a tipométer készült. ls és ta

Tipométria: 1. a. m. betűrendszer; 2. térképcsinálás könyvnyomdai úton.

Tipométria és méterrendszer: átszámítási tételeit 1. a 478—479. oldalakon.

Tiporadiográfia: a. m. röntgen-sugaras nyomtatás. Preparált papírokat százáves rétegekbe rakva: az eredeti rajzot, képet stb. röntgenes módon keresztülfotografálják rajta.

Tipus: a nyomdászati szakirodalomban a. m. ólombetű.

Tisslerográfia: a párizsi Tissiertől először alkalmazott nyomdászati

eljárás rézmetszetes ábrázolatoknak könyvnyomó sajtón való sokszorosítására. A rézmetszetet litográfiai köré átnyomtatják s az így támadt kép környezetét mélyre maratják, úgyhogy csak a rajz vonalai domborodjanak ki. A követ ekkor betűmagasságra emelik, hogy a könyvnyomató betűivel együtt lehessen róla nyomtatni. A marató szer rektifikált faolaj, sósav és alkohol keveréke; vigyázni kell, hogy a rajz széleit a marató szer meg ne támadja. Ezért védelműl kencevel vonják be a széleket.

Tissnowa Márton: tudós cseh őstipográfus, 1489-ben Kutenberg városban fametszetes szép cseh bibliát nyomtatott. Később Prágába ment az egyetem filozófiai fakultásának dékánjául.

Tiszta színek: Két szín összekeverésekor kétféle tüneményt tapasztalunk; az egyik az, hogy a két színnek keveredéséből egy harmadik színtónus áll elő, a másik pedig: hogy az új szín tisztaság dolgában az eredeti színek mögött marad. Tiszta színnek a tarka tónusok közül azt nevezzük, amely telített, avagy fehérrel van világosítva, s feketeségi tartalma ennélfogva nem nagyobb a természetes aránynál. Mentől messzebbre esik a két összekevert szín a színkörön egymástól: rendezen annál kisebb az új színnek tisztasági foka. L. még Kévert színek.

Titre (francia): a. m. cím, könyvcím.

Titulgeld: mókás elferdítéssel így nevezték a 16—17. században azt az áldomási összeget, amely a nyomtató munkásoknak pirosbétus nyomtatásért járt.

Titulus (latin): a. m. cím, könyvcím.

Toffel-féle eljárás: 1. Kalkokemiográfia.

Toldy Ferenc: a magyar irodalom történetírás apja; szül. 1805-ben, megh. 1875-ben. Irodalmunk his-

Tipométria és méterrendszer átszámítása: nonpareille, petit, borgisz, garmond és ciceró sorok átszámítása méterrendszerre:

Sorok száma	Nonpareille mm.	Petit mm.	Borgisz mm.	Garmond mm.	Ciceró mm.
1	2 $\frac{1}{4}$	3	3 $\frac{3}{8}$	3 $\frac{3}{4}$	4 $\frac{1}{2}$
2	4 $\frac{1}{2}$	6	6 $\frac{3}{4}$	7 $\frac{1}{2}$	9
3	6 $\frac{3}{4}$	9	10 $\frac{1}{8}$	11 $\frac{1}{4}$	13 $\frac{1}{2}$
4	9	12	13 $\frac{1}{2}$	15	18
5	11 $\frac{1}{4}$	15	16 $\frac{7}{8}$	18 $\frac{3}{4}$	22 $\frac{1}{2}$
6	13 $\frac{1}{2}$	18	20 $\frac{1}{4}$	22 $\frac{1}{2}$	27
7	15 $\frac{3}{4}$	21	23 $\frac{5}{8}$	26 $\frac{1}{4}$	31 $\frac{1}{2}$
8	18	24	27	30	36
9	20 $\frac{1}{4}$	27	30 $\frac{3}{8}$	33 $\frac{3}{4}$	40 $\frac{1}{2}$
10	22 $\frac{1}{2}$	30	33 $\frac{3}{4}$	37 $\frac{1}{2}$	45
11	24 $\frac{3}{4}$	33	37 $\frac{1}{8}$	41 $\frac{1}{4}$	49 $\frac{1}{2}$
12	27	36	40 $\frac{1}{2}$	45	54
13	29 $\frac{1}{4}$	39	43 $\frac{7}{8}$	48 $\frac{3}{4}$	58 $\frac{1}{2}$
14	31 $\frac{1}{2}$	42	47 $\frac{1}{4}$	52 $\frac{1}{2}$	63
15	33 $\frac{3}{4}$	45	50 $\frac{5}{8}$	56 $\frac{1}{4}$	67 $\frac{1}{2}$
16	36	48	54	60	72
17	38 $\frac{1}{4}$	51	57 $\frac{3}{8}$	63 $\frac{3}{4}$	76 $\frac{1}{2}$
18	40 $\frac{1}{2}$	54	60 $\frac{3}{4}$	67 $\frac{1}{2}$	81
19	42 $\frac{3}{4}$	57	64 $\frac{1}{8}$	71 $\frac{1}{4}$	85 $\frac{1}{2}$
20	45	60	67 $\frac{1}{2}$	75	90
21	47 $\frac{1}{4}$	63	70 $\frac{7}{8}$	78 $\frac{3}{4}$	94 $\frac{1}{2}$
22	49 $\frac{1}{2}$	66	74 $\frac{1}{4}$	82 $\frac{1}{2}$	99
23	51 $\frac{3}{4}$	69	77 $\frac{5}{8}$	86 $\frac{1}{4}$	103 $\frac{1}{2}$
24	54	72	81	90	108
25	56 $\frac{1}{4}$	75	84 $\frac{3}{8}$	93 $\frac{3}{4}$	112 $\frac{1}{2}$
26	58 $\frac{1}{2}$	78	87 $\frac{3}{4}$	97 $\frac{1}{2}$	117
27	60 $\frac{3}{4}$	81	91 $\frac{1}{8}$	101 $\frac{1}{4}$	121 $\frac{1}{2}$
28	63	84	94 $\frac{1}{2}$	105	126
29	65 $\frac{1}{4}$	87	97 $\frac{7}{8}$	108 $\frac{3}{4}$	130 $\frac{1}{2}$
30	67 $\frac{1}{2}$	90	101 $\frac{1}{4}$	112 $\frac{1}{2}$	135
31	69 $\frac{3}{4}$	93	104 $\frac{5}{8}$	116 $\frac{1}{4}$	139 $\frac{1}{2}$
32	72	96	108	120	144
33	74 $\frac{1}{4}$	99	111 $\frac{3}{8}$	123 $\frac{3}{4}$	148 $\frac{1}{2}$
34	76 $\frac{1}{2}$	102	114 $\frac{3}{4}$	127 $\frac{1}{2}$	153
35	78 $\frac{3}{4}$	105	118 $\frac{1}{8}$	131 $\frac{1}{4}$	157 $\frac{1}{2}$
36	81	108	121 $\frac{1}{2}$	135	162
37	83 $\frac{1}{4}$	111	124 $\frac{7}{8}$	138 $\frac{3}{4}$	166 $\frac{1}{2}$
38	85 $\frac{1}{2}$	114	128 $\frac{1}{4}$	142 $\frac{1}{2}$	171
39	87 $\frac{3}{4}$	117	131 $\frac{5}{8}$	146 $\frac{1}{4}$	175 $\frac{1}{2}$
40	90	120	135	150	180
41	92 $\frac{1}{4}$	123	138 $\frac{3}{8}$	153 $\frac{3}{4}$	184 $\frac{1}{2}$
42	94 $\frac{1}{2}$	126	141 $\frac{3}{4}$	157 $\frac{1}{2}$	189
43	96 $\frac{3}{4}$	129	145 $\frac{1}{8}$	161 $\frac{1}{4}$	193 $\frac{1}{2}$
44	99	132	149 $\frac{1}{2}$	165	198
45	101 $\frac{1}{4}$	135	151 $\frac{7}{8}$	168 $\frac{3}{4}$	202 $\frac{1}{2}$
46	103 $\frac{1}{2}$	138	155 $\frac{1}{4}$	172 $\frac{1}{2}$	207
47	105 $\frac{3}{4}$	141	158 $\frac{5}{8}$	176 $\frac{1}{4}$	211 $\frac{1}{2}$

Sorok száma	Nonpareille mm.	Petit mm.	Borgisz mm.	Garmond mm.	Cicéro mm.
48	108	144	162	180	216
49	110 ¹ / ₄	147	165 ³ / ₈	183 ³ / ₄	220 ¹ / ₂
50	112 ¹ / ₂	150	168 ³ / ₄	187 ¹ / ₂	225
51	114 ³ / ₄	153	172 ¹ / ₈	191 ¹ / ₄	229 ¹ / ₂
52	117	156	175 ¹ / ₂	195	234
53	119 ¹ / ₄	159	178 ⁷ / ₈	198 ³ / ₄	238 ¹ / ₂
54	121 ¹ / ₂	162	182 ¹ / ₄	202 ¹ / ₂	243
55	123 ³ / ₄	165	185 ⁵ / ₈	206 ¹ / ₄	247 ¹ / ₂
56	126	168	189	210	252
57	128 ¹ / ₄	171	192 ³ / ₈	213 ³ / ₄	256 ¹ / ₂
58	130 ¹ / ₂	174	195 ³ / ₄	217 ¹ / ₂	261
59	132 ³ / ₄	177	199 ¹ / ₈	221 ¹ / ₄	265 ¹ / ₂
60	135	180	202 ¹ / ₂	225	270

tóriájának boncolgatása és ismeretése útján sok könyvészeti és nyomdászattörténeti adatot is tárt föl. A M. Tud. Akadémia Evkönyveinek XIV. kötetében jó kis összefoglalását adta a magyarországi nyomdászat négyszázéves történetének.

Tollagi Adolf: a régi Népszínház nyomdászból lett kedvelt komikus. A hetvenes évek vége felé tanulta ki a nyomdászatot Debrecenben, Kutasinál.

Tollfesték: a könyvmdai fekete festékek általánosan használt elnevezése. E festék semmiféle anilines szepítő szert nem tartalmaz, mélyítése csak korom megkék tömör festék hozzáadása által történik, nehogy «vizbe menjen» a festék.

Tollrajz: ennek számít a síknyomatásban minden olyan vonalas, pontozásos avagy színfoltos kövi ábrázolás, aminél az iróanyag litográfiai tus. A kő fölületének simának avagy csak nagyon finoman szemcsézettnek kell lennie. Toll helyett finomabbszórú ecset is használható. A pontozásos fölületet gyorsabb előállítására mintázott kaucsukbelyegzőt, majd pedig kis gépezettet találtak ki. Kéfével való permetezés útján is hatásos tónusok állíthatók elő.

Tolnai Simon: szül. 1867-ben Nagyváradon. Aránylag fiatalon, 1898-ban megalapította az immár világszerte ismert szépirodalmi és társadalmi hetilapot, a «Tolnai Világlapját»-t. Azóta is kiadója és felelős szerkesztője ennek a lapnak, amely évről évre emelkedik színvonalban és elterjedtségben. Nagyobb kiadványai ezenkívül a «Párisi Divat» és a «Délbáb» című időszaki képes lapok, továbbá egész sor tudományos mű, mint «Tolnai Világlexikona», «Tolnai Világtörténelme», «A Műveltség Útja» és a számtalan szépirodalmi munka. Összes kiadványai az 1910-ben a Dohány utcában általa alapított szép nyomdapalotában készülnek, mely nyomda a legmodernebb rotációs nyomógépekkel és mélynyomatási berendezésekkel van felszerelve. A Tolnai nyomda rohamos fejlődése részvénytársasággá való alakulását tette szükségessé. Tolnai Simon vállalkozószellemének nagy része van abban, hogy a magyar nép széles rétegeit ránevelte az olvasásra.

Toló-mérő (Kernmass): állítható tipométernek is mondhatnók (l. Tipométer), amiktől annyiban különbözik, hogy az egyik pofa-rész helyéből elmozdítható és a

beállítás helyén csavarral rögzíthető. A mérés ugyanúgy történik, mint a már említett tipométerrel. Több hosszúságban készül. Főképpen léniák gyártásakor a léniák hosszúságának, továbbá egyeztető és ellenőrző mérésekhez használják. **ta**

Toluol (metilbenzol): 110 Celsius fokon forr, színtelen, könnyen párologó, gyúlékony, éteres szagú folyadék. A gyantákat, olajokat, zsirokat nagyon jól oldja. Kőszénkátrány lepárlásával állítják elő. A nyomdafestékiparban a mélynyomatófestékek készítésénél igen fontos, mint a mélynyomatófestékek kiváló oldószere. **dr fi**

Toluolmérgezés: a mélynyomató üzemekben igen gyakori. Különböző bőrbetegségek, bőrszárazság, ekcéma a külső jelei. A belső jelenségek pedig szédülésben, fejfájásban, sápadtságban és gyomorban jelentkeznek. A toluolgázok ugyanis bomlasztják a vért, megtámadják és megölik a vörös vérszöveteket. Védekezni a baj ellen legbiztosabban a toluol-lecsapó készülékkel lehet, ami igen jól kifizetődő berendezkedés a nyomda számára, amennyiben a főlhasznált toluol és xilol 80—90 százalékát is lecsapja és újra használhatóvá teszi. **nli**

Tolvajnyelv: majdnem minden nép nyelvében nemcsak a bűnözők különleges nyelve, hanem átvitt értelemben egyes nagyvárosok és egyes foglalkozási ágak jellegzetes kifejezéseinek összessége. A párizsi tolvajnyelvnek argot, a londoninak slang, a budapestinek jassz a neve.

Tolvay Imre: tudós jezsuita, aki a nagyszombati nyomda időrendben utolsó prefektusa volt 1758-tól 1773-ig.

Tomenecsek János: a pesti Landrer-nyomda faktora. Az 1803. esztendőben bérbe vette a kalocsai érseki nyomdát évi 200 frt bérösszegért.

Tompa szög: a mértanban olyan szög, mely a derékszögnél (tehát 90 foknál) nagyobb, az egyenes szögnél (180 fok) pedig kisebb.

Tompított szín: az, amelyet valamely sötétebbel kevertünk. Ha a kobaltkékhez például fehéret vegyítünk: derített szín, feketének hozzákeverésével pedig tompított szín áll elő.

Tónus (magyarul elvétve színezet is): tágabb értelemben a képnek alapszíne, tekintet nélkül fényre vagy árnyékra. Szűkebb értelemben közönségesen így nevezik az egyszínes kép nagyobb világos helyeit és többszínes képeknél az egymásba átfolyó, illetőleg erejükben fokozódó színeket is. A tónusok megvannak ilyenformán az egyszínes képeknél is, de a többszíniükénél is. A tónusok világosabb vagy sötétebb voltának egymáshoz való viszonyíthatása végett megkülönböztetünk közép-tónusokat is. Féltonusos az olyan kép, amelynek alaptónusa nem teljesen fódott felületű, hanem kockákból, sűrű vonalzásból áll. Ilyen például az autotípia.

Tónus-eltolódások: A festék fölhígítása következtében való hirtelen tónuseltolódások legjobban a sárgánál meg az ultramarinnál, legkevésbé a kékes-zöldnél és a kárminnál tűnnek szembe. A narancs-szín sárgássá lesz, ha főlhígítjuk, az ultramarin meg zöldessé, úgy hogy vörös hozzáadásával kell e színeket az eredetiségük felé visszatéríteni.

Tónusmegállapítás: l. Színek mérése.

Tónusos metszet: l. Fametszés.

Topográfia: Cronenberg-től föltalált eljárás térképek, katasztréli tervek s egyéb oly rajzokról való nyomtató-lemezek elkészítésére, amelyeknél az eredetitől való legcsekélyebb eltérésnek sem szabad előfordulnia. A fotografiai fölvételhez előzetesen preparált tiszta tükrőveteglemez használ-nak; a fölvétel maga nedves úton

történik. A kapott negatívot jól megmossák és fény irányában érzékeny króm-szelatinréteggel bevonják, majd pedig mérsékelt melegen megszáritva, 1–3 óra hosszat napfényre teszik, még pedig úgy, hogy a negatív képes oldalát fekete szövetdarabbal eltakarják s a világosságot hátulról eresztik rája. A lemezről ezután a krómot lemosás, majd timsós oldatban öblögetik. Újra megmosva, megszáritják, s glicerinnel átnyomásra alkalmassá teszik. A kőre való átnyomás után a rajzot mélyre maratják, mire aztán az eredetivel tökéletesen megegyező produkciók nyomtatása megkezdődhetik.

Topogravür: keveset használt érdekes eljárás. Mint a szövészetétel fele, a gravür szó is mutatja — a rajzot ezen eljárásnál (úgy mint a lithoheliogravürnél is) belemaratják a kőbe vagy cinkbe, bár vajmi sekélyen, úgy hogy azért a síknyomatásos eljárások közé tartozik.

Tótfalusi Kis Miklós: könyvnyomtató, betűmetsző és író, szül. Alsó-misztótfaluban 1650-ben, meghalt Kolozsváron 1702-ben. Tanulmányait Nagybányán és Nagyenyedden végezte. 1677-ben rektornak ment Fogarasra, ahol három esztendő alatt háromszázötven talért gyűjtött, ami alapját képezte volna az akkoriban szokásos külföldi akadémiazás költségeinek. Külföldi útján azonban munkája egész más irányba terelődött. A később nagy hírű enyedi tanár, Pápai Páriz Ferenc biztatta, hogy nézzen majd körül a nyomdákban is; Horti István is bátorította, hogy keressen odakünn a biblia nyomtatására nyomdászt, sőt Tofeus Mihály erdélyi ref. püspök is biztatta, hogy csak vállalja a biblia nyomtatására való felügyeletet és korrektúrát; így történt aztán, hogy el is indult Tótfalusi Kis Miklós Hollandiába, ahová akkortájt teoló-

giára jártak a magyar diákok, volt is Utrechtben és Leydenben, de amikor elkerült Amsterdamba, teológiatanulás helyett beállt az akkor világhírű Blaeu nyomdájába. Fáradsággal és munkával ihletett három esztendő alatt megtanulta a betűmetszést, a betűöntést, a szedés- és nyomtatóműveletek minden fogását. Ekkor azonban rossz hírek jártak már otthonról, a biblia ügyét is mintha egészen eljuttették volna és ezért arra határozta el magát, hogy saját költségén nyomtatja ki a bibliát. Késő éjszakaig öntötte a betűket magának is, jó árért másoknak is és ami pénz befolyt, azt mind a munkájába fektette. Nem lett volna semmi baja, ha csak a nyomdász-munkánál marad, de észrevéven a bibliában a sok sajtóhibát és a jócskán előforduló fordítási hibákat, megszólalt benne a nyelvtudós, elkezdte javítgatni a biblia korábbi magyar szövegét és itt kezdődik életének később drámaira forduló szerencsétlensége. Mialatt 6 Hollandiában emberfeletti munkát végez, itthon hírért keltik, hogy meghamisítja a bibliát, amiért az amsterdami egyháztanács elé is idézik, az azonban inkább dícséretre, mint tilalmazásraméltónak tartotta a munkáját. 1685 májusában végre elkészül bibliájával, ami egyidőre lefegyverezte még az ellenségeit is, 1687-ben zsebbe férfi alakban kinyomtatta az új testamunot, majd Szenci Molnár Albert zsoltafordítását is 4200-4200 példányban, a bibliát pedig 3500 példányban. Majdnem mindet bőrkötésbe köttette, dús aranyozással. Hogy az ehhez szükséges hatalmas összeget előteremthesse, betűmetszést, betűöntést és maticakészítést vállalt mások részére is (legjobb idejében egy tallért kapott egy-egy maticáért). Csináltatott betűket nála, a református embernél még XI. Ince pápa is a

vatikáni nyomda számára. 1689 őszén indult el hazafelé roppant poggyászával és sokszor életveszélyes kalandos utazás után hazakerült Erdélyországba, ahol nyomdát akart magának berendezni. Erről azonban lebeszéltek avval, hogy vegye kezelésbe a ref. egyház nyomdait. Így is történt. Kolozsvári, 9 esztendőre terjedő, könyvnyomtatói működése alatt közel száz mű készült nála. Tekintélyes szám ez, ha tudjuk, hogy a kiadványok között terjedelmes munkák is vannak. Kiállításuk mintaszerű, betűik ritka szépek és a nyomtatásuk is jó. Ekkor úgy látszott, hogy a sokat küzdött ember majd nyugalmasabb időknek néz elébe; ő maga is hitte ezt, mert elérkezettnek látta a családalapítás idejét, de megint csak az volt a baj, hogy nem bírt megmaradni csakis a nyomdász-mesterség mellett. Minden nyomdászt ő a helyesírás szabályai letéteményesének tekintett, aki felel a kifejezések szabátosságáért. Megírta a magyar helyesírásról szóló nézeteit is, s evvel megint magára uszította régi ellenségeit. Voltak hiú, kicsinyes tanárok, akik nem bírták elviselni, hogy a nyomdász-ember beleszóljon az ő dolgukba. 1697 körül különösen megnehezedett a sorsa a kolozsvári papok és tanárok féktelen gyűlölködése miatt. Erre megírta az «Apologia Bibliorum»-ot, amelynek előszavában ellenségei irigységéről és rosszakaratáról emlékeztir meg, amivel újabb olajat öntött a tűzre. Most még jobban igrkeztek neki ártani, az egyházi tanácsot is ellene tüzelték, amely a nyomdát kivenni akarta a kezéből. Újra a toll fegyveréhez nyúl, megírja azt a különös munkát, a «Mentség»-et, amely életének és cselekedeteinek magyarázata kívánt lenni. A megsértett férfiúi önérzet felajdulása volt ez az írás, amelyet a

szenvedély adott tollára s amelyben szerencsétlenségére felemlítette Bánfi György erdélyi kormányzó nevét is. Most már nem volt menekülése, a kormányzónak elégtétel kellett, követelte a nyilvános bűnbocsánatot, az ú. n. eklézsiakövetést, a «Mentség» összes példányainak megsemmisítését és azt, hogy írásban vonja vissza állításait és ezt az írást nyomtassa is ki. Megtörtént. Kisek engedelmeskednie kellett, de az eklézsiakövetés az életébe került. A lelki vihar letörte. Megszegényítése után szélütés éri és három éven keresztül vonszolta még magát munkára képtelenül, amíg végre 1702 március 20-án a halál megváltja szenvedéseitől. Tótfalusi Kis Miklós, minden idők legnagyobb magyar nyomdásza, nagy volt mint ember, világhírű mint betűmetsző, örökemlékeztető mint nyelvtudós. Porai a kolozsvári temetőben nyugszanak. ká

Tóth Endre: 1844-től 1853-ig a debreceni városi nyomda ügyvezetője. Korábban (1834 körül) a kaszai Werfer-nyomdában dolgozott, majd a pápai főiskola nyomdájának volt a faktora (1840—42). Debreceni provizorsága idejére esnek a szabadságharc izgalmái. Kitűnő szakértelmével hallatlan munkamenyiséget bonyolított le akkor Tóth is, meg a személyzete is.

Tóth Ferenc: pesti nyomdász; fiatalon Debrecenbe kerülve, 12 esztendőszociusi munka után 1817-ben a városi nyomda ügyvezetője lett. Megh. 1832-ben.

Tóth István: szül. 1832-ben, megh. a kilencvenes években. Trattner-Károlynál tanult. 1848—49-ben honvéd volt. A szabadságharc leveretése után hosszabb ideig dolgozott Olmützben. Majd Egerbe került, hol 1860-ban az érseki liceumi nyomda technikai igazgatójával bízták meg. 1865 okt. 15-én megindította az első magyar nyelvű nyomdászlapot, a havonként kétszer megjelenő «Guten-

berg»-et, amely 1867 decemberében szűnt meg. 1897-ben 10.000 koronás alapítványt tett az érseki liceumi nyomdában dolgozó szedők és nyomók javára.

Tóth János (jesztányi): az 1837. évben vette meg Számmér Mihály veszprémi nyomdáját és 1847-ig bírta azt, amikor is Ramazetter Károly lett a tulajdonosa.

Tóth Lajos: 1832-től 1843-ig a debreceni városi nyomda provizora. Tanulóéveit Debrecenben lemorzsolva, 1823-ban Budára ment az Egyetemi Nyomdába szedőnek és később Bécsben és Lipcsében dolgozott. 1827-ben hazajöve, szociusnak állott be a debreceni nyomdába. Provizorsága idején nyomdát alapított Miskolcon, ami később összeférhetetlenné bizonyult a debreceni ügyvezetőkkel. Tóth tevékenysége ettől fogva — 1852-ig — a miskolci topográfiára szorult.

Tournes Jean: 16. századbeli lyoni könyvnyomtató, a francia könyvdiszítés ihletett mestere. Ugyanilyen nevű fia még őt is fölülmúlta művészet és tudományosság dolgában, de a kálvinizmus-hoz való hajladozása miatt el kellett menekülnie Genfbe.

Továbbképzés: a nyomdász munkáság szakbeli továbbképzésére a Könyvnyomdászok Szakköre által 1901-ben létesített, majd a Könyvnyomdai Munkások Egyesülete által átvett intézmény. A tanfolyamok első esztendei a székesfőváros, majd a kereskedelemügyi minisztérium támogatásával a támogatódzás jegyében folytak le; az első év szaktanítói Pavlovsky Alajos, Mitterszky József és Novák László voltak, akikhez később Fuchs Zsigmond is csatlakozott. 1904-től 1908-ig tanműhelye, úgynevezett kísérleti nyomdája is volt ennek az intézménynek. 1914-ben a világháború vihara a Szakkörrel egyetemben a szaktanfolyamokat is elsöpörte. 1923-ban — a Grafikus Művészetek

Egyesülete élén — Wóznér Ignác igyekezett a még mindig ájultságban heverő továbbképzésbe lelket verni, 1924-ben meg a Könyvnyomdai Munkások Egyesülete vette kezébe a szaktanfolyamok ügyét. Az intézmény eleinte paritásos alapra volt helyezve, később azonban egészen az Egyesület rezsijébe ment át a dolog anyagi feléről való gondoskodás is. Azóta — e Lexikon egyik szerkesztőjének, Novák Lászlónak a vezetésével — a munkaminőség kultuszának fő-fő letétményesei e továbbképző munkacsoportok voltak és évről évre folyvást fejlődve és izmosodva: lehetővé tették minden egyesületi tag számára, hogy szakbeli képzettségének a szerturalkodó munkamegosztásos rendszer okozta hiányosságain segíthessen. A tancsoportok száma az idők folyamán a körülmények és a lehetőség szerint változott. Alandó tantárgyak mindmáig: magyar nyelv és helyesírás, tipográfiai vázlatkészítés, ólom- és linoleummetszés. Voltak már művészettörténeti, kalkulációs, szakhistóriai stb. kurzusok is az intézmény keretében, s volt olyan esztendő, amikor négy gépmeszteri és egy betűöntői tancsoport is működött a szedői csoportok mellett. Jelenleg (1936 tavaszán) csak négy a tancsoportok száma, de százon fölüli beiratkozott résztvevővel. Szakoktatók most az intézmény vezetőjén kívül: Dukai Károly, Kun Mihály és Wanko Vilmos.

Tóltési István: könyvnyomtató, akit 1681-ben Debrecen városa a betűöntés megtanulása végett Belgiumba küldött. Hazajövelete után Rozsnyai János utódaiképpen ő lett a debreceni városi nyomda vezetője, de már 1686-ban eltávozva Debrecenből, Komáromba ment s 1718-ig működött itten. 1705 nov. 5-én szabadságot kapott az országszerte ismert «Komáromi Kalendárium» kiadására.

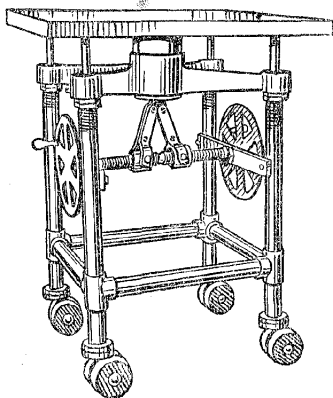
Tömbfűzés: a könyvkötői fűzőmunkának az a módja, amikor az ívet nem egyenként fűzik, hanem oldalról erős dróttal átűtik. Igen olcsó eljárás, de viszont a könyv vagy fűzet olvasásakor folyton viaskodunk a becsukódni akaró lapokkal.

Tömbszedés: 1. Mesterszedés.

Tömöntés: rosszképzésű magyar szó a stereotípa (l. o.) fogalmára.

Tömr szedés: a. m. ritkítatlan, «kompressz» szedés.

Tördelés: minden munkát, mely hasábokban kiszedve, a házi és szerzői javításon átmént, nyom-



Följebb és lejjebb ereszhető amerikai tördelőasztal, amelyen elkészültük után rögtön tova is szállíthatók az oldalak.

atás előtt az előírt nagyságú oldalakká tördelnek. Tördeléskor összhangba kell hozni a papiros alakját és a rendelő kívánságát és az így megállapított nagyságra tördeljük az oldalakat olyképpen, hogy az oldalt ellátjuk oldalszámmal, s az oldalszám és

a szöveg között egy üres sort hagyva, elhelyezzük a megállapított sormennyiséget. Az oldal végére szintén teszünk egy üres sort, hogy az oldalnak biztosabb tartása legyen. Ezt az üres sort felhasználjuk minden iv első és harmadik oldalán az ívjelzések (a mű címe és az iv folyószáma) céljára. Tördelésnél ügyelünk a címek és fejezetek ízléses beosztására. Ha a fejezetek külön oldalon kezdődnek, akkor az oldalt oldalszám nélkül hat-nyolc sor-nak megfelelő ürességgel kezdjük. Az oldalak számozása történhetik az oldal alján is a jobb- és baloldalon, vagy pedig az oldal alján középen. Ha képek fordulnak elő a szövegben, a sorokat úgy osztjuk el, hogy a kép alá mindig több szöveg kerüljön, mint fölébe. Az előforduló jegyzetet mindig az oldal aljára helyezzük. A szöveg és a jegyzet közé egy üres sort teszünk. Ha a jegyzet a megkezdett oldalon nem fér ki, a következő oldal alján folytatjuk.

Török ábécé: az arabból fejlődött ki.

Török István: a kolozsvári református kollégium nyomdájának a bérelője 1793-tól kezdve 1830-ig, ezután pedig a liceumi nyomdához ment át ügyvezetőnek «provisor et corrector typographiae, typographus» címmel.

Török Mihály: Huszár Gál után 1562 végétől 1567-ig nyomdászkodott Debrecen városában. Betűanyaga kopott, de jó papirost használ és a nyomtatás tiszta. Utóda Komlós András volt.

Törtézetek szedése: A tizedes törtet minálunk általában egy elébe tett fordított ponttal jelölik (1·51). (Gépszedésben többnyire alul van a pont; mert ha kettőspontot használnak; az alsó pont leszűrése sok babramunkát jelent.) Némely statisztikai műben alsó törtszámot szoktak venni hozzá (1·24), de ennek nem sok az értelme: drágítja

a munkát és oszlopos szedésben erősen zavarja az áttekinthetőséget. A ferde-vonalas törtszámot (van vízszintes vonalú is) egy-pontos spáciummal kell elválasztani az előtte levő egész számtól; így: $3\frac{1}{6}$ (rátapasztva csúnya volna: $3\frac{1}{6}$). Ez a szabály természetesen a hők jelzésére is vonatkozik: 24° C, (de jobb: 24 Celsius-fok).

Tört szín: főleg nyomdász körökben igen gyakori ez az elnevezés, amely a német »gebrochene Farbe« egyszerű fordítása. Pontosan körülhatárolt értelme azonban nincsen a »tört« színek. Általában valamely tarka színnek egy más színnel való keverését mondják törésnek (például a sárgát kézzel megtörik, hogy zöld legyen belőle), anélkül azonban, hogy a szóból magából a keletkezett új színnek világosabb v. sötétebb voltára következtethetnénk. Ezt csak a »derített« és a »tompított« szókkal fejezhetjük ki egészen világosan. A német könyvnyomtató és litográfus körében még a tompítást is törésnek mondja.

Tractatum (latin): a. m. értekezés.

Träger Endre: könyvnyomtató, született 1819-ben. 1846-ban Landerer és Heckenast nyomdájá faktora lett, 1867-ig töltve be ezt az állását. Ezután két évig volt Hornyánszky Viktor társa. 1869-ben kinevezték az Egyetemi Nyomda igazgatójának. 1887 végén nyugalomba vonult. Fiatalabb korában jelentékeny szerepe volt a nyomdász-egyesületi életben.

Trane: egy századvégi amerikai szedőgép elnevezése; állítólag semmiféle motoros hajtóerő sem kellett hozzá.

Tranger József: a Rigler József Ede Rt. vezérigazgatója, született Zomborban 1870-ben. A gimnázium V. osztályának elvégzése után, 15 éves korában a papírkereskedő pályára lépett Újvidéken, hol 1886-tól 1902-ig működött.

Ekkor lépett be a Rigler József Ede Rt.-hoz. Alelnöke a Grafikai Főnökegyesületnek, hosszú éveken keresztül elnöke volt a Magyar Papír- és Írószerkereskedők Országos Szövetségének. — 1927-ben mint a Statisztikai Értékmegállapító Bizottság papiros-szakosztályának elnöke, m. kir. kereskedelmi főtanácsossá nevezetett ki. A Grafikai Főnökegyesületben mint annak elnökségi tagja és mint a könyvkötő- és vonalozó-intézetek árszabálytárgyaló és békeltető bizottságának elnöke, évtizedek óta értékes tevékenységet fejt ki.

Translatio (latin): a. m. fordítás.

Transzformátor: rendeltetése nagyfeszültségű és kiserősségű áramnak kisfeszültségű és nagyerősségű áramná átalakítása — és megfordítása. A transzformátorok működése az indukción alapszik.

Transzmisszió: erőátviteli berendezés.

Transzparens fehér: aluminiumhidroxidból áll. A lazuiros tarka festékek világosabbá tételére s nehezen nyomtatható festékeknek — így krómsárgának, kremi fehérnek, cinóbernek — javítására alkalmas.

Transzparens lakk: a 19. század elején kereskedelembe került maratóalap; az a jósága az aszfalttal szemben, hogy a véle bevont kővön levő rajzot munka közben jól láthatjuk.

Transzparens nyomtatás: 1. Attetsző nyomtatás.

Transzparit: a cellofánnal (l. o.) majdnem azonos összetételű, átlátszó papirosféle.

Trapéz: olyan négyszög, amelynek négy oldala közül csak kettő párhuzamos egymással.

Trattner: könyvnyomtató-család. A nyomda alapítója: János Tamás Gyimótfalván született 1717-ben, meghalt Bécsben 1798-ban. Müller bécsűjhelyi könyvnyomtatónál tanult. Föltszabadulása után 1739-ben Bécsbe ment s ott Ghelen város-

bíró nyomdájában dolgozott kilenc esztendeig. 1748-ban megvette a kis Jahn-féle nyomdát s 1750-ben már 16 sajtóval dolgozott. Van Swieten báró udvari orvos, valamint Márki prépost figyelmzették Mária Teréziát a törekvő fiatal könyvnyomtatóra s ettől fogva a királynő mindenben pártfogolta őt. Így 1752-ben is, amikor a tanügyeket szabályozta, az összes iskolakönyvek nyomtatását ő reá bízta. Ekkor már 32 sajtója és két papirosmalma is volt. 1773-ban építtette Bécsben a Trattnerhofot, hatalmas, nagy nyomda-épületet, amelyben a nyomdászat összes ágazatai egyesítve voltak. Mária Terézia rendeletére József, a későbbi király számára kis tipográfiát szerelt föl s megtanította őt a könyvnyomtatásra. A bécsi Trattnerhofon kívül nyomdái voltak Pesten, Varasdon, Zágrábban, Triesztben, Innsbruckban, Linzben, könyvkereskedései pedig Pest (1789–89), Pozsony, Sopron, Temesvár, Beszterce, Szeged, Zágráb, Varasd, Pancsova városokban, az osztrák tartományok minden nevezetesebb helyén, azonkívül Lipese és Majna melletti Frankfurt városokban. — A pesti nyomdát 1789-től fogva rokona Trattner Mátyás (1745–1828) kezelte. János Tamásnál tanult Bécsben. Főlszabadulása után Párizsba ment, ahol 13 esztendeig nyomdászkodott és a közfigyelmet annyira megnyerte, hogy „párisi polgár” címmel tisztelték meg. 1779-ben hazajöve, az egyetemi nyomda ügyvezetője lett. 1789-ben fia születvén, keresztapául a bécsi Trattner hívta meg, ki keresztfiának adta pesti nyomdáját, melyet azonban 1813-ig Mátyás maga, attól fogva 1824-ig fiával együtt, majd 1827 végéig ismét maga vezetett. Ekkor vejének, Károlyi István királyi táblai ügyvédnek adta azt át, aki 1863-ban történt haláláig nyomdászkodott.

Mátyás említett fia, az ifjabb János Tamás, baráti viszonyban volt Kazinczyval, Fáyval, Kölcseyvel, Vitkovitsesal, Döbrenteyvel és Kulesár Istvánnal, kiknek munkáit ő nyomtatta. Tetemes áldozatokat hozott a magyar irodalomért, különösen eleintén. Az irodalom terén is működött: «Magyarországi könyvnyomtató műhelyek az 1817-ik évben» címmel munkát írt, amelyben statisztikai összeállításban közli az abban az időben Magyarországon dolgozott betűszedők, nyomtatók meg korrektörök számát.

Treadwill tanár: a legrégibb szedőgépkonstruktorok egyike. Cambridgeben élt, Massachusetts államban. 1821-ben már sokat beszéltek a találmányáról.

Trecento: az olaszországi művészet történetében a 14. század (az 1300-as évek).

Tréma: kétpontos ékezet valamely magánhangzó fölött (é); azt jelenti, hogy az illető hangot külön kell kiejteni (pl Saint-Saëns kiejtése: szen-saen).

Tressinszky Ferenc: az Egyetemi Nyomda igazgatója Sághy Ferenc után.

Trikrómia: a. m. tipográfiai háromszínyomat.

Tripográfia: egy a papirográfhoz hasonló irodai sokszorosító készüléken való munka.

Triterna: l. Duernák.

Triumph: az erfurti Koske Ottó szedőgépe. A Typographra emlékeztet. Matricái dróton lógnak, s négyféle (mondjuk antikva, kurzív, félkövér és kövér) betűkép van rajtuk. Öntés után a matricák — drótnukról lekapcsolódva — a sorjázó által vitetnek vissza a helyükre, s hátulról zárkoznak a dróton lógó többi matricához. A gép kereskedelmi forgalomba még nem került.

Trócsányi Zoltán: író és volt könyvtáros, szül. 1886-ban. Igen sokat foglalkozott a régi magyar irodalom és könyvnyomtatás termékei-

vel. Szerinte Hess András budai könyvnyomtatónk nyomtatta volna Galeotti Marzio «De Homine» című munkáját is. Ez a mű a nyomtatás helyének és évének kitétele nélkül jelent meg, s Zrednai Vitéz Jánosnak van ajánlva.

Troitzschográfia: fénynyomás kombinálása a kromolitográfiával; az előbbi adja az alapot, az utóbbi a színlemezeket.

Troy-Type: Morris Williamnek, a modern könyvművészet megalapítójának hírneves gót betűi.

Truber: laibachi kanonok; a krajnai protestánsüldözések elől Tübingen városába menekült, s e városban nyomtatta ki az első szlovén nyelvű katekizmust. Sajtóját később Reutlingenbe vitte át.

Tschichold Jan: az új tipográfiának nevezett mesterszedői irányzat rendszerbe foglalója. Az erről szóló könyve 1928-ban jelent meg a «Bildungsverband der Deutschen Buchdrucker» kiadásában. Jelenleg Svájcban él.

Tszai-Lun: kínai földművelésügyi miniszter a Krisztus születése körüli időkben. Emlékiratot dolgozott ki, amelyben a papírosnak rongyokból, kenderhulladékból és fakéregből készítését ismerteti és javasolja. A kínaiak szentnek tisztelik.

Tummler János József: besztecei bányai tipográfus a 18. század második felében.

Túra (francia): a m. fordulat.

Turati-féle színes nyomtatás: lásd Szinkrómia.

Turóczi Mihály: komáromi könyvnyomtató Töltési István után, az 1721-es évtől fogva.

Tusrajz: középhelyen áll a festés és rajzolás között és lényege az, hogy a rajz tollal vagy ceruzával nagyjában megrajzolt körvonalai közé higitott tusba mártott ecsettel rakják föl a formák domború látszatát előidéző árnyékok különböző fokozatait. Az ilyen képek fotomechanikai sokszorosítása csak az autotípia főtálalásával

vált lehetővé. A tusnak különben legjobb fajtája a kínai tus, amely a legfinomabb minőségű koromból készül, állati enyvnek és illatszereknek (kámfor, mosuszpor) hozzáadásával. A kínaiak nyomtatnak is vele.

Tükörynyomtatás: a könyvkiadóktól használt új grafikai mestersz. Fénynyomatot értenek rajta.

Tükörperspektíva: ama szabályok összefoglalása, amelyek valamely vízben tükröződő tárgy — például tő partján épült ház — tükörképének a megrajzolása tekintetében irányadók. A fő-fő szabály ilyenkor az, hogy a tükröződő tárgy tükörképének egy-egy pontja ugyanoly távolságra essék bele a tükörfölületbe, mint amekkora távolságban van az illető tárgy a tükörfölület — tehát a víz stb. — előtt vagy fölött.

Türkenkalender: közönségesen ezen a néven emlegetik Gutenberg János egy 1544-ben készült német nyelvű nyomtatványát, amelynek címe — mostani otrográfiával — tulajdonképpen ez volna: «Eine Mahnung der Christenheit wider die Türken».

Türsch Dávid János: kassai tipográfus Severinus Márk után, 1664 körül.

Tűzálló papíros: úgy készül, hogy a papírosanyaghoz egy aszbeszt-fajta rostos ásványt, krizosztillt kevernek. Egy másik recept szerint fölületileg kezelik a papírost ammóniumfoszfát, bórsav és nátriummanganát oldatával. Hogy az ily papírosra végzett írás is tűzálló legyen, platinatintát használnak, vagy ami még biztosabb: vas-, króm- és kobaltoxid nitrátjainak és kloridjainak oldatából készítjük a tintát.

Twoline: a francia Benoit sorontó gépe; a Monotypehez hasonlóan: perforált papíros nyomán végzi az öntést, egyes betűk helyett azonban sorokat önt, még pedig — ha szüksége kerül — párosával is.

Two-line-Pica: 1. Double Pica.

Tycho Brahe: világhírű csillagász, szül. 1546-ban, megh. 1601-ben. Szabad idejét nyomdászkodással töltötte a maga jól berendezett kis tipográfiájában.

Tyndale William: lutherista mártír. Baselben kinyomtatva bibliafordítását, hazatért véle Angliába, ahol VIII. Henrik 1536-ban maglyára vettette őt is, a bibliát is, meg mindazokat, akiknek birtokában ezt a bibliát megtalálták.

Typar, írószedőgép. 1927 óta reklámozott, de a gyakorlatban eddig még kéllően ki nem próbált szedőgéptípus. A «szedés» arravaló írógépén történik, amelynek terméke aztán fotográfiai átvivő-eljárással offset-lemezre kerül át. A korrektúrárt ollóval és kivágósáccal végzik.

Typautotheta: a frankfurti Schmidt Ottó 1910 körül szabadalmaztatott szedőgépe. A Monotypeéhez hasonlító írógép szerkezettel dolgozott, mely ugyancsak lyukacskákat vagdosott egy ü. n. végnélküli kartontekercsbe. Az így kilyuggatott kézirat aztán a másik szerkezetbe került, amely azonban nem betűöntő-, hanem betűszedőgép volt, s közönséges nyomdai betűtípusokat sorozott egymás mellé.

Type revolving printing: 1. Rotációs gépek.

Typesetter: Chadwick J. W. szedés-gyorsító apparátusának elnevezése 1886-ból. A bal csuklóra erősített, a beledobált betűket talpra állító és egymás mellé rakogató «önműködő» sorjából állott.

Typobar: szedőgép; Saint-John R. H. a föltalálója. A gép matricákat sorozott egymás mellé, azokat kizárta s e kemény matricasort betűmagasságú és szisztematikus szélességű (petit, garmond stb.) ólomreglettába nyomta.

Typografia: a Csehszlovákiai Könyvnyomdászok Szövetségének (I. o.) magyarnyelvű hivatalos közlönye.

Megjelenik minden pénteken Pozsonyban 1050 példányban. Szerkesztője Orován Sándor.

Typograph: sorszedő- és öntőgép. Feltalálója: Rogers John R., született Roosevelt-ben (Illinois) 1856-ban, meghalt 1934-ben. Szabadalmi súrlódások miatt kellett átjönnie Amerikából; Berlinben a Loeweféle gyár vállalta a gép gyártását, míg a Typograph G. m. b. H. megalakult. Először 1896-ban a berlini ipari kiállításon kellett érdeklődést. Eleinte csak egybetűs matricákkal, 1908-ban kétbetűsekkel került piacra. Állandó szerkezeti tökéletesítések a kezelést mindjobban egyszerűsítették és a teljesítőképességét fokozták. Működése: A kopogtatón elhelyezett 84 billentyű valamelyikének érintésére lecsúszik a kívánt matrica a csúszató-drótnán a gyűjtőcsatornába. A szókózt a spácium-karika képezi, mely egyben a matricasor kizárására szolgál. A karika legvékonyabb részével csúszik a tengelyen a matricák közé. A megfelelő matricák lekopogtatása után gombnyomásra bezárul a gyűjtőcsatorna, s a gép működésbe jön. A karikák addig forognak vastagodó részük felé, míg a matricákat légmentesen az előírt szélességre kizárják. Közben egy fogó vonalba állítja a matricákat. Az öntőforma a matricákat a támpontokhoz szorítja, míg az öntőpalaek az öntőszájjal rátapad az öntőformára. Az ölmot a dugattyú belöveli az öntőformába, ahol az vízűtés következtében azonnal meg is keményszik. Miközben az öntőforma vízszatár helyére, a csinga elváltik az öntött sorról, a kések legyalulják a sor felső két szélén képződött tarajt, végül a sor lecsúszik a hajóra. A sor kiöntése után a kosár önmagától fölemelkedik és a matricák, mindegyik a maga drótnán, visszacsúsznak helyükre. Megemlítésre méltó az öntőszáj, mely egy nyílásból áll és az ön-

tőforma, mely tökéletes sorok öntésére igen célszerű. A mai «Universal» szerkezete igen előnyösen eltér az 1914-ben először gyártott modellétől; 30 ciceró szélességig és 36 pont vastagságig tud sorokat önteni, ürtöltőket pedig 48 pontig.

Typograph: a romániai grafikai munkások szövetségének hivatalos lapja. Első száma 1919 júliusában jelent meg. Ez év novemberétől Jordáky Lajos szerkesztette. 1924-től fogva a lap szerkesztését Jumanca Józsefre bízta, amikor a lap a «Gutenberg-Typograph» nevet viselte. Lévén a főcél a Regát megszervezése, 1929-től Marc Pavel szerkeszti, mikortól a magyar szöveg hátra került és a német szöveggel «Typograph» cím alatt, a román szöveg külön kiadásban «Gutenberg» cím alatt jelenik meg. A lap főszerkesztője: Terhes Gyula.

Typographia: Hivatalos közlönye a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének. Első száma 1869 május 1-én jelent meg. 1873 január 1-ig havonta háromszor, majd hetilappá alakult át. Megjelenésének helye Budapest. A Typographia a nyomdai munkásság társadalmi, kulturális, gazdasági, valamint szakmai kérdéseivel foglalkozik. Nagy szerepe van a nyomdai munkásság gazdasági helyzetének és általában társadalmi életének kialakításában. Szerkesztői voltak: 1869 május 1-től július 10-ig: Buschmann Ferenc; utána 1871 április 1-ig: Sauerwein Géza; 1872 május 1-ig: Ács Mihály; 1881 január 28-ig: Firtinger Károly; 1883 április 27-ig: Tanay József; 1884 május 9-ig: Záhonyi Alajos; 1887 október 21-ig: Zaka Lajos; ugyanez év december 9-ig: Csathó Zsigmond; utána 1891 november 20-ig ismét Zaka Lajos; 1892 március 18-ig: Preusz Jakab, ezután rövid megszakítással 1900 május 20-ig ismét Zaka Lajos; 1900 október 21-től 1904 au-

gusztus 5-ig: Peidl Gyula; 1904 augusztus 6-tól 1905 március 19-ig egy szerkesztőbizottság; 1905 március 18-tól 1906 április 13-ig: Domaneck István; 1906 április 14-től 1908 október 30-ig ismét Peidl Gyula; 1908 november 1-től 1909 február 22-ig ismét szerkesztőbizottság és ideiglenes megbízással többben szerkesztik a lapot; 1909 február 22-től 1920 szeptember 3-ig: Preusz Mór jegyzi, azonban ténylegesen csak 1919 január 23-ig szerkeszti a lapot, amikor is Neumann Ede kap megbízást a lap szerkesztésére, aki 1922 december 7-ig viseli tisztségét. Utóda Schippert János (aki egyébként 1920 szeptember 20-tól 1923 december 31-ig jegyzi a lapot mint felelős szerkesztő); 1923 július 16-tól 1923 december 31-ig ideiglenesen: Pajor Rudolf; 1924 január 1-től ugyanez év végéig: Göncz Mihály (akit betegsége alatt Lerner Dezső helyettesít 1925 augusztus 28-ig); 1925 augusztus 31-ike óta pedig: Brumiller László a lap felelős szerkesztője.

Typographia Medicea: a Mediciek híres nyomtatóműhelye Rómában a 16. században. Még arabul is nyomtattak benne.

Typographia Pazmaniana: régebbi történelmünk így nevezte a nagyszombati nyomdát 1621-től 1640-ig való pozsonyi vendégszerelése idején, Pázmány Péterről, Magyarország érsekprimásáról, ki műveinek jórészt itt nyomatta.

Typographia Savariana: Franciaország legnagyobb szerű nyomdája a 17. században. A nyomda alapjául egy kiváló orientalista, Savary de Brèves konstantinápolyi követsége idején metszetett arab, perzsa meg szír ábécéi szolgáltak. Belőle lett később a királyi — most nemzeti — nyomda.

Typographia Sport-Klub: l. Sport-alakulatok.

Typo-n-papíros: egyoldalas lapok offset-nyomtatáshoz való átmásolására való. A könyvnyomdai ste-

reotipálás munkáját akarják ezzel is helyettesíteni, áttérve a könyvek második, harmadik stb. kiadásának nyomtatási munkáját a tipográfiai sajtóról az offset-gépre. Ezt a klórezüstreteg-gel fényérzővé tett «Typon-papíros»-t a nyitott könyvoldakra ráborítják, megvilágítják, s aztán az oldalnak a képét metolhidrochinonnal előhíva, rögzítik.

Typotheta (gör.): a. m. nyomdász. «Typothetae» például a newyorki nyomdafőnökök De Vinne által alapított egyesületének a címe.

Typotheter: Lagerman svéd mérnök szedésgyorsító szerkezete. Az az előnye, hogy a szedő két kézzel is szedheti a szedőszekrényből a betűket, s nem kell a sorjázóba illesztgetnie azokat, hanem egyszerűen beledobja őket a szekrény szélére erősített készülék tölcserébe. Amint a betű ezen a tölcserén áthaladt, két kis acélsín megragadja s álló helyzetben előre viszi, miglen két fogóhoz ér, melyek, ha netán megfordított helyzetbe jutott volna: helyze igazítják; további fogók addig forgatják, amíg a szignatúra is helyes irányba jutott. A feltaláló Lagerman kizáró gépet is szerkesztett, mely bár már nagyrészt automatikusan működött: mégis csak egy második szedő is kellett hozzá. — A Typotheter meg a kizáró készülék a kilencvenes évek elején egyideig a Pallas-nyomdában is használatban volt.

Tyro: a szedőtanuló elnevezése a 18. században, főleg a nagyszombati és debreceni nyomdáknban.

Tyroler J.: magyar rézmetsző; életrajzi körülményei ismeretlenek. Néhány Pesten metszett lapja határozottan művész-kézre vall.

U

Ucca: szedőtermekben a két-két regálistor között levő, munkahelyül szolgáló tér.

Udvarhelyi Mihály: erdélyi tipográfus. Mikoriban Szenczi Kertész Abrahám Szebenben 1667-ben elhalt, a nyomda kezelésével őt bízta meg a fejedelmi kincstár.

Ugoletti Tádé: a Bibliotheca Corviniana könyvtárosa. Mátyás királyunk órá bízta fiának, Korvin Jánosnak a nevelését is.

Uhertype: a Luminotype (l. o.) újabb neve. L. még Fényszedő-gép.

Újpest-Rákospalotai Könyvnyomdászok Társasköre: alakult 1926-ban. Székhelye: Újpest, Horthy Miklós út 99. Elnök: Fürth Mór. Al-elnök: Szilágyi Imre. Titkár: Bélián István. Pénztáros: Spiegl Jakab. Jegyző: Darvasi Gábor. L. még Társaskörök.

Újságfestékek: lásd Könyvnyomdai festékek.

Újságírók Szanatórium-Egyesülete: l. Sajtóegyesületek.

Újságkiadó egyesületei: 1. «Buda-pesti Napilapok Testülete» (szindikátus; V., Gróf Vigyázó Ferenc ucca 8). Elnök: Praznovszky Iván ny. m. kir. követ; főtítkár: Berkes Róbert m. kir. kormányfőtanácsos. — 2. «Magyar Szaklapok Országos Egyesülete» (IV., Jókai ucca 26). Elnök: Dr. Gaal Endre v. országgyűlési képviselő; ügyvezető elnök: Jutassy Odón m. királyi kormányfőtanácsos. — 3. «Magyarországi Vidéki Lapok Országos Egyesülete» (VIII., Üllői út 2-4). Ügyvezető igazgató: Gallovits Jenő. ny

Újságkiadó Tisztviselők Egyesülete: l. Sajtóegyesületek.

Újság-óvadék: l. Lapóvadék.

Újságpapíros: l. Rotációs papiros.

Újságszedés: l. Hírlapmunka.

Ujszigeti nyomda: Ujsziget (Neane-sos) Vas vármegyében, Sárvár mellett fekvő birtoka volt a Nádasdy grófi családnak és ennek egyik kiváló tagja, Nádasdy Tamás horvátországi bán 1537-ben (mások szerint 1536-ban) nyomdát állított e helyen, még pedig Erdősi János buzdítására. Három

esztendeig maga Erdősi meg egy Strutius nevű kontár bajlódott a nyomtatással, s csak azután sikerült Abádi Benedek személgében szakértő és tudós könyvnyomtatóra szert tennie. A tipográfia állítólag 1542 körül szűnt meg.

Új tipográfia: az elementáris tipográfiának (l. o.) konstruktívabb irányú fölfogása. Fő-fő képviselője az irányzatnak Tschichold Jan (l. o.).

Ullilas: a gótok apostola és 348-tól a nyugati gótok ariánus püspöke; nevezetes műve a bibliának gót nyelvre fordítása, az „ezüst kódex”, a legrégibb germán nyelvemlék. A kódexet most az uppsalai egyetemi könyvtárban őrzik.

Ullmann József: 1875-ben alapított Budapesten, a Régiposta uccában litográfiával is kapcsolatos tipográfiát.

Ultramarin: igen szép kék vagy zöld festék, a napfényt jól állja, csakhogy nehéz a vele való nyomtatás. Glicerines festékező hengereket nem szabad nyomtatásakor használnunk, épügy kerülendő a hengerek szivacsolása is, mert különben a festék csak szálasan tapadnék arra, s a jó nyomtatás lehetetlenné válnék. A hengerek nagyon alapos bedörzsölése is igen fontos. A festéket legjobb kész állapotban venni, mert kézi széjjeldörzsölése vajmi nehéz.

Ultraviolet sugarak: l. Iboylántúli sugarak.

Unciális betű: a régi rómaiaknak és görögöknek a kapitálisból fejlődött írása; a kapitálissal ellentétben sokkalta könnyedebb, szabadabb és hajlékonyabb. Amíg a kapitális a vésszere emlékeztet, az unciális határozottan tollvonásos jellegű.

Unger-féle fénynyomtatás: célja a fénynyomtató munkának a tipográfiai sajtóra való áttérítése. Unger, a bécsi grafikai főiskolának nyomtatástechnikai szaktanára a fénynyomatait, esetleg betűs szó-

veggel keverten is, könyvnyomdai tégelyes sajtón állította elő. Üveg helyett csiszolt alumíniumlapra öntötte a kromátszelatint, s azután átmásolva rája a fotográfiát, kissé megszáritotta azt. A lemezt fára szegve vagy csuklózva, nyomtatott róla, de körülbelül 50 példányonként be kellett a fölületét glicerinnel nedvesítenie.

Unger Johann Friedrich: régi német könyvnyomtató és betűművész; 1794 körül metszett fraktúr könyvbetűi még ma is mintaszerűek.

Unger W. Arthur: a bécsi grafikai főiskola tanára, kitűnő szakíró. Monumentális műve: „Die Herstellung von Büchern, Illustrationen, Akzidenzen” (Halle a. d. S., 1910, második kiadás). Voltak kisebb szakművei is.

Ungnad Hans báró: a horvát nyelven való nyomtatás úttörője a 16. században. Várazsd vármegye főispánja volt, s lutheránus hitre térve, 1547-ben az üldözések elől Württembergbe menekült. 1561 körül glagolita-betűs horvát könyveket nyomtatott Urach városkájában, 1584-ben pedig a horvát rendek adakozásából kinyomtatatta a horvát nyelvű bibliát, amelyet Laibachba akart küldeni, de útközben az osztrák inkvizitorok minden példányát lefoglalták.

Unikum (latin): az olyan könyv, mely csak egyetlen példányban ismeretes. Természetesen az ilyen könyvek értéke rendkívül nagy.

United Press Association: newyorki magántávíratú ügynökség.

Unitype: amerikai szedőgéptípus, a Thorne- és Cox-féle gépek anynyira való leegyszerűsítése, hogy egy ember is meggyőzte rajta a szedés és sorzárs munkáját; az osztást meg amúgy is automatikusan végezte a gép. 1905 körül több mint ötszáz kelt el belőle az Egyesült Államokban. Később a Linotype-társaság becsérélte valamennyit.

Uni-Type-Bar: egyes betűket szedő és öntő londoni gép, mely a Monotype-re emlékeztet. Háromféle betűt lehet rajta szedni, de ezeknek csak a fejét önti meg a gép; alul hornyosak, aminél fogva — ha azt akarják, hogy normális betűmagasságúak legyenek, s így gyorsajton is nyomtathassanak róluk — acéltalpakra kell erősíteni a sorokat.

Universal: a Thorne-géppel rokon amerikai szedő- és osztógép. 1925 körül még részvénytársaság alakult a gyártására.

Universal sorbontó gép: lásd Tipograph.

Urschitz Jakab: 1846 körül Kozma Vazul nyomdájának gépmestere; 1848—49-ben főgépmestere a három gyorsajtóval, 20 tipográfiai présel és 50—60 nyomtató-munkással dolgozó Bank-nyomdának. A szabadságharc lezajlása után az Emich Gusztáv-féle tipográfiában dolgozott. Mint az Athenaeum-nyomda főművezetője hűnyt el 1884-ben, 65 éves korában.

Utánnymtatás: valamely nyomtatott vagy rajzolt műnek, képnek stb. újból való sokszorosítása. A jogosulatlan utánnymtatás ellen a szerzői jogról szóló törvény ad oltalmat.

Utánzott műnyomtató-papíros: igen nagy tükröző fénnel bir, amit igen erős simítással és speciális, erősen zsíros töltőanyag felhasználása révén érnek el, vagyis a papíros nincs úgy, mint a valódi műnyomtató krétaréteggel bevonva. Könnyen megkülönböztethető tehát a valódi műnyomtató-papírostól, mert vékony késsel megvakarva, az anyag szárai a vakarás helyén bolyhosodnak. (Krétázott papírosnál a kréta vékony por alakjában jelentkezik.) df

Utókalkuláció: a már elvégzett munkára fordított tényleges munkaidő és anyagok önköltségi árának összeállítása. Az utókalkuláció a kalkuláció és az üzemmenetének ellenőrzésére szolgál. Az

elért árakra befolyása nincsen, de értékes útmutatásul szolgál minden irányban. Állandó utókalkuláció gazdaságosabb munkabeosztást von maga után. dr bl

Utolsó ítélet: a legrégibbnek ismert ösnyomtatvány. 1446 előtt készíthette Gutenberg. Kétoldalas, 24 sornyi verstörödé. Betűtípusainak magassága úgy látszik még nem volt egészen egyforma; némelyik magasabb öntésű lévén; feje a nyomtatás következtében széjjellapult; az alacsonyabbak viszont alig látszanak.

Uvakróm-eljárás: főleg mélynyomtatásos háromszín-eljárásoknál alkalmazták. A megfelelően retusált háromszínű negatívról három diapozitívet készítenek. E három diapozitívet a három szekunder alapszínre (sárga, piros, kék) festik. Az egymásra fektetett diapozitíveken keresztül nézve, a fotografiai szinkiszűrés és az ezt korrigáló színetrust ellenőrizhetjük, még mielőtt a nyomtatóforma (henger maratása) elkészülhetne. ts

Uvakrómia: 1. Traube dr. színes fotografáló eljárása; 2. így nevezik a műkereskedelemben az ezek hatását utánzó kombinációs színnyomatokat is.

Üdülő-Egyesület (szanatórium): A kassai kerület indítványa vetette föl egy nyomdász-üdülő létesítésének gondolatát, 1898-ban. A Segélyező Egyesület központi választmányára 1901 júliusában szűkebb bizottságot küldött ki a terv megvalósítására. Ugyanezen év októberében megindult a gyűjtés az anyagiak előteremtésére s heti 6 filléres különlettel megkezdődött az adakozás a nyomdai munkásság részéről. 1911-ben már kb. 115.000 korona állott rendelkezésre. A szűkebb bizottság hosszú kutatás után Abbáziát ajánlotta az üdülő létesítése helyéül. Miután azonban ez az összeg kevésnek bizonyult, a Segélyező Egyesület vállalta — a gyűjtött összeg mel-

lett — az üdülő fölépítésének, rendezésének és fenntartásának költségeit. A Gutenberg-Villa létesítése 300.000 koronába került s Abbazia egyik legszebb helyén fekvő s legszebb épülete lőn. A háború előtt sok nyomdai munkás keresett ott gyógyulást és üdülést, de a háborúutáni határváltoztatások, valamint a devizális nehézségek lehetetlenné teszik, hogy az üdülő eredeti hivatását betölthesse. A villa ma is az Egyeület tulajdona, de hotel céljaira bérbe van adva.

Ügyelő (collator): annak a személynek elnevezése, aki a korrektúrák hangos olvasásakor a kéziratra ügyel, hogy egyezik-e ezzel a korrektúra minden szava.

Ügyességi példány: l. Sajtótörvény.

Üres szíjkorong: l. Szíjkorong.

Ürtöltők: ide tartoznak az apró térzők (Durchschuss), a hosszú térzők (Regletten) és ürpótlók (Hohlstege). Ezek 54 és 51 pont magasra készülnek. Rendeltetésük a sorok megritkítása és a szedés nagyobb térközeinek a kitöltése.

Súlyegységeik a következők:
A) Az apró térzőkből (Durchschuss) 54 pont magas, 1 kg-ban van darab:

Törzs	2	3	4 cic.
-------	---	---	--------

1 pont	1480	1000	740 drb
2 "	790	525	394 "
3 "	520	347	260 "
4 "	390	259	194 "

B) Hosszú térzőkből (Regletten) 54 pont magas, 1 kg-ban van darab:

Törzs	5	6	8 cic.
-------	---	---	--------

1 pont	592	493	370 drb
2 "	296	246	185 "
3 "	197	164	123 "
4 "	148	123	93 "
6 "	98	82	62 "
8 "	74	62	47 "
10 "	59	49	37 "
12 "	49	41	31 "

Törzs	12	16	20 cic.
-------	----	----	---------

1 pont	246	185	148 drb
2 "	123	93	74 "
3 "	82	62	49 "
4 "	62	46	37 "
6 "	41	31	25 "
8 "	31	23	19 "
10 "	25	19	15 "
12 "	20	15	13 "

C) Négyzetekből (Quadraten) 54 pont magas, 1 kg-ban van darab:

Törzs	2	3	4 cic.
-------	---	---	--------

5 pont	310	207	155 drb
6 "	274	182	137 "
7 "	244	163	122 "
8 "	204	136	102 "
9 "	186	125	94 "
10 "	158	106	79 "
12 "	140	93	70 "
14 "	138	92	69 "
16 "	128	85	64 "
18 "	118	79	59 "
20 "	108	72	54 "
24 "	98	65	49 "
28 "	72	48	36 "

D) Ürtégekben 10 kg-ban van darab:

Törzs	54 pont magas	51 pont magas
-------	---------------	---------------

2 × 8 cic.	210 drb	224 drb
2 × 12 "	140 "	144 "
2 × 16 "	104 "	110 "
2 × 20 "	84 "	90 "
2 × 24 "	70 "	74 "
3 × 8 "	144 "	150 "
3 × 12 "	100 "	104 "
3 × 16 "	76 "	82 "
3 × 20 "	62 "	66 "
3 × 24 "	50 "	54 "
4 × 8 "	116 "	128 "
4 × 12 "	78 "	84 "
4 × 16 "	58 "	62 "
4 × 20 "	48 "	52 "
4 × 24 "	40 "	44 "

Üstökös (a mélynyomtatásban): l. Rákelsávok.

Üvegbetűk: Ezek forgalomba hozatalával is megpróbálkoztak már.

A német Pilz Vilmos például tercia nagyságtól misszáleig öntött betűket üvegből és azokat keménységük révén szinte örökké tartóknak mondta. A betűk talpa különben fa volt, s az üvegből való betűkép pecsétviasszal volt rája erősítve.

Üveglábú betűk: teóriában voltak csak meg. Az angol Cunningham ugyanis még 1858-ban olyan szedőgépre kért szabadalmat, amely üveglábú betűket sorozott volna egymáshoz.

Üvegmaratás: színes képeket üveglapokra oly módon készítenek, hogy a képet zománccfestékekkel az üveglapra kézzel festik és azután duglya-kemencében égetik (üvegfestés). Ez eljárás azonban csak kis üveglapok előállításánál alkalmazható, miután a nagyobb üveglapok az égetéskor megrepednek. Nagyobb képek előállításakor e kisebb üveglapokat ólombeszegés segítségével egy nagy üveglappá, ill. nagy képpé egyesítik. Másik ismert eljárás abban áll, hogy lehúzó képeket (matrica) üveglapokra átvisznek, azután lakkal bevonják. Az így előállított képek egyáltalában nem tartósak és nem állnak ellen az időjárás befolyásának. Legutóbb egy újabb eljárást szabadalmaztattak, amely maratással igyekezik a célt elérni. Az üveglapnak azt a részét, amelyre a kép alkalmazandó, fénytelenítik és részben fluórsavval kimaratiák. Az üveglap e fénytelenített és mart részére a kép minden egyes színárnyalatát zománccfestékekkel rakják föl, és pedig oly módon, hogy a megfelelő rajzot az illető színezésben papírosra nyomjuk vagy kézzel festjük és ezután ismert módon az üveglapra átvisszük.

Üvegraszter: 1. Fotomechanikai sokszorosító eljárások.

Üzemi baleset: 1. Balesetbiztosítás.

Üzemi rend: 1. Munkarend.

Üzemkönyvelés: az üzem termelését mutatja ki és az arra fordí-

tott költségeket számolja el. Például egy nyomdának a termelése a nyomtatvány, az annak előállítására fordított kiadások (papíros, üzemanyag, munkabér és a rezsí) a termelési költségek. Eredménye a kereskedelmi könyvvitel eredményszámlájának az eredményével azonos. Az üzem termelése az egyes üzemágazatok szerint külön-külön mutatandó ki és a termelési költségek a megfelelő üzemágazatok terhére külön-külön számolandók el. Ha például egy nyomda a termelését két üzemágazatra osztja, mondjuk akcicens- és lapüzemre, akkor az akcicens-üzem termelésének terhére az ezt az üzemágazatot terhelő termelési költségek kerülnek, a lapüzem termelésének terhére pedig a lapüzemet terhelő termelési költségek. Az olyan termelési költségek, amelyek mindkét üzemágazatot terhelik (ilyenek rendszerint a rezsitételek: házbér, biztosítási díjak, tisztviselői fizetések stb.), a két üzemágazat között felosztandók, lehetőleg úgy, hogy egyik előnyére a másikat ne terheljük meg. Például a házbért az elfoglalt hely, a biztosítási díjakat az üzemágazatok felszerelésének értéke, a tisztviselői fizetéseket a tisztviselőknek az egyes üzemágazatokkal való elfoglaltsága arányában. Az üzemkönyvelés tehát kimutatja, hogy bizonyos időszak alatt mennyi volt a termelésünk és az mennyibe került nekünk. Ebből folyólag az üzemkönyvelés alapját képezi az önköltségi ár kiszámításának, amelyhez ha a hasznót hozzáújtjuk, az eladási árat kapjuk meg. schu

Üzleti kártya: 1. Cégekártya.

Üzleti könyvek: általában a kereskedelmi könyvvitelben használatos könyvek. Előállításuk többnyire az arra berendezett különleges üzemekben történik, s ki valóan erős és tartós írópapírost vesznek hozzájuk. A léniákat rendszeren vonalzógépekkel, a fejbeli

szövegrészeket speciális nyomtató-sajtókkal állítják elő; a lapszélek ábécés regisztrátúráját is arravaló különleges géppel vágják ki.

Üzleti propaganda: a márkaárugyarak árujuk ismertetésére és a forgalom fokozására, külön erre a célra betanított tisztviselőkkel, főleg nőkkel ajándékmintákat osztogatnak az üzletbe bejövő vendégeknek.

Üzletvezető: 1. Felelős üzletvezető.

V

Vacat (latin): 1. Vákát.

Váci siketnéma-intézet nyomdája: 1802-ben alapították, s — különösen a hatvanas-hetvenes években — szép számmal nevelt meglehetősen szakképzettségű betűszedőket iparunk számára.

Vademecum (latin): a m. gyerekelem; kalauzos könyvek címe.

Vadium (latin): a m. kötbér, bántópenz.

Vágógép: a feldolgozandó anyag, jelen esetben papíros, lemez stb. földarabolására szolgál. Lényegében 3 részből áll: 1. vasasztalból, melyre a papírost helyezzzük, hátul és esetleg oldalt állítható illesztékekkel; 2. prés-szerkezetből, amellyel a papíros leztorítását eszközöljük, hogy a vágás alatt az el ne mozduljon; 3. vágószerkezetből, amely a vágókésből és az azt tartó késgerendából áll. A vágógépek közötti eltérést a felsorolt részek különböző kivitele adja és ez természetesen maga után vonja azok külső képeinek valamint minőségi és mennyiségi teljesítményének különbözőségét. Legegyszerűbb az emeltyűs vágógép, amelynél a papírosasztal nyeregállítása, a lepréselés és a vágás is kézi erővel történik. Kisebbségi méretek és mennyiségek feldolgozásánál használatos. A kezebb vágógép már nagyobb erő kifejtésére képes. Ennél a vágókés fogaskerek-átvitellel működik

s nagyobb méretnél motoros meghajtása van, mely esetben a meghajtó szerkezet tengelykapcsolással van ellátva. A munka gyorsítását célozza a kézi préselést elimináló mechanikus préselés, ennél a gép maga préseli le a papírost, megközelítően egyforma papírosmagasságoknál. A teljesen önműködő préselés a legmodernebbek közé tartozik, amely a hátsó nyereg mechanikus vagy automatikus előretolásával kombinálható. Ez utóbbi gépek már egészen nagy teljesítményűek és precíziós kivitelben készülnek. 11

Vákát (latin): a m. hiányzik; üres oldal a könyvből.

Vaknyomás: a m. domború nyomtatás; a vakok könyveit illetően 1. Brailletipia is.

Vaknyomtató sajtó: a könyvkötő fontos segédgépe; 1. Aranyozó-sajtó.

Vakok ábécéje: 6 nagy pontnak s egy 7-ik aprónak a kombinációjából áll. A sokszorosítást a vakok rendszeren maguk végzik arravaló domborító gépen, bár egy berlini öntőde a könyvnyomtatás számára is megöntötte a maga 20-pontos, préselésre is alkalmas betűit.

a b c d e f g h i j
 • • • • • • • • • •
 • • • • • • • • • •
 • • • • • • • • • •

Vakok ábécéje.

Vákuumnyomtatás: a magasnyomtatásnál alkalmazott legújabb eljárás, melynek lényege, hogy a nyomtatás nem magáról az eredeti nyomtatóformáról, hanem közvetve, egy a formára feszített gumilapról történik. Az eljárást Schneider Karl találta föl és az 1936-os lipcei vásáron mutatta be. Az eljárás alapeszköze egy nyomtatólap nagyságának megfelelő, cellákra osztott blyan

fémlemez, amely villanyerővel működő légszivattyúval van összekötve. Ezt a lemezt erősítik a gép nyomtatólapjára és arra teszük a nyomtatóformát, melynek magassági mérete annyiban tér el a normális betűmagasságtól, amennyi helyet maga a lemez és a fölötte alkalmazandó gumi igényel. Az említett lemezen meg rögzítik a nyomtatóformát, melyet ezt követően leborítanak egy 3–4 milliméter vastagságú gumilappal. A gumilemezt köröskörül légmentesen leragasztják egy erre a célra készült oldattal és a gumilemez és alátétlemez között lévő levegőt kiszivattyúzzák. A levegőelvonás következtében a gumilemez egyrészt behúzódik a légüressé vált térközökbe, másrészt szorosan rátapad a kiemelkedő nyomtatóformára, olyannyira, hogy az így képződő fölület adja a nyomtatóformát, mely a festékező hengerekkel és a nyomóhengerrel érintkezik a nyomtatás végzésekor. Azáltal, hogy a vákuumnyomtatásnál az eléggé magas alátétlemez és a nyomtatóformát borító gumilemezt kell alkalmazni, nem lehet hozza a nyomdai betűt stb. fölhasználni, hanem a nyomtatóforma alapját valami kartón- vagy papiroslemez, vékony fém- vagy falemez, szövet, bőr stb. adja. A vákuumnyomtatással főleg a guminyomtatást próbálják helyettesíteni.

Választott bíróságok: az 1911. évi I. t.-c. (polgári perrendtartás) 17. címe tartalmazza 767–788. §-aiban az ezekről szóló törvényes rendelkezéseket. A választottbíróági eljárás előföltétele az írásbafoglalás és a rendelkezési jogosultság. Írásnak számít e szempontból az alapszabály vagy végrendelet is. A választott bíróság sem feleket, sem tanukat nem eskethet; végrehajtást el nem rendelhet és ily szükségesség felmerülése esetén a rendes bírósághoz kell fordulnia.

A tőzsdebíróság vagy kamarai választottbíróági eljárások már külön törvényes rendelkezések tárgyai. A választott bíróság összetételében páros vagy páratlan számú tagból állhat, de lehet egy tagból álló is. mk

Választúti András: a Bethlen Gábor által 1619-ben Gyulafehérvárt alapított fejedelmi tipográfának első faktora volt. 1624 után Kolozsvárra ment a Heltai-nyomda ügyvezetőjének.

Valcolás: nyomdászti németiséggel a. m. vándorolgtatás. Régebben szerte dívott Európában, s a kölcsönösségben álló nyomdászegyesületek rendes napi utassegítéget — viátikumot — fizettek utazó tagjaiknak. L. Szálló-Egyesület.

Valeur (francia): a. m. a színek érvényesülése.

Vállfölület: így nevezzük a betűnek azt a síkját, amelyből a betű képe kúpszerűen emelkedik ki.

Vállmagasság: a betű talpától magassága irányában a felső síkjáig terjed, melyből képe (csonka) kúpszerűen emelkedik ki.

Vályúhenger: a festékvályúval összeköttetésben álló, mindig forgó vashenger, mely a vályúhoz a vályúsrófkokkal hozzászorítható vagy tágabbraereszthető, aszerint amint a nyomtatvány természetéhez képest több vagy kevesebb festék kell.

Vályúsrófkok: a festékes vályún lévő nagyfejtű srófkok, amelyekkel a festékmennyiség leadódását szabályozhatjuk.

Van der Aa: híres holland könyvnyomatoscsalád. Leydenben virágzott a 17. és 18. században.

Van der Linde Antonius: született 1833-ban, halála esztendeje 1897. A könyvnyomtatás történetének kutatója. Amsterdamban volt református lelkész s itt írta „Costerlegende” című művét, amellyel bebizonyította, hogy a könyvnyomtatást nem a németalföldi Coster, hanem a német Gutenberg találta föl. Ezen annyira fölhábo-

rodtak a nemzeti büszkeségükben megbántott németalföldiek, hogy Lindének 1871-ben el kellett hagy-
nia a hazáját. A berlini állami
könyvtárban kapott állást, majd
1876-ban Weimarba ment az or-
szágos könyvtár főkönyvtárosá-
nak. Ettől fogva egyre-másra írta
a könyvnyomtatás föltalálására
vonatkozó könyveit és értekezé-
seit.

Van der Mey: a gipszszel való ste-
reotipálás egyik föltalálója; lásd
Stereotípiát.

Vándor nyomdászok: a 15. és 16.
század egyetemes tipográfusi kép-
zettségű, érdekes kultúrharcosai,
akik gyakran messze földet be-
jártak a maguk legszűkebbre fo-
gott szerelvényével. Utra kelvén,
a sajtóból csak a legkényesebb
részeket vitték magukkal; az áll-
ványzatot össze lehetett ácsolni
bárhol is. Néhány ezer betűtípus,
két festékező labda, meg holmi
egyéb apróság egészítette ki a
vándorló tipográfus poggyászát.
Néha betűt sem vitt magával, csak
matricát és öntőműszert; az önté-
séhez szükséges fémeket akármelyik
városban megvásárolhatta.
Epügy a papírost is. Ha az-
után valahol munkája akadt: ak-
kor összeeszkábálta a sajtót, meg-
öntötte a betűket és megcsinálta
a festéket; ha kifogyott a mun-
kája: csinált még valami vásári
elárusításra szánt kalendáriumot
vagy effélélt, s azután összecso-
magolva a legfontosabb szerelvén-
nyét, odébb állt néhány várossal.
Hazánkban is szép számmal akad-
tak ilyen vándorló nyomdászok.
Nevezetesebbek voltak ezek kö-
zött: Huszár Gál, a két Hoffhal-
ter, Manlius János, Maneskovics
Bálint és Waló János.

Van-Dyck-gravúr: így nevezik a
gyorssajtói mélynyomtatás egy
New-Yorkban 1909 körül föltalált
módját és az ennek útján készült
műlapokat.

Van Dyck mester: minden idők egyik
legjobb betűmetszője. Az amster-

dami Elzevireknek dolgozott a 17.
század elején.

Van Kiel Cornelius: az antwerpeni
Plantin-nyomda nagytudományú
korrektora, aki 1607-ig — 50 esz-
tendeig — működve e pályán, je-
lentős mértékben hozzájárult s
nyomda világhírűvé emeléséhez.

Vankó Dániel: a pesti hengerma-
lom ezermester gépésze; 1846-tól
kezdve igen jó kézisajtókat készí-
tett vasból; 1848-ban kézisajtókat
készített a Banknyomda számára
is, s Kossuth e nyomda személy-
zetébe osztotta be. 1849 tavaszán
Debrecenben hirtelen elhunyt.

Vankó János: a Dániel fia. 1854-
ben megcsinálta a debreceniek ré-
szére az első magyar gyártmányú
gyorssajtót.

Variábilis rotációs gép (más elne-
vezéssel változtatható formátumú
rotációs): ezeknél a nyomtatást
megelőzően leválasztott papírost
komplikált, többnyire légszivaty-
tús szerkezetek szállítják a nyo-
móhengerhez. A régebbi ilyen gé-
pek punktúrával vagy ívfogó ga-
mokkal dolgoztak, de igen sok
bajlódás volt velök, több mint a
mostani pneumatikus szerkezetek-
kel.

Vári Dezső: szül. Budapesten 1874-
ben. Középiskolai tanulmányai-
nak elvégzése után nagybátyjá-
nak, Bródy Zsigmondnak Hunga-
ria-nyomdájában tanulta ki a
tipográfiai mesterséget. Többévi
eredményes munka után a Pesti
Napló kiadóhivatalának vezeté-
sére hívták meg s ebből az állá-
sából került 1920-ban a Pallas iro-
dalmi és nyomdai rt. élére mint
vezérigazgató. Kiadói tevékeny-
sége is kiváló sikert eredménye-
zett. 1925-ben megalapította a «Pal-
ladi» könyvkiadó vállalatot. 1936-
ban elhagyta a Pallas-nyomdát
és most már teljes munkásságát
a Palladis könyvkiadó vezetésére
fordítja.

Várnai Dániel: betűfészdéből lett
író és politikus, szül. 1881-ben. Föl-
szabadulása után sokat vándorolt

a külföldön is. 1907 óta a Népszava szerkesztőségének tagja. Közben több évet töltött orosz hadi fogáságban. Az 1922-i nemzetgyűlési és az 1926-i országgyűlési választásokon a budapesti környéki kerület képviselőjévé választották. Hírlapírói munkásságán fölül több kötet novellát írt. Lefordította a nagy orosz írók több munkáját is.

Várnai Fülöp: 1883-ban nyílt meg tipográfiaja az Újvilág (most Semmelweis) utcában.

Várnay Dezső: a Főnökegyesület vidéki szakosztályának az elnöke, szül. Szegeden 1877-ben. Szülővárosában, édesapja nyomdájában tanulta a nyomdászatot 1899–1900-ban; később pedig átvette a vállalat irányítását. Nagy tevékenységet fejtett ki a vidéki nyomdafőnökök szakosztályában, melynek 1933-ban elnökévé is választották.

Váró: így nevezzük azt a napilap-munkást, akit a rendes munkaidő lejártá után még ottartanak azért, hogy a lap befejező munkálatainak elvégzésénél segítkezze. Ha a napilap a rendes munkaidő befejezéséig nem készül el teljesen, vagy további kézirat érkezése van jelezve, úgy a lap tördelője a munka elvégzésére szükséges várók számát bemonджа. A várók különóradijazásban részesülnek. Nagyobb események alkalmával megtörténik, hogy az egész lap-személyzetnek kell ottmaradni váróban. Ezt általános várónak nevezik. wv

Vasaló-festékek: a divatlapok szabásmintáinak nyomtatására használt festékfélék. Az ilyen lapok ugyanis olyan szabásmintákat adnak mellékletül, amelyeket ha a szövetre fektetve, rajtuk meleg vasalót áthúznak: a mintának rajza a szöveten marad. Ezek a minták ú. n. vasaló-festékekkel vannak nyomtatva, amelyeknek kötőanyaga nem lenolajkence, hanem egy dextrinből, sok viaszból és sztearinból álló kompozíció, ami a festékező pigmenttel keverve ép-

pen olyan konzisztenciájú festéket ad, mint a többi nyomdafesték és így bármint gépen is használható. Tömött festékfóladással kell nyomtatni; a festék eléggé gyorsan megszilárdul a nyomtatott fölületen.

Vascosan Michel: 16. századbéli párizsi könyvnyomdász; jeles munkásságáért 1566-ban a «typographeus regius» címet kapta.

Vaskolléga: a kézi szedő gyakran így nevezi — tréfásan — a szedőgépet.

Vastalpak: a könyvnyomató az illusztrációs meg-sztereotíplemezeket igazgatja velök betűmagasságnyra.

Vasutas járat: a gyorsajátók legközismertebb meghajtási módja és lényegileg a nyomóalappal fogasrúd, valamint fogaskerek segítségével összeköttetésben álló kocsikerekekből áll, amelyek a gépalapon vezetettnek megfelelő síneken. A nyomóalap meghajtása mindig hajtókönyvek segítségével történik, amely vonórúd segítségével van a kocsikerekkel összekötve. A vasútikocsi járatot bizonyos formájában még a legmodernebb görgőpályás, megálló hengerű gyorsajátóknál is megtaláljuk. Az eredeti vasútikocsi meghajtás a gép masszív kinyomása szempontjából még sok kívánnivalót hagy maga után s azért főképpen kommerciális, nem nagy igénybevételt feltételező munkánál alkalmas. ll

Vászonkötés: olyan könyv, amelynek födele is, meg a gerince is vászonnal van bevonva. Ha csak a gerinc meg a fődélsarkok vásznas bevonatúak: félvászonkötésnek mondjuk.

Vászonra való nyomtatás: ilyenkor rendszeren azon akad fenn a könyvnyomató, hogy a festék nemigen akarja földni a vásznat. Ezen pedig könnyű segíteni. Mindenek előtt a festéknek jobbalfajátjának kell lennie, mert a rotációs újságnymtatáshoz használt oleobb

festéknek például amúgy sincsen meg a kellő fődőképesége. A nyomóhenger borítását vegyük jó puhára; gumi- vagy nemezborítást is használhatunk, amely fölé még négy vagy öt ív könyvpapírost feszítünk ki. A jó fődés elérése különben függ a vászon szövésének sűrűségétől is. Finomabb minőségű vásznakra való nyomtatásakor jóféle illusztrációs festéket használunk, s ezt csak annyira hígítjuk a kenőcével, amennyire a nyomtatás azt okvetlenül megkívánja. — A vászonra való nyomtatásnak gyakran kimoshatatlanak kell lennie. Erre a célra a festékgyárosok speciális festékeket tartanak raktáron, de sürgősség esetében a vidéki nyomdász maga is előállíthatja, úgy hogy valamieske pokolkövet kever a közönséges festékhez. Sósavas anilinek a festékhez való hozzákeverésével is jó eredményt lehet elérni. Az anilin-hozzáátétel csak csekély mennyiségű legyen.

Vazelin: l. Gépzsír.

Vázlatkészítés: a nyomdaiparban az a munka, amikor a szedő a megrendelt nyomtatványról előzetesen a kivitelnek megfelelő beosztású rajzot készít. Előnye az, hogy a megrendelő a vázlatból megállapíthatja, hogy a készíttendő munka megfelelő-e majd annak a célnak, amelyre szánták. A vázlat készülhet úgy is, hogy a betűk helyett csak vízszintes vonalakat húzunk, amelyek így szürke foltot adnak és csak a címsort rajzoljuk ki szépen, olvashatóan abból a betűtípusból, melyből a munkát szedni óhajtjuk. A budapesti nyomdaipari továbbképző tanfolyamokon az ilyen vázlatkészítést már előre nonpareille-kockás beosztású papíroson gyakoroltatják. Másik módja a vázlatkészítésnek az, amikor a földadatot — mely mondjuk többszínű nyomtatvány — úgy készítjük el, hogy a címsort leszedjük. kézisaitól az ere-

deti papírosra lehúzzuk és a melleskes szöveget tussal hozzárajzoljuk. Vázlat készítésekor ügyelni kell arra, hogy a rajzolt betűtípus olyan szélességű legyen, mint az a szedésünkben lenne, s hogy ezáltal a vázlat ugyanazt a folthatást adja, mint az eredeti betű adna. vj

Vázlatpapíros: Többnyire nyomós okok szólnak a mellett, hogy a részletesebben kidolgozott vázlat mindig az eredeti nyomtatópapírosra készüljön, és lehetőleg az eredeti formátumban. Már csak egy kissé keskenyebb vagy szélesebb margó is sokat ronthat a rajzunk hatásán.

Védőboríték: l. Burkoló.

Veduta (olasz): a. m. látókép, képes levelezőlap.

Vég nélküli papíros: lásd Papírosgyártás és Rotációs papíros.

Veleslavin: a cseh nyomdászok szakszervezeti irányú közlönyének a címe. 16. századbeli tudós tipográfusuk tiszteletére nevezték el így megindultakor, 1863-ban.

Veleslavin Dániel Ádám: a cseh irodalom és nyomdászat legkimagaslóbb alakja; született 1546-ban, megh. 1599-ben. A prágai egyetemen a történelem tanára volt. 30 éves korában megtanulta a nyomdászatot, s egész sorát nyomtatta a stilisztikai és tipográfiai remekeknek.

Velin: a legfinomabb borjúbőrből készült pergamen régi elnevezése; e megjelölést később a jobbfejta papírosfélékre is átvitték.

Vellaj István: gépsszedő, szül 1882-ben; a jugoszláv grafikai munkások szövetségének elnöke.

Velogravür: egy újabb gyorsajtoi mélynyomtató eljárás és az ezzel az eljárással készült nyomatok neve.

Venkovits Károly: született Nagysurányban 1875-ben. Érsekújvárt szabadult föl 1892-ben. Évek hosszú során át járta a vidéket meg a külföldet, közben dolgozott itt is, ott is. Budapesten főbb kon-

díciói: Kosmos, Részvénynyomda, Pallas, Pátgia. Miskolcon a Szelenyi és Társa, majd a Klein és Ludvig nyomdájának volt (14 esztendeig) a művezetője, a Magyar Jövő nyomdájának pedig 4 évig igazgatója. Budapesten a 900-as évek elején tagja volt az Országos Szervező Bizottságnak. Sokat írt a Typographiába, Magyar Nyomdászathoz, Grafikai Szemlébe, Grafikus Művezetőbe stb. Szerkesztette 1902-ben a Darázs c. nyomdászélelclapot, 1936 januárjától a Grafikus Művezető szerkesztője.

Ventilláció (francia): a. m. szellőztetés.

Verard Antoine: a 16. század elején élt francia könyvnyomtató, egyszerűs mind a kései miniátorok legkiválóbbika. Főképpen történelmi munkákat és lovagregényeket nyomtatott.

Veregyházi István: a kolozsvári református kollégium nyomdájának ügyvezetője 1681 körül.

Veregyházi Szenteyl Mihály: lásd Szenteyl Mihály.

Veress Ferenc: a háromszíni nyomtatás egyik föltalálója. Kolozsvárt született 1832-ben, s itt 1854-ben fotográfiai műtermet nyitott, mely az első volt Erdélyben. 1867-ben kezdett foglalkozni a heliokromiával s kísérletei csakhamar világ-hírűvé tették a nevét. 1881-ben a kolozsvári egyetemen a fotográfia magántanára lett. 1882-ben megindította a »Fényképészeti Lapok«-at, ez azonban pártolás híján hat év múlva megszűnt. Egyéb munkája: »Fényképészeti álmoképek« (Kolozsvár 1887).

Verlismus (a latin »verum« = igaz szóból): a művészettörténetben a. m. fokozott naturalizmus.

Vernis mou: a rézkarc csoportjába tartozó eljárás, melynél puha maratálalappal vonjuk be a rézlemez, s erre finomszövősi selymet vagy papiroslapot fektetünk, amire a ceruza hol erősebb, hol gyöngébb rányomásával felrajzoljuk az ábrát.

Ha a selymet vagy papiroszt leemeljük a lemezről, úgy — a réagyakorolt nyomás erősségének megfelelően — a vonalak mentén rátapad a lágy alap és a rézlemez e helyeken utat ad a maratósav hatásának.

Verseghy Ferenc: kiváló magyar nyelvtudós, költő és író, született 1757-ben, megh. 1822-ben. Mint a Martinovits-féle összeesküvés részese, 9 évet töltött nehéz rabságban. Kiszabadulása után Sággy Ferenc igazgató korrekterul alkalmazta az Egyetemi Nyomdában. Amikor meghalt: az Egyetemi Nyomda temettette el.

Versék szedése: A folyó szövegben elszórt verseket rendes szövegbe-tűvel kell szednünk, ha csak nem idézetek, amikor — mint a bécsi grafikai főiskolán tanítják — egy fokkal kisebb betűvel szedendők. Versék szedésekor minden sor ki-menet. Mielőtt elkezdenék bármilyen versnek is a szedését: le-szedjük annak valamelyik hosszabb sorát, s középre zárva, ennek és a versszöveg átlagos ten-gelyének alapján határozzuk meg, hogy mennyi legyen az összes sorok behúzása. Ha a verssorok némelyike nem fér bele az adott szélességbe: megtörhető, de ilyen esetben az összes átvitt soroknak egyforma bekezdéseknek kell lenniök. Ez a bekezdés fele, sőt kétharmada is lehet a formátumnak. A stófák köze rendszeren egy-egy kvadrátumsor, már csak a sorre-giszter okáért is.

Verte (latin): a. m. fordíts!

Vertikális (latin): a. m. függőleges (vonat).

Vértés Jenő (Weintraub): született Budapesten 1896-ban. A Globus-nyomdában tanulta a betűszedést 1910-től 1914-ig. Azóta Pápai Ernő műintézetében, Faragó Sándornál Szolnokon és a Bíró Miklós Rt.-nél dolgozott, jobbara művezetői minőségben. Vezetőségi tagja volt a Gutenberg Társaságnak s 1928-tól a Grafikus Művezetők Szak-

osztályának. A Grafikus Művezetők Évkönyvében, a Nyomdász-Evkönyvben és a Magyar Grafikában jelentek meg szakdolgozatai. E Lexikonnak is munkatársa. A Bildungsverband 1928-i magyarországi pályadíját ő nyerte el.

Vertikális gyorsajtó: 1. Nyomtató automaták.

Verzális (latin): a. m. nagybetű (ellentétben a kisbetűvel: kurrenssel).

Vésnök (graveur): a könyvtáblák sárgarézlemezének stb. vésésével foglalkozó mesterember. Olykor egyéb segédgépeket (guillochégepet, pantográfot stb.) is használ a munkájához.

Vésőgépek: ilyen a rovátkoló gép, a domborúan másoló gép, a Guillot-féle gép, meg a pantográf. A vésést végző tűt a gépeknél írónal vagy litográfkrétával is fölcserélhetjük, s ekkor a gép nem vés, hanem rajzol.

Vésőszerszámok: 1. Olommetszés.

Vessző (komma): írásjel. Egyenrangú mondatrészek (pl: betű, kézirat és sorjázó...), továbbá egyenrangú fő- és mellékmondatok, valamint a főmondat és mellékmondat közt írjuk. Az és, meg, vagy kötőszók előtt csak akkor szedünk vesszőt, ha egészen új tartalmú mondat következik.

Vészli Gyula (Weisz): a Grafikai Munkások, Munkásnök és Rokonszalmak Országos Szakegyesületének titkára, a Magyarországi Senefelder-Egylet vezetője, szül. Budapest 1887-ben. Kőrajzó-tanulólként 1903-ban került a budapesti Czettel és Deutsch céghez, hol 1907-ben szabadult föl. Mint merkantil litográfus több magyarországi üzemből dolgozott, de tanulmányai bővítése céljából Németországban is hosszabb időt töltött. 1913-ban került a Magyar Földrajzi Intézetbe, hol térkép-rajzóvá képezte ki magát. 1922 óta művezetője, 1927 óta üzemvezetője a Földrajzi Intézetnek.

Vetődés: 1. Fa vetődése.

Vetterl János: besztecerbányai topográfus 1829-től 1834-ig.

Vezérkari térképek: jobbára nagyleptékű, legtökéletesebb technikával bíró és nagyon pontos térképek. Általában az egyes államok különleges berendezési katonai földrajzi intézeteiben készülnek.

Viaszos tábla: a régi rómaiak rendszeres íróeszköze. Főképpen leveleket és apró följegyzéseket írtak rája. A fontosabb írások papírrusztól készültek.

Viaszosvászonra való nyomtatás: a tapétanyomtatáshoz nagyon hasonló. A viaszosvászonra ugyanis domborúan vésett alakzatú fapintákkal erősen sürített, vastag olajfestéket nyomtatnak. A nagyobb egyszínű mintákat vagy számos apró mintával nyomtatják vagy ecsettel festik. Nagyobb ügyesség kell a vászon márványozásához meg a különböző fák erezeiteinek utánzásához, amit ecset, spongya, gyapjú-pamacsok stb. segítségével szabadkézzel vagy olyan kis kézi géppel végeznek, mely domborúan mintázott fahengerből áll; ezt, miután a durva szövettel begöngyölt festékhengerről festéket felvett, végigvezetik a viaszosvászonon, melyet kiterítették a hosszú nyomtatóasztalon. Az alakzat finom részleteit fésűkkel, te-regető ecsetekkel s effélékkel dolgozzák ki, miáltal megadják a természetes lágyágát. A nyomtatott vászon kencével bekenve fényt kap.

Viatium (latin): a. m. úti pénz, úti segély.

Victoria Johannes: a bécsi jezsuiták spanyol származású rektora. 1559-ben kegyes gyűjtésekből alapított nyomdát. 1577-ben a nyomda Nagyszombatba került, s itt magva lett a ma virágzó Egyetemi Nyomdának.

Vide (latin): a. m. lásd!

Victorlino: sorokat öntő szedőgép. A Linotype első modelljének volt az utánzata a General Composing

Company által Berlinben gyártott «Herkules» soröntő gép, amelyet 1908-ban «Victorline»-re kereszteltek át, s a londoni nemzetközi könyvipari kiállításon be is mutattak. Voltak újítások is rajta: billentyűinek a száma százkettszáz volt a régi Linotype kilencvenével szemben, s szivattyú-szerkezete is jobb volt emezénél. A «Victorline» gyártását csakhamar meg is kezdték, s mert az ára jóval kisebb (kb. tízezer pengő) volt a Linotype-ével (tizenhét-tizennyolcezer pengő) szemben: hamarosan el is fogyott belőle vagy száz példány. Szabadalomtörlási pör keletkezett; de mert ez nem bízottatott eredménnyel: a Mergenthaler-társaság megvette gyárasztul-mindenestül a «Victorline»-t. Azóta «7-es mintájú Linotype» a «Victorline»-nek a neve.

Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetsége (VNYOSZ): A fővárosi nyomdai munkásság megszervezése után a nyomdai munkások mozgalma az ország többi részében is mind erősebbé vált és a mind szaporábban kitörő sztrájkok a vidéki nyomdatulajdonosokat arra készítették, hogy a már meglévő fővárosi munkaadói egyesülethez hasonló szövetséget létesítsenek. 1901 június hó 29. és 30-ára Szávay Gyula, a győri kereskedelmi és iparkamara főtitkára, ki Győrött, mint egy helyi lap szerkesztője nyomdával is bírt, kongresszusra hívta a vidéki nyomdák tulajdonosait, mikor is megalakították a kongresszus résztvevői a fenti szövetséget. A VNYOSZ elnöke Forster Rezső miskolci, alelnöke Láng József miskolci és Engel József szegedi nyomdatulajdonosok lettek. A szövetség első kollektív szerződését 1904 elején kötötte meg, amikor már 633 tagja volt. Pár év múlva a szövetség elnöki székét Láng József töltötte be, míg alelnöke Mayer Rezső nagybecskereki és Klein Samu mis-

kolci nyomdatulajdonos lett. A szövetség fennállása alatt több ízben történt kísérletezés a fővárosi munkaadói egyesülettel történő fuzionálásra, azonban erre csak 1920-ban került sor, amikor a VNYOSZ a háborús következmények folytán tagjai legnagyobb részét elvesztette az ország területvesztése következtében és így csaknem teljesen akcióképtelenné vált. mk

Victoris Jeromos: 1510-ben Bécsben dolgozott Singrinus-szal. 1518 körül Krakkóba került, ahol egészen sorát nyomtatta a magyarnyelvű könyveknek. 1531-ben napvilágot látott nála Heyden Sebald négy-nyelvű, majd Murnelius három-nyelvű kis szótára, benne magyar szavakkal is. 1550-ig 16 magyar könyv nyomtatódott a krakkói nyomdában köztük a Komjáti Benedek fordította «Szent Pál levelei» 1533-ban. Dévai Bíró Mátyás «Orthographia Ungarica»-ja. 1549-ben már Victoris özvegye szerepel nyomdászkeppen, majd Strikoviabeli Lázár mester, ezután pedig Kerektzky Ferenc.

Vignette (címke): árukra ragasztott s ezek minőségét, eredetét, előállítását stb. feltüntető jegy papírosból vagy éreből. Francia nevét onnan kapta, hogy az első ilyenforma (Veldener János utrechti könyvnyomató által a 15. században készített) keretes nyomtatványok szőlőlevelet (vigne) ábrázoltak.

Világítási egység: 1. Elektromos világítás.

Világító festékek: rendeltetésük volna reklámas kártyáknak, kisebb-nagyobb plakátoknak stb. sötétben is elolvasható betűkkel való nyomtathatása. Régebben úgy állították elő a világító festéket, hogy kalcium-, bárium- vagy pedig stronciumszulfidot kevertek a festőanyagokhoz. E szulfidoknak az a sajátáguk, hogy ha előzetesen napfényt hatott rájuk, sötétben világítanak. Majd jobb anya-

got is állítottak elő kénszulfidból, olykép, hogy vegyileg tisztított cinkvitriolt tiszta ammoniakkal kezeltek, a cinkoxidhidrát csapadékat pedig a folyadékkal együtt a megmaradt ammoniákban ismét föloldották. Ekkor a kénvizes oldat kivált s a nyert kén-cink-üledéket porcellánescsőben izzásig hevítették. E világító festékekkel azonban nem tanácsos a mi gyors-sajtóinkon nyomtatnunk, mert a vas- meg ólom-alkotórészek rozsdája megszünteti világító képességüket. Legjobb, ha úgy járunk el, ahogy bronzlásokor szoktunk: ólomtól mentes kencével vagy valami alkalmas fehér festékkel előnyomatot készítsünk s még nedves állapotában finom porrá tört száraz világító festéket hintünk rája. Ha sikerült a világító nyomat: ajánlatos belakkoztatni, hogy a külső hatások ne ronghassák meg.

Világosság Könyvnyomda Rt.: a szociáldemokrata párt és a munkásszervezetek alapították 1905-ben. Kezdetben egy nyáruccai bérelt helyiségben volt elhelyezve; 1909-ben saját házába költözött. Alaptőkéje 1905-ben 50.000 korona volt, ami időközben 400.000 pengőre emelkedett. A nyomdában a Népszaván kívül vagy 40 időszakos lap és nagymennyiségű kereskedelmi nyomtatvány készül. A rotációs gépek száma (1936-ban) 2, a gyorsajtóké 6, a szedőgépeké 13.

Vilim-féle nyomatok: 1. Ortotipia.

Villa: 1. Felfogó villa.

Villamos olvasztókemence: A fával, szénnel vagy gázzal fűtött olvasztókemenceknek az a hátrányuk, hogy a hő nem egyenletesen éri az olvasztásra szánt fémeket. A villamosárammal fűtött modern olvasztókemencekben a fémeket mindenütt egyforma hő éri, ami a tökéletesebb salakmentesítést és jobb összevegyülést eredményezi. Mindezekben felül a villanyfűtés költségei alacsonyabbak az egyéb fűtésekénél.

Villamosság: 1. Elektromosság.

Villamvilágítás: 1. Elektromos világítás.

Villamfűtés: 1. Szedőgépek villannyal fűtése.

Villás görgő: a gyorsajtó hengerkerekére erősített hengeres csappon ülő mintegy három centiméter átmérőjű, simára esztergályozott acélgörgő. Az a feladata, hogy a villának a hengert fölfogó és ismét megindító mozgása következtében beálló csúszó súrlódást gördülővé változtassa. Ennek révén aztán az illető alkotó részek kopását csökkenti, s így a gép zajtalan és rázkódtatástól mentes járását biztosítja.

Villás rud: a gyorsajtón az a hoszsú és nehéz vasrud, amely a villának alsó felét az azt irányító és a főtengelyre ágyazott nyomóhenger-excenterekkel úgy köti össze, hogy a villa helyesen és biztosan működhessék.

Vincze György: 1697-ben vette át a debreceni városi nyomda igazgatását, 1704-ig töltve be a tisztét. Ebben az esztendőben (okt. 21.) labanc-csapatok pusztították el Debrecen városát, s a nyomdát is megsemmisítették. (Ugyanekkor a tanácsházban elrejtett sárospataki nyomdaberendezés is elpusztult.) Vincze György ebben a nagy fölfordulásban eltűnt.

Virágh Sándor: szül. 1867-ben. Karcagon szabadult föl 1886-ban. Budapestre jöve, többfelé dolgozott, mígnem 1894-ben a Hazánk- (most Pátria-) nyomdába került revizornak. Jó vénájú nyomdász-költő; sok verse jelent meg mindenfelé. Egyik szerkesztője volt a «Kulacs»-nak, «Tenákulum»-nak, valamint hosszú időn át a «Nyomdászok Elclapja» című vidám tipográfus-ujszágnak.

Viridarium: 1. Albert király kódexe.

Viski István: 1770 körül volt a kolozsvári ev. ref. nyomda művezetője. Utóda 1775-ben Kapronczai Nyerges Ádám lett.

Viski Pál: a debreceni városi tipográfia provizora 1723-tól 1733-ig.

Visszahajtás: Némely gépnek rendes mozgási irányával ellenkező visszahajtása esetleg galibát okozhat. A régebbi szerkezetű akcidensgyorssajtókat például azért nem szabad visszahajtanunk, mert ugyanekkor a vályúhenger is visszafelé fordul s róla a festék a festékszabályozó pengén levevődik, azután pedig lecsurog. Ugyanez az oka annak, hogy a rotációs gépek visszahajtását is lehetőleg kerülnünk kell. Az újabb gyorsajtókat már olyan alkotó résszel látták el, amely a gép visszahajtását megengedi.

Visszás kép (renversé): a festmény vagy rajz után rézre vagy fára metszett képek egy neme, melynél könnyebbség okáért a sokszorosító-lemezre direkt az eredetit visszük át, s nem ennek tükröképét; így a lenyomatok nem az eredetit, hanem ennek tükröképét tüntetik föl.

Vitezovics Pál: 1690-ben megalapította az első állandó nyomdát Zágrábban. Távozása után a város kezére került a nyomda. Művezetőül Pallas Bertalant említik, ki 1727-ig működött.

Vitraufánia: a belgiumi Lacroix-tól föltalált áttetsző-nyomtatásos eljárás. A nyomatot közvetlenül az ablakra ragasztják és ezen olyanforma hatása van, mint az üvegfestménynek. Hideg és nedvesség nem árt neki. Ma már nagyban gyártják, és 8 méter hosszú, meg 50 centiméter széles darabokban kerül forgalomba.

Vitriarius Mátyás: Késmárk városának volt könyvnyomtatója 1705-től kezdve néhány esztendőn át.

Vízfestékek: sok fajtájuk van, olcsóbb és drágább; aszerint, hogy milyen a minőségük. Művészeti célokra a tubusokban kapható higabb vízfestékek (a Schoenfeld-, Windsor-, Newton- és egyébfélék) ajánlhatók, a kezdő rajzoló igényeinek azonban a Horadam-, az

Anreiter- vagy a hazai gyártmányú gombfesték is megfelel. Aki azonban a modern színelmélettel gyakorlatilag is foglalkozni akar: legjobban teszi, ha az Ostwald-féle normális vízfestékeket vásárolja.

Víz István: a nagyenyedi református kollégium nyomdájának ügyvezetője 1831-től fogva. A város 1849-i földulásakor a nyomda is elpusztult.

Vízírozás: a szabadkézi rajzolásnak igen nagyjelentőségű fogása. Magyarul «méríkskélés»-nek mondhatnók, de ez a szó nem meríti ki egészen a fogalmát. A vízírozás abból áll, hogy a rajzoló munkája közben a ceruzáját ki-nyújtott karral minduntalan vízszintes, illetőleg függőleges irányban tartja a rajzolt tárgy felé, ilyenformán méríkskélve egyrészt az illető alaknak, tárgynak, épületnek és ezek valamely részletének a perspektivikus hosszát, másrészt pedig megállapítva azt, hogy az illető vonal milyen szögben tér el a vízszintestől vagy a függőlegestől.

Víztkártya: l. Névjegy és Névjegyek szedése.

Vízvárosi nyomda: l. Adomásky féle könyomda.

Vízsga: l. Mestervizsga, Szakvizsga és Tanoncvizsga.

Vízszolyi biblia: az első nyomtatásban megjelent, teljes magyar ó-és újszövetségi biblia-fordítás. Károli Gáspár gönci református lelkész és munkatársai fordították. Első kiadása az abaúj-tornamegyei Vízszoly községben jelent meg, 1590-ben.

Vocabularium (latin): a. m. szótár (franciául: vocabulaire; angolul: dictionary).

Vogel Jakab: svájci nyomdász és költő, szül. 1816-ban, megh. 1894-ben. 1843-ban Glarusban, szülővárosában állított nyomdát, s maga szedte ott remek költeményeit, amelyek népszerűvé tették őt a svájci határokon túl is.

Vogel Károly: Gámán János kolozsvári nyomdájának faktora 1863-tól kezdve az 1910-es évekig. Nyomdászkodásának 60 éves jubileumát is megülhette még.

Vogtlandi jegynyomató rotációs: l. Menetjegyek nyomtatása.

Volapük: a nemzetközi nyelvek egyik fajtája. Schleyer prelátus találta föl 1880-ban. (L. még Eszperanto és Ido.)

Volkmer Ottomár: a bécsi államnyomda igazgatója. Katona volt és 1875-ben a katonai földrajzi intézethez osztották be, s ettől az időtől fogva különösen a sokszorosító eljárások tanulmányozására adta magát. 1885-ben alezredesi ranggal lett a bécsi udvari és államnyomda segédigazgatója, 1893-ban pedig — Beck Antal lovag halála után — igazgatója. Igen sok szakba vágó értekezést írt.

Volume (francia és angol): a. m. kötet.

Volumen: az ókor tekercs-alakú könyveinek elnevezése (a latin *volvere*: legombolyítani igétől). Az ilyen ókori könyvtekercsek eleje egy kiálló pálcikára volt ragasztva, s e köré csavargatták a papiruszt, illetőleg pergament.

Volumen-papíros: l. Pehelykönnyű nyomtatópapíros.

Vonalas metszet: l. Fametszés.

Vonalzás a gyorsajtón: A géppel való vonalzás egyszerűsége már igen sok szakembert csábított arra, hogy a könyv- és nyomdai gyorsajtókra szerelhető vonalzó készülék alkotásával megpróbálkozzék. A dolog még eddig senkinek sem sikerült annyira, hogy abszolút sikert érjen el. Nálunk Droppa K., Kovács Gy. és Cziráky Sándor alkottak régebben ilyen készüléket s azt állították, hogy annak használatával 50 százalék munkamegtakarítás érhető el. A vonalzást itt is karikák végezték. A különböző rovatjelölésekhez való elrendezés szerintük 10–15 percre, nyomtatás után

a készülék levétele 5 percre került.

Vonalzó gép: iskolai füzetek, üzleti könyvek vonalzására való. Sok fajtája van. Azelőtt majdnem kizáróan anilinfestékes tollal vonaloztak e gépek, ma már többnyire kicsiny karikák végzik azt, mégpedig gyakran több színben egyszerre, aszerint, hogy hány festékező szerkezet van a gépnek. A nagyobb vonalzógépek tipikus alakja a Brisard-féle, amelynél a hajtás kézzel is történhetik meg mechanikai erővel is. A gép kezelője egyik kezével forgattyút forgat, a másikkal pedig a papirosiveket tologatja a berakóasztal egyik sarkába. Az iv továbbvezetése két gumikarikának meg egy gumihengernek a dolga, ezektől kerül arra a nagy hengerre, amelyen körülfutva, a nekiállól sárgaréz-karikától megvonaloódik. E sárgaréz-karikák ide-oda tologathatók, aszerint, amily távolságban kell lenniök az egyes vonalaknak egymástól. Köziből kisebb karikák kerülnek kizáró darabok gyanánt. A festékezést olyanforma hengerek végzik, mint a könyvnyomtatásban, s a gépnek három festékező szerkezete van, aminek következtében három színben történhetik a vonalzás.

Vonalzólemez (Frecskaynál: nézdelő; Beschblech): kb. 1–2 mm vastagságú és 5–6 cm széles, különféle hosszúságokban készülő acél lemez, aminek a hosszúságára eső egyik oldalának szélét ferde síkban kés-élűre, élét pedig gondosan egyenesre csiszolják és melegen sötétre színezik. A betűkép egyengetési munkálatainak ellenőrzésére, vastagságok és magasságok összeegyeztetésénél, továbbá sík fölültek vizsgálatánál a betűöntőnek úgyszólván állandóan kezében forgó, nélkülözhetetlen szerzője.

Vorreiter és Müllendorff szedőgépe: l. Autotype.

Voskens Dirk: németalföldi betűöntő. A 17. század közepe táján 14 grádus fraktúr betűvel meg a hozzávaló schwabachi kiemelő típusokkal aratott elismerést.

Vögelln Ernst: nyomtatványainak szépségéről nevezetes német tipográfus, szül. 1528-ban, megh. 1590-ben. Katolikus teológus volt Lipcsében, de 1557-ben reformátussá lett. Megtanulva a könyvnyomtatást, gyönyörű könyveket nyomtatott. 1578-ban menekülnie kellett Lipcséből, s Heidelbergben telepedett meg.

Vörös kréta (Rötél): a rajztechnikában fontos szerepe van; főleg arcképi vázlatokhoz használják.

Vörös szín: igen meleg szín, valamennyi között a legjobban kiemelkedő. Nagy fölülleteken izgató hatású, a közhiedelem szerint a bika is megvadul tőle. Különben a szeretetet meg a szabadságot szimbolizálja. A sárgával és késsel egyetemben már az óegyiptomiaknak is kedves ornamentáló színe volt; a gyermekek meg a primitív népek valamennyi színe között a legjobban kedvelik a vöröset; annál föltűnőbb tehát, hogy az asszirok ornamentikájában egészen háttérbe szorult a sárga mellett. A kínaiaknál is a sárga volt évezredek óta a színek színe, a császári szín. Már a keletindiai művészetben az első helyek egyikét foglalja el a vörös. Nagy volt a szerepe a középkori ornamentikában is, és a könyvdiszítésben uralkodó színné lett a fekete mellett. (A rubrikátor és miniátor szavak is vörös színnel dolgozó könyvdiszítót jelentenek.) A legújabb időkig a könyvnyomtatásban a vörös volt jóformán az egyetlen kiemelő szín. («Kalendárium vörös.») Vezető szerepét a mai napig is megtartotta a tarka színek között, bár telítetten nagy fölületen nem igen tanácsos használni. Kicsiny foltokban, szedés-fölületet körítő vonalképpen már annál kedvezőbb hatású lehet.

W

Wachtler Fülöp: a viszontagságos sorsú 1848–49-i Banknyomda vőnöke, a Kossuth-bankok remek ornamentikájának a mestere.

Wagner Bálint: Honter János barátja és segéde, 1549-től 1557-ig a brassói Honter-nyomda kezelője. Magiszteri címet, plébánosi és dékáni hivatalt is viselt. Fametszetes kótákat is nyomtatott.

Wagner János József: 1766. évtől fogva, Royer Ferenc Antal után volt a kalocsai kegyesrendiek nyomdájának művezetője.

Wagner Josef: betűszedőből lett híres német színész, szül. 1818-ban, megh. 1870-ben. A pesti német színházban is játszott; 1850-ben a bécsi Burgszínház örökös tagja lett.

Walte-sajtó: 1. Acélmetszetnyomtató sajtók.

Wajdits József: a hatvanas évek elején alapított nyomdát Nagykanizsán.

Waldarfer Christoph: német vándornyomdász; valószínűleg Regensburgból került 1470-ben Velencébe, ahol több szép könyvet nyomtatott. 1474-ben Milanóban találjuk; azután nyomavész.

Waldheim-Eberle A.-G.: több mint hatszáz munkással dolgozó bécsi nyomda; a Waldheim Rudolf által 1855-ben alapított fametszőiskolából keletkezett.

Waldow Alexander: német szakíró. szül. 1834-ben, megh. 1898-ban. 1860-ban Lipcsében nyomdát alapított. A nyomda mellett mihamar könyvkiadóvállalatot is létesített, mely tisztán a nyomdászati szakíróadalom terjesztésével foglalkozott. Ő maga is nagyon termékeny szakíró volt. 1863-ban megalapította az «Archiv für Buchdruckerkunst»-ot, aminek a német nyomdászat fejlődésére nagy hatása volt. Ezenkívül számos önálló szakmunkát írt; köz

tük legnevezetesebbek a «Lehrbuch der Buchdruckerkunst» (2 nagy kötet) és az «Encyclopädie der graphischen Künste».

Waldvogel Prokop: prágai születésű aranyműves, állítólag már 1444-ben nyomdászkodott Avignonban. Annyi bizonyos, hogy 1444-től 1446-ig e városban tartózkodott, s ott tanulókat fogadott föl, kiket a könyvnyomtatásban akart kiképezni, de arra már éppenséggel nincs semilyen adat, hogy nyomdája lett volna tényleg. Valószínű, hogy Waldvogel a patriciák vésésének titkát Gutenbergtől leste el Strassburgban, Dünne aranyművesnél dolgozta idején. Hogy Avignonból hová került: nem tudjuk.

Walo János: vándorló tipográfus, 1594-ben ő nyomtatott először Pozsony városában, mégpedig egy négy levélből álló «Zeytung»-ot.

Walter Ernő (Melisser): szül. 1862-ben, megh. 1936-ban. A Wodianer-nyomdában tanult 1874–1878. Dolgozott a Poldini- és Hungaria-nyomdákban, a Pallashan az Egyetértésnél és azután a Pátria-nyomda faktora volt. Később önállóvá lett. Újabb tizenegy esztendő múltán öntödei képviselőt vállalt, majd 1909-ben a Berger és Wirth-féle budapesti festőgyár igazgatója lett. Sokat fáradozott és áldozott a szakoktatás érdekében, s a technológiai főiskolán is esztendőről esztendőre megvolt a maga tanfolyama a színekről és festékekről. Novák Lászlóval közösen írt könyve: «Színek világa» (Grafikai Művészetek Könyvtára V. kötet).

Walter-féle rotációs gép: a hetvenes években igen kedvelt és széltében használt gép volt. Öránként 10.000-et nyomtatott. Hátránya volt azonban, hogy festékező szerkezetéhez s lemezhangereihez nehezen lehetett hozzáférni, kivézető szalagjainak elrendezése pedig nagyon komplikált és sok főnnakadást okozó volt.

Walzel A. F.: pesti litográfus a 19. század közepe táján. Főleg a kromolitográfiában jeleskedett, de Barabás Miklós rajzai után krétanyomatokat is készített.

Wancsora István: született 1876-ban, meghalt 1911-ben. 1905-ben egyideig másodmagával szerkesztette a Typographiát. Szerkesztője volt a Tenákulum és Ekszike című nyomdász-éclapoknak.

Wanko Vilmos: született Besztercebányán 1886-ban. Ott is tanulta a nyomdászatot. Dolgozott Győrött, majd Budapesten. 1905 körül kezdte meg munkásságát a Könyvnyomdászok Szakkörében, amelynek csakhamar titkára lett. Tagja volt a Czákó Elemér alapította Nyomdászati Tanműhelynek. 1911-től 1914-ig szerkesztette a Grafikai Szemlét, s egyben szervezője volt a budapesti és vidéki szaktanfolyamoknak is. A háború idején a Grafikai Főnökegyesületben tisztviselősködött. 1920 elején a Bíró Miklós alapította Magyar Grafikának lett a felelős szerkesztője. 1928-ban megpróbálkozott a Grafikai Szemle kiadásával, de egy esztendői hősi küzdelem után belebukott. 1934-től fogva az Anyaegyesület tisztviselője. Igen sok alapos dolgozata jelent meg a Grafikai Szemleiben, a Magyar Grafikában, az Évkönyvekben, a Grafikai Almanachban és a Typographiában; a tanonciskolában évek során át szakoktató volt, s szakoktató az 1924-ben újjászervezett továbbképző tanfolyamokon is. Szépszámú fölolvastat tartott és szakkiállítást rendezett Budapesten és a vidéken. Lexikonunknak is munkatársa.

Washington-sajtó: Rust J. által föltalált nyomdai kézi könyökös sajtó, egykönyökű emeltyűvel, mely könyök a sajtórúd húzásakor ki egyenesedik s a papírost a szedésformára sajtolja. A jelen korban már csak korrektúra-lehúzó géprek használják.

Watts John: a homok- vagy gipszstereotipálásnak egyik föltalálója. William nevű testvérével 1820-ban Budán telepedett meg, s itt műhelyt nyitva, az Egyetemi Nyomda részére ábécés meg egyéb iskolai könyvekről kitűnő lemezeket készített.

Watzulik Albin Mária: szül. Nagyszombatban 1849-ben, megh. 1930-ban. Négyéves korában elvesztette hallását s ezért tízéves koráig nem is járt iskolába. 1859-ben a süketnémák bécsi intézetébe került, ahol 5 esztendő telt. 1864-ben Winter Zsigmond nagyszombati nyomdájába állott szedőinasnak. Fölszabadulta után Grácba került, s itt elsőrangú mesterszedővé képezte ki magát. 1873-ban a németországi Sachsen-Altenburg városába hívták a Pierer-féle nyomda mesterszedői osztályának vezetőjévé. Azóta itt élt s a könyvnyomtatás művészeti irányban való fejlesztése érdekében nagy agitációt fejtett ki a német szaklapokban.

Weber Simon Péter: pozsonyi tipográfus 1783-tól kezdve. 1789-ben Komárom városában állított fel nyomdát.

Webster-féle szedőgép: egyes betűket szedő gép a század végéről; a chicagói Webster találta föl. Remek mechanizmusa volt, de a soröntő gépekkel már nem versenyezhetett.

Wechellus András: a tejfalusi Zsigmond utóda. 1650 körül a közeli Somorjába ment át a nyomdájával. Még később (1652-ben) Kőszegre költözött.

Wechellus Christlan: francia tipográfus, aki 1572. évben a párizsi Bertalan-éj borzalmaiból megmenekedve, Majna-Frankfurtban telepedett le, s megalapítója lett egy hosszú időn át virágzott, egyik ágával a 17. században hozzánk is elszármazott nyomdászcsaládnak.

Wechellus Zsigmond: a csallóközi Tejfalun volt nyomdász, ócska-

betűs magyar kalendáriumot az 1638-ik esztendőre nyomtatva.

Weichenberg Simon Tádé: a kolozsvári jezsuita nyomda ügyvezető tipográfusa 1731-től 1737-ig.

Weilhammer Bernát: a kolozsvári jezsuita nyomda ügyvezető tipográfusa 1727-től 1730-ig, s huszonégy esztendő után ismét rövid ideig.

Weingand János Mihály: egykori pesti könyvkereskedő, Maus Gellért (l. o.) engedélyét vette át 1770-ben.

Weinisch György: Fernolend Márton után, 1753 körül volt a brasói Seuler-nyomda művezetője. Utóda 1758-ban Keller János G. lett, ki 1761-ig töltötte be ezt az állást.

Wein János: szül. 1826-ban, megh. 1906-ban. Gépészmérnök volt. A hatvanas években Khor Gyula tűzérkapitánnyal közösen megvásárolta Müller Emil jelentős pesti tipográfusát, s 1886 május 1-éig volt annak gazdája, amikor a Pesti Lloyd Társaságnak adta azt át. 1872-ben a fővárosi vízvezeték igazgatója lett.

Weinmüller Bálint: 1795-ben vette át a Weber-féle komáromi nyomdát. Halála után Weinmüller Franciska és Klára kezén volt 1848-ig a nyomda.

Weise Paul: 17. századbeli danzigi könyvnyomtató. Neki köszönhetjük a korabeli nyomdászavató ünnepségeknek — a posztulátumnak és depozíciónak — hív leírását.

Weiss E. R.: német betűművész. Roppant munkásságot fejtett ki antikva és fraktúr betűsorozatok, valamint öntödei ornamentumok tervezése dolgában.

Weiss Leopold: logotípiái rendszer föltalálója. Egy 1883-i bécsi szedéversenyen óránként való 3500-betűs eredményt ért el a maga logotípiás rendszerével. Kéthárom betűből összetett logotípiáinak a száma harminckilenc volt. Szedés dolgában, kellő gyakorlat

esetén, jócskán mutatkozott több-let a logotípiás rendszernél, az osztás azonban annál hosszadalmasabb volt.

Wellisch Géza: szül. 1875-ben Zomborban. Fölzabadult 1892-ben Budapesten. Tagja volt az Országos Bizottságnak és a Segélyző Egyesület választmányának. 1919 óta a Gépmeister-Egyesület elnöke. Az ő munkálkodásához fűződik az első kétszínű körforgó-nyomtatás az egyszínű körforgógépen. Hosszú időn át tagja volt a békéltető, a tárgyaló és a lapbizottságnak.

Wendum: olyan készülék, amelynek segítségével átnyomatok készíthetők az offset-nyomtatás részére köről, cinklemezről vagy szedésről. Ilyen nagyobb, gépszerű fordító-átnyomtató készülékek már az első offsetgépekkel egyidejűleg piacra kerültek és igen jól beváltak. A „Wendum” fordító-átnyomtató készülék két egymásra illő rámából áll. Az alsó rámába jön a kő vagy szedés, a felső rámára egy gumikendő van erősítve, amely a kéziprésen vagy átnyomtatósajton való áthajtás révén átveszi a köről vagy szedésről a nyomatot. Az ekként nyert nyomatot gumikendőről átviszik az átnyomtatópapírosra, amit aztán a szokott módon használnak fel.

Wentscher-féle szedőgép: ez az „egyemberes” gép meglehetősen hírnévre vergődött. A föltaláló a régiebb szerkezetek összes előnyeit igyekezett egyesíteni a gépében, s különösen a sorzáró készüléke igen érdekes volt. Betűnek és sorzárónak nyolcféle vastagsága volt (ezt a rendszert a Monoline is átvette), s összeadó szerkezetről olvasta le mindig a szedő, hogy minő spáciumokat kell beosztania az ideiglenes szóközi pálcikák helyébe.

Werfer: könyvnyomtató-család. Alapítója Károly 1822-ben megvette a kassai Landerer-nyomdát s azt

hamarosan magas színvonalra is emelte. 1847-ben fiáé, Károly Józsefé lett a nyomda, aki 1848–49-ben két tábori nyomdát is rendezett be; az egyiket kényszerűségből Schlick osztrák tábornoknak, a másikat a magyar nemzeti kormányának. Az ő fia, ifj. Károly 1859-ben lett a nyomda tulajdonosa.

Werk-szedés: 1. Könyvszedés.

Werthmüller János: 1815-ben alapított nyomdát Lőcse városában, amely aztán hosszú időn át megmaradt leszármazottjai birtokában.

Wesselényi Miklós báró: kolozsvári könyvnyomdájának rövidéletű volt. Egy terméke ismeretes mindössze: az 1834 május 26-iki erdélyi országgyűlés jegyzőkönyve, amelyet a cenzúra láttamozása nélkül adott ki. Ezért őt in contumaciam elítélték. A könyvnyomda Wesselényi lakásának pincéjében volt. Stulzer könyvnyomdász ellen is eljárást indítottak.

Westcott-féle szedőgép: a Monotype őse. 1876-ban kiállították a filadelfiai kiállításon, s ott nagy csodálkozást keltett. Két ember kellett hozzá. Percenként mintegy harminc betűt bírt önteni s egymás mellé sorozni.

Wetstein Henrik: baseli filológus-családból származó amsterdami könyvnyomtató mester a 17. század második felében. Előbb — hét esztendőn át — Elzevir Dániel nyomdájának volt a faktora.

Wetter-féle számozó készülék: tipikus példája a számozó készülékeknek. A számok álló helyzetükben betűmagasságnyra emelkednek ki a készülékből s előtűk valamivel magasabb $\mathcal{N}$ jel van, s ez okozza a számokkal ellátott karikák forgását. Ha már most erre a $\mathcal{N}$ jelre a nyomóhenger ránehezedik, az egyes számokat hordó karika akkorát fordul, hogy a következő szám kerül képével fölfelé. Minden tizedik fordulata után az előtte levő

— tízeseket hordó — karika is fordul egyet és így tovább.

Wezel-lemezek: l. Kölemez.

Wharf-lito-eljárás: a cinklemezről való litografálás könyvnyomó sajtón.

Wicks-féle szedőgép: a «Bhisotype»-hez (l. o.) hasonló koncepciójú gép; Wicks Frederick találmánya, aki tudvalevően óránként hatvanezer tipust öntő gyorsbetűöntő gépet is talált föl. Ezt a betűöntő szerkezetet kapcsolta össze a szedőgépével, amely azonban a hatvanezer — különben elég rossz öntésű — betűből csak néhány ezret tudott fölhasználni óránként. Wicks úgy igyekezett segíteni ezen a bajon, hogy több szedőgépet osztott be egy-egy öntőgéphez.

Wiener Telegraphen-Compagnie: bécsi távirati ügynökség.

Wiener Telegraphen-Korrespondenz-Bureau: ausztriai állami távirati ügynökség.

Wiesener Vilmos: szül. 1876-ban Budapesten. Mint nyomdai gépmester szabadult fel 1893-ban. A nyomdai munkásság gazdasági és kulturális mozgalmába egészen fiatalon kapcsolódott be. A Gépmesterkörnek alelnöke és később elnöke lett, majd a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesületének megalakulása után a budapesti helyi csoport elnöke volt a szakegyesület megszűnéséig. 1907 május havában a nyomdászszervezet pénztárosává választották. Tevékenyen vett részt a kollektív szerződés megalkotásának és továbbfejlesztésének a munkájában mint a fővárosi és vidéki árszabálytárgyaló bizottság tagja, ugyanígy tagja három évtizede a paritásos békéltető bizottságnak. Peidl Gyulának külföldre távozása után 1920-ban a nyomdászszervezet vezetésével bízott meg ideiglenesen, míg 1922-ben tisztségében véglegesítették. Több cikluson keresztül volt alelnöke a Magyar-

országi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének. Mint a nyomdászszervezet vezetője, a külföldi testvérszervezetek kongresszusain a magyarországi nyomdai munkásságot képviseli. 1925-től 1930-ig Budapest törvényhatósági bizottságának a tagja volt. Élénk irodalmi tevékenységet fejtett ki a Typographiában. Nyomdászati Lexikonunknak is munkatársa.

Wigand Károly Frigyes: könyvárus volt előbb Sopronban, majd Pozsonyban s 1837-ben ugyanitt nyomdát is rendezett be. 1890 dec. 8-án halt meg 74 éves korában. A nyomda elejétől fogva a fejlettség magas fokán állott s termékei mindenkor kiténtek szabatos szedésükkel és tiszta nyomással.

Willhelm Lipót: szül. Pásztón 1876-ban. Fölzabadult 1893-ban Salgótarjánban. Hosszabb időt töltött több fővárosi nyomdában. A munkásközvetítő bizottság első elnöke volt. A Segélyző Egyesületbe beváldt Szakegyesületnek választmányi tagja, jegyzője, majd alelnöke volt. 1905-ben belépett a Világosság nyomdába, ahol jelenleg mint művezető működik.

Willmann Máttyás: a nagyszombati nyomda ügyvezetője 1654 körül.

Winkelmann-féle szedőgép: 1886-tól kezdve sokat beszéltek róla. Újdonság volt rajta, hogy a gyárrabban előforduló betűk számára szétszórtna több vezető csatornát csináltak, amivel állítólag lehetővé tették, hogy a szedő egyszerre egy szótagra vagy pedig szavacskára való billentyűt üssön meg.

Winkler-féle gyorsstereotípáló készülék: Budapesten is több példányban meglévő modern újságstereotípáló szerkezet. A szerkezet alapelemje megegyezik a Citoplateével.

Winkler-sajtó: lásd Kettős gyors-sajtó.

Winterburger Johannes: Bécs városának első állandó tipográfusa.

1492-től 1519-ig dolgozott itteni jól felszerelt műhelyében.

Wintzler Márton: Heusler Márton társaságában Nagyszében legelső nyomdása, 1575-től kezdve.

Wischer: német neve az estompe-nak; pasztellezőskor a színek eldörzsölésére használják. Papirosból vagy bőrből készül.

Wittich Ivo: mainzi egyetemi professzor; 1504-ben emléktáblát helyezett a Gutenberg-ház falába, de ez a tábla házastul együtt eltűnt az idők viharában. A tábla föllírata különben ez volt: «Gutenberg Jánosnak, aki a fém-betűkkel való nyomtatás művészetét föltalálta, s ezzel az egész világ halálját kiérdemelte».

Wlassics-ortográfia: 1. Helyesírás. **Wodianer Fülöp:** könyvnyomató és könyvkiadó, szül. Hódmezővásárhelyt 1822-ben, megh. Budapesten 1899-ben. 1842-ben lépett a nyomdaspályára s a szabadságharc kitörésével honvédnek jelentkezve, Kossuth Lajos a «Pesti Hírlap» nyomdai igazgatójául alkalmazta. 1856-ban önállóan saját nyomdát nyitott és a napi- és hetilapok egész sorát adta ki. 1874-ben átvette a Lampel Róbert-féle könyvkiadó céget is. — Fia, Artúr tártulajdonosa volt a Lampel-Wodianer könyvkiadó cégnek, másik fia, Hugó pedig 1890-ben a könyvnyomda vezetését vette át.

Wokál János Ferenc: 1637 körül állított nyomdát Trencsén városában. Sok latin, német és tót munkát nyomtatott, magyart alig. 1640-ben történt halála után özvegye nyomdászkodott 1647-ig.

Wolf Antal: a Nyomdászegyesület több mint félszázadon át tevékenykedett tisztviselője, született Csabdi fehérmegyei községben 1852-ben. A pesti Herz-, majd a Deutsch-féle nyomdában tanult, ahol 1870-ben föl is szabadult. 1873-ban, Buschmann Gusztáv lemondása után az egyesület pénzbeszedőjévé alkalmazta, s mint ilyen, évtizedeken át nagy felelősséggel

járó és fáradságos munkát végzett, hétről hétre végigjárva az összes budapesti nyomdákat, s azonfölül — a hetvenes években — a segélyösszegeket is házhoz hordva a beteg tagoknak. Később a Szakegyesület és a nyomdász körök inkasszóját is ő végezte. 1918-ban nyugalomba vonult, de csakhamar reaktiválását kérte, s még éveken át ellátta a hivatalát. Többször jubilálták a budapesti könyvnyomtató-világ részvétele mellett.

Wolff József: a váradi papnevelő intézet nyomdájának ügyvezetője 1762 körül.

Wolfgang Márton: brassói tipográfus 1632 körül.

Wolf János: századközépi betűöntő; 1846-ban a leromlott pesti Beimel-nyomdát szervezte újra Koszma Vazul számára; 1854-ben Dobrov-szky Mátyás társaságában Vácott alapította meg rövidéletű nyomdáját. Megh. 1884-ben, 65 éves korában.

Wolfner József: könyvkiadó, a Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. alapítója, szül. 1856-ban, megh. 1932-ben. A múlt század egyik legjelentősebb és legeredményesebb kiadója. Az olcsó Egyetemes Regénytárban Herczeg Ferenc, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Bródy Sándor és a kor legjobb külföldi íróinak regényeit tette népszerűvé. 1885-ben megindította a még ma is virágzó «Új Idők»-et. Nagy szerepe volt a tankönyvkiadás és az ifjúsági irodalom fejlesztése körül; e téren maradandó alkotása a Pósa Lajos szerkesztésében megindított «Az En Ujságom» és a Tutsek Anna által szerkesztett «Magyar Lányok».

Wolters és Drewell gyors-szedőgépe: 1914-ben egy magdeburgi nyomdában mutatták be. Három részből állott: írógépből, tekercselő apparátusból és öntőgépéből. Az írógép kartöntekercset lyugatott, meghatározva rajta a sor

zárásához szükséges kizáró egy-
ségeknek milyenségét; a teker-
cselő apparátus átgombolyította
a tekercset, hogy az azután kö-
vetkező öntésmunka elülről kez-
dődthessék; az öntőgép végül so-
rokat öntött a kartöntekeres
nyomán.

Woodburytípla: érdekes mélynyom-
tatásos eljárás, az angol Wood-
bury találta föl még 1854-ben.
Kromozott zselatinnal dolgozott
ő is, mint a korabeli kutatók leg-
többje. A megvilágítás után jól
kimosott zselatin-reliefet megszá-
rítva, ólomba préselte, s erről —
esetleg ennek galvanoplasztikus
másáról — mélynyomtató sajtón
levonatokat készített, mégpedig
enyves festékekkel, ami gyorsan
száradt, s az előzően sellakoldat-
tal bevont papirosról hatásosan,
gyakran igen szép feltónusos át-
menetekkel domborodott le.

Wóznér Ignác: szül. Nagymaroson
1872-ben. Az Athenaeum-nyomda-
ban tanulta a betűszedést és 1891-
ben szabadult föl. Egy ideig dol-
gozott a Pesti Könyvnyomdában,
majd pedig a Hazánk (a későbbi
Pátria) tipográfiájában is. 1897-
ben visszakerülve az Athenaeum-
ba, tördelője, korrektora, majd
— már 1898-tól — tisztviselője
lett a vállalatnak. 1900-ban kal-
kulátor, 1902-ben művezető, 1918-
ban üzemi igazgató, 1920-ban pe-
dig nyomdaigazgató. 1936-ban
nyugalomba vonult. Évtizedeken
át egyik fő-fő, lelkes irányítója
volt a magyar nyomdászvilág
szakkulturális törekvéseinek, s a
magasnivójú szakkiallítások hosz-
szú sorát rendezte Magyarország
vidéki városaiban, sőt még Ber-
linben és Bécsben is. Az 1908-
ban alakult Grafikus Művezetők
Egyesületének sokáig elnöke volt.

Wörner J. és Társa: l. Nyomtató-
gépek.

Wright-féle szedőgép: tulajdonké-
pen mechanostereotípiái készü-
lék, amelynél a sorok zárása rü-
gös spáciumokkal történt.

Wynkyn de Worde: az angol könyv-
nyomtatás megteremtőjének, Cax-
tonnak segédje és utódja. A 16.
század elején Saint-Bridebe költö-
zött, ahol négyszáznál több szép
könyvet nyomtatott. Megh. 1534-
ben.

X

Xilográfia: a. m. fametszés.

Xilol (dimetilbenzol): 140 Celsius
fokon szintelen, a toluolnál nehe-
zebben párolgó, de egyéb saját-
ságaiban hozzá nagyon hasonló
folyadék. Alkalmazási tere a
nyomdafestékiparban ugyanaz,
mint a toluolé, csak kisebb mér-
tékekben és főleg a nyári időszak-
ban. Előállítása szintén a kő-
szénkátrányból történik lepárlás
útján.

Xilotipográfia: a grafikai sokszo-
rosító művészetek magasnyomta-
tásos csoportjának összefoglaló
elnevezése.

X-sugaras nyomtatás: a. m. akti-
nográfia (l. o.).

Y

Young-féle szedőgép: l. Pianotype.

Z

Zach-féle eljárás: l. Metallográfia.

Zágrábi könyvnyomtatás: Eváros-
ban obenburgi Craft Hermagor
vándor könyvnyomtató állította
az első nyomdát 1527-ben. Utána
1690-ben Vitezovics Pál követke-
zett, kinek nyomdája holta után
a város kezére került. Műveze-
tője egy darabig Pallas Bertalan
volt. 1769-ben a nyomda leégett.

Záhonyi Alajos: szül. 1846-ban,
megh. 1919-ben. 1867-ben ő szer-
kesztette és adta ki a könyv-
nyomtatóknak való első magyar-
nyelvű évkönyvet «Zsebleltár» cí-
men.

men, Barázda Alajos álnévvel. A lassalleánus munkáspártnak ő volt ez időben a vezére. Az 1871-i nagy nyomdászsztrájkban is vezetőszerepe volt. 1883–84-ben 13 hónapon át ő szerkesztette a *Typographiát*.

Zainer Günther: augsburgi őstipo-gráfus. Mainzban tanulta meg a könyvnyomtatást, s 1468 körül telepedett meg Augsburgban.

Zainer Johannes: Ulm városának leghíresebb ősnymotatója; az 1470-es évek elejétől az 1525 körüli évekig igen hosszú sorozatát készítette a szép könyveknek.

Zaka Lajos: szül. 1851-ben Székesfehérvárott, megh. 1919 március 18-án. A nyomdász mesterséget a Számmer-nyomdában tanulta. Felszabadulása után Budapestre került, ahol korrektori minőségben a Franklin-Társulat nyomdájába lépett. Mint fiatal ember az akkori rendezetlen szakmai viszonyokat és a nyomdai munkásság gazdasági helyzetét látva, minden erejével arra törekszik, hogy a nyomdai munkásságot egy táborba tömörítse és hogy ezen keresztül segítse emberibb bér- és munkafeltételekhez. 1884-ben megbízást kapott a *Typographia* szerkesztésére, mely tisztaságát rövid megszokással 1900 májusáig töltötte be. Több ízben szerkeszti a *Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Evkönyv-ét*. Önálló művei: «A budapesti könyvnyomdászok és betűöntők egylete negyedszázados főnnállásának története» (1887); «Egyesületünk föl-oszlata és a kibontakozás» (1901). Mint a nyomdai munkásság szervezőjének vezetője indította el az 1890-es éveknek nagy nyomdászsztrájkjait, amely megmozdulások nagy mértékben járultak a nyomdai munkásság gazdasági érdekeinek, munka- és bérfeltételeinek az előbbbrevitáléhoz. brul

Zárás: 1. Formázás.

Zárólap (záróasztal): az a többnyire öntött vashól való asztal,

amelyen a formázás történik. Néhol márvány- vagy gránitlap, litográfiai kő vagy keményfa-alapra srófolat cinklemez helyettesíti. Jó, ha alul a formák vagy zárókeretek bedugására való rekeszek vannak. Közel kell lennie a gyorsajtóhoz, hogy a gyakran igen nehéz formákat ne kelljen messzire cipeltetnünk.

Zaroto Antonio: német származású milánói ősnymotász. 1472-ben kötött szerződést négy vagyonos milánói polgárral a nyomdanyitást illetően. 1497-ig dolgozott a városban.

Zavaros színek: 1. Kevert színek. **Zell Ulrich:** kölni ősnymotató. A Fust-Schöffner-féle nyomdának volt elmenekült alkalmazottja. 1463-ban telepedett le Kölnben, ahol 1494-ig nyomtatott, s «Magister artis impressoriae» (a könyvnyomtatás művészetének mestere) címet viselte.

Zerográfia: fotográfiai és rajzok domborúra duzzasztása; a kromatizelatin ama tulajdonságán alapszik, hogy megvilágított helyein változatlan marad, a meg nem világítottakon azonban hideg vízben megduzzad.

Ziegler Gyula: született Budafokon 1896-ban; a betűszedést az Athenaeum nyomdájában tanulta 1910-től 1914-ig. Dolgozott a Kassai Ujságnál, az állami nyomdában Bécsben, Kopenhágában Allernél. Most a Hungária-nyomda gépszedője. Sokat írt és fordított a *Typographiába*, a *Magyar Grafikába*, *Gépmesterbe*, *Grafikai Szemlébe*, a *Grafikai Almanachba* s a *Nyomdász-Evkönyvbe*. E Lexikonnak is munkatársa. A nyomdásztanulók szakirányú iskoláján szakoktató.

Zink Christian: híres wittenbergi betűmetsző a 17. században.

Zocher Antal: betűöntő. A 18. század vége felé Pozsonyban öntösködött. 1810-ben Pesten alapított betűöntödét, az első e városban. 1850-ig volt a tulajdonosa, ami-

kor az Schmidl Károly kezére került.

Zorba rabbi: ketten is voltak; 1489-ban Lisszabonban hébernyelvű kommentárt nyomtattak. Keresztény könyvet nem volt szabad nyomtatniok, s végül is kiűzték őket Portugáliából.

Zöld szín: a sárgának meg a kéknek keverődése útján keletkezik. Egyike a legkényesebb színeknek, s a kékes felé hajló némely árnyalata (mint például az úgynevezett schweinfurti zöld is) az egymásra-nyomtatás útján ritkán hozható ki kellő tisztaságban. E bajon a színskála némi eltolásával segítenek.

Zugnyomdák: Már a sajtótörvény kötelezte minden nyomda- és könyomdávalalattulajdonosát, hogy vállalatát a törvényhatóság első tisztviselőjénél bejelentse (St. 6. §). Az 1922. évi ipartörvény kibocsátásával azonban a sokszorosító üzemek a képesített iparok közé soroltatván, azok tulajdonosai képesítésüket is tartoznak igazolni. E bejelentés, illetve igazolás az iparigazolvány kiváltása alkalmával eszközözendő. Akadnak azonban mindenkor egyes kisebb, munkaképességüket illetően jelentéktelen iparűzők, akik primitív felszerelésüket lakásukon működtetik minden bejelentés és iparigazolvány kiváltása nélkül és ekként illegális ipari működést fejtenek ki. Ezek az úgynevezett zugnyomdák, melyek ilyenek kivonják magukat az iparrendészeti és sajtórendészeti ellenőrzés alól és amelyeket ezért közigazgatási hatóságaink üldöznek.

Zuschuss: 1. Hozzálék.

Zwei-in-Einer Linotype: 1. Linotype.

Zaebleltár: az első magyar nyomdászévkönyv címe. Záhonyi Alajos adta ki 1867-ben.

Zselatin: a legfinomabb, szintelen, szagtalan és íz nélkül való csont-

enyv. Főleg krómozva nagy a jelentősége a fotomechanikai sokszorosító eljárások egész területén. Fontos alkotórésze a könyvnyomdai festékezőhengereknek is.

Zselatinográfia: 1. Husnik prágai tanár találmánya; a krómzselatinlapokról való nyomtatást jelenti. — 2. Sand eljárása: cinklemezre kent gipszpépbe a rajzot belekarcolják, s ezt azután hengeranyaggal kiöntik; a hengeranyagot aztán krómsavas káli gyöngé oldatával annyira megkeményítik, hogy könyvnyomósajtón lehet nyomtatni róla.

Zselatinogravúr: a kromolitográfus eljárása a színlemezek kontúrajának rögzítéséhez. Zselatinlapot és igen hegyes tűt használ; a zselatinba belekarcolja a kontúrt, s aztán befestékezte: átnyomásra használja a lapot.

Zselatinpauza: a kromolitográfiai munka egyik legfontosabb része. A kontúros követ ugyanis a »zselatinpauza« segítségével készítik el, amikor átlátszó zselatinlapot terítenek a rajzra, s a körvonalak és színfoltok határainak mentén hegyes tűvel át-átkarcolják, vagyis litográfus-mesterszóval: gravírozzák. Ha már most a zselatinlapot a mélynyomtatásos lemezek módjára festékekkel bepamacsolják, s aztán fölületéről a festéket letörlik; a kőre való átnyomtatáskor csak a gravírozás helyéről kerül festék a kőre, pontos lenyomatát adva így a körvonalaknak.

Zsoltáros könyv: 1. Psalterium.

Zsugorodás: 1. Hirdetések stb. stereotipálásakor az arányok körülbelül három százalékkal zsugorodnak. A 66 milliméterre »főladott« hirdetést a szedő tehát 68 milliméter magasra szedi, hogy nyomtatásban meglegyen a 66 milliméter. — 2. A papirosnak a nedvesség és száradás okozta területi változásait illetően 1. Papiros zsugorodása.

HIRDETÉSEK

Udvari szállítók

Angerer és Göschl

kliségyára

Budapest, VII., Csengery ucca 20

Telefon 43-6-70



ELSŐ MAGYAR CARTONLEMEZGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Iroda: BUDAPEST, VI., SZÍV U. 60. Gyártelep: BUDAFOK.

Telefon : 1-295-74 sorozat.

GYÁRTMÁNYAI:

Géplemezek, duplex és triplexkartonok mindenféle dobozhoz, plakáthoz, menetjegyzhez. Finomabb kartonok, chromopótló-, levelezőlap-, dossier-, kartoték- és offsetkartonok, fedelelek, rajzpapírok és különleges csomagolók.

Termelőképeség: Évi 9,000.000 kilogramm.

CORVINA

NYOMDAFESTÉKIPAR R. T.

BUDAPEST

Gyárt :

fekete és színes nyomdafestéket,
offset- és bádognyomófestéket,
mélynyomófestéket,
fekete és színes rotációsfestéket,
hengeranyagot és hengerpótanyagot,
lenolajkencét, szárító- és egyéb segédanyagot.

Elvállal hengeröntést

Vezérképviselet és városi raktár :

FELBER GÉZA

BUDAPEST, V., SZEMERE UCCA 21.

TELEFON 1-238-72



DIÓSGYŐRI PAPIRGYÁR R. T.

*Gyárt: merített papírt, bankposta-
és legfinomabb levélpapírost, illusztrációs
nyomó-, offset és mélynyomó-papírost,
tollkönnyű nyomó- és valódi
biblianyomópapírost stb. stb.*

Vezérképviselő és kereskedelmi igazgatóság:

Első Magyar Papiripar R. T.

Budapest, V., Arany János ucca 10

Postacím : Budapest 62. Postafiók 171. Távirati cím : Papyrus
Telefonszám : *1-242-83



A világ legrégebbi ny

Alapítva : 18

LORILLEUX CH.

NYOMDAFES

BUDAPEST-

Gyárt és állandóan

*rotációs, könyvnyomdai, kő- és offset,
réznyomó festéket, M*

Iroda és raktár: IV., Fer

Telefon : 1-697



mdafesték gyára

8. évben

ÉS TÁRSA R. T. TÉK GYÁR

BUDAFOK

raktáron tart:

*nélynyomó, könyvkötő, guminyomó,
ri átnyomó lakkot*

enc József-rakpart 27

8, 1-696-35

ELSŐ MAGYAR BETŰÖNTŐDE R.T.

BUDAPEST, VI., DESSEWFFY UCCA 32

TELEFON 1-223-70, 1-271-18

MODERN BETŰK

*NAGY VÁLASZTÉKBAN, ELSŐRENDŰ
ÖTVÖZETBŐL, KIVÁLÓ GONDOS-
SÁGGAL GYÁRTVA*

RÉZLÉNIÁK

*DUPLA RUGÓKEMÉNYSÉGŰ ANYAGBÓL
A LEGPONTOSABB KIVITELBEN*

*AZ ÖSSZES KITÖLTŐ ANYAGOK
51 ÉS 54 PONT MAGASSÁGRA*

FREUND-BARÁT-féle GRAFIKAI SZAKÜZLET

BUDAPEST, V., KOHÁRY UCCA 2-4. TELEFON: 1-282-35

KÉPVISELETEK:

BAUERSCHÉ GIESSEREI

betüöntöde és rézléniagyár, Frankfurt a/Main.

DR. BEKK & KAULEN, Löwenich

vegyiszerek gyára Offset-lemzek előállításához.

CLEMENS CLAUS A. G., Thalheim i. Erzgeb.

stereotypia matricagyár.

DRESDEN-LEIPZIGER SCHNELLPRESSEN-FABRIK,

Coswig

Planeta Offsetgépek és gyorsajtók gyára.

GUMMIWERKE ELBE A.-GES., Klein-Wittenberg

gummihengerek gyára Offset, rotációs, anilinyomó stb.
gépek részére.

LANGBEIN-PFANHAUSER-WERKE, Leipzig—Wien
galvano-plastikai és galvano technikai berendezések gyára

CHN. MANSFELD MASCHINENFABRIK, Leipzig
gyorsvágógépek, könyvkötészeti és dobozgyári berendezések
gyára.

PREUSSE & CO. A.-G., Leipzig

fűzőgépek és hajtogatógépek gyára.

VOMAG BETRIEBS A. G., Plauen i. V.

újságyomó és mélynyomó rotációs gépek, mélynyomó gyors-
ajtók, rotációs Offset gépek, matricaprések, stereotypia-
berendezések gyára.

Szállítok teljes könyvnyomdai Offset mélynyomó berendezé-
seket, modern nyomdabetűket, korszerű könyvkötészeti és
egyéb papírfeldolgozó gépeket.

KÉRJEN AJÁNLATOT

DRESDEN-LEIPZIGER SCHNELLPRESSEN-FABRIK A. G.

Coswig bez. Dresden, gyártja a

PLANETA-QUINTA

kétszintnyomó nagyteljesítményű offset-gépeket

PLANETA-TERTIA

egyszintnyomó nagyteljesítményű offset-gépeket

PLANETA

kéttűrás gyorsajtókat

PLANETA-ZYLINDER

automatákat

Magyarországi vezérképviselet:

**FREUND - BARÁT - FÉLE
GRAFIKAI SZAKÜZLET**

Budapest, V, Koháry ucca 2-4. Telefon: 1-282-35

Wer

bei Hoch-, Offset- und Tiefdruck-Rotations-Maschinen
und Stereotypie-Einrichtungen die Weltmarke



wählt,

*hat Garantie für hohe Dauerleistung,
Qualitätsdruck und Wirtschaftlichkeit*

VOMAG-BETRIEBS-A.G. PLAUEN / VOGTL.

Generalvertretung :

Freund-Barátsches Graphisches Fachgeschäft

Budapest V, Koháry-uca 2/4. Telefon: 1-282-35

FRIEDHEIM ÉS FIA PAPIRGYÁRAK LERAKATA

Budapest, VII., Nyár ucca 1

*Telefon : *46 - 3 - 33*

NEMÉNYI TESTVÉREK PAPIRGYÁR RT. CSEPEL LERAKATA

Minden fajta nyomdai és csomagolópapírok
nagy raktára

Állandó nagy választék különleges
papírokban és kartonokban

KÉPVISELETEK :

Papierfabrik Scheufelen, Oberlenningen
(Württemberg)

Schwarzenberger Presspanfabrik
(Schwarzenberg)

Welser Papierfabrik G.m.b.H., Wels

Alapítva 1885

Telefon 93-4-57

Grafika gépkereskedelmi r.t.

Budapest,
V., Ügynök ucca 21

Vezérképviseltek:

Intertype szedőgépgyár, New York
Miehle kéttűrés gyorssajtók

Krause, Leipzig,
automatikus vágógépek és könyvkötészeti gépek

Schriftguss A. G. Dresden
betű, rézlénia

Faber & Schleicher, Offenbach
Roland offsetgépek, stb.

Használt és új nyomdaipari és könyvkötészeti gépek
és anyagok állandóan raktáron

Teljes berendezéseket
és az összes nyomdai anyagokat
raktárról szállítjuk

SZÖVEG ÉS CÍMSOROK A LINOTYPE-ON!

A

Kettő az Egyben-Linotype-pal

szövegsorok és címsorok tarka változatosságban szedhetők, amint éppen a kézirat megkívánja. A Kettő az Egyben-Linotype tehát komplett szedőműhely szűk helyen — egy ember kezelésében.

Nagyobb címbetűs sorokat az

All Purpose-Linotype

(Linotype minden célra) önt 12 cicerós betűtestig stabil, jól nyomható és kalanderálló sorokban.

*Gazdag választék
modern és klasszikus betűkben*

Gutenberg-Haus Gebr. Geel

Wien 7, Lerchenfelder Strasse 37 Táviratcím: Linogeel

Magyarországi képviselő:

MOLKENTHIN GUSZTÁV

Budapest II., Szilágyi Dezső-tér 4. Telefon: 52-9-14

VÉSNÖKI MUNKÁK
BÉLYEGZŐK
FELIRATTÁBLÁK
DOMBORNOMÁS
NAPTÁRAK
CÍMKÉK
PECSÉTBÉLYEGEK
»BETLEHEM« FÉM-
KARÁCSONYFADISZEK
SZEILER

JÓZSEF

BUDAPEST, TERÉZ-KRT 23 ÉS 21

TELEFON: 1-266-74

ELSŐRENDŰ MUNKA, OLCSÓ ÁRAK



LÁNCZI LÁSZLÓ

okl. gépészmérnök

grafikai szaküzlete
és gépjavító műhelye

Budapest, V., Vilmos császár út 60

Telefon : 1-22-3-67

KÉPVISELETEK :

Láng L. Gépgyár R. T., Budapest.

Schnellpressenfabrik Frankenthal, Albert & Cie G. m. b. H.
Frankenthal/Pfalz.

A. Hogenforst Maschinenfabrik, Leipzig.

G. E. Reinhardt Maschinenfabrik, Leipzig.

August Fomm Maschinenfabrik G. m. b. H., Leipzig.

Automatic A. G. für automatische Druckmaschinen, Berlin.

Paul Drews G. m. b. H., Berlin.

C. E. Gaitzsch Maschinenfabrik, Siegmarsburg.

Victory-Kidder Ltd., Paramat Ltd., Funditor Ltd., London.

Halberstädter Papier- und Pappenfabriken, Halberstadt.

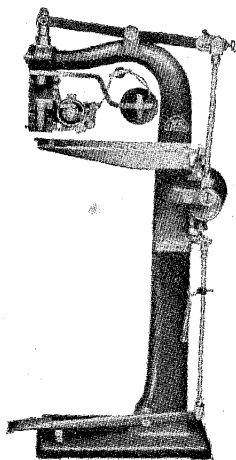
Sillib & Brückmann und Gebr. Freundorfer G. m. b. H.,
München.

Siegwerk Industrie G. m. b. H., Siegburg.

Belcolor G. m. b. H., Berlin.

Hans Buschmann, Stettin.

A legmodernebb drótfűzőgépek:



„QUICK“ DOBOZFŰZŐGÉP

forgatható fűzőfejjel. Ugyanazon gép
hossz- vagy keresztfűzésre beren-
dezve, de állítható fordén is.
10 mm-es átütőképességgel.

Ezenkívül a legkülönbözőbb
dobozfűző- és ládaszegező-
gépek.

„PERFECTION“ BLOKKFŰZŐGÉPEK

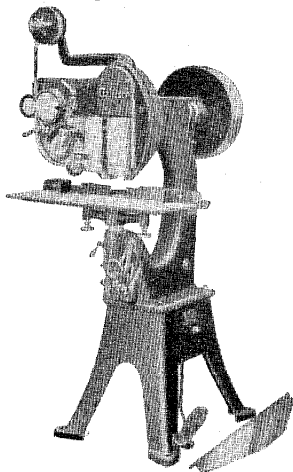
3 nagyságban :

No. 3. 14 mm-ig

No. 6. 22 mm-ig

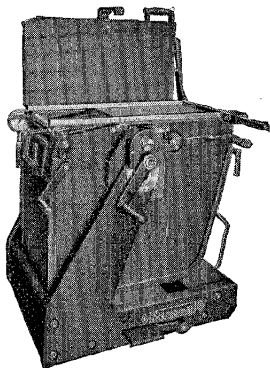
No. 12. 42 mm-ig

A gépek egyetlen beállítással fűznek
minden erősséget, vékonytól vastagig.
Motorhajtásra, tengelykapcsolással
berendezve, kívánságra szíj- vagy
fogaskerék-csőátvitellel.



MASCHINENFABRIK C. E. GAITZSCH
SIEGMAR

*Szabadalmazott
stereotypiai ujdonságok:*



STEREOMAT

D. R. P.

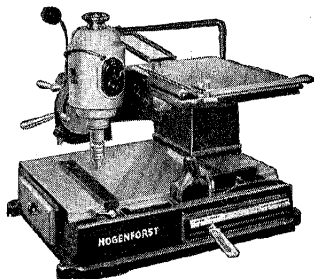
gyors billenő-öntőszerkezet variábilis zászlónélküli laposöntésre, hírlap- és akcidencc-stereotypiában. Öntőfelület: 42×50 cm. Az öntés mindenkor az ólomkazánban levő ólom teljes súlyával történik. Abszolút egyforma vastagságú öntvény.

Gáz- vagy elektromos fűtésre berendezve.

ATLAS AKTUELL

D. R. P.

az ideális univerzális megmunkálógép. Fazetta, képvagy hátoldal megmunkálására. 15 különböző munka elvégzésére. Precíziós sorvágó-készülék.



MASCHINENFABRIK A. HOGENFORST
LEIPZIG CI.

Schnellpressenfabrik Frankenthal
ALBERT & Cie G.m.h.H. Frankenthal (Pfalz):

EURÓPA gyorsajtók
PALATIA mélynyomógépek
FRONT RAPID kéttúrásgépek
ujság- és mélynyomó-körforgógépek
hidraulikus prések, teljes stereotypiai berendezések

G. E. REINHARDT Maschinenfabrik, Leipzig:

RATIONELL és MARATHON
önberakószerkezetek
Vonalozógépek minden kivitelben
PERFIX-perforálógépek,
nyomdai felszerelési tárgyak

VEZÉRKÉPVISELŐ:

LÁNCZI LÁSZLÓ

okl. gépészmérnök

grafikai szaküzlete
és gépjavító műhelye

Budapest, V., Vilmos császár út 60

Telefön: 1-22-3-67

Szállít új és használt komplett nyomdai, könyvkötészeti és
litografiai berendezéseket, szedőgépeket. Vállal költöztetése-
ket, gépjavításokat a szakma minden terén.

Hartmann Vilmos-féle
Papiripar és Papirforgalmi
R. T.

TELEFONSZÁMAI:

Raktár:

1-193-65

Iroda és raktár:

1-190-65

1-190-35

ARANYÉREMMEL KITÜNTETVE

KÖNIG ÉS BAYER

KLISÉMŰINTÉZET

BUDAPEST, VII., WESSELÉNYI-U. 54

TELEFON: 35-9-91

KIVÁLÓ JÓ
EGY- ÉS TÖBBSZÍNŰ
AUTÓ- ÉS FOTÓ-KLISÉKET
GYORSAN SZÁLLÍT

KLISÉ
TÖMÖNTVÉNY
GALVANO

Kurcz és Lajta Rt.

Budapest, VIII., Víg ucca 3

Telefonszámok: 31-0-67, 35-3-18

LUTZ

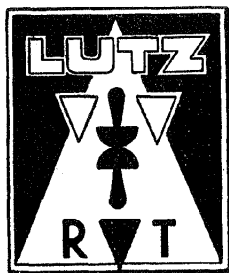
fekete és színes, könyvnyomdai és lithográfiai, rotációs és
guminyomó

FESTÉKEK

elismerten legjobb minőségűek!

Admirál és Nelson

díszmű-fekete különlegességek, kencék és segéd-anyagok



LUTZ

FESTÉKGYAR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Budapest, XIV., Őrnagy ucca 4

Telefonok : *2-97-2-29

HAZAI PAPIRGYÁR R. T.

Budapest, VI., Benczur ucca 11

Telefonszám : 1-122-16

Sürgőnycim : Honpapir

Gyártelep : Fűzfő-Gyártelep, Veszprém-megye

Eladási osztály :

Budapest, V., Arany János ucca 10

Telefonszám : 1-138-69

Gyárt mindenfajta író- és nyomópapirost

*Autolang automat-gyorssajtók, Velox gyorsajtók
Anilin-guminyomógépek, Speciális sajtok*

LÁNG L. GÉPGYÁR R. T.

BUDAPEST

Vezérképviselő :

LÁNCZI LÁSZLÓ okl. gépészmérnök

Budapest, V., Vilmos császár út 60. Telefon : 22-3-67

Offenberger Miksa

Grafikai szaküzlet, papírimport

Budapest, VII., Kazinczy-u. 32.

Telefon: 1-423-95, 1-455-87

ÚJ ÉS HASZNÁLT GÉPEK, TELJES NYOMDAI
ÉS KÖNYVKÖTÉSZETI BERENDEZÉSEK.
ÖSSZES GRAFIKAI SZAKCIKKEK.

Monotype

szedőgépgyár vezérképviselője

MONOTYPE

felülmul minden másrendszerű szedőgépet

MONOTYPE

egyed betűket és nyomdában előforduló bármely anyagot
határtalan mennyiségben önt

MONOTYPE

Supra egyes betűket önt 5—72 pontig bezárólag

MONOTYPE

Supra léniákat, reglettákat 1—18 pontig, körzetet 12 p., záró-
léniákat 6—12 p. 15 ciceró hossz, stégeket 24—72 p. stb., stb.

MONOTYPE

géppel mindig új betűkkel és anyaggal dolgozhatik

MONOTYPE

feleslegessé teszi az elosztást

THE MONOTYPE CORPORATION LIMITED LONDON E. C. 4.

ONYX

**NYOMDAFESTÉK ÉS VEGYIPARI
KFT.**

BUDAPEST, VI., FORGÁCH UCCA 19

TELEFON 92-0-74

VÁROSI IRODA:

BUDAPEST, V., TÁTRA UCCA 6

TELEFON 23-1-43

*Európa legnagyobb nyomdafesték-érdekeltségéhez
tartozó vállalat*

*Gyárt
mindenfajta könyv-,
könyomdai, offset- és mélynyomó-
festékeket*

Készítményei megbízhatók

Waldmann

Papírgyárak Lerakata és Nagyko

Budapest, V., Falk

Telefon *1-123.

ELSŐ MAGYAR CARTONLEML

GYÁRI LERA

Állandó nagy raktár nyomó-, ú
valamint kartonokban, könyv
papírookban és

n Ferenc

reskedelmi Részvénytársaság

Miksa ucca 13

40 sorozat

—
EZGYÁR R. T. BUDAFOK

KATA

ó- és csomagoló papirokban,

cötészeti és dobozgyártási

lemezekben

Mindenkinek tudnia kell, hogy a
PALLAS
IRODALMI ÉS NYOMDAI
R. T.



MÉLYNYOMÓ
KEMIGRAFIAI
LITOGRAFIAI ÉS
OFFSET OSZTÁLYAI

a legmagasabb igényeknek megfelelő, minden e
szakmába vágó munkát vállálnak és készítenek.

BUDAPEST V., HONVÉD UCCA 10

TELEFON : *1-253-50

SCHMIDT TESTVÉREK NYOMDAFESTÉKGYÁR R. T.

RÁKOSPALOTA, PÁZMÁNY-UTCA 41
TELEFON : 95 - 2 - 85. TÁVIRAT : FARBENSCHMIDT

GYÁRT:

*ELISMERTEN KIVÁLÓ MINŐSÉGŰ
OLAJ-, MÉLYNYOMÓ-, OFFSET-,
KŐ- ÉS KÖNYVNYOMDAI,
ANILIN-,
UJSÁGROTÁCIÓS ÉS ROTÁCIÓS,
BÁDOGNYOMÓFESTÉKEKET*



Neményi Testvérek PAPIRGYÁR R.-T. CSEPEL

GYÁRT

Csomagolópapírokat 18—250 gr/□ m. súlyban, natronpapírt, stb. Író-nyomópapírokat, közönséges és félfinom minőségben, couleurpapírokat stb.

Rotációs újságnomópapírokat, zsirállópapírokat:

Havanna, pergamentpótló, pergamyn, stb. Hullámpapírokat és ennek származékait. Fehér és színes fényezett papírt, tapétapapírt stb.

Postacím: Csepel. Távirati cím: Nemepapirus. Telefonszám: 147-2-22 és 147-2-21

SAS ÉS BAUER PAPIRKERESKEDELMI R. T.

BUDAPEST, V., SZEMÉLYNÖK UCCA 21-23.

TELEFON: 1-230-34 ÉS 1-225-20 INTERURBAN

*Az Exportverband österreichischer
Rotationsdruckpapierfabriken G. m. b. H.
képviselése*

*Neményi Testvérek PapiRGyár r. t.
rotációs papiRGyárának képviselése*

A Hazai PapiRGyár R. T. (Fűzfő) gyári lerakata

TANZER MIKSA

NYOMDAI SZAKÜZLET * BUDAPEST 2.

Iroda: II., HADAPRÓD UCCA 15

Raktár: VIII., DÉRY UCCA 10.

Telefon: 1-649-31.

Magyarországi vezérképviseltek:

E. T. GLEITSMANN FESTÉKGYÁR

Rabenstein N. Ö.

LUDLOW-CHICAGO

kéziszedés-soröntő rendszer

ROCKSTROH-WERKE A. G.

nyomdai gépgyár Dresden-Heidenau

GUSTAV RUTH A. G. HAMBURG

Duratin nyomdavegyészeti anyagok

TYPOGRAPH G. m. b. H.

szedőgépgyár, Berlin

Universal Grafikai Szaküzlet R. T.

BUDAPEST,
VIII., SALÉTRÓM UCCA 2. SZ.
Telefon: 1-348-12

Szállít

mindennemű nyomdai, könyvkötészeti
és dobozgyári gépet, új és használt,
állapotban

Raktáron tartja

a nyomdaiparban szükséges
szacikkket

